

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KLADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL

TIZEDIK KÖTET.

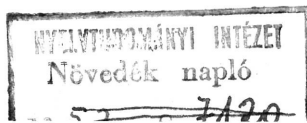
ELSŐ FÜZET.

PESTEN,
EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.
1871.

TARTALOM.

	Lap.
Denominatív igék az ugor nyelvekben. Budenz J.	1
Jelentés Vámbéry A. magyar-török szóegyeztéséről Budenz J.	61
Latin fordításaink és a Latinosságok. Szarvas Gábor	136
Könyvismertetés. Hunfalvy P.	174

DENOMINATIV IGÉK AZ UGOR NYELVEKBEN.

I.

A magyar **-L** (-al, -ol, -el, -öl) és **-Z** (-az, -ez, -oz, -öz) denominativ igeképzők jelentése.

Az *-l* és *-z* képzők által névszókból alakuló igék (denominativ igék, p. o. *dalol, énekel; kinez, falaz, nevez*) az *-ül, -ül* (*szabadül, keményül*) és *-ad, od-, -ed, -öd*-félék (*nagyobbod-ik, fehéred-*), valamint az *-ít*-félék (*nagyobbít, fehérít*) ellenében egy külön osztályt tesznek, a mennyiben általában szólva az alapnévszó által jelentett valamivel való működést (bánást) fejeznek ki, míg emezek vagy azzá-levést, válást, vagy azzá-tevést jelentenek, azzá t. i. a mit az alapszó mond. Az *-l* és *-z* denominativ igeképzőknek így bizonyos közös jelentési értékük levén, már ez oknál fogva is czélszerűnek tartom, mind a kettőt együtt tárgyalni, nyomozásomnak különösen azt tűzvéni ki feladatúl: kideríteni, mely és mily alakú képzők felelnek meg e magyar képzőknek a rokon ugor (finn-ugor) nyelvekben, reménylven, hogy ez úton talán tisztába hozhatom, hogy voltaképen mily alapon állott elé e képzőknek fent érintett egyfélésege, s nem lappang-e bennök a mostani nyelvtudat elől elrejtető különbség is? Ha ily irányban tárgyalván a két képzőt, t. i. ugor rokonságukat és közös ugor nyelvtörténeti alakulásukat fejtegetvén, sikerül némi megállható eredményhez jutnom, meglesz egy bár csekély adalék a tudományos magyar, vagy, úgy is mondhatom, összehasonlító ugor szóképzéstanhoz, melynek mily sok híja van még a teljesség és tökéletességhez, legjobban az fogja tudni, ki annak rendszeres előadásával valaha megpróbálkozott.

Tagadhatatlan, hogy az *-l* és *-z* denominativ képzők egynemű igéket alkotnak, a minek legszembetűnőbb bizonyosságául az szolgálhat, hogy nem ritkán akár *-l* akár *-z* minden észrevehető különbség nélkül, egyazon névszóhoz járulhat. Így p. o. van *botol* és *botoz*, *babonál* és *babonáz*, *láncol* és *láncoz*, *meghálól* és *meghálóz*,

színel és színez (colorare), *vacsorál és vacsoráz, padol és padoz* stb., s ezenkívül azt is tapasztaljuk, hogy hasonértelmű névszók régóta megállapodott nyelvhasználat szerint, egyrészt *-l*-vel, másrészt *-z*-vel alakúlnak igékké: *ebédel—falatoz*; *munkál, mivel—dolgoz*; *tolvajol—oroz* (ettől: *orv, or*); *pecsétel—jegyez, bélyegez*; *mázol—sároz* stb. Mindazonáltal az efféle denominatív igéknek tulnyomó nagyobb része kizárólag csak az egyik vagy a másik képzővel alakul az illető alapnévszókból, s e tényállásból azt kell sejttenünk, hogy a nyelv az egyik vagy a másik képző alkalmazásában bizonyos válogatás szerint járt el. A magyar leíró (descriptiv) grammatika a két képzőnek egymás ellenében való alkalmazásáról eddigelé még nem nyújt semmi szabatos meghatározást ¹⁾, oly meghatározást, melyet különösen a régibb, származtatott igékkal még

¹⁾ A Magyar Nyelv Szótárához adott, különösen gyökfejtegetéssel és szóképzéssel foglalkozó Előbeszéd tanít ugyan valamit az *l* és *z* képzők jelentéséről; de nem vizsgálva e tanítás mennyire alapos voltát, s azt sem tekintve, hogy nem is külön tárgyalja e képzőket mint névszóból származtatókat, hanem az ige-gyakorító *l* és *z* képzőkkel habozás nélkül azonosoknak veszi, sehogy sem találjuk benne a mit keresünk, t. i. a két képző jelentés-köreinek egymás ellenében való meghatározását. Kiemelem itt a pontokat, melyek az *l*-re, mint denominatív képzőre vonatkoznak. Ugyanis *l* (Előbeszéd 129. 130. ll.) „általán folytonos, gyakori, tevékeny működést, mozgalmat fejez ki; különösen *b*) mint hangszerekkel bánó, játszó: *dobol, hegedül, sípol* stb.; *c*) másféle eszközökkel, tagokkal, vagy érzékekkel működő: *kapál, fülel, ölel* stb.; *d*) valamit létrehozó, eszközlő, csináló: *árnyékol, árkol, gőzöl* stb.; *h*) midőn melléknevekből áthatókat képez, ezt jelenti: *olyannak tart, vél, gondol, itél, a milyent az alapszó teszen: javal, roszal, helyesel* stb. Az *f*) *g*) pontokban is fordulnak elé denominatív igék, de itt már nem is írja körül a képző jelentését: *f*) képez számos *ik*-es igéket: *por-l-ik, nyak-l-ik*; *g*) kettőztetve képez *gyak. áthatókat: bérlel, kőrelel*, stb., és *gyak. ik*-eseket: *kékellik, veresellik* stb. Az *z* képzőt meg egyéb meghatározás nélkül, csak gyakorlatos igeképzőnek mondja az Előbeszéd, fölhozván denominatív igéket is például: *ágyúz, levelez, ágzik, habzik, bélyegez, foltoz*. V. ö. a Szótárban az *az, oz* (*ez, öz*) igeképzőről szóló cikket. — R i e d l magyar grammatikája (Magyarische Grammatik) a *-z* és *-l*-nek mint denominatív igeképzőknek szintén csak külső jellemzését adja: §. 85. *-l* (*al, el, ol*) bildet transitiva (kaszál, *dobol, csókol* stb.) und kann auch lautlich für eine nebenform des allgemeinen exponenten der transitiva *t* gehalten werden“ (?); *l-ik* (kéklik, piroslik) insbesondere nach adjectiven, die farben bedeuten; *-all, -ell*, bildet aus nominalstämmen transitive verba mit der nebenbedeutung des dafürhaltens (sokall, kevesell); *-lal, -lel* (*-lál, -lél*) bildet transitiva mit intensiver, oft frequentativer bedeutung (számlál, szemlél); §. 94. *-z* (*oz, ez, öz*) bildet aus nominalstämmen verba transitiva (sóz, kövez, poroz stb.); mit *-ik* reflexiva (porzik, vérzik).

annyira el nem árasztott nyelvből kellett volna merítenie, s melylyel az újabb irodalmi szóképzést e részben gyakorlatilag is útba igazíthatta volna. Tudtommal a magyar írók és nyelvészek az *-l* vagy a *-z* képző alkalmazására nézve nem éltek eddigelé más ajánló okkal, mint a széphanyszat tudvalevőleg igen subjectiv kriteriumával, vagy legfeljebb egyik másik esetleges egyes analogiával. Nem teszek tehát sem szükségtelen, sem haszontalan dolgot, ha most legelőször is megkísértem az *-l* és *-z* denominativ képzők alkalmazási köreit lehetőleg pontosan körülírni, élvén e célra csak a régibb nyelv példáival, minthogy eleve is gyanítható, hogy az ilyen denominativ igék gyorsan haladó elszaporodásával a képzőknek úgysis rokon és közel érintkező jelentési körei az újabb nyelvben többé kevésbé egymásba átnyúltak, s e szerint megkülönböztető vagyis válogatva való alkalmazásuk ily alapon biztosan meg nem határozható. Ezért, a megmondott célra, nekem csak a Molnár Albert szótárában található *-l* és *-z*-féle denominativ igék szolgálnak példakül, melyeknek alapján az *-l* és *-z* képzők használatára nézve a következő tételeket hiszem fölláthatóknak:

A) Csak *-l* képzővel készülnek denominativ igék cselekvő személyt (agenst) jelentő névszókból, oly igék t. i., melyek e cselekvőség végrehajtását, illetőleg valamely tárgyra alkalmazását fejezik ki. Példák: *ácsol, kémel, mészárol* ²⁾, *orvosol, segéll (segédl)* ³⁾, *szolgál, tolmácsol, tolvajol, vándorol, vezérel*. Ide tartoznak melléknevekből képzett igék is, melyek bizonyos tulajdonsággal viseltetést vagy abban működést, eljárást jelentenek: *sántál, merészel, betegl* (Münc. cod.). Ezenkívül még további *-kod* képzővel (v. ö. *gondol- és gondolkod-*): *uralkod-, társalkod-, bujálkod-, dajkálkod-, restelked-, hivalkod-, bővelked-*.

Ellenben sehol sem találunk ilyeneket: *ácsoz, szolgáz, tolmácsoz* stb. Kivételt, t. i. e kategóriába eső *-z* képzőjű den. igét csak egyet mutat föl a régibb nyelv: *oroz furari* (*or, orv fur*); mert ennek: *öríz, örz* alapszava *ör* régen nem agenst, ú. m. „custos“-t, hanem „specula, vigiliae“-t jelentett (v. ö. *ör-álló*, és az *ör* szót helység jelelésére: *Alsó-ör, Felső-ör*).

²⁾ A szláv eredetű *mészár* = *mészáros*-tól, mely utóbbi ugyan azon magyaros toldattal van, a melylyel *furmányos, olajkáros, korcsmáros*; v. ö. *mészár-szék*.

³⁾ V. ö. *segéd*, mint agenst jelentő, a HBeszédben: „hogy legyenek neki segéd uromk színe előtt.“

B) Csak *-l* képzővel készülnek az alapnévszóban megmondott külső eszköz alkalmazását (kezelését, használását) jelentő igék. Példák: *bárdol, botol, beretvál, fésül, hegedül, funtol, ecsetel (ecselteni), csatol, csépel, dobol, kapál, kaszál, pecsétel, piszkál fodicare* (v. ö. *piszka-fa*), *rostál, sajtól (satúl: sajtó, satu), sípol, szítál, trombitál*. Szélesebb értelemben vevén az eszköz fogalmát, még olyan igéket is számíthatunk ide, melyek általán (az alapnévszóban megmondott) rendszeren concret tárgygyal való működést, annak cselekvésben való használását, alkalmazását jelentik: *csávál lixivio elaborare, keresztel, bélel, lánczol, meghádlól, mázol, ölel, palástol, orrol, padol, pótol, szemel, színel, terhel, zárol claudere, bírságot, búvöl, bájol, bérel*. Nincsenek ilyenek: *fésűz, csépez, szitáz* stb. Kivétel t. i. *z*-es képzés itt is csak kevés van: *fustélyoz fustigare (fustély fustis, v. ö. botol), esztergároz detornare (esztergár tornus), csigáz torquere, trochlea t. (csiga trochlea); kormányoz, lánczoz, meghálóz, megkötelez intrigare, obligare, nyügöz, övez (övedz-), ösztönöz, zaboláz, vesszőz, színez, tömjénez, — s ezek részint mint a következő **C)** pont alatti *z*-képzéshez foghatók, szorosán véve nem is kivételek.*

Ezen **A)** és **B)** alatt jelzett állandó *-l*-féle denominatív-képzések ellenében, hasonló kizárólagossággal találjuk a *-z* képzőt alkalmazva:

C) oly igéken, melyek valamely külső, az alapnévszóban megmondott tárgygyal való ellátást, annak valamire ráalkalmazását jelentik. Példák: *aranyoz, bélyegez, árnyékoz adumbrare, boltoz, czifráz (cifra mint főnév, v. ö. cifrás), enyvez, foltoz, deszkáz, gyántáz, jegyez, ónoz, sároz, rostélyoz cancellare, ruház, sóz, szappanoz, szennyez, ganéz (ganajoz), pártáz, koronáz, színez (colorare), megsaráz calcire, zománczoz*. Nem alakult ugyanis p. o. *sól*, noha ez csak oly jóhangzású volna mint *szól*, nem *aranyol, ruhál* stb. Egykét kivétel nem ronthatja e meghatározásunkat, minthogy az más analogiához csatlakozván, meg is magyarázható (v. ö. az alábbi **E.** pontot). Van ugyanis *-l* képzővel *színez* mellett *színel colorare, mázol, palástol* (v. ö. *ruház*).

D) Szintén csak *z*-vel készülnek oly igék, melyek többnyire *ik*-esen használtatva mint önhatók lépnek föl, s melyek az alapnévszóban megmondott tárgy megtermését, előhozását, vagyis az *ik*-es jellemet is vevén tekintetbe, azon

tárggyal való ellátódást fejeznek ki, s így tulajdonkében szorosan az előbbiekhöz (C) csatlakoznak. Példák: *ágoz, ágz-ik, bimbóz-, csemetéz- fruticescit, csiráz- germinat, fogz-, gyökerez-, magz- sementat (fölmagzik in semen abít), virágoz-, fiaz-, fajzparturire, levelez-, haboz-, tajtékoz-, veritékez-*. Mellékesleg említem, hogy itt *dz*-vel való mellékalakok is fordulnak elé, melyeket majd alább közelebb szemügyre fogunk venni: *fiadz-, bimbódz-, csomódz-, borjadz-*.

E) Hol *-l* hol *-z* képzővel készülnek oly igék melyek az alapnévszóban kifejezett valamely cselekvény (actio, actus) véghezvitelét, vagy tárgy (jelenség) eléállítását jelentik (= valamit-tevő, valamit-csináló igék). Példák az *-l*-es képzésre: *áru*l (v. ö. *áruba* bocsátani), *barázdál, beszél*l (*beszéd*l), *dalol, énekel, gondol, gyászol, hahotál, hálál, ostromol, panaszol, parancsol, mível, rabotál, remenyl* (*remél*l), *szól, tánczol, tréfál, vacsorál, ebédel* (*ebéd*l, *ebél*-), *varázsol*,⁴⁾ *babonál, pártol* (*seditionem movere*), *rakásol, rendel, vásárol* (*vásár mercatus*), *fényl-ik, világl-, villáml-, vízel, lángol, zsákmányol, gőzöl, füstöl, innepel, farsangol, ránczol, cserél, csókol, számol, békél, bájol* (v. ö. *varázsol*; *báj incantatio*), *büvöl* (v. ö. *büvöl-bájol*, v. ö. *büvös-bájos*; különben v. ö. **B.** pontot), *becsül* (*becsü, becsüs*); *csúfol* (*csúf jocus*); *rútól* *probris afficere*; *árkol, gátol* *consepire*; *hídal* *pontem construere, darabol, jövendöl, próbál, tanácsol, titkol*. — Példák a *-z*-féle képzésre: *átkoz, babonáz, igéz, csomóz, dolgoz, könyez, végez, vétkez, határoz* *terminare, limitare, kínoz, megyéz* *limitare, nevez, ajándékoz, illatoz- odarari, kölcsönöz, lángoz, lélekez-, őriz* (*örz: ör specula, vigiliae*), *példáz* *configurare, figyelmez, irgalmaz, kegyelmez, oltalmaz, szidalmaz, védelmez*. A mint látszik, az *l*-féle képzés mégis valamivel kedveltebb mint a *z*-féle.

F) Végre még meg kell említenem azon kizárólagos *l*-es vagy tulajdonképen kettős *ll*-es képzésű igéket, melyek annak vélelét (tartást) jelentenek, a mit az alapnévszó mond: *drágáll, jovall* (*javall*), *kevesell, nehezell, szégyenell* (*-nem*), *elégell* (*eléglem*), a melyekhez igen alkalmatosan sorozhatók ezek is: *csudál* (*csudának tart*), *urall* *dominum agnoscere*. Hogy ezek

⁴⁾ A magyarban csak a származott igét találjuk: *varázslók, varázslás, varázsló*; alapszó a szláv *vraža* *magia, incantatio*.

alakilag csakugyan a fent eléfordult *l*-féle igékhez tartozhatnak, bizonyítja az, hogy azon *l*-es igék közt is nem egy a régi nyelvben tulajdonképen kettős *ll*-es alakban lép föl, a melyre pedig csupán széphanzati okból nem volt szükség: *békéllen*i, *hidallok* (nem: *hidlok*), *kedvellem*, *lángallok*, *restellem*, *veresellem*, *vizellek*, *zöldellök*. E kettős *ll* ugyanis oly alaki momentum, melyre a képző eredetfejtetésében is ügyet kell vetni. Másrészt az imént említett *javall*, *kevesell* stb. igék is már egyszerűsített *l*-t mutatnak föl: *eléglem*, *szégyenlem*. A mi pedig némileg különös jelentésüket illeti, ezt korántsem kell a képzővé rövidült *vall* ige szerepléséből magyarázni, minthogy ez a különösebb jelentés („valaminek tartani, mondani, vélni“) tulajdonképen az alapnévszó itéletszerű fogalmából foly, s az általános denominatív képző funkciójából is megérthető. Lehet ugyanis p. o. a *rosszallani*, *javallani* igéket így is értelmezni: rosszszal, jóval (azaz: „rossz, jó“ (szóval, praedicatummal) illetni, azt alkalmazni, épen úgy a mint *kapálni* a. m. kapával illetni, kapát alkalmazni. Említem meg, hogy az érintett különösebb jelentés más nyelvekben is egyszerű denominativum által fejeztetik ki, v. ö. a latin *probare* (*probus*), *mirari* (*mirus*), *dignari* (*dignus*), gör. *κακίζω* tadelni, schmähen, feige schelten (*κακός*), *θαυμάζω* csodállok (*θαῦμα*), *ἀξιόω* dignum judicare (*ἄξιος*); orosz одобрить helyeselni (*добрый*), охуждать rosszallani (*худый*).

Az *-l* és *-z* képzőjű igék jelentéséről imént eléadott meghatározásaim, a mint mondtam, a régibb nyelvhasználatot akarják megállapítani, kitüntetvén, mennyire követett a nyelv bizonyos válogatást e két képző között, s mennyire vette föl egyaránt mint a kettőt használatba. És úgy hiszem valamennyire sikerült is az *l* és *-z* denom. képzők alkalmazási köreit szétválasztanom, s az által ujjabb ilyen képzések bírálatához kriteriumokat szolgáltatnom. Azonban minden megkülönböztetett és némileg válogatott alkalmazás mellett, az *-l* és *-z* denominatív igeképzőknek mégis csak egy közös általános értékük van, a miről azonban a mostani nyelvtudat szerint biztosat többet nem mondhatunk mint azt, hogy e képzők funkciója valamit-tevő denominatív igék származtatása. E funkcióból foly valamennyi különösebb jelentés, melyet ezen igék, az alapnévszókhoz viszonyítva, fölmutatnak. Így az **A**) alatt jellemzett igékben (p. o. *orvosol*) a denom. képző a latin *agere* értelmében (p. o. *medicum agere*, azaz: *medici munere fungi*) lép föl; a **B**)² félek,

p. o. *szítál*, az es z k ö z - t e v é s e n annak forgatását, kezelését, használását értetik; a **C**.)-félék, p. o. *aranyoz*, hol mi - t e v é s s e l h a s o n l ó k é p e n holmi-alkalmazást, holmival ellátást fejeznek ki; egyenesen hol mi - t e v é s , azaz el é h o z á s , hol mi - t e r m é s ismerhető föl a **D**.-félékben p. o. *csiráz*; s végre az **E**) alatt fölhozott *l* és *z*-képzős igékben is (p. o. *dalol*, *könyez*) a v a l a m i t e v é s - f é l e jelentés szembetűnő. Hogy mind ezen négy ötféle denom. igék származtatására csak is egyetlen egy közös képző-érték elegendő, abból is látható, hogy más nyelvekben is a fent megkülönböztetett igeosztályoknak mindegyikére egy a z o n denom. képzővel alakult igék kínálkoznak hason például, p. o. latin *-are*-félék; **A**-ra: *medicari*, *furari*, *interpretari* (medicus, fur, interpret-); **B**-re: *cribrare*, *asciare*, *caelare* (cribrum, ascia, caelum); **C**-re: *signare*, *colorare*, *lutare* (signum, color, lutum); **D**-re: *germinare*, *sementare*, *spumare* (germen, sement-, spuma); **E**-re: *vocare*, *fulgurare*, *osculari* (voc-, fulgur, osculum). — E szerint nem is lehet a mostani magyar nyelvtudat szempontjából az *-l* és *-z* féle denominativ igéknek még valami más külön mellékjelentést, vagy jelentési árnyalatot tulajdonítani, a mint ezt jelesen a M. Nyelv Szótára teszi, midőn e képzőkről általában mint gyakorlatos (gyakorító, frequentativ)-félékről tesz említést (Előbeszéd, 128. 128. ll.). Könnyen meg is látszik, hogy a Szótár szerzői nem e denominativ igék jelentéseinek tüzetes vizsgálata alapján jutottak ily meghatározáshoz, hanem csak azért mert eleve is egynek azonnak vették a denominativ *-l*, *z* képzőket azon *-l*, *-z*-vel, mely tudvalevőleg és a mai nyelvtudat szerint is, igéből alkot gyakorlatos (gyakorító, frequentativ) igét, p. o. *maradoz*, *kötöz*, *metél*, *vetél*. Ez mindenesetre hiba; mert elfeledték, hogy a frequentativ igeképzésnek csak úgy van értelme, ha már kész igéből kell származtatni; nem lehet hogy egyazon képzőelem névszóból igét képezzen, s azt az igét egyszersmind gyakorítottá is tegye. Egy a képzőben lappangó első igeképzőről, mint a denominatio eszközlőjéről, e mellett gondolkodni nem jutott eszükbe. E szerint a Szótárnak ezen elhamarkodott meghatározása, hogy az *-l* és *-z* képzők, mint denominativ képzők is, frequentativ jelleműek, minthogy az nincsen kellőleg megokolva, legfeljebb arra indíthat, hogy a magyar denominativ igék ilyen netaláni (frequentativ) bár lappangó mellékjelentésének lehetőségét kissé szorosabban megvizsgáljuk. Mert az, hogy a kétféle magyar denominativ képző épen ilyen

alakú frequentatív képzőkkel összeesik, mégis különös körülmény; ezenkívül tudva levő dolog, hogy a magyarban épen úgy mint a többi ugor nyelvekben az ige-frequentatio nagy terjedelemben fejlődött ki, a mihez képest legkevesebbet sem kellene csudálnunk, ha a magyar *-l* és *-z*-féle denom. igékben eredetileg kifejezett ilyen jelentés-módosítás mind inkább elhomályosodott és jelenleg már alig érezhetővé vált volna. A tapasztalás, melyet erre nézve általában az ugor nyelvek szóképzése körében tehetünk, azt tanítja, hogy sokszor egyszerű ige, mely fogalmánál fogva, minthogy csak némi tartóssággal végbemenő cselekvést fejez ki, a frequentatiót elfogadja, egészen el is veszett s helyette csak a gyakorított alak maradt fenn, a melyben természetesen, az ellentét megszűntével, aztán a gyakorítás kevésbé érezhetővé lesz. ⁵⁾ A névszó körében szintígy gyakran diminutív alak váltja föl az eredeti egyszerűt. Ha már most a magyar *-l*, *-z*-féle denominatív igéket, az általuk kifejezett fogalom külső minőségére nézve, szorosabban szemügyre vesszük, csakugyan azt találjuk, hogy általán a gyakorító módosítást megengedik, minthogy a kifejezett cselekvés többnyire bizonyos tartamosság képzetével jár, s legalább ennek határozott ellenkezője, a rögtönösség és egyszerűség sehol sem tűnik ki. Ez elég világos a fent **A.** alatt fölhozott igéknél, melyek fogalma a „valaki gyanánt működés“ keretébe esik (v. ö. *kémél, vándorol, szolgál, vezérel*); az eszköz használatára vonatkozók (**B.**) is keltik rendesen a tartamosság képzetét (v. ö. *dobol, kapál, kaszál*); különösen föltetsző s majdnem tisztán érezhető ez a **D.** igéknél, melyekben az alapszóban megmondott tárgy nem ritkán többszörösen értetik: *bimbózni, ágozni, virágozni* = bimbókat, ágakat, virágokat teremni, hajtani; a többiek közül kiemeljük példaként ezeket: *dalol, gondol, hahotál*,

⁵⁾ Így elavult p. o. a magyarban a *met-* ige, melynek kétféle frequentatív alakja maradt: *metél, metsz*; ilyen frequ. igék ezek is (*sz, z* képzővel): *úsz, játsz, mász, néz, nyúsz* (az egyszerű alapigék megvannak több ugor rokonnyelvben, v. ö. a Magyar és finn-ugor Szóegyezések illető cikkeit). És ki hinná, hogy a *visel* ige a *vi-* (vinni) igéhez tartozik, s kettős frequ. képzővel (*-s, -l*) van (= finn *vieskele*, ettől: *vie-*)? Ilyen az *unszol* ige is = f. *anoskele*, (ettől: *ano-*) stb. Egyes ugor nyelvek általában rendkívül szeretik a frequentatív igék használatát, jelesen a mordvin, finn, zürjén-votják; alkalmazzák a frequentatív alakot a hol csak lehet, s hol mí már alig látjuk szükségét, p. o. akkor is, midőn a cselekvés csak egyszer történik ugyan, de több egyes tárgyra terjed, s így mintegy megoszlik.

remeny, gözöl, füstöl, vizez, árul, becsül, tisztel; dolgozni, könyez, figyelmez, oltalmaz; czifráz, enyvez, foltoz, árnyékoz, ruház. E mellett még különös tanuság ezen igéknek frequentációra képes és alkalmas voltáról azon körülményben rejlik, hogy egyesek még tüzetesen frequentative képzett mellékalakban divatoznak, p. o. *kémlel* (*kémel*), *szemléel*, *ízlel*, *számlál*, ha még nem is akarunk ilyen frequentativ elemre ráismerni azon kettős *ll*-ben, mely az **F.** allatti igéket képezi (*jovall*, *kevesell*) s helylyelközzel másutt is előfordúl (*kedvelleni*, *békélleni*, *hidallani*, *lángallani*, *vizelleni*, *vereselleni*, *zöldelleni*). Mind ezekből világos, hogy magában véve mégsem képtelenség a *-z*, *-l* féle denominativ igéknek egyszersmind gyakorító mellékjelentést tulajdonítani; ha t. i. egyszersmind kimutatható, hogy a denominativ és a frequentativ functio eredetileg külön elemek által volt kifejezve. A lehetőségek, melyek előtt nyomozásunk erre nézve áll, a következők:

1) Mind az *-l* mind a *-z* képző eredetileg a frequentatiót fejezi ki, s a denominativ alapképző mindegyik képzésben lappangó.

2) Az egyik vagy a másik képző eredetileg frequentativ természetű, s e mellett a tulajdonképi denominativ képző lappangó.

Hogy e lehetőségek egyikét vagy másikat kellő valószínűségre emelhessük, mindenek előtt e képzők hangalaki eredetét és mivoltát kell tisztába hoznunk, s e végett már a magyar nyelv tényein túl azon tanusághoz kell folyamodnunk, melyet a hasonló jelentésű denominativ igékre nézve a rokon ugor nyelvek nyújtanak.

II.

Egyéb ugor nyelvekbeli denominatív igeképzés.

A következőkben, megmondott czélunkhoz képest, az ugor nyelvekben divatozó főleg azon denominatív igeképzéseket tesszük tüzetes vizsgálódásunk tárgyává, a melyek jelentési értékre nézve a magyar *-l* és *-z*-féleknak felelnek meg. E mellett azonban olyanokra is lesz tekintet, melyek a magyar *-ül*, *-ül* (*-od*) jelentési kategóriájába esnek ugyan, de az előbbiekkal alaki összefüggésben állanak.

A finnben készülnek valamit-tevő denominatív igék, a mint látszik, csak az alapnévszó végvocalisának megkettőztetése, vagy *a*, *ä*-nek hozzáadása által, p. o. *rasvaa*- zsírozni (*rasva* zsír), *kokoo*-, *kokoa*- rakásolni, rakásra gyűjteni, összegy. (*koko* rakás), *nokee*-, *nokea*- kormozni (*noke*- korom), *kirnuu*-, *kirnuu*- köpülni (*kirnu* köpü), *pölylyä*- porzani (*pölyly* pulvis volans). Látszólag a képzőnek nincs is consonans-eleme, de ez csak elrejtetik különös finn hangtani szabály szerint, s valósággal a képző *t* (*d*)-vel van, mely az ige kettős végvocalisa közt lappang, s bizonyos igealakokban elé is lép, p. o. az optativusi *-ko*, imperativusi *-ka* előtt mint *t*, a praeteritumi *-i* előtt mint *s*, p. o. *rasvaa*: opt. *rasvatkoon* zsírozzon; imp. *rasvatkaan*, praet. *rasvasi* zsírozott; *kokoo*:- *ko'otkoon*, *kokosi* stb. Teljes igealakok helyett ezeket kell venni: *rasvata*, *kokota*-, *noketa*-, *kirnuta*-, *pölylytä*-, vagy *rasvada*-, *kokoda*-, minthogy a finn egyszerű *t* szó közepén, az összehasoulító ugor hangtanra nézve, tulajdonképen *d*-vel ér föl. Fenn is maradtak még ezen (*t* *d*-vel való denominatív alakok egyes finn dialectusban, p. o. a *v e p s ä*-ben, egyik keleti-finn dialectusban, hol p. o. ezek: *suolaan* sózok (ettől *suola* só), *vihaan* gyűlölök (*viha* harag, gyűlölség), *lisään* hozzáadok (*lisä* járulék, augmentum), *salpaan* zárolok (*salpa* zár, retesz), még így mondatnak: *sooldan* (e h. *sooladan*, *vihadan*, *lisadan*, *salptan* (e h. *salpadan*). Megmarad azonban a nyugati-finnben is az e képzésbeli *t*, midőn az alapnévszó végvocalisa kiszorulván, a képző közvetlenül consonanssal

érintkeznek s ez által mintegy támsztva az elenyészéstől meg van óva, a mikor is teljes *-ta, -tä (-da, -dä)* alakban jelenik meg a denominativ képző: *varasta-* (vepsäül: *vargasta-*) lopni, tolvajlani (*varas* tolvaj; teljes tö: *varkasa*), *hammasta-* harapni, dentibus uti (*hammas* fog), *sairasta-* aegrotare (*sairas* beteg), *sormusta-* annulis ornare (*sormus*, *sormukse* gyűrű), *idarta-* (1. praes. *idarran*, e h. *idardan* parce uti (*itara* parcus, tenax), *pisarta-* (1. *-rran*) csepegni (*pisara* csepp), *askelta-* (1. *askellan*) lépni (*askel* lépés), *ihalta-* (1. *ihallan*, e h. *ihaldan*) csodálni (*ihala* mirus, admirabilis), *paimenta-* legeltetni (pásztorolni, *paimen* pásztor), *höyhentä-* (1. *höyhennän*) deplumare (*höyhen* pluma). Hogy az e módon, maradó vagy részint eltünő *t (d)*-vel (illetőleg *-ta, -tä, * -da, -dä*-vel) képzett finn denominativ igék, jelentésre nézve a magyar *l* és *z*-féle képzések különösebb alkalmazásaival is megegyeznek, még néhány a fentebbi magyar (A—F) osztálypontok szerint összeállított példa mutathatja meg. **A**) *Sairasta-* betegleni (*sairas*), *paimenta-* pásztorolni (legeltetni, *paimen* pásztor), *varasta-* tolvajlani, lopni (*varas*), *harrasta-* ardentem studere, appetere (*harras* fervens, incitatus), *ahma-* avide devorare (*ahma* ursus gulo, homo gulosus), *verestä* vereseleni, rubidum apparere (*veres*), *uhmaa* strenue laborare (*uhma* alacer, strenuus), *hyvää-* bene et amanter tractare (*hyvä* bonus), *huoraa-* scortari (*huora*); —**B**) *kehrää-* fonnii (*kehrä* orsófa), *kouraa-* manu atrectare, comprimere (*koura* manus prehensens), *silmää-* szemelni, szemlélni (*silmä*), *syleä-* ölelni (*syle* ö), *harjaa-* kefélni (*harja*), *hammasta-* dentibus uti (*hammas*), *ohjaa-* habenis ducere (*ohja*); —**C**) *ihraa-* zsirozni (*ihra*), *suolaa-* sózni (*suola*); *savee-*, *savea-* argilla illinere, lutare (*save* argilla), *kultaa-* aranyozni (*kulta*), *kirjaa-* czifrázni (*kirja*), *valjasta-* hámba fogni (*valjas* pferdegeschirr), *kynää-* pennis exornare (*kynä*); —**D**) *vahtoa-*, *vahtua-* spumescere, habzani (*vahto*-, *vahtu*), *juurtu-* (* *juurta*-nak reflexiv alakja) gyökerezni, radices agere (*juure*-); *heinää-* szénát teremni (*aheniä*), *aalto-* hullámzani (*aalto*); **E**) *matkaa-* utazni (*matka* út); *vihaa-* gyűlölni (*viha* harag, gyűlölség), *saarnaa-* prédikálni (*saarna* prédikáció), *virtaa-* rapide fluere (*virta* flumen), *pinoo-* in struem colligere (*pino* strues), *samoo-* citatim ire (*samo* cursus citatus), *lorua-* vana loqui (*loru* nugae), *rajua-* furere, saevire (*raju* procella), *höyryä-* gőzölni (*höyry*), *suurusta-* reggelizni (*suurus* jentaculum), *juhlaa-* ünnepelni (*juhla*), *määrää-* határozni (*määrä*),

kiusaa- kísérteni, kínozni (*kiusa*); *lahjaa*- ajándékozni (*lahja*) stb. — A finn *-ta*, *-tä* képzőnek azonban még szélesebb alkalmazása van mint a magyar *-l*, *-z* képzőknek, a mennyiben még azzá-tevő (magy. *ít*-féle) igéket is álkothat, p. o. *kuivaa*- kiszáritani (*kuiva* száraz), *koverta*- excavare (*kovera*), *kirkasta*- clarum reddere (*kirkas*) stb., a miből magának a képzőnek általános jelentési értéke („teni“) még jobban tűnik szembe. A „valaminek tartani“ különösebb jelentés is (**F.**) mutatkozik néha finn *-ta*, *-tä*-féle igéken, noha erre a finnben többnyire más képzés használtatik (*-ksu*, p. o. *pahaksu*-rosszallani): v. ö. *ihalta*- admirari (*ihala* mirus, admirabilis), *vierasta*-idegennek tartani, tőle idegenkedni (*vieras*), *rakasta*- szeretni, lieb haben (*rakas* lieb), *kummaa*- mirari (*kumma* mirus, singularis).

Továbbá készülnek a finnben denominatív igék által, mely az alapnévszó végvocalisát rendszeren kiszorítja. Ilyenek p. o. *kuokki*- kapálni (*kuokka* kapa), *nuiji*- buzogánnyal ütni (*nuija*), *suki*- strigili pectere (*suka*), *räimi*- sarcire (*räimä* acus major), *kouri*- markolni (*koura*, v. ö. *kouraa*-), *luuti*- seperni (*luuta* seprű), *pesi*- fészkelni, *nidificare* (*pesü*), *ruoski*- ostorozni (*ruoska*), *sorkki*-ungulis calcare (*sorkka*), *huoli*- curare, curam habere (*huole*- cura), *sormi*- ujjal tapogatni (*sorme*, nom. *sormi*), *tuimi*- csirázni (*tai*-), *nokki*- rostro carpere, vellicare (*nokka*); *juuri*- eradicare (*juure*- radix), *oksi*- ágakat nyesni (*oksa* ág), *kukki*- flores legere (*kukka*), *lehti*- foliis exuere (vagy pedig: foliis ornare; *lehte*- folium), *kesi*-cutem exuere (*kete*), *keti*- membrana obducere (*kete*), *muni*- tojni, ova parere (*muna* tojás), *poiki*- kölyközni, fiadzani (*poika*), *vohli*-ollózni (*vohla* kecskeolló), *sonti*- stercus emittere (*sonta*), stb. — A képző eredetileg bizonyosan bővebb alakú volt, s legalább is *-ja*, *-jät*-t vehetünk föl, annak régibb alakjának, úgy hogy p. o. *muni*-ebből vonódott össze: *munaja*-. Hasonló összevonás történik az *-ime*-féle eszköznevekben (lásd Nyelvt. Közl. VI, 180.), p. o. *kaivime* ebből: *kaivajame*. A különösebb jelentés (valamin valamit mívelni, még eltávolítást is), mely némely igéken mutatkozik (v. ö. *juuri*-, *oksi*-, *kukki*-, *lehti*-, *kesi*-) található az előbbi *-ta*, *-tä* képzővel alakult igéken is, p. o. *heinää*- szénát gyűjteni (meg: szénát teremni, *heinä* széna), *urpaa*- baccas betulae carpere (*urpa*). Megjegyezni való, hogy a magyar *fiaz*-, *borjazni*-féléknek megfelelők is vannak a finn *-i* képzős denominatívumok közt: *poiki*-, *muni*-, *vohli*-, *sonti*-. Ezek-

ben mutatja a képző értékét mindjárt a finn szóhasználat, mely ezt is mondja „*poikia tehdä*“, szószerint: „fiakat tenni“.

Az *-i* képző mellé áll a finnben még egy, a mint látni való, belőle továbbképzett alak, t. i. *-itse*, hasonló alkalmazással, csak-hogy nem annyira az alapnévszó végvocalisát is kiszorítja. Példák: *haavoitse*- megsebezni (*haava*), *naulitse*- szegezni (*naula* szeg), *ruoskitse*- ostorozni (*ruoska*), *pyhitse*- szentelni (*pyhä* szent), *leikitse*- játszani (*leikki* játék), *iloitse*- örvendezni (*ilo* öröm), *kunnioitse*- tisztelni (*kunnia* tisztelet), *aterioitse*- epulari (*ateria* epulum), *saippioitse*- szappanozni (*saippio*), *sikiöitsee*- fetum facere (*sikiö*), *palmikoitse*- haját fonni (*palmikko* hajfonadék), *penikoitse*- kölyközni (*penikka*), *vasikoitse*- borjazni (*vasikka* borjú), *varsoitse*- csikózni, csikót elleni (*varsa*), *vahingoitse*- nocere, damnum afferre (*vahinko* kár); *hedelmöitse*- virágozni, gyümölcsözni (*hedelmä*), *silmikoitse*- bimbózni (*silmikko*), *kipinöitse*- szikrázni (*kipinä*), *ahkeroitse*- diligenter studere (*ahkera* asiduus), *vasaroitse*- kalapácsolni (*vasara*), *aluoitse*- sarjadzani, *haravoitse*- gereblyélni (*harava*). Ezen finn *-itse*-féle igék közt van néhány olyan, mely jelentésre nézve különösen a magyar *-z* (**D.**)-féléknek felel meg, a minők különben az egyszerű *-i* képzővel készülnek, v. ö.: *varsoitse*-, *vasikoitse*-, *penikoitse*-, *silmikoitse*-, *hedelmöitse*-, *sikiöitse*-. Ebből kitűnik, hogy az *-itse*-ben a *tse* valóban csak továbbképző járulék, mely ezenfelül el is marad igen gyakran ezen igék ragozásában (p. o. I. praes. *haravoim* = *haravoitsen*, inf. *haravoida* = *haravoita*).

Szintén összetett denominativ képzőnek, úgy mint *-itse*, mutatkozik gyakran *-itse*-vel váltakozva, *-itta*, *-ittä*, mely egészen az *-itse* módja szerint járúl az alapnévszóhoz. Különösen a „valamivel ellátás“ értelmében találjuk alkalmazva (v. ö. magy. *-z* képző, **C.** pont alatt), p. o. *haavoitta*- megsebezni (v. ö. *-itse*), *kunnioitta*- tisztelni (v. ö. *-itse*), *rasvoitta*- zsírozni (v. ö. *-itse*), *hihoitta*- manicis instruere (*hiha*), *hopioitta*- ezüstözni (*hopia*), *kirjoitta*- czifrázni, írni (*kirja*), *lahjoitta*- ajándékozni, megajándékozni (*lahja*), *lihoitta*- hízlalni (*liha* hús), *nauhoitta*- szíjazni (*nauha*), *nahoitta* cute induere (*nahka*), *raudoitta*- vasalni (*rauta*), *vihoitta*- haragítani (*viha*), *sonnitta*-stercorare (agrum; *sona*), *nenittä*- orral, hegygyel ellátni (*nenä*), *nimittä*- nevezni, *teroitta*- acie instruere (*terä*), *kynittä*- tollazni (rupfen, rupfen lassen, és: befiedern; *kynä*); *kilvoitta*- versenyezni (*kilpa* verseny), *lujoitta*- firmum reddere (*luja*), *pahoitta*- offendere

(*paha* rossz kedv), *pyhittä-* szentelni (*pyhä*; v. ö. *-itse*) stb. stb. — Látni való, hogy az egész *-itta*, *-ittä* önálló képzővé vált, mely közvetítés nélkül az alapnévszóból tevési igét alkot. Mind a mellett az *-itta* nem egyéb, mint akár az *-i*, akár az *-itse*-nek rendesen képzett causativ alakja, s nem lehet kétség, hogy ezen egész *-itta* osztályban oly igék szolgáltak e képzésnek kiindulási alapúl, melyek mint valóban causativ igék, vagyis nem mint egyszerűen tevési, hanem mint tétetési denominativumok fejezhették ki a kívánt értelmet. Ilyen p. o. *vihoitta-* haragít, mely egy első denominativ igét *vihoi-* (*vihoitse-*) = *vihaa-* „harag-tenni“ (haragudni) tételez föl, a melynek causativuma: „haragot tétetni = haragít“; így a *lihoitta-* alatt lappangó *lihoi-* (*lihoitse-*) igének mint első denominativumnak jelentése ez volna: „hús-tenni, azaz hízni“, a minek causativuma természetesen = „hízlatni“, noha a *lihoitta-* ige az alapnévszóhoz képest első denominativumnak is tűnhetik föl, jelentésre nézve: „húsozni“ = hússal ellátni, hízlalni. Ily úton érthetjük meg a causativ alakú *-itta-* képzés egyszerű denominativ functiójának keletkezését, a melyet azután a nyelvszokás mind szélesebb használatba vett, oly névszókon is, melyek egyáltalában csak egyszerű denominativumra alkalmasak (p. o. *hopia* ezüst: *hopioitta-*, *hiha*: *hihoitta-*). Megjegyzendő még, hogy az *a*-végű névszóktól származó *-oitta*-féle igék, tájéjtés szerint az *i*-t elenyésztetvén, *-otta*-nak hangzanak, p. o. *kirjotta-* e h. *kirjoitta-*, úgy hogy csak az *o*-ban lappang még a megvolt *i*-nek nyoma, mely arról tanuskodik, hogy nem csak a pusztá causativ *-tta* volt a denominativ képző. A hol tehát ezt ilyen szerepben találjuk, hasonlóképen megelőző *i*-nek elveszését kell fölvennünk: *paidotta-* inducio induere (e h. *paidoitta*, ettől *paita*), *myrkyttä-* mérgezni (*myrkky*), *pajutta-* viminibus instruere (*paju*), *savutta-* megfüstölni, fumigare (*savu*), *tomutta-* pulverem excitare (*tomu*).

Az *i*-nek *-itta* képzőből való kiszorulása, mely szerint *-oitta* helyett *-otta* lép föl mint szóvég, földerít még néhány sajátságos finn denominativ igét, melyek csak az által látszanak alakulni, hogy az alapnévszó vég-*a*-ja *o*-ra változik, p. o. *lahjo-* „ajándékozni“, ettől: *lahja* (v. ö. *lahjaa*, *lahjoitta-*). Ilyenek: *varso*-equulum parere (*varsa* csikó), *vismo*-genyedni (*visma* pus liquidum), *liusko-*, *pirsto-*, *rahno*-assulatim findere (*liuska*, *rahna* assula longa; *pirsta* assula minor); *veso*-surculos agere (*vesa*), *vitso*-vesszőzni (*vitsa*), *viko*-vitium sen-

tíre, fájlalni (p. o. *silmäänsä* a szemét.) E képzésnek mibenvoltát egyszerűben megmutatja a *varso*-példa, mely mellett van még *varsoitse*-is; látni való ugyanis, hogy ezen *varso*- nem egyéb mint rejtező *i*-képzés, e h. *varsoi*-, s ugyanazon tájéjtésből veszi eredetét, mely a *varsa* többesi adessivusa *varsoilla* helyett ezt mondja: *varsolla* (ellenében az egyes *varsalla*-nak). Így csakugyan állithatjuk, hogy p. o. a *lahjoitta*- alatt lappangó *lahjoi*- ige megvan még az említett *lahjo*-ban. Földerül így általában az eredeti viszony is, melyben némely *a*-végű névszók és *o*-végű igék állanak egymáshoz, p. o. *sana* szó és *sano*- mondani; ez utóbbi ugyanis származéka az előbbinek, s nem megfordítva.

A magyar *-l* és *-z* denominativ képzők jelentési körébe esik végre még egy finn *-sta*-, *-stä*-, és *-ista*-, *-istä* képző is, mely utóbbi ezenfelül azzá-tevési (*it*-féle) igéket is alkot. Példák: **a**) *-sta*-ra: *kalastahalászni*, *linnusta*- madarászni (*lintu*), *kummasta*- csudálni (*kumma csuda*), *metsüstä*- vadászni (*metsä* erdő), *närästä*- angina afficere (*närä*), *nättüstä*- humescere (nedveselleni, *nätä*), *pohjasta*- fenekelni, fundum attingere (*pohja*), *rahasta*- pénzzel ellátni (*raha*), *somasta*-aptare, accommodare (*soma*), *illasta* coenare (*ilta este*), *udusta*- per-metezni (*utu* köd), *ujosta* szegyenkedni (*ujo* verecundus), *piirusta*-lineis describere (*piiru*), *punasta*- (v. ö. *punista*-) rubidum reddere; — **b**) *-ista*-ra: *kukoista*- virágzani (*kukka*), *kyyristä*- hátat görbíteni (*kyyrä*, *-ry* buckel), *latvista*- decacuminare (*latva* fa teteje); *mutkista*-inflectere (*mutka* flexus, curvamen), *tukista*- per crines vellicare (*tukka*), *veristä*-cruentare (*vere*-vér), *lävistä* átlyukasztani (*läpi* lyuk), *lovista*- rovasolni (*love*-incisura); *vahvista*- erősíteni (*vahva*.) *uudista*-ujítani (*uute* új), *pienistä*- aprítani (*piene*). — Hogy az utóbbi *-ista* alak, úgy mint a fent magyarázott *-itse*-, *-itta* képzők, szintén az *i* képzőből indul ki, azt már a *latvista*- (*latva*) példa teszi meglehetősen bizonyossá, mely különös jelentésével (*latva*-t elvenni) a fent (12. l.) kiemelt *i*-félék mellé sorakozik, a milyenek: *lehti*-juuri-, *oksi*-, *kukki*-, *kesi* ; továbbá *mutkista*- mellett *mutki*- hajlásokat, tekeréseket tenni. Az *-itta*-beli *tta*-val egyezőleg ennek az *-ista*-beli *sta*-nak is causativ értéket lehet tulajdonítani, mert ilyenek fordul az elé, akár miképen is keletkezve, p. o. a *ripusta*- „függeszteni, akasztani“ igében, ettől: *rippu*- függni. Minthogy azonban még más értékű *-sta* is található, mely az igének tárgyra vonatkozását nem változtatja (p. o. *anasta*- sibi arrogare, vindicare = lapp ad-

neste, ettől: *adne*-habere: *peljästy*-, még reflexiv *-u, y* véggel „megijedni“: *pelkää*- félni; szintígy *hiostu*- megizzadni: *hikoo*- izzadni; *katsasta*- átnézni: *kalso*- nézni), egyelőre az *-ista*- beli *-sta*- nak mi-voltát még függőben hagyjuk ⁶⁾. — A *-sta*-, *-stü* képzőalak igaz hogy egyszerű denominativumnak mutatkozik (p. o. *ujosta*-mellett van *ujoa*-, *ujoo*-, azaz *ta*- féle ige is; *punasta*- mellett *punaa*-, *somasta*- mellett *somaa*-, *kalasta*- m. *kalaa*-) de igen valószínű, hogy ez is csak látszat, s hogy e képzés voltaképen az első *-ta*- félén alapúl, melyhez ugyancsak az *ista*-beli akár mily értékű *-sta* járúlt. Ezzel semmiképen nem ellenkezik a külső hangalak; mert *aa*-, *üü*-, *oo*-, *ee*-, *ii*-, *uu*-, *yy* (*ea*-, *ia*-, *oa*-, *ua*-, *yü*-) végű igetűhöz egy *-tt* vagy *-st-n* kezdődő képző járúlván, rendes finn hangtani szabály szerint, csak *-a*-, *o*-, *u* marad az alapige végén, p. o. *avaa*- nyitni *avattu*-, *avatta*-; *pelkää* -: *peljästy*-, *kumoo* -: *kumottu*-, *kumottava*-, *älyy*-, *älyä* -: *älyttä*- stb. És hiszen találunk is még, épen úgy mint *-ista* mellett az alapúl szolgáló *i*- képzést, a *-sta*- kezűjü denominativumok oldalán egyes *-ta* képzésű (azaz az alapnévszövégével együtt: *-aa*-, *-oo* vagy *-oa* stb. végű) igéket, v. ö. az imént említett *kalaa*-, *somaa*-, *punaa*-, *ujoo*- igéket, és p. o. *udusta*-hoz (ettől: *utu* köd) ezt: *rajuu*-, v. *rajua*- (ettől: *raju* vihar). Mind ezek szerint alig lehet kétség, hogy a *-sta*-féle denominativ-képzés csak másodrendű továbbképzés, s e fölfogással egyszersmind a finn denominativ képzők sokfélesége egyszerűbb alapra (t. i. két külön, valódi denominativ alapképzőre) volna visszavezetve.

A *-sta*- nak imént adott megfejtésével most egy különös *-stu* és *-ksu*-féle képzést is, mely „vminek tartani, mondani“ jelentésű igéket alkot, könnyen megérthetünk. Példák: *paljoksu*- sokallani (*paljo*), *oudoksu*-, *oudostu*- idegenelleni (*outo*), *vähäksy*-, *vähästy*-, kicsinyleni (*vähä*), *hyväksy*- v. *hyvästy*- helyeselleni (*hyvä* jó), *pahaksu*-v. *pahastu*- rosszallani, aegre ferre (*paha*) stb. Tudjuk már,

⁶⁾ Ilyen *sta*-féle igék még gyakrabban találkoznak egyik keleti-finn dialectusban, a vepsä-ben, p. o. *kandista*- e mellett: *kanta*- hordani, *nügistü*- : *näke*-látni, *teditü*- : *tietä*- tudni, megtudni, *tundista*- : *tunte* megismerni (lásd: Ahlqvist, Suomalainen murteis-kirja-jában a vepsä szójegyzéket). A *-sta* képzőnek itt már alig van érezhető functiója; Lönnrot (Om det nord-tschudiska spraket, 45. l.) úgy véli, hogy az csak az igefogalomnak nagyobb határozottságot ad, s mint vele egyezőre a lapp *-ste*-re utal, mely egyszerűséget jelentő és diminutiv *i* képez.

hogy e különös jelentés („valaminek tartani“) tulajdonképen nem is különös, hanem az általános egyszerű denominativ képző funkciójából foly, s ily egyszerű denominativ képzővel ki is fejeztetik (v. ö. *kummaa-*, *ihalta-* stb., lásd fent a 6. lapon). Ezt szem előtt tartva, egyszerűben fölismerjük, hogy a *-stu*-féle ige nem egyéb mint az előbbi *-sta* másodrendű képzővel egyszerű *-ta*-féle alapképzésből kiinduló denominativ ige, mely még *u* reflexiv elemmel bővült meg, mely utóbbinak alkalmas, ha nem is szükséges volta szintén szembetünő. Hiszen tudjuk, hogy p. o. „csodállani“ jelentéssel a *kumma* „csoda“ névszótól származik 1) *kummaa* (*-ta*-képzés: *kummata*-helyett); 2) *kummasta* (= *kumaa* + *sta*); s ennek reflexive módosított alakja épen *kummastu-*, mely szintén előfordul. A *-ksu*-féle igékben meg a *sta* helyébe csak egy másik *ks* elem lépett, mely másutt is részint magára, részint képzőkapcsolatokban, mint frequentativ képző szerepél⁷⁾. E szerint meg *kummaksu-*, mely *kummastu-* mellett és helyett fordul elő, szintén csak a *kummaa*-első denominativumnak tovább képzettje, reflexiv módosítással: *kummaksu* = *kumaa* + *ks* + *u*.

A finn után legalkalmasabb a lapp nyelvhez fordulunk, mely az ugor nyelvek között ahhoz legközelebb áll, és a mint látni fogjuk, lényegesen ugyanazon denominativ igeképzésekkel is él, a melyeket a finnben találunk. Az egyezést könnyen ki is mutathatjuk, mihelyest a lapp nyelv némileg változott hangrendszerének sajátosságait kellő figyelembe vesszük.

Előre bocsátva, hogy a lapp nyelv a szövégeknek mély- és magas-hang szerinti különbözését már egészen elejtette, s hogy különösen a finn szövégi *a*, *ä*-nek a lappban egyféle *e* felel meg (p. o. *monne*: f. *muna* tikmony, *čalme*, *čalbme*: f. *silmü* szem, *adde*: f. *anta*-adni; *gjelde*: f. *kielttä* tiltani), először is a finn *-ta*, *tä*-vel egyezőnek ismerhetünk föl egy lapp *-te*, vagy (részint az északi, finn-mareki dialectusban: lpF.) *-de* képzőt⁸⁾, mely a magyar *-l*, *-z*-fé-

⁷⁾ Mellek- s egyszersmind eredetibb alakja *sk*, mely a könnyebb ejtésű *ks*-re ment át per metathesin. Igen gyakori összetett frequentativ képzőkben, *-skele* v. *-ksele*, *-skentele* v. *-ksentele*, p. o. *astuskele*- (*-ksele*) lépdögélni, *istuskele*-üldögélni, *käyskele* járdogálni, *uiskele* uszkálni, *úsdogálni*. Ritkábban fordul elő magára is, *-ksi* alakban, p. o. *anneksi*- (*anta*-adni), *háeksi*- (*hake*-keresni).

⁸⁾ Vocalisközi egyszerű finn *t*-nek megfelel ugyan a lappban *tt* is, mely bizonyos esetekben gyengülvén, a lpF. dialectusban *ð*-vé lesz, p. o. *gutta* (f. *kuute*

léknek megfelelő denominatív igéket alkot. A finn *-ta, -tä* képzéstől hangalakilag csak abban tér el a lapp *-te, de-féle*, hogy az alapnévszó megmaradó végvocalisa mellett is rendszeren megtartja a consonanst (*t, d*), épen úgy a mint ez a keleti-finn vepsä dialectusban van. Példák: **a**) *almoste-* koldúlni (*almos* alamizsna), *kaihalde-* könyezni (*kadhel* köny), *kaiveste-* insanire (*kaives* stultus), *keleste-*, lpF. *gieleste-* hazudni (*keles, gieles*) hazugság, *koksoste-* bámulni (*-os* mirus), *piäcaste-* sudare (*-as* sudor), *porjeste-*, lpF. *borjaste-* vitorlázni (*-es, -as* vitorla), *suormeste-* annulo ornare (*-es*), *svaineste-* szolgálni (*-es* szolgál); *varrte, varde-* vérzeni (*varra*); *vaihalde-* in obliquum ire (*-al* obliquus); *piktaste-* ruházni, lpF. *biwteste-* (*-as, -es* ruha); **b**) *havete-*, lpF. *havade-* sebezni (*have* seb); *hautete-*, lpF. *havdade-* temetni (*haute, havdde* sír), *irkete-* procari (*irke* procus), *loppete-*, lpF. *loppede-* veniam dare (*loppe*); *merete-*, lpF. *märede-* determinare (*mere, märke* terminus), *palvate, palvete-*, lpF. *balvade-* felhözni, nubibus contegi (*palv, palva* felhő), *pilkede-*, lpF. *bilkede-* csúfolni (*-ka* jocus); *suovate, suovete-* füstölni, fumare (*suov-a*); *tuolvate, tuolvete-*, lpF. *duolvade-* szennyezni (*-lv, -lva* szenny); *vaivete-*, lpF. *vaivede-* affligere (*vaive* baj); *vastete-*, lpF. *vastede-* felelni (*vaste* = finn *vasta*, melytől *vastaa-* felelni); lpF. *givsede-* kínozni (*gifse*); lpF. *bikkade-* kátrányozni (*bikka*); lp. *jenate*, lpF. *jednade-* hangozni, vocem edere (*jäna, jedna*); lpF. *radede-* tanácsolni (*radde*); — **c**) *karvote-*, lpF. *garvode-* vestem induere (*-rvo* vestis); lpF. *ilode-* örvendeni (*illo* öröm); *karrote-*, lpF. *garrode-* diras agere (*karro*); *barkote-*, lpF. *ostude-* héjjal festeni (*barko* nyirfahéj, *osto* fűzfahéj); *suddote-*, lpF. *suddode-* vétkezni (*suddo*). Ezen példák közül az **a**) alattiak mellé ilyen finn nyelvbelleket tarthatunk (lásd fent 11. l.): *sormusta-*, *sairasta-*, *varasta-*, *askelta-*; a **b**) és **c**) alattiak megfelelnek finn *-aa, -ää, -ee, -oo, -uu* (*-ea, oa, ua*) végű denominatív igéknek, a melyek közt szintén azonos példák is találkoznak: *havaa-*, *hautaa-*, *lupaa-* (= lp.

hat) lesz *guda-* vá (*gudad* = f. *kuudente-* hatod); *gietta* (f. *käte* kéz): g^{en}. *gieäa*. De ez csak oly *t*-re szorítkozik, mely a második szótagot kezdi; azontúl a vocalisközi finn *t*, gyengülve is, a lpF. dialectusban *d* alakban lép föl: p. o. *-id* = f. *-ita, itä* a többesi infinitivus (partitivus) szóvégében, melyben a *d* mindig legalább a harmadik szótagot kezdi (*gieäaidam* kezeimet), v. ö. *-eta* (*-ea*) végű finn melléneveket, melyek a lpF.-ban *-ad-on* végződnek: *vielgad*: f. *valkea* (*valketa*) fehér, *uoijgad* igaz, egyenes: *oikea*, *suokkad*: f. *sakea* sürti.

loppete-), *müürä-*, *pilkkaa-*, *savua*, *vaivaa-*, *vastaa-*, *kiusaa-* (lp. *givsede-*), *iloo-* v. *iloa-*, *kiroo-* (lp. *karrote-*).

Az *-ate*, *-ete*, *-ote*, illetőleg *ade-*, *-ede*, *-ode* denominativ igevégkebeli *t*, *d*, mely finn egyszerű vocalisközi *t*-nek felel meg, azonban nem ritkán el is tűnik, úgy hogy *-a*, *e*, *o* végű denominativ igék mutatkoznak, melyek látszólag képző nélkül, az illető alapnévszóval azonosak. Hogy a lapp nyelvben történeti alakfejlődés szerint ilyen szórövidítés eléállott, bizonyítják mindenek előtt *e*, *o*-féle, részint nem is denominativ igék, melyek *-aa* (*-ada*) *-oo* (*-oda*)-féle finn nyelvbeli igéknek állanak ellenében: lp. *lakke*-megszünni = f. *lakkaa-*; *soime-*, lpF. *soaimma*-dorgálni = f. *soimaa-*; *tulve*-exundare = f. *tulvaa-*; *kerdo-*, lpF. *gärdo*-iterare = f. *kertoo-*. E ténnyel egyezőnek találjuk továbbá azon jelenséget, hogy az *-ad*, *-at* (= f. *-eta*)-féle melléknevek vég *d*, *t*-je egy hozzájáruló *-is* előtt eltűnik, s így *e* mellékneveknek *es*, *is*-végű mellékalakja keletkezik, p. o. *velket*, lpF. *vielgad* lesz: *velkes*, *vilgis*; *suoket*, lpF. *suokkad* lesz *suokes*, *sukkis*; *lossed*, *lossad* nehéz: *losses*, *lossis* (e h. *lossades*); sőt néha a déli lappban az egész *-eta* (*et*, *ed*, *ad*) is eltűnik az ilyen adjectivum végéről, p. o. *nuolg* egyenes (lpF. *nuolgad* és *nulgis*), *narbe* (és *narbes*) gyér (lpF. *narbad*). A lapp nyelvnek ezen hangtörténeti mozzanatait véve tekintetbe, immáran lappangó *-de*, *-te* képzővel valóknak ilyen denominativ igéket ismerhetünk föl: **a**) *fatme*-amplecti (*-me* amplexus, öl); *hapse-*, lpF. *hafse*-szagolni (*haps*, *hafse* szag); *jaure*-halászni (*jaure* tó); *paike*-lpF. *boikka*-cacare (*paik*,-ka *stercus*, f. *paska*); lpF. *moarra*-haragudni (lp. *morate-*; *moarre*, *more* harag); *puoce*-aegrotare, lpF. *buoce*-(*-ca*, *-ce* beteg); *skoge*-vadászni (*skog* erdő); *tabme-*, lpF. *dabme*-enyvezni (*-me* enyv); *sebre-*, lpF. *sürva*-participem esse (*sebre* consortium; v. ö. finn *seuraa*-és *seura*); *kiäle-*, lpF. *giella*-laqueos tendere (*kiäle*, *giella*), *piäbme*, lpF. *biebma*-és *biebmade*-nutrire, alere, (*-mo* cibus); **b**) *fasto*-böjtölni (*fasto* böjt, v. ö. finn *paastoa-*); *lavlo-*, lpF. *lavllo*-dalolni (*-lo* dal); *maino*, lpF. *maidno*-laudare (*-no* laus); *puodo*-occludere (*-do* operculum) *snipčo*-lángolni (*-čo* láng); *sogño*-és *sogñote*-in matrimonium petere (*-ño* leánykérés); *svasko*-ostorozni (*-ko* ostor); *toro-*, lpF. *doarro*-pugnare (*-o* pugna; v. ö. finn *toraa*,-*tora*); *torvo*-confidere (*-vo* spes, fiducia; v. ö. finn *turvaa-*). Némely ilyen képzővesztett igető mellett meg fenmaradt, habár csak a másik dialectusban is, az eredetibb képzős alak; így p. o. lpF. *čalbma*

csomózni mellett áll lp. *čalmete-* (*čalm-a* csomó); van lp. *čace-* és *čacete-* aqua eluere, aqua macerare (*čace aqua*), *hokke-* és *hokkete-* elveszíteni (= f. *hukka-*)

A déli lappban vannak még oly *e-* végű nyilván denominatív igék is, melyek *e* (= finn *a, ü*)- végű alapszókból szintén képző nélkül látszanak származni, de a melyeknek a lpF. dialectus *i-* végűeket állít ellenébe, úgy hogy itt is megint lappangó denominatív képzést kell fölismernünk, még pedig, a mire egyes példák egyezése is utal, a finn denom. *i-*vel egyező képzést (lásd fent 12. l.) Ilyenek: *monne-* tojást szedni, lpF. *monni-* (*monne* tojás); *lavke-* gradum facere, *gradi* (*lavke* lépés): lpF. *lavkki-*; *naule-* szegezni (*-le* szeg), lpF. *navli-* (finn *nauli-* és *naulitse-*); lpF. *gedgi-* megkövezni (*güdge* kö), *čolli-* exenterare (*-le* intestinum), lpF. *čolli-*; és a finn *oksi-*, *kukki-*, *lehti-*, *kesi-* denom. igék különösebben módosult jelentését tekintve (fent a 12. l.), ide csatlakoznak ezek is: *muörje-* baccas legere (*-je* bacca), *pesse-* betulas deglubere (*pesse* cortex betulae), *puoite-* lardum deglubere (*puoite*); *skidde-* nyúzni (*skidde* pellis); *čuome-* desquamare (*-m, -ma*). Az *i* képzőnek, mely itt, épen úgy mint a finnben, az alapnévszó végvocalisába beleolvadt, a lappban még teljesebb alakja is tűnik elé, a mennyiben némely igeragozási alakokban annak helyébe *ije* lép, mi által egyszersmind a finn *-i* képzőnek eredetibb alakjáról való gyanításunk (fentebb a 12. l.) csakugyan helyesnek bizonyul be.

Némely lapp denominatív igék szintén consonansos képző nélkül, csak az alapszó végén álló *e* = ered. finn *a*-nak *o*-vá változása által alakúlnak: *gardo-* bekeríteni (*-de* kerítés), *lipšo-* legyezni (*-še* legyező), *sardno-* beszélni, mondani (*sardne* beszéd, f. *saarna*), *tuovlo-* fomite urere (*-le* tapló, f. *taula*), *kaggo-* szolgálni (*kagge* szolgálta), lpF. *aiddo-* bekeríteni (*aidde* kerítés, f. *aita*), *cekko-* rovácsolni (*cekke*). Hogy miféle képzés van ezekben, gyaníttatja egyszerűen egy a finnben is előforduló azonos példa, melyben a finn nyelvbéli alak tisztán az előbbi *i-* képzést láttatja: lp. lpF. *čokko-* pectere = f. *suki-* (ettől: *suka*). E szerint az ilyen *o*-féle lapp igéket épen úgy alakúttaknak kell gondolnunk, mint a finnben p. o. a *verso-*, *varso-*, *lahjo-* igéket, azaz lappangó *i* képzővel valóknak (*-o* igevég e h. *-oi, -oje*), a mely képző részben még fenn is van, a mennyiben ezen lapp denominatív igék bizonyos ragozási alakokban még *-oje*-vá egészítik ki tövégüket. A mi pedig az *o* vocalist

illeti, ezt a lapp nyelv nem ritkán teszi másutt is helyébe az eredeti (finn) vég *a*-nak, p. o. lpF. *gilbo* = f. *kilpa*, *dorvo fiducia* = f. *turva*, *-bbo* (*-bbu-*) mint a melléknévi comparativus képzője = f. *-mpa* (p. o. *buoreb*, praed. *buorebun*, plur. nom. *buorebuk* = f. *parempana*, *paremmat* e h. *-mbat*); másrésztől megint diphthongusbeli *i*-nek kiszorítása, sőt tövégi *-je*-nek elmaradása a lappban még egyébként is fordul elő: p. o. *lodno*- igetötől a praeteritumban *lodnum*, *lodnum* (e h. *-uim*, *-uik*, ellenben 3. sing. *lonoi*); továbbá *-ote*-féle igékben = f. *-oitta* (p. o. *almote* : *ilmoitta*-nyilvánítani); a nomen agentist képző *-je* (= f. *ja*, *jü*) elmarad nem hangsúlyos szótag után: *dakke* (e h. *dakkeje*) csináló, gyártó, *lodno* (e h. *lodnoje*) kiváltó. Miután így ezen *o*-féle lapp denominativ igéket a finn *i*- (illetőleg *oi*-) képzéssel alakilag egyezőnek mutattuk föl, egyes ilyen finn igék jelentésére nézve („vmit magából teremni, hajtani, s így vele ellátódni“, v. ö. *veso-*, *taimi-*, *vismo-*, *poiki-*), még egyéb lapp *o*-féle igéket csatolhatunk a fentebbi példákhoz: lpF. *oafso*- ágzani (*-fse* ág), lp. *suorgo*- u. a. (*suorge* ág); *kuopo-*, lpF. *guoppo*- mucere (azaz: penészt teremni, schimmel ansetzen, *kuop* penész); *nirbmo*- odio capi (*-me* odium), *vaššo*- u. a. (*vašše*); *nelgo-*, lpF. *nälgo*- éhezni (*-ge* éhség). A fentebbi *kaggo*- (szolgálni) példához állhat még: *noito*- varázsolni (*-te* varázsló), *kuosso*-, lpF. *guosso*- vendégül lenni (*-sse*).

A finn *-itse* összetett (*-i-tse*) denominativ képzőnek megfelelő a lappban, lpF. dialectus szerint *-še*, a déli dialectusban *-he*, mely képző előtt, az *-itse*-beli *i*, azaz a tulajdonképi denominativ alapképző eltűnt vagyis lappangóvá lett. Példák: lpF. *fidnoše*-, lp. *vidnohe*- munkálni, dolgozni (*fidno* munka), *gavpaše*- kereskedni (f. *kauvitse*; *gavpe* = f. *kauppa*); *märkaše*- megjegyezni (f. *merkitse*; *märkka* jegy); lp. *kedkahe*- lapidare (*kedke* kő); *tuojohē*-elaborare (*-jo* opus); *kaggohe*- szolgálni (*kagge* szolgál); lpF. *iloše*-örvendeni (= f. *iloitse*; *ilo* öröm); *šilahe*-igne candere (*šila* pruna). Meg kell jegyezni, hogy a lappban különösen ezen képzés által készülnek „vminek tartani“ (magy. *sokallani*)-féle igék: lpF. *arraše*-, lp. *arahe*-nimis maturum aestimare (mintegy: koránlani; *ara*, *arrad* koránvaló); *ovduše*-, lp. *autohe*-csodállani (*oavdo*, *auto* csoda, f. *outo*); *gukkaše*-, lp. *kukkahe*-hosszallani (*gukke* hosszú); *nuokahe*-elégleni (*nuoka* elég); *uccaše*-*uccahe*-kicsinyleni (*ucca*, *uce*); *änaše*-, *änahe*-sokallani (*ädna*-sok); *jallaše*-bolondnak tartani (*jalla*) stb. Látjuk itt is, a mit már fent is kifejtettünk, hogy „a valaminek tartani“-féle igék nem alkot-

nak az általános valamit-tevési denominatív igéktől különböző osztályt, melyre más különös képző mód is szükségeltetnék. — A lapp *-še, -he*, a mint mondók, mint denominatív képző csak másodrendű, a mennyiben az első igealkotó képzőt okvetetlenül elejébe kell gondolnunk. Hogy ez a fentebb tárgyalt *i* képző, már az egész finn *-itse*-vel való egyezésből következik; egyes példákban azonban maga az elsőrendű (*-i*) képzés is mutatható ki, p. o. *kaggohe-* mellett *kaggo-* (l. fent 20. l.), *kedkahe-* mellett a lpF. *gedgi-* teszi az első képzésbeli igét. A továbbképző elem *še, -he* (= f. *tse*) hozzájárul mint ilyen más eredeti alapigékhez is, s ekkor *continuatív* vagy *frequentatív* értéke van: *guoddaše* hordozni (*guodde-* hordani = f. *kanta-*), *tobdahe-* lassan megismerni (*tobde-* = f. *tunte-*). E szerint a finn *-tse* továbbképző járulék értéke is, melyet fentebb (13. l.) még meg nem határoztunk, önként szemünkbe tűnik; mert az *-itse* (*oitse*)-féle finn denom. igék jelentéseire (lásd példákat fent 13. l.) ilyen frequentatív jellem igen jól illik rá, s egyeseknél még meglehetősen érezhető, p. o. *ahkeroitse-, askaroitse-* (házi munkával foglalkozni), *silmikoitse-* bimbózni, *iloitse-* örvendeni.

Ugyancsak a fentebbi lpF. *-še* (= f. *-itse*) képző még újabb járulékkal bővülvén, egy *-šavša* (*-šavše*) összetett képző áll elé, mely szintén „valaminek tartani, mondani“-féle igéket alkot: *čabašavša-* szépnek mondani (*čabba*), *fastašavša-* utálatosnak találni v. mondani (*fasta*), *buorebšavša-* jobbnak vélni v. mondani (*buoreb*), *unnašavše-, uccašavše-* kicsinyleni (= *unnaše-, uccaše-*). A járulék, mely a mint látjuk alig módosítja az egyszerű *še*-ige jelentését, legfelebb (a mint Friis, Lappisk Gramm., 129. l. is tartja) azt némileg erősíti, nézetünk szerint nem egyéb mint ugyancsak az első frequentatív értékű *še*-nek ismétlése, még pedig teljesebb alakkal *-vše*, melynek helyes fölismerésére különösen a megfelelő déli-lapp alak *-hakše* segít: *vuorahakše-* aetate profectum aestimare (*vuora-*), v. ö. *tobdahakše-* aliquatenus agnoscere (e mellett: *tobdahe-*). Az ebbeli *-kš* ugyanis, lpF. hangtani sajátság szerint, rendes mása a *šavš*-beli *vš* (*fš*)-nek; maga a *kš* pedig nyilván egyező a finnben *ks* (*sk*)-nak hangzó frequentatív képzővel, melyet fentebb a *-ksu*-féle denominatív igékben is kimutattunk (*oudoksu-, hypväksy-*); ugyan e *-kš, vš* = finn *-ks* (*sk*)-ból pedig a *k, v* (*f*) kiszorulásával, mely p. o. az optativusi *ši-t* (e h. *-fči, -kči*) is érte, a *šavš* elején álló *š*, s az ebből lett *-hakš*-beli *h* állott elé, mely utóbbi csakugyan a rákövet-

kező *kš*-vel azonos. Minthogy már fentebb a finn *-itse* beli *tse*-nek lapp *-še*-vel való egyazon voltát constatáltuk, most végre még az is következik, hogy *e-tse* maga is nem egyéb mint a finn *-kse* (*-sk*) frequentativ képző, mely *i* vocalisra következtében *tse*-vé lett (v. ö. hasonló hangváltozást ebben: *liska* és *litsa* decipula mustelarum; f. *itse* „maga“ = čer. *eške*; f. *kitsas* szűk, fősvény, lp. *keze*, lpF. *gäzze* = magy. *keskeny*).

A finn *-itta*, *-ittä* képzőt, a melyben első denominativ *i*-hez causativ *-tta* csatlakozott, a lappban szintén többnyire az *i* eltűntével csak *-te*, a lpF.-ban részint *-de* alakban is találjuk, mely az egyszerű causativ képzővel egyező. Az alapnévszó végvocalisával együtt így lp. *-ete*, *-ote*, lpF. *-ete*, *ote*, és *-ede*, *-ode*-n végződő igetők állanak elé, melyek közül csak azok válnak el egész biztossággal a hasonvégű, de csak egyszerű f. *-ta* képzésű lp. *-ete*, *-ote*, lpF. *-ede*, *-ode*-féle denominativ igéktől (= f. *-au*, *-oo* stb.), melyek a lpF.-ban is nem lágyúlt *-te*-vel találhatnak: p. o. lp. *vekkete*, lpF. *väkkete* segíteni (*vekke* segítség); lp. lpF. *namate* nevezni (f. *nimittä*; *nama* név); *kudnete*, lpF. *gudniete* tisztelni (f. *kunniotta*: *kudne* honor); lp. lpF. *gollete* aranyozni (*golle* arany); lp. lpF. *vaššote* odio habere (*vašše*); *paggote*, lpF. *baggote* capistrum injicere (*pagge*). Azonban a finn *-itta*-féle denominativ igék különösebb jelentési körét tartva szem előtt, hangalaki kriterium nélkül is meglehetősen biztossággal kitalálhatjuk a causativ elemmel való, vagyis *-itta*-féle lapp denominativ igéket. Mindenek előtt ilyenek az azzá-tevési igék (= magy. *-ít*-félék), melyek melléknevekből készülnek: *kukkete*, lpF. *gukkode* hosszabbítani (*-kke* hosszú); lp. *puozote* meztelelni (*-zos*, *-zok* nudus); *ucete*, lpF. *uccede* kevesbiteni (*uce*); *änete*, lpF. *änede* augere (*ädna* multus) stb., v. ö. *kallete*, lpF. *gallete* saturare (= f. *kyllittä*); *passote*, lpF. *basote* szentelni (= f. *pyhittä*). Továbbá olyanok, melyek a „valamivel ellátás“ értelmében használhatnak (v. ö. finn *rasvoitta* zsírozni, *sonnitta* trágyázni, *kynittä* tollazni stb.): *puoitote* hízlalni, lpF. *buoidode* (*puoite* kövérség), *panete* aculeis instruere (*pane*); lpF. *daggode* sároszni (*daggo*); lp. *nodete*, *nodote* megterhelni (*node* teher); v. ö. lpF. *garvote* ruházni, *värjote* fölfegyverezni, lp. *härvete*, lpF. *härvate* ornare (*härv* ornamentum). — Ezek ellenében megint az *i* vocalis által nyujtanak hangalaki kriteriumot némely *-ite*, lpF. *-ide* (*-ede*) végűek: *kostite* rancido saporre esse, lpF. *gostide* (*koste*, *goaste*

rancidus); *halgete*, *halgite*, lpF. *halgide*- grato esse sapore (-ge dulcis); lp. *pakčite*- fájni, dolere (*pakčes* dolens); *huoskite*- crudo esse sapore (-ska crudus); *sagñite*-, lpF. *sagñede*- prurire (*sañas* scabies, petigo); *čacite*- aquoso esse gustu (*čace* aqua; ellenben: *čace*-, *čacete* aqua eluere); lpF. *surgide*- ágzani, lp. *suorgete*- (*suorge* ág). Látjuk, hogy ezen *-ite*, *-ide* csakugyan mellékalakja a különben használatosabb *-ete*, *-ede*-nek; a néha különösebb jelentésre nézve, v. ö. finn *itta*-képzésű ilyeneket: *punoitta*- rubidum apparere, *kovitta*- durum se praebere, *vihotta*- virere, laete crescere (*vih*o viror segetis).

A finn *-sta*-nak megfelelőleg a lappban is van *-ste*, mint denominativ igeképző, megelőző *a*, *o*, *e* alapnévszói végvocalissal úgy hogy *-aste*, *-oste*, *-este* igevégek lépnek föl: lp. *kvelaste*- pisces abundantius capere; lp. lpF. *suovaste*- fumigare (*suova* füst); lpF. *suop* *palaste*- seperni (-al seprű); *pastaste*- forcipe arripere (*past*-, *-a* forceps); *ñüdaste*- szükségelni (*ñüda*), *lemaste*- victu tenui uti (*lema* leves); lpF. *fatmaste*-, lp. *fatmeste*- ölelni (-me); lpF. *gazžaste*- kör-mölni (*gazža*); lpF. *ñuolaste*- nyilazni, nyillal löni (*ñuola*); *vuojñaste*- lélegzeni (-*gña* spiritus); — lp. *lapposte*- mohot szedni (*lappo*); lp. *odđoste*- ujítani (*od*, *oddo*): lp. lpF. *nannoste*- erősíteni (*nanna*, *nannok*); — lp. *cekkeste*- incisionem facere (*cekke*-, *-kka*); lp. *čälgeste*- földeríteni, magyarázni (*čälg*), *sobbste*- baculo incedere (*sobbe*). — Hogy *st* a lappban sem igazi denominativ képző, hanem csak mellékjellemet köt egy már alakult igéhez, azt mindjárt a finn *kalasta*-val egyező *kvelaste*- példa mutathatja, meg az hogy *fatmeste*-, *fatmaste*- mellett van még a lappangó (*-te*, *de* = f. *-ta*) denominativ képzéssel való *fatme*- ige is (l. fent 19. l.), s e szerint, a képzés alakulását tekintve, *fatmeste*-, *fatmaste*-t megelőző egy teljesebb *fatmeteste*-, *fatmadeste*- alakot kell fölvennünk. Hasonlóképpen megelőző *i*- képzést, mely a lappban *-e*, *-o*- igevégeket hoz elé, vagyis a finn *-ista*-, *-oista*-nak megfelelő denominativ igevéget fölismerhetünk ezekben: *oddeste*- (f. *uudista*-), *čälgeste*-, *nannoste*-, kivált miután a lpF.-ban még meg is vannak ezen *i*- képzésű első denominativumok: *čilgi*-, *nanni*-. Minthogy ragozásban és továbbképzésben az *e* igevég nagyrészt *a*-vá lesz, meglehet hogy *-aste* végűek is megfelelnek finn *ista*-féléknek, p. o. *gazžaste*-, a finn *kynsi*-, *kynsiste*-le- ellenében (ettől: *kynte*-, *kynsi* = *gazža*). — Még meg kell jegyeznünk, hogy a *-ste* képzés a lappban különösen frequen-

tativ továbbképzéssel (-*stalle*) „*aliquem agere* v. *simulare*“-féle igéket alkot: lp. *saigastalle*- fősvénykedni (*saige*), *stuorastalle*- kevélykedni (mintegy: nagyolkodni: *stuora* nagy), *manastalle*- timidum esse (*mana* infans); lpF. *olmaistalle*- emberkedni, *noaidastalle*- varázsolkodni (*noaide* varázsló); lp. *laikastalle*- lustálkodni (*laike*).

Mielőtt most az ugor nyelvek keleti csapatjához fordulnánk, még ki kell emelni, hogy a finnben, mint egyéb eredeti igék, úgy az egyszerű denominativ igék is felette gyakran *-ele*-féle frequentativ továbbképzéssel használatnak, habár a nélkül is, hogy ez által sajátképi denominativ képzés látszata keletkezne, a milyent az *-itse*, lapp *-še*- képzővel alakuló denom. igék csakugyan elénkbe állítanak. A *-ta*, *-tä*, *-aa*, *-ää* *-oo*, *-uu* végű igék mellett álló frequentativ alakok így: *-tele*, *-aele*, *-äele*, *-oele*, *-uele* (*-aile*, *-äile*, *-aile*, *-uile*)-n végződnek, p. o. *sairastele*- (*sairasta*: *sairas*), *harrastele*- (*staharras*), *hyväile*- (*hyvä*: *hyvä*), *harjaele*- v. *harjaile*- (*harjaa*: *harja*), *vihaele*- v. *vihaille*- (*vihaa*: *viha*), *kokoele*- v. *kokoile*- (*kokoo*: *koko*), *aaltoele*- v. *aaltoile*- (*aaltoo*: *aalto*), *loruele*- v. *loruile*- (*loruu*, *lorua*: *loru*) stb. Néha az ilyen frequentativ alak használtabb mint az egyszerű denominativ ige, s ekkor csakugyan némileg az a látszat áll elő, hogy az egész *-ele*, *-ile*-féle ige, az alapnévszóhoz képest, tiszta denominativ képzés, így p. o. *silmäile*-, *syleile*-, *hyväile*- majdnem kizárólagosan használatnak az egyszerű képzésű *sil'mää*-, *syleä*-, *hyvä*- helyett. Az *-ele* frequentativ képző tehát oly factor, melyet ha még nem épen a finnben, de meglehet egyéb ugor nyelvek denominativ igeképzésének fejtegetésében mint módosító mellékképzőt tekintetbe kell vennünk.

A mordvin nyelv hangrendszerében vocalisközi finn *t*-nek, úgy mint a lappban is, megint *t*, illetőleg *d* felel meg. Így a finn partitivusi *-ta*, *-tä* a mordvinban is *-da* (*do*, *de*), s ilyen alakját várhatjuk a *-ta*, *-tä* finn denominativ igeképzőnek is a mordvinban. És csakugyan megvan a mordvinban *-d*, vagy végvocalissal kiegészítve *-dä*, *-de* (erza-mordvin [mdE.] *-do*, *-de*) mint valamit-tevő igéket alkotó denominativ képző, mely e szerint tökéletesen a finn *-ta*, *-tä*-vel egyező, p. o. *s'ormadä*-, mdE. *s'ormado*- himezni, írni:

(*šorma* hímzés, czifraság); mdE. *nežede-* támasztani (*neže* támasz), md. mdE. *tärdede-* nyügzözni (*tärdä, tärde* nyüg; mdE. *läzde-* hozzátoldani (*läze* toldalék; = f. *lisüt-*, ettől: *listi*); md. mdE. *lemde-* nevezni (*lem, leme* név); *kštirde-*, mdE. *šcerde-* fonni (*kštir, šcere* orsó; v. ö. finn *kehrüt-*); md. *inžede-*, mdE. *ingzede-* gyalúlni (*ingz* gyalu); *šamirdi-*, mdE. *čamordo-* sántítani (*šamir, čamor* sánta). Kemény consonanssal érintkezve van *d* helyett *t* ebben: *ovsta-* föl-kantározni (*oves, ovs* kantár).

Ilyen mordvin igék mint *mora-* dalolni (*mor*, mdE. *moro* dal); *vajma-*, mdE. *ojma-* lélegzeni (*vajmä, ojme* lélek, lélegzet), *peša-*, mdE. *piša-* bekeríteni (*peša, piše* kert), *šulma-* csomóba kötni (*šulma*, mdE. *šulmo* csomó) *sed'a-* hidalni (*sed', sede* hid); mdE. *kočkaša-* lábával megrúgni (*-ša* sark); mdE. *koza-* köhögni (*koz* köhögés); *kalma-* temetni (*kalma*, mdE. *kalmo* sir), *käriksa-* fölfüzni (*käriks* gyöngyfüzér); *mara-* rakni (*mar* rakás, csoport); *soka-* szántani (*soka* eke); *kaška-* övezni (*kaška* öv) — jelentésüknél fogva nyilván denominatív igék, még pedig áll a képzés abban, hogy az alapszó (néha el is tünt) rövid végvocalisa helyébe *a* lép, mely a ragozási alakokban többnyire megmarad (p.o. praet. 3. *-as*). Ezen *a*, ha nincs is megnyujtva, mégis a moksa-mordvin rövid szóvégi *a, ä* = erza-mordvin *o*, *e*-hez képest hosszú vocalissal ér föl, s eleve is gyanítható, hogy az két külön vocalis összeolvadásából ered. Milyen természetű lehet ezen *-a*, láttatja azonban egyszerűben némely egyéb *-a* végű mordvin ige, melynek a finnben *-aa, -oo* = eredeti *-ada, -oda*-féle felel meg: *sala-* (praet. *sala's*) lopni = f. *salaa-* titkolni, (lp. *suolade-*); md. *koma-* lehajolni = f. *kumoa-* (*kumoo-*) dőlni; *vaja-* süllyedni = f. *vajoa-* (*vajoo-*); mdE. *vasta-* találkozni (*karšo* *vasta-* eleibe menni) = f. *vastaa-*. E szerint a mordvin *-a* végű denominatív igék egészen olyanok mint a finn *-aa* végűek, azaz tulajdonképen *-da* képzővel valók, melynek consonansa két vocalis közül kiszorúlt. Az egyszerű *t* (*d*)-nek ily eltűnése nem oly rendes és szabályos ugyan a mordvinban mint a finnben, de nem is példátlan. Így a md. *jakšama*, mdE. *jakšamo* „hideg“ szónak *ä, a*-ja az egész finn *-eta* melléknévi szóvég helyén áll (vagyis *jakšama* e h. *jakšada*-ma, v. ö. čer. *jükštö* = *jakšada*; lásd Nyelvt. Közl. VI. 400). A fentebbi *kočkaša-* igéhez, melynek alapszava is már aránylag hosszú *a*-n végződik, csatlakozhatik még: *kuja-* kövéredni

(mint denom. ige „kövér[ség]et tenni, vagy teremni“), *ola*-halványodni (*kujá* kövér, *ola* halvány).

Képzőtelen mordvin denominatív ige van azonban olyan is, melyben az alapnévszó végvocalisa még sincs nyujtva, p. o. md. *täšte*-, *täšti*-jegyezni (*täštü* jegy), mdE. *peele*-vésni, metszeni (mdE. *peel*, md. *pejel* kés). Ezekben is lappangó *d* képzőt gyanítunk, akár megelőző hosszabb *a*-ból rövidült itt az ige végvocalisa, a mi a mordvin nyelvnek vocalisgyengítésre és kiszóritásra való hajlandósága mellett elég valószínű (v. ö. mdE. *koza*-ellenében md. *kozi*-köhögni, és mdE. *čopoda*-sötétedni = md. *šopidi*-, ettől: *čopodo*, *šobda* sötét), akár úgy mint mdE. *vačo*-ban e h. *vačodo* éhes (md. *vača*, *vačüda*) a melléknévi *-do* végzótag, a fentebbi igékben is egyenesen a *-d* (*dü*, *do*, *de*) képző kopott el (v. ö. a fent idézett *tärdede*-mellett szintén *tärde*- is mint ige). E szerint ezen azonoshangú igék és névszók közül is: mdE. *kalgodo*-keményedni és *kalgodo* kemény, md. *naksadü*-, mdE. *naksado*-rothadni és *naksada*, mdE. *naksado* rothadt; md. *nački*-, mdE. *načko*-ázni (*načka*, *-ko* nedves) — az ígét csak a megfelelő névszóbol származottnak tekintjük.

Az imént tett észrevétünk, miszerint a mordvinban rövid (*i*, *e*, mdE. *o*, *e*) végvocalissal való igék is váltják föl az *a*-végű denominatívumokat, egyszersmind egy másik mordvin denominatív igeosztály képzésmódját segíti megfejteni. Vannak ugyanis *-lgad*- (végvocalissal *-lgadi*, mdE. *-lgado*) v. *-lgöd*-féle igék, melyek többnyire mellékevektől képeztetnek, s valamelyenné levést fejeznek ki (magy. *-ül*, *-odik*-félék). Szintilyenek vannak csupán csak *-gad* (*-kad*) képzővel is. Példák: **a)** *ečkalgad*-vastagodni (*ečkü*), mdE. *äčkelgad*- (*äčke* vastag); mdE. *odilgad* ujulni (*od új*); *oržalgad*-élesedni (*orža* éles), *kirkhalgad*-mélyedni (*kirkka*), *kujalgad*-kövéredni (*kujá*); md. mdE. *kuvalgad*-hosszabbodni, továbbfolyni (*kuva-ka* hosszú); md. *šobdalgad*-, mdE. *čopudalgad*-, *čopalgad*-sötétedni (*šobda*, *čopodo* sötét); *šovalgad*-, mdE. *šovilgad* vékonyodni (*šuva*, *čova*); *täjhalgad*-keskenyedni (*täjnü*); md. *tőždalgad*-, mdE. *šoždilgad*-könnyebbülni (*-ždü*): md. mdE. *tužalgad*-sárgulni (*tuža*, *tužü*); mdE. *tustalgad*-sűrüdni, sűrülni (*tusto*); md. mdE. *stalgad*-nehézedni (*sta-ka* nehéz); mdE. *viškalgad*-kisebbedni (*vⁱškine* kicsiny, diminutívuma ennek: * *viške*); mdE. *ormalgad*-betegedni (*orma* betegség). — **b)** mdE. *azargad*-dühös lenni (*azar*); *üřaskad*-sietni (*üřaza* gyors); *ėrdaskad*-, mdE. *rudaskad*-sárosodni (*ėrdas*, *ru-*

das sár); *ozalgad*-rosszabbúlni (*ozal*); *kalíškad*-kopaszodni (*kalíš*); mdE. *kelejjgad*-, *kelevgad*-szélesedni (*kelej*, *kelev*); *kičkírgad*-görbedni (*-ír*); *jakstergad*-vörösödni (*jakster*); md. *sokírgad*, mdE. *sokorgad*-vakúlni (*sokír*, *sokor vak*); *pülaskad*-megdühödni (*pülas dühös*); mdE. *vańskad*-tisztúlni (*vańks*); *valas'kad*-síkoszá lenni (*valas'ü sikos*), mdE. *ravžkad*-feketedni (*ravžo fekete*), *kozagad*-gazdagodni (*kozä.*) Ezen a) alatti igékben az *-lgad* képző előtt van többnyire olyan *a*, mely egyszersmind az alapnévszó végvocalisa; vagy más vocalis, mely szintén már az alapnévszó végén tűnik föl (*o*, *e*); de néhány igében van az *-lgad* képző előtt *a*, alapnévszóbeli *o*, *e* mellett is: *viškalgad*, *čopudalgad*-. Noha tehát ezen igéknek képzőrésze *-lgad* előtt alig jelen meg egyéb igeképzésnek nyoma, mégis kell ilyent, még pedig denominatív-képzést lappangónak tekinteni, miután az *-lgad* voltaképen nem is viselhet denominatív képző-functiót, hanem csak meglevő igét képez tovább, a mint kitészik ezen igen világos példából: *vižd'elgad*-elszégelyleni magát, ettől *vižd'e*-szégelyleni, szégyenkedni. Áll pedig az egész *-lgad* a *-le* frequentatív (= finn *-ele*) és *-gad* inchoatív képzőből, mely egyébként is még előfordúl a mordvinban (p. o. mdE. *avargad*-elkezdeni sírni: *avarde*-sírni; md. *sergad*-elkiáltani magát: *ser'e*-kiáltani; mdE. *čovorgad*-összekeveredni: *čovora*-keverni; mdE. *puvurgad*-fordúlni: *puvura*-, *pura*-tekeregni, örvényezni; md. *s'algad*-veszekedésbe eredni: *s'al'i*-veszekedni; md. mdE. *t'urgad*-verekedésbe eredni: *tur'i*-verekedni). Megvan ezenfelül az inchoatív *-gad* nélkül, csak frequentatív *-l*-vel készült denominatív igeképzés a fentebbi *-lgad*-féle mellett némely *-lma*, mdE. *-lmo* végű nomen verbaleban, mely nomen abstractum gyanánt szolgál: *kírhkalma* mélység (tkp. mélyedés, v. ö. *kírhkalgad*-), *kualma*, *-lmo* hosszúság (így is *kualgadmo*), *tájjalma* keskenység; *stalma*, mdE. *stalmo* (és *stulgadmo*) nehézség. Ebből az *-lgad*-nak összetett volta és igazi értéke eléggé kiviláglik; a *-gad*-nak külön értéke ezenfelül még az által is lép elé, hogy *-l*-en kívül más igeképző is találtatik előtte, p. o. *š*, *s* ebben *čapaškad*, *čapaskad*-savanyodni: *čapa*-savanyúnak lenni. Az első képzésű denominatív igét, melyet *-lgad* előtt föl kell vennünk, azonban meg is van még önállólag p. o. a *kujalgad*-ige mellett, t. i. *kuja*-kövéredni, hízni (ettől *kuja*); s ezen első képzésű igéken, melyek jelentésükre nézve körülbelül a magy. *zöldelleni*, *kékelleni*-félékkel egyeznek, az *-lgad* és különösen *-gad* által job-

ban kiemeltetik az azzá-válás -féle mellékjelentés, miszerint a képzésnek egyes fokozatait úgy értelmezhetjük, hogy p. o. *kuja- tkp.* „kövér lenni (fett sein), *kujal-* u. a. (folyvást), *kujalgad-* kövérteni kezdeni, kövérségnek indulni = kövéredni“. Így *ormalgad-* „megbetegedni“ mellett az *orma-*, *ormal-* igék, ha megvolnának, bizonyosan „aegrotare“ jelentéssel volnának. V. ö. az *-alma* féle abstract neveket: *stalma* „nehézség“ *tkp.* „das schwer-sein“, míg *stalgad-* szorosán „schwer zu sein anfangen“ = „schwer werden“. — A mondottak után, melyekből a *-gad* képzőnek valódi értéke az *-lgad* féle másodrendű denominativumokban eléggé kitűnik, már önként az is világos, hogy milyen természetűek a fentebb **b)** alatt felhozott csak *gad*-val készülő denominativumok. Ezek ugyanis az *-lgad*-képzéstől csak abban térnek el, hogy a közvetítő frequentatív *l* elmaradt, s az inchoatív *-gad* egyenesen a lappangó képzésű tulajdonképi denominativ igéhez járult, mely most ugyan egyszersmind az alapnévszóval egyező. E szerint p. o. *sokirgad* e h. való: *sokira-gad*, melyből utóvégre az *-a* épen úgy szorult ki, mint p. o. *puvurgad-* ban, ettől: *puvura-*, vagy számos *-se* féle frequentatív igékben, melyek az alapige *a* végét elvesztik, p. o. *jakse-* (e h. *jakase-*) ettől: *jaka-* járni.

Egy másik mordvin denominativ képző *-ja*, főleg oly igék képzésére szolgál, melyekben a „valamit tenni“ jelentés különösen úgy értelmeződik, hogy „valamit teremni, szülni, magából előhozni, magára fölvenni“ (vagyis magy. *borjaz-*, *bimbóz*, *csiráz-* féle igék). Példák: *alja-*, *alija-* tojni, ova parere (*al* tojás); md. *vazja-*, mdE. *vazija-* borjadzani (*vaz* borjú), *vašija-* csikót elleni (*vaša*, mdE. *vaše* csikó); mdE. *verisija-* bárányozni (*veris*); mdE. *levksija-* megfiadzani (*levks* kölyök, madárfi), mdE. *puřcija-* malacozni (*puřc*); *lopaja-* levelezni (*lopa* lomb levél): *pekija-* terhesedni (*pekä* has); *šinija-*, mdE. *čineja-* bűzölni (*šinä*, *čine* bűz); *verja-*, mdE. *verija-* vérzeni (*ver*); *kážja-*, mdE. *kážija-* haragudni (*káž* harag); md. *erväja-* nőszülni (*ervä* nő, feleség); *šovja-*, mdE. *čovija-* habzani, (*šov*, *čov* hab, spuma); *ärdasja-*, *ardasia-* sárosodni (*-as* sár); *šämenja-*, md. *čemenija-* rozsdásodni (*-en* rozsda); mdE. *kulcunija-* penészedni (*-un* penész); *šumija-* eladósodni (*šuma*, *šum* adósság); *salja-* sóssá lenni (*sal* só); mdE. *sodija-* kormosodni (*sod* korom); mdE. *nolgija-* taknyosodni (*nolgo* takony), mdE. *ojmija-* föléledni (*ojme* lélegzet), *vařüja-* lyukadni (*vařü* lyuk). Könnyen meglátszik, hogy mind ezen

igék, noha itt-ott a fordítást melléknév segítségével kellett eszközölni, valóban valamit-tevő denominatív igék, mert ha p. o. *alja*-a. m. „tojást tenni“, akkor az ugyane képzővel készült *sodija*-is szorosan fordítva „kormot-tenni“ azaz: „kormot teremni, elérni, k. kapni“ = „kormosodni“. Meglátszik továbbá első tekintetre (különösen a fiadzásra vonatkozó igéket tekintve), hogy a mordvin *-ja* képző ugyancsak a finn és lapp *-i* képzővel egyező és azonos, a melynek fentebb már gyanított s részint a lappban fenn is levő teljesebb alakját (*-ja, jä, lp. -je*) tisztán állítja elé. Megfelel e szerint egy finn *-itse* (lapp *-šše*)-féle denom. igének a mordvinban egy ilyen *-ja* képzőjű igéhez tartozó frequentativum a finn *-tse*-vel egyező frequentatív képzővel, a milyen p. o. *käž* „harag“ mellett: *käžese-*, ettől *käžja*. Hasonlóképen *-itta*-féle finn denominatív igének megfelel mordvin *-ja*-igének causativuma (*-fti* = *f. -tta* képzővel), a milyen p. o. *ërđasjfti-* (sárosít, megsároz) e mellett *ërđas* sár, de közvetlenül ettől: *ërđasja*. Ilyen causativumok (*-jajfti, -javto*) néha az illető *-ja*-ige nélkül fordulnak elé, s ilyenkor szintűgy mit a finn *-itta*-félék első képzésű denominatívumoknak tűnhetnek föl, p. o. *vajjajfti-*, mdE. *ojjavto*- megkenni (*vaj, oj vaj, zsír*), mdE. *pilijavto*- fülön csapni (*pile* fül); mdE. *štajavto*- viaszolni (*šta* viasz), *mazijajfti-* szépíteni (*mazi* szép).

A mordvin *-ja*, eddigelé azon denominatív képzőnek, mely a finnben mint *i* lép föl, található legteljesebb alakja. De úgy látszik, hogy még ennél is az eredetihez közelebb áll egy *-ga* alak, mely ezen mdE. igéből fejlődik ki: *algando*- tojni, ova *parere* = *alja-, alija-* (*al* tojás). Az *nd* ugyanis igen szokott mordvin frequentatív képző, s így csakugyan maradt *alga* = *alja-*. A *-ga*-nak e fölfogásában megerősít még az is, hogy *ja* mellett előfordul egyértékűleg *-ksto* is, mely megint a finn *-ista* (*i-sta*) denom. képzővel egyezőnek mutatkozik, s ennél fogva *k*-jával a finn *-i*, md. *-ja*-nak felel meg, melynek e szerint is előbb *-ga*-nak kellett lennie (*-ksto* ebből: *-g-sto, -ga-sto* = *-ja-sto, f. -i-sta*); példa: mdE. *urvaksto*- nőt venni (md. *erväja-*; ettől: *urva, ervä* nő, feleség); md. *kirgaksti-, kurgaksti-* felbőfogni (*kurga* száj, *kirga* nyak). ⁹⁾

⁹⁾ Ezenkívül *-sta* (*-sto, -ste*) igen ritkán mutatkozik, mint denominatív ige-képző, p. o. mdE. *anoksta-* készíteni (*anok* kész); mdE. *vieste-* igazítani, egyenesíteni (*vieste* egyenes, igaz); md. *päksta-*, mdE. *peksta-* erősíteni, bezárni (*päk, pek*

Denominatív képző gyanánt föltűnik még *-nd* (*-nde*, *-ndo*) ezen mordvin igékben: *kirinde*- összegombolyodni (*kirä*, mdE. *kire* gombolyag), mdE. *čumondo*- vádolni (*čumo* bűnös, bűnösség). Voltaképen itt lappangó denominatív képzés van, *nd* frequentatív elemmel, melyet az imént magyarázott mdE. *algando*- igében is találtunk. — Ugyanily functióban találjuk a *-le* frequentatív képzőt, ezekben: *äšele*-, *jüšele*-, mdE. *ekšele*- fürödni (*äšä*, mdE. *ekše* hűvös), mdE. *nolažle*- sikamlani, csúszkálni (*nolaža* sikos). Hasonlíthatók a fent (25. l.) kiemelt finn *-aile*, *-eile* végű frequentált denominatívumok.

A cseremiszb en szintén találunk még, bár kevesebb számmal, valamit-tevő denominatív igéket, melyek *-d*, illetőleg az alapnévszó véghangzója szerint, *-t* képzővel készülnek; végvocalissal kiegészítve a képző *-de*, *-do*, *-dö*, a megelőző vocalisok szerint (Hegyi-cser. dialectusban súlytalan *a* is fordúl elé = Erdei-cser. *o*); kevés kivétellel ezen igék az *-em*- féle praesens-ragozást követik, melyhez a legtöbb átható ige tartozik. Példák: *lünd-* (*lünde*-) nevezni (*lüm* név); *šinžald-* sózni (*šinžal* só); *pörömd-* szegélyezni (*pörem* szegély); *tumušt-* (*tumušto*-) foltozni (*tumuš* folt); *poldoš-* begombolni (*poldoš* gomb); *komdošt-* befedni (*komdoš* fedél); *jukt-* hangoztatni, hívni, olvasni (*juk* hang); *šied-* [praes. *am*] ezüstözni (*ši*, *šid* ezüst); *šörthed-* [am] aranyozni! (*šörthä*); *lümed-* [am] enyvezni (*lümö*); további frequentatív képzővel: *kurmuštal-* markolni (*kurmuš* marok). Hogy ezen denominatív *-d* képző egyazon a finn *-ta*, *-tä* (*-da*, *dä*; 'a, 'ü) képzővel, melyet már három ugor főnyelvben megtaláltunk, megbizonyosodik maga a cseremiszb nyelv hangviszonyainál fogva is. A cseremiszb nyanyis egyéb ilyen vocalisközi egyszerű finn *t*-nek, a milyen a *-ta* képzőbeli, még elég esetben szintén *d*-t állit ellenébe, p. o. *volgodo* világos = f. *valkea* (e. h. *valketa*), *raškeda* erős = f. *rohkea* (e. h. *rohketa*)¹⁰, v. ö. čer. *kudo* ház = f. *koto*, čer. *ket*, *kid* = f. *küte* kéz; *vüt*, *vüd-* = *vete* víz; meg a 2. egyesi személyragot, cser. *-d* = f. *-si*, e. h. *ti*.

erősen). Meglehet hogy ezekben lappangó *-a*-képzés előzte meg az *-st* *-t*, de az is hogy *-st* e helyett van *-kst* (= f. *-ista*), kivált ott, hol az alapnévszó is *k*-n végződik.

¹⁰ Egyéb ilyen végű cseremiszb melléknévek: *čatkada* kemény, erős; *čüekküdü* sűrű, gyakor; *tögede* apró, *nugudo* sűrű; *pengede* erős; *peškede* fősvény *viškede* híg, *peškeda* sötét, *loškudo* gyenge; *kanda* kék, *kumda* széles, *jüktö* hideg, *tošto* régi.

Amde aránylag még gyakoribb eset a cseremiszb en az, hogy egyszerű vocalisközi *t* (ugor *d*), különösen a szóvég felé, egészen elenyészett, a mint ez már a finnben is nagy terjedelemben történik. A finn *vete* (*vede*), md. *ved* ellenében áll ugyan *vüd*, de *mete*, md. *med* méz-nek a čer. *mü* felel meg; čer. *kuem* szövök = f. *kudon*, *uo új* = f. *uute*, md. *od*; legnevezetesebb pedig ilyen *t* (*d*)- elenyészés előfordúl a čer. *-aš* infinitívus-végben, melynek *a*-jában az igető végvocalisa *s* egy *-ta*, *te-* féle nomen verbale-nak képzője rejlik (p. o. *kondaš* = f. *kantaaksi*, e h. *kanta-ta-ksi*, *kantadaksi*), meg a hasonló keletkezésű čer. *-en* gerundiumvégben (*tonden* = f. *kantaten*, e h. *kantaden*), v. ö. Nyelvt. Közl. IV, 85. 90. A cseremiszb nyelvnek ezen hangtörténeti viszonyánál fogva oly cser. igéknek is, melyek jelentésüknél fogva denominatívumok; de meglátszó képző nélkül vannak, lappangó *-d* képzőt lehet tulajdonitanunk. Ilyenek p. o. *mur-* (*muro-*, praes. *murem*) énekelni: *mur*, *mor* ének (v. ö. mord. *mora-*: *mor*); *šüdür-* fonni: *šüdür* orsó (v. ö. md. *kštirde-*, f. *kehrüä-*, e h. *kehrüä-*: *kštir*, *kehrü*); *šokt-* (pr. *-am*) szitálni: *šokte* szita; *enger-* (pr. *-em*) horgászni: *enger* horog; *šope-* savanyodni: *šopo* savanyú (v. ö. md. *čapa-*); *peč-* [em] bekeríteni: *peče* kerítés; *lum-* [am] havazni (*lumeš* hó esik): *lum* hó; *jur-* [am] eső esik (*jureš*): *jur* eső; *šor-* [am] szarni: *šor* szar; *kuž-* [am] hugyozni: *kuž* (*k. vüt*) húgy; *üps-* [em] szaglani: *üps* szag; *püž-*, pass. *püžald-* izzadni: *püž* (*p. vüt* izzadság).

Előfordúl cseremiszb denominatívumokban mint meglátszó képző *l* is, melyet első tekintetre a *d* képző módosulatának lehetne venni, ha ez ellen nem szólna a cser. nyelvnek a *d—l* féle hangváltozástól eléggé határozott idegenkedése ¹¹⁾. Ezért ezen cser. *l*-ben nem az igazi denominatív képzőt, hanem a valamennyi ugor nyelvekben szintén uralkodó frequentatív *l*-et látjuk, mely mellett (előtt) az eredeti denom. képző úgy lappang, mint a finn *-aile* stb. végű frequentált denominatív igék végében (fent 25. l.). Ilyen cser. denominatívumok: *lupšal-* [am] ostorozni: *lupš* ostor; *tüñal-* [am] kezdeni: *tüñ*

¹¹⁾ A *d—l* hangváltozás kedvelése az ugor nyelvek közt, mint alább is fogjuk látni, különösen a zürjén-votjákat, de még inkább az osztják-vogul csoportot jellemzi. Egyelőre csak egy-két példáját hozzuk föl: finn *uute*, mord. *od új* = zürj. *vil*; f. *sydäme-* szív (čer. *šüm*) = zürj. *šölöm*, votj. *šulen*; f. *mete-* méz = zürj. *ma* és *mal'a* ebben: *mal'a-zü*, *mal'a-muš* méh; md. čer. *kudo* ház = vog. *kvol*; čer. *kod-*, lapp *kvode-* hagyni = vog. *kul-*, stb.

alap, kezdet; *umal-*, cserH. *amal-* [em] aludni: *omo*, *om* álom; cserH. *istal-* övezni: *üstö*, H. *išta* öv; *tazal-* [em] kövéredni: *taza*; *jükštül-* [am] fürödni (tkp. hütözni): *jükštö* hideg; *podal-* szegezni: *poda* szeg; *pužarl-* gyalúl: *pužar* gyalu; cserH. *kirtnül-* meglánczolni: *kirtnie*, *kirtni* vas. ¹²⁾ E mellett azonban nem szabad felejtetni, hogy a cseremiszbbe idegen nyelvből is kerültek *l*-képzésű igék, t. i. török *-la*, *-le* képzőjű csuvas igék, melyek alapszótól már mint kész igetők vétettek át. Nem épen képtelen állítani, hogy ilyenekről az *l* képző egyik másik cseremisiz alapszóra is ráragadt (p. o. *pužarl-*, *kirtnül-*), ha tekintetbe vesszük, mennyire elegyedett össze a cseremisiz nyelv török és csuvasassággal, oly annyira hogy nem csak számos egyszerű török ige ment át a cseremiszbbe, hanem török képző is, mint *-luk*, *-sir*, *-dar* találtak eredeti cseremisiz szókon alkalmazást. Lásd erről NyK. III, 421—423. Biztosan cseremisiz igék azonban mindenesetre azon *l* képzőjűek, melyeknek praesense *-am*, minthogy egyéb átvett török igék mind az *-em*-ragozáshoz csatlakoznak.

Néhány cseremisiz denominativ igen a valamivé válást *-g* képzővel látjuk kifejezve: *susurg-* [em] megbetegedni, megsérülni: *susur* beteg, megsérült; *kagerg-* görbedni: *kager*; *pügürg-* meghajlani: *pügür* görbehátú; *čumurg-* halmozódni, gyűlni: *čumur* mind együtt, egész. Ez igéknek inchoativ jelleme, úgy látszik, a *g*-ben gyökeredzik, mely mellett denominativ igeképző lappanghat; kétség nélkül ezen *g*-féle igeképzés egyező a mordvin *gad-* félével (p. o. *kičkirgad-* görbedni: *kičkir*, l. fent 29. l.), olyképen hogy a cser. alakot *g*-, p. o. 1. praes. *-gem* egy hajdani **gedem-*ből rövidültnek kell tekinteni (v. ö. čer. *vem* e helyett: **vedem* = f. *utime*, vog. *valem*). A cser. *g*-féle denominativumok ezen fölfogása, illetőleg mordvin *gad-* félékkel való egyeztetése, még bizonyosabbá válik az által, hogy ezen *-g*-képzés még ugyanazon összeköttetésben is szerepel mint a mordv. *-gad*, t. i. frequentativ *l*-vel *-lg-* alakban = mordv. *-lgad*, a mi által szemmel láthatóvá lesz, hogy a *g*-nek igazi értéke nem a denominativ functio. Ilyen eset p. o. *šučalg-* kormos szint kapni (*süč* korom), v. ö. mord. *šobdalgad-*, mdE. *čopudalgad-* söté-

¹²⁾ A cser. *jükštül-* ezen fölül egyezik ezen mordvin igével; *ekšele-*, *jüšele-* (fent. 31. l.) és *tazal-* mellé állhat a mord. *kojalgad-*: *koja*, melynek *-l* képzőjét szintén frequentativnak ismertük föl.

tedni (*šobda*, *čopudo* sötét). — Midőn végre ilyen *g*-féle denominatív igék mellett szintén *-ge* végű melléknevet találunk, p. o. *jokšarg*-vörösödni, *užarg*-zöldülni: *jokšarge* vörös, *užarge* zöld: — ez utóbbi nem lehet igazi alapszónak venni, melyből a *g*-féle ige képződött, hanem a melléknév maga is csak az igének származéka (rövidült participiuma, a melyben jellemző az *e* végvocalis = mord. *ž*, *i* part.). E viszonyt elénk deríti a *jokšarg*-igével egyező mordv. *jakstergad*-ige, ettől *jakster* vörös, melynek čer. *jokšar* felel meg (míg véleményünk szerint a teljes *jokšarge* = md. *jakstergadi* lenne). Ugyanez alapon találják magyarázatukat némely *-alge* végű čer. melleknevek, melyek tkp. nem használt *-lg*-féle igék (v.ö. *šüčalge* = mord. *-lgad*) participiumai: *ošalge* fehéres: *ošo* fehér (v. ö. mordv. *ašolgad*-fehéredni), *šemalge* feketés: *šeme* fekete.¹³⁾ — A *g*-féle denominatívumok causatívumában maga ez a *g*-képző is, megelőző consonans után, kiszorúl: *kagert*-görbíteni (*kagertg*-helyett: *kagerg*-görbedni), *jokšart*-vörösíteni stb. Ezen causatív alakokban tehát csak *-t* maradt meg a mord. *-gaft* ellenében (*jakstergaft* = *jokšart*.) Vocalis végű alapszó után megvan még a *g* mint *k*, ebben: *erekt*-, cserH. *irekt*-tisztítani (*ere*, *ire* tiszta), melyben e szerint *kt* nem csupán a teljes causatív-képző.¹⁴⁾

A cser. *-g* (*k*)-nak imént fölismert inchoatív értékét (= mord. *-gad*-) tartva szem előtt, egy *šk*-féle denom. képzésre, a milyen *šedešk*-[em] haragudni (*šede* harag), egyszeriben megtaláljuk a mordvinban az analogiát: *čapaškad*-, *čapaskad* savanyodni (*čapasavanúynak* lenni), mely igének *-š*, *s-kad* képzője frequentatív és inchoatív értékű; hasonló combinatio gyakori a lappban, hol nem

¹³⁾ Nyilván ilyen inchoatív-jellemű denominatívumok még ezen igék is, noha az illető alapszók már nem találhatók a cseremiszen: *lazerg*-nedvesedni, *sazerg*-csorbásodni, *kupturg*-ránczosodni (Finn-ugor szöveg. 251. sz.), *ponošk-punušk*-penészesedni; továbbá: *rümbalg*-szűrkülni (v. ö. *rümbük* szűrület); *amürg*-piszkosodni, *podorg*-eltörni (frangi). Megjegyezhető, hogy *-ge* nélkül az egyszerű alapszó is fordul elé mint melléknév, p. o. *kožarge* mellett *kožar* (*kožar toja* hegyes bot, *k. parna* mutató ujj); cser. *jakšar*, e mellett: *jokšarge* (*jakšar šamak*).

¹⁴⁾ Causatív igék, melyek *-g*-féle denominatívumot föltételeznek: *kožart*-, *kašart*-hegyezni: *kožarge*, *kašarga*, *-ar* hegyes; *kuštalt*-könnyíteni: *kuštalga* könnyű; s jóformán ezek is: *lavert*-sárosítani (*lavra sár*), *mundurt*-fölgombolyítani (*mundura* gömbolyag).

ritkán az *inch. -goat* (= md. *-gad*) képzőt *š* előzi meg: p. o. *vagjölšgoatte*- elkezdni vándorolni, ettől *vagjole*- vándorolni. E szerint *šedešk*-ben az *š-k*- szintén másodrendű képzők, lappangó denominativ alapképző mellett. Hasonló alakulásának látszik még: *levešk*- „hervadni“ (alapszó hiányzik).

Elszigetelt denominativ képzést mutat föl a cseremiszb en ezen ige: *munž-[em]* tojni: *muno* tojás. Az *n*-nek jésítése könnyen eszünkbe juttatja a finn *muni*- igét (*muna* tojás), mely *-i* (*-ja, -je*) denom. képzővel készült, s bátran a frequentative megbővült *-itse*-vel is készülhetett volna: *munitse*-. Ez utóbbival láthatólag egyező a cser. *munž-* (*muni-že*), minthogy a *ž* egyebütt is eléforduló cser frequentativ képző (v. ö. *onž-* nézni, melyből az *on-* = mord. *van*, nézni); s így megtaláltuk a finn *-i* (*-ja, -je*) -féle denominativ képzésnek biztos nyomát a cseremiszb en is.

Ugyane képzés azonban rejlik még néhány *-št*-féle denominativumokban, megelőző *e* vel (*-ešt*), melyekkel egyező a finn *-ista* szintén az *-i* denominativ alapképzőn nyugvó képzés (l. fent 15. l.). Példák: *šongešt-[am]* habzani: *šong*; *šoješt-, šajjšt-[am]* hazudni, dicsekedni (*šoja, šaja* hazugság), *omešt-[am]* álmában beszélni, cserH. ásitozni: (*omo* álm); *utešt-* növekedni (*uto, uta* fölös); *taušt-[em]* hálálni (*tau* hála). Ha ugyanis *-št* magához az alapszótőhöz járúl vala, mindenesetre *omešt, songešt, utešt* helyett *omošt, šongošt, utošt* alakok keletkeztek volna cseremiszb hangrendszer szerint; az *e* tehát lappangó *i* (*je*) képzőre még eléggé határozottan rámutat ¹⁵⁾.

A zürjén és votjákban, mely két nyelv egymáshoz még oly közel áll s alakjaiban olyannyira egyező, hogy egy fő-

¹⁵⁾ Valamikor ezen *-št* képzővel a cser. *ešt-em* „tenni, csinálni igét azonosítottam (Ny. K. IV, 59.) s evvel a finn *-ista*-t is magyaráztam. Nem tekintve ez utóbbinak most fölismert másféle eredetét, még megjegyzendő, hogy az *ešt*-igének alkalmazása, mely magában véve elég valószínű volna, mégis más alakot idézne elé: összerántva van p. o. *paša-ešteše* dolog-tevő, ezzé: *pašasteše* (nem *pašešteše*), a mi szerint legalább *šoješt-* helyett *šojašt-* kellene. Megjegyzendő továbbá, hogy *-št* denominativ funkción kívül is fordúl elé: *küešt-* sütni (*kü-am* élni: v. ö. még Ny. K. IV, 53.); s végre hogy az *ešt*-igének nem ez az eredeti alakja, v. ö. a cser. *lišt-* mellékalaka, és *votj. lešt-* csinálni, építeni, mely = zürj. *lösed-* berendezni, illeszteni; ez utóbbi pedig maga is denominativ, illetőleg causativ alak, v. ö. *löšid* alkalmas, *löšal-* illeni.

nyelvnek vehető, miszerint jelen nyomozásunk is legcélszerűbben mind a kettőben egyszerre forog, — valamit-tevő igéknek leggyakoribb képzője *-al*, melynek *a*-jában az alapszó fölveendő végvocalisa benne foglaltatik: zürj. *užal-*, votj. *užal-* dolgozni (*už, už* dolgo, munka); *činal-*, votj. *činal-* füstölni (*čín, cin* füst); *gažal* szeretni, kívánni, votj. szeretni (*gaž* öröm); zürj. *gognal-* gyalúlni (*gogèn*); *isal* szaglani, bűzleni (*is*); *kizal-* begombolni (*kiz* gomb); *götral-* megnősíteni (*götir* nő, feleség); *siral-* megszurkolni, kátrányozni (*sir*); *solal-* sózni (*sol*); *zürmal-* orrát fúni (*zürim* takony); *pežal-* piszkolni (*pež*); *pomal-* végezni (*pom*); *vužöral-* árnyékolni (*vužör*); *lemal-* enyvezni (*lem*); *lögäl-* haragudni (*lög* harag); — votj. *čorigäl-* halászni (*čorig* hal); *čupal-* csókolni (*čup*); *keberäl-* aggódni (*keber* gond); *keneral-* bekeríteni (*kener* kerítés); *pulsäl-* evezni (*pulis* evezőlapát); *piräl-* megvendégelni (*pir* vendégség); *sital-* szarni (*sit* szar); *šepäl-* kalászt hajtani; *varäl-* szolgálni (*var* szolgál); *sermetal-* fékezni (*sermet*). Reflexiv *-š*, (votj.) *-sk* képző hozzájárulásával *-aš-*, *-ašk-* lép az *al-* helyébe (melynek *l*-je még egyebütt is kiszorúl): *zürmašk-* orrát fúni (v. ö. zürj. *zürmal-*); *šogas-* szomorkodni (*šog* bú, szomorúság); *nöbaš-* magát megterhelni (*nöb* teher); *šulmašk-* aggódni (*šulem* szív), *tulkümašk-* fölháborodni (*tulkim* hullám). Megjegyzendők még némely olyanok, melyekben az alapszó melléknév: *bural-* hízelegni (es gut machen), *buras-* kibékülni (*bur* jó); *gudral-* zavarni (*gudir* zavaros); votj. *žožal-* bosszantani, dorgálni (*žož* bosszús); *požaszk-* megzavarodni, nyugtalanodni (*pož* zavaros); *šoneräl-* egyenesíteni, igazolni (*šoner* egyenes, igaz). Hogy ilyen igék, mind a mellett hogy tulajdonképen valamit-tevő denominatívumok, azzá-levési igével is fordíthatók, láttuk már más ugor nyelvekben is (a finnben és a mordvinban). Ilyen van különösen néhány *-al*-féle a votjákban, melyek mellett az igazi causatívum (azaz: a valamit-tétető ige) *-at*-val lép föl: *cirsäl-* savanyodni (tkp. *cirs-et*, savanyút eléhozni): *cirsat-* savanyít; *lapkal-* alacsonyok lenni (*lapék*): *lapkat-* alacsonyít; *sajkal-* ébredni (*sak*, e h. *sajk* éber): *sajkat-* ébreszteni. — Azt kérde most, hogy mily viszonyban áll ezen zürjén-votják *-al* denominatív képző az eddig több ugor nyelvben kimutatott eredeti denominatív képzőkhöz, első tekintetre azt vélhetnők, hogy az *-al*-beli *l* egyazon az ugor-*d* (finn *-da*, *-ta*) képzővel, minthogy többször a zürjén-votjékban *l* keletkezett *d*-ből (l. fent 32. l., 11. jegyzet). Ezt fölvéve azonban az *-al*-

beli *a*-t tisztán csak az alapszónak megint eléltűnő végvocalisának kellene tartani, a mi e két nyelv egyéb hangalaki viszonyaival össze nem fér. Mert zürj.-votják *a* nem az, a mi a finn rövid *a*, hanem e minőségben megmaradván súlyosb hangzónak szerepét viszi, mely sokszor kimutathatólag összevonásból keletkezett, míg névszók eléltűnő végvocalisának egyebütt, consonansos rag előtt, a könnyen elenyésző *ï*, *e* mutatkozik. E szerint az *l*-nek más eredeti értéket kell tulajdonítanunk, a mely nem lehet más mint a frequentativ jelentés, mely tudvalevőleg szeret a denominatióhoz csatlakozni, s valamennyi ugor nyelvekben, különösen a zürjén-votjában is, *-l* által fejeztetik ki: (*munï*- menni: *munlï*-, *munil*-). Az eredeti denominativ képző akkor csak lappang az *a*-ban, vagy ha talán a másik zürj.-votják frequentativ alak, t. i. *-al* (*munï* : *munal*-) itt szerepelne, egészen eltűnt, kiszorult volna. Így már csak azt kérdehetjük, melyik ugor denominativ képző az, mely az *-al*-ban lappanghat vagy előle, mint egészen frequentativ képző elől elenyészhetett? Az lehet pedig vagy a *-d* (= finn *-ta*, *-da*), vagy a *-g*, *-j* (= finn *-i*, mord. *-ja*, *-ga*) ugor denominativ képző; mind egyiknek eltűnhetését, legalább hangtani szempontból, egyaránt meg kell engedni. Azonban mégis úgy véljük, hogy, ha *-g*, *-j* lesz vala a fentebbi *-al*-féle igékben az alapképző, nem egy esetben a *j*-nek még némi nyoma volna a megelőző consonans jésítésében; pedig az nincs még oly consonansokon sem, melyek jésítést elfogadni szeretnek (p. o. van *gognal*-, s nem *goghal*-); másrészt hogy a *j* csakugyan nem tűnt volna el egészen nyom nélkül, szemmel látható még alább fölhozandó *-jal*-féle denom. igéken, melyekben az a *-j* elég épségesen megmaradt. E szerint a *-d*-képzőnek fölvétele ajánlkozik sokkal valószínűbbnek, s ezt igazolja is egyéb esetek hangtani analogiája: finn *sulaa*- (*sulada*-) a zürjénben lett *sülï*-; f. *kuto*- szöni: z. *kü*ï-, vagy *ku*ï- (*kü*-, *ku*-, végvocalissal kiegészítve); f. *sata* száz: z. *šo*, v. *šu*; f. *vete* víz: z. *va*, votj. *vu* stb. A zürjén-votják e tekintetben a cseremishez csatlakozik (l. fent 32. l.). Tekintetbe jö tovább, hogy egyes *-al*-féle igének *d*-képzős alapigéjét megtaláljuk más ugor nyelvben: *lemal*- enyvezni (*lemed-al-): cser. *lümed*- (*lümő*, *lem*); *solal*- sózni: f. *suolaa*- (azaz: *suolada*-). E szerint a zürjén-votják *-al*-t, mint denominativ igék szövéjét hajdani *ed-al* v. *ed-il*-ből (*e* jelentsen határozatlan végvocalist) eléállottnak kell tekinteni, (a milyennek egy megmaradt példája még a votj.

voždál- haragudni, ettől: vož harag, v. ö. f. vihaa-, vihaele- e h. viha-dele-, ettől viha), vagyis a finn -aele, -oele- (aile, -oile) stb. igevégekkel azonosnak, p. o. solal- = f. suolaale-, mely a suolaa- egyszerű t (d)-képzős denominativumnak frequentativuma (v. ö. fent 25.) ¹⁶⁾.

A -d-féle denominativ-képzés, mely az épen most magyarázott -al- félének alapúl szolgál, azonban megvan még magában a zürjén-votjákban is, részint, de ritkábban a -d megmaradásával, p. o. zürj. dojdí- sebezni (doj seb, v.ö. f. haavaa-, haavada- : haava), miždi- vádolni (miž bűn); burd- gyógyúlni (bur jó); miždi- támasztani (miž támasz); részint és gyakrabban lappangó -d-vel (a mint sälti- = f. sulaa-, *sulada-); zürj. vždi- nagyobbodni (vžid nagy); keldi- halványodni, hervadni (kelid halovány); ježdi- fehéredni (ježid); pemdi- sötétedni (pemid); čöli- veszteg lenni, hallgatni (čöl veszteg, csendes), tiri- tele lenni, votj. tölni (tir tele); votj. čerši- fonni (čerš orsófa) votj. čuti- sántítani (čut sánta); votj. keneši- tanácskozni (keneš tanács); votj. kvaji- kövéredni (v. ö. mord. koja-, ettől koja kövér); zürj. kizi- vastagodni (kiz); pöti- satiari (pöt satiatus), miždi- támasztani (miž támasz, v. ö. miždi-), votj. šundi- fényleni, sütni, refl. šundišk- melegedni (šunit, zürj. šonid meleg); votj. töl- fúni, szelelni (töl szél). E példák közt különösen megjegyzendők azok, melyeknek alapszavok végén is már d volt, mely azután az igében, megelőző vocalis kiszorításával, visszafelé tolódik: p. o. pemdi-, ebből: pemid, e h. pemüdi-. Talán lehet ezen alakulásból még megelőző pemüdi-, pemüddi- alakokra következtetni, melyekben a d consonsans-elem erősebb volta (dd) miatt történt az előtte álló vocalis kiszorulása. — A votják az ilyen -id-féle zürj. névszókat (= f. -ea, -eta-féle melléknevek) -it-en végezi, s e mellett külső változás nélkül, -it vagy kiegészítve -iti-végű denom. igéket mutat föl, melyek causativ jellemmel bírnak, p. o. pehmüti- sötétíteni (refl.

¹⁶⁾ Alkalmos hasonlításra ajánkozik ez is: bural- jól bánni, hizelegni és f. hypüele- (hyvüt-, ettől hyvü jó); votj. kimal- ledönteni és f. kumoele- (kumoo- = zürj. kimi- egyszerű ige, ettől: kumo subversus); zürj. tal'al- taposni és f. tallaele- (egysz. tallaa-, ettől: talla lamina; különösen kengän talla „talp“). — A votják at-féle igék, melyek causativumokúl az al-félék mellett állanak, mindenképen csak ezen utóbbiakra támaszkodnak, úgy hogy p. o. cirsalt- ebből lett: cirsalt-, új causativ t hozzájárulásával, minthogy egyébként is, consonsans rákövetkeztével, az -al-beli l ettínik, p. o. -am e h. -alm-, -as e h. -alís-, -alís, melyek -al igékhez tartozó igenevek rendes szóvégei.

peñmitišk sötétülni): *peñmit* sötét; *nebiti-* lágyítani (*nebit*), *čoškít-egyenetni* (-ít). Minthogy a *votj. šuntí-* „melegít“ causativum, a *šundi-* „sütni, fényleni“ ige ellenében, a fentebbiek *t*-jében is a causativ *-t* képzőt bennfoglaltnak kell tekintenünk, úgy hogy p. o. *nebiti-* ilyen megelőzőkből lett: *nebitti*, *nebidí-ti*, s ennek első (benható) denominativ igéje ez volt: *nebidí-*, a mi a zürjénben a fentebbiek szerint *nebdí-* alakban lépne föl.

Már fentebb (37. l.) jegyeztük meg, hogy a zürjén-votjákban *-al-on* kívül van egy *-jal*-féle denominativ-képzés is, még pedig oly alapszó mellett is, melynek végén *-j*-nek vagy jésítésnek nincsen nyoma, úgy hogy ezt nem az *-al*-nak mellékalakjának, hanem *-j* alakképzővel való önálló képzésnek kell tekinteni. Példák: zürj. *nirjal-* föltúrni (*nir* orr; adj. *niru* orras, nem: *nirja*); *donjal-* becsülni (*don* becs, ár; adj. *dona*); *kol'kjal-* tojni, ova parere (*kol'k* tojás); *votj. kotirjal-* kerülni, kerületet tenni (*kotir*, iness. *kotirin* körül); *dunjal-* becsülni (*dun*); *medjal-* bérelni (*med*; adj. *medo*, nem: *medjo*; zürj. *medal-*); *miskiljal-* csúfolni (*miskil* csúfság, csúfbeszéd); *nimjal-* nevezni (*nim* név, adj. *nimo*); *luljal-* fűni, lélegzeni (*lul* lélek, adj. *lulo*; zürj. *lotal-*); *intijal-* helyezni (*intí* hely) és *intijask-* (refl; *-sk*-val) helyet foglalni; *vižijask-* (refl. *šk*) gyökerezni (*viží* gyökér); *ziñjal-* szagolni (*ziñ* szag); *vožjask-* (refl. *šk*) gyűlölni (*vož* harag); *kujkijask-* búsulni (*kujki* bú), *kišnojask-* nősülni (*kišno* nő, feleség), *nakasjask-* kuryázkodni (*nakas* kurva, kurafi), *čoóorjask-* paráználkodni (*čoóoro* parázna); *k'osjal-* keresztelni (*k'os* kereszt). — Maga az alapszó már *-j*-végű levén, természetesen nem lehet biztosan meghatározni, vajjon *-al* képzés, vagy *-jal*-féle van-e előttünk, mint-hogy ennek az utóbbinak *-j*-je az alapszó vég *-j*-jével akár össze is olvadhatott, és a nélkül, csak *-al* hozzájárulása által is már *-jal* szóvég keletkezhetett; ilyenek: *dašjal-* készíteni (*daš* kész), *dišjal-* ruházni, öltözni (*diš* ebben: *diš-kut* öltözet), *žéčjas-* képmutatós-kodni (jónak tettetni magát: *žéč* jó); *vösšjal-* áldozni, *vösšjask-* imádkozni (*vös* áldozat, *vös-jurt* egyház); *vöjtal-* kenni (*vöj* vaj, olaj); kétesek, de valószínűleg *-jal*-val valók olyanok, melyeknek *i-n* végződik az alapszavuk: *pokcijask-* kicsinyvé lenni (*pokci*), *zarnijal-* aranyozni (*zarni*); *vakcial-* rövidíteni (*vakci*); ez: *vizjal-* bűjtölni (*viz* bűjt), alkalmasint *al*-képzésű, minthogy *viz* a zürjénben még jés-végű: *viž*. A *-jal*-félékhez tartoznak melléknévi alapszóval valók is: *votj. emjal-* gyógyítani (alapszó *em* = oszt. *jem* jó); *čurítjal-*

keményíteni (-*it*); *peñmitjal*-sötétedni (-*it*); *puñtjask*- ellenszegülni (*puñt* adversus); *sekütjal*- nehezíteni (-*it*); *nebütjal*-lágyítani (*nebüt*).

Hogy ezen *-jal*-ban a tulajdonképi denominatív képző *-j* (*-jü*), frequentative tovább-képezve, úgy a mint p. o. a zürj. *perjü*- „kitépni“ igének frequentativuma *perjal*-, kétségen kívül helyezi ezen *-j* (*-jü*)-nek mint denominatív képzőnek magára való előfordulása; ilyen, bár ritkább példa: zürj. *pasjü*- jegyezni (*pas* jegy), *čirjü* morzsolni, aprítani (*čir* morzsa, szikra); ezeknek rendes frequentatív alakjai ugyanis: *pasjal*-, *čirjal*-. Hogy pedig ezen *-j* (*-jü*) zürj.-votják denominatív képzőalak a több ugor nyelvekben talált *-j* (*-je*, *-ja*, *-i*) képzővel azonos, annyival kevésbé szorúl bizonyításra, mert ennek a mordvinban még részint fennlevő *g* eredetibb alakja is talál a különös zürjén-votják hangalakulási viszonyokban megerősítést, a melyek szerint ugyanis consonansra következő; többször kimutathatólag régibb ugor *g* (*k*)-ból keletkezett: p. o. *ošjüš*- „dicsekedni“ reflexivuma az *oškü*- „dicsérni“ igének (tehát *ošküš*- helyett; a votjában: *ušjal*- és *ušjask*-); *perjü*- kitépni = f. *purkaa*-. Érdekes végre egyes esetben a zürj.-votják *-jal*-nak, annak alaprésztét *jü*-t tekintve, a mordvin *-ja*, finn *-i*-vel találkozó alkalmazását jegyezni meg: votj. *küšnojask*- (e h. *küšnojalk*-) nőszülni, v. ö. mord. *erväja*- (*küšno*, *ervä*); *nakasjask*- v. ö. finn *huori*- (*nakas*, *huora*); zürj. *kol'kjal*- tojni: f. *muni*- (*kol'k*, *muna*). A zürj.-votják *-jal* mint összetett denominatív képző utóvégre csak abban különbözik a finn *-itse*-től, hogy a közös alapképzőhöz (*-j*, *-i*) különböző alakú frequentatív bővítés (itt *-tse*, ered. *-kse* h., ott *-al*) járult.

A zürjénben van mint denominatív képző néha *-t* is, megelőző kemény consonans nélkül: *č'ukört*-összegyűjteni (*-ör* nyáj, gyülekezet): *sornit*- szólni, beszélni (*sorni* szó); *vüžilt*- sebesen folyni (*vüžil* sebes), *vužtüs*- (*vuž-tüš*-) gyökerezni (*vuž*), *vežört*- érteni (*vežör* ész), *žirt*- ásóval ásni (*žir*); (*nimtüš*-) magát nevezni (*nim*). Tekintve, hogy a zürjén ily helyzetbeli eredeti egyszerű *t*-t okvetetlenül lágyított volna, minthogy a lágyítást nem ritkán még eredetileg nem egyszerű *t* (= ered. *tt*)-re is alkalmazza ¹⁷⁾, nem lehet itt a *t* képző egyazon a finn *-ta* denominatív képzővel, melynek ugor

¹⁷⁾ P. o. a causatív-képzőre, finn *tt* (csér. *kt*, mord. *ft*): *esköd*- hitetni (*eskü*-hinni) = f. *uskotta*-, votj. *osküt*-; *pišjed*- szalasztani (*pišjü*- szaladni); ellenben még *pürt*- bevezetni (*pür*- bemenni).

alakját *d*-nek vettük föl, s mely, ha ugyancsak magára marad meg, a zürjénben *d*-nek lép föl (v. ö. fent *dojdž*, *burdž*- stb). Az említett *t*-nek tehát csak egy új képzőelemben találhatjuk magyarázatát, az pedig alig lehet más, mint a causativ *-t*, mely, mint a finn *-itta* (l. fent 14. l.) mutatja, egyszerű valamit-tevő denominativ képzőhöz csatlakozhatik, a nélkül is, hogy a causativ jelentés- módosítás nagyon érezhető lenne. Ez annyival bizonyosabb, minthogy a zürjénben *-t* azzá- tevési, határozott causativ jellemű igét is képez melléknevekből: *busest*- porossá tenni (*buses*), *koštī*- szárítani (*kos* száraz); *najtest*- sárosítani (*najtes* sáros); ide tartoznak némely *d*-vel valók is, melyeknek *d*-jére nézve a zürjén nyelv lágyítási hajlamának engedett, megelőző különböztető *ö*, *e* vocalissal, melynek ki nem szorulása még némileg gyaníttatja a *d*-nek valaha erősebb, (kettős *tt*) voltát; ide tartozók különösen azért is, mert jelentésök részint causativ jellemű: *žöléd*- kisebbiteni (*žöla*), *södöd*- feketíteni (*söd*), *donsed*- drágítani (*dön* ár, * *dones* áros, drága), *türöd*- tölteni (*tür* tele), *mič'ed* festeni (*mič'* festék), *nimöd*- nevezni (*nim* név), *gažöd*- örvendeztetni (*gaž* öröm), *čögöd*- hízlalni (*čög* zsír, kövérség); *lapköd*- alacsonyítani (*lapkid* alacsony, votj. rövidítve: *lapek*), *pašköd*- szélesíteni (*paškid*, * *pašk-*), *lösed*- alkalmazni (*lösid*, * *lös* alkalmas), *šiled*- simítani (*šilid*, * *šil'* sima), *köžed*- hűteni (*köžid*, * *köž* hideg). Ha ezekben a *d* nem volna egyéb mint egyszerű denominativ képző (= finn *-ta*), a *nimöd*-, *čögöd*- alakok helyett *nimd*-, *čögd*- lesznek vala a zürjénben, úgy mint: *dojd*-, *burd*- (lásd fent a 38. l.) — A votjákban vannak szintén ilyen *-t* képzőjű igék, de minthogy e nyelvben a lágyítási hajlam korántsem oly erősnek mutatkozik, mint a zürjénben, nem lehet határozottan állítani, hogy egyik másik ilyen ige nem egyszerű denominativ ige, kivált hol az alapszó kemény consonanson végződik (p. o. *aipt*- vádolni: *aip* bűn). De itt megint a zürjénnek megfelelése, és egyesekben a jelentés causativ jelleme arra mutat, hogy nagyobbára olyan képzés van előttünk, milyen a zürj. *t*- féle, azaz causativ *-t* képzőelemmel való. Votják példák: *büdest*- teljesíteni, végezni (*büdes* egész), *koštirt*- körülvenni, keríteni (*koštir*), *kvašt*- (zürj. *košt*-szárítani (*kos* száraz, *kvas* ebben: *kvašmü*- száradni); *kvarat*- kiabálni (*kvara* hang), *palant*- félre vezetni (*palan* félre); *slat*- sózni (*slat* só), *šonert*- egyenesíteni (*šoner*): *šudet*- szerencsésé tenni (*šud* szerencse, *šudo* szerencsés); *šugt*- kinezni (*šug* bús), *šumet*- tréfálni (*šum*

ebben: *šum-poton* öröm); *tazat-* tisztítani (*taza*), *tírtemt-* üresíteni (*tírtem*); *vament-* akadályozni (*vamen* akadály), *voštemit-* csillapítani (*voštem*): *vužert*, árnyékolni (*vužer*). — Az ezen zürjén és votják igékben a causativ *t* (néha *d*) előtt lappangó tulajdonképi denominativ alapképző lehet részint *-d*, részint *-j*; az utóbbi még némi nyomot hagyott a megelőző vocalis hangszínezetében (*e*, *ö*), v. ö. *šudet-*, *šumet-*, *kvarret-*, *gažöd-*, *nimöd-* stb., sőt még tiszta *i*-ben mutatkozik (úgy mint a finnben): zürj. *busit-* porozni (*bus* por), vagy a megelőző consonans jézésésében: *kvast-*, *košt-*; még ott sincs épen kizárva a *-j* képző kiszorulása, hol a megelőző consonans nem jésíthető (*r*, *m*); mert hogy ilyen *-j* (*-jü*) causativ *t* előtt végképen el is enyészhetik, mutatják p. o. zürj. (*öztü* votj. *estü*-) gyújtani: *özjü*-gyuladni; *veštü-* eltolni, mozdítani: *vešjü-* távozni, vagyis *öztü*-, *veštü*-ezek helyett: *özjütü*-, *vešjütü*-. Ebből következik, hogy a zürj- votják (főleg azzá-tevést jelentő) *-t* denominativképző, legalább a vele képzett igék nagyobb számában, alkatrészeire nézve a finn *-itta*-félével egyező és azonos.

Hátra van hogy még a zürjén- votjáknak egyes ritkábban előforduló denominativképzéseit fejtegezzük s más ugor nyelvekbeliekkel egyeztessük. Ilyen **a**) egy *kt*-féle: zürj. *pürükt-* morzsolni (votj. *pürü* morzsa), votj. *kösekt-* szárítani (*kös* száraz), *börekt-* megtéríteni fordítani (*bör* hátul, *börä* hátra), *matekt-* refl. *matektüsk-* közeledni (*matü* közel), *palekt-* félrevinni, távolítani (*pal* oldal, *palan*, *palen* oldalt, félre), *pösekt-* ebben: *pösektion* láz (*pös* hő, forró, v. ö. *pösföni*). Hogy ezek közül p. o. *kösekt-* alkatrészeire nézve különbözni fog *köšt-* (zürij. *košt-*)-tól, eléggé látni való; mert el nem hihető, hogy a zürjen-votják nyelv csak néhány igében alkalmazta volna a causativ képzőnek azon formáját (*kt*), mely kizárólag sajátja a cseremisiz nyelvnek. Ellenben igen alkalmasan megfejtődik ezen *kt*, ha a *k*-t a mordvin *-gad*, čer. *ge-*nek megfelelő inchoativumképzőnek tartjuk, vagyis az egész *-kt*-t a mord. *-gaft-*nak állítjuk ellenébe, mely azzá-tevési igét képez, előtte lappangó igazi denominativ alapképző mellett; v. ö. mord. *jakstergaft-*, cser. *irekt-* (fent 34. l.) Hogy a fentebbi *kt*-féle igékben a *k* nem is denominativ-elem (netalán a *-j*, *-g* egyszerű denominativ képző), mutatja a hason alakú *valekt-* tanítani ige (* *val-*, frequ. *valal-* érteni), mely nem is névszóból származó.

b) Néhány *-št*-féle: zürj. *čardüšt-* villámlani (*čard.* villám),

solist- szólni (*sol*), *vojtist-* cseppenni, *капнуть* (*vojt* csepp), *lolist-* pihenni (*lol* lélek); *jugist-* világlani (*jugüd*, * *jug-* világos). Ezekben az *št*, lappangó denominativ-képző után, nem egyéb mint a közönséges momentán-képző, melynek jelentése már gyakran csak némi nyomatékosításra (intensivum) szorítkozik (*setist-*, *set-* adni, megadni); még érezhető a momentán jellem p. o. *vojtist-*-ban, vagy *čardist-*-ban, mely mellett frequ. *čardal-* is áll. A lappangó denominativ képző ugyanaz, mely az *-al*-ban szolgál alapúl, s így ezen zürjén *št*-féle denom. igék csakugyan egybeállíthatók a finn *sta* félékkel, p. o. *kalasta-* halászni (*kala* hal, első denom. *kalaa-*, e h. *kalada-*, fent 16.).

c) Néhány *-si* (*zi*, *s*, *ž*)-féle: zürj. *jogsi-* bemocskosodni (*jog* szemét); *vinzi-* erősödni, *lolzi-* föléledni (*lol* lélek) *votj. pénz-*hamvadni (*pen* hamu); causativ továbbképzéssel: *jogsed-* bemocskolni, *vinzed-* erősíteni, *lolzed-* (*votj. lulzit-*) föléleszteni, életre hozni. Az *s* a zürjén-votjákban kétféle, mindkettő *šk* (*-ž*, *-si*, *-zi*) teljesebb alakból rövidítve: részint frequentativ, részint reflexiv értékű. A fentebbi igékben, lappangó denom. képző után, a *si*, *-zi* jóformán reflexiv elemnek vehető, miszerint *lolzi-* tkp. „animari“, *vinzi-* „roborari“.

d) *Votj. demlal-* „tanácsolni, tanakodni (*dem* ész, tudás) — egyedül álló denominativ ige, melynek végén nyilván a frequentativ *-al* van, melynek első *l*-je azonban (*deml-*) csakugyan az ugor eredeti *d-* igazi denominativ képzőnek, más voltják- zürjén hangfejlődési esetekkel egyező változata lehet.

Az osztják és vogul nyelvek oly közel állanak egymáshoz, hogy itt is, úgy mint a zürjén és votjákban, a kettőre terjedő vizsgálatunkat egybefoglalhatjuk. E mellett csak az a kár, hogy az osztják-vogulról sokkal szűkebb szótári készlet áll rendelkezésünkre, mint más ugor nyelvekről, s így hiányos materialéval dolgozván a különböző denominativ-képzéseket csak kevés példával mutathatjuk be.

Mindenek előtt, az osztják-vogul hangviszonyokra nézve, melyeket itt tekintetbe kell venni, megjegyezni való, hogy eredeti ugor egyszerű *t* (*d*)-nek *l*-vé változása nagyobb mértékben az osztják-vogulnak sajátja, kivált a vogulnak és az obdorszki (északi) osztjáknak, de a szurguti osztjáknak is, mely az átmeneti *l*, *λ* (*tl*, *dl*) hangokat mutatja föl; csak az irtis-osztják tartja meg ilyenkor

t, *d*-jét, az utóbbit rendszeren vocalis és lágy consonans után. Így p. o. a praesensképző *d* (osztIrt.) már *λ* az osztS. és osztE.-ban (*pandem*, *panlem*, *ponlem*); osztIrt. *čimet*, S. *čimet*, E. *šimil* kevés; osztIrt. *védem* (finn *ytime*), S. *vélem*, vogE. *valem*; finn *koto* (cser. *kudo*) = osztl. *χót*, *χát*, vog. *kvól*, *kväl*; a vog. ablativusi *-nel*-ben az *l* megfelel finn *-ta*, *-tä*, mord. *-do*, *-de* partitivusi ragnak; a 3. birtokos személyrag az osztIrt.-ban *t*, osztE. *l* (*nemet*, E. *nemel* neve) stb. stb. — Már most, midőn a vogulban *l*-vel, az északi-osztjákban szintén *l*-vel, az irtisi-osztjákban pedig *d*-vel készülő denominatív-igéket találunk, melyeknek képzője közvetlenül az alajnévszóhoz járúl, ezeket az említett hangviszonyt tekintve, azonegy képzésnek kell tartanunk, mely nem lehet más mint az ugor *d* (finn *-ta*)-féle denominatív képzés. Ide tartozó példák: osztE., *nžili-* horgászni (*niži* horog), *tolmasla-* tolmácsolni (*tolmas*), *ošmarla-* tréfálni (*ošmar*); vogD. *χušl-* szolgálni (*χuš* szolgál), *mašterl-* mesterséget űzni (*mašter* mester), *χajerl-* paráználkodni (*χajer* hiába való); *tonuxl-* tanuskodni (*tonux* tanu), *karexl-* not tun (*kareχ*); osztI. *kőžed-* aegrotare (*kőže* morbus), *óded-* savangodni (*óda* savanyú), *ésemđ-* szopni (*ésem* csecs, emlő), *šérend-* gabonát szórni (*šéren* szórólapat), *išend-* őrleni (*išen* kézi malom). Ide számíthatók azon igék is, melyekben a képzőt (*l*) csak oly vocalis előzi meg (*e*), mely az alapszó végvocalisának potlásaként szokott szerepelni: vogD. *pačel-* csókolni, üdvözölni (*pače* csók, köszöntés), *pičel-* bőjtölni (*piš*, *pič* bőjt), *jorel-* tisztelni (*jor* hely, dicsőség); azonban *metel-* bérelni (*met*) megfelel oszt. *mital-*nak, s evvel együtt más képzésűnek látszik. Továbbképzés mellett: vogD. *χontl-axt-* hadakozni (*χont* had), melyből *χontl-* = vogE. *kantel-* (*kant*) u. a.; szintilyenek: vogE. *kajtalaxt-* leányt kérni, hősölni (*kajta-kum* leánykérő, hősölő), *vátalaxt-* kereskedni (*váta-kum* kereskedő).

Az ugor *-j* (finn *-i*, lapp *-je*, mord. *-ja*) denominatív képzőnek is szintén még világos példáit mutatja föl az osztják-vogul azon denominatív igékben, melyek az alapszó végvocalisával *-iji*, vagy összevonva *-i*, (*ij*)-vel készülnek: osztE. *samiji-* rozsdásodni, azaz rozsdát teremni (*sami* rozsa, v. ö. mord. *šemenja*, mdE. *šemenija*- u. a. *šämen*, *šemen*); *tinij-* árulni, eladni (*tin* ár: frequ. *tinili-* e helyett: *tinijli*), *χuriji* félni (*χuri* félős, veszedelmes); *pusñiji-* füstölteni (*pusñ*, *pusñ* füst); osztIrt. *rāχpej-* hazudni (*rāgap* hazugság); vogD. *χumi-* férjhez menni (*χum* férj, v. ö. mord. *ervāja-* nőt venni: *ervä*); *ulmi-*

ebben : *ulmiaxt*-álomban megjelenni (*ulem* álom); vogE. *lili*- ebben : *liliep* lélegzet (*lil* lélek); *sipi*- ebben : *sipikat*- ölelni (*sip* nyak); osztE. *kunžiji*-, *kunži* karmolni (*kunž* köröm).

Hogy az osztják- vogulban is, épen úgy mint a finnben (-*itta*) a -*j* (-*i*) denominativ képző causativ *t*-vel egyesülhet, mutatja világosan a vogD. *čorit*- búsitani (*čor* bú) ige. Tekintve, hogy az *i* könnyen a közelálló *e*-be megy át, a mely megint az osztják-vogul nyelvnek vocalis-elisíóra való erős hajlama mellett nem kevésbé könnyen egészen ki is szorul, alig lehet kétség, hogy oly oszt.-vogul denominativ igék, melyek az alapszóhoz -*et*-et, vagy csak pusztá-*t*-t tesznek, a fölhozott *čorit*-val egyképzésűek, vagyis finn -*itta*-féle, vagy zürjén-votják (l. fent 42. l.) *t*-féle igéknek felelnek meg. Ilyenek : vogE. *kuset*- vágni (*kus* kés), osztIrt *jāxlet*- lépni (*jāgal* lépés); osztE. *nežit*- horgászni (*neži* horog); *žilbit* újítani (*žilip* új nemít- nevezni (*nem* név, v. ö. finn *nimittä*)). Ez utóbbi már a vogD.-ban *namt*- (*nam*), s ugyanezen hangalaki fokon állanak : vogD. *nult*-esküdni (*nul* eskü), vogE. *lilt*- lélegzeni (*lil*), vogE.D. *sujt*- szólani (*suj* szó), vogD. *entept*-, ebben : *enteptalex*- övedzeni (*entept* öv) = osztE. *antipt*- övezni (*antip*); vogD. *erpt*-, *erept*- szeretni (*erp* szeretős, szeretet), vogD. *past*- fényleni (*pas* fény), *tušt*- szomorkodni (*tuš* baj, aggodalom); *lixt*-, ebben : *lixtent*- fölszegezni (*lix* szeg) = osztE. *lunkt*-szegezni (*lunk*); vogD. *tašt*- készíteni (*taš* kész); osztIrt. *venept*- horgászni (*venep* horog), *májept* mesét kitalálni (*májep* találós mese), *póst* (osztE. *pāst*-) jegyezni (*pós*, *pās* jegy). Az utóbbi osztIrt. igéket, melyekben kemény consonans előzi meg a *t*-t (*venept*-, *májept*-, *póst*-) lehetne talán az *l*- (*d*)-féle osztályhoz számítani, a *d*-nek *t*-ve válását vévén föl; de ellent mondanak az egészen hasonnemű vogul *erept*-, *entept*- igék, melyeknek akkor, a fent említett hangviszonyok szerint, *erept*-, *entept*-nek kellene hangzani. Különben a -*j* (-*i*) denominativ képző, mely a fentebbi igékben a causativ *t* előtt lappang, még frequentativ *s* előtt is alig ismerhetővé vált ezen osztIrt. igében *ótmes*- álmodni, melyből *ótme*- megfelel a fent idézett vog. *ulmi*-nak (*ódam*, *ulem* álom), vagyis *ótmes*-ben -*es* teljességgel = finn -*itse* (-*i*-*tse*); szintígy az osztE. *kunžiji*-, *kunži*- igének momentán-alakja (további -*m* által) : *kunžema*- megkarmolni. Ez igen valószínűvé teszi, hogy egyéb látszólag képzötelen oszt.-vogul denominativ-igék tulajdonképen -*j* (-*i*)-képzéssel alakultak : vogE. *kās*- (*kāse*-) örülni : *kās* kedv, öröm (adj. *kāsiñ*, *kāstal*); *naul*- (*haule*-) nyomozni, ül-

dőzni: *haul* nyom; *sij-, suj-, (sije-, suje-)* szólni: *sij, suj* hang; osztIrt. *pad'* - (*pad'e-*) szarni: *pat'* szar (v. ö. finn *paski-* u. a.: *paska*).

Vége van néhány *-al* végű oszt. denominatív ige, melyeket azért nem lehet egyszerűen a fentebbi *l*-félékhez számítani, mert az *a* nem lehet csupán csak az alapszónak helyreálló végvocalisa, mely *e, i* szokott lenni: osztE. *mital-* bérelni (*mit*), *solal-sózni* (*sol*). Az első példa (*mital-*) egyenesen a zürjén *-al* és votják *-al, -jal* képzésre utal (zürj. *medal-*, votj. *medjal-* mely utóbbi legalkalmasabban szolgáltatja az osztj. *-al*-nak (p. o. *mital-*)nak oly magyarázatát, mely szerint abban lappangó *-j* (*i*) denominatív képzéshez (*miti-* helyett *mite-*) *l* v. *al* (= f. *ele*) frequentatív képző járult. A megfelelő vogD. ige *metel-* (*met*). Az *-al*-igevég azonban rákövetkező reflexiv *s* előtt elveszti megint *l*-jét (*-as-*): osztE. *kandas-* megharagudni (magát haragba hozni: *kand* harag); *kažas-* megegyezni, egyetérteni (*kaž*)

Visszatekintés.

Fentebbi nyomozásunk, mely a magyaron kívül a többi ugor (finn-ugor) nyelvekbeli valamit-tevést jelentő denominatív ige-képzések körül folyt, mindenek előtt azt derítette ki, hogy:

az ugor nyelvek valamit-tevést jelentő ige-képzések névszóból való származtatására egyszerű és valódi (eredetileg csak az említett funkcióra szorító) képzőt csak kettőt használnak; másodsor azt, hogy:

az ugor nyelvekbeli egyszerű és valódi denominatív ige-képzőkhöz igen gyakran, sőt többnyire még más az igejelentést mellékesen módosító (frequentatív, momentan vagy intensív, causatív) képzők csatlakoznak, s nem ritkán azokat alakra nézve kiszorítván (lappangásba juttatván) magok veszik át, a későbbi nyelvértés szempontjából, a denominatív funktió kifejezését (vagyis szerepelnek mint másodrendű, pseudo-denominatív képzők).

Az említett két egyszerű denominatív ige-képző, jellemző consonans-eleme és ugor alapalakja szerint: A) **-d**; B) **-g**. E két denominatív képző előfordul, a fent átvizsgált ugor nyelvekben magára (módosító mellékképző nélkül) a következőképen:

A) A -d képző:

1) A finnben (Suomi és dialectusaiban) mint *-ta, -tä (-da -dä)*, p. o. *varasta*-tolvajlani (*varas*); *höyhentä*-deplumare (*höyhene*); vepsä-finn: *vihada*-gyűlölni (*viha*), *lisada*-hozzáadni (*lisä*); a consonans-elem lappangásával, mint *-a, -ä*, p. o. *rasvaa*- (e h. *rasvada*-) zsírozni (*rasva*), *silmä*- (e h. *silmädä*-) szemelni (*silmä*); vagy végre assimilatio folytán, mint egyébféle megelőző vocalis, p. o. *kokoo*- (e h. *kookoa-, kokoda*-) rakásra gyűjteni (*koko*); *sylee*- (e h. *syleä-, syledä*-) ölelni; *kirnuu*- (e h. *kirnuu-, kirnuda*-) köpülni (*kirnu*); *pölyy*- (e h. *pölyyä-, pölyydä*-) porzani (*pölyy*).

2) A lappban mint *-te* és (főleg lpF.) *-de*, p. o. *piktaste*-, lpF. *bivteste*- ruházni (*piktas, bivtes*); *havete*-, lpF. *havade*-sebezni (*have*); lpF. *givsede*-kínozni (*gifse*); *karvete*-, lpF. *garvode*-vestem induere (*karvo, garvo*); — vagy a képző egészen el is tűnt, s az alapszó végvocalisa szerepel mint igevég (*-e, -a, -o*): *sebre*-, lpF. *särva*- (= f. *seuraa*-, e h. *seurada*-) participem esse (*sebre*); *torvo*-confidere (*torvo*; v. ö. f. *turvaa*-); *toro*-, lpF. *doarro*-pugnare (*-ro*).

3) A mordvinban mint *-di, -de (-do, -de)*: p. o. *šormadi*-mdE. *šormado*-hímezni, írni (*šorma*); *lemde*-nevezni (*lem, leme*); — lappangva, súlyos *a* vocalisban, mint igevégben: *šulma*-csomóba kötni (*šulma*, mdE. *šulmo*); — rövid *i, e, o* igevég mellett egészen elenyészett a képző, p. o. *täšte*-, *täšti*-jegyezni (*täštä*); *načk*-, mdE. *načko*-ázni (*načka, načko* nedves).

4) A cseremiszbén mint *-d (-de, -do, -dö)* és *-t*, p. o. *lümedi*-enyvezni (*lümö*), *šörtiéd*-aranyozni (*šörtié*), *tumušt*-foltozni (*tumuš*); — lappang az ige végvocalisában: *muro*-énekelni (*mur*), *engere*-horgászni (*enger*), *šüdüörö*-fonni (*šüdüör* orsó), *peče*-bekeríteni (*peče*).

5) A zürjén- és votjákban mint *-di*, p. o. zürj. *dojdi*-sebezni (*doj*), *müždi*-vádolni (*müž*), *burdi*-gyógyulni (*bur*); — lappangva: zürj. *čöli*-veszteg lenni (*čöl*), votj. *čers*-fonni (*čers* orsó).

6) Az osztják- és vogulban mint *-d* (osztIrt.) és *l* (osztE. vog.), p. o. *ésem*-szopni (*ésem* csecs); vog. *čušl*-szolgálni (*čuš*), osztE. *ošmarla*-tréfálni (*ošmar*), vog. *pičel*-bőjtölni (*pič* bőjt).

B) A -g képző:

1) A finnben mint *-i*, az alapszó végvocalisába olvadva, p. o. *muni*-tojni (*muna* tojás), *sormi*-ujjal tapogatni (*sorme*); — lappangva, az alapszónak *o*-vá vált végvocalisa mellett: *varso*-csikót elleni (*varsa*), *vitso*-vesszőzni (*vitso*).

2) A lappban, az alapszó végvocalisával együtt mint *-i*, melynek helyébe némely ragozási alakokban még *-ije* lép: lpF. *monni-tojni* (*monne*); lpS. *čoli-*, lpF. *čolli-* exenterare (*čole* intestinum); — lpS.-ban azonban *-i* helyett többnyire *-e* áll: *naule-szegezni*, lpF. *navlli-* (*naule* szeg); — mint *-je*, az alapszónak *o*-vá vált végvocalisa mellett, néha föltűnve, néha lappangva: *kaggo-* (*kaggoje-*) szolgálni (*kagge*), lpF. *aiddo-* (*aiddoje-*) bekeríteni (*aidde*).

3) A mordvinban mint *-ja*, vagy az alapszó végvocalisával együtt *-ija* (*-ia*), p. o. *vašija-* csikót elleni (*vaša*, mdE. *vaše*); *šovja-*, mdE. *čovija-* habzani (*šov*, *čov*); *alja-*, *alija-* tojni (*al* tojás).

4) A cseremiszenben, mint magára álló képző, ki nem mutatható.

5) A zürjében mint *-ji*: *pasji-* jegyezni (*pas*), *čirji-* morzsolni (*čir*).

6) Az osztják és vogulban, mint *-j* (*-ji*) vagy az alapszónak eredeti végvocalisával összevonva, mint *-i*: osztE. *kunžiji-*, *kunži-* karmolni (*kunž-*); *tinij-* árulni (*tin*), vog. *χumi-* férjhez menni (*χum*); — lappangva, egyes igék végvocalisában, p. o. vog. *kâse-* örülni (*kâs*), oszt. *pađe* szarni (*pađ*).

A két egyszerű denominatív képzőnek (*d* és *g*) magára való használatánál még gyakrabban fordul elé azoknak módosító járulékképzőkkel való összeköttetése, a melyből vagy új összetett denominatív-képzők vagy az egyszerű alapképzőknek lappangásával pseudo-denominatív képzők keletkeznek. Fentebbi nyomozó kimutatásunk szerint, ilyen jóformán kategorikussá vált összetételben találjuk:

A) A *-d* képzőt:

1) A finnenben hozzájáruló *-sta*, *-stü*-vel, mely egyszerűség-jelentő vagy intensív értékű, s magát az alapképzőt (denom. *-d*) lappangásba juttatja, p. o. *kalasta-* halászni (*kala*), *linnusta-* mada-rászni (*lintu*), *närästü-* angina afficere (*närü*); — ugyanígy *-stu*, *-sty*-vel, vagyis a *-sta*, *-stü* reflexív alakjával, főleg „valaminek tartani, mondani“-féle igék képzésére; p. o. *oudostu-* idegenelleni (*outo*), *vähästy-* keveselleni; — ugyanígy *-ksu*, *-ksy*-vel, azaz frequentatív *kse-* képzővel, és reflectív (*u*, *y*) módosítással: *pahaksu-* rosszallani (*paha*), *hyväksy-* helyeselleni (*hyvä*); mindezek, mint-hogy az alapképzőt egészen eltüntetik, pseudo-denominatív képzéseknek mondhatók. Ellenben az frequentatív *-ele*-vel való összeté-

tel a finnben még csak egyes esetekben kategorikus jellemű, p. o. *syleile*- ölelni (*sylee*- fr.), *hyväile*- (*hyvää*- fr.).

2) A lappban hozzájáruló *-ste*-vel (= f. *-sta*, *-stü*): *suovaste*-*fumigare* (*suova*), lpF. *nuolaste*-nyilazni (*nuola*); frequentative folytatva: *saigastalle*- fősvénykedni (*saige*).

3) A mordvinban lappangva inchoatív *-gad*, *-kad* előtt, p. o. *kalışkad*-kopaszodni (*kalış*), *jakstergad*- vörösödni (*jakster*); — szintígy frequentatív *-l* és inchoatív *-gad* előtt (*-lgad*): *kujalgad*-kövéredni (*kuja*), mdE. *ormalgad*- betegedni (*orma*); — ritkábban frequentatív-inchoatív *-škad*, *-s-kad* előtt: mdE. *čapaškad*-, *čapaskad*-saványodni (*čapa, ebben: *čapamo*); vagy frequentatív-*nd*, *-l* előtt: mdE. *čumondo*- vádolni (*čumo*); md. *äšele*-, mdE. *ekšele*- fürödni (*äšü*, *ekše* hüvös).

4) A cseremiszenben lappangva frequentatív *l* képzővel: *tüñal*-kezdeni (*tüñ*), *lupšal* ostorozni (*lupš*), *jükštül*-fürödni (*jükštö*); — szintígy inchoatív-*g*-vel: *kagerg*-görbedni (*kager*), *čumurg*-halomra gyűlni (*čumur*); — szintén lappangva frequent.-inchoatív *-l-g*-vel: *šüčalg*-kormos színt kapni (*šüč*); vagy azon értékű *-š-k*-val: *šedešk*-haragudni (*šede*).

5) A zürjén- és votjákban lappangva frequentatív *-al* képzővel (*-al* igevég): zürj. *gognal*-gyalúlni (*gogñ*), votj. *pulsal*-evezni (*pulis*); reflexiv *ś*, *-šk* hozzájárulásával *-aś*, *-ašk* igevég: zürj. *nöbaś*-magát megterhelni, votj. *šulmašk*-aggódní (*šulem* szív); — ritkán még is marad az alapképző: votj. *voždal*-haragudni (*vož*); kivételesen *l* alakban: votj. *demlal*-tanácsolni (*dem*); — továbbá lappangva, *št*-vel, mely egyszeriséget jelent: zürj. *čardīšt*-villámlani (*čard*); — szintígy reflexiv *-si* (*-zi*, *-ś*, *ž*) képzővel: zürj. *lolzi*-föleledni (*lol*), *jogsi*-bemocskosodni (*jog*); — végre lappangva néha inchoatív-causativ *-k-t*-vel: zürj. *pīrikt*-morzsolni (*pīri*).

6) A vogulban, *l* alakban, egy frequentatív jellemű *xt*-vel, (mely alkalmasint nem egyéb mint *-kat*, p. o. *úrkat*-várazkodni: *úr*); *χontlaχt* hadakozni (*χont*), *vátalaχt*-kereskedni (*váta*).

B) A -g egyszerű denominatív-képzőt találjuk összetéve:

1) A finnben mint *-it*-t frequentatív *-tse*-vel, mely a *-kse*-nek változata (*-itse*): *naulitse*-szegezni (*naula*), *kipinöitse*-szikrázni (*kipinü*); *haravoitse*-gereblyélni (*harava*); intensív értékű *-sta*, *-stä*-vel (*-ista*, *-istä*): *veristä*-cruentare (*vere*), *kukoista*-virágzani (*kukka*);

— causativ *-tta*, *-ttä*-vel (*-itta*, *-ittä*): *nimittä*- nevezni (*nime*), *kirjoitta*- czifrázni, írni (*kirja*).

2) A lappban lappangva, hozzá csatlakozó frequentativ *-še*, lpS. *-he*-vel: *iloše*- örvendeni (*ilo*), *kaggohe* szolgálni (*kagge*); — ugyanígy, ismételt frequentativ *š* (= *kš*, *fš*)-ből álló, lpF. *-šavše* lp. *-hakše* előtt: *unnašavše*- kicsinyelleni, *vuorahakše*- aetate profectum aestimare (*vuora*); — félig lappangva intensiv *-ste*-vel (*-este*, *-oste*): *oddeste*- újítani (*od*, *oddo*), *nannoste*- erősíteni (*nanna*); — félig vagy egészen lappangva, causativ *-te*, lpF. részint *-de*-vel; *kukkete*-, lpF. *gukkode*- hosszabbítani (*kukke*, *gukke*); *puozote*- nudare (*puozos*, *-žok* nudus); ritkábban megmarad az alapképző mint *-i* (*-ite*, *-ide*): *kostite*-, *gostide*- rancido sapore esse (*koste*, *goaste*).

3) A mordvinban eredeti *g* alakjában frequentativ *nd*-vel: mdE. *algando*- tojni (*al*); — szintígy intensiv *st*-vel (*-k-st*): mdE. *urvaksto*- nőt venni (*urva*): — a causativ *-ft*, *-vt*-vel való összetétel csak egyes esetben lép föl mint kategorikus denominativ-képzés: *štajafti*- viaszolni (*šta*), mdE. *pilijavto*- fülön csapni (*pile*).

4) A cseremiszb en félig lappangva, frequentativ *ž*-vel: *mužž*- tojni (*muno*); — szintígy intensiv *št*-vel: *šongest*- habzani (*šong*), *omešt*- álmában beszélni (*omo*).

5) A zürjén- és votjákban *-j* (*-ji*) alakban, frequentativ *-al*-val (*-jal*): zürj. *nirjal*- föltúrni (*nir* orr), votj. *medjal*- bérelni (*med*); (refl. *-šk*-val *-jask*): votj. *kišnojask*- nősülni (*kišno*); — félig vagy egészen lappangva causativ *-t* (zürij. részint *-d*) előtt: zürj. *busit*- porozni (*bus*), votj. *kvaret*- kiabálni (*kvara*), zürj. *kost*- száritani (*kos*); votj. *šonert*- egyenesíteni (*šoner*); zürj. *nimöd*- nevezni (*nim*), *žöled*- kisebbiteni (*žöla*).

6) Az osztják- és vogulban, félig vagy egészen lappangva, causativ *-t*-vel (*-it*, *-et*, *-t*): vog. *čorit*- búsitani (*čor*); osztIrt. *jáčlet*- lépni (*jáčgal*); ostE. *nemüt*- nevezni (*nem*); vog. *entept*-, osztE. *antipt*- övezni (*entep*, *antipt*); — lappangva, frequentativ *-al*, *-l*-vel (*-al*, *-el*): osztE. *solal*- sózni (*sol*); *mital*- bérelni, vog. *metel* (*mit*, *met*); (további reflexiv *s*-vel *-as*): osztE. *kandas*- megharagudni (*kand*); — eléfordul a vogulban *xt*-vel (l. fent. 45. l.), az osztjákban frequent. *s*-vel, vagy momentán *m*-vel, de ezen kapcsolatok nem vehetők kategorikus denominativ-képzéseknek: vog. *ulmiaxt*- (*ulem*), osztIrt. *ótmes*- álmodni *ódam*, *ulem*), *kunžem* (*kunž*).

A *-d* és *-g* egyszerű denominatív alapképzőknek egyéb az igejelentést módosító képzőkkel való többé-kevésbé kategorikus összeköttetése, a mint a fentebbi rövid recapitulációból könnyen észrevehetjük, oly összetett képzőket is hozott elé, melyek több ugor nyelvben egyezőleg közösen megvannak, minél fogva legalább egyik-másiknak keletkezése már a közös ugor alapnyelv korszakának tulajdonítható. Ilyen lehet p. o. a *g* + *caus. t* (= f. *-itta*), a *g* + *frequ. -ks* (= f. *-itse*). Hogy az ugor nyelvek ebbeli egyezését is kimutassuk, e visszatekintést hadd befejezzük még egy összeállítással, melyből a két egyszerű denominatív képzőnek az egyes ugor nyelvekben miképen való előfordulásáról valamint a velük keletkezett összetett képzőalakokról összefoglaló átnézetet nyerhetünk.

A) A *-d* képző előfordul:

1) magára, el nem ejtve consonansemét: finn *-ta, -tű (-da, -dű)*; lapp *-te, -de*; mordvin *-di, -de (-do, -de)*; cseremiszi *-d (-de, -do, -dö), -t*; zürjén *-di*; osztják és vogul *-d, -l*;

2) magára, félig lappangva: finn *-a, -ä*; mordvin (igevég) *-a*;

3) magára, egészen lappangva: a lapp, mordvin, cseremiszi, zürjén és votják, osztják és vogul nyelvekben;

4) intensív *-st* képzővel (*-d* + *st*): finn *-sta, -stű (-d lappangva)*; lapp *-ste (-d lpg.)*; zürjén *-št (-d lpg.)*;

5) frequentatív *-ks* képzővel (*-d* + *ks*): finn *-ksu, -ksy (-ks + refl. -u, -y; -d lpgva)*; mordvin *-škad, -skad (-š, -s + inchoat. -gad; -d lpg.)*; cseremiszi *-šk (-š + inchoat. -g; -d lpg.)*;

6) frequentatív *-l, -al* képzővel (*-d* + *l, -d* + *al*): mordvin *-l (-d lpg.), -lgad (-l + inchoat. -gad; -d lpg., félig lpg.)*, cseremiszi (igevég) *-al (-d lpgva), -l (-d lpg.), -alg (-al + inchoat. g)*; zürjén-votják (igevég) *-al (-d lpg.), -dal; -as, -ask (-al + refl. s, šk)*; *-l-al (-d = l)*;

7) inchoatív *-gad* képzővel (*-d* + *gad*): mordvin *-kad, -gad (-d lpg.)*; cseremiszi *-g (-d lpg.), -kt (-g + caus. -t; -d lpg.)*;

8) frequentatív *-nd* képzővel (*-d* + *nd*): mordvin *-nd (-d lpg.)*;

9) frequentatív jellemű *-xt* képzővel (*d* + *xt*): vogul *-laxt (-d=l)*;

B) A -g képző eléfordúl:

1) magára, consonansemlemmel (*-g, -j*): finn *-j* (*-i*, mely az alapszó végvocalisával diphthongust képez); lapp *-je*; mordvin *-ja*; zürjén *-ji*; osztják *-ji*;

2) magára, *i, e* vocalisba olvadva: finn *-i*; lapp *-i, -e*; osztják és vogul *-i*;

3) magára, egészen lappangva (részint az alapszó végvocalisán okozott változás mellett): finn (vég-*a*-ból igevég *-o*); lapp (vég-*e*-ből igevég *-o*); osztják, vogul;

4) intensív *-st* képzővel (*g + st*): finn *-ista, -istä*; lapp *-ste* (*-este, -oste*; *-g* félig vagy egészen lpg.); mordvin *-kst*;

5) frequentatív *-ks* képzővel (*g + ks*): finn *-itse*; lapp *-še, -he* (*-g* lpg.); *-šavše, -hakše* (*-ks + ks*); cseremis *'ž* (*-g* félig lpg.); osztják *-s* (*-g* lpg.);

6) frequentatív *-l, -al* képzővel (*-g + l, -g + al*): zürjénvotják *-jal*; osztják *-al* (*-g* lpg.);

7) causatív *-tt* képzővel (*-g + tt*): finn *-itta, -ittä*; lapp *-ite, -ide*; *-ete, -ede* (*-g* félig lpg.); *-te, -de* (*-g* lpg.); mordvin *-jafi, -javto*; zürjénvotják *-it, -et, -öd, -ed, -t* (*-g* félig lpg.), *-t* (*-g* lpg.); osztják-vogul *-it, -et* (*-g* félig lpg.), *-t* (*-g* lpg.);

8) frequentatív *-nd* képzővel (*-g + nd*): mordvin *-gand*;

8) frequentatív jellemű *-xt* képzővel (*-g + xt*): vogul *-iaxt* (*-g* félig lpg.)

III.

A magyar denominatív igeképzők (különösen -l és -z) hangalaki mivolta.

A szóképzéstan egyik fő- és sarkelvének kell tekintenünk azon tételt: hogy a származékszóban eléltűnő jelentés-változás (új functio) alaki kifejezés (exponens) nélkül nem mehet véghez, vagyis hogy a szaporodó jelentési momentumokkal megfelelő hangalaki részint változás részint külső bővülés jár; különösen az altaji nyelvek általános szóalkatához képest, mely megmaradó gyökérszt tart fenn, a jelentési momentumok szaporodása csakis hangalaki bővüléssel állhat kapcsolatban. E követelménynek azonban egész szigorúsággal csak az egyes szóképzések első kora felelhet meg, a míg az új functio exponensének eredeti jelentése még némileg tudva van, vagy legalább értéke még elég érezhető. Azontúl, nyelvtörténeti tapasztalataink szerint, a képzett kész szó csak úgy van alávétve az illető nyelvben folytonosan működő hangalakfejlődésnek, illetőleg kopásnak, mint akármelyik régibb alapszó, minek következtében nem ritkán épen képző szórészek, új functiók exponensei, többé kevésbé elmosódnak, vagy végképen eltűnnek. Ehhez képest egy kívántató exponens esetleges hiányát, legalább a nyújtott szavú altaji nyelvekben, általában nem tarthatjuk eredetinek, hanem csak egy reá kedvezőtlen hangalaki fejlődés eredményének.

Ezt teljesen igazolta is a finn-ugor denominatív igeképzések vizsgálata, melyet a fentebbi II. szakaszban eléterjesztettünk. Nem egy esetben constatáltuk ugyanis, hogy a valódi denominatív képző, a denominatio tulajdonképen való exponense, alakilag teljesen hiányzik, de hogy ezen lappangás az illető nyelv hangfejlődési állásából megmagyarázható. Különös figyelmet érdemel e mellett, hogy az ugor nyelvek közt épen az, mely általán véve aránylag legjobban őrizte meg hangalakjainak teljességét, t. i. a finn nyelv, az egyszerű denominatív képzőknek teljes lappangását, legalább mikor azok magokra állanak, még nem is ismeri, a miből szintén

következik, hogy az egyebütt mutatkozó képző-hiány csakugyan nem egyéb csupa képző-lappangásnál. Egyik ugor nyelvnek e részbeli teljes-alakúságát ugyanis okvetetlenül a közös ugor alapnyelvnek kell tulajdonítanunk, melynek legalább is szintannyira ép, sőt hihetőleg még jóval épebb alakjai voltak.

Ha most a magyar nyelv denominatív igeképzését tekintjük, s legelsőbbben az *-l* és *-z*-féléit, mely functióra nézve első sorban a fenntárgyalt finn és egyéb ugor denominatív képzéseknek megfelel, alig lehet azt hinnünk, hogy a mindegyik ugor nyelvben található egyszerű kétféle denominatív képző (*-d* és *-g*) abban (a magyar denominatív igeképzésben) valahogy ne szerepeljen; minél fogva egyenesen kérdést vethetünk föl az iránt, hogy melyik ugor denominatív képzőt melyik magyar denominatív képzésben és miképen ismerhetjük föl meglevőnek?

A magyar *-l* denominatív képzés, épen úgy mint a *-z*-féle, kevés kivétellel (*-ll* alak, p. o. *hidallani*, *javallani*, és *z-re* nézve *öriz*) minden látszat szerint közvetlenül az alapnévszóhoz, mely legfeljebb eredeti végvocalisát (*a*, *o*, *e*, *ö* alakban) nyeri vissza, teszi hozzá a képzőt, *-l*-t vagy *-z*-t, p. o. *dobo-l* (*dob*, *dobo-* ebben: *dobo-t*, *dobo-s*); *bére-l*, *bér-l* (*bér*, *bére-*: *bére-s*), *füstö-l* (*füstö-t*, *füstös*); *aranyo-z*, *arany-z* (*arany*, *aranyo-s*), *oltalma-z* (*oltalma-t*); *vége-z*, *vég-z* (*vég*, *vége-t*) stb. El nem tűnt végvocalis megnyújtása (p. o. *kapál*, *czifráz*, *kefél*, *megyéz*) általánosabb magyar hangszabály szerint megy végbe. E szerint az *-l* épen úgy mint a *-z*, a mint látszik, már a tulajdonképi denominatív képző helyén állanak. És csakugyan a magyar nyelv hangalakulását tekintve, viszonyban a többi ugor nyelvekéhez, mindegyik felelhetne meg p. o. az ugor *-d* képzőnek. Mert egyrészt azt tapasztaljuk, hogy szó közepén vagy végén álló egyszerű ugor *d*-t a magyar nyelv számos esetben *-l*-vé változtatta (e részben a vogul, zürjén-votják, északi-osztják nyelvek hangalakulási hajlamaihoz csatlakozván); másrészt meg a magy. *z*-t is bizonyos esetekben ugyanily eredetire (ugor *d*-re) lehet visszavezetnünk. Van ugyanis *d*-ből lett magyar *l* mindenek előtt *-ól*, *-öl*-féle ablativusi adverbiumok és postpositiók végén = ugor *-d* (finn *-ta*, *-tä*) ablativusi casusrag, p. o. *alól*, *belől*¹⁸); to-

¹⁸ Az *-ól*, *-öl* összetett ablativusi rag mivoltára nézve, lásd Nyelvt. Közl. III, 299. 304. 306., hol annak *-ov-l*, *-ev-l* (= oszt. *-vet*)-ből való keletkezését fej-

vábbá kétségtelenül *d*-ből lett magy. *l* a 2-dik személyt jelelő *l* a *tudlak*, *verlek*-féle igealakokban, valamint az *aluszol*, *eszszel*, *mondál*, *verél*, *mondottál*, *vertél*-félékben is; nem különben egyes szókban, hasonlítva azoknak megfelelő egyéb ugor alakjait: *alud*-, *álom* (v. ö. lappS. *ode*- *aludni*, *odem* *álom*; oszt. *âd*-, *ôdam*; mord. *udî*, *udo*-, *udoma*, *udomo*; szintén *l*-vel p. o. vog. *olom*, *ulm* *álom*); magy. *elő*, *el*- (v. ö. finn *ete*, lp. *auta*, *auda*, oszt. *odeñ* *első*; szintén *l*-vel: vog. *eli*, *iël*, *il*); magy. *velő* (v. ö. finn *ytime*, lp. *addam*, *ada*, mord. *udeme*, oszt. *vedem*; szintén *l*-vel; vog. *valem*, osztS. *vêlem*); magy. *nyel*, *nyele*- (v. ö. lapp *nadda*, mord. *ned'*; szintén *l*-vel: vog. *näl*)¹⁹). Másrészt van *d*-ből lett magyar *z* több egyes szóban, mint: *kéz*, *keze*- (v. ö. finn *käte*, lp. *kät*, *käta*, lpF. *giet*, *gietta*, cser. *ket*, *kid*, mord. *käd*, *ked'*, oszt. *két*, vog. *kât*); magy. *ház*, *haza*, *házól* (v. ö. finn *koto*, lp. *kote*, lpF. *goatte*, oszt. *χôt*, *χât*, mord. *kud*, *kudo*, cser. *kudo*, *kuda*); magy. *tegez* (v. ö. vog. *täut*, *tägät*); magy. *tűz* (v. ö. oszt. *tút*, vogD. *taut*); magy. *száz* (v. ö. finn *sata*, lp. *čuote*, oszt. *sôt*, vog. *sât*, mord. *sada*, *sado*, cser. *šüdö*, *šuda*); magy. *fazék*, *fazok* (v. ö. finn *pata*, vog. *pôt*, oszt. *put*, cser. *pot*, *pad*); magy. *víz*, *vize*- (finn *vete*, mord. *ved*, cser. *viit*, *vid*); magy. *igaz*, *igaza*- (v. ö. finn *oikea*, *oikeda*, lpF. *vuoiggad*, mordE. *viède*, mord. *vide*)²⁰). Az ezen kétféle hangalakulási viszonyból folyó lehetőség, hogy az ugor *-d* denominativ képző a magyarban két különböző alakban (mint *-l* és mint *-z*) volna meg, magában véve korántsem képtelenség, minthogy ugyanazon eredeti szóképzési elemnek két vagy többfélévé alakulhatása ugyanazon egy nyelvben is nyelvtörténeti tapasztalataink szerint nem tagadható (így p. o. a magyarban van *d* és *l* mint 2. személyrag); mindazonáltal az ilyen elágazó hangfejlődés ugyanazon egy nyelvben némileg a kivételek közé tartozik és rendszeren különös hangtani mellékviszonyoktól szokott függni, melyek az adott esetben a magy. *-l* és *-z*-re nézve nem volnának

tegettem, s egyszersmind a vele összefüggő lativusi (*-d*, *e*) és locativusi (*-att*, *ett*)-féle alakokat azonos alapképzésből magyaráltam (*alá*, *alatt* ezekből: *alov-a*, *alav-a* vagy *-á*, és *alov-t*, *alav-t*).

¹⁹) Lásd: „A magyar és finn-ugor nyelvekbeli Szóegyezések“ (Nyelvt. K. VI. VII.) 721. 742. 587. 409. számait.

²⁰) Lásd: Magyar és finn-ugor Szóegyezések 34. 116. 206. 246. 275. 488. 578. 756. számait. Lehet még összevetni a 69 (*közép*, *köz*), 70 (*közel*), 474 (*fázní*), 566 (*vészetni*), 621 (*méz*), 632 (*mozgani*) számokat is.

meg. Ha tehát valamikép lehet, az ugor *-d* képzőt csak egyikkel vagy másikkal a két magyar képzőalak (*-l*, *-z*) közül fogjuk azonosítani, s e végett a válogatást eldönthető érveket keresni. Ilyen lehet mindjárt az, hogy a fentebbi példák szerint eredeti ugor *d*-ből a magyar nyelv, úgy látszik, képzőkben és ragokban inkább *l*-t fejlesztett mintsem *z*-t, mely csak eredeti alapszókbán fordul elő. Egy másik és igen fontos körülmény pedig az, hogy a magyar *-z* képző egyik példában nem egyenesen az alapnévszói tőhöz járúl, hanem valami közvetítő hangelemre szorúl (t. i. ebben: *öriz*, melynek *öröz*-nek kellene lennie), a mi arra mutat, hogy a *z*-nek az alapnévszóhoz való közvetlen hozzájárulása, melyet egyébként tapasztalunk, csak látszólagos, s hogy eredetileg e képzőt valamely közbevetett másféle hangelem előzte meg. E szerint az ugor *-d* denominatív képző magyar utódjának egyelőre csak az *-l* képzőt tekintjük, függőben hagyván még a *z*-nek mivoltát, melynek megfejtését alább fogjuk megkísérteni. Hogy a magy. *-l* legyen az ugor *-d* képzőnek mása, azt ezenfelül még azon körülmény is ajánlja, hogy a vogul és északi-osztják, azaz oly ugor nyelvek, melyek egyébként is a magyarral szorosabb viszonyban állanak, hasonlóképen e képzőt *-l* alakban mutatják föl (lásd fent 44. l.). A magy. *-l*-féle denominatív képzés, ha az eltűnt végvocalist helyre teszszük (*-lo*, *-le*) tökéletesen egyezik a finn *-ta*, *-tü* (*-da*, *-dä*), mordvin *-di* (*-do*), *-de*-félével, melyek az ugor *-d*-képzésnek legépebb repraesentansai:

- finn. *pisarta-*, e h. *pisara-ta* (*pisara-da*) cseppegni
höyhentä-, e h. *höyhene-tä* (*höyhene-dä*) deplumare
kouraa-, e h. *koura-ta* (*koura-da*) markolni
syleä-, e h. *syle-tä* (*syle-dä*) ölelni
mord. *sormadi-*, *sormado-* (*sorma-di*, *-do*) czifrázni
tärdede- (*tärde-de*) nyügözni
magy. *dobol-*, e h. *dobolo-* (*dobo-lo*)
bérel-, e h. *bérel-* (*bérel-le*)
ölel-, e h. *ölele-* (*öle-le*).

E mellett nem felejtjük el, hogy, a mint a M. Nyelv Szótára mondja, az *l* „a török-tatár nyelvben is mint igeképző nagyban szerepel, pl. *söjle* (*sözle*)-mek szólni, *başla*-mak kezdeni (*baş*, *söz*)^a. Hogy nincs szükségünk a magy. *-l* denominatív képző megfejtésére a törökséghez folyamodni, a fentebbiek után alig kell monda-

nunk; valamint egyúttal azt is megértjük, hogy a magy. *-l* és török *-la*, *-le* képző közt való hangbeli egyezés legkevésbé sem állapít meg e részben különös viszonyt csak a magyar és a török között, mely a többi ugor nyelvek kizárásával csak kölcsönvételi viszony lehetne, a milyen csakugyan p. o. a cseremisznek néhány *l*-es igéjében mutatkozik, melyek e nyelvbe mint kész *-la*-képzős igék a török-tatárból származtak be (p. o. *ungle*-, *öngle* = tör. *añla*). Más és helyesebben feltett kérdés az, hogy vajjon az ugor *-d* denominativ képző, melynek részint *-l* alakja van, azonos-e a tör. *-l* (*-la*, *-lä*) képzővel, melynek a törökség egy részében, a megelőző hangzóhoz képest, még *-t*, *-d* alakja is van? E kérdés megvitatása természetesen nem ide tartozik, hanem oly vizsgálatba, mely az egyes altaji nyelvcsoportok, nevezetesen az ugor és a török csoportoknak egymáshoz való viszonya körül forogna.

Némely *l*-féle denominativ igék állandóan kettős *ll*-vel vannak, mások ingadoznak *ll* és *l* közt: *javallani*, *rosszallani*, *zöldelleni*, *elégelleni*, *elégel-*, *vereselleni*, *veresl-*. Az *-l*-nek ezen kettőztetését épenséggel nincs okunk csupa széphangzatinak tartani, ha azt másképen, t. i. összeálló külön elemekből keletkezettnek lehet magyarázni. Ily magyarázatra vezet azon tapasztalásunk, hogy az ugor denominativ képzők fölötté gyakran frequentativ képzők kíséretében szerepelnek, olyannyira, hogy nem ritkán velök kategorikus pseudo-denominativ képzőkké forrnak össze. Egyik igen elterjedt, és a magyarban különben is előforduló ugor frequentativ képző pedig *-l* (azaz eredeti *l*), mely a *-d*-ből keletkezett magy. denominativ *l*-hez járulva csakugyan az esetleges magy. *-ll*-t a fentebb említett igékben kielégítőleg megfejteti. E szerint ezeket eredetileg frequentált denominativ igéknek tekintjük, melyeknek összetett képzőjük valaha még *-dl*- volt, mely a finn *-tele*-nek (p. o. *varastele*-, *hammastele*-, frequ. ezekből: *varasta*-, *hammasta*-) megfelelő, s nem különben a frequentált *-aile*, *-oile*, *-üile* stb. (e h. *-adele*, *-odele*, *-üdele*) végű igen gyakori denominativumokban is megvan (p. o. *kirjaile* e h. *kirjadele*, ettől: *kirjaa*-, e h. *kirjada*-). Hogy a magyarban nem ritkán a most akár egyszerűnek vett *l*-vel való denominativ igék tulajdonképen és eredetileg kettős *ll*-vel vagyis frequentált igék voltak, azt egyes még fenntartott példák (*vizell*-, *hidall*-) rámutatása szerint, abból is sejthetjük, hogy néha a különben eléggé kedvelt vocaliselisio az *l* előtt végbe nem mehet, p. o.

vasal soha sem lesz *vasl* (p. o. *vasalok*, nem *vaslok*), a mint *vizel*-nem *vizl*, a mi nyilván az elisiót gátló consonanstorlásra (*ll*) mutat. Hogy különösen a „valaminek tartani“-féle igék kettős *ll*-vel, azaz frequentative alakúlnak (*rosszallani*), egyezik a finn és lapp ilyen igék hasonló képzésével (lásd fent a *-ksu*, lp. *-še*-féle igékről, a 22. l.). Hogy az egyszerű *-l* (= ugor *-d*) képzővel valók ugyanazt a jelentést fejezhetik ki, már fentebb (6. l.) mutattuk meg. Ugyanott volt szó a magyar denominatív igéknek tulajdonított némi frequentativ jelleméről, melynek most már, az *-l*-esek egy részére nézve, okát is adhatjuk.

Egy másik frequentativ továbbképzése, a magy. *l* (= ugor *-d*)-féle denom. igéknek történik *-ál*, *-él* által (v. ö. *metél*, *járál* stb.), mi szerint *-lál*, *-lél* igevég áll elé (= zürj.-votják *-al*, *-dal*, *-lal*): p. o. *számlál*, *szemlél*; vagy *-lel*, későbbi rövidítéssel: *kémlél*, *izlel*. Ezek közül megfelel p. o. *szemlél*, mint frequentative folytatott denominatív ige, a finn *silmäile*-nek (e h. *silmädele*-, ettől: *silmäü*-, e h. *silmädü*-).

Miután így a magy. *-l* denom. igéképzőben a közös ugor *-d* képzőnek egyéb magyar hangalakulással egyező változatát ismerjük föl, de egyszersmind már azt is tarthatjuk bizonyosnak, hogy a másik magy. képző (*-z*) bajosan ugyanannak csupa változata s így az *-l*-vel azonos lesz, ez utóbbinak magyarázatát legközelebb talán a másik ugor denominatív képzőben (*-g*, *-j*) kereshetnők. De az mindjárt szembetűnő, hogy itt hangbeli egyezésről szó sem lehet, s minthogy az sem hihető, hogy csak a magyaroknak legyen külön eredeti denominatív képzője (*-z*), melynek a többi ugarságban semmi nyoma sem volna, nem marad egyéb hátra, mint a magy. *-z* igéképzőnek pseudo-denominatív voltát venni föl, úgy hogy a tulajdonképi eredeti denominatív képző lappangása mellett a *z*-t eredetileg más functio viselőjének tartjuk. Hogy milyen ez a functio, arról a *z*-nek mint igéképzőnek egyéb szereplése nem is hagy kétséget, minthogy az még eléggé használt frequentativ képző; s tudjuk már, hogy épen ilyen functiójú képző szeret leginkább eredeti denominatív képzőhöz csatlakozni. Kérdés csak az, hogy mi az előtte lappangó képző, és talál-e ezen lappangás egyéb magyar hangalakulási jelenségekben analogiára?

Az íme fölvetettkérdésre segíti talán a feleletet, ha előbb magának a *-z*-nek, mint frequentativ képzőnek, az ugor nyelvekben

találató megfelelőit keressük föl. Mint hasonló functiót (frequentatiót) kifejezők találatnak ugyanis a legtöbb ugor nyelvekben különböző sziszegő hangzóval való képző alakok, melyeket, nem tekintve az esetleges vocalist, egy közös ugor *-sk* alakra lehet visszavezetni. Légépebben fordul az elé magára is a votjákban mint *-šk*; hol a vele képzett igék különösen mint continuatív jelentésű praesenstők szerepelnek: *kurisk-* (*kur* kérni), *kesisk-* (*keš-* szakadni), *siisk-* (*si-* enni), *verask-*, e h. *verališk-* (*veral-* szólni, mondani), stb. A zürjénben már eltűnik a gutturalis, s a képző *š*-nek hangzik: *korš-* (*kor-* kérni, keresni = votj. *kurisk-*, *kur-*), *lįš* v. *liš* (*lį-* löni). A finnben megvan e képző mint *sk* és *ks*, ritkábban magára, többnyire még más frequentatív képzővel összekapcsolva: *ha'eksi-* keresni (*hake-*), *käyskele* (*käy-* járni, kelni), *vieskele* v. *vieksele-* (*vie-* vinni), *uiskele-* (*ui-* úszni); sőt harmas frequentatív képzőkapcsolatban is: *käyskentele-* (*käy-*), *uiskentele-* (*ui-*). A lappban találjuk e képzőt magára állva *-š* alakban: *guoddaše* (*guodde-* hordani), *važšaše-* (*važše-* járni). A mordvinban szerepel magára állva mint *š*, p. o. *kulše-* (*kuti-* halni), *nolše-* (*nola-*) nyalni; összetételben mint *š* és *kš* p. o. *mišind-* alkudozni (*mij-* eladni) = mdE. *mikšne-*; *sašindi-* (*saj-*, *sa-* jöni) = mdE. *sakšne* stb. A cseremiszenben, bár ritkábban, *š*, *ž* alakban: *onž-* nézni (v. ő. mord. *van-* nézni); *kuč-* (e h. *kutš-* tartani: votj. zürj. *kut-*; *kutš-* itt = votj. *kutišk-*). Az osztják és vogulban is akadunk még reá *s* alakban, p. o. vog. *kanges-* és *kang-* hágni, fölmenni. Hogy a magyarban *-z* felelhet meg ennek az ugor *sk* képzőnek, kitűnik egyéb magyar szóalakokból, melyekben volt *sk* helyére *z* lépett: *köz* = f. *keske*, *húz-* = f. *kisko-*, zürj. *kisk-*; *íz* (szilva-*íz*) = f. *isku*; valamint hogy mellékalakokul meg *s* és *sz* szerepelhetnek, ilyen hasonpéldákból: *mos* = észt *mösk-*, md. *mušk-*, votj. *mišk-*, zürj. *mišk-*; m. *vas* = f. *vaske*; *kosz* = cser. *kokša*; *ősz* (autumnus) = f. *syksy* stb. Már pedig, mint a II. szakasz végén álló kimutatásból látható, (fent 52. l.) az ugor *-sk* (*-ks*) frequentatív képző, melylyel a magy. *-z* azonos, különösen mint a *-g* (*-j*) denominatív képző folytatása szerepel, minél fogva némi joggal ugyanazon *-g* (*-j*) denominatív képzőben is kereshetjük a magy. pseudo-denominatív *-z* előtt lappangó den. alapképzőt. Ezt annyival inkább szabad tennünk, mert egyik példában (*öriz*: *ör*) még fenmaradt a *-g* (*-j*) képzőnek világos nyoma az *i*-ben, mely megelőző *öregesz*, *örejez*, *örejsz* alakokból igen alkalmasan megmagyarázódik. Hogy egyébként a *-g* képzőnek

semmi nyoma sem látszik, azt megint egyéb magyar hangalakulásokkal tökéletesen egyezőnek találjuk, s e végett a következő magyar-ugor szóegyezésekre utalunk: m. *jel*, *jelen*: f. *julki*, *julkene*;-; m. *toll*, *tolu*: lp. *tolke*, *dolge*, md. *tolga*, f. *sulka*; m. *tör* = f. *särke*-, lp. *sarge*;-; m. *fárad* = lp. *parge*-, lpF. *barga*- laborare; m. *fitit*: zürj. *petked*;-; m. *vet* = f. *vätikää*-, m. *has* = lpF. *gasko*; *hasad*-, *hasit*:- lpF. *gaskode*-²¹⁾); a m. *köz*, *húz*-, *vas*, *mos*-, *íz* szókat lásd fentebb. — Ha így az eredeti képzés szerint a bár teljes végvocalissal való alapnévszóhoz az összetett *-goz*-, *-gez* képző járult, p. o. *fal*-, illetőleg *fala*-, *falo*-hoz, az ebből keletkező *falogoz*-, *falagoz* alakból, melyet általános hajlamánál fogva a nyelv könnyebbíteni törekedett, legelőbb az alapszó úgyis gyengén kiejtett végvocalisa szorúlhatott ki: *fal'goz*; ezen consonanssal érintkező helyzetben a *g*-nek eltűnésére ugyanazon út állt nyitva, melyen az a fentebbi példákban p. o. *jelen*-ben is eltűnt, a mely nagyon valószínűleg egy megelőző gutturalis spirans *h*-n vezetett keresztül. Erről van még positiv tanubizonyosságunk is, p. o. a *helyhez* igében e h. *helyez* (és még néhány hasonlót fogunk alább bemutatni). A *g*-nek gyengítése (*h*-vá) azonban részint még vocalisközi helyzetében is történhetett, a mi okvetetlenül történt oly alapszók után, melyek nehezebb, s azért maradandóbb végvocalissal voltak, úgy hogy p. o. *ruhagoz* közvetítő *ruhához*, *ruhá'oz*-on át a megmaradt *ruház*-vá vált²²⁾. Magától értetik, hogy a *g*-nek megkezdett eltűnése után újabb ily denominatív igék egyszerűen és egyenesen *-z*-vel készültek.

Miután ekképen megmutattuk, miképen válhatott a magyarban egy hajdan létezett *-goz*-, *-gez* összetett denominatív képző a mostani egyszerű *-z* (*-oz*-, *-ez*)-vé, érdekes észrevennünk, hogy ezen egyszerű *-z* mint denominatív képző, eredeti (bár felében eltűnt) alkotórészei szerint, az összetett finn *-itse*-nek (e h. *-ikse*-, *-iske*) tökéletes hasonmása, minthogy ez is a *-g* denominatív alapképzőből meg *-sk* (*-ks*) frequentatív képzőből áll, csak hogy mindegyik alkatrész a finnben és a magyarban kissé eltérő fejlődésnek indult, mely jelesen ott az alapképzőnek tisztán fölismerhetőségé-

²¹⁾ Lásd a Magyar és finn-ugor Szóegyezéseknek 171. 227. 236. 484. 517. 564. 110. 111. számait.

²²⁾ A *h*-féle közvetítő hangfokot, valamint annak végképi eltűnését szépen illusztrálja a régibb és hébehóba még maig előforduló **szomyjuoz*- ige, e mellett: **szomyjaz*.

nek kedvezőbb volt. Egészen egy fokon áll e tekintetben a magyar *-z* a lapp *-še*-vel, mely p. o. *iloše*-ben (ettől: *ilo*), teljesen elemyészett alapképző *-g* mellett, egyedül látszik a denominatio functióját teljesíteni, míg a megfelelő finn *iloitse*-ben legalább a *-tse* előtt álló *i* az eredeti *-g* képzőt még eléggé tisztán láttatja.

Ha e szerint a másik ugor denominativ igeképzőt, t. i. *-g (-j)*-t, a magyar nyelv is alkalmazta, még pedig frequentative folytatott alakban, föl lehet tenni, hogy az valaha magára állva is szerepelt ugyane nyelvben, valamint gyanítható, hogy még más összeköttetésben is találkozunk. És csakugyan úgy látszik, hogy eredeti *-g* képzőt, melynek a mai magyar nyelv hangfejlődési fokához képest teljes lappanghatását és lehető láthatatlanságát az imént fejtegettük, lehet fölvenni oly igék képzőjének, melyek egészen egyező alakú névszók mellett állanak, de jelentésüknek igen specialis voltánál fogva nem igen vehetők primitiv igéknek. Ilyenek p. o. *húgyni*, *szarni*, *fosni* ezek mellett: *húgy*, *szar*, *fos*, s érdekes észrevenni, hogy p. o. a finnben, hol *paska* = *fos* névszó, szintén *-g (-j)* denominativ képzővel alakult *paski-* (*fosni*) ige találtatik, s hogy *húgyni* mellett a most gyakoribb frequentativ *hugyozni* divatozik.

A mi az ugor *-g* denominativ képzőnek a magyarban találató egyéb összeköttetéseit illeti, egy ilyennek biztos nyomára vezethet a mostani *-z* mellett még néha eléforduló *-h-z*; minél fogva igen hihető, hogy egy hasonlólag denominativ *-h-d* (*-had*, *-hed*) szintén nem egyéb mint egy *d*-vel tovább képzett *g*, azaz a *-z* (*-h-z*) előtt lappangó alapképző; s hogy továbbá a helyette divatozó *-d* alak (*-ad*, *od*, *öd*, *ed*) csak úgy vesztette el ez alapképzőt mint az összetett *'-z* képző. Értünk itt ilyen igéket mint *porhad-* (*por*), *árad-* (*ár*), *bűzhöd-* (*bűz*), *hírhed-*, *sebhed-*, *lyukad-* (*lyuk*), *dühöd-* (*düh*), *penészed* (*penész*). Hogy ezek *-g* (*-h,* '—) alapképzőjüknel fogva, noha jelentésükben a „vmivé válás“ látszik kifejezve, csakugyan „valamit-tevő“ denominativ igék lehetnek, mutatja több analog eset a többi ugor denominativ igeképzésben s ezen igék jelentés-módosulataiban; nevezetesen említeni valók a mordvin *-ja*-féle (azaz *-g* képzővel alakult) igék, a milyenek p. o. *kulcunija*-penészedni, *so-dija*-kormosodni, *nolgija*-taknyosodni, lásd fent 29. l., a hol az eredeti „tenni, teremni“-féle denominativ jelentés ezen árnyalatáról is van szó. És csak arra kell emlékeznünk, hogy az *l* denominativ képző (= ugor *-d*), ilyenekben mint *szolgál*, *zöldell*, képes a „levés“

kifejezőjévé válni, hogy a *porhad-* stb.-féléktől azon magyar *-ad* *-od*, *-öd*, *-ed*- igéket sem választjuk el, melyek mellénevekből az „azzá válás“ jelentésével alakúlnak, p. o. *fehéred-* (fehér), *higad* (*hig*). E mellett a képző-értéket akár „agere“ értelmében vehetjük, miszerint *fehéred* a. m. „lassanként (*-d*) fehérleni“ = fehérlésnek indulni, a mi a fehéredés tényleges jelentése; akár a melléknévi alapszót elvont név gyanánt tekinthetjük, miszerint *fehéred* a. m. „fehérséget (fehér állapotot, fehérlést) tenni (teremni, előhozni), a mivel a „fehéredés“ szintén helyesen értelmeződik. Ime kifejtett nézetünk mellett, hogy a *fehéred-* féle igék a *porhad*, *árad* -félékkel csak egy kategóriát tesznek és teljesen azonos képzéssel valók, még az is szól, hogy melléknévből származó ilyen igéken még a *-h-d* teljesebb képzőalak is fordul elő: *vénhed-* (*vén*) e h. *vénedni*; vagy hogy a volt *-h-d* képzőalak nyoma még némileg az alapszó végconsonansának kettős voltában vehető észre, p. o. *higad* mellett *higgad* (*highad* h.), *lappad-* (*laphad* h.). Végre kell még megjegyezni, hogy a továbbképző *-d* (*a-had*, *-hed*, *-ad*, *-ed* magyar képzőben) csak úgy mint a *h-z*-beli *-z* frequentatív értékű, s megfelel az ugor *nd*-nek, mely különösen a mordvinban magára is szerepel, hol annak a *-g* denominatív képzővel való összetéte is fordul elő: *algand-* tojni (tojást-tenni, *al* tojás), a melyben tehát *-gand* a magyar *-had*, *-ad*-nak mint denominatív képzőnek tökéletesen megfelel ²³⁾.

Ha már az ugor *-g* denominatív képző, a mint láttuk, a magy. *-h-d* (*-had*, *hed*) és *'-d* (*-ad*, *-ed*) -féle összetett denominatív képzőnek alapját teszi, természetesen ugyanily minőségben van az meg a megfelelő causatív *-h-szt* (*-haszt*, *-heszt*) és *'-szt* (*-aszt*, *-eszt*), valamint az *-ít* (régibb *-ajt*, *-ojt*, *-ejt*, *-öjt*) képzőalakokban, p. o. ilyen igéken: *porhaszt*, *áraszt*, *fehérit*. Ezért is most csak a két különböző causatív alak elállását kell még fejtegetnünk. Általános, eddigelé elterjedt nézet az egyikről, a *h-szt*, *'-szt*-ről az volt, hogy a szokott causatív *t* egyenesen *h-d*, *'-d*-hez lépven, ennek *d*-je átment *sz*-be, úgy hogy

²³⁾ Igen hihető, hogy még egyéb magyar *-h-d*, *'-d*-féle igék közt is (p. o. *rothad*, *lohad*, *keshed*, *sülyed*, *korhad*, *dagad*, *apad*, stb.) van eredetileg denominatív ige, olyan a milyen *porhad*, *penészed*, *fehéred*, — csak hogy az illető alapszók nem maradtak fenn. Részletes, összehasonlító nyomozás majd talán még kimutathatja ezt egyikre-másikra nézve, szem előtt tartva ezen igéknek imént jelzett képzős voltát.

'-sz-t e h. volna: '-dt. E nézetnek csak az a baja, hogy a magyar nyelv különben nem ismer ily hangtörvényt, melynél fogva, mint az p. o. a görögben történik, következő *t*-vel érínkező *t*, *d*-hangnak sziszegővé (*sz*) kellene válni. Ugyanezért az *sz-t*-beli *sz* szükségképen külön új elem, mely vagy a *d*-nek helyébe lépett, azt fölváltva *s* annak szerepét viselve, vagy azt kiszorította vagyis lappangóva tette. Csupán csak a hangalakulást tekintve, egyik eset oly lehetséges mind a másik; de tudva hogy a *h-d*, '-*d*-beli *d* maga is csak másodrendű képző, mely helyett más hasonértékű képző is csatlakozhatik a denominativ alapképzőhöz; tekintve tovább, hogy különben (ha *d-szt* volt) az *sz*-nek a causativ *-t* képzőhöz kellene szorosabban tartozni, holott pedig a magyar nyelv e consonanscsoportot, kivéve rag vagy képzőbeli *t*-nek megelőző *sz*, *z*-vel való találkozását, általában nem igen szereti: mindenképen valószínű, hogy az '-*sz-t*-féle causativ alakokban az *sz* csakugyan a '-*d*-beli *d*-t fölváltó, hason értékű külön képző (*sz* v. *z*), úgy hogy p. o. *áraszt* tulajdonképen nem *árad*-ból, hanem *árasz* v. *áraz* igéből alakult. Ennek az *-sz*-nek (vagy akár *-z*-nek) a '-*d* képzőbeli *d*-vel való hasonértékűsége pedig fönnáll, ha benne az ugor *-sk* frequentativ képzőnek (már fent a 59. l. érintett) magyar alakját ismerjük föl, mely a szintén frequentativ *-d* (= ugor *-nd*) helyébe lépett. E mellett még a causativ *-t* előtt használt magyar denominativ képzőalak (*-h-sz*, '-*sz* vagy *-h-z*, '-*z*) ugyanannak mutatkozik, melyet egyébként is a magy. nyelv nagy terjedelemben alkalmazott, t. i. a fentebb fejtegett *-h-z*, '-*z* képzőnek (= ugor *-g + sk*). Végre positiv bizonyításul a '-*d* mellett álló causativ *-sz-t*-nek ezen fölfogása mellett fölhozható még egy így képzett igének példája: *vigasz-ni* (*megvigaszúk* sanatur, v. ö. *vigad*: *vig*, és *vigaszt* sanare, *vigasztal*).²⁴⁾

²⁴⁾ Vannak más *-ad*, *ed* végű, nem denominativ igék is, melyekhez tartozó causativ alakok szintén a *-d* helyébe *-sz-t* tesznek: p. o. *fakad*: *fakaszt*, *ered*: *ereszt* stb. A mennyiben az ezekbeli *-d* szintén frequentativ *d*-nek lesz tekinthető (és ilyen lehet bátran p. o. *halad*, *marad*, *szenved*, *senyved*), a causativ alakok *sz-t*-féle végére ugyanazon magyarázat illik, melyet fentebb a denominativ '-*d*-igék *sz-t*-féle causativ alakjáról fejtegettünk. A mennyire azonban netalán más értékű *d* forogna fenn, tekintve mindezen *-d*-végű igék intransitív jellemét, az *-sz-t*-beli *sz*-nek még egy másik értéket tulajdoníthatunk, t. i. reflexív jellemet, melylyel az p. o. *lát-sz* (*-ik*) „videtur“ igében jelen meg, s mely egyéb ugor nyelvekben is egy szintén *sk*-féle képzőalakot illet. Ekképen *sz-t* mintegy közvetített causativ képző, mely által a tulajdonképi causativ functio (*-t*) csak a tüzetesen

A *'h-d*, *'d*-féle magyar denominatív igékhez tartozó *-ít* (*-ajt*, *-ojt*, *-ejt*, *-öjt*)-féle causatív alak, p. o. *igazít* (*igazojt*) az *-sz*-féléstől még abban is különbözik, hogy előtte sehol sem marad meg *h*, mint néha *-haszt*, *heszt*-ben, úgy hogy, ha p. o. *porhaszt*- helyett *ít*-es alak használtatnék, ez bizonyosan nem *porhít* (*porhojt*), hanem *porojt*, *porít* volna. Ebből azt gyaníthatjuk, hogy az *-ojt*, *-ejt*-beli denom. alapképző (*-g*) más helyet foglal el itt mint *-h-d*, *-h-szt*-ben, a mennyiben az alapnévszó eredeti végvocalisát meghagyván, e helyett saját vocalisát ejtette el, mely a denominatív képző consonansát a hozzájáruló causatív *t*-től elváltatta. Mert szemmel látható, hogy *'d* mellett álló *-ojt*, *-ejt*-ben a causatívképzés csak az eredeti, nem összetett (akár *-d*, akár *sz*-vel tovább képzett) denominatív képzésen megy véghez, s csakis így fejthetjük meg, semmit sem erőltetve, az *-ít* (*-ojt*, *-ejt*) alakot, p. o. e példában: *igazojt*, megelőző ilyen alakokból: *igazo-go-t*, *igazo-jo-t*, *igazo-j-t*. E mellett a *-g* képzőnek hangalakulási fejlődése épen úgy haladt mint a finnben és mordvinban, hol szintén az egyszerű causatív *-tt*, *-ft* hozzájárulásával a magyar *ít* (*-ojt*, *ejt*)-féléknek megfelelő *-itta* (finn) és *-jafti* végű denom. igék keletkeztek. Ellenben a *'d* alakban, p. o. *igazod*-ban a hangfejlődés a *g* alapképző teljes elenyészését idézte elé, minthogy *igazo-go-d*-ra ilyen alakok következtek: *igaz'-go-d*, *igaz'-ho-d*, *igaz''-o-d*²⁵⁾. Meg kell még említeni, hogy némely *-ít*-féle causatív igének rövidített *-gat*, *get*-féle frequentativuma, p. o. *igazgat* (e h. *igazojt**gat*, *igazít**gat*), *szárogat* (e h. *szárojt**gat*, *szárít**gat*) határozottan

intransitivum (reflexivum)-nak jellemzett igén (*-sz*) hajtatik végre. Ilyenmő a finn *-sta* is, mely némely causatív igét képez (lásd fentebb a 15. l.), p. o. *riipusta*-függeszteni: *riippu*-függni; a közvetítő reflexiv *s*-vel való igék (*riipus*-) a közel álló lappban elég számmal még elé is fordulnak.

²⁵⁾ Nehány, a mint látszik, nem denominatív *-ad*, *ed*-végű igének causativuma szintén *-ít* által képeztetik, részint *-aszt*, *-eszt* mellett; p. o. *hasad*: *hasít*, *szakad*: *szakít* (és *szakaszt*), *szárad*: *szárít*. Azt gyanítom, hogy épen ezek is olyanok, melyeket a fentebbi 23. jegyzet szerint, eredeti denominatív igéknek lehet tekinteni; minthogy a kétségtelenül igéből származók (p. o. *gyúlad*, *fúlad*, *eled*), nem *ít*-vel, hanem csak *-aszt*, *-eszt*-vel képezik a causativumot (p. o. *gyúlaszt*; nem: *gyúllt*). Ide tartoznak intransitív *-úl*, *-ül*-végű igék mellett álló átható *ít*-félék is, p. o. *derít*, *hárít*, *szorít*. — Azonban úgy látszik még más eredetű *-ít* (*ojt*, *ejt*) is létezik, p. o. *veszít*-igében (ettől: *vesz-*), melynek alakulásába alkalmasint magának a causatív *-t*-nek eredetibb alakja (v. ö. čer. *-kt*, mord. *-ft*, finn *-tt*) folyt be főképen. Mindenesetre más természetű a momentán igeképző *-ít* (p. o. *vonít*, *taszít*).

az *-ít*-nek (melynek megelőző megvoltageban ezen igék causativ jelentése mellett nem lehet kételkedni) régibb alakjára mutat vissza, melyben a denominativ alapképzőbeli *g* még nem fejlődött volt *j*-vé, vagy a szomszédvocalisba olvadva *i*-vé. Ha ugyanis fentebbi fejtegetésünk szerint *szárít*, *szárojt* helyett még régibb alak volt: *szárovogot*, ehhez a *-gat* frequ. képzőt ragasztva, *szárovogot-gat* állott elé, melyből a denom. alapképző (*g*) úgy mint a *szárad*, *árad* (l. fentebb) igékben tűnhetett el (*szárotgat*, legközelebb ebből: *szárho-gat*, *szár'otgat*-ból, v. ö. *sebhet*- *vulnerare*), úgy hogy már csak a causativ *t*-nek későbbi kiszorítása maradt hátra, mely a *hajigál* (e h. *hajítgal*), *sántikál* (e h. *sántítkál*) módjára ment végbe. Ugyanily rövidített *gat*, *get*-es frequentativumot, mely *-sz*-féle causativ igtől képeztetik, p. o. *lyukgat* (e h. *lyukasztgat*), szintén csak a közvetítő *sz* nélkül képzett egyszerűbb causativ-alakra (a milyen p. o. *sebheszt*- helyett *sebhet*-) kell visszavezetni, mihez képest p. o. *lyuk-gat*, azaz *lyukogat*, egy volt *lyukot*-tól, nem pedig *lyukaszt*-tól származik.

A *-g* ugor denominativ alapképzőnek a magyar igéképzésben való netaláni egyéb szereplését ez úttal azonban nem nyomozzuk tovább, miután úgyis túlléptünk eredeti földadatunk határán, mely csak az *-l* és *-z* denominativ képzők fejtegetésére szorítkozik, noha épen e végett az egész ugor nyelvcsoportheli hasonnemű igéképzéseket behatólag és részletesen meg kellett vizsgálnunk. Hátra van azonban az említett szorosabb földadathoz tartozó egy pont, melyet a fentebbiek után még tisztába kell hozni. Értem azon kérdést, hogy némely magyar *-z*-féle denominativ igék mellett mutatkozó *-dz*-vel képzett mellékalakokról mit kell tartani, p. o. ezekről: *borjadz*-, *fiadz*- (*fijadz*), *bimbódz*-, *leveledz*-, ezek mellett: *borjaz*-, *fiaz*- (*fijaz*), *bimbóz*-, *levelez*-? A kérdés pedig nevezetesen arra vonatkozik, vajjon a *-dz*-alakok csupán csak a *-z*-féléknek azonos páralakjai-e, vagy különböznek-e ezektől részben az alkotó elemekre nézve? Lehetne ugyanis képzelni, hogy p. o. *levelez*-, mely a többi *-z*-féle denominativ igék módjára, a *z* képzőnek fentebb fejtegett hajdani hangállapotához képest, *levele-ge-z*-nek hangzott valamikor, másképen fejlődött alakrövidítés folytán egy *levelegz*-féle mellékalakot nyerhetett, melyből (*gz*: *dz*) hangcsere által a mostani *leveledz* támadott volna. De ez ellen szól egyrészt ily hangcsere fölvételének gyanús volta, minthogy a *gz* consonanscsoport a magyar nyelv

hangejtési hajlamaival korántsem ellenkezik; másrészt annak okkal való gyaníthatása, hogy ily úton jóformán nem is *levelegz-*, ha *leveleljz* keletkezett volna, mely (úgy mint *öriz*, lásd fent. 59. l.) továbbá *leveliz*, vagy *leveléz*-vé válhatik vala. Ezért a *leveledz*-féle alakokat helyesebben és könnyebben véljük magyarázhatni, ha a képzőbeli *d*-t nem csak hangcseréből került elemnek tartván, azt a fentebb magyarázott magyar *'d* összetett denominatív képzőre vezetjük vissza, melynek szintén az ugor denominatív *-g* a lappangó alapképzője, s mely az említett *-dz*-ben még egy újabb frequentatív *-z* képzővel van folytatva, ugyanavval, mely a magyar denom. *-z*-ben, azaz *'z*-ben, jelen meg a lappangó alapképző *-g* után. Egyszóval azt tartjuk, hogy a például fölvetett *leveledz*- ige *leveled*-féle ige alapúl, s ugyancsak *leveledez*- helyett való. Igazolja e fölfogást p. o. a hasonnemű *sarjadzik* mellett fennlevő alapige *sarjad*, meg az *övedz*- helyett régibb emlékből előforduló *övedöz*.²⁶⁾ A különbség, mely e szerint ily két ige közt van, a milyen: *levelez* és *leveledz*, vagy *fiaz* és *fijadz*, csak az, hogy a mindegyikben rejlt denominatív alapképzés, amabban egyszerű (*-z*), emebben pedig kettes (*-d* és *-z*) frequentatív képzővel van folytatva, utóbbi esetben némi oly képzőhalmozással, a milyen egyébként is az ugor igeképzés terén nem ritka jelenség.

²⁶⁾ A Nádor-codexből idézi a M. Nyelv Szótára: *aranyos övvel övedöznek vala*. Annnyiban egyezik is fentebb eléadott fölfogásunk a *dz*-féle denom. igékről a M. Ny. Szótárával, a mennyiben ez is a *dz*-t külön *-d* és *-z* képzőből, nem tekintve azoknak eredeti értékét, összetettnek tartja, lásd: „*-adzik* (*-ad-oz-ik*)” összetett képző: jobbára nevekből képez középigeiket, melyek nővérsre, illetőleg állati vagy növényi szaporodásra vonatkoznak, s gyakorlatos belcelekvők.“

BUDENZ JÓZSEF.

S a j t ó h i b á k.

- A 32. l., 16. sor föl., olv. *südür* h. *šüdür*
 u. o., 3. sor al., *šüm* h. *šüm*
 29. l., 6. — al., *árdasja*- h. *erdasja*-
 44. l., 3. — föl., olv.; *šmet*, S. *šmet*,
 u. o., 18. — föl., savangodni h.: savanyodni
 47. l., 15. — al., *lümedü*- h.: *lümede*-.

JELENTÉS VÁMBÉRY Á. MAGYAR-TÖRÖK SZÓEGYEZÉSEIRŐL.

Vámbéry Á. úr még 1869-ben adott ki ezen Nyelvtudományi Közlemények VIII. kötetében „Magyar és török-tatár szóegyezesek“ czíme alatt egy nyelvhasznító munkálatot, mely csupa czíme után is a magyar nyelvész és nyelvészetkedvelő közönségben elég érdekeltséget kelthetett, minthogy az a magyar nyelvtudománynak egyik még kimerítő tüzetességgel nem tárgyalt kérdésére ígérte a régen várt feleletet, azon kérdésre t. i., hogy mi és mennyi törökség van a magyar nyelvben? E felelet megadására senki sem látszatott jobban elkészültnek Vámbéry úrnál, kinek egyéb széles nyelvismeretein és különösen a törökség terén mozgott sok évi tanulmányain kívül még egyik török főnyelvben való gyakorlati jártasság is állott rendelkezésére. Hogy V. úr a feléje, mint tekintélyes török-tudós felé, irányult közvárazkozást mintegy interpellationnak vette és fent említett munkálatával magyar-török nyelvkerdésünkre a maga feleletét megadta, azért neki mindenesetre nagy köszönettel tartozunk, annyival inkább, ha az, tartalmának ujságával s gazdagságával, nyelvészetünket leglényegesben gyarapítja. Most már a hallgatva interpellálókon van a sor, hogy a nyert feleletet, mely igen sok pontból (740 szóegyezesi cikkből) áll, nyugodt megfontolással részletesen megvizsgálják, ohajtva, hogy azt menél kielégítőbbnek találhassák. Én, a ki szintén azokhoz tartozom, kiket a dolog illet, a magam részéről tett ilyen vizsgálatról a következőkben akarok jelentést adni.

Vámbéry úr tisztában van az iránt, hogy a magyar nyelv rokonságilag a finn-ugor (vagy röviden ugor) nyelvcsoporthoz tartozik. Ezt ő is bizonyosan úgy érti, a mint nem is lehet másképen érteni, hogy a magyar nyelv szókincsének leglényegesebb részére, valamint megkülönböztetőleg kifejtett grammatikai alakszerkezetre nézve a finn-ugor nyelvekkel egyező. Hogy e mellett a magyar nyelvben tudvalevőleg sok olyan szó van, melynek könnyen fölismerhető mása nem az ugor, hanem a török-tatár nyelvekben

találattik, vagy hogy bár (a mi ugyan nincsen annyira tudva, de a mit V. úrnak egyelőre megengedünk) „sok magyar nyelvvalak is, és különösen szószármaztatási szabályok“-ra nézve is a magyar nyelv a törökséggel szorosabb egyezést mutat: ezt ő „későbbi (mondhatjuk: történeti) érintkezésből vagy talán összeolvadásból“ véli magyarázhatónak, mely az ugor néptörzsben már elkülönítve álló magyarok s a tiszta török elemek közt ment végbe. Egyszóval V. úr a magyar nyelvnek a törökhez való imilyen viszonyát egyik részről kölcsönvétele, másik részről rátukmálódó behatás következtében aránylag későbbi (történeti) korban eléállottnak tekintti, úgy hogy ez által a magyar nyelv eredeti ugor jelleméből valamennyire kivetkőzött. A magyar és török nyelvek közt fennálló egyezési viszonyoknak ilyen fölfogásával tökéletesen egyetértünk, miután hinnünk kell, hogy a török nyelvek, mielőtt még a magyarral történetileg, bármily szorosan is érintkeztek, megkülönböztetett jellemű befejezett nyelv-egészszé fejlődtek volt, minél fogva az addig eleinte az ugor nyelvközösségben bennefoglalt és azután önálló életet folytatott magyar nyelvvel mint idegen egyéniség találkoztak. Mindazonáltal V. úr e magyar-török viszonyt is nevezi rokon s á g n a k, mely a magyar-ugor eredeti rokonságnál nem annyira kisebbnek, mint inkább fiatalabbnak volna mondható. Nem kell mondanom, hogy az ilyen alapon állított rokon s á g, valamint általában egy első fokú rokonság mellett még emlegetett másodfokú rokonság nem fér össze a nyelvrokonság azon fogalmával, melyet annak a mai nyelvtudomány tulajdonít. Ennek szóhasználata szerint ugyanis, a mint tudva van, rokon s á g csak oly nyelvek viszonyát jelöli, melyek mint osztatlan egészek egy közös és azonos alapnyelvből kiindulva, szakadatlan nyelvtörténeti fejlődés által bizonyos fokú önálló megkülönböztetett jellemet öltöttek, vagyis jobban mondva olyan nyelvek, melyekké csak egy közös osztatlan alapnyelv fejlődhetett, maga magának csak többszörös változatait hagyván hátra. Rokonság nyelvek föl- és elismerésére ez értelemben nem csak annyi, hanem mindenek fölött oly természetű anyag- és alakegyezés kimutatása kívántatik, hogy az másképen, mint az illető nyelvek eredeti egy- és azonosságából ne legyen megmagyarázható. Magától értetik, hogy ily értelemben valamely nyelv csak egyszerűen lehet rokon valamely más nyelvvel vagy nyelvkörrel, s nem állhat

egyszersmind bárminő néven nevezendő (másodfokú, fiatalabb) rokonsági viszonyban más, különböző nyelvekkel. Hogy V. úrnak tetszett a magyar és török nyelvek viszonyát szintén rokonságinak mondani, ez, habár kis fogalomzavar, mely okvetetlenül félreértést okoz, magában véve még nem volna nagy baj; hiszen mondhatjuk, hogy verba valent usu. Ámde e kis fogalomzavar, melyben némileg V. úr maga is leledzett, az ő egész munkálatára káros befolyással volt, a mennyiben az őt abban gátolta, hogy tulajdonképi feladatát helyesen és szabatosan magának kitűzze, és ahhoz képest a kivitelben biztos és öntudatos elvek szerint járjon el. Mert V. úr az ő úgynevezett másodfokú vagy fiatalabb, kölcsönvételi viszonyon alapuló magyar-török rokonsága alá egyszerűben oly „gyök és tőszók vagy nyelvalakok“ egyezését is fogja, mely ő szerinte is a turáni (altaji) nyelvek valóságos ősrökonságából folya. Ezek pedig, t. i. a magyar nyelvben használt gyök és tőszók vagy nyelvalakok, szerinte „mint a turáni nyelvcsoporthoz közös birtoka, a törökben nagyobb és élénkebb rokonságot mutatnak (értsd: a magyarhoz) mint a finn-ugor nyelvekben.“ V. úr szerint tehát a magyarban vannak szók és nyelvalakok, a melyeket az a töröktől ugyan nem vett kölcsön azóta, hogy a finn-ugor alapnyelvből mint önálló (magyar) nyelv kivált, de a melyek mégis inkább a törökséghez tartoznak, mintsem az ugarsághoz. Miképen lehessen ez, azt teljességgel nem értem; mert én csak azt látom, hogy magyar szók, melyek altaji, vagy bár csak török-ugor ősrökonságnál fogva, a törökben is léteznek, mégis csak az ugor alapnyelv által juthattak a magyar nyelvbe, minthogy a közös török-ugor ősnyelv korában külön magyar nyelv nem is létezhetett, tehát nem is keletkezhetett semmi (valódi) élénkebb rokonsági viszony ő közte (a nem létező közt) és a szintén csak későbbben különváló törökség között. Ilyen magyar szók, melyek nem tekinthetők kölcsönvetteknek, hanem közös altaji (ugor-török) rokonságra mutatnak, nem képezhetik ennél fogva egy különösebb magyar-török valódi rokonság bizonyítékait, még akkor sem, ha az ugarság részén történetesen csupán csak a magyar nyelv tartotta volna fenn azokat (a mi különben aligha lesz gyakran tapasztalható). Ehhez képest pedig az ilyen magyar-török szóegyezések szorosán véve csak az ugor (finn-ugor) és a török nyelvcsoporthoz közt fennálló ősrökonsági viszony tárgyalásának szolgálnak anyagúl; oly mun-

kálat azonban, mely a magyar és török nyelvek közti viszonyt helyesen akarja megfejtteni, vagy egészen félre hagyja azokat, vagy legalább, a valóban kölcsönvételeknek tekintendő egyezésektől szigorúan megkülönböztetve el fogja választani, a döntő és megállható bírálatot az említett tüzetes ugor-török nyelvhasznításra hagyván, melynek természetesen egészen más álláspontja van, mint a magyar-török kölcsönvételi egyezések kinyomozásának. Vámbéry úr ellenben, noha elméletileg kölcsönvételt és örökösátszót látszik megkülönböztetni, munkálatában e különbségre legkisebb ügyet sem vet, hanem örökösátszói és kölcsönvételi egyezéseket egy sorban hoz föl, egyazon eljárással nyomozván és határozván azokat, úgy hogy egyáltalában nem lehet tudni, mit tart ő ilyen vagy olyanféle egyezésnek. Természetes, hogy ő e mellett azon szigorúbb kriteriumokról sem adott magának számot, melyek kölcsönvételek megítélésében alkalmazandók; sőt úgy látszik, hogy ő, dacára minden bár kissé zavart elméleti megkülönböztetéseknek (melyeket a Bevezetés II. szakaszában fejt ki, 114—120. l.), egyáltalában inkább a magyar és török nyelvek közt fennálló valódi rokonság bebizonyítására törekszik, arra mennél több egyezéseket keresvén, még pedig nem ritkán oly erőlködéssel vagy nyelvészeti erőszakoskodással is, hogy abból eléggé kiérezhető azon ohajtása, hogy egész munkálata csakis egy eleve megállapított, bár csak hallgatva czélba vett, eredményhez vezessen. Egyszóval V. úr a magyar és török nyelvek viszonyát tárgyaló munkálatához nem fogott hozzá a kellő elfogulatlansággal, s ez föladatának fent jelzett zavaros fölfogása mellett, őt minden lépten-nyomon oly nyelvhasznítási eljárásra ragadta, melyet a komoly nyelvtudomány szempontjából épenséggel nem lehet helyeselni, sőt részint, mint a tudomány moráljával ellenkezőt határozottan kárhoztatni kell. Hogy e nyilatkozatom nem keményebb mint a hogy az igazság kívánja, mutassa meg ez eljárás sajátságainak, V. úr saját munkálatából merített némi jellemzése, melyre az alább közlendő részletes bírálati jelentésem még több példát szolgáltatathat.

1) A hangalaki egyeztetésre nézve, V. úr az átmenetek miképepeni lehetőségével vagy a hangzók természetes rokonságával semmit sem gondolva, a leggyönyörűbb licentiákat enged meg magának; szerinte p. o. lehet szó elején magy. *b* = tör. *s* (*bal: sol*); *h* = *b* (*hal: balik*); *f* = *k* (*fül: kulak*); *f* = *s* (*fejni: saj-*

mak); szó közepén és végén: magy. $p = \text{tör. } d$ (kepe: küdü); $b = t$ (eb: it); $n = r$ (csinos: čiraj); $t = p$ (tető: tepe); $r = v$ (szeret: sev-mek; $v = r$ (hó, hav-: kar); $d = k, g$ (szid: sök-, sög-mek). Nem akadály, ha p. o. szóeleji *h, f*-nek nincs megfelelője a törökben (v. ö. a *halni, hegy, hely, hig, horog; falu, fark, férfi* czikkeket). Ugyanily szabados hasonlító hangtant alkalmaz V. úr a török nyelvekbeli szók egymásközi egyeztetésére is; lehet p. o. szóelején $\text{tör. } j = b$ (ujg. *jori*-: csag. *bar-mak*); $s = k$ (cs. *soj*: ujg. *koť*); szóközepén, végén $\text{tör. } t = p$ (cs. *öt* és *öpke*); $nd = b$ (cs. *köndük*: oszm. *gö'ek*). Jól tudjuk, hogy kivételes és különösnek látszó hangzó-megfelelések rokonyelvek közt, sőt dialectusok közt is előfordúlnak (a mire nézve p. o. a csuvas nyelv a többi törökség ellenében igen tanulságo-), de ilyenek nem így hebehurgyán, keresetlen példával statuálhatók, és mindenesetre megkívánják az átmenet történetének vagy legalább lehetőségének kimutatását; legkevesébbé pedig lehet ilyenekkel ékeskedő szóegyezési példákkal ősrökonság bizonyításához fogni.

2) V. úr magyar-török szóegyezéseiben nem ritkán ignorálja a grammatikai képzőelemek jelentőségét s azoknak a gyökelemektől való különbségét. Ő oly magyar szót is, melynek bizonyos mozgó képzőeleme van, oly török szóval állít össze, melyben a magyar képzőelemnek külsőleg megfelelő hangelem gyökszerű, p. o. *esz-em* (ettől: *ev-*, *enni*) = *tör. aša-*, *esre-*, *isir-*; *m. isz-om* (*iv-* *inni*) = *tör. ič-*, *isra-*; *m. hinni, hit* = *tör. inan-*, *itügdi-*; *m. kend* (e *h. kemd, kemed, kelmed*) = *tör. kendi* ő maga; *m. mint* (ettől: *mi*) = *tör. mingi* hasonló; *m. úgy* (ettől: *o-*, mutató névmástü) = *tör. ok* hasonló; *m. lenni, lesz-ek* = *tör. -lan, len* és *-laš, -leş*, melyekkel verba reflexiva és reciproca készülnek, még pedig névszókból, melyeknek *n, š*-je nyilván nem az, a mi a *lenni, lesz-ek*-beli *n, sz*.

3) A jelentések egyeztetését gyakran nem az alapjelentésre fekteti, hanem egyik részről csak másodrendű fejlődött jelentést vesz alapúl, vagy épen csak esetleges fordítást is, miáltal az ilyen szóegyezések némi ötletszerűség, majdnem játékozás színében tűnnek föl. Ilyenneműek p. o. *m. hányni* = *tör. kajna-* „buborékok fölhányi“ (tkp. egyszerűen „forrni“); *folyni* = *tör. (jak.) buol-* „verflieszen“ (tkp. „werden“); *gyomor* = *tör. tamur* „belső üreg“ (tkp. „ér, vena“); *nyugodni* = *tör. jikil-* „ledölni“ (mert a nyugodni akaró ledől valahova?); *száguldani* = *tör. dagilda-* „szét-

szórni, szétmenni^u (mert *szágu*ldoz gyakorlatos alak így van értelmezve „szerte-szét futosni“); *szépelegni* = tör. *sipala-* czirogatni (mintha amazt nem csak a *szép* szóból képezték volna; *töpörödni* = tör. *čoporušmak* „összefutni“ (értsd: V. úr, Čag. Sprachstudien szerint: „zusammenlaufen, einen auflauf machen“); *tetszeni* = tör. *tatan-* tetszést találni (értsd: „wohlgefallen finden an etwas, ettől: *tat* geschmack, gefallen, süszigkeit“).

4) Néha V. úr oly jelentéseket is talál egyezőknek, melyek közértelem szerint lényegesen különböznek; szerinte p. o. egyezőknek: magy. *gyalú* = tör. *jul-* (*jol-*) kitépni, szaggatni; m. *kéreg* = tör. *kirag* „szél, margo“; m. *kög* circulus = tör. *kege* „küllő“; m. *honn* = tör. *kon-*mak „magát beszállásolni“ (tkp. leszállni, megszállni, a *ko-* „hagyni, letenni“ igének reflexivuma); ide valók a *mint, úgy* czikkek is, melyeket már 2) alatt említettem.

5) V. úr török nyelvekbeli adatainak közlésében nem mindenütt jár el őszinteséggel és teljes bona fides-sel. Jelesem:

a) Könnyebb, vagy tkp. csak látszatosabb egyeztetés végett apró alakváltoztatásokat enged meg magának; p. o. *avúl* alatt: csag. *obul-*mak „kopni“, pedig Čag. Sprachstudien-ben csak ez van: *öbül-*mek; — *esni*: oszm. *döšmek* (1858-ban kiadott német-török szótárában az ige még így hangzott: *düš-*mek); — *gyeplő*: csag. *jöb, jeb* kötél, *jeplik* kötőszerszám (St. *jib* strick, *jiplik* garn, zwirn); — *csömör* alatt: tör. *semir* kövér (e. h. *semiz*); — *húgy* alatt cs. *suduk* e. h. *südük*.

b) Jelentések elésorolásában első helyre állítja az egyeztetésre kívánt másodrendű jelentést, azt valóságos alapjelentésnek tüntetvén föl, p. o. *tart-*ani: cs. *tart-*mak „tartani, eltartani, húzni“ (mintha a török *tart-* igének egyenes alapjelentése nem volna „húzni“, míg az egyenes „tartani“ jelentés a „*tut-*mak“ igét illeti).

c) Nem egészen összeférkező jelentésen némi toldással vagy elcsavarintással segít, a nélkül hogy azt saját subjectiv fölfogásának tüntetné föl: p. o. *csepp* alatt: oszm. *čepel*, t. i. *hava* „cseppelő idő“, pedig csak ezt teszi: „rosz, csúnya idő“; *láp* alatt: csag. *lapa* kása, mocsár“ (St.-ben „brei, schlamm“); *egész* alatt: csag. *ögüş* „mind, sok“ (St. „fülle, menge, haufen“); *gyömörni* alatt: csag. *jümür-* „összegyűrödni, összezsugorodni“ (St. „in ruin verfallen, zusammenschumpfen“); *büz* alatt: oszm. *pis* (*koku*) „bűdös szag“

(*pis* valódi jelentése: „csúnya, rút“); *záp* alatt: oszm. *sap* „töve, mårkolata, alsó vastag része vminek“ (1858-ki szótára szerint: „stiel, stengel“); *fél* alatt: oszm. *bölüs* „felezni, feleselni“ (e h. „osztozni“).

Épenséggel hibásan vagy egyeztetési céljához képest ráfogással hamisítva közöl Vámbéry úr török szójelentéseket, p. o. *toj*-ni alatt: tör. *tog*-, *doj*- „szülni“ (e h. „születni, nasci“; *tojni*-hoz ugyanis jobban illett „szülni, parere“); *vetni* alatt: tör. *jit*-mek „elveszteni“ (e h. „elveszni“); *égni* alatt: tör. *jak*- „égni“ (e h. égetni, gyújtani); *gyanánt* alatt: tör. *janında* „helyette“ (e h. „nál, mellett“, v. ö. V. úr ném.-tör. szót.-ban „bei mir“: *janında*); *dara* alatt: osz. *dari* „dara“ (e h. „köles“); *talabér* alatt: jak. *tolobur* „talabér“ (azaz: pretium inventionis, holott Böhtlingk jak. szótárában csak ez van: „lösegeld“); *görbe* alatt: tör. *kivir*- „meghajtani,“ *kiviril*- „hajlani, görbülni,“ *kivirik* meghajlott“ (pedig *kivir*- igének igazi jelentése *fodorítani*, a mint ezt még 1858-ban, mikor ugyanis még nem fogott magyar-török szóegyeztetéshez, maga V. úr is vallotta; lásd említett kis szótárában a „kraus, krausen, kräuseln“ czikkeket); *csombok* alatt: csag. *žumbak* „talány, csombok, csomó“ (St.-ben pedig így van: „rätsel, lied, gesang“).

V. úrnak ilyenén eljárása annyival sajnálatosabb, mert egyéb, kivált ellenőrizhetetlen nyelvészeti közléseinek hitelességét és megbízhatóságát komolyan veszélyezteti.

Azon különös előszeretet mellett, melylyel V. úr a magyar ügynevezett „szócsaládosiás“ iránt viseltetik ¹⁾, és melyhez hasonlót a török nyelvek terén is iparkodik érvényesíteni ²⁾,

¹⁾ Így p. o. mint szócsaládokat egy-egy czikk alatt egybefoglalja ezeket: *ásni, vásni, vésvi*; — *bágyadni, ájlni*; — *bél, velő*; — *bélyeg, példa*; — *bób, púp*; — *bő, bolyos, buja*; — *éd (édes), íz* (az utóbbit megint külön is hasonlítja, szintígy *velő*-t); sőt még *danolni* és *tanítani* közt is sejt ő valami viszonyt.

²⁾ Erről találunk mutatványokat p. o. a következő szóegyezési czikkeken: (*aj* alatt) osz. *aj*-vésvi: *juva* fészek; — (*ajtó* al.) osz. cs. *ač*-nyítani: jak. *at*-nyítani (corr.: száját tátani); — (*alsó* al.) osz. *aşagi* lent való: *al*- (jak. *alın* alsó); — (*ásni* al.) cs. *az*-, *ez*-áztatni: *jaš* nedves; — (*bog* al.) osz. *bag* kötés, csomó: *bogun* csomó („knorren“); — (*csend* al.) cs. *tinč* csendes: ujj. *šök*, *šöt* (KB. *šük*); — (*csutak* al.) cs. *čutar* knirpsartig: *tutku* nyél (*tut*-tartani igétől): *čut* rövid bot; — (*dob* al.) osz. *davul* dob: *top* gömb; — (*enni* al.): cs. *ji*-enni: *aša*-enni: *esre*-sokat enni: *išir*-harapni; — (*enyhe* al.) ujj. *inč* csend: osz. *eñül* (*eñül eñül tout doucement*); — (*ép* al.) osz. *hep* mind: cs. *ep* ügyesség; — (*epe* al.) cs. *öt epe*: *öpke* harag; — (*faj* al.) osz. cs. *soj* faj: ujj. *kot*, *koti*; — (*fáradni*

nagyon meglepő az, hogy ő mégis kétféle magyar *velő*-t különböztet meg, és azokat különböző török szókhöz hasonlítja, ú. m. *velő* „medulla“, és *velő* „cerebrum“. Azt azonban alig hiszem, hogy V. úrmindazon szócsaládosítást vállalná el, mely a kettős aequatio törvénye szerint, ugyanazon török szóknak külön-külön magyar szókkal való egyeztetéséből következik. Ilyen, V. úr munkálatában rejlő, bár talán nem akart, magyar szócsaládok, vagy részlet-szócsaládok volnának, p. o. *ajtó*: *tátani*; — *akarni*: *vágyni*; — *árok*: *verem*; — *csapás*: *szabni*; — *csillag*, *csillogni*: *világ*, *villogni*; — *csoport*: *töppörödni*; — *csömör*: *zömök*; — *csúcs*: *hegy*; — *eskü*: *inni*, *iszom*; — *darab*: *törni*; — *folyni*: *vol*, *val* (*volt*); — *fék*: *béke*, *békó*; *báj*; — *hökkenni*: *okrándani*; — *hang*: *unszolni*; — *hü*, *hív*: *kevély*; — *ige*: *üzenni*; — *iram*: *örvény*; — *iszonyú*: *utálni*; — *izzó*: *üszök*; — *javos*, *jós*: *orvos*; — *csörhe* (*csűrhe*): *törpe*; — *törülni*: *sávolni*; — *tönni*: *temetni*; — *tok*: *takarni*; *tetszeni*: *éd*, *édes*. Valóban csudálni lehet, hogy V. úr, kinek, ismeretes széles nyelvtudásáról ítélve, mégis csak erős emlékező tehetsége van, nem vette észre, hogy későbbi egyeztetései néha előbbiekkal ütköznek össze, s hogy az összeütközési eseteket megfontolván, az elkerülhetetlen megválasztást nem hajtotta végre. Avvagy ő ezt nem hamarkodásból mulasztotta el, s így tehát elfogadja, mint rendíthetetlen „szócsaládosító“ szövegyezéseinek egymásra vonatkozásából folyó minden fent jelzett következményeket is?

Végre még egy körülmény van, mely V. úr magyar-török nyelvhasznítása méltánylásához némileg hozzá járulhat. Ő, mint

al.) cs. *har* : osz. *jarul* fáradni; — (görbe al.) osz. *kivir*-fodorítani; bögrü görbe; — (hajolni al.) cs. *kaj*-hajtani, *kajil*-hajlani: osz. *ej*, *ejil* (*eg*, *egil*); — (*harag* al.) cs. *tarik*-haragudni, osz. *dar, in* haragos: jak. *äröç*: jak. *uor* harag; — (*hinni* al.) osz. *inan* : jak. *itügüi*-hinni; — (*idegen* al.) cs. *jat*, ujj. *jatik* idegen: cs. *ötek* vorübergehend, fremd; — (*íme* al.) cs. *ene* ecce!: ujj. *anuk* kész; — (*inni* al.) osz. *ie* : inni: *isva*-sokat inni, *isruk* ittas; — (*járni* al.) ujj. *jori*-járni: cs. *bar*-járni (tkp. menni, odamenni); — (*jog* al.) osz. cs. *sag* dexter: cs. *ong* (*oñ*); — (*ország* al.) cs. *urum* hely: *jurt* land, vaterl., haus, zelt; — (*szegény* al.) osz. *zögürt*: ujj. *öikaj* szegény; — (*szünni* al.) osz. *soñ* vég: *sön*-elaludni (erlöschen); — (*tér* al.) osz. *dere* völgy: cs. *seri*, *serik* ausgebreitet, eben, flacher ort; — (*tömlő* al.) cs. *čömlék* edény: osz. *tulum* tömlő; — (*ügy* al.) cs. *ok* hasonló, *oçša*-hasonlítani: osz. *uj*-alkalmazkodni; — (*úszni* al.) jak. *usun* : osz. *jüz*-úszni; — (*vetni* al.) cs. *at*-vetni: *jit*-elveszteni (corr. „elveszni“); — (*vezetni* al.) ujj. *bösüt*-vezetni: osz. *jedek*, *gedek* vezetéklő.

munkálata bevezetéséből kitűnik (NyK. VIII, 120), ismerte a „Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések“-et, melyeket én már 1868-ban kiadtam. Neki ezeket legalább oly czélból kellett átnéznie, hogy meggyőződjék arról, vajjon nem fog-e olyan magyar szót a török rokonsághoz, melynek szembetünőbb hasonmása található az ugor nyelvekben. És találhatott volna ő ily esetet, p. o. azt, hogy a m. *hal* piscis-hez sorakoznak ily ugor alakok: *kala, kol, kul*; *fül*-hez: *pele, pel, pile pilikš*; *szidni*-hez: *šud-, šüd-*; *toll*-hoz: *tolke, tolga, tili, taul*; *eb*-hez: *amp*; *feleség*-hez: *puoliso (fél*-hez: *puoli)*; *hat*-hoz: *kuute, kut, kot, kota, kat, kvat*; *lev-* (lenni)-hez: *lie-, lä-, li-, lo-* stb. Mindazonáltal ő ezen magyar-ugor szóegyezéseket, ha ugyan, a mint hinni kell, egyáltalában ügyet vetett rájuk, mégsem ítélte számba jöhetőknek, s bátran egyeztette p. o. a m. *hal*-t tör. *balik*-val; s szintígy *fül*: *kulak*-val; *szidni*: *sög, søj*-vel; *toll*: *tüj, tüg*-vel; *eb*: *it*-vel; *feleség*: *hele*-vel; *hat*: *alti*-val; *lesz, lenni*-t: *-lan, -len, -laš, -leš* igeképzővel. Vajjon ebben V. úr elfogulatlan ítéletet tanusított-e? Avvagy épen itt találta ő meg azt az „élénkebb török rokonságot“, melylyel a finn-ugor nyelvek nem dicsekedhetnek?

Áttérek most V. úr magyar-török szóegyezéseiről teendő részletes jelentésemre. Ez, gondos vizsgálat után megállapított véleményemet fogja eléadni, hogy mi és mennyi fogadható el helyesnek vagy legalább tekintetbe vehetőnek ezen szóegyezésekből, s fogja egyszersmind a szükséges megokoló észrevételeket tenni. Eladásomnak pedig azon módját véltem legczélszerűbbnek, hogy a szóegyezéseket négy csoportra osztva sorolom elé: I. Olyanokat, melyek helyeseknek fogadhatók el, vagy mint a törökből való magyar kölcsönvételek, vagy mint az ugor-török ősrökonság tárgyalásához tartozó adatok (Helyes egyezések); e kétféle jellemet egyszersmind meg fogom, a mennyire biztosan lehet, jelölni így: [kölc.] és [ösr.]; II. Olyanokat, melyek első tekintetre elfogadhatóknak látszanak ugyan, de a melyek egyik-másik tekintetből nehézségekbe ütköznek, úgy hogy mégsem helyeselhetők (Látzatos egyezések); III. Olyanokat, melyeknek helytelensége jóformán szembetünő (Helytelen egyezések); IV. Olyanokat, melyeket kár volt fölvenni is, ú. m. hangutánzó szókat, melyek rokonságra nézve nem döntenek, vagy egyes épenséggel nem fontos apró tárgyra (ételnemek, s effélére) vonatkozó szókat, vagy a melyek még

a legkésőbbi kölcsönvéthez számítandók (Jelentéktelen egyezések). A munkákat, melyeket gyakrabban idéznem kell, ily rövidítéssel fogom megjelölni: *Ab.* = Abuska, csagataj-török szógyűjtemény; *St.* = Vámbéry, Čagataische Sprachstudien; *KB.* = Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku-Bilik, ed. Vámbéry; *TW.* = Deutsch-türkisches Taschen-Wörterbuch von H. Vámbéry. Konstantinopel 1858.; *Bi.* = Bianchi török szótára; *Z.* = Zenker török szótára; *Ugr.* = Budenz, Magyar és finn-ugor szögyezések. Egyéb rövidítések: *m.* = magyar, *cs.* = csagataj-török, *ujg.* = ujugur, *csuv.* = csuvas; *jak.* = jakut.

I.

Helyes vagy egyelőre helyesíthető egyezések.

Ág: osz. cs. *agaž* fa | cs. „vesszőbot“ jelentést nem említ *St.*, s a „fa“ jel. némi kétséget támaszt; cs. *jigač* (*Ab.*) alak is tekintetbe jő, melyből *csuv. juviš, jiviš* lett; v. ö. *Ugr.*; [ösr.]; — **agg:** cs. osz. *aga* bátya | *aka* „úr“ elhagyható, *aga*-val azonos; *Ugr.* [ösr.]; — **agyag:** cs. *alčik* u. a., osz. *alči* gipsz; | mutat tör. *altik-ra; [kölc.]; — **aj** (*crena, vallis*): cs. *oj* völgy, mélyút | *St.* így „tal, vertiefung“; vajjon *oj*-igétől, nem bizonyos; osz. *oju* nem „verem“, hanem „fülke (niche)“; nem ide való *juva, uva* (*St.* így: *uja*) „fészek“; | *m. ajni, vájni* sem *aj*-hoz csatolható, inkább tör. *oj*-mak igéhez; különben v. ö. *Ugr.*; [ösr.]; — **ajangani:** cs. *ojal*-szégyenleni, *ojat* szégyen | (? *ujal-, ujat*); v. ö. *Ugr.* [ösr.]; — **al, alatt** stb., **alacsony, alsó:** osz. cs. *alt* alatt; *alčak* alacsony; cs. *alči* alsó, *jak. alin* alsó | *tkp. alt-* alj: *altinda* alatta; cs. *alči* nem következik mint tőalak ebből: *kubbe alčida* (*St.*); *Ugr.* [ösr.]; — **ál, alság, áltatni:** cs. *ál* (*corr. al*) család, *alda*-megcsalni; osz. *aldat-*; *ujg. alči* csaló | *van* osz. *alda*-is; egyezés nem egészen biztos, minthogy *m. alnok* szláv eredetűnek látszik (*Nyk. II, 152*); [? ösr.]; — **alma:** cs. osz. *alma*, *csuv. olma* | cs. *almurd* „körtve“ félre maradjon; [kölc.]; **aludni, álom:** *ujg. oti-* (? *uti-, utu-*), osz. cs. *uju-* aludni; | *Ugr. 721. sz.* [ösr.]; — **ányg:** cs. *jenge*, osz. *enge* bályának neje | *Ugr. 721.* ugyan közelebb, azonban egyéb rokonságnevek is közösek a törökséggel (*p. o. atya, anya*); [ösr.]; — **anya:** osz. cs. *ana*, cs. *ene (ine)*; *Ugr.* [ösr.]; — **apa:** cs. *aba* nagyatyá, *apuška* férj | *St.* így: *abu*; *van* cs. *abuška* alak is; | *V. úr* fölhoz egy *m. aba*-t is, melyet

csupán csak az *Aba*, *Oba* tulajdonnév után mint jelentős appellatívumot föl nem vehetünk ; *m. apuska* önálló magyar dim. alak ; Ugr. [ösr.] ; — *apolni* (csókolni) : cs. osz. *öp-* és *op-* (?) [ösr.] ; — *apró* : cs. *oprak*, osz. *ufak (uvak)* | osz. *ufak* csak úgy, ha *oprak* a nyomatékosító (fokozó)-*rak* képzővel alakultnak tekinthető ; *m. apadni* eltérő jelentésével nem ide való ; [köles.] ; — *arasz* : cs. (türkm.) *ariš*, osz. *kariš* | valószínűbb Ugr. 832. [? ösr.] ; — *arány* : osz. *oran* arány (proportion,) *oransiz*, *oranlu* ; | *arány* „proportio“ előfordul ugyan már régibben is, de kérdés, vajjon mi az eredeti jelentése e szónak, mely még inkább „richtung“ értelmében vették (v. ö. *aránt*, *iránt*), és vajjon ez az osz. *oran* (Bi. *méthode*, *manière*, *proportion*)-val, illetőleg ennek eredetijével illik-e össze ? [? ösr.] ; — *aratni* : cs. osz. *ora-* | ügyet kell vetni a *m.* szónak *t*-képzésére ; különben mint földművelésre vonatkozó szó, a milyen még több került a törökségből, talán [? köles.] ; — *árok* : cs. *arık*, osz. *arig* ; | *or vár árka*, *ora* „gabonaverem“ jobban félre maradnak ; osz. *arig* azonban perzsa, a mi a cs. *arık* eredetiségére is kétséget vet ; mindenestre [köles.] ; — *árpa* : tör. *arpa* [köles.] ; = *arszlán*, *oroszlán* : tör. *arşlan* | az újabb divatú *m.* *arszlán* alak elmaradhat vala ; [köles.] ; — *ártani* : ujj. *arta-ártani*, *károsítani* ; *artak* kár, vesztés | KB. „schaden, böses tun“ és „schaden, böses“. [ösr.] ; — *ásni* : osz. cs. *eš-* kaparni, vájni, *ásni* ; osz. *ašin-* elkopni | azonban *ás*-nak *s*-je képzőelem is lehet, v. ö. Ugr. [? ösr.] ; — *atya* : cs. osz. *ata* ; Ugr. [ösr.] ; — *ázni* : cs. *az*, *ez-áz*tatni, *ezil-ázni* ; *izgár* (corr. *izgar*) nedves | St. *azal*, *ezil-* „nass werden“, *izgar* feuchtigkeit ; cs. *jaš* „nedves“ félremeradhat ; [ösr.] .

Bágyadni : osz. cs. *bajıl-* *ájúlni*, *bajın* *bágyadt* | (Bi. „*ájúlt*“) ; *m.* *ájúlni* elmaradhat ; *bágyad*-nak sajátos magyar alakja van, s ezért az egyezés nem egészen biztos ; [? ösr.] ; — **bajusz** : tör. *bijik*, ujj. *bajık* | KB. ezt nem hozza, s a *jak. bitik* után aligha *j*-vel volna az ujj. alak ; *sz*-re nézve jobb megfelelés Ugr. 467. [? köles.] ; — **báj**, **bájolni** : cs. *bajla-* *büvölni*, *bájolni*, *kötni*, *baji báj* | St. csak *baj'a-* „binden, bezaubern“, a mi nem egyéb mint *bagla-* (*bayla-*), a mit az osz. még használ is (ettől : *bag*) ; [köles.] ; — **balta** : osz. ujj. *balta*, cs. *baltu* fejsze, *jak. baltu* vas kalapács ; [köles.] ; — **barom** : cs. *barım* birtok | ettől : *bar* „van, megvan“ ; azonban „jószág“ értelmében ugor szóhoz is köthető (csér. *puro*, zürj. *bur*, f. *para*-, lapp *buorre* „jó“) ; tör. csak [? köles.] ; — **béka** : cs. *baka*, osz. *baga* |

[kölcsh.]; — **béke**: ujj. *bek* kötés, cs. *bekit-* kötni | alakilag megfelel *bekik* (*bikik*), ebben: „*aralari bekik*“; *békít-* önálló magyar származék; [kölcsh.]; — **bélyeg**: ujj. *bilik* tudás, *belkü* jegy; cs. *bilgu* bélyeg, *bilgür-* bélyegezni, ismertetni | St. *bilgu*, *bilgi* „sinn, verstand, merkmal, zeichen“; *bilgür-* „bekannt machen“; mindenek előtt a tör. *bil-* „tudni, ismerni“ igét kellett volna megemlíteni; szintígy jak. *bäliä* jegy, osz. *bellü* „connu“; | m. *pél*da nem ide való; m. *billeg* „ismertető jel“-féle szó nincsen; lehet hogy m. *bélyeg* szláv közvetítés útján került (Nyelvt. Közl. I, 313.); [kölcsh.]; — **bér**: jak. *biəri* (corr. *biäri*) adomány; osz. *vere* kölcsön, szerződés; cs. *bere* kölcsön, bér | St.-ben nincs meg *bere*, mely alighanem csak az osz. *vere* után van föllállítva; említeni való maga a *bir-*, *ver-* „adni“ ige | v.ö. Ugr. de hihetőbb tör. [kölcsh.]; — **betű**: cs. *betik*, *betek* írás, ujj. *bitik* | tör. *bit-* igétől [kölcsh.]; — **bicsak**: tör. *bičak* | tör. *bič-* igétől [kölcsh.]; — **bika**: cs. *buka*, *buga*, osz. *bug* (corr. *buga*) | *bika* azonban, *i-jénél* fogva, alighanem szláv eredetű; mindenesetre [kölcsh.]; — **bilincs**: osz. *bilezik* karperecz (cs. *bilek* alkar) | v.ö. szláv alakot NyKözl. I, 312. [kölcsh.]; — **bízni**: cs. *büt-* hinni, bízni, ujj. *bütük* bizalom, hit | KB. a *büt-* igét adja; v.ö. Ugr. [ösr.]; — **bób**: cs. *püpük* bób | m. *püp* „buckel“ nem ide való [kölcsh.]; — **bog**: cs. osz. *bogun* bog, csomó, osz. *bag* csomó, kötés | St. *bogun* „knöchel, knoten, knorre“, osz. (Bi.) „nodosité“; | osz. *bag* félre; Ugr. [ösr.]; — **bor**: ujj. *bor* | vajjon cs. osz. *boza* „hevítő ital“ ugyanaz-e, kétes, mint-hogy az ujjur nem látszik a *z-r*-változást kedvelni; (nem tekintve magának a *boza* szónak kétes törökségét); [kölcsh.]; — **borjú**: cs. *bozagu* (? *buzagu*), csuv. *puru* | a magyar szó *r*-vel való csuvas alakjánál fogva, okvetetlenül [kölcsh.]; — **bors**: cs. *borč* | St. *borž* (? *burč*); [kölcsh.]; — **borsó**: cs. *burčak*, *burčag* borsó, csuv. *purza* (corr. *purža*) | St. *borčag* „bohne“; [kölcsh.]; — **borítani**, **borítani**: cs. *boru-*, *börü-* fedni, betakarni; jak. *börüü* (corr. *bürüü*) fedél, boríték, *bürüü-* borítani | St.-ben csak ez: *börke-* „verschleiern, umhüllen“; de van osz. *buru-* „couvrir“, *bürü-* „envelopper“; [ösr.]; — **bosszú**, **bosszankodni**: cs. *buš-*, *boš-* haragudni (Ab.); ujj. *boši* harag, gyűlölet, bosszú | KB. *bošu* „zorn, hass, groll, krieg“; St.-ben van *bošuk-* „betrübt sein“; | v.ö. Ugr. 458. [ösr.]; — **botkó**, **bütyök**, **bütök**: cs. *butak* bütök, *botur* rög | nincs meg St.-ben; ellenben osz. *budak* „ág, bog“; Ugr. [ösr.]; — **bölcs**: cs. *bilis* tudás, *bilkuži* (? *bilguži*) tudó, osz. *bilisi*; [kölcsh.]; — **bölcső**: osz. *bešik*, cs. *bešik*, bölcső, ringató | cs.

belők nincs meg St.-ben, s ilyen alak fölvétele gyanús is, minthogy l nélkül szintén van jak. *bisik*, kojából *bizek*; [köles.]; — **bőr**: cs. *baru* bőr | St. „haut, hülle“; ezt elfogadva a többi tör. szókat, melyek már m. *borúl*-hoz tartoznak, el kell hagyni, úgymint: cs. *börke* lepel, fátyol, osz. *borunžak* (? *burunžuk*) fátyolszövet, *börk* köpenyeg; [köles.]; — **buta**: osz. *budala*, *butala* ostoba, dőre | Bi. *budala*, így maga TW. is („dummkopf“ alatt) | cs. *poč* „töpel, dumm“, nem illik ezzel össze; [köles.]; — **búza**: cs. *budaj*, osz. *bogdaj* | TW. még *buydaj*; [köles.]; — **buzogány**: osz. *buzdogan* | talán szláv közvetítés mellett; [köles.]; — **bü, bü-báj**: osz. *büju* *bübáj* | Bi. *bögi* (*böjü*, *bögü*) magie, sorcellerie; [köles.].

Csákány: cs. *čakan* hosszú nyelű balta (*čak*- vágni, ütni; osz. *čak*i kés) | m. *csáklya* nem ide való; v.ö. szláv *čekan*, NyK. VI, 302; [köles.]; — **csalán**: cs. *čalagan*; [köles.]; — **csalit**: osz. *čali* cserje, csalit | van összevethető ugor szó is: finn *salu* „insula silvosa, locus silvossus in palude, lucus conceptus“; [? ősr.]; — **csalni, esel**: osz. *čal*- lopni, ujj. *čal* csalás, osz. (? cs.) *čalim* csalás, álnokság | St. *čalim* „list, geistesbehendigkeit“; [ősr.]; — **csapni**: cs. *čap*- vágni, ütni, osz. *čap*- berohanni | v.ö. Ugr. [ősr.]; — **csavarni**: osz. *čevir*- fordítani, megf. | Bi. „retourner, renverser, tourner“; m. *csavarni* „torquere“ némileg eltér; [ősr.]; — **csécs**: osz. *čiček* himlő, virág; cs. *čėček* himlő, virág, rügy | St. csak „blattern, pocken“; | m. *csecs* szó nem jelent „himlőt“; [köles.]; — **csék, csök**: cs. *čūk*, *čök* penis | St. *čūk*; [köles.]; — **cselekedni**: osz. *čalīs*- dolgozni, iparkodni, ez. *čalik* buzgó, *čalik*- buzgólkodni | St. csak: *čalik* „eilig, hurtig“; [ősr.]; — **csiríz**: osz. *čirīs*, cs. *širīs*; | V. úr szerint is „tán ujabbkori“ [köles.]; — **(-cska, -cske), csekély**: cs. osz. *-čik*, *-čuk*, *-čegiz* dim. képzők; csuv. *sařal* kevés | a *-cska*, *-cske* dim. képző az ugor nyelvek szerint nem egyszerű; m. *csekély* [? ősr.]; — **csoport, csoport**: cs. *čopor* (? *čopur*) gomoly, rakás, *čoporoš*- (? *čopuruš*-) rakásra jönni | St. „zusammenlaufen“; v.ö. szerb *čopor* grex porcorum, NyK. VI, 302.; [köles.]; — **csökönyös**: csuv. *čyženze* | jobban megfelelő mint Ugr. 384.; [köles.]; — **csupa, csupasz**: osz. *čiplak* meztelen; cs. *čuplak* u. a., *čupul*- hámozni (? hámlani) | St.-ben nincs *čuplak*; *čupul*- ezt is teszi: „zerschellen, zerbrechen“, s így alig fér ide; [ősr.].

Dagadni, daganat: jak. *dagdai*- (*daydai*) erősen megdagadni; osz. *dag* „hegy, fekély“ | csak osz. *dag* „hegy“ lehet ide való; *dag* „fekély“ perzsa szó: Bi. „marque, empreinte, tache, blaie,

bleszure“; [ösr.]; — **dara**: osz. *darī*, cs. *tariy* „dara“ | corr. „köles“; [? köles]; — **daru**: osz. *turna*, cs. *torna* (? *turna*), jak. *turuja* | v.ö. Ugr., mindamellett lehet [köles.]; — **disznó**: csuv. *sisna* | megvan a cseremiszenben is; csuv. *sisna* régibb tör. *tisnak-ra látszik mutatni; több egyéb állat, kivált házi állat nevével együtt [köles.]; — **domb**: cs. *dumbak* domb, *tombalak* gömbölyű, emelkedett | St. *tumbalak* „dick, klotzig, plump“; Ugr.; [ösr.]; — **dölni, dülni**: ujj. *töngül*-hajlani, fordúlni vmi felé; **dönteni**: cs. *töñter*-felfordítani, jak. *tüñner* feldönteni (zu oberst kehren), ujj. *töngti* felforgatás (KB. umsturz); **dőlő, dülő**: osz. *dönüm* dülő; | mindezen török szók a *töñ*-, osz. *dön*- „forogni, fordúlni, megtérni“ származékai, melyekben a „fölfordulás“ jelentése is elélep; a magyar szók sajátos képzéstiek (-l, -nt, ebből: -nt), s így csak netaláni ösr. gyökegyezés jöhet tekintetbe | osz. *dönüm* azonban nem jelent épen „dült“, hanem „holdat (morgen)“; ez hogy „két dülős szántóföld“ ninesen magyarul; [ösr.]; — **dörzsölni**: cs. *dörsüle*-dörzsölni | St. *dörsül*-„reiben, feilen“; Ugr.; [? ösr.] — **dugasz, dugni**: osz. *tikač* dugasz; *tik*-, *tika*-dugni | Bi. *boucher*, farmer; m. *dug*-hoz szorosabban állalaki tekintetben (*u, g*) Ugr.; [ösr.].

Edény: cs. *idiš*, *ediš* (*idiš*) edény | Ugr. 734., *š* nélkül való alakkal, melyhez m. -ny ugor diminutiv-képző járúlt; [? ösr.]; — **ék** (cuneus): cs. *iklik* „keil, zugabe, eingeschalteter teil“; | hogy ev. vel azonban *ik*-, osz. *ek*-mek „magot vetni, serere“ ige tartozzék egybe, nem hihető; még kevésbé lehet e mellett m. *eke*-re gondolni, „mely a barázda-nyításra földbe vettetik“ | *ék*-re nézve v.ö. Ugr.; [? köles.]; — **elő, előtt** stb.: cs. *eli*, *ilej* elé, *eldige* elébe, oszm. *ileru* (*ileri* TW.) előre; **első**: osz. *ilk* első, csuv. *ilik* előbb, ujj. *ilik* első (KB. als eigenname, prinz stb.) | v.ö. Ugr., hol a magyar szók *l*-je *d*-ből keletkezett; úgymint *al*-ra nézve áll [ösr.]; — **emni, emlő**: cs. osz. *em*- (*im*-) emni; **emő, emse**: cs. *emük* emő (? emlő); *emčik* csecs, *emzik* csecsbimbó; csuv. *ama* nőstény | St.-ben *emčik* h. *emžek*; v.ö. Ugr., hol az *emse*-nek is teljes megfelelése van; [ösr.]; — **én, enyém, engem**: cs. *men*, osz. *ben* | v.ö. Ugr., [ösr.]; — **érdem**: ujj. *ertem*, *artam* érdem (KB. „verdient, vorteil, nutzen“); v.ö. mongol és mandsu; [köles.]; — **érni** (vhova, vmit): ujj. *er*-vmit érni, cs. *er*-vhova érni, *ergüz*-juttatni, *eriš*-eljutni, elérni | *er*-, *eriš*-osz. szók; *ergüz*-nincs meg St.-ben; m. *érteni* nem ide vonható, mert „*akla* *ermek* (észbe jutni)“ nem ad az *er*-igének más jelentést;

| Ugr. [ösr.]; — **ért, érett** (pro): cs. osz. *jerde ért* (vagyis tkp. csak így: *jerinde, jeride érte, helyette*), *jer hely*; Ugr. [? ösr.]; — (**érték**: ujj. *ertük* | *érni* igéhez tartozó); — **ész**: osz. *us ész, uslu eszes* | csuv. szintén *us*, és *as* „ész, emlékezet“; van cs. *es* (tkp. *is*) *is*, ilyen szó-lásban „*esimdin* *ékti* eszemből kiment (elfelejtettem)“, de ennek igaz török volta kétes³⁾; cs. *eslen-* „észre térni“ nincs meg St.-ben, hanem *eslen-* „flattern, fliegen“; v.ö. Ugr. [ösr.].

Farkas: cs. *böri*, ujj. *börki* | St.-ben *büri*; KB. nincs meg *börki*; alakilag még tökéletesebben megfelelő Ugr., azonban [? ösr.]; — **fedni**: ujj. *böt- fedni, takarni, bötür- takarni, bötür fedél, fátyol* (schleier, hülle); v.ö. Ugr. [ösr.]; — **fekete**: ujj. *bek* feketeség, szerecsen | KB. „*schwärze, tinte, moor* (? mohr)“; egyenesen csak „*niger*“ jelentéssel Ugr.; kérdés is, vajjon ujj. *bek* nem csak a mongol (*beke*) utján került valami idegen kölcsönvétel, mert a „*niger*“ jelentésre rendes szó az egész törökségben: *kara*; [? ösr.]; — **felhő, felleg**: cs. *bolut* | v.ö. Ugr. [ösr.]; — **fészek**: cs. (azerb.) *biz* lyuk, *büzek* u. a., osz. *büzük* lyuk | St. „*loch, nest*“; elfogadható, mint ösr., ha a „*nidus*“ jelentés biztos, melyre a rendes tör. szó *juva*; egyenesen „*nidus*“ jelentéssel Ugr. 514. [? ösr.]; — **fogyni**: cs. *büt-, böt-* fogyni, végződni | St. „*wachsen, endigen*“; alakilag közelebb Ugr.; [ösr.]; — **fújni**: cs. *pula-* | St. *bula-*; v.ö. Ugr.; a cs. *bula-* ige félig meddig csak denominative (*-la, -le*) képzett hangutánzó; [ösr.]; — **fülni, fojtani**: osz. *boul-, bogul-* *fülni, bog-* fojtani | a m. szóknak saját önálló képzésük van; v.ö. Ugr. [ösr.]; — **fürni**: osz. *buru* *fürő, buru-* „*csipni*“, *fürni*; cs. *buru* u. a., *buru* hascsikarás, *buruš-* „*összefürődni, összegyűrődni*“, *boru* *fürő* | osz. „*fürő*“ Bi. *borgu, burgu*, TW. *burgu*; osz. *buru-* ige nincs, hanem *bur-* „*tordre, forer avec une ville*“, átv. *jürek burmasi* a hascsikarásról; cs. *buru-* „*fürni*“ ige nincs meg St.-ben, *buruš-* sincsen (hanem osz. *buruš-* „*se*

³⁾ A Giganov-féle tobolszki-tatár grammatikához csatolt szójegyzékben előfordul ugyanis or. „ПАМЯТЬ (memoria)“ jelentéssel *is* és *jad*; az utóbbi perzsa یاد; amde az *is* így van írva arab betűvel: حس, a mi nem egyéb, mint az oszmanniban is használt arab *hiss* („perception par les sens, sensation, sens“ Bi.) szó. Meg lehet jegyezni, hogy a tatárságban széltiben még egyéb ilyen arab szók divatoznak, melyek rokon szellemi fogalmakra vonatkoznak, p.o. *akül, fikir* (*fikr*), *çatir*. E szerint igen valószínű, hogy egy cs. *is*, ámbár az ejtést követve *ايس*-nek írva, mégis csak az említett arab *hiss* szó, melynek természetesen aztán osz. *us*-val semmi köze sincsen.

rider“) | v.ö. Ugr.; [ösr.]; — **fürt**: cs. *börček, bürček* „locke, ge-
kräuselttes haar“ | föltéve, hogy ez *bürtek-ből lett [ösr.].

Gázolni: jak. *käs*- u. a. | ámbár m. *gázol* denominativ képzé-
sünek látszik, s alkalmasint hosszú *á*-jának is oka van; talán inkább
f. *kahlaa*- vethető össze, ha ez, a mi lehet, *kaslaa- helyett való;
[? ösr.]; — **gyapjú**: osz. *japak* gyapjú, cs. *japak* összeragadt csomós
gy., *japuk* gy., takaró | St. *japuk* „decke, pferde-d., feine wolle“;
[kölc.]; — **gyaratni**: osz. *tara*- fésülni, cs. *tarak*- u. a. | nincs meg
St.-ben; az osz. ige szintén különösen gyapjú-fésülésről használva;
[kölc.]; — **gyarló**: cs. *jarlik* szegény, ujj. „tehetetlen, nyomorult“;
| kellene tudni, mennyire hiteles egy régi m. *gyarlik*- ige, melyet
Kresznerics fölhoz; mert különben *-ló* a tör. *-lik* adj. képzőnek fe-
lelne meg, s a *gyarló* szó volna kölcsönvétel; [? kölc.]; — **gyász**:
osz. cs. *jas* | vajjon az arab *jé'es (ja'as)* „désespoir“-nak van-e ehhez
köze? [kölc.]; — **gyáva**: cs. *jaba, java (žaba)* haszontalan, sem-
mirevaló; osz. *jovan* sovány, rossz, silány | ez utóbbi nincs meg Bi-
ban, különben alig is fér meg cs. *jaba*-val [kölc.]; — **gyékény**:
cs. *jeken* | Ugr. fölmutatja az osztjákban; azonban olyan, hogy lehet
[kölc.]; — **gyenge**: cs. *jengi (jeñi)* új, fiatal | állhat vala osz. *jeni*
(*jeñi*) is; e mellett is lehet m. *-ng* úgy mint *tenger*-ben; azonban a
tör. jelentés kissé eltérő, noha megférő; [kölc.]; — **gyerek, gyer-
mek**: cs. *jauruk* gyerek, madárfi | cs. *žer* gyerek, inas (Ab.) nem
egyezik évvel; különben *m*-mel való alak Ugr. 183. [? ösr.]; —
gyöngy: cs. *jinžü*, osz. *inži* [kölc.]; — **gyülni, gyűjteni**: osz. *jiğil*-
gyülni, *jiğ*- gyűjteni | Bi. „être amassé“, és „amasser, entasser“;
jiğüliš „gyülés“ szó, ha ugyan eléfordúl, nem alapítja meg jobban
az egyezést; v.ö. *fül* és *fojt*, és Ugr. [ösr.]; — **gyúrni**: osz. *jour*-,
jogur- | tökéletes egyezés, és a jelentés elég specialis voltánál fogva,
úgy mint *szórni* (lásd alább) [kölc.]; — **gyümölcs**: osz. *jemiš*, cs.
jimiš | V. fölhoz *gyümölcs* alakot is, mely nincs meg; *gyümölcs* pedig
nem eredetibb mint *gyümölcs*, melynek *l*-je igaz, hogy feltetsző;
[kölc.]; — **gyűrű**: osz. *jüzük*, csuv. *sürö* (corr. *sürö, sűrű*) | meg-
jegyzendő az *r*, mint csuvas hangalaki sajátság; [kölc.]; — **gyűsző**:
osz. *jüksük* [kölc.].

Hagyni: cs. *koj*- hagyni, osz. *letenni* | v.ö. Ugr. [ösr.]; —
hajó: cs. *kajuk* hajó, osz. *kajik* csolnak, jak. *hajik* hajó | úgy mint
tenger [kölc.]; — **ha** (mikor): ujj. *kali* ha, mikor; **hány**: cs.
kangže hányan, minő áron; **hogyan**: ujj. *kajun* hogyan, hogy, cs.

kaidag, kajak; **hol, honnét, hová**: osz. *kani* hol, cs. *kanî*, *kaj* hol, *kajdîn* honnét, *kajga* hová; **holmi**: ujj. *kajuma* holmi, cs. *kajma* | KB.-ben hiányzik *kali*; ujj. *kajuma* KB. „welch immer, welcher, von *kaju* welcher und *ma* auch“, mi szerint *holmi* szónak második része nem ugyanaz a mi *kajuma*-ban; cs. *kajma* nincs meg St.-ben; cs. *kaj* helyett teljesebben *kajda* kell; | mind ezen külön czikkekbeli török szók származékai az egy *kaj* kérdő névmásnak, mely épen úgy *kim* (ki) ellenében áll, mint az ugarságban *ko-*, *ku-* a *ke-*, *ki-* mellett, v.ö. Ugr. 126.; [ösr.]; — **hajolni, hajtani**: cs. *kajil-* hajolni, *kajhajtani* | St. „sich biegen“, és „herabsenken, biegen, neigen“ | nem fér meg evvel osz. *ejil-*, *ej-* (*egil-*, *eg-*) | másképen Ugr. 153., a törökség azonban tekintetbe jöhet mint [ösr.]; — **hangya**: osz. *karinža* | m. *hangya* e szerint *harangya volt volna; Ugr. 104. elejteni való [kölc.]; — **haszon, használni**: osz. *kazanž* haszon, nyereség, cs. osz. *kazan-* nyerni | St. így: *kazkan-* „gewinnen“ | ujj. cs. *asik*, *asig* haszon, *asik-* használni (KB. „nützen, frommen“) maradjon el | megjegyzendő, hogy tör. *kazan-* igető, míg a *haszon*-beli *n* névszóképzőnek tűnik föl, v.ö. Ugr. [? ösr.]; — **hát, hátra**: ujj. *kat* hát, *katîn* hátul és „alatt“, *katra* hátra; cs. *adra* vissza, hátra | St. *adra*, *adara* „zurück“, melyben *ad* nyilván *ard* „hát“ helyett való, s melynek *ra-*ja csak esetlegesen egyező a m. *hátra*-belivel; az egyezésbe nem illik *adra* a fentebbi *kat* mellett | különös, hogy az ujj. *kat*-nak „hát“ mellett „al“ jelentése is legyen, p.o. *jer kati* das untere der erde (KB.); **hátrálni**: cs. *kajt-* visszamenni, *kajtar-* megfordítani, *adar-* megfordítani | v.ö. előbb *adra*-ról; csak *kajt-* tartozhatik egybe *kat*-val, s ezek csakis m. *hát* tőszóra viszonyíthatók; v.ö. azonban Ugr. [ösr.]; — **hatni, hatalom, -hat, -het**: jak. *χot-* hatni, képes lenni | Böhtl. „bewältigen, mit etwas zu stande kommen“ | a „können“ jelentés nem ritkán másodrendű, s így az ugarságban a zürjén-votják *kut-* „fassen, halten“ is ajánlkozik; [? ösr.]; — **hét**: osz. *jedi*, cs. *jeti* (*jiti*) | Ugr. ellenében nem biztos, minthogy magy. *h* — tör. *j*, mint általában ösr. kivételes hangmegfelelés, nincs megállapítva; [? ösr.]; — **hód**: cs. osz. *kunduz* | alaki tekintetben nem kifogástalan [? kölc.]; — **homok**: cs. *kum*, *komuk*, jak. *kumax* | miért a *komuk* olvasás e mellett: *kum*? [kölc.]; — **hoz, hozzá**: cs. *kaš* (p.o. *kašiga* hozzá) | cs. *kat-* (alkalmas casusban) -hoz, -hez; *koš* „hozácsatolni“ nem ide valók | ujj. *öz-* „hoz“, *özkiye* „hozzája“ tévedésen alapszik, v.ö. KB. *özginke* „zu sich“, azaz „magához“,

azaz *öz*, *özki* „ipse“ refl. névmásnak 3. személyragos dativusa | *-hozra van* Ugr., nem az elejteni való Ugr. 141., hanem az osztják *zoža* „-hoz“; [? ősr.]; — **hős**: cs. *kočak*, *gočak* hős, vitéz, csuv. *kačče* vőlegény | cs. *koža* (corr. *kožja*) „derék, agg, igen nagy“ (St. „alt, grosz, überreif, altersschwach“) nem fér össze | v.ö. Ugr., és figyelmet érdemlő, hogy *hős*-nek régi jelentése „procus“; csuv. *kačče* lehet bár átvétel is, minthogy a szomszéd cseremiszbén is fordul elé; [? ősr.].

Idegen: ujj. *jatik*, cs. *jat* idegen | ujj. (? cs.) *ötek* „idegen, vándor, elmenő“ (St. „vorübergehend, fremd“) nem fér össze *jat*-val; [ősr.]; — **idő**: cs. *adag* idő, évszak (Ab.) | cs. *üžür* idő (St. *üžür* zeit, stunde“) evvel nem fér meg; szintígy nem ujj. *üd*, *üt* „idő“, melyet KB. még *-val nem eléggé biztosítottak tüntet föl | megjegyzendő hogy *idő* „annus“ jelentéssel is van; v.ö. Ugr. [ősr.]; — **ige**: ujj. *üge*- szólni, beszélni („sagen, reden“) | ujj. *üži*, cs. *üže* szó, nem vonható ide, minthogy *üge*-ből való eredése nincs tudva, s így a czikk m. *üzenni*-vel is ütközik össze; [ősr.]; — **íj**: cs. osz. *ja* | v.ö. Ugr. [ősr.]; **iker**: cs. *ikiz* iker, *iki* két; csuv. *iger*, *jiğir* iker, osz. *igiz* | TW. osz. *ekiz* | csuv. eredetű *-r*-nél fogva m. *ikèr* [kölc.]; — **ikrán-, ikrándani**: cs. *ikren-*, *igren-* undorodni, irtózni, osz. *ijren-* (*igren-*) | St. így: *jekren-* „sich ekeln, sich scheuen“ | a m. szó képzése önálló, v.ö. *ugránd-*; [ősr.]; — **inas** (gyerkőcz): cs. *ini* öcs, *inag* fejedelem öcse | elhagyható cs. *inžke* piczi, osz. *inže* vékony, piczi; [ősr.]; — **írni**: osz. cs. *jaz-* írni | m. **ír-** közvetlenül csak egy csuv. **jir-* alaknak felel meg, melyből a mostani csuv. *šir-*, *šir-* lett, mely a cseremiszbé is bejutott; [kölc.]; — **író** (írós *vaj*): cs. *ajran* író | hogy ez tör. *ajir-* „elválasztani“ igéből való, nem bizonyos; amúgyis [kölc.]; — **iszonyú**: osz. *usan-* röstelni, ujj. *usant* utálni | KB.-ben nincs meg; alább *utálni* alatt: osz. *usan-* „utálni, restelni, nem szeretni“ | a m. szó jelentése azonban némileg eltérő; [? ősr.]; — **izzó, izzadni**: cs. *issik* hő, izzó; osz. *issi* meleg, hő; | félre marad: cs. *kizik* izzó, tüzes, heves, ujj. *kiz-* heves, *kiz-* hevülni, izzó lenni, melyek helyett már osz. *kiz-* ige is vala fölhozható; v.ö. Ugr., 766., kezdő gutturalis nélkül; [ősr.]; — **íz**: ujj. *isik* édes, jóízű; [ősr.].

Járni: ujj. *jori-* (? *juri-*) járni, *jorik* járás | cs. *bar-*, osz. *var-* járni (tkp. „oda menni“) nem fér össze, ellenben tör. *jürü-t* lehet vala fölhozni, a melylyel KB. össze is veti az ujj. *jori-t*; [ősr.]; — **jó, javúlni**:

cs. *jüb*, *jub* jó, helyes, kedvező; ujj. *süb*, *sub* u. a., *sübüt* jó idő | St. szerint csak cs. *jüb*; KB. *söb* „passend, richtig“, *sübüt* „zu rechten zeit“ | ujj. *süb* jakutos kezdőhangzóval volna, melyet tör. *j* helyett, az ujj. különben nem alkalmaz; egyébiránt v.ö. Ugr.; [? ősr.]; — **jöv-** (jönni): cs. *jau-*, *jaw-* (corr. *jauš-*) közeledni, jöni; *jauk* közelgő | St. „sich nähern, näher kommen“, *jauk* „nahe“ | a tör. szók jelentése mégsem egyenesen „jöni“, mint Ugr.; [? ősr.]; — **jutni**: cs. osz. *jit-*, *jet-* jutni, eljutni | St. „anlangen, gelangen, genügen“; v.ö. Ugr., szorosabban megfelelő alakokkal; [ősr.].

Kalpag: cs. osz. *kalpak* | cs. *telpek* jobban elmarad; összefüggés szláv *klobuk*-val? [köls.]; — **kan**: cs. *kaban* kandisznó | v.ö. Ugr. 2., szorosabb alakegyezéssel; a m. szó jelentése is szélesebb „mas“; | elmarad, mint puszta ötlet, jak. *čan* „nagy, hatalmas“, tat. *čan* „fejedelem“; [? köls.]; — **kancsó**: cs. *končak* ivóedény | St. „schüssel, tasse“; [köls.]; — **kantár**: jak. *čantarga* | ellenben nem állhat jak. *küntüs* „kantár“, mely nincs is Böhtl.-nél (honnan való tehát?); ezt: osz. *kantirma* „kantározás“ nem hitelesíthetem; [köls.]; — **kapni**: osz. cs. *kap-* elragadni, mohón venni | még a m. *kapdos-*, *kapzsi* szókat külön hasonlítani, fölösleges; különbözik is *kapdos-* a cs. *kapiš-* (? *kapči-*, v.ö. St.) igétől képzésre nézve; v.ö. Ugr. [ősr.]; — **kapu**: cs. *kapu*, ujj. *kapuk*, osz. *kapı* kapu, cs. *kapka-* bezárni; [köls.]; — **kar**: jak. *čari* (corr. *čarī*) „billentyűn fölötti rész“ („gegen oberhalb des handgelenks“) | cs. *kari* kar Ab. (meg: „arasz“, v.ö. osz. *kariš*); | e mellett elhagyni való osz. *kol* kar; | az ugarságból hozható föl: zürj. *gırža*, votj. *gır puñ* ellenbogen, elle (*puñ* „vég, fej“); [ősr.]; — **karó**: cs. *kazuk*, osz. *kazik* | az *r* mutat legközelebbi csuvas eredetre; [köls.]; — **káromkodni**: cs. *karga-* elátkozni, káromkodni; | az ugarságból hozható föl: f. *kiroo-*, lapp *karrote-* exsecrari, *karro* dirae, exsecratio; különben félig meddig hangutánzó jellemű; [ősr.]; — **kecske**: osz. *keči*, cs. *ečki* (*ički*) | egyéb házi állat nevével együtt [köls.]; — **kék**: cs. *kök*, osz. *gök*; [köls.]; — **kép**: jak. *kiáb* alak, kép, osz. *gibi-* képen | azonban Ugr.: vog. *kép*, cser. *káp*; mind a mellett [köls.]; — **késő**, **késni**: cs. *keč* késő, *kečik* késni; osz. *geč* késő | m. *kés-* egyenesen egy *keči-* igének, *késő* pedig *kečik* névalaknak felel meg; [köls.]; — **ki** (quis): tör. *kim* | Ugr. [ősr.]; — **kiesi**, **kis**: cs. *kičik*, osz. *küčük*; [köls.]; — **kín**: cs. *kin* kín, baj | *kin* mélyhangú (*kin*), v.ö. Ab.; [köls.]; — **kobak**: („tök“): osz. *kabak* tök | m. *kobak* „kürbisflasche“; [köls.]; — **ko-**

boz: cs. *kopuz*, osz. *koboz* (corr. *kopuz*); [kölc.]; — **koporsó**: jak. *kouržak* (corr. *kuorčay*) koporsó, cs. *kopur*, osz. *kobur tok*; [kölc.]; — **kor, koros**: cs. *kurun* „zur zeit, zur stunde“ | St., hihetőleg a m. *koron* kedveért így is olvassa: *koron*, miben legalább a második o nem lehet helyes; | cs. *karī*, osz. *kart* öreg, ujj. *kar kor* (?) (v.ö. *kari* „öregedni“), mint abszolút öregségre (vénségre) vonatkozók, nem ide valók; | v.ö. Ugr., [ösr.]; — **korom**: osz. *kurum* u. a.; [kölc.]; — **kos**: osz. *koč*, cs. *kočkar*; [kölc.]; — **köd**: jak. *küdän* vékony köd; [kölc.]; — **kölyü, kölü** (pistillum): osz. *külünk* kölyü | Bi. „hoyau, marteau“; m. *kölöncz* nem ide való; v.ö. Ugr. [kölc.]; — **köpü**: cs. *köpü* (? *küpi*) u. a. | v.ö. Ugr., azonban lehet [kölc.]; — **körö** (törekeny): cs. *keurek*, osz. *gevrek* törekeny, porhanyó; [kölc.]; — **köszönni**: ujj. *köse- grüszen, kесе- preisen* (*kesen- gepriesen* werden); v.ö. Ugr.; [ösr.]; — **kupak**: osz. *kapak* fődél; [kölc.]; — **kút**: cs. *kuduk*, osz. *kuju*; [kölc.].

Menni: cs. *mang-* (*mañ-*) *menni*, jární; ujj. *meng-* (*meñ-*) u. a.⁴⁾ | a cs. szó a kasgari dialectusból való; Ab. szerint *mañiš* „a nők kecses, enyelgő mozdulata“ (v.ö. a Véliaminof-Zernof-féle kiadását), miszerint némileg kétes, vajjon a cs. *mañ-* ige egyenesen „menést“ jelent-e, vagy csak a járás bizonyos módjáról értetik | Ugr. egyenes „menni“ jelentéssel, és dentalis *n*-vel; [? ösr.]; — **mi** (quid): csuv. *miñ*, cs. *ni*, osz. *ne* | Ugr. csak *m*-és alakokkal; [ösr.]; — **mí** (nos): cs. *miz*, osz. *biz* | v.ö. az *én* cikket; Ugr. [ösr.].

Okrándani (ijedve meghökölni. Szék.): cs. *ürken-* megijedni; | a m. szónak párja *ikránd-* (lásd 84. l.), melyben nem történt consonans átvetés; föltéve tehát, hogy tör. *ükren-* volt [? ösr.]; — **olló** (kecskeolló): osz. *ulak*, cs. *olak, oglak* | v.ö. Ugr., azonban finn *vohla* mellett is foroghat fenn [kölc.]; — **or, orv** (**orozni**): osz. cs. *ourī, ogrī* | Ugr. 798. elejteni való, mert finn *varkaha* maga is idegen eredetűnek bizonyult be; [kölc.]; — **öcs**: ujj. *eči, iči* hűg; | ehhez való cs. *eče* (St.) „weib, gemalin, mutter“; jel. némileg elütő; | Ugr., [ösr.]; — **ökör**: osz. *öküz*, csuv. *vigur*; [kölc.]; — **ördög**: cs. (kirgiz) *er-*

⁴⁾ A KB. az ujj. *meng-*re ezen példa mondatot hozza: *kaju jerke mengse atak* „auf welchem orte immer der fusz hingeht.“ Az ige dativussal (*jerke*) van construálva, s így a fordítás nem lehet egészen helyes; mert vagy jelenti *kaju jerke* ezt: „auf welchen ort = wohin“, vagy még ezenkívül a *meng-* sem egyéb miut a köz tör. *min-* „fölszállni, rászállni (különösen lóra) ige, miszerint ezen ujjur ige nem is illenék a fentebbi egyezésbe,

teng rossz szellem | nem ide való ellenben cs. *örtük* „a titkos, titok“ (St. schleier, hülle, tuch“); [kölc].; — **öreg**: cs. *irik*, osz. *iri* nagy | aligha együvé való: jak. *ärgä* „öreg“ (Böhtl. „alt, abgenutzt“) | v.ö. Ugr., azonban a lapp *vuoras* talán helyesebben f. *uros*-, m. *úr*-hoz állítható; [kölc].; — **örleni**: csuv. *aver*-, *avr*- örleni; | a csuv. *aver*-vel azonban nem fér össze osz. *övüt*-, *öjüt*- (tkp. *ögüt*-); a m. igebeli *l*-t akkor frequentatív képzőnek kellene tartani; mint különös, a gazdasági körbe tartozó műtetre vonatkozó szó [kölc].; — **öröm**: jak. *üör*- örülni | ellenben cs. *irim* mint „öröm“ nincs egészen biztosítva | tekintetbe jö a m. szóhoz tartozó *örvend*- ige is; v.ö. Ugr.; [ösr.]; — **ősz**: cs. *öz* ősz (szín) | Ab., olv. *üz*; azonban Ugr.; [kölc]..

Sajt: cs. *ëgüt*; [kölc.]; — **sár**: osz. *čamur* sár; | mint kölcsönvett szó, a m. *sár* már aligha ejtette volna el az *m*-et; ösr. kétes, minthogy ép oly könnyű ugor egyeztetés ajánlkozik: finn *hatara* „unzusammenhaltig, locker (p.o. *maa* föld); *hatara tie* „mit schneesand bedeckter weg“; [? ösr.]; — **sárga**: cs. *savig*, osz. *sari*, csuv. *sara*; [kölc.]; — **sarló**: csuv. *sorla* | a földmivelés fogalmkörébe eső, v.ö. *aratni*; [kölc.]; — **saru**: cs. *čaruk*, osz. *čarik*; [kölc.]; — **savó**: cs. *savun* savó | St. „sauere milch“; | föltéve, hogy a m. szó nem a *savanyú*-hoz tartozik, melynek biztos ugor rokonsága van (Ugr. 324); némileg ajánlja az egyezést az *író*: *ajran* (fent 84. l.) fogalmi hasonneműsége; [kölc.]; — **seperni**, **seprű**: osz. *süpur*-, cs. *söpur*- seperni, osz. *süpürgü* seprű | (corr. *süpurge* TW.); | cs. *söpsük* sepredék elhagyható; [kölc.]; — **sereg**: osz. *čeri*, cs. *čerig*, csuv. *šara* (corr. *šara*); [kölc.]; — **serény**: cs. *šeren* „flink“ | a cs. szó csak a kasgari dialectusra szorítkozó; v.ö. Ugr.; [ösr.]; — **serke**: osz. *sirke* u. a. | Ugr.; megjegyzendő, hogy m. *teü* is ugor; [? kölc.]; — **serte**: csuv. *širt* serte | Ugr., 330.; a csuvasban van ugor eredetű szó is; [? kölc.]; — **sima**: cs. *šima*, *šiba* sima | St. „glatt, heil, abgehobelt“; *šimala*- „glätten, aufschürzen (sic!) | Ab. *šimal*- „fölgürni“, a mi mellett a *šima* jelentésére nézve még hitelesítést kíván; [? kölc.]; — **síp**: cs. *sipuzga* síp | még közelebb áll cs. *sipka* „saug-, pfeifenröhre“; [kölc.]; — **sok**: osz. *čok* | Ugr.; [ösr.]; — **sor**: cs. (corr. osz.) *sira*, ujj. *süre* sor | v.ö. Ugr. [ösr.]; — **söprű** (hefe, satz): osz. (corr. cs.) *šeprek*; [kölc.]; — **sör**: csuv. *sira*; [kölc.]; — **sűrű**: csuv. *sura* (corr. *sura*) u. a. | evvel aligha egyazon cs. *zirik* „häufig, dicht, sehr oft“; v.ö. Ugr.; [? ösr.].

Szaj, **szajlani**: cs. *sañ* vékony jég | v.ö. Ugr. [? ösr.]; — **sza**-

kál: osz. cs. *sakal*; [kölc.]; — **szál** (*szálfa*): jak. *sala* (corr. *salá*) ág | cs. *tal* jobban elmarad, minthogy *t—s* nem rendes tör.-jakut hangmegfelelés; v.ö. Ugr., [ösr.]; — **szám**: cs. *san* szám, osz. *saj* szám, *saj- számlálni* | m. *szám* egy tör. *sajim* alakból összevontnak látszik; [kölc.]; — **szánni** (destinare): cs. osz. *san-* vélni, akarni | V. úr. még külön egyezésképen fölhozza: m. *szánni* (miserari) = cs. *sana-* kimélni; én, a MNyelv Szótárával azt tartom, hogy a „saj-nálni, bedauern“ jelentés megfér a „bedenken“ alapjelentés mellett egyazon igén; különben cs. *sana-* tkp. „zählen“; a *san-* ige azonban alkalmasint *sajin-*ból van összevonva, mit a m. *szán-* is még visszautkröz; [kölc.]; — **szél** (ventus): csuv. *sil* (corr. *šil*), osz. ujj. *jel* | nem ide való cs. *selig* szeles, *selin* hús | m. *szél* csuvas kezdőhangzójánál fogva [kölc.]; — **szérü**: osz. *ser-* kiteríteni, *sergi* kiterítő hely v. szőnyeg; cs. *sergü* kiterítő sík hely | nincs meg St.-ben; tör. igéjénél fogva [kölc.]; — **szirt** (nyak-*szirt*): osz. cs. *sirt* hátnak felső része; | St. *sirt* „auszenseite, oberfläche, rücken“; Ugr. 293. votj. *cirtü* „nyak“; [? ösr.]; — **szórni**: osz. *sour-* szórni (gabonát), kihinteni | olv. *savur-*, *saur-*, csak „szórni“ jelentéssel; cs. (St.) *sour-* „winden (?) getreide“ | jobb mint Ugr. 299.; v.ö. jelentéskörre nézve *aratni*, *sarló*; [kölc.]; — **szökni**: ujj. *sek-* szökni, odább ugrani; cs. *sek-* átugrani; osz. *segirt-* ugrani | ujj. (KB.) „fliehen, entspringen“; cs. (St.) „übergelien, überschreiten“; osz. (Bi.) „courir“ | v.ö. Ugr. [ösr.]; — **szúnyog**: osz. *sinék*, cs. *siñek* légy | kétes, vajjon cs. *sunak* „bremse“ evvel megfér-e? [kölc.]; — **szuvat**: osz. *siva-* fal-tapasz, *siva-* falat tapasztani; cs. *suva-* u. a. | St. „beschmieren, anstreichen“; | v.ö. azonban Ugr. 295., mely evvel *aligha* összefér; [? kölc.]; — **szügy**: cs. *öge* „brust des kamels“; | v.ö. Ugr. 309. [ösr.]; — **szünni**: osz. *sön-* elaludni (erlöschen) | *soñ* „vég“ nem ide való; jelentés részéről némi kétség; [ösr.]; — **szürni**: osz. *süz-* szürni | a m. szó megint a tör. *süz-*nek csuvasos változata | jak. *sür* (corr. *sür*) „hölzernes sieb zum eisfischen“ elmaradhat; [kölc.].

Tagadni: cs. *tañ-* tagadni, megtagadni | St. így is: *tan* | alakilag nem kifogástalan; [? ösr.]; — **táj**: cs. (azerb.) *taj*: *ol tajda* ama vidéken (? amott); jak. *doidu* táj | Böhtl. „ort, gegend, land“; v.ö. Ugr. 190., hol a finn *taivaha-*t bár el is lehet ejteni; [? ösr.]; — **tanú**: cs. ujj. *tanuk* tanú | osz. *danik*; a különös „testis“ jelentésnél fogva és mint a *törvény* fogalomkörébe tartozó, a m. *tanú* alkalmasint [kölc.]; — **tanúlni, tanítani** cs. osz. *tanü-* ismerni | a bár lehető,

de elé nem talált cs. *tanít*-igét, V. úr látni valólag csak a m. *tanít* kedveért állította föl; *tanış*- nem használtatik mint „ismerkedni“ (v.ö. V. úrnál a *tanács* czikket) | v.ö. Ugr. [ösr.]; — **tar**: jak. *tara-gai* (corr. *tarayai*); [kölc.]; — **taraj**: osz. *daruk*, *durug* csúcs, csuv. *tereke* taraj | osz. (Bi.) *doruk* | osz. *tarak* csak „fésű“ (nem „taraj“), s csak a *tara*-igének származéka (v.ö. jak. *tarāḡ* „kamm“), nem ide való; v.ö. Ugr. [ösr.]; — **tarló**: („szántóföld“ régi jel.): osz. *tarla* szántóföld; cs. *tarik* u. a., *tari*- „säen, anbauen“; [kölc.]; — **távol**: cs. *tav*, *tavoš* (türkm. *taš*) távol, messze | St. „ferne, weite; entfernt“ | v.ö. Ugr. 204.; [ösr.]; — **tegnap**: cs. *tön*, osz. *dün* (corr. *dün*) *tegnap* | némi kétséget támaszt a cser. *eten-geče*, *eten-geča* „tegnap“; [? ösr.]; — **tekerni**, **tekeregni**: osz. *tekerlik* (corr. *-lek*) kerék; cs. *tekre* körül, *tekren*- körben mozogni | meg osz. *tekerle*- „rouler“; m. *teke* nem állítható ezen még föl nem fejthető *r*-es szótók-hez; v.ö. Ugr. 247. [ösr.]; — **teknő**: osz. *tekne* u. a. [kölc.]; — **tele**, **telni**, **teljes**: osz. *dolu*, cs. *tolu* tele, *tol*- telni | Ugr. [ösr.]; — **temetni**: cs. *köm*-, osz. *göm*- u. a. | magyar képzés; és kivételes hangmegfelelés; [ösr.]; — **tengel**: osz. *tingil* (corr. *dingil* TW.), cs. *töngül* u. a. | nincs meg St.-ben; ⁵⁾; [kölc.]; — **tenger**: osz. *deñiz*, cs. *teñgiz* (*teñiz*, *tiñiz*) | a m. szó csuvasos *r*-vel való; [kölc.]; — **tér**: osz. *dere* völgy, cs. *tere* völgy, sík hely | hogy a cs. szó csakugyan „sík helyet“ jelent-e, nem látható St.-ből, mely azt föl nem hozza; cs. *seri*, *serik* „ausgebreit, flacher ort“ az osz. *ser*-igéhez való, s nem fér meg osz. *dere*-vel; v.ö. Ugr. 214., az egyenes „tér, teríteni“ jelentéssel; [? ösr.]; — **teremteni**: ujj. *töret*- teremteni, cs. *töret*-teremteni, készíteni; osz. *töre*-előteremteni, előjönni semmiből | ujj. *töret*- (KB.) „ordnen, reihen, herrichten“, és *törü*- zur welt kommen (v.ö. jak. *töröt*-gebären, erzeugen és *törüö*- „geboren werden“); ez igen kétséssé teszi a cs. osz. *töre*-igének transitív jelentését (St., „bereiten, schaffen“ és „teremteni“); Z. (Redhouse után) ezt adja: *türe*- „être nombreux, s'augmenter“, melynek causativuma: *türet*- | azonban v.ö. Ugr. 216., hol a m. szónak lényeges *m* részére, valamint a *terem* igének „rögtöni megjelenésről“ való használatára is terjed a megfelelés; [ösr.]; — **tiló**: cs. *tila* u. a. | nem ide való cs.

⁵⁾ V. úr e cs. szót a *töngül*- (*töñül*-) „forogni“ igéből származtatja, mert, úgy mond, „tudni való, hogy Középzásziában nem a kerék, hanem a tengely forog a kocszi alatt.“ Szegény középzásziái lovak, kik az ilyen forgó tengelyű és nem-forgó kerekű kocsit húzzák!

til- „törni, darabítani (!)“, osz. *dilim* (corr. *dilim*) „darab“, értsd: „szelet“; csudálni lehet, hogy V. úr a tör. *til-* igét nem a m. *szel*-hez állította | m. *tiló*, mint gazdasági eszköz neve, v.ö. *sarló* alatt, [kölc.]; — **tinó**: csuv. *tina*, cs. *tana*, osz. *dana* tinó | némi jelentésbeli, bár nem fontos, eltérést nem kellet volna elhallgatni: osz. „junge kuh“, cs. „kalb nach einem jahre“; [kölc.]; — **tiporni, tapodni, taposni**: cs. *tipre-* tiporni, *tep-* tapodni, osz. *tep-* rúgni | cs. *tipre-* St. „auftreten“ | talán csak a m. *tipor*-t kell a tör. *tipre*-hez állítani, míg a többiek csak ösr. találkozások; v.ö. Ugr. [ösr.]; — **tokló**: osz. *tokli* hat hónapos bárány (Bi.); [kölc.]; — **tolvaj**: cs. *tala-* rabolni, jak. *tala-* u. a., *tali* rablás (corr. *talâ-, tali-*) | v.ö. Ugr. 228., mihez megjegyezhető, hogy az egyenes „lopni“ jelentéssel rendszeren a „titkosság“ fogalma van összekötve; [? ösr.]; — **tor**: cs. *tor* lakoma | osz. *toj* „lakoma“ nem ide való; [kölc.]; — **tő (töve)**: osz. *dib*, cs. *tüb* | Ugr. 230. [ösr.]; — **tökélleni, tökéletes**: ujj. *tökel* (? *tükel*) tökéletes, cs. *tökel* u. a. | St. *tükel* „vollkommen, ganz, genau“; ü-vel szintén osz. *dükel* „tout entier“; | a m. ige e szerint *l*-képzőjű denominativumnak tűnik föl; [kölc.]; — **tömény**: cs. *tömen* sok, rakás, tízezer; ujj. *tömen* (? *tümen*) | v.ö. Molnár A.-nél: *tömény* ezer; [kölc.]; — **tömlő**: osz. *tulum* u. a. | nem fér össze cs. *öömlek* edény; alaki tekintetben nem kifogástalan; [? kölc.]; — **tör** (értsd: laqueus): cs. *tör* (corr. *tor*) „tör, háló“; jak. *dogur* (corr. *dojur*) tör („vogelschlinge“); | nem ide való cs. *tuzak* „fogó, török (!)“ | általában V. úr e cikkében zavar van: azt hiszi, hogy m. *török* (ö még *török*-nek is írja) „laqueus“-t jelent, s hogy Molnár A. „subula“-ja ugyanezt teszi; | a dolog úgy áll, hogy m. *tör*, *török* „mucro, subula“ ugor szó, v.ö. Ugr. 235., *tör* „laqueus“ ellenben a törökségből került, mint [kölc.]; — **törni**: osz. *kir-* törni | osz. *dirim* „darab“, azonkívül hogy *kir*-val meg nem fér, még nem is hiteles; *tiló* alatt találjuk: *dilim* (e. h. *dilim*), de alighanem az idegen eredetű *dirim* (*dirhem*) „pénzdarab, drachma“ helyett írta V. a fentebbi *dirim* szót | m. *tör*:- *kir-* azonban kivételes hangmegfelelés; másképen Ugr. 236. [? ösr.]; — **törpe**: cs. *čörpe* „disznó kölyke“ | (malacz); alakra nézve egyrészt jobban Ugr. 241. [? kölc.]; — **törvény**: cs. osz. *töre* | a m. szó végrésze e mellett még magyarázatlan; [? kölc.]; — **tudni**: cs. *tuj-* megtudni, megérteni, felfogni; osz. *duj-* érezni, megtudni, hallani; | St. „wissen, hören, fühlen“; osz. (Bi.) „s'apercevoir, sentir, comprendre“; | föltéve, hogy *tuj-*, a mi lehet, *tut*-ból lett; v.ö. Ugr. 239; [ösr.]; — **tulok** (juvencus): cs.

turuk két éves ökör | nincs meg St.-ben; ha hiteles, megfelelhet, a kevéssé szokott *l—r* változás mellett is, a m. *tulok*-nak mint [kölc.], tekintve, hogy több ily állatnév került a törökségből a magyarba; *tulan* fiatal ló (St. öt éves ló) azonban elmarad; — **túró**: cs. *turak* túró | St. ige: *torak*; [kölc.]; — **turul**: cs. *turgul* „kleiner, schwarzer falke“ | cs. *turgunk* „varjú“ jobban elmarad [kölc.]; — **tu-sakodni**: jak. *tusun-* verekedni, küzdeni | ez ellenében az ugarságból fölhozható: zürj. *tiskas-* verekedni, küzdeni, votj. *tiskask-* veszekedni (ettől: *tiskal-* verni, ütögetni); [? ősr.]; — **túzok**: cs. *tugdak*, *tujdak* u. a. | St. ige: *togdak*; hangalakra nézve v.ö. *búza*: *bugdaj*; [kölc.]; — **tükör**: csuv. *tügür*, *tügürt* u. a. | a cseremiszből is van: *tigar*; [kölc.]; — **tünni**: cs. *tün-* (St. „scheinen, klar sein, leuchten“); [kölc.]; — **türni, türközni**: cs. *tür-* türni, osz. *dür-* gyürni, gyöngölni (? göngyölni), jak. *tür-* (corr. *tür-*) gyürni, göngyölni (zusammenrollen); [kölc.]; — **türni** (tolerare): ujj. *tür-* türni, -hatni, -hetni; | cs. *töz-* „türni“, meg nem fér, minthogy az ujj. nem *r*-ező; | v.ö. Ugr. 245; föltéve hogy ujj. *tür-*-nek mint egyenesen „türni“⁶⁾ hiteles, [? ősr.]; — **tyúk, tik**: osz. *tauk* u. a. [kölc.];

Ugrani: cs. *irga-* „springen, hüpfen“ | az átvetés *rg—gr* nem akadály; [? kölc.]; — **üdü (üdv), üdülni**: jak. *ütüö* jó, *ütüör-üdülni* („gesund werden“); ujj. *etkü* jó | nem ide való ujj. *üt* orvosság, *ütü* orvos, *ütemek* gyógyítani; ezek (v.ö. KB.) helyesen *o*-val való; *üt*, tkp. *ot* „fü“ stb., miért jelenthet orvosságot is, magától értetik; | meg kell vala említeni, hogy *etkü*, *ütüö* az osz.-ban *ejü* lett, s tudni kell, hogy ugyanez a csuvasban, bármily különösnek látszik, *ira*-vá vált (NyKözl. III, 240.); pedig láttuk már többször, hogy a tör.-magyar szók kivált csuvasos alakkal lépnek föl, a mihez képest az *üdü*: jak. *ütüö*-féle egyezés némileg föltetsző; | ezenkívül még meg kell jegyezni, hogy a m. *üdv*, *üdü* szó csak újabb divatú; régibb keltű csak: *üdvöz* „sospes, salutatus, benedictus“, tájszó: *üdülni* „hízni, szépülni, növekedni“, MA.-nél meg így: „evigilare, expergefieri“; hogy ide való *üdnep* (*üdnep*), *üllen* (*üd-*

⁶⁾ Ha a jelentés csak ezen igenek mint segédigének való használatából van következőtve (p.o. *jüri türmedi* „er konnte nicht gehen“), azt még korántsem tartom biztosítottnak. Mert az összefüggés alkalmasint más fordítást enged meg, az értelem fősúlyja az alapigén (*jüri*) és a negatióon lévén. Lehet azután a *tür-*-nek olvasott szó akár *tur-* is, mely ige („állani“) törökség szerte használtatik mint ilyen segédige.

leni) szintén nem bizonyos; | mind ennél fogva [? kölcs.]; — **ügy**: cs. osz. *iš* | v.ö. Ugr. 782.; különvaló *ügyekezni* (Ugr. 794.); [ösr.]; — **ülni**: jak. *olor-*, cs. *oltur-* ülni; jak. *oloχ* ülés (sitz) | ujj. *ul-* „ülni“ (Klapr. után) meg nem bízható; — föltetsző a tör. igék *r*, *tur*, rendszeren causativ értékű, képzése; v.ö. Ugr. 784. [ösr.]; — **ümög (imeg, ing)**: cs. *küjnek* | a m. szó mindenestre egy az osz. *gömlek*-hez közelebb álló szóalakból került; | egyébiránt cs. *küjnek* nem *küj-* (corr. *kij-*) „induere“-től való, hanem ugyancsak *kümenek-ből alakult; — **ünő**: osz. *inek*, csuv. *inä* tehén; [kölcs.]; — **ürü**: cs. (türkm.) *ürü* „verschnittener widder“ | e mellett Ugr. 809. elejthető, tekintve egyéb ily tör.-magy. állatneveket; [kölcs.]; — **üzenni**: cs. *üže* szó; | föltéve, hogy m. *üzen-* denominativképzésnek bizonyúl be; különben szorosabban egyezik Ugr. 786. [? ösr.].

Vágyni, vágyódni: jak. *baga* (*baγa*) vágy, kedv; *bagar-* (*baγar*) akarni; ujj. *bak*, *bakar-* (? *bagar-*) | meg nem férnek evvel osz. *bejen-* kedvelni, cs. *begen-* „kedvelni, tetszeni (!)“; [ösr.]; — **vaj**: cs. *maj* vaj, zsír | v.ö. Ugr. 546., szintén *v-n* kezdő vagy azt visszatükröző alakokkal; [ösr.]; — **vajnak** (vállcsont küpüje, Szék.): osz. *ojnak* izület | az *ojna-* igétől; talán csak újabb átvétel; [kölcs.]; — **-vel, (-val)**: cs. *bile* | ajánlkozik ugarság is; [ösr.]; — **vélni**: cs. osz. *bil-* „tudni és vélni“ | rendes jelentése bizony „tudni, ismerni“; v.ö. Ugr. 558., [ösr.]; — **verni**: osz. *vur-*, cs. *ur-* verni | v.ö. Ugr. 596., magashangú szóval; [ösr.]; — **vezetni**: ujj. *bösüt-*, *bözüt-* (miért *z-vel* is?) | e mellett el kell maradnia osz. *jedek*, *gedek* szóknak; v.ö. Ugr. 566. [? ösr.]; — **vol- (volt), vala**: cs. *bol-*, jak. *buol-*, osz. *öl-* lenni; | Ugr. [ösr.].

Zord: osz. *serd*, *sert* zord, kemény, szigorú | MA. *zordon* „horridus“, Tájszótár: „mord tekintetű“, Szabó D.: iszonyú [? kölcs.]; — **zömök**: cs. *čömük* vastag | St. „dicht, gestockt“, p.o. vér, miszerint a jelentésbeli egyezéshez kétség fér; [? kölcs.].

II.

Látszatos egyezések.

(Ezen és a következő III. szakaszban gyakrabban előfordúl ily rövidítés: [al.], vagy: [jel.] = „hangalak vagy jelentés tekintetéből nem helyeseltető egyezés”; mind a kettőt jelöli ez: [al., jel.] .

Adni: cs. osz. *ada-* „ajándékozni”; osz. *adak* fogadás, cs. *adak* „ajándék, rész, adag” | St. *ada-* „geloben, weihen, schenken”, *adak* gelübde, gabe, geschenk”; osz. *ada-* „faire voeu”, *adak* „voeu, promesse faite à dieu” Bi. Z., „gelübde” TW.; | az *ada-* igének igazi jelentése csak ez „geloben”, (azaz: „igérni”), a mely jelentés annak az *at*, *ad* „név” szótól való származásában gyökeredzik (v.ö. szintígy cserH. *limd-* „igérni”, ettől: *lim* „név”); e mellett az *ada-* ige esetleg „ajándékozni”-val fordítható, de nem az egyenes „geben” értelmében; | hibás tehát különösen a cs. *adak*-nak „rész, adag”-féle fordítása; már az Abuska magyar kiadásában is hibásan van „adakozás, ajándék, adag”, holott az eredeti szövegben az e részbeli magyarázat ar. *ادع* szóval van adva („voeu, don fait par suite d'un voeu”⁷⁾); ebből világos, hogy más az *ada-*, más a tör. *bir-*, *ver-* ige, s hogy amaz igazi jelentésénél fogva nem egyezik m. *ad* igével, mely különben Ugr.; — **ágy:** osz. *jatak* ágy, *jat-* feküdni | alakilag jobb Ugr. 709., mert török kezdő *j* a magyarban szintén *gy*, *j* (vagy annak nyoma *i*-ben) kölcsönvett szókban; pedig ilyen volna m. *ágy* a tör. *jat-* „feküdni” ige miatt; — **ajánlani:** jak. *agal*, *agalbin* (corr. *ayal-*, *ayalabin*) nyújtani, bemutatni, előhozni (? elhozni) | Böhtl. „reichen, bringen, herbeiführen”; gyenge alakegyezés; — **ajtó:** cs. osz. *ač-*

⁷⁾ V. úr az *ada-* igének „schenken” értelmére, a mit ő a m. *adni*-ra vonatkoztatva annak veszi, hogy „oda adni”, e példabeszédet is hozza föl: *adamak ile mal tükenmez*, ezt így fordítva: „ajándékozással nem fogy a vagyon.” Nem veszi észre hogy így merőben viszás értelmet tulajdonít a példabeszédnek, mert ajándékozással bizony fogy a vagyon, akárhányan hiszen ez úton szépen elherdálták minden ingó-bingójukat. De van helyes értelme mihelyt az egyenes „ajándékozás” helyett ezt mondjuk: „fogadás-tétel” (azaz: ígélet), a mikor is a példabeszéd értelme némileg ironicus (v.ö. „ember teszen fogadást, eb a ki megtartja”), vagy bár „istennek (szent célra) tett ajándéknak” vesszük, miszerint a példabeszéd a valóságos kegyességet ajánlaná.

nyitni, ujj. *ačak* nyílás, ajtó, jak. *at*-nyitni | jak. *at* „tátni (a száját); *ač*-nak megfelel jak. *as*-; [al.], v.ö. Ugr. 713.; — **akadni**, **akasztani**: osz. cs. *tak*-fölkasztani, rátenni* | St. nincs meg; osz. „attacher, arborer, pendre“ | a m. *akad* tkp. „stecken bleiben, gehemmt sein“; a „hängen“ jelentés csak a causativ alakon fejlődik; [al., jel.]; v.ö. Ugr. 714.; — **akarni**: jak. *baγar*-, ujj. *bakar*- (? *baγar*) kívánni, akarni | összeütközik m. *vágy*ni-val, lásd fent 92. l.); — **áldani**: cs. *alga*-, *alka*-áldani, dicsőíteni; jak. *alga*- (corr. *alyā*-); osz. *alkiš* áldás | m. *áld* szét nem fejthető igető, melynek *d*-jét a tör. nem adja vissza, úgy mint Ugr. 721.; — **alku**: cs. *alku* (*algu*) vevés | *al*-„venni“ igétől; a m. szó mást jelent; Ugr. 718.; — **annyi**: cs. *anže* | m. *annyi* e. h. *az-nyi*, nem foglal magában a tör. *an*-mutató névmástőhez közelebb viszonyban álló alakot; — **áradni**, **ár-víz**: cs. *artuk* sok, *art*-öregbedni, sokasodni, osz. „sokasodni“ | St. *artuk* „mehr, übrig“ (azaz: „fölös, több“); *arta*-„genügen, übrig bleiben“; osz. *art*-„croître, augmenter“; | [al., jel.]; — **ármány**: cs. *arman* forróvág, kívánság; [jel.]; különben *ármány* kétes magyarságú; Mátyás Fl. csak a 17. századból hozza föl ezt: *ármányos*; — **árnyék**, **eresz**: cs. *aran* kocsiszín; *eren*-„valahova meghúzódni“ | St. így: *irin*-„faul sein“; [jel.]; — **átok**, **átkozni**: cs. *atka*-gúnynevet adni, hirhedtté tenni; | ettől: *at* „név“; | m. *átok* az *áld*-igéhez tartozik (e. h. *áldtok*), úgymint *szitok*: *szid*-; az *áld*-ige ugyanis lehet vox media, v.ö. lat. *precari* „beten“, „wünschen (jót vagy rosszat)“ és „verfluchen, verwünschen“; *preces* (tkp. bitte, gebet, wunsch) „verwünschung“; csakis „átok“-nak véve p.o. *imprecatio*; — **ázalék**: cs. *azluk*, *azuk*, *agizlik* „ázalék“, enni való; jak. *asilik* „ázalék“, abrak, táplalék | cs. (St.) *azluk* „mundvorrát, speise, verrat“; jak. „nahrung, futter“; | osz. *agizlik* (*agiz* száj), ha eléfordúl ételről, legfeljebb „egy harapásnyi“-t jelent, s nem fér meg *azluk*-val; különben a *-luk* tör. képző, a magyarba átvett szóban *-ló*-vá vált volna; [al., jel.].

Bácsi: osz. *baži* (nőnek megszólítása a férj részéről) | Bi. „soeur, surtout l'aînée“; | *bácsi* a *bátya*-nak magyaros diminutívuma; — **baj**: cs. (azerb.) *vaj* | m. *baj* szláv eredetű (finn *vaiva* is idegen szó; Ugr. 466. törülni való); — **barlang**: cs. *barlak* menedékhely | St. „ausweg, Zufluchtsort“, a *bar*-„odamenni“ igétől; | v.ö. szláv *brlog* „lustrum feræ, antrum“, NyKözl. I. 312.; — **barangolni**: cs. *bar*-, osz. *var*-járn, menni | tkp. „menni (vhová)“, ellentéte *kil*-jöni;

[jel.]; — **békó**: cs. *bekit-* kötni, *bekik* kötve, zárva; ujj. *bek* „kötél“, *bekik* kötés | v.ö. *béke* alatt, fent 77. l.) | a. m. szónak magashangúnak kellene lenni (v.ö. *béke*), s ezenkívül m. *béklő* is jó tekintetbe; ha ez magának a *békó*-nak épebb alakja találni, legfelebb egy tör. * *bekluk* alakra mutatna vissza [? kölcs.]; — **bél, velő** (cerebrum): cs. *pelte* gyertyabél, osz. *bejin* cerebrum | *pelte* perzsa szó (*pelite*); a *bél* és *velő* egybefogása sem igazolható; [al., jel.]; — **benge** (rügy): cs. *pündök* bimbó, rügy | St. *pündük*; [al.]; — **beteg**: cs. *bütik*, *bütük*, (? *bütük*) vége felé járó, fonnyadozó | St. „was sich dem ende naht“, a *büt-*, *büt-* „végződni“ igétől; [jel.], v.ö. Ugr. 450.; — **bocsátani, bucsu**: cs. *bošat-* „elereszteni, föloldani“; *bošul-* eltávozni, föloldozni (!) | nincs meg a tkpi jel. *bošat-* „ausleeren“ (ettől *boš* üres); St. *bošal-* (nem *bošul-*) „locker werden, sich losmachen“; | a m. szók régenten *l*-vel voltak: *bolcsát*, *bulcsát*, *bulcsú*; ezenkívül *bulcsajt-* tiszta magyaros képzést mutat föl; [al., jel.]; — **boglár**: osz. *bagla-* kötni, zárni; | ilyen szóra mint kölcsönvettre, kész idegen szót kell kimutatni, mely megfelelő holmiről használatik; — **boka**: cs. *bokaj*, *bakaj* „lábszár“, *bogak* „fuszeisen“; | St. *bokaj*, *bakaj* „wade“; [jel.], v.ö. Ugr. 454.; — **boru**: cs. *bura* (corr. *buran*), osz. *bora* „szélvész“; jak. *boroljaj* borús („grau, dunkel, trüb“), *boruor* alkonyat | cs. *buran* [jel.]; a jak. szók mint külön szók a színre vonatkoznak, különbözve a *borül-* alatt (fent 78. l.) fölhozottaktól; pedig m. *boru*-t még sem lehet a *borúl*, *borít* igéktől elválasztani; — **bő, bolyos, buja**: osz. *bol* bő, cs. *baj* dús, *mol* bő; | *bő*-re nézve [al.]; *bolyos*, *buja*-ra nézve [jel.]; — **bütü** (csúcsa, vége vminek): ujj. *bütkü* vég, csúcs (*büt-* végződni) | m. *bütü* székely szó: „elvágott vége vminek“; ujj. *bütkü*, mely nincs meg KB.-ben, képzése szerint csak „végződést“ jelentene.

Csak: osz. *čak* „addig, csakannyi“; | az egyenes „csak = nur“ értelmében van az osz.-ban *ančak*, eredetileg „annyi (*an-čak*)“, v.ö. lat. *tantum*, szláv *tolko* „nur“; ha helyenként így tör. *čak* is fordul elé, ez csak az *ančak*-nak gyors beszédbeli rövidítése lehet, melynek a hangsúly is kedvez; a magára álló tör. *čak* adverbium az odaérés teljességét jelöli, úgy mint lat. *usque* (ebben: *eo usque*) vagy a m. *egész*, *mind* (p.o. *egész addig*, *mind addig*); [jel.]; — **csat**: cs. *čatag* „a sátorderék nemezdarábjait összekötő nemezdaráb“; osz. *čati* gerendát összekötő deszka | a (St.) „obere filzdecke des zeltes“, osz. (Bi.) „lattes qui soutiennent les tuiles“; | m. *čat* „hamus, fibula“-nak

nem tudjuk az etymológiáját; de a tör. *čatag*, *čati*-ét sem, melynek jelentésébe V. úr az „összekötő“ szót csak belecsúsztatja; — **csatolni**, **csatlakozni**: osz. *čatiš-* csatlakozni, *čat-* csatolni; | a m. ige denominatív, ettől *csat* „fibula“; osz. *čat-* „se joindre, être mis l'un dans l'autre“; — **csiga**: cs. *čigir* „rad einer irrigationsmaschine“, *čigrík* rokka, *čigril-* forogni; osz. *čikrik* hajtócsiga | cs. (St.) *čigir-* mak „sich drehen“, *čigirčik* spinnrad | m. *csiga* első jel. „cochlea“; a tör. szókbeli *-r* lényeges; — **csikarni**: osz. *čikar-* kihúzni, *čik-* kijöni | *čikar-* tör. causativképzés; ha az egyezés állana, csak kölcsönvételi lehetne; azonban [jel.]; — **csikó**: cs. *čikin* (corr. *čigin*) Ab. | m. teljesebb alak *čitkó*; [al.]; — **csillag**, **csillogni**: cs. *jillag* fényes, *jalduz* fényes, *jiltra-* ragyogni, *jilman* fényes, *jolduz* csillag; osz. *jıldir-* fényleni, *jıldiz* csillag | St.-ben nincs meg *jillag*; *jiltra-* h. van *jaldir-*; *jilman* „schnell, eilig“; | részint ugyanezekkel egyezetteti V. úr. a m. *villog*, *világ* szókat is; a m. *vil-* és *csil-*nak megfelelnek pedig az ugarságban *v* és *s*-hangon kezdő szók; — **csíra**: cs. (türkm.) *žirila-* „kibugyogni, kifakadni“ | (p.o. víz? rügy?); St.-ben nincs meg; *čirila-* „graben, kratzen“; [jel.]. — **csiszolni**: osz. *čiz-* törülni, kitörülni (meg „tírer des lignes“), *kizak* szánkó | a m. szó hangutánzó-féle; — **esomó**: cs. *čom* rakás, a testek gomolyfélé állapot | St. „haufe, jedes compacte zeug“; | v.ö. Ugr. 374.; — **csont**: cs. *söngék* (*sönek*), osz. *sömük*, *kemik* csont; | Ugr. *nt-*vel; [al.]; — **cső** (**csöv**): cs. *cső* vessző, osz. *čibuk* cső, pipaszár | „cső“ jel. nem hiteles; „pipaszár“ pedig az ált. „baguette“-félén alapszik; [jel.]; — **csölnök**: osz. *külünk* kalapács, harang nyelve | v.ö. *kölyü*; [al.]; — **csöpü**: cs. *čöbüt* csepü, kócz, *čubališ-* kúszáldni; osz. *čoprušuk* gomoly | St. *čöbüt* „alte, schlechte wolle“; [jel.] v.ö. Ugr.; osz. [al., jel.]; — **esörhe** (? **esürhe**): cs. *čörpe* malacz | v.ö. *törpe*; m. *csürhe* egyebet is jelent; [al.]; — **csúcs**: osz. *už*, cs. *uč* vég, hegye vminek; | sem azt nem állíthatni, hogy m. *csúcs*-nak kezdő consonansa valaha nem volt, sem azt, hogy a tör. *uč*-nak valaha volt; [al.] — **csúszeni**: osz. cs. *kiz-* csúszeni, *kizak* szánkó | tör. *kiz-* igét St., Bi. nem hozzák; ha csak *kizak*-ból van következtetve, a „csúszeni“ jelentés sem bizonyos; különben [al.]; — **csutak**, **csutkó**: cs. *čutur* törpe (knirpsartig), *tutku* nyél, *čut-* rövid piszkálóbot | *tutku* a *tut-* „tartani“ igétől, meg nem fér; különben [jel.].

Dél: cs. *žilli* (corr. *žili*) meleg, osz. *deli* (*kanli*) forró vérű, azaz fiatal ember; jak. *čilas* (corr. *čilás*, meg *silás*) meleg („warm,

lauwarm); | cs. *žili* mellékalakja ennek *ilik* (osz. *ili*) e h. *jilik*; egyezős a jak. szó, de nem osz. *deli*, melynek „forró“ jelentése sem hiteles: *deli* egyszerűen „fou“; átv. „brave, courageux“; a d. *kanli* szólás sem szórúl a *deli*-nek más jelentésére; m. *deli*, *delia* (most *dalia*) újabb, a szlávon átment kölesön; a m. *dél* (meridies)-t azonban, még ha tör. *deli* csakugyan jelentene is „meleg“-et, evvel aligha lehetne egyeztetni; [al., jel.]; — **dér, deres**: cs. *kiran* (corr. *kivan*) *dér*, *kír* *deres*, szürkület | St. *kír* „pech“, de van osz. *kír* „gris“; | m. *dér* jóformán *derü*-vel egybe való, mihez képest ált. alapjelentés „fehérség“ volna; különben [al.]; — **derü**: cs. *turuk* tiszta, világos | St. „hell, klar (vom wasser:)“ v.ö. Ugr. 256., az égre vonatkozó szóval; [jel.].

Éd- (édes): cs. *tat iz*, édesség, ujj. *tatik* édes, osz. *dad* (? *tat*) u. a., *tatli* édes | KB. *tatik* subst., *tatiklik* édes | v.ö. Ugr. 735., kezdő t nélkül; — **ég** (himmel): cs. *kök*, osz. *gög* (corr. *gök*) ég, menny, kék; | tör. *kök*-nek megfelelő m. szó a magyarban már *kék*; mihez képest az *ég* (tkp. *ég* „levegő“) szónak töröksége igen kétes; — **egész**: cs. *ögüş* mind, sok, ujj. *egüs* tökéletes, emelkedett, sok | cs. (St.) „fülle, menge, haufen“; az ujj. szóból sem vehető ki mint valódi jel. „ganz, unversehrt“; | v.ö. Ugr.; — **égni**: osz. *jak-* „égni“; | hibás adat, mert *jak-* „égetni, gyújtani“; v.ö. Ugr. 736; [jel.]; — **éh, éhes**: cs. *ač éhes*, *ačlik* éhség; osz. *až, ažlik*; | nem tudni, mily eredetű a tör. szóban *č*, melynek a jak. *ás*-ban is már sziszegő áll ellenében; másképen Ugr.; — **ejteni** (kimondani): cs. *ajt-* beszélni (St. *sagen, sprechen*), osz. *ejt-* mondani, jak. *et* (ázaz: *ät-*) *sprechen, aussagen* | m. *ejteni* az *esni* causativuma *ejt*-től nem külön szó, mely magában nem jelent „sprechen, sagen“ úgy mint tör. *ajt*, hanem csak a „szót ejteni vagy kiejteni“ szólásban „aussprechen“-vel fordítható; grammatikai műszó gyanánt való használata e mellett nem jöhet tekintetbe; [jel.]; — **enyhe**: ujj. *enč* (*inč*) nyugalom, csend, osz. *eñül* lassú, szelíd | *inč* jóformán = cs. *tinč*; osz. (Bi.) *eñül eñül* „tout doucement“; [al., jel.]; — **ép, épség**: osz. *hep* mind, egész; cs. *ep* tökély, ügyesség; ujj. *epik* ügyesség, *epil-* ép v. tökéletes lenni | KB. „gedeihen, vollkommen werden, gelingen“; egyenesen „ép, egész“ jelentéssel, s kezdő consonans nélkül Ugr. 748; — **épülni, építeni**: osz. *japi* épület, *jap-* építeni | a m. igék nyilván csak az *ép* „egész“ származékai, s ettől el nem választhatók; v.ö. Ugr. 748.-hoz való jegyzetet, és az észet *ehita*-jelentését (Ugr. 737.); — **erő, erős**:

ujg. *erik*, *erk* erő, *erin* erős | KB. *erin*, *arin* „hart, fest, grob“ [jel.]; *erik*, *erk* „kraft, macht, stütze, hülfe“; | *erik*-nek „kraft, erő“ jelentése bizonytalanak látszik; a szó nyilván = csuv. *irik* „akarat, szabad akarat, szabadság“, a mivel jóformán KB.-beli helyek is lesznek fordíthatók; v.ö. kazáni-tat. *irkün* свободный, вольный, melynek egy khivai értelmezése így hangzik: *irkün* „özi *bašina* *kükén* *adam*; *atasi* *inesi* *jok*“; azonban v.ö. Ugr.; [jel.]; — **eskü**, **esküdni**: tör. *ički* ital, ivás, *and* *ički* „eskü“ | tkp. „eskü ivás“; meg kell jegyezni, hogy a törökben az *and* is okvetetlenül hozzá kívántatik (*and* *ičmek* esküdni); hogy épen *ički* „ital“ ez összeköttetésben használtatik, még ki kellene mutatni; el is fogadva az egyezést, m. *eskü* kölcsön volna, mint tör. *ič-* igének származéka; másképen Ugr. 825.; [jel.]; — **esni**: osz. *döš*, cs. *töš-*; | TW. osz. *düş* | v.ö. Ugr. 751. [al.]; — **ezüst**: cs. *žeš* bronz | m. *ezüst* eléfordúl, sokkal egyezőbb alakkal, ugor nyelvben: zürj. *eziš*, votj. *azves*, de még így is kétes eredetű, minthogy, ha nem csalódom, az indogermán osztét nyelvben is megvan.

Falu: cs. *aul* sátor, sátorcsoport | v.ö. fent (96. l.) *csúcs*: *uč-* ról; v.ö. Ugr. labialison kezdő szókkal; [al.]; — **fáradni**: cs. *har-*, osz. *gorul-* | a tör. szók nem férnek össze egymással, s a m. szóval sem [al.]; — **fark**: cs. osz. *arka* hát | a „cauda és dorsum“ közti jelentési eltérést még hagyján, sehogy sem fogadhatunk el oly nézetet, hogy m. szónak kezdő *f-*je, mely ugor *p-*nek felel meg, szükségtelen, mert igaz ok nélkül való eleibetétel lehessen; másrészt oly nézetet sem, hogy tör. szó, melynek kezdő vocalisa *v-*vel semmi rokonságban nem áll, ⁸⁾ csak azért vesztett legyen el elején egy törökség

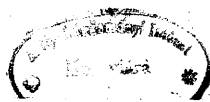
⁸⁾ Csak így fordul elő, igen ritkán, kezdő tör. *b-*nek eltűnése, egyes török nyelvben, p.o. *bol*-mak (*buol*-, csuvasban is *bol*-, *pol*-): oszm. *ol*-, legközelebb *vol*-ból, v.ö. osz. *var*-mak = *bar*-, *ver*- = *bir*-mek; így tat. *ur* verni = osz. *vur*-. Osz. *-ile*-ben (e h. *bile*) a *b*-nek elveszését a szónak encliticus helyzete okozta, épen úgy a mint p.o. *biz* „mí“ mint személyrag az igen elvesztheti *b*-jét. Ellenkező eset, t. i. *o*, *u*, *ö*, *ü* kezdő vocalisokhoz fejlesztett labialis (de csakis *v*), kiváló sajátja a csuvasnak: *vot* tűz = *ot*, *vugur* = *öküz*, *vil*- halni = *öl*-; *viš*- repülni = *uč*-; *visse* három = *üč*. De a csuvasban is, mely különben az eredeti tör. *b*-t szintén *b*, *p* alakban mutatja föl, p.o. a tör. *er* (férfi) szónak csak *ar* felel meg (nem *var*); szintegy csuv. *oda* sziget = *ada*, csuv. *il* = *al*- venni; *iš* = *ič*- inni, stb. Legérdekebb eset, mely egyszersmind az említett csuvas *v*-nek aránylag késő keletkezését mutatja, az, hogy tör. *ol* „ö, az“ a csuvasban ugyan *ul*, de a casusokban *ol* helyett szereplő *an* már csak *on* (nem *von*).

szerte nyomát sem látható kezdő labialist (*b*), hogy így történetesen egy magyar szóval álljon az egyezés. Ilyen, a történeti nyomot és a hangfejlődés lehetőségét tekintetbe nem vevő összeállítások, tetszhetnek ugyan, de véleményünk szerint, csakis mint curiosumok, melyekre a csalódní nem szerető tudomány ügyet sem vet. A mily helyesen és jogosan állíthatjuk, hogy p.o. *fark* valaha *ark* volt, vagy hogy tör. *arka* hajdan *barka* volt, eodem jure volna szabad p.o. ezt is fölvenni: hogy m. *fa* helyett *a* volt, mely a tör. *agaş* kezdetével egyezik, hogy m. *fakó* e h. *akó* megfelel a tör. *ak* fehérnek; hogy m. *falni* e h. *alni* talán = tör. *al*-mak „venni”; m. *föld* talán = tör. *el*, *il* ország; m. *fej* = tör. *egin*, *ejin* váll, vagy bár = *igiz*, *egiz* „hoch, erhaben“, vagy ha tetszik = *ege*, *eje* „herr“ stb. Ily úton könnyeden haladna ám a nyelvrokonítás munkája! — **fék**: ujbek köté, *beklik* kötött, osz. *bag* köté, kötés | m. *fék* a *fej* szóhoz tartozik, úgy mint a finn *püitse* ehhez: *püü* fej; — **fél**, **felezni**: osz. *böl*-osztani, *böliü-* „felezni, feleselni“ | *böliü-*, mint a *böl*-ige reciproca, ezt teszi: „mit einander teilen“; „osztani“ és „felezni“ nem egy fogalom; a megfelelő Ugr. szók egyenesen „halb, hälfte“ jelentéssel vannak; [jel.]; — **feleség**: cs. *hele* feleség (das weib); [al.]; a m. szó *fél*-hez áll, mint finn *puoliso* a *puoli* szóhoz; — **forogni**, **forgatni**: osz. *firlan*-forogni, *firlat*-forgat, *firildak* csiga | ez utóbbi („drehring, kreisel“) oly hangutánzó a milyen a m. *peregni*; *firlan*-„s’envoler“, *firlat*-„jeter en l’air, faire voler“; [jel.]; v.ö. Ugr.; — **főzni**: cs. osz. *pişir-*, *pöşür* (St. *piş-*, nem *pöş-*); jak. *bus* főtt, *busar*-főzni | jak. *bus-* csak ige: „gar, reif werden“; | m. *föz*-ben *z* képző, v.ö. *föni*, míg tör. *pişir-* a *piş-* (főni) igének causativumában az *ş* gyökszerű; [al.]; — **futni**: cs. *pat* (St. *bat*, *pat*) gyors, sebes; | a szók grammatikai jellemére nézve ki nem elégitő egyezés; — **fűzni**: osz. *büz*-összeszorítani, *bözül-* (? *büzül-*) összeszorítani, összezsugorodni; [jel.].

Gebe: cs. (azerb.) *gebe* felpuffadt hasú, osz. *gebe* terhes; [jel.]; — **gebedni**: osz. *geber-* döglenni | m. *gebed* magyar képzéssel, a m. *gebe*-hez tartozó, v.ö. *gebeszkedni*, *gebélni*; — **góbé** (kopasz, félmeztelen nyak [corr. t y ú k], Somogy): ujb. *kobi* üres, sivár, meztelen | KB. „leer, wüst, eitel“; [jel.]; különben *góbé* IV. alá való, mint jelentéktelen helybeli szó; — **gombolyag**: osz. *kambur* púp, dudorféle kinövés | Bi. „bossu“, TW. „buckel“; [jel.]; — **görbe**: osz. *kivir-* meghajtani, *kiviril-* hajlani, görbülni, *kivirik* meghajlott; *bögri*

görbe | az utóbbi mint [al.]; v.ö. Ugr. 83.; *kivir*-stb. osz. szók helyreigazított jelentéséről lásd fent. 73. l.; — **gyalog**: cs. *jajak*, ujj. *jabatak*, osz. *jajan* gyalog; [al.], v.ö. Ugr. 179; V. úr még ezen cs. szókat is vonja ide: *jalañ* „meztelen“, *jal* „szegény“, *jalgin* „sovár“, — a mit csakis etymologiai kicsapongásnak nevezhetek.

Gyanánt: cs. *janida* helyett, *janlik* hasonló, osz. *janinda* helyette [tör. *jan* oldal-tól valók, s *janinda* nem „helyett“, hanem „mellett-nál“ (TW. *janinda* „bei mir“); v.ö. Ugr.; — **gyanú, gyanítani**: osz. *añ*-gyanítani, *añdir*-gyaníttatni, eszébe juttatni | osz. *añ*-egyszerűen „sich erinnern“; különben [al.]; — **gyapor, gyaporodni**: ujj. *jab, jap* sok, gyors, *japrak* igen sok, *japor* gyarapítani | KB.-ben *jab* bizonytalannak van jelezve (*); *japur*-pedig „verrichten, enden, schlieszen“; elfogadva is, a m. szó török képzésű volna; [jel.]; — **gyeplő, gyepleni**: cs. *jöb, jeb* kötél, *jeplik* kötőszerszám, *jeple* kötözni | St. *jib* „strick, gurt, seil“; *jiplik* „garn, zwirn“; *jeple* nincs meg; | m. *gyepel*-igének nincs köze a kötéshez, csak ezt teszi: „gyepen legelni“; a *gyeplő*: *jiplik* egyezésre pedig kívántatnék, hogy emez mint „leitseil“ valóban használtatott legyen; MNy. Szótára a *gyeplő*-t helyesen a *gyepel* igétől származtatja; — **gyere, gyereink**: cs. osz. *jürü* menj, *jürelük* menjünk | m. szó jelentése ellenben „kommen“; — **gyök, gyökér**: cs. osz. *kök* gyökér | a magyarban *gyök* csak újabb divatú, főleg grammatikai műszó; tekintetbe jöhet csak *gyökér*, melynek *gyök-ér*-ből alakulása nem bizonyosabb mint az, hogy *egér* = *eg*+*ér* volna; egységes, *r*-végű szót nyújtanak az Ugr. nyelvek; — **gyömörni, gyömöszölni**: cs. *jümürül*-összegyűrődni, összezugszorodni; *jümür*-gyömörni; *jümürük* v. *jomruk* ökök | St. *jümürül*-„in ruin verfallen, zusammenschumpfen“; *jümür*-, mely „gyömörni“-t jelentene, nincs meg; „ököl“ csak: *jomruk*; [jel.] — **gyönyörű, gyönyörködni**: ujj. *köndür*-örvendeztetni, *köngül* kedély; cs. *gönen*-, *könen*-örülni, *könül* jókedv: osz. *gönüllü* önkéntes | cs. (St.) csak *könen*-, melynek *könül*-vel való egybetartozása kétes; v.ö. *r*-vel való Ugr. alakot; — **gyík**: cs. *čijan* skorpió | ujj. (KB.) *čitan* skorpión (als himmelszeichen); [al., jel.]; — **gyúlni, gyújtani**: cs. *güj*-égni, gyúladni, *güjdür*-gyújtani, égetni | St. *gúj*-, *küj*-brennen, entzünden, sengen; | Ab. *küj*-„égni“, Vel.-Zern. kiadásában szintén tör. *jan*-igével van értelmezve, míg *küjdür* = *jak*; e szerint St. hibásan adja a *küj*-t transitív igének; | azonban *gyúl*, *gyújt* képzett igék; jobban Ugr. 188.

Hab, *habozni*; **habarni**, *habarek*: cs. *kajpar*- *habozni*, *kabar*-feldagadni, buborékot hányni, *kabaržuk* *habarek*, buborék; osz. *kabar*- „holyagot vetni, habozni“, jak. *köb*- fölszínen úszni | St. *kajpar*- „sprudeln, wellen, schäumen“, *kabaržuk* „wasserblase“; osz. *kabar*- „se gonfler“, TW. „aufschwellen, schwellen“ (ellenben „schäumen“ *köpür*-); | *hab* „spuma“ külön fogalom, mely a „forrás, buzogás“-ban még nincsen benne foglalva; *habarni* nem „buzogni“, hanem „fölkeverni, umrühren“, nem ide való; osz. *kabar*-, jak. *köb*- szintén eltérők; [jel.]; — **háj**: osz. *jag* zsír | v.ö. Ugr.; m. *h*: ugor *k* szokott hangviszony, nem így m. *h*: tör. *j*; — **hajtani** cs. *hajta*- *hajtani*, jak. *χaida*- (corr. *χaidá*-) „rindvieh treiben“; a tör. ige merő hangutánzó, v.ö. jak *χai*- „laut mit welchem das rindvieh getrieben wird“, s így nem ér föl a m. *hajt* „agere“ igével, melyben a *t* causativ képzőnek látszik; — **hagyma**, **hajma**: cs. *sojgan*, osz. *sogan*; | Ugr. 90; [al.]; — **hálni**: cs. osz. *kal*-maradni; | m. ige „pernoctare“, v.ö. tör. „kon-“; e különösebb jelentéssel egyezőleg Ugr.; — **hang**: ujj. *ong* hang, *ongda*- hívni, hangoztatni; cs. *on*, osz. *õñ* hang; | KB. *onda*- rufen, *on* (laut) von sich geben; [al.]; — **harag**, **haragudni**: ujj. *taruk* harag, cs. *tarik*- *haragudni* (St. „beengt sein, zürnen“), osz. *targin* (TW. *dargin*) haragos, *taril*- *haragudni*; jak. *ereχ* (*äräχ*) harag, düh, *uor* harag (zorn, heftigkeit, p.o. der kälte) | csudálni lehet, hogy V. úr mindezek helyett nem inkább a jak. *χorgut*- „zürnen“ igét méltatta figyelemre; [al.]; — **haris**: csuv. *kareš*, *karš* | v.ö. Ugr. 107.; az egy csuvas után, ily szónak török volta nem biztos; — **harkály**: cs. *karkara* „harkály“ | St. nincs meg; jel. nem biztos; — **hat**: cs. osz. *alti* | v.ö. Ugr. 113. *k*-*t*-féle alakokat; [al.]; — **hely**: osz. ujj. *il* ország, vidék; [al., jel.]; — **híg**: cs. *ikik* híg, *ik*-folyni, ujj. *üke* víz | St. *ikik*, *akik* flüssig, flieszend; KB. *ögü*, *ügi*, bizonytalannak jelezve (*); *hig* tkp. nem „folyó“, hanem „nem sürü“; [al., jel.]; — **hiúz**: jak. *üs* (corr. *ûs*); [al.]; — **horog**: cs. *irgak* „groszer haken, angel“; [al.]; — **hosszú**: ujj. *usun* hosszú, *usluk* hosszúság; cs. *uzun* hosszú, *uzat*-hosszabbítani, *uzan*-hosszúra nyúlni; jak. *usun* hosszú; | KB. szerint *usluk* kétes; van még: *uzak*-lang dauern; cs. (St.) *uzat*- „begleiten, schicken, dehnen“; *uzan*-nincs meg; | v.ö. Ugr., *k-n* kezdő alakokkal; *hosszú* e h. *hoszjú*; [al.]; — **hökkenni**: cs. *örk*-megijedni, *örket*-megijeszteni | St. *ürkü* „furcht“; de van osz. *örk*-, *örküt*-; [al.]; — **húg**: cs. *uka* húg | St. ige: *uka*, *öke*; a mint az eredeti írás mutatja, helyesen csak *öke*; [al.]; —

húgy: cs. *suduk*, osz. *südik*, jak. *ik* (corr. *ík*); | cs. (St.) *südik*; osz. (TW.) *sidik*; | a m. *húgy*-beli *gy* gyökszerű, míg a tör. *-dik*, *-dik* képző; Ugr., kezdő *k*-val; [al.]; — **húr**: cs. *kur* kötél | St. band, falle, schlinge; | m. *hur* tkp. „darm“; jobb, bár kevésbé látszatos egyezés Ugr. 167.

-ig (usque ad): cs. *deg*, *dek* | tkp. osz., cs. *tigrü*; különben *-deg* csak dativus után áll, tkp. adverbium, a milyen „usque“, lativusi viszony kifejezése (acc., *ad* praep.) mellett; a fölhozott példa *derja-deg*, helyesen így volna: *derjaja-deg*; [jel.]; — **illat**: cs. *ij* illat; ujb. *it* jó szag; | St. *ij* (azerb.) „geruch“; ujb. *it*, tkp. *jit*, a mivel jak. *sit* „geruch“ egyező; v.ö. karag. *tet*, *tes* geruch, és osz. *jiz* ebben: *jizlik* état de putréfaction; | a m. *illat* nyilván egy elveszett *ill*-igének származéka, mely *l* képzős denominativum lehet; de bizonytalan, hogy alapszava a tör. *jit*; épen oly jól lehet az a finn *haju* geruch, illetőleg *illani* = f. *hajaa-* (*hajada-*) odorem spirare, mely szintén a m. *l*-féléknek megfelelő denominativ ige; — **illanni**: cs. *ildam* gyors, *ilga-* futni, vágatni, *ilgar* futár, *ulak* futó Ab.; osz. *jel-* futni, futkosni; | St. *ilga-* „verfolgen, nachspüren“; *ilgar* in feindesland geworfene reiterabteilung; *ulak* „ló, futó“; osz. *jel-* courir ça et là; | m. *illan-*, mint momentán ige az *illat* szó igéjéhez (*ill-*) való; jelent pedig „suttomban való elsietést“, mint átv. néha p.o. „verduften“ is használtatik; — **ín** (nervus): cs. osz. *siñir*, jak. *inir* (corr. *iñir*) ín | jobban Ugr. 846., töszerű vég *-r* nélkül, és dentalis *n*-vel; [al.]; — **ingerelni**: osz. *inže-* bántani (szóval), *inžen-* sértődni, ujb. *inžker-* bántani | osz. (Bi.) *inžin-* être offensé, se fâcher; ujb. (KB.) csak: *inčkin-* „sich verletzen“; [al.]; — **iram**, **iramlani**: cs. *irvam* sebes forgás, gyors mozgás, örvény; | m. *iram* (így magára csak *ujabb szó*) nem jelent „forgást, azaz: drehende bewegung“; v.ö. Ugr.; [jel.]; — **izibe** (nyomban, rögtön): cs. *iz* nyom, *izide* nyomában, rögtön utána; | nincs miért elválasztani *izibe-t* a m. *iz* „articulus“, szótól (lásd MNY. Szótárát); különben kétlem is, hogy cs. *izide* „rögtön utána“ értelemben használtatik; [jel.].

Ját (névtárs, Szék.): cs. *at* név, *ataš* drusza | a m. szónak eredeti jelentése teljességgel bizonytalan; *drusza* ugyanazt teszi, a nélkül, hogy „név“ jelentésű szó volna benne; — **jonkább** (*inkább*): cs. *ong* (*oñ*) jó, jog, egyenes, helyes | *oñ* tkp. „dexter“, s evvel *jonkább* nem fejtődik meg, ha az egyezés alakilag ki is elégitene; —

jorgalom (*irgalom*): cs. ujj. *jarlik-*, *jarli-* szeretni, kedvelni | a m. szóban *g* is gyökszerű, v.ö. *jorgot-* a HBeszédben; [al., jel.].

Kajes, kajesa (görbe lábú): cs. *keč* görbe | St. Ab. nincs meg; [?]; — **kajla** (befelé görbedő): cs. *kajil-* meghajolni | St. „sich biegen“, ettől: *kaj-* „herabsenken, neigen, biegen“; -l tör. reflexiv képző; [al., jel.]; — **kaparni**: osz. *kopar-* kitépni, kihúzni | Bi. „arracher, déraciner, exciter“; mint *kop-* igének tör. causativuma; v.ö. Ugr. [al., jel.]; — **kár**: cs. *karak* kár, rablás, *karakői* rabló | a „schaden“ jel. nem következik biztosan *karak*, *karakői*-ből, melynek tkp. jel. „rablás, rabló“; ámbár fölhozza St., miben látnivalólag a m. *kár* szó szolgált indítóul; v.ö. Ugr. 8.; [jel.]; — **karmolni**: osz. cs. *tirmala-* u. a. | a tör. szó *tirnak-*nak egy mellékalakjától való; *karmol-* mélyhangulag, *köröm*-hez való, mely Ugr.; lásd alább: *köröm*; — **kavarni, keverni**: cs. *kar-*, osz. *karistir-* keverni; [al.]; — **kény, kényelem**: osz. *genš* (azaz *geñš*), cs. *ken* bő, tág, kényelmes; jak. *kien* (corr. *kiñ*) bőség, tágasság (breit, weit; breite, weite); | fölhozható vala inkább osz. *geñ* alak; | a tör. szók térbeli „bőséget, tágaságot“ jelentenek; m. *kény*, úgy mint *kedv*, lelki állapotra vonatkozik; az egyezés pedig tkp. csak a *kényelem* jelentésére támaszkodik, mely csak új-magyar csinált szó; | a csuv. *kajen*, *kan* ebben: *kajenzir*, *kanzir* „kényelmetlen“ sem egyéb mint a jak. *kiñ*, mint-hogy *kanzir* „keskeny út“-ról is mondatik; [jel.]; — **kerecseny**: cs. *karčuga* keselyű | a m. szó kerülhetett a szláváságból is; különben IV.-be való; — **kérni, kérdezni**: jak. *kördüö* „suchen, bitten, fordern“; | a m. alapige *kér-*, melyhez *kérd*, *kérdez*-ben ugor továbbképzés járult; a jak.-ban *d* gyökszerű; legfelebb [? ösr.]; — **kerítés**: csuv. *karda* kerítés, ól; | a csuv. szó maga sem eredeti török, közös az még néhány ugor nyelvvel, s hihetőleg régi kölcsönvétel indogermán nyelvekből (lásd: Thomsen, Einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen, 141. l.); | m. *kerítés* különben már képzésénél fogva sem egyező az idézett csuvas szóval; — **keresni**: cs. *karas-* idestova nézni, keresni; *kör-* nézni, *körüš-* idestova nézni; | *karas-* a *kara-* „nézni“ igének reciprocuma (Troj. *всаимно съ кѣмъ смотрѣть, осматривать* stb.), melynek a „keresni“ csak másodrendű jelentése; szintígy *körüš-* ettől *kör-* („látni“) = osz. *görüš-* „se voir, se rencontrer“; *kara* és *kör-* egyébiránt nem azonosíthatók; | m. *keres-* ige a *kér-*nek származéka, v.ö. Ugr. 21.; — **kés**: osz. cs. *kes-* „schneiden“, csuv. *xis* kard | tör. *kes-* ige a csuv.-ban

kas-; *xis* (*xils) jóformán = tör. *kilisz*; Ugr.; [? ősr.]; — **kisérni**: ujj. *kečir-* „vezetni, kísérni” | nem jelent, mint a *keč-* ige causativuma, egyebet mint „költöztetni”; [jel.]; — **kísztetni**: cs. *kista-* sürgetni | St. „anspornen, antreiben, beeilen”; | m. *kiszt-*, *kisztet-* „instigare, inpellere, illectare” nyilván causative alakúlt ige, melynek legközelebbi alapigéje *kész-*; ez meglehet, hogy *kész* „paratus, promptus”-nak, de az is, hogy *kéj* „libentia”-nak különböző képzésű denominativuma; (v.ö. a finn *kiihtu-* incitari, *kiihoitta-* „incitare, urgere” denom. igéket, melyek egy *kiiha* alapszóra mutatnak); — **koldús**: cs. (türkm.) *kuduš* „dervis, bettler”, *kol-* kérni | St. „um entschuldigung bitten”; [al., jel.]; — **kóró**: osz. *kuru*, cs. *kuruk* száraz | a m. szóban lényeges fogalom „szár, sarj”; [jel.]; — **koslatni**: cs. *koš* pár, *koš-*, *košla-* párosítani, *košlat-* párosíttatni; | cs. *košla-*, *košlat-* bár lehetséges, de nem létező igék, melyeket csak V. úr képezett; *koš-* „hinzufügen”; | m. *koslat-* nyilván *kos-*-tól való, nem is jelent „párosulást”; [jel.]; — **kovályik** („enucleat” Kresz.), — **koválni**: cs. *čubul-* „sich schälen” | a m. szóhoz tartozik még *kovad-* ige; m. *kovul* ige nincsen; az „enucleat” jel. csak a *kovályit* igét illeti, v.ö. Kreszn.; [al.]; — **ködmén**: ujj. *ketim* ruha, *ket-* ruhát öltetni | a m. szó, mint bizonyos ruhadarab neve, kétes eredetű és etymológiájú; mindenestre csak mint *kész* szó került be valahonnan (lásd: NyKözl. VI. 308.); — **köldök**: cs. *köndük*, osz. *köbek*, *göbek*; | *köndük*-hez v.ö. *tob-tat. kindik*; meg nem fér ezzel osz. *göbek* (csak így TW.); *l*-vel való alak Ugr.; — **kölyök**: osz. *kelek* „szörtelen [éretlen] állapot”, p.o. dinnyéről is mondható; *kel* kopasz; | m. *kölyök* egyszerűen „catulus” = zürj. *kolik* „tojás” (v.ö. osztják *moč* „junges tier” és „ei”); — **kör**, **körül**: jak. *körüö* bekerített hely, *körüöle-* (corr. *lâ*) bekeríteni; | „zaun” még nem az a mi „kreis”; [jel.]; — **köröm**: osz. cs. *tírnak*, ujj. *tírnak* | mint átvétel a m. szó *tírnó* lenne; nem rendes hangváltozás mellett, legfeljebb [? ősr.]; v.ö. Ugr. *k-n* kezdő alakkal; — **köz**: esuv. *χοš*, *χοža* | a m. szó elterjedt ugarság szerte, mi ellenében inkább az egy csuvas *χοš* eredetisége válik kétséssé; cs. *kati* V. úr saját jegyzete szerint, nem jöhet tekintetbe; — **kupa**: cs. *kopa* ivóedény, *kopka* veder, osz. *kupa* pohár; | a m. szó közvetlenül a lat. *cupa*, mely a szláv nyelvekben is elterjedt (lásd: NyKözl. VI, 308.) — **küzdeni**, **küszködni**: cs. *küž*, osz. *güč* erő, cs. *küžen-* sich anstrengen; | m. *küzd-* nem lehet denominativ képzés, hanem (úgy mint *kérd-* ettől *kér-*) egy *küz-* alapigére mutat.

Lap, lapos : osz. *japrak* lap és lomb (értsd : blatt, levél) ; osz. *japa* lapály (?) , cs. *jalpak* „flach, eben“ ; | e szerint *japrak* talán *jalprak*-ból lett volna ? osz. *japa* „szórolapát“ , cs. (St.) „schaufel“ ; | *l* — tör. *j* kölcsönvétre nem alkalmazható hangviszony ; ösr. -viszonyra nézve pedig egyéb bizonyítás nélkül föl nem vehető ; [al.] ; v.ö. Ugr. 668 ; — **legény** : osz. *jegen* völegény, *jigit* hős, legény ; | Bi. *jegen* „neveu, petit fils“ ; | lásd *l* : *j-re* nézve *lap* alatt ; v.ö. Ugr. 680 ; — **lepni, lepel** : cs. *jap-* takarni, osz. *japik* lepel, takaró (tkp. „pferdedecke“) | cs. *japuk* „feine wolle, decke, pferdedecke, lásd : *gyapju*, mely e szerint egyazon lenne m. *lep*-vel ; különben m. *l* : tör. *j*, mint előbb ; v.ö. Ugr. 687.

Macska : cs. *möšük, mišik* | vajjon nem *p'sik* is ? a m. szó jóformán a szlávól került ; — **máj** : cs. *bagir* máj | v.ö. Ugr., *m-en* kezdő szóval ; vannak osz. szók, melyeknek kezdő *b-jét* a tatár dialectusok *m*-vel váltják föl, de ezekhez *bagir* épen nem tartozik ; megjegyezni való, hogy osz. *bagir, bagirsak* „belek“ ; — **más** : cs. *bašak* idegen, külön, ujj. *basa* (corr. *baš*) „anders“, *baša* wieder ; | Ugr. *m-en* kezdő alakokkal, melyek szerint a m. *más* képzővel van, míg a *bašak* (osz. *baška*)-beli *š* gyökszerű ; — **meny** : jak. *mängge* (corr. *männä*) „meny, nagy“ ; ujj. *mengi* (*meñi*) örökké való ; | a jak. *männä* magára nem jelent „menyvet“, csak : *männä tañara* teszi azt ; v.ö. Ugr. ; [jel.] ; — **mogorva** : cs. *mogul* „bú, gond“ (Abulgazi ennek a *mogul, mongol* tulajdonnevet magyarázza) ; | elégtelen alap a tör.-magy. szóegyeztetésre ; — **munka** : cs. ujj. jak. *muñ* baj | a m. szó kétségtelenül a szláv *muka* (régibb *monka*), melynek *muñ*-hoz való hasonlósága alig több mint esetlegesség.

Nyak : osz. *jaka* gallér, cs. nyak, hátulsó rész | St. „nacken, der kragen“ ; | nem igen hiszem, hogy a *jaka* szó, mely különben az egész törökségben (jak. *saya*, csuv. *soya, kojb. taga*) „gallért“ teszen (még azontúl a mongolban és mandsuban is) egyenes értelemben „nacken“-t is jelentene ; v.ö. Ugr. ; [jel.] ; — **nyál** : cs. *jelem* enyv, nyálka | St. így : „leim, harz“ ; egy Ab.-beli *jalin* *nak* „nyál“ jelentése nagyon bizonytalan^{8*)} ; [al., jel.] — **nyár** : osz. *jaz* és *jaj*

^{8*)} Az Ab. „*jalin*“-nak ilyen magyarozatát adja : „arról mondják, hogyha a kutya hőség miatt nyelvét kilógatja (kiölti)“ ; meg *talin*-nak ezt : „arról mondják, hogyha a kutya fáradtság vagy veszettség miatt nyelvét kiöltve liheg“ (Ab. magyar kiadása fölülte szabadon fordít így ; „veszett kutya szájából folyó nyál“). Mind a két helyen ugyanazon vers van idézve egyszer *jalin*, másszor *talin* szóval,

nyár | képzelhető ugyan egy az osz. *jaz*-nak megfelelő csuvas *jar alak, melyből mint kölcs. a m. *nyár* eredne; tényleg a csuvas a *jar*-on túl *sor*-t fejtett ki („tavasz“) s néha a magyar az előbbre haladt csuv. *s*-t is tükrözi vissza (v.ö. *szél* ventus), úgy hogy *szár-féle m. alakot lehetne várni; | mindez ellenében azonban *n*-en kezdő mongol szók állíthatók, melyekkel a m. *nyár* nagyobb valószínűséggel függ össze: *naran* nap (sol) vagy burj. *nažer* „nyár“, különösen ez utóbbi, mely talán *najer*-ből lett; — **nyargalni**: osz. *jorgala*-poroszkálni, *jorga* poroszkáló ló; a m. szón a „vágatva menés“ értetik; [jel.]; — **nyirkos**: jak. *nuora* „soha ki nem száradó“ (p.o. sár); | jel. némileg elütő; [al.], jobb Ugr.; — **nyújtani, nyúlni**: cs. *jaj*-terjeszteni, nyújtani, *jajil*- (refl.); | v.ö. Ugr., *n*-en kezdő alakkal; — **nyúzni**: osz. *jüz*- u. a. | v.ö. Ugr., *n*-es alakkal, melyből a m. szó hosszú *ú*-ja is megmagyarázódik.

Öcsárolni: ujj. *učuzla*-megvetni, | a m. igének mint denominativumnak alapszava, úgy látszik, *olcs-ár* (e h. *olcsó-ár*), a melynek csak első részére vonatkozhatik az egyezés; lásd alább: *olcsó*; — **ocsó** (éber), *ocsódni* ébredni: ujj. *otuk* éber | = tör. *ojak*; *ocsó* az *ocsód*-igéből van következtetve (Ballagi: „erwachend, wach“), kérdés vajjon helyesen-e? a régibb kútfők nem ismerik; | egyéb analogia szerint a hangviszony sem ajánlja, sem kölcs., sem ősr. fölvételét (lásd *aludni*); — **ok**: ujj. *ok* értelem, jelentés, tartalom; — **okos**: ujj. *okuš* tudás, tudományosság; — **oktatni**: ujj. *oktur*-értésre adni, tanítani, cs. *okut*-oktatni, tanítani; — **okúlni**: ujj. *ok*-megérteni, cs. *oku*-érteni, olvasni; | mind ezen együvé tartozó külön czikkekben V. úr a tör. *oku*-„olvasni“ igének másodrendű jelentéseit („verstehen des gelesenen, gelehrsamkeit, gelehrtes wissen“) állítja előtérbe. Ujj. *ok*-nem egyéb, mint *oku*-nak rövidített alakja; emennek pedig igazi alapjelentése kiviláglik az *ok* „laut, ruf, stimme“ alapszóból; alig meg kell említeni, hogy az „olvasás“ a miveltség első fokain főismertetője a tudósnak, s egyszersmind a tanítás fő tárgyát teszi; ehhez képest *okut*-tkp. „olvastatni“, a. m. „tanítani“; | egészen

úgy hogy csakugyan, a mint V. úr gyanítja *talin*-ről, egyik vagy másik szó hibásan volt írva vagy olvasva. A vers így hangzik: *bari agzida tilbe it-dik jalin* (v. *talin*): „minden (ember) szájában veszett kutya gyanánt (úgy mint veszett kutyának) *jalin* v. *talin* (? kiöltött nyelv? lihegés? nyál?). Mindenesetre egy hasonlításra használt szónak és szójelentésnek jobban biztosítottnak kell lenni, mint itt a *jalin* szó és jelentése.

más jelentése van a m. *ok*, *okos*, *okni*, *okúlni* szóknak, s abban jelesen az olvasás (szaválás) értelményének semmi nyoma, v.ö. Ugr. 795.; [jel]; — **olcsó**, **ócsó**: cs. *učuz* olcsó; | nincs tudva, hogy ez valaha *ulčuz* volt; különben v.ö. Ugr.; [al.]; — **olu**, **olvadni**: cs. *höl* nedves, jak. *ul-* schmelzen, tauen; | tekintetbe csak az utóbbi jöhetne, mely azonban az ugor egyezés mellett meg nem áll; m. *olu* nem is létezik, kivéve a szerencsétlenül kigondolt *olu-vaj* = *olaj*ban; — **olvasni**: csuv. *vola-* | ez tkp. *vogla-* helyett, a tör. *oku* alapszavából (*ok*); másképen Ugr. — **olló** (*orló*): osz. *orak* sarló | sehogys tudjuk, hogy *olló* e h. való: orló; épen úgy lehet *odló*, *ogló*-ból is; — **orom**, **ormos**: ujj. *ori*, *öri* fenn, föl, *örük* magas; cs. *orun* emeltség, magas hely; jak. *oroi* csúcs, hegy | KB. *üri*, *ürü* (nem *ori*) és *örük*, s hozzá idézve cs. *öri* „stromaufwärts“; evvel nem egy cs. *orun*, tkp. „ülőhely, trón“; megint evvel nem egyező jak. *oroi* „spitze“ (*többő orojo* scheidel), hanem jak. *orun* bank, bett, *orun* stelle, koj. *ören* bank, v.ö. cs. (Ab.) *orun* hely, lakó v. nyugvóhely; | m. *orm-* töszó, melynek egyeztetésére több kell, mint csak az *or*-ra szorítókozó hasonlóság; — **orr**: cs. *borun* orr; | v.ö. Ugr., a magyarban *rn* nem hasonúl át *rr*-vé, de igenis *rv* (*rb*); [al.]; — **ország**: cs. *urun* hely, vidék, jak. *orun* hely, cs. *jurt* ország | St. *urun* „ort, platz, stelle“, *jurt* land, vaterland, haus, zelt; | *ország* (HBesz. *uruszág*) részbeli egyeztetése nem elég, mert *-szág* nem a *ság*, *ség* képző, különben a régi m. alak *uruség* volna; — **orvos**: ujj. *jorkuči* álomfejtő, kuruzslya (? kuruzsló); [al.].

Ököl: cs. *ögül*, *ökül* gömb, gömbölyűség | St. „die runde, knaul, menge“; | „faust“ jelentésre az altaji nyelvek tüzetes szóval bírnak: tör. *jumruk*, finn *nyrkki*, mord. *mokšinda*, cser. *moškundo*, lapp *čorbme*, mong. *nidurga* (burj. *ńoderga*); s e szerint a m. *ököl* értelmező egyeztetése nem elegendő; — **ölni**: osz. cs. *öl-* halni, *öldür-* ölni, jak. *ölör-* ölni; | *öldür-*, *ölör-* causativuma ennek: *öl-* „halni“, s így tkp. „meghalatni“, mely ige, ha nem is volna a grammatikai alakkülönbség, még abban is elüt a m. *öl-* igétől, hogy ez lényegesen a cselekvés módjára is vonatkozik (*ölni* „schlachten, mactare“), v.ö. Ugr.; [jel.] — **örvény**: cs. *irvam* örvény, *ögürül-*forogni | St. *irvam* „behendigkeik, geschicklichkeik in handhabung der waffen, tapferkeik, schnelles herumdrehen“; Ab. ugyan még ezt is hozza: gyors forgás, „örvény“, de erről az eredeti textus kiadása (Vel.-Zernof-féle) semmit sem tud, hol ezen fölül a szó nem is *irvam-*

nak, hanem *irdam*-nak hangzik, a szók alphabeticus rendével egyezőleg; cs. *ügürül*- (St.) sich herumwenden, v.ö. *ügür*- abwenden, wegwenden; | v.ö. Ugr.; [al. jel.]; — **ös, ise**: jak. *ese* (*üsä*) groszvater, osz. *eski* öreg, ó | osz. *eski* nem „örög“, hanem „ó, ócska, régi“; | m. *ös*-nek, s szerinte *ise*-nek hosszú vocalisa magyarázatot kíván, melyet Ugr. 773. nyújt; — **ösz** (autumnus): osz. *gös* (corr. *güz* TW. Bi.), cs. *közek* ösz; | kielégítő ugor rokonság előbb való, v.ö. Ugr. 856.; — **özön**: cs. *özgün* igen nagy, túlságos (p.o. *su víz*); *ös*- nőni, *ösken* felnőtt, nagy, magas; | St. szerint *üzgün* (nem *özgün*) *su* „ein wasser, über welches man schwimmen kann“, az *üz*- úszni igétől; *ös*- „wachsen, aufschieszen“; | V. úr itt az *özön*-nek kétféle etymológiáját adja, melyekre ráillik „ha akarom, vemhes stb.“; azonban nem nagyon valószínű, hogy az *özön* csak „átúszó víz“ volna; *ösken* meg nem mondatik vízárról; [jel.].

Piczi, picziny: osz. *bízi* kicsiny és kedves (gyermek nyelven); csuv. *pizike* picziny; | osz. szó eredeténél fogva jelentéktelen, olyan mint p.o. m. *csecse-becse*; a csuv. szó egyedül nem bizonyít az ugor rokonság ellen; v.ö. Ugr. 435; — **piszok, piszkos**: osz. *pis* csúnya, cs. *pis* szenny, *pise* rüh | St. csak *pis* (nem *pise*); ez különben perzsa szó, melynek egyezése esetleges; V. úr a m. *büz*-hez is hasonlítja ugyanezt; v.ö. Ugr. 438.

Rakni: osz. *brak*- letenni, hagyni | *brak* nem „letenni“, hanem „hagyni, odahagyni, vetni, dobni, eldobni“; | alakilag már az *r* kezdőhangzó jellemzi a m. szó ugarságát; [jel., al.]; — **remény**: cs. *irim* hoffnung, einbildung; jak. *ereni* remény; | a cs. szó „hoffnung“ jelentése a *zatun irimi* (weiberaberglaube, leeres geschwätz) szólás szerint nem egészen biztos; jak. (Böhtl.) csak *ärin*- hoffen (*äränär* hoffnung); [jel., al.]; — **rokon**: cs. *uruk* család, rokonság; ujj. *urukun* rokonságban; | az *urukun*-beli *n* casusrag csak nem lehet az a mi a m. szónak többeli *n*-je; tekintve, hogy az ugor nyelveknek szókezdő *r*-jük van, nincs okunk néhai m. *orokon*-t fölvenni; e szerint gyanítható gyökreszekként egymásnak ellenében állanak m. *rak* : tör. *ur*-, a mi [al.].

Sajnálni: ujj. *sagin*- aggódni; | összeütközik a *szánni* ezikkel, lásd fent. 88. l.; — **sallang**: osz. *sallan*- lelőgni, fityegni | mint a *salla*- „tenir en équilibre, balancer“ igének reflexivuma *sallan*- „se balancer, chanceler“, v.ö. TW. „herabhängen“ *asil*- (nem *sallan*-), ellenben „wanken“ *salan*-; m. *sallang* „riemenfranse“ szónak

lehet más etymológiája is; [jel.]; — **sás**: osz. *saz* sás, *sazlik* nádas; | osz. *saz* „nád“; v.ö. Ugr.; különben magában véve jelentéktelen szó; — **sebes**: cs. *čeber* fürge, gyors | St. „flink, geschickt“ von frauen; | a csuvasban *čibir* „gut, schön, tüchtig“, mely szomszéd ugor nyelvekbe is bejutott (csér. *čever*, rotj. *čeber*, mord. *cebär* jó, szép), s a magyarban *czevere* alakban lép föl (*czevere kis leány*); — **sekély**: cs. *seg* sekély, csuv. *saŋal* kevés; | St. csak: *sek* „übergehen, überschreiten“; csuv. *saŋal* a m. *csekély*-hez tartozik (fent 79. l.), mely megint *sekély*-vel nem vehető egyszerűben azonosnak; [jel.]; — **serkenni**: cs. *čerken* gyors mozgásokat tenni; [jel.]; — **sietni**: jak. *tiēti-* (*tiätäi-*) sich beeilen; | m. *siet* kéttagú, olyan képzésű mint *vezet*; jak. *tiät-* egytagú, diphthongussal; v.ö. Ugr; [al.]; — **sír**: osz. *čigir*, *čir* barázda, verem; cs. *siri* kút, verem; | az osz. szót nem hitelesíthetem; hacsak nem a perzsa *žer* „fissure, fosse“ szót kell a *čir*-en érteni; cs. *siri* (türkm.) „quelle, grube“; | az ugarság részén van: csér. *šugar*, *šiger* „sepulcrum“: — **sodorni**: cs. *südre*-taszítani, tolni; | m. *sodor* „torquere“; a „hinreiszen“ jelentés csak a *sodorni* igének alkalmi használata szerint (p.o. *belesodorni* tkp. hineindrehen) van fölvéve; [jel.]; — **sürolni**: osz. *sír*-karczolni, vakarni, cs. *sír-törölni* | osz. *sír*-„polir, raser“; | a m. szónak *ú*-ja összevonásra mutat; [al.]; — **süket**: ujj. *šük* hallgatag (csendes, veszteg): *š. turmak* hallgatni; [jel.].

Szajkó, szajkolni: osz. *saikala*-hebehurgyákat beszélni, cs. *saikak* h. beszéllő; | ez nincs meg St.-ben; osz. *saikla* „dérasonner, extravaguer“; | m. *szajkolni* igét különben a MNyelv Szótára nem ismer; [jel.]; — **szedni**: osz. *seč*-válogatni (choisir, élire); | a m. igének alapjelentése nem „válogatni“, hanem „einzeln weg- und aufnehmen, auflesen“ [jel.]; ezenkívül [al.]; — **szegény**: ujj. *čikaj* arm, osz. *zögürt* szegény, cs. *sökül* krank, schwächlich, arm; | a tör. szók nem egyeznek egymás közt; v.ö. Ugr.; — **szél margo**: osz. *jali* part, szél; | az *sz*: *j* hangviszony mellett az egyezés csak úgy állana, ha a m. szó a csuvasból, mint kölcsönvétel került volna; a mi nek fölvételére azonban Ugr. szerint nincs szükség; — **szelni**: cs. *čal*-vágni, levágni (p.o. fejlet); | jel. elütő (lásd: Finály, m. rokonértelmtű szók, 21. l.); v.ö. Ugr.; — **szélyedni**: csuv. *salan*-u. a. | a m. ige denominativ, v.ö. *szélylyel*, mihez képest a m. és tör. alapszók egyezése ez esetben nem biztos; — **szeplő**: cs. *sepke* szeplő, egyes csepp v. folt, *sep*-cseppgetetni; | *sepke* nincs meg St.-ben (de van a

mongolban *sebge* sommersprossen); *sep* = osz. *sep*- e h. *serp*- „arroszer, asperger“; még könnyebben, a m. szó egész alakjára nézve, hasonlítható: finn *täplä* petty, *täplikäs* gesprenkelt; — **szer**: ujj. *süre*, osz. *sira*, jak. *serge* (sürgä) rend, sor; | lásd fent. 87. l. *sor* alatt, melylyel a *szer*-t nem lehet egyszerűen azonosítani; v.ö. Ugr. 286; — **szíj**: cs. *čij* sásból készült öv stb. | St. „schilfmatte zum umspannen des zeltés“; [jel.]; — **szó, szólni**: cs. osz. *söz* szó; *sau* beszéd, szó, *sauži* szószóló; | *söz* nem jöhet tekintetbe [al.]; St. csak *sauži* v. *sauži hatun* „beschauerin, ehevermittlerin“ (v.ö. KB. ujj. *sauči* profet, nachrichtgeber), a miből meg nem bizonyosodik, hogy cs. *sau* „szót“ jelent; — **szomorú**: cs. *somsur* szomorú, bús | a m. szó különös m. képzésű (v.ö. *homorú, keserű*); [al.]; — **szoros, szorúlni**: osz. cs. *tar* szűk, *taril-* szűkülni, szorúlni; [al.]; v.ö. Ugr. 300; — **szöcske**: osz. *šëra-* ugrándozni (*sauter*); | jobban Ugr. 302; [al.]; — **szeg** (*clavus*); ujj. *čügi*, cs. *čüvi*, osz. *čivi* | ujj. *čügi* nincs meg KB.-ben; v.ö. Ugr. 277; [al.]; — **szög, szöglet**: cs. *čič* öböl, szeglet (bucht, winkel); [al.]; v.ö. Ugr. 278; — **szunnyadni**: cs. *süng-* elaludni (tüz, csillag), osz. *sön-* elaludni (értsd : s'étéindre) | St. *sün-* „fallen“ (sternschnuppen); [jel.]; v.ö. Ugr. 306; — **szűk** osz. *siki*, *sik* szűk, szoros, *sikil-* szűkségekben lenni, szorongatást érezni | osz. *sik* tkp. „épais, pressé, fréquent“ azaz „dicht“; *sikil* „être pressé, tourmenté, affligé, fatigué“; | v.ö. Ugr. 310. „angustus“ jelentéssel; — **szömölcs, szemölcs**: osz. *sivilži*, *sivilžim* (? *sivilžik*) u. a. | a magyar nem fejleszti a *v-t m*-vé, inkább megfordítva; pedig ez volna az eset ez egyezésben, mely kölcs. volna; inkább a mord. *sildeje-t* lehetne a török *sivilži*-vel egyeztetni; [al.]; — **szüz**: osz. *kiz*, cs. *kiiz* (*kíz*) leány, szüz; | m. sz : tör. *k* hangmegfelelés kölcsönvétele nem alkalmazható, ősr-ra nézve nincs megállapítva; [al.].

Takarni: osz. *tayar* tarisznya, cs. *takar* lepel, takaró, zsák, *takaržuk* kis zsák | osz. (Bi.) *dayaržik* „sac, poche“; | St.-ben nincs meg *takar*, melynek „lepel, takaró“ jelentése az osz. *dayaržik* (= cs. *takaržuk*) szerint nekem költöttnek látszik; különben a m. szónak grammatikai jelleme is elütő; [jel.]; — **talabér** (*praemium inventionis*. Kreszn.); jak. *tolobur* talabér, osz. *kelebir* talált kincs | jak. (Böhtl.) *tolobur* „lösegeld“ a *tolui-* igétől (úgy mint *talabir* „raub“ *talâ-tól*); | a m. *talabér*, melynek azonban Kresznerics nem jegyezte föl honnanvoltát, csak nem lehet más mint *találó-bér*-nek rövidítése; [jel.]; — **talaj**: cs. *tala* és *dala* mező, föld (boden) |

St. így: *dala* (nem *tala*) „ebenes land, steppe“; | a m. szó szláv eredetű (ószl. *ТАО, ТАΙΑ ἔδαφος*, *pavimentum*); — **talp**: cs. *tap* lábnyom, *taban* talp; | cs. szó [jel.]; *taban* [al.], v.ő. Ugr. (toldat a 192. számhoz); — **tanács**, **tanakodni**: osz. *daniš-* tanácskozni (consulter, prendre conseil), *daniš* tanács (corr. *danišik*); | *daniš-* ige török képzés *dani-* (*tani*) igétől, a melyhez fent 88. l. a m. *tanul*, *tanítani* igék vannak állítva, mint ősr.; ezekkel egybetartozik *tanács*, *tanakodni*, melyek azonban tör. *daniš-*val ennél szorosabb viszonyban nem állanak; — **tántorogni**: cs. *tinterekle-* | az utóbbi *-la*, *-le*-féle tör. denominativképzés; a m. szóban legalább már a *g* is képző (v.ő. *tántorodni*); — **tapadni**, **tapasztani**: osz. *japis-* (corr. *japiš-*) tapadni; | evvel nem egyező a szintén fölhozott cs. ujj. *tap-* „szolgálni, tisztelni“ (v.ő. osz. *tap-* adorare, jak. *taptâ-* lieben); | osz. *japiš-* [al.]; ellenben mint ősr. lehetne összeállítani: m. *tapintani* (*tapasztalni*, *tapogatni*, v.ő. Ugr. 196.) és tat. *tab-* találni, jak. *tab-* das ziel treffen; — **tartani** (*durare*): cs. *tart-* tartani, eltartani, húzni; | ennek egyenes jelentése csak „húzni, vonni“, a melyből az esetleges „dauern, wahren“ is foly (v.ő. „hinziehen“); *tartin-* („sich ziehen), sich zurückziehen, sich enthalten“ (v.ő. *vonakodni*); hogy másrészt egy „halten“ jelentésű szó szintén esetleg „dauern, wahren“ értelmében használtatik, v.ő. „*anhalten*“ vagy *tenor* (*uno tenore, tenor rerum*); [jel.]; — **tavasz**: cs. *tomus* tavasz utója | St. már V. úr maga is megjegyezte, hogy ez = osz. *temuz* „monat juli“, a mi tudvalevőleg nem is eredeti tör. szó; | m. *tavasz* rokonsága Ugr. 203; — **te**, **ten**-magad, **tí**: osz. *sen* te, *siz* tí; | az egész törökség nem ismer *t-n* kezdő 2. személynévmást, sem mint önálló szót, sem mint ragot; az hogy volt-e valaha *sen*, *siz* helyett *ten*, *tiz*, kérdés, mely az ugor-tör. ősrökön vizsgálatához tartozik; eleve az nem bizonyos, minthogy a 3. személynévmásra nézve is e két nyelvcsoport egymástól eltér; — **teprenked**, **töprenkedni**: cs. *tepren-* nyugtalanzkodni | a cs. szó a földrengésről is mondatik, mihez képest egyenes jelentése „sich bewegen, sich regen“; a m. *töpreng-*, *töprenkedni* „angi“; — **teríteni**, **terülni**: osz. *ser-* teríteni; | a m. igék a *tér-*nek származékai; e mellé pedig mint ősr. más török egyezés áll (fent 89. l.); — **tilos**, **tiltani**: cs. *tij-* verbieten, verhinderen, ujj. *tít-*; | nem áll meg Ugr. 245. ellenében, mely a m. szó *l*, *lt*-jét mutatja föl; — **tojni**, **tojás**: osz. *dog-*, cs. *tog-* „szülni“; | jel. elferdítve, mert *tog-* intransitív ige „születni, nasci, oriri“; e szerint az egyezés csak

annyit ér, mint a m. ölni = tör. *öl-* (halni)-féle; ⁹⁾ — **tok**: cs. *takar, takao* „zsák, lepel“; | itt nyilván egy kis tévedés (emlékező hiba) forog fenn: St. *takao* „pferdehuf“; *tagar* „schüssel“; — **tompa**: jak. *tuppay* *tompa*; | a m. szó szláv eredetű (ószl. *Тампиз*, or. *тупный* stb.); — **tönk**: cs. *tõn* fenék, alsó rész, fának töve“; | St. „grund, boden eines gefäszes“; m. *tönk* nem jelent „feneket“; a *tönkre jutni* (v. *menni, tenni*) szólásban is *tönk* csak „ledõlt fa“, vagy „levágott fának darabja“ értelmével van; — **tönkö** stipes: cs. *tõn* „törzs, edénynek alsó vastag része“; V. úr itt megint másképen forgatja a cs. *tõn* jelentését (lásd *tönk* alatt); v.ö. Ugr. 234; — **törülni**: cs. *siv-, siv-*(mak) *törülni*; | nem tudjuk, hogy a tör. ige valaha *tir-* volt; ennek fölvétele pedig következetesen folytatva, az jönne ki, hogy a törökségnek nincs is szóelején eredeti *s-*je; [al.]; — **tűsz** (hasonló megfelelő rész, obses): jak. *tus* ellenkező megfelelő rész, cs. *tuš* rész, ujj. *tuš-*, *tõš* érték hasonló megfelelő rész; | jak. *tus* „vor einem liegende seite“; cs. (Áb.) *tuš* „rész, oldal“ („seite, ar. *taraf*“ értelmében); ujj. *tuš* „gefährte, freund, der gegenüberstehende, wert“; [jel.].

Undor, undok: cs. *undor* (St. *ondur*) csúnya, utálatos; | St. frevelhaft, hässlich; ez a textushely: *ondur işi jok* nem állapítja meg a tör. szónak „ekelhaft“ jelentését; — **úr**: ujj. *uri, uri* magas előkelő; | m. *úr*-nak nem „magas“ a jelentése, hanem „mann, ehemann“ (*uram*), s innen aztán „herr, dominus“; v.ö. Ugr. 778; — **úszni**: jak. *usun-*, osz *jüz-*, cs. *üz-* *úszni, öze* „fenn“ | St. *úze* „auf, darauf, über (-ra, -re)“; hogy ez egy *üz-* *úszni* igével, mely azonban teljesebben *jüz-* nek hangzik, nem valószínű; | m. *úsz-* ige sz képzős alakja egy elterjedt ugor (*uj-*) igének, v.ö. Ugr. 779; — **út**: cs. *öt* elhaladás, menés, *öt-* elhaladni; | a m. *út* alakilag is kielégítőbben Ugr. 808; még tekintetbe jó, hogy *út* tkp. „via“, nem „iter“.

⁹⁾ V. úr itt még a törökben használt *toçum* (nem *toçum*, sem az oszmanliban *doçum*) „tojás“ szót is hozza föl, mely szerinte „a szótároktól tévesen perzsa eredetűnek tartatik.“ Pedig a tévedés itt V. úr részén van, ki nagyon szeret idegen nyelvekből egyetmást a törökségnek vindicálni (vagyis „a török nyelv birtokául hódítani“). A *toçum* szó ugyanis a perzsában sem tegnapi; megvan ez már a zendben (*taokhma*) és a szanszritban *tõkma*, jelent pedig: „granum, semen; ovum.“ Hogy a „tojás“ jelentés határozottabb kifejezésére az új-perzsában a *toçm-i murg* (madár-*toçum*) használtatik, legkevesebbé sem bizonyítja a szó török voltát. Épen így mondja a m. nyelv mindig ezt *tik-mony*, míg egyéb ugor nyelvekben attributum nélkül *mony* (f. *muna*, cser. *muno* stb.) jelent „ovum“-ot.

Üszög: cs. *issik* (*issik*) meleg, hő | a m. szónak „meleg, hő“ alapjelentése csupa vélemény; különben tör. *isik* a m. *izzó* mellett talált helyet (fent 84. l.); — **ütni:** cs. *küt-ütni*; *kütek, küteg* ütleg, verés; | St. *köt-schlagen*, *prügeln*; *kütek, küteg* meg mondva csinált alakok, mert az ige nem *küte-*; St.-ben csak ez van: *kötük* „stock, schlägel“; | azonban v.ö. Ugr.; [al.]; — **üz** (szag, Szék.): cs. *is* szag, jak. *üs* (corr. *ís*) szag, erős szag; | jak. (Böhtl.) „starker, durchdringender rauch“; | a székely *üz* e helyett és mellett: *büz* (*megüzöl*ni, *megbüzöl*ni virágot) nyilván csakis ez utóbbinak elül kopott mellékalakja, mely tehát külön hasonlításra sem szolgálhat alapúl; lásd a *büz* cikket (115. l.)

Vásni: cs. *ašin-* elkopni | St. ige: *ěšin-* „sich anreiben, abwetzen“, ettől *ěš-* „graben, schürren (? scharren), reiben, wetzen“; [al.]; — **vászon:** osz. *bez*, cs. *böz* vászon; | cultur-cikket jelölő szó, melynek egyezése, mint köles, szorosabb alaki egyezést kívánna; — **velő** medulla: cs. *jilik*; — **velő** cerebrum: cs. *mejín*, osz. *bejin*; | kétféle m. *velő* szónak fölvétele teljességgel alaptalan; „cerebrum“ határozott jelölése „agy-velő“; | tör. *mejín, bejin* hasonlítása szembe-tünőleg semmis; látszatosabb cs. *jilik*, mely a *j--v* hangviszony gyarlósága miatt csak esetlegességnak tekinthető; | v.ö. Ugr., hol *v-n* kezdő alakok felelnek meg; — **vén, vénül**ni: osz. *buna-vénül*ni; | *buna-* igének lehet más alapja is, mely nem jelent épen „vénet“; ellenben ily jelentésű alapszó megfelel a m. *vén*-nek Ugr.; — **verem:** cs. *ur* verem | St. „*or* festungsgraben“; | teljesebb alaki egyezés kell e föl nem fejtett tőszóra, v.ö. Ugr. 598.; — **vetni:** cs. *atvetni, jít-* „elveszteni“; | *jít-* ezt teszi: „elveszteni“ (in verlust geraten, verloren gehen); különben mind két tör. szóra nézve [al.]; — **világ, világos, villogni:** ujj. *jolav, jula* fáklya, világosság, *jolak-villogni*, fényleni, cs. *jilla-villogni, jillag* fényes, *jalga* fényleni | KB.-ben *jola-* bizonytalanak van jelezve (*); mint ige pedig *jolav*-van; cs. *jilla-* nincs meg St.-ben; *jalga-* „fényleni“ szintén tévedés: St. „anbinden“; ellenben van St. *jaldir-, jaula-* „glänzen, strahlen“; | szókezdő *v* és *j* nem egyeztethetők; megvan különben a m. szónak rokonsága *v-n* kezdő alakokkal Ugr. 568. 569.; v.ö. még fent 96. l. a *csillag* cikket.

Zár, zárni: csuv. *sura* lakat; | m. *zár* „pessulum, vectis“ alighanem szláv eredetű (*zavor*); a *zár-* ige is lehet elkopott képzéstű denominativum, ha nem is épen a *zár-* (Moln. A.) helyett való; ez

okáért, mint nem biztos, elejteni való Ugr. 390; | az egy csuv. *sura* sem biztos törökségű: megvan a cseremiszbén is: *seral-*, *sural-* elreteszelni, bezárni.

III.

Látszatosnak sem mondható, helytelen egyezések.

Asszony: cs. *eče* asszony (St. „weib, gemalin, mutter“), ujj. *ača* asszony, jak. *aži* (corr. *äži*) középkorú asszony, néni; | ujj. (KB.) *ača* helyett: *eči* „jüngere schwester“, s ehhez cs. *eče* van hasonlítva; v.ö. ugyanezt m. *öcs* alatt, mely így V. úr szerint = *asszony* lenne; | a m. szóalak, melyből a hasonlításnak ki kell indulni a mai *asszony* helyett régi *ahszin*, *ohszun*, *okszun* (lásd Mátyás F., Nyelvtört. szótár, I. füzet 76. l.); — **át, által**: osz. *öte* túlsó, szemközt levő; cs. *öt-* átmenni; | a m. szónak számba lőhető alakja *dlt-*; jelentése sem „túlsó“ (opp. „innenső“); — **avúlni**: cs. *obul-* kopni. | St. ez így van: *öbül-* „sich abnutzen“; | egy „kopni“ jelentésű *öbülige* meg az *ó (av)*-tól származó m. *avül-* ige közt még tetemes távolság van; — **az, ez**: cs. *oš-bu* emez, *oš-ol* amaz, osz. *iš-bu* emez, ujj. *oš az*, ez „olykor külön, olykor *mu-* „ez“ mutató névmással összekötte“; | az *oš (iš)* a törökben nem tulajdonképi névmás, hanem a mutatást emelő nyomatékosító előtét; midőn a többi tör. nyelvek nem is használják a tulajdonképi közelre és távolra mutató névmás nélkül (*mu v. bu* és *ol, an*)¹⁰⁾, nem is lehet az iránt kétség, hogy esetleges önálló használata az ujjgúrban, ha csakugyan nem tévedésen alapszik ilyennek állítása, nem egyéb mint látszat, mely a névmás *ol, o* elkopásából ered (*oš e h. ošo*); a m. *ez, az (oz)* közelre és távolra mutató névmások egészen más természetűek, a mennyiben

¹⁰⁾ A jakutra nézve lásd Böhtlingk, Gramm. §. 423. „Von den drei zuerst aufgeführten demonstrativen (*bu, iti* és *öl*) können die beiden vocalisch anlautenden durch *s*, das consonantisch anlautende durch *su* vorn verstärkt werden. Im deutschen können wir diese verstärkung durch „eben“ wiedergeben: *subu* eben dieser hier, *siti* eben dieser da, *söl* eben jener da.“ — A csuvasban ugyane névmási praefixum *sa*-nak hangzik: *saka* (= *sa + ku, kon* ez), rövidített nominativus *sak*; meg *sava* (= *sa + va*, azaz *vul, on*) rövidített nom. *sav*; lásd Nyelvt. Közl. I, 252. és 254. ll.

azokban a magas és mélyhang szerint különböző vocalis lényeges hordozója a megkülönböztetett mutató értéknek; más természetűek annyiban is, hogy a hozzájuk tartozó egyéb névmási alakok szerint (p.o. *ide, oda; így úgy* stb.) a sziszegő hangelem nem gyökszerű; nem is tekintve, hogy néhány a magyarban fennmaradt alak szerint, valamint az ugor rokonság szerint, a két magyar mutató névmás eredetileg *t* consonanson kezdődött.

Bal: osz. cs. *sol* u. a. [al.]; — **bár:** osz. *barim, barin* hacsak, bár; | constatálva hogy a szótárak ily osz. szót nem ismernek, s hogy V. úrnak talán a perzsa eredetű *bari*, „une fois, au moins“ vagy a tat. *bari, barin* „mind, egész“ volt az eszében, megjegyzem még hogy m. *bár* köztudomás szerint *bátor*-ból van összevonva, mely utóbbi részint még ma is használtatik helyette (p.o. *ámbátor = ámbár*); — **bátor:** ujj. *batuk* magas, erős; cs. *batir* bátor; | ujj. *batuk* a szerint a mint KB. e szóban a *k*-t írja, hibásan van olvasva, e h. *betük*; ez pedig nem egyéb mint az osz. *böjü* „nagy“ szó, mely a karagasz-tatárban *bedek*, a kojbalban *bözek, büzük*-nek hangzik, egy a török nyelvek közt még egyéb hasonpéldákban mutatkozó hangváltozás szerint; cs. *batir* pedig mégis idegen eredetű, a perzsa *behadir (bahadur)* alakból összevont szó, mely egyébiránt a magyaron kívül még néhány más ugor nyelvbe is bejutott; hiába hivatkozik V. úr a hibásan fölállított, s amúgyis csak önkényesen kifejtett ujj. *bat*-gyökszóra (t. i. a *batuk*-beli *bat*-ra); — **beng:** cs. *meñ*, osz. *beng (beñ)* anyajegy; [jel.]; — **bolygani, bolygatni, bolygatni:** cs. *bolga*-bolygatni, fölka-vari (St. aufrühren, trübe machen), *bolgan*-fölka-vari; osz. *bulan*-zavarodni; | az utóbbi mint reflexivum a cs. *bula*- „vermischen, vermengen“; | a tör. szók nem találják a m. *bolyg*-igének igazi jelentését („cél és irány nélkül tévelyegni, járni- kelni; v.ö. *bolyong*); — **büz:** osz. *pis (koku)* büdös (szag); cs. *is* büz; | V. úr. nem akarja tudni hogy osz. *pis* adjectivum „mauvais, sale“ s hogy *pis koku* csak „rossz szag“; ily módon akár a m. „rossz, csúnya“ szókra foghatnók rá a „büz, büdös“ jelentést; | cs. *is* [al.], v.ö. fent a 98. l. a *fark*-hoz tett észrevételeket; | különben cs. *is* nem is „büz“ hanem „szag“; a mint *jaxši is* „wolgeruch“, *jaman is* „übler geruch, gestank“ mutatja.

Csapás: osz. *sapiš* bevágás; | minden ok nélkül a m. *csapni* igétől elválasztva; | az itt fölhozott osz. *sap*-igéről lásd alább a *szabni* cikket; — **csepp, csepegni:** cs. *šepik* folt, *šep*-csepegtetni;

osz. *čepel* (*hava*) cseppelő idő, *čeplek* csipás; | cs. *šeppek* „fleck, schmutz“ a mi nagyon is különbözik „tropfen“-től; cs. *šep-* ige nincsen, hanem van *sep-* „träufeln“, a mi az osz. szerint *serp-* helyett való; | osz. *čepel* csak úgy nem jelent „cseppelő“-t, mint *pis* nem „büzt“; *čepel* maga csak ezt teszi: „vilain, laide, sale“, s így *čepel hava* sem „cseppelő idő“, hanem „csúnya idő“; — **csín, csinos**: cs. *čiraj* szépség, csín; *čirajlik* szép, csinos; | St. „gesicht, schönheit“ és „schön, nett, zierlich“; [al.]; — **csípni**: cs. *čimda-* csípni, osz. *čimdikle-* csipdezeni, csípni, *čimdik* csipés; | osz. (Bi.) „pincer“ és „action de p.“; | különben [al.]; v.ö. Ugr. 373., *b, p*-vel való alakok; — **csombok**: cs. *žumbak* „talány, csombok, csomó“; | St. így: „rätsel, lied, gesang“!; — **csorda**: cs. *sürgü*, osz. *sürü* nyáj, csorda; cs. *čor* rakás; | ez utóbbit is fölhozván, V. úr elfelejti, hogy *sürgü*, *sürü* a *sür-* igenek származéka; | egyébiránt m. *csorda* (így is: *cserda*) szláv eredetű, lásd NyKözl. II, 466. l.; — **csömör**: cs. *čömük* sűrű, aludt (vér), *semir* kövér; | az egyezést V. úr a *csömör*-nek ezen definitiójával igazolja: „a vér túlságos sűrűsége és az abból eredt kedvetlen állapot“; | a ki a nyelvet elnevezéseiben annyira alapos ok-keresőnek tartja, talán már a MNyelv Szótára-beli ezen értelmezéssel lendíthet valamit az etymológián: „*csömör* magyar betegség, mely zsiros kövér ételeklől ered stb.“, mi szerint V. úr ötleteit követve a m. *csömör* eredetileg akár töltött káposztát is jelenthetett; | cs. *semir* nincsen, hanem van osz. *semiz*; különben m. *zömök*-hez is hasonlítja V. úr a cs. *čömük* „vastag“ szót; — **csönd, csend**: cs. *tinč* csendes, nyugodt, ujj. *šök, šöt* csendes; | KB. csak így: *šük*; hogy cs. *tinč* „still“ * *tint*-ből lett, szintén csak pusztá gyanítás; tekintetbe kell e mellett venni: osz. *dinž* „sain, bien portant“, *dinžlen-* se reposer, se refaire; — **csörcs, csörese** (fülbevaló): osz. *čerči* „díszáru c z i k k“; | Bi. „petit marchand de divers objects“; Z. „marchand ambulant, colporteur.“

Danolni: „*danolni* és *tanulni* közti viszony, melynek gyöke *dan* a perzsa eredetre mutat, a tör. *oku-* tanulni, olvasni és *danolni* több jelentésű igében is megvan“; | nem értem, mire való itt a magyar-tör. szóegyezések közt ezen, magában tekintve igen különös, szócsaládosító észrevétel; — **darab**: cs. *taram* darab, cs. *tirim* „töredék, az avúlt *tir-* törni igéből; osz. *dirim* darab; | St. *tirim* „halm, ähre, faden“, mi mellett a cs. *tir-* „törni“ ige nem is avúlt, hanem

ujdonat új, mert csak most találta föl V. úr; osz. *dírím*-ról lásd fent 90. l. *törni* alatt; | különben m. *darab* szláv eredetű.

Eb: cs. osz. *it* kutya; [al.]; — **edzeni**: cs. (? osz.) *aži* „fájni“, *ažit* (corr. *ažit*) sérteni, *aži* (corr. *aži*) fájdalmas, keserű; | *aži* „éproover de la douleur“; St.-ben van: cs. *ažik* sauer, bitter, schmerzhaft; *ažikla*-schmerz empfinden; egyezés [al., jel.]; — **enni**, *eszik*, *étel*: cs. *ji*-, osz. *je*-enni; cs. *aša*-enni, jak. *asa*- (corr. *asā*-) essen, speisen; *asi* (corr. *asī*) evés, *isik* éték (wegekost); cs. *esre*-sokat enni, osz. *isir*-mohón enni, harapni; | nem tekintve, hogy itt a tör. *ji*-, *aša*- és *esre*-, *isir*-alakoknak azonossága van fölvéve, a m. szónak egyezése egyrészt nem indul ki annak valódi tőalakjából (*ev*-), másrészt meg esetleges képzős alakra (*esz*-) van fektetve; | v.ö. Ugr. 843.; — **epe**: cs. *öt* epe, *öpke* harag; osz. *öd* és *öfke*; ujj. *öpke* epe, harag; | hogy ujj. *öpke* egyenes értelemben „epét“ jelentene, nagyon kétlem; *öt* különben [al.]; v.ö. Ugr.; — **ereszteni**: cs. *eristir*-helyet engedni, valahova éretni, ereszteni; | tör. *er*-igét, melytől *eris*-s ennek causativuma *eristir*-, lásd fent 80. l. *érni* alatt; egyébiránt V. úr nem veszi észre, hogy *eredni* és *érni*, *ereszteni* és *éretni* különböző fogalmak; — **év**: cs. osz. *jil* u. a. [al.].

Faj, fajta: cs. osz. *soj* faj, ujj. *kot*, *koti*; | a tör. szók egymás közt sem férnek össze, még kevésbé a m. szóval; [al.]; — **fejleni** („elválasztani, különíteni“) (? *fejteni*): osz. *soj*-kivetköztetni, fosztani, rabolni; [al., jel.]; — **fejni**: cs. *saj*-fejni | St. *sag*-; szintígy osz.; [al.]; — **férj, férfi**: osz. cs. *er*; | lásd fent 98. l. *fark* alatt; v.ö. Ugr., *p*-n kezdő alakokkal; [al.]; — **fesleni**: cs. *ješ*-földoldani, *ješil*-fesleni; [al.]; — **folyni**: jak. *buol*-folyni (verflieszen), *uol*-fogyni („abnehmen“ von flüssigkeiten), *uotu* (corr. *uolú*) lefolyás, apadás („abnahme“, p.o. *ú uolúta* ebbe); | jak. *buol*-„werden“, esetleges fordítás: verflieszen (zeit); = cs. *bol*-, osz. *ol*-, s ennél fogva volna *folyni* = m. *vol*-, *val*-, a mitől V. úr vissza sem ijedt, mondván, hogy ez neki már régi sejtelme; — **förgeteg**: osz. *firtina* fergeteg, szélvész; | osz. *igy is*: *fortuna*, olasz szó, melynek a m. *förgeteg*-vel csak nem lehet legkisebb köze sem; — **foszlani, fosztani**: cs. *osul*-foszlani, hámozni (? hámlani), *os*-héjazni (St. „sich schälen, sich rinden“ és „abschälen, abputzen“; [al.]; — **fül**: cs. osz. *kulak* fül, osz. *kulp* edénynek füle; | v.ö. Ugr.; [al.].

Gerincz és gereznye („női öltöny, mely hátul lelógott“): osz. *geri* hátra, vissza; | nem tekintve a m. és tör. szók eltérő gramm.

jellemét, „gerincz“ nem is egyszerűben = „hát“, v.ö. *hát-gerincz hegy-g.*; | azonban m. *gerincz* szláv eredetű (Nyelvt. Közl. I, 315.), nem különben mint a székely *gernye*, mely cz nélkül a szláv *grebeň* „pecten, spina dorsi“-nak felel még; | ho gy *gereznye* (így is *gerezna*) „fürtös, gubás téli öltözék neme“ (mely aligha csak „há tül lelogott“), nem magyar szó, maga a MNy. Szót. is elismeri; — **göndör**: jak. *kuduru* fürt; | már Böhtl. tette hozzá: „das russ. *кудри*“; — **gőrény**: jak. *kirinas* hermelin; | Böhtl. „= russ. *горностаи*“; — **gőz**: osz. (azerb.) *sis, süs* köd, sűrű levegő; [al.], v.ö. Ugr. 187.; — **gyalú**: osz. *jul-* „kitépni, szaggatni“; | TW. „rupfen“ még így: *-jol-*; [jel.]; — **gyomor**: cs. *tamur* ér, belső üreg | St. „ader, höhle, wurzel“; | az egyezés a cs. *tamur* „belső üreg, höhle“ jelentésére van fektetve; ez azonban igen gyanús, miután ez a szó különben törökség szerte csak „ader“, néhutt még „wurzel“ jelentéssel fordul elé, s másrészt ilyen szólásból: *tagniñ tamurini ačmak* (a hegynek t.-ját megnyitni) még korántsem „üreg“ jel. következik, hanem egyszerűen csak a szónak átviteles használata, a milyen m. részen p.o. „föld gyomra“ is; — **győzni**: osz. *jauz* „hatalmas, erőszakos, megférhetetlen, vad“; [jel.].

Haj (erinis): cs. *kil*, osz. *kil* „haj“; | nem „haj“, hanem „hajszál“; egyébiránt [al.]; — **hal** (piscis): cs. *baluk*, osz. *balik*; [al.] v.ö. Ugr.; — **halom**: cs. *koli*-halom, *kala-*halmazni, *kalin* rakás, sok; | St. *koli* nincs meg; *kala-*„anhäufen, aufhäufen, verzögern (!)“; *kalin* „viel, dicht“, | a m. *halm-*szláv-germán eredetű: *холмъ, holm*; — **hamis**: osz. *janliš*, *janliš* hamis, *janil-*csalódni; | igazi tör. szóalak csak *janliš* (v.ö. TW. „fehler“), mely legfelebb hanyag ejtés mellett hangozhatik *janliš*-nak; jel. pedig „faute, erreur“; egyébiránt [al.]; — **hányni**: osz. *kajna-*„buborékot fölhányni“, forrni; | *kajna-*egyszerűen „forrni“; lásd TW. „sieden“; — **hason, hasonló**: ujj. *aš, eš* társ, fél, párja; *ešün* párosan | KB. „gefährte“; *ešün, ašun-*„sich gesellen“; [al., jel.]; — **hazug, hazudni**: cs. *azik* hamis, csalfa, rossz; ujj. *azuk* véték, romlás, rosszság; *azuk-*vétkezni; | St. *azik* „irrig, fehlerhaft“; ujj. (KB.) *azuk* „sünde, vergehen“ (V. = *jazuk*); *azuk*-ige nincs meg KB.; [al., jel.]; — **hegy** (cuspis): cs. osz. *uš* hegye, vége valaminek; | lásd ugyanezt *csücs* alatt; [al.], v.ö. Ugr.; — **héj** (kenyér-h., párna-h.): osz. *kij* part, szél; | „margo“ és „cortex, crusta“ merőben különböző fogalmak; a m. *szél*: *szelni* = osz. *kij*: *kij*-mak-féle észrevétel fölösleges játékdzés; — **hinni**,

hit: ujj. *inan* hit, *inít* „hinni“; osz. *inan*-hinni, jak. *itegel* hit, *itegei*-hinni (*itögül*, *itögüi*-): | V. úr nem akarja tudni, hogy a m. ige tkp. *hiv*-nek hangzik, hogy *hinni* e h. *hivni*, s hogy *hit*-ben a *t* képző; egyébiránt ujj. *inít* (KB.) „rufen lassen, winken“; [al., jel.]; — **hívni**, **híni**: ujj. cs. *inda*-; [al.]; — **hó** (nix): cs. osz. *kar* hó, osz. *kaj* hóval együtt eső; | a m. szó *hav*-, *hava*-; [al.]; — **homály**: ujj. *komi*-homályosodni, *komit*-homályosítani; | KB. „sich rühren, sich bewegen“ és „bewegen, in bewegung bringen (z. b. das herz)“; [jel.]; — **homlok**: ujj. *önlük* „homlok, tkp. előrészt“; | ujj. osz. *öñ* postpositionalis alapszó: *öñinde* elötte; *öñdin* „voraus, vorn, zuvor“ KB.; *öñlük* jelenthetne bár „előrészt“, de ezt is csak V. úr képezte, s ráfogta a „homlok“ jelentést; mert a török s egyéb altaji nyelveknek „frons, stirne“ jelölésére különös szavuk van, p.o. osz. *alín*, cs. *mañlaj*; [jel., al.]; — **honn**, **honos**: cs. *kon*-magát beszállásolni, osz. *kon*-beszállásolni (? magát); | *honn* adverbium, *n* casus-raggal, mely a kettős *n*-t is idézte elé (v.ö. Ugr.); *hon* mint substantivum csak ujjabb használat; | a tör. *kon*-pedig *ko*-letenni igének reflexivuma „megszállni“; [al., jel.]; — **hü**, **hív**: osz. *güven*-„valakiben bízni, hinni“ | Bi. „se vanter, se glorifier, se prévaloir“; V. úr e jelentést hallgatva elismeri a *kevély* cikkben, melyet a megfelelő ujj. *keven*-„büszkélkedni, önbizalommal lenni“ igével állít össze; [jel.]; — **hüs** (hüvös), **hüselni** (a hüvösben lenni): osz. *üñ*-fázni, *üñük* hüvös; | a m. szóban *s* képző, a tör.-ben *š* gyökszerű; egyébként is [al.].

Ijedeni: cs. *ilmak* szemmegrezenés (Ab.), *ildam* ijedtség Ab., *jele*-hirtelen fölugrani; | cs. *ilmak*, tkp. *il*-ige, melynek „megrezeni“ fordítása, az Ab. eredeti textusa szerint (lásd Vel.-Zernof kiadását *ilmaj* alatt), hibásnak mutatkozik; az *il*-ige ugyanis a *göz* „szem“ szónak dativusával jár, a m. „szembe ötleni“ értelmében; | *ildam* St. „schnell, eilends“; *jele*-helyett St. *jel*-„eilen, davonlaufen, rennen“; [jel.]; azonban amúgy is [al.]; — **íme**: cs. *ene*, *ine* ime, nesze; ujj. *anuk* kész; | a tör. szók össze nem férők; m. *ime* és cs. *ene* különben interjectio természetűek; [al.]; — **inni**, **iszom**: ujj. *isür*-sokat inni, *itiš* ital; osz. cs. *ič*, jak. *is*-inni; cs. *isra*-sokat inni, *isrük* ittas; | ujj. *itiš* „trank“ feltetsző; ugyane szó „trinkgefász“ jelentéssel = cs. *idış* (lásd *edény* alatt); | az egyezés hibás alapon nyugszik, úgy mint fentebb az *enni*-féle; v.ö. Ugr. 818: — **javos**, **jós**, **javaslan**: cs. ujj. *jor*-álmot magyarázni, *jorkuč*i álom-

magyarázó; [al., jel.]; — **jog** (dexter, jus), **gyógyúlni**: cs. osz. *ság* egészséges, jobb (kéz, oldal); ujj. *ong* jog; | *ong* nincs meg KB.-ben, (St.) „recht, gut, das recht“, tkp. csak „dexter“; | m. *jog* „jus“ tekintetbe nem jöhető új-magyar szóhasználat; | különben az egy-mással meg sem férő tör. *sag* és *õn* a m. *jog* ellenében [al.].

Kába: osz. *kaba* buta, nyesetlen, parasztos; | Bi. „gros, grossier“; [jel.]; — **kápa**: cs. *kapa* fő, osz. *kafa* fő; | osz. *kafa* derriere de la tête“ arab szó; ugyanez a cs. *kapa* is (St. „haupt“?) az idegen *f*-nek *p*-vé változásával, mely egyébként is a cs.-ban tapasztalható; ezenkívül még azt is kellene tudni, hogy *kafa*, *kapa* csakugyan a *nyereg-kápá*-ról használtatik-e? — **kapeza**: cs. *kapsa*-körülvenni, beburkolni | St. „umwickeln“; | m. *kapcza* „soccus“ szláv eredetű, a *kopító* ungula (= m. *kapta*) diminutivuma (or. *kopitcõ*), ill. *kopittec* jelent „soccus“-t; — **kasúl**: cs. *karšu* „szemközt, át, keresztül“; | *igazi* jel. csak „szemközt, ellen“; [al., jel.]; — **keczel** (kutyakölyök): cs. *kečel* kopasz | St. „kahlköpfig“; a m. *keczel* a lat. *catulus*-nak megfelelő rumun (oláh) szó; — **kell, kellő**: cs. *kerek*, osz. *gerek* kellő, kell; | v.ö. Ugr. 15., *l*-es alakokkal, melyek szerint a m. *kell*-nek netaláni *kerl*-ből keletkezése föl nem vehető; — **kelni**: cs. *kil*-, osz. *gel*-jönni; | a m. *kel*-ige nem fér össze „kommen“ jelentésű igével, kivált miután az ugor és török nyelvek egyaránt szigoruan megkülönböztetik a „gehen, és kommen“ igefogalmakat; | v.ö. Ugr. 14.; [jel.]; — **kend**: osz. *kendi* „õ maga“; | tudvalevő, hogy m. *kend* e h. való *kelmed*, *kegyelmed*, a *d* 2. szem. birtokosraggal; V. úr ezt akár a MNy. Szótárából is olvashatta volna, s ugyanott a *kegyelmed* czikk alatt valamit a tör. *kendi* a m. *kend*-től merő különböző voltáról; [al., jel.]; — **kepe** (kalangya): cs. *küdü* u. a. [al.]; — **kéreg**: cs. *kirag*, *kirak* „szél (margo), part, kéreg, héj“; m. *kéreg* nem „margo“, cs. *kirag* ellenben csakis „margo“ (St. „grenze, rand, ufer, auszenseite“, p.o. *jol kiragi* rand des wegés); [jel.]; — **komor, komoly**: ujj. *komi*-„komoritani, homályosítani“; | az ujj. ige KB. szerint mást jelent, lásd fentebb *homály* alatt; [al.]; — **kopár**: ujj. *kovar* száraz, fonnyadt; *kovar*-elszáradni; | KB. *kovar*-„welken, erblassen, absterben“; v.ö. cs. *kovar* (St. *kuvar*-) „erblassen, erbleichen“; | különben *kopár* nem „száraz“ (PP. „glaber, depilis“, MA. „glabretum“); [jel.]; — **koponya**: cs. *kapa*, osz. *kafa* „koponya“; | lásd fentebb *kápa* alatt; | v.ö. Ugr. 44; — **kotú**: ujj. *koti* lefelé, mély | KB. csak így: „herab, hinab, hin-

unter“; [jel.]; — **kova**: osz. cs. *kaja* szikla; [al., jel.]; — **kög** „kerekek küllője“; | m. *kög* „circulus“; „küllő“ tudvalevőleg ettől nagyon elütő valami („radspeiche“); — **költözni**: cs. *köč*- költözni, *kötür*- (St. *köter*-) fölemelni (p.o. tábort = das lager aufheben); | *köč*- és *köter*- nem azonosak; különben mind a kettő [al.]; — **könnyű**: ujb. *öngi* „könnyű, enyhülés“; | KB. „erleichterung, linderung, mittel“; | v.ö. Ugr. 58., mely mellett az ujb. *öngi* tekintetbe sem jöhet vala; [al.]; — **köpülni**: cs. *köpür*- habot verni, köpülni; | St. „schäumen, buttern“; | a „buttern“ jelentés nagyon valószínűtlen e mellett: „schäumen“ (azaz „habzani“, v.ö. osz. *küpür*- écumer, jeter de l'écume); | különben a m. ige egyszerűen denominativuma ennek: *köpü* „butterfasz“; [al., jel.]; — **kötél**: jak. *kötöl* „kötőlék, fűzér (de csak lovakra vonatkozólag)“; | Böhtl. így: *kötöl* „eine koppel pferde“; [jel.]; — **kövér**: cs. (azerb.) *kök* kövér; | St. „gesund, fett, vollkommen, richtig gestimmt“; egyébiránt [al.]; — **kutya**: cs. *küçük* kölyök; | nyilván egy a *küçük* „kicsiny“ szóval; | v.ö. Ugr. 74.; [al., jel.]

Láng: osz. *jan*- égni, cs. *jang*- (azaz: *jañ*-) lobbanni, égni; *jan-gin* tűzvész; | a cs. *jañ*- „lodern, aufflammen“ jelentése nem látszik hitelesnek; magában a törökben „flamma“ nem ezen igével egyező (osz. cs. *jalin*, kar. *tal*); | m. l: tör. *j* viszonyáról lásd fent. 105. l. *lap* alatt; [al., jel.]; — **langy**, *langyos*: osz. *ilnžak* (olv. *ilžak* TW.); | V. úr megjegyzi, hogy a tör. szónak kezdő *i*-je csak segédhang az *l* kiejtésére; pedig az e szóbeli *ili* (*ili*) nyilván nem más mint cs. *ilik* „lau“, mely egyéb tör. alakok szerint (p.o. kojb. *tilex*, lásd fent 97. l. *dél* alatt) *jilik* helyett való, úgy hogy a kezdő *i* (mely = *ji* első szótag) nagyon is lényeges elemnek mutatkozik *ilžak*-ban; [al.]; — **láp**: cs. *lapa* „kása, mocsár“ | St. szerint nem „mocsár“, hanem „schlamm“; | m. *láp* mást jelent, v.ö. Ugr.; — **lenni**, *leszek*: tör. *-lan*, *-len* és *-laš*, *-leş* (visszaható denominativ képzők); | e tör. képzők tudvalevőleg a *-la*, *-le* denom. képzőnek reflexív és reciprok (cooperativ) alakjai, melyeknek a *lenni*-beli esetleges *len*-vel s a praesentis *lesz*-vel semmi közük nincsen; [al., jel.]

Magas, **magasztalni**: ujb. *maku* magasság, magasztalás, *makut*-magasztalni, magasra emelni; | cs. (St.) *makta*- „loben, rühmen, schmeicheln“; ujb. *maku* KB. „höhe, auszeichnung, lob“; *makut*- „erhöhen, preisen, loben, aufheben, aufrichten“; | az ujb. szók ezen értelmezése első tekintetre is gyaníttatja, hogy V. úr csak a magy.

magas egybevethetése kedvéért csúsztatta be a „höhe és erhöhen“ fordítási tételeket; mert tudni kell hogy különben a *makta*- ige több tör. nyelvben egyszerűen „laudare“-t jelent, sem többet sem kevesebbet, a mint a cs.-ra nézve St.-ből is látható (v.ö. jak. *maytai*-preisen, loben, csuv. *moxta* хвалить, kojb *mayta*-, *makta* loben; sőt még a mongolban is: *mayta*-loben, preisen); | az ujb. *makut*- „aufheben, aufrichten“ jelentést V. úr ezen idézett helyből következtette: „*jetilse üdi kör makutmas botun*“, melyet ő így fordít: „kommt die zeit, sieh, kann er den leib nicht aufrichten“; az illető textus hiányában e fordítás helyessége természetesen meg nem bírálható, s nem mondható vajjon nem a „loben“ jelentés is illenék oda; de meg is engedve hogy *makut*- „aufrichten“, ebből még korántsem következik biztosan hogy *maku* „höhe“, valamint a tör. *köter*- „fölemelni“ igéből nem lehet egy *köt* „magas“ szót következtetni; [jel.]; — **mint** (ut, sicut, „aequalis“): cs. *mingze*- „hasonló lenni“, *mingzek* hasonló, *mingi* hasonló, -képen; osz. *bengi*, *beñi* hasonló, -ként | St. *mengze*- (azaz *miñze*-); *miñzek* helyett: *meñzer*; fölhozható vala a még el nem avúlt osz. *benze*- és *benzer* (*beñze*-, *beñzer*) valamint *benz* (*beñz*) „gesichtsfarbe“; | V. úr a m. *mint*-et, úgy látszik, nem tartja a kérdő és relativ *mi* névmás származékának, midőn annak először is a lat. „aequalis“ értékét tulajdonítja, s másrészt azt oly tör. szókhöz hasonlítja, melyek egy „kép, antlitz“- féle alapszóból alakultak (osz. *beñz*, cs. *meñiz*, v.ö. St. *meñizlik* ähnlich, gleich) s így természetesen a tör. *ne*, *ni* kérdő névmással sem függnek össze; igaz hogy *mint* és *ming* közt van elég hasonhangúság, s az egyik teszen „hasonlót“, a másik meg a grammatikusok szerint hasonlat bevezetésére használt szó! — **mártani**: cs. *mal*- mártani; [al.].

Nép: osz. *hep* mindnyájan, mindössze; | nem annyira [jel.] *mint* [al.]; — **nőni**: cs. *ön*- nőni (wachsen, grosz werden); | a m. ige tkp. *növ*-, *növe*-, mely az általában gyanús értékű hangátvetési műtételekre nem is alkalmas; [al.]; — **nyerni**: osz. *jen*- (*jeñ*-) nyerni, meggyőzni; | tkp. csak „meggyőzni (valakit)“, a mit játékról szólva esetleg „nyerni“ igével fordíthatni; v.ö. *jenil*- „être vaincu, perdre au jeu“; [al., jel.]; — **nyíl**: jak. *ile* (*ilü*) nyíl, nyitott (adv. „offen, vor aller augen“); | a m. igebeli *l* tudvalevőleg képző; [al.]; — **nyírni**: osz. *jirt*- tépni, hasítani, cs. *jirtmač* hasáb, vágás | St. „riss, sprung in der erde“; [al., jel.]; — **nyomorú, nyomorék**: cs. *jümrül*- elnyomorodni, elpusztulni; *jümrü* v. *jümrülgü* rom, pusztítás; | St.

„in ruin verfallen“; *jümriülgü* „ruine, verwüstung“ (*jümriü* nincs meg; egy *jümriü-* ige ezt teszi: verfaulen), v.ö. Ugr. [jel., al.]; — **nyúgodni**: cs. *jikiil-* ledőlni, leesni | St. „herabfallen, umfallen, umstürzen“; nagyon különös egy nyugalmat jelent a tör. szó; | v.ö. Ugr.; [jel., al.]; — **nyü**: jak. *üön* nyü | Böhtl. „wurm“; | v.ö. Ugr., [al.].

Ól: cs. *oj, öj* sátor, gödör | azaz: *oj* gödör, völgy, *öj* sátor, nyilván különböző szók; egyébiránt [al.]; — **ólom**: osz. *kalaj ón*; [al.]; — **ótni** (tejet, azaz *oltani*), *altat-*: ujj. *oti-* aludni, *otit-* altatni; | m. *ót-* tkp. *olt-* tudvalevőleg az *al-, ol-*, „aludni“ alapigének causativuma, s mint ilyen csak az *alud-* (*al-*) ige révén áll az ujj. *oti-*val összefüggésben (lásd fent 76. l.), nem hogy az *ót-* beli *t* felelne meg az ujj. *oti-* belinek; — **ő** (pron.): osz. *o, ol* ő, *ani* őt; | valódi tőalak tör. *an-, on-*, mely a m. *ö*, azaz *öv-*től meglehetősen eltér; hozzá járúl, hogy a tör. *an, on* tkp. demonstrativ névmás „az“, míg a m. *ö*-ben a 3. személynévmás külön értéke fejlett ki; — **öte** (!), **óta**, **olta**: cs. *öte* múlva, *olta*; | cs. *öte* az *öt-* „vorbei gehen, vorüber gehen“ igének gerundiuma, mely ablativus mellett áll (*bir ničē kün-din öte*); | a m. szónak természetesen csak *oltu* alakja szolgálhat hasonlításnak alapul; ez itt nyilván lehetetlen, minthogy cs. *öt-* igének nem lehet *ölt-* alakját fölvenni; ezenkívül a m. *olta* névszónak mutatkozik, v.ö. *mi-oltától fogva*, és *mi-oltól*; | honnan vett V. úr egy m. *öte*-t, nem tudom.

Rég, régen: jak. *urukku* régi idő, ezelőtt; | „früher, ehemalig, alte zeit“; V. úr figyelmen kívül hagyta magának Böhtl.-nek ezen megjegyzését: „von *urut* früher“, a mi egyszeriben megdönti a hasonlatot, hacsak az *r = r*-vel nem elégszünk meg.

Sejteni, sajdítani: osz. *sez-* sejteni, cs. *sajgin* képzelet, vélemény; | cs. *saj-* nyilván egy a *saj-* igével ebben *sajin-* (v.ö. fent. 88. l. *szánni* alatt); v.ö. cs. *sajku* berechnung, besorgniss, *sagun* traurig; [jel.]; ezen *saj-*val pedig össze nem fér osz. *sez-* [al.]; — **sík, síkos**: cs. *šijdam* „sehr glatt“; | a m. szóbeli *k* tőszerű; [al.]; — **siker, sikerülni**: osz. cs. *šikar* eredmény; | a tör. *šik-* „herausgehen“ igének participiuma; | a m. *siker*-nek „erfolg, foganat, haszon“ jelentése csak újabb keltű, s alkalmasint a „sikeres búzán“ fejlődött; — **sílneni**: cs. *sin-* (*sinmek*) törni, veszni | St. *sin* (*-mak*) „zerbrechen, se briser“; [jel.]; — **só** (*sav*): cs. *šor* sós víz, *šorak* sós föld | St. *šor* „gesalzen, der salzige boden der wüoste“, *šk* „wüste

gegend, salzboden, wüste“; ezekben még az egyenes „salz“ jelentés is bizonytalan; különben [al.]; — **süveg** (parasztosan *sög* Kresz.): cs. *seökele* a kirgiz nők fejdíszje; | V. úr nyilván úgy veszi, hogy m. *sög*, tehát az egész *süveg* is megfelel a cs. szóbeli *seök*-nek; pedig az egész *seökele* nem látszik nagyon törökösnek, s nem nehéz észrevenni, hogy az compositum, melynek második része a perzsa *kelle* „fej, csúcs“, mi mellett *seö* aligha jelent „süveget“, s jóformán szintén valami perzsa szó.

Szabni: osz. *sap-* „bevágni“ (p.o. *jol sapmak* útát bevágni, *bičak* s. kést beverni); | Bi. Z. *sap-* „se détourner (du droit chemin), diverger, dévier“ (p.o. *joldan* az útról, *hakkdan* az igazságtól), v.ö. *sapažak jer* „endroit ou l'on se détourne; *sapik* qui se détourne du chemin, divergent, chemin de traverse; | e mellett mit is jelentsen V. úr *jol sapmak*-ja? talán „einen weg einschlagen“ (útát bevágni!)? és mennyi hitelre tarthat igényt ez: *bičak sapmak* „kést beverni“? | de ha jelentené is a *sap-* ige ezt: „bevágni, beverni“, hogy fér az össze a m. *szabni* jelentésével? | v.ö. Ugr. 265.; [jel.]; — **szag**: osz. *koku* szag; [al.]; — **száguldani**: osz. *dagilda-* „szétszórni, szétmenni“; | hibás adat: van osz. *dagil-* être dispersé, *dagit-* disperser, mettre en désordre, *dagik* dispersé; | m. *száguld* igének a „szétmenés“-hez semmi köze; ha *száguldoz* „szerteszet futkosni“, csak a frequentativ alak van kifejezve a „szerteszet“ határozóval; [jel., al.]; — **szak, szakadni**: cs. *čak*-szúrni, csípni, *čakna-* zúzni; [jel.]; ujj. *čak* hasadás, szakadás; | nincs meg KB.-ben; értsd az osz. *čak* „fissure, fente, déchirure; crevé, déchiré“ perzsa eredetű szót (چاک), melyet V. úr minden igaz ok nélkül a törökségnek akar vindicálni; — **szapora**: osz. *sabuk*, *sapuk* gyors, sietős; | V. úr e szólásból veszi ki az osz. szót: *abuk sabuk sőjler* „hebehurgyázva beszél“, a miből pedig az egyik szónak e jelentése korántsem következik; | egyébiránt a m. *szapora* nem is tkp. „gyors“, hanem „sűrűn, buján növő, tenyésző“ (sz. *buzá, fü, birka* stb.), átv. „sűrűn, gyakran, hamar működő“ (sz. *beszéd, sz. lépés*) MNyelv. Szót.; ezenfölül a szó szláv eredetű (ószl. *чпоръ* uber, or. *чпорый* ergiebig, einträglich); — **szegni, szegély**: jak. *seget-* (*sägät*) „felhajtani ruhát, beszegni“; cs. *sök*-fejteti, letépni; | jak. (Böhtl.) csak így: „aufschlagen (ein kleid)“; cs. *sök*-csak nem vonatkozhatik beszegésre; de a m. *szeg*-igének „frangere“ jelentésével sem fér jól össze, ha ezt nem is tartjuk egészen külön igének; — **szépelegni**: cs. *sipala-* czirogatni; | mintha a m.

ige nem volna csak újabb keltü származéka ennek szép „pulcher“; vagy talán azt állítja V. úr, hogy a cs. *sipala*-beli *sipa* = „szép“? [jel.]; — szeretni: osz. cs. *sev-* szeretni; [al.]; — szidni: cs. *sök-*, osz. *söj-* (*sög-*) szidni; [al.], v.ö. Ugr.; — szín (kocsi-*szín*): osz. *sigin* menedékhely, *sigin-* menekedni, oltalmat keresni, *siginžak* szín, eresz; | osz. *sigin* főnév nincsen, csak ige *sigin-* (refl. ettől: *sig-férni*); *siginžak* sincsen, hanem *siginažak* jer zufluchtsort (TW.); | m. *szin* egyébiránt gör.-szláv eredetű (*σινηή*); — szív, szívelni: cs. *sile-* „szívelni, szeretni“; | St. „lieben, herzen“, v.ö. *silen-* „streicheln, glätten“; | V. úr ebből talán egy. *si* „szív“ szót követhet? lásd fentebb: *szépelegni*; — szűrni: osz. *siz-* szűrni (benső fájdalom), *sizi* szűrés; | Bi. „éprouver des douleurs“ és „douleur sourde à l'intérieur“; [al., jel.], v.ö. Ugr. 307.

Tag (membrum); osz. *tike* darab; | perzsa szó ez, mely ezt jelenti: „buccella; pars, frustum“ (Vullers); — **tágulni, tágítani**: cs. osz. *tagil-* szétszóródni, elterjeszkedni; | ez volna a fent *száguld* alatt említett osz. *dagil-* ige, melynek „elterjeszkedni“ jelentése épen csak V. úr alkalmaztató fölfogásából foly; | hogy a m. igék a *tág* szónak származékai, e mellett nem veszi figyelembe; — **tátani**: jak. *at-* száját tátani; | a jakut elejt ugyan köztörök kezdő *s-t*, de nem így *t-t* is; [al.]; — **térd**: osz. *diz*, cs. *tiz* térd; [al.]; — **tetszeni, tet-** (*tetik*): cs. *tatan-*, *tažan-* tetszést találni; | St. „wolgefallen finden an etwas“; | cs. *tatan-* a *tat* „geschmack, gefallen, süszigkeit“ denominativuma; a m. *tet-*, *tetz-* (apparere, videri) igében ilyen alapjelentésből (iz, édesség) egy szikra sincs benne; [jel.], v.ö. Ugr.; — **tető**: cs. *töpe* tető (St. „hügel“), osz. *tepe* tető, jak. *töbö* csúcs, orom; [al.]; — **toll**: osz. *tűj*, cs. *tűg* toll, szőr; [al.], v.ö. Ugr. 227; — **tömni**: cs. *köm-* elrejtteni, eltemetni; | összeütközik *temetni*-vel; [jel., al.]; — **töpörödni, töpörtő**: cs. *čoporuš-* „összefutni“; | értsd: „zusammenlaufen, einen auflauf verursachen“; — **túl, túlsó**: cs. *türi* szemközt, „túlsó rész“; jak. *tuora* át, szemközt; | St. *türi* „gegenüber“; jak. *tuora* tkp. „in die quere“; aztán „entgegengesetzt; durch, vermittelst“, de ingyen sem „jenseits, ultra“; V. úr ezt: *suolu tuora*, így adja: „túl az úton“, pedig Böhtl-nél ez a következő *tuora* czikkben áll, így fordítva „über den weg gehen“; | a m. *túl* tudvalevőleg a *to-* távolra mutató („az“) névmáshoz tartozik (v.ö. *tél-túl*, *té-tova*), a mint ellentéte *innen*, *innenső* is első tekintetre láttatja; — **tűz**: ujj. *kizi* tűz; | KB. csak *kis-* (osz. *kiz-*) „rot, feurig, glühend werden“;

egyenes „tüz“ jelentéssel köztörök szó *ot*; | egyébiránt [al.]; v.ö. Ugr.

Úgy („sicut“): cs. *ok* hasonló, egyszersmind, ugyanaz; *okša-* (St. *oŕša-*) hasonlítani; osz. *uj* hasonlítani, alkalmazkodni; | osz. *uj-* nem „hasonlítani“; nem is lehet egyazon cs. *ok*-val; | a m. *úgy*-ot nem szokták lat. „sicut“-val fordítani; azt is hiszik róla, kivéve talán V. urat, hogy a m. *o-* (*az, oz*) mutató névmástóhoz tartozik; | egyébiránt e szóegyezés szakasztott mása a fentebbi *mint*-félének; — **unszolni, onszolni** (cohortari, clamore impellere): cs. *on* hang, *onda-* hívni; | az egyezés mellőzi a m. ige jelentésének főmomentumát, mely nem a „clamor“-ban fekszik; — **utálni**: cs. *usal* csúnya, utálatos; osz. *usan-* utálni, restelni; | értsd: „überdrüssig sein“, gerundiummal vagy ablativussal összekötve; [al., jel.].

Üstök: cs. *üst* fenn, felső: „*üst-tüg* felső haj (?)“ | ez, a mint kérdőjelével V. úr maga is bevallja, nem létező összetétel; nem is mondható szerencsés ötletnek, minthogy a törökben „haj, crinis“-re nem *tüg*, hanem *sač* a rendes szó.

Van, vagyon (ens, essentia): osz. *var* van, *varim* vagyon; cs. *bar* és *barim*; | osz. *varim* nem hiteles; cs. *barim* (St.) „vermőgen, reichertum“; | ez összeállítás szerint vagy a m. *vagyon, van* nem tartozik *vagyok*-hoz (a *vol-* igétől), vagy tör. *bar-*, *var* „van (megvan)“ egyszersmind azonos a *bol-*, *ol-* „lenni“ igével; egyik eset oly képes vagy képtelen dolog mint a másik; — **vég**: ujj. *ing, eng* (azaz: *iñ, eñ*) „végső, utolsó“; | KB. „zuerst, zumeist, sehr, überaus“, azaz *iñ, eñ* a m. „leg“ (p.o. *legjobb*)-féle határozó, mely a melléknevi superlativ jelölésére használtatik (v.ö. osz. *eñ*); V. úrnak „végső, utolsó“ értelmezése csupa vélekedésen alapszik; szintoly jogosan mondhatná valaki hogy a m. *igen, nagyon* a m. „végső, utolsó“; [jel., al.]; v.ö. Ugr. 557.; — **velő cerebrum**: cs. *mejın, osz. bejin*; [al.], lásd fent. 113. l. *velő* medulla.

Záp (z. fog): osz. *sap* „tőve, markolat, alsó vastag része vminek“; | ráfogásos értelmezés: osz. *sap* egyszerűen „stiel (griff), stengel“ (lásd: TW.), s annyira távol van attól hogy alsó vastag véget jelentsen, hogy még „szalmaszált“ is teszen.

IV.

Jelentéktelen egyezések.¹¹⁾

Hangutánzók foglaltatnak V. úr magyar-török szóegyezéseinek következő cikkeiben: *bögni, búgni; csengeni, csangani, csengettyűi; csattanni, csattogni; döngeni, döngetni* (osz. *döj-, dög-* „verni“ nem hangutánzó); *hajkálni; hörpölni; karczolni, karczogni; károgni; pattanni; sívni, sikitani, sikoltani; szipni* (szopni, cs. *sipkar-*; a m. *szip* csak mellékalakja *szop*-nak; *sipkar-* pedig hgtzó); *üngeni*. Ide számítható ez is: *dirib*, mely csak játszi ismétlésképen létezik: *dirib-darab*.

Jelentéktelen tárgyak elnevezései szerepelnek ezekben: *csöbreg*; *furulya* (osz. *boru sip*; | még azonossága sem valószínű); *bögre* (cs. *bogür?* katlan alatti edény; *böjür* öböl; | nincsenek meg St.-ben); *kalokány* (cs. *kalagaj* bizonyos fű); *kefe* (osz. *kefe*; kétes törökségű); *sárca, szárcsa* (cs. *sariče* kis ragadozó magár, osz. *sirče* veréb; |?); *sárma* (ackerzwiebel); *szárma* (töltött káposzta).

Idegen (nem altaji) eredetű vagy a törökben is kétes eredetű szók, melyek részint az ujjabkori magyar-török érintkezés hozományához is tartoznak, fordúlnak elé a következő cikkekben: *agár* (osz. *zagar*), *banya* (cs. *banu* | perzsa); *bogrács* (osz. *bograč*, corr. *bakraž*, ettől: *bakir* réz); *czöveg, czövek* (német: *zweck*); *hús* (cs. *guš*; | V. úr maga mondja perzsának); *kapocs* (osz. *kopča*; | ?

¹¹⁾ Nyelvhasználati munkálatban, mely bár egyik részben csak egy nyelvvél foglalkozván, mégis egyszermind ket nyelvcsoport közt fennforgó örökösárg fölmutatására is hoz adatokat, egyáltalában nem lehet tekintet oly szókra, melyeknek vagy jelentésüknel fogva a szókinesben határozottan csekély értékük van, vagy a melyek tudvalevő eredetüknel fogva abba voltaképen nem is tartoznak. Ilyenek mindenek előtt a fogalmi tartalom nélkül való hangutánzók; továbbá a gyermeknyelvbéli szók s egyéb játszi-szók (*fity-firity*) és olyanok, a melyek csekély aprólékosságokat jelentenek vagy többé-kevésbé terminologicus természetűek; végre, a jelen munkálatra nézve, nem altaji eredetű idegen szók a magyarban vagy a törökben, a milyent már nem egyet a fentebb tárgyalt egyezésekben is volt alkalmunk fölismerni. Ezekhez még az ujjabkori magyar-török (részben nem is közvetlen) kölcsönvételek csatlakoznak, melyek egyébiránt maga V. úr is csak függelékben röviden elősorol.

szláv); *para*, *parányi* (osz. *para*; | perzsa); *sátor* (osz. cs. *čadir*, *šatir*; | perzsa, habár lehet régebb kölcsönvétel); *serke* (kárpit Moln. A.: cs. *šerge*; | MA. azonban így: *serge*, *cserge*); *szál* (tutaj: osz. *sal* | ? perzsa); *szán*, *szánka* (cs. *sanak*, csuv. *sona*, corr. *sona*; | szán szláv?); *tözek* (marhaganej-tüzelő; osz. cs. *tezek* | perzsa?).

Végre még egy m. *ukkon* (ebben: *ukkon pohár*, lásd Nyelv. Közl. VI, 340.) „isten“ szót, mint jelentésre és eredetiségre nézve kellőleg nem biztosított adatot, nem tarthatok szóegyezésbe valónak.

„Esőt adál, uram, de nincs köszönet benne!“ — mondhatnám e jelentésemet befejezván én is, ha visszatekintek a szóhasonlítások nagy halmazára, melyet Vámbéry úr, nem nagy gonddal és lelkiismeretességgel összehányva, „magyar és török-tatár szóegyezések“ czíme alatt a magyar nyelvész közönségnek nyújtott, mint feleletét azon kérdésre: hogy mi és mennyi törökség van a magyar nyelvben? Hogy e feleletnek, úgy a mint ő azt adta, semmi hasznát nem vehetjük, azt a fentebbi bírálati jelentésem, úgy hiszem, eléggé megmutatta. Hogy azonban vallott fáradságomnak ne csak ily negatív eredménye legyen, még elé fogom adni, mit tüntethetett föl legalább az én jelentésem, igazítgatások mellett, V. úr munkálatából helyest és hasznavehetőt.

A mint már fentebb a bevezetésben (69. 70. ll.) említettem, a valódi történeti viszony, mely a magyar és a török nyelvek közt forog fenn, csak azon magyar-török szóegyezésekben tükröződik vissza, melyeket kölcsönvétel folytán keletkezetteknek lehet tekinteni. Ilyenekül jelentésem I. szakaszában a helyeselt magyar-török szóegyezések közül mutattam föl azokat, melyeknek a „[kölcs.]“ praedicatumot utána vettem; a melyeket is most átnézhetőleg elősorolva (a még némi kétség alá eshetöket [? kölcs.] *-val jelölve), a törökségből kerülteknek a következő magyar szókat tekintem.

<i>Agyag</i>	<i>oroszlán</i>	<i>béke</i>
<i>alma</i>	* <i>Bajusz</i>	<i>bélyeg</i>
<i>apró</i>	<i>báj, bájolni</i>	<i>bér</i>
* <i>aratni</i>	<i>balta</i>	<i>betű</i>
<i>árok</i>	* <i>barom</i>	<i>bicsak</i>
<i>árpa</i>	<i>béka</i>	<i>bika</i>

<i>bilincs</i>	<i>Hajó</i>	<i>sárga</i>
<i>bób</i>	<i>hangya</i>	<i>sarló</i>
<i>bor</i>	* <i>hód</i>	<i>saru</i>
<i>borjú</i>	<i>homok</i>	* <i>savó</i>
<i>bors</i>	<i>Iker</i>	<i>seperni, seprű</i>
<i>borsó</i>	<i>írni</i>	<i>sereg</i>
<i>borz</i>	<i>író (írós vaj)</i>	* <i>serke</i>
<i>bölcs</i>	<i>Kalpag</i>	* <i>serte</i>
<i>bölcső</i>	* <i>kan</i>	* <i>síma</i>
<i>bőr</i>	<i>kancsó</i>	<i>síp</i>
<i>buta</i>	<i>kantár</i>	<i>sóprű (hefe, satz)</i>
<i>búza</i>	<i>kapu</i>	<i>sör</i>
<i>buzogány</i>	<i>karó</i>	<i>Szakál</i>
<i>bű (bűbáj)</i>	<i>kecske</i>	<i>szám</i>
<i>Csalán</i>	<i>kék</i>	<i>szánni</i>
<i>csavarni</i>	<i>kép</i>	<i>szél (ventus)</i>
<i>csécs</i>	<i>késő, késni</i>	<i>szérű</i>
<i>csék, csök</i>	<i>kicsi, kis</i>	<i>szórni</i>
<i>csiriz</i>	<i>kín</i>	<i>szúnyog</i>
<i>csoport</i>	<i>kobak</i>	* <i>szuvat</i>
<i>csökönyös</i>	<i>koboz</i>	<i>szűrni</i>
* <i>Dara</i>	<i>koporsó</i>	<i>Tanú</i>
<i>daru</i>	<i>korom</i>	<i>tar</i>
<i>disznó</i>	<i>kos</i>	<i>tarló</i>
* <i>Ék (cuneus)</i>	<i>köd</i>	<i>teknő</i>
<i>érdem</i>	* <i>kölyű, kölü</i>	<i>tengely</i>
<i>Gyapjú</i>	<i>köpű</i>	<i>tenger</i>
<i>gyaratni</i>	<i>körű</i>	<i>tiló</i>
* <i>gyarló</i>	<i>kupak</i>	<i>tinó</i>
<i>gyász</i>	<i>kút</i>	<i>toklyó</i>
<i>gyáva</i>	<i>Olló (kecske-o.)</i>	<i>tor</i>
<i>gyékény</i>	<i>or, orv</i>	<i>tökélleni, -lletes</i>
<i>gyenge</i>	<i>ökör</i>	<i>tömény</i>
<i>gyöngy</i>	<i>ördög</i>	* <i>tömlő</i>
<i>gyűrni</i>	<i>öreg</i>	<i>tőr (laqueus)</i>
<i>gyümölcs</i>	<i>örleni</i>	* <i>törpe</i>
<i>gyűrű</i>	<i>ősz (szín)</i>	* <i>törvény</i>
<i>gyűszű</i>	<i>Sajt</i>	<i>tulok</i>

tűrő
tűzok
tükör
tűnni
tűrni, türközni

tyúk
* Ugrani
* üdü, üdülni
ümög, ing
ünő

űrű
Vajnak
* Zord
* zömök.

Ezen (mindössze 146) török-magyar kölcsönvétel ellenében a fentebbi I. szakaszban az ugor-török ősrökonsághoz tartozóknak, vagy legalább annak kutatásához tekintetbe jöhető adatokat szolgáltatóknak jeleztem a következő magyar szokat illető egyezéseket:

Ág
agg
aj
ajangani
al, alsó
* ál, áltatni
aludni
ágy
anya
apolni
* arasz
* arány
ártani
* ásni
atya
ázni
* Bágynadni
bizni
bog
borúlni, borítani
bosszú
botkó, bütyök
* Csalit
csalni, csel
csapni
cselekedni

* csekély
csupa
Dagadni
domb
dőlni
* dörzsölni
dugni
* Edéng
elő, előtt stb.
emni, emse
én (enyém, engem)
érni
* -ért, érett
ész
* Farkas
fedni
* fekete
felhő
fészek
fogyni
fújni
fúlni, fojtani
fúrni
fürt
* Gázolni
* Gyűlni, gyűjteni

* gyermek
Hagyni
ho- (kérdő név-
mástó: hogyan,
hol, ha, hány
stb.)
hajolni, hajtani
* haszon
hát
* hatni, hatalom
* hét
* -hoz, hozzá
* hős
Idegen
idő
ij
ikrándani
inas
* iszonyú
izzó, izzadni
íz (sapor)
Járni
* jó
* jöni
jutni
Kapni

<i>kar</i>	* <i>Szaj, szajlani</i>	* <i>tolvaj</i>
<i>káromkodni</i>	<i>szál</i>	<i>tő (töve)</i>
<i>ki (quis)</i>	* <i>szirt</i>	<i>törni</i>
<i>kor</i>	<i>szökni</i>	<i>tudni</i>
<i>köszönni</i>	<i>szűnni</i>	* <i>tusakodni</i>
* <i>Menni</i>	* <i>Tagadni</i>	* <i>tűrni</i>
<i>mi (quid)</i>	* <i>táj</i>	<i>Ügy</i>
<i>mí (nos)</i>	<i>tanúlni, tanítani</i>	<i>ülni</i>
* <i>Okrándani</i>	<i>taraj</i>	* <i>üzenni</i>
<i>Őcs</i>	* <i>tegnap</i>	<i>Vágyni</i>
<i>öröm</i>	<i>tekerni</i>	<i>vaj</i>
* <i>Sár</i>	<i>tele, telni</i>	<i>-vel</i>
<i>serény</i>	<i>temetni</i>	<i>vélni</i>
<i>sók</i>	* <i>tér</i>	* <i>vezetni</i>
<i>sor</i>	<i>teremteni</i>	<i>vol- (volt, vala).</i>
* <i>sűrű</i>	<i>tiporni, tapodni</i>	

Az íme elősorolt ugor-török ősrökonsági szóegyezések (szám szerint 122) természetesen csak egy töredékét teszik azon nyelvhasználati készletnek, melynek tüzetes tárgyalásához egyedül szolgálhatnak adatokul, azt a töredéket t. i., mely az ugor nyelvek részén a magyar nyelvből, és innen is nem épen rendszeres kutatás mellett, volt meríthető. De így is, és nem tekintve egyesek (*) kétességét, érdekes egybevetni ezen ősr. egyezések sorozatát a fentebbi török-magyar kölcsönvételi egyezésekkel azon arányra nézve, melyben mindegyikben bizonyos szónemek állanak egymáshoz, t. i. az igék a névszókhoz. Míg ugyanis a fentebbi 146 kölcsönvétel közt ígét illető csak 14 van ¹²⁾, a 122 ősrökonsági egyezések közt található ilyen 56, és pedig legalább 30 olyan, mely nem esik * alá és fontosabb igefogalmakra vonatkozik ¹³⁾. A kölcsönvétel ugyanis első sorban csak névszókra szokott terjedni, sokkal ritkáb-

¹²⁾ Ezek: *aratni, gyaratni, gyúrni, írni, késni, örteni, csavarni, seperni, szálni, szórni, szűrni, tűnni, tűrni, ugrani*; (*tökelleni, bájolni* mint csak magyar képzési denominatívumok természetesen nem számíthatók be).

¹³⁾ Ilyeneknek tekintem ezeket: *aludni, ártani, ázni, bízni, borítani (borítani), csalni, cselekedni, csapni, dagadni, dugni, emni, érni, fedni, fogyni, fúlni, fúrni, hagyni, hajlani, járnai, jutni, kapni, szökni, szűnni, tanúlni (tanítani), tekerni, telni, temetni, teremteni, tűrni, tudni, ülni, vágyni, vélni, vol- (volt, vala).*

ban igékre, s a hol ez utóbbi eset kimutatható, mindenesetre az illető nyelvek szorosabb vagy húzamosabb érintkezésére enged következtetni. Ily esetet, még pedig sokkal nagyobb mérvben mint a magyar nyelv, mutat föl az ugarság részéről különösen a cseremisiz, mely vagy 80 igét kölcsönzött el a törökségtől (jelesen a csuvasból), de szintén egyébként is erősen eltörökösödöttnek mutatkozik (lásd Nyelvt. Közl. III, 401—416. l., s különösen 421—424. l., valamint IV, 87. l.). Ezen nincs is mit csudálni: hiszen a cseremisiz népnek most már 1000 évvel tovább volt török szomszédja mint a magyarnak.

A fentebbi török-magyar kölcsönvételek azonban még egyéb tekintetben is tanulságosak. A mint már említettem, összes számuk nem megy többre mint 146-re, mely szám azonban még öregbedik néhány tudvalevő török-magyar kölcsönvétellel, melyet V. úr munkálataiból kifejejtett (p.o. *teve*, *csipa*, *komló*, *kender*). Ha ehhez még hozzászámítjuk is az ujabbkori (oszmanli-magyar) szók jegyzékéből, melyet V. úr munkálata végén közöl, a valóban török eredetű és valamennyire jelentékény szókat (körülbelül ezeket: *csizma*, *csuha*, *kalauz*, *kazán*, *majom*, *szatócs*) és bár olyanokat is, melyek csak szláv közvetítés mellett kerültek a magyarba (a milyen amúgy is van már egynéhány a fentebbi I. szakaszban tárgyaltak között), p.o. *delia* (*dalia*): az összes török-magyar kölcsönvételek száma mégsem haladja meg a 160-at, s így körülbelül csak felét teszi azon szóknak, melyeket a magyar nyelv a szlávtságtól kölcsönzött el. Ebből bátran lehet következtetni, hogy a magyar nép soha sem állott oly húzamos és szoros érintkezésben a törökséggel mint a szlávtsággal.

Egyes kölcsönvett török szóknak magyar alakja ezenkívül eléggé határozottan azt is láttatja, hogy a törökségnek melyik része szolgáltatta főleg a magyarnak e kölcsönöket. Tudni való, hogy a török nyelvek közt van egy, mely nagy terjedelemben fejtette ki a z: r-féle hangváltozást, s ez által ezen nyelvek közt ugyanazon hangalaki jellemet nyerte, mely az indogermán nyelvek közt p.o. sajátja a latinnak (v.ö. *auroza* ebből: *ausosa*; -*arum*, -*orum* gen. plur., a passivum vég r-je, p.o. *amor*, *amatur*, *amantur* stb.; a comparativusban: *major*, -*oris* stb.; us-végű neutrumok: *genus*, *generis* stb.; számos tőszó: *uro*, *nurus*, *virus* stb.), vagy a skandináv nyelveknek. A csuvasnak e sajátosságát, melyről Nyelvt. Közl. III, 236. 243. l. is

van szó, észlelhetjük ilyen példákban: csuv. *pirä* = osz. *bize*, tat. *bizge* nekünk; *sirä* = osz. *size*, tat. *sizge* nektek; *sakir* = *sekiz* nyolcz; *tuḡur* = *dokuz* kilencz; *vutur* = *otuz* harmincz; *-sir* = *-siz* -talan, -telen; *ḡir* = *kiz* leány; *ḡor* = *kaz* lúd; *ḡirle* = *kizil* vörös; *pur* = *buz* jég; *kür* = *güz* ősz (autumnus); *tuvar* = *tuz* só; *šor* tavasz = *jaz* nyár, *šugar* = *aḡiz* száj; *šür* = *jüz* száz; *čir* = *diz* térd stb. — Ámde szintén *r*-es alakkal, köz-török *z*-es alak ellenében, vannak a fentebbi török-magyar kölcsönvett szók közt ezek: *borjú*, *gyűrű*, *iker*, *írni*, *karó*, *ökör*, *szűrni*, *tenger*. A magyar nyelv különben nem ismer ilyen *z*: *r*-féle hangváltozást, valamint a többi ugor nyelvek sem fejtették azt ki; képtelenség volna azt vélni, hogy a magyar nyelv csak egynéhány a törökségtől kölcsönvett szóra alkalmazta volna e hangváltozást. Tudva tehát, hogy ez már a törökség terén mehetett végbe, t. i. a törökségnek azon részében, melynek mostani képviselője a csuvas nyelv, mely e hangváltozást határozottan kedveli: nem lehet többé kételkedni, hogy a magyar nyelv az említett szókat már is *r*-es alakban vette át, még pedig ugyan csak közvetlenül a csuvas nyelvből, illetőleg a törökségnek azon már akkor jó idő óta külön vált részétől, melyből a Volga mellékén ránk maradt a csuvas nép és nyelv, s melyet bár ó-csuvasnak nevezhetünk.

A csuvasra, illetőleg ó-csuvasra, mint a magyarnak közvetlen török kölcsönadójára mutat azonban még egy másik a fentebbi kölcsönvételekből meríthető hangtani kriterium. Sajátságáa ugyanis a csuvasnak, hogy köz-török *-ak*, *ek*, *ik*, *ik*, *uk*, *ük*-féle névszóvégek helyébe gyakran a gutturalis (*k*) elkoptatásával *a*, *e* (*ä*), *o*, *ö* (*ü*)-t teszen, p.o. cs. *pola* hal = *balik*; *tupra* föld = *toprak*; *ḡolja* fül = *kulak*, *kuljak*; *toja* bot = *tajak*; *ḡürä* fark = *kujruk*, *čirü* sziv = *nyerek*, *porne* ujj = *parmak*, *inä* tehén = *inek*, *šüpre* seprű (hefe) = *šeprek*; *turo* csücs = *doruk*; *šuro* madárfi, kölyök = *jauruk*, *jauru*; *šürö* gyűrű = *jüzük* stb. A tör.-magyar szók közt pedig van nem egy olyan, mely török *ak*, *ek* stb. *-k*-val való szóvég ellenében *ó*, *ö* (*ü*, *ü*)-t mutat föl, p.o. *borsó*, *bölcsö*, *gyűrű* (*gyűrö*), *gyűszű* (*gyűszö*), *hajó*, *kancsó*, *karó*, *koporsó*, *olló* (kecske-olló), *tanú* (*tanó*), *túró*, *ünö*. Magának a magyar nyelvnek hangalakulási hajlamaiban egy elégtalált *k*-s szóvég eltüntetésére semmi indító okot nem találunk; azt hiszem tehát, hogy a fentebbi török-magyar szók *ó*, *ö*-je szintén csak az illető török szóknak a csuvas nyelv terén végbe-

ment változatán alapszik, mely ha még nem is hozta volt elé a mai csuvas *a, ä (o, ö)* szóvéget, de mégis már az ó-csuvas korban elejtette volt a köz-török szóalakbeli vég *k*-t. Hihetőleg az ó-csuvasban a mai *a* helyett meg *au* volt, mely *ak* helyett legközelebb *ag, ay*-ból lett. A fent említett szók közt kettő van, mely amúgy is már csuvas hangalakulást láttat (*z*-ből lett *r*-t): *gyürü, karó*; csakis illő tehát, hogy ugyanarra lehet visszavezetni az *ó, ö (ü)* szóvéget is. V.ö. még: *borsó* = csuv. *purza, seprü* = csuv. *šüpre, ünö* = csuv. *inä, disznó* = *šisna, tiló* = *tila, sarló* = csuv. *šorla*.

Még tekintetbe jöhet, noha nem lehet rá nagy súlyt fektetni, hogy a csuvas a köz-török *k*-t mélyhangú szók elején rendszeren *χ*-vá változtatta, s hogy a török-magyar kölcsönvételek közt tör. *k* ellenében *h*-val lépnek föl: *hajó, hangya, homok*. Lehet hogy e változás is még az ó-csuvaszt illeti (v.ö. *hajó, csuvasos ó*-val), de az is, hogy önállólag a magyar hajtotta azt végre.

De viszont az ó-csuvas nyelv hangtani állására is engednek a török-magyar kölcsönvételek némi következtetést. A m. *szél* (ventus) ugyan már visszatükrözi azon *š*-t, melyet a mai csuvas többnyire a köz-török szókezdő *j* helyébe tett. Ámde a m. *gyürü* szó mégsem válhatott *šürö*-ből, hanem föltesz még egy ó-csuvas *jürö*, vagy bár *đürö* alakot; szintígy nem lehetett a m. *ír*-ige a mai csuv. *šir*-ből, hanem csak egy *jir*-féle alakból. Következik ebből, hogy a magyar kölcsönvételek korában szókezdő tör. *j*-nek sziszegősítése (*ž, č, š*) még nem, vagy legalább még nem általánosan fejlődött ki az ó-csuvas nyelvben. — Szintígy a magyar *borjú, borsó, bölcső* szók a mellett tanúskodnak, hogy az ó-csuvasban még nem történt meg a szókezdő török *b*-nek *p*-vé keményedése, mely nagy terjedelemben a mai csuvaszt jellemzi.

Egyéb a fentebb elsorolt török-magyar kölcsönvételekből az ezelőtt több mint 1000 évvel a törökségtől (illetőleg ó-csuvaságtól) kölcsönvevő magyarság miveltségi állapotára vonható következtetésekbe ez úttal nem ereszkedem. E tárgyban, hogy elhamarkodott állításoktól óvakodhassunk, tüzetes nyomozás kívántatik, mely egyszersmind az egész ugorságra is terjed ki.

Pótlék és igazítás.

Az I. szakaszba (78. l.) még fölveendő: **borz**: osz. *borsuk*, cs; *porsuk* borz; [kölc.]; — m. **csavarni** (79. l.) az alakilag igen közel-álló csuv. *saver-* = osz. *čevir-* ige szerint helyesebben [kölc.]. — Hogy a csuv. *χis* „kard“ (lásd *kés* alatt, 103. 104. ll.) csakugyan egy a tör. *kilīš* szóval, abban is nyer bizonyítást, hogy a csuvas szókezdő *χ* általában csak mélyhangú török szók kezdő *k*-jának (⊙) felel meg, *kilīš* pedig mélyhangú (*i*-vel, nem *i*-vel való); csakhogy a csuvas némely ily szót, melynek vocalisa *i* volt, még utólagosan vitt át a magashangúságba, p.o. *χir* leány = *kiz*; *χir* mező = *kir*; *χil* tél = *kis* (*l*: *š* különös csuv.-tör. hangviszony). Ellenben magashangú török szó kezdő *k*-ja (⊙) a csuvasban is megmarad *k*-nak, habár mélyhangúvá vált is a szó: csuv. *kol-* nevetni = *kül-* (osz. *gül-*), *kor-* látni = *kör-* (osz. *gör-*), *kuk* gyökér = *kök*.

B. J.

LATIN FORDÍTÁSAINK S A LATINOSSÁGOK.

Hogy nyelvünkben nagy számmal vannak a szabálytalanságok s idegenszerűségek, azt, sajnos, nem szükség bizonyítgatnunk; hisz annyi s oly komolyan feddő hang emelkedett már ellenök, hogy az otalgiában szenvedők is meghallhatták volna. A csodálatos azonban az, hogy mind ennek ellenére nem hogy vesznének, pusztulnának, hanem mint a hydrafejek egy helyett párosával teremnek.

Leginkább két nyelv az, melyekből az avatatlanoknak sajnálandó buzgalma idegenszerűségekkel áraszt el bennünket, azáltal, hogy vagy föl nem képes ismerni, vagy félreérti a népszellemnek sajtászerű nyilatkozását. E két nyelv a *német* és *latin*.

Ha egybevetjük e nyelvekből készült fordításainkat, s monnó csoportot a részrehajlatlan kritika szemüvegén át vizsgáljuk, az eredmény hasonlíthatatlanul német fordítóink javára üt ki; mert míg ezeknél nem egy sikerült dolgozatra akadunk, addig latin fordításainkban, még az aránylag jobbakban is, a szabatosság igen sok helyütt csak hiányjel alakjában fordul elő; nagy részök pedig éppen minden bírálaton alúl áll.

Hogy szavaim nem túlzottak, arról pár, rövidke idézetnek egyszeri, futólagos meghallgatása után is eléggé meggyőződhetik mindenki.

1. „*Cornelius Nepos munkái.*“ Fordította s magyarázó és helyreigazító jegyzetekkel ellátta ifj. *Schiefner Gyula*. Themistocles. I. fejezet.

„Themistocles, Neocles fia athenei. Ifjúkori vétségeit nagy jelességek által tette jóvá, úgyhogy ki sem tétetik elébe, s hozzá hasonlónak is kevesen tartatnak. A ki midőn kevésbé felelt meg szülőinek, minthogy mind nagyon is kicsapongóan élt, mind vagyó-

nát elhanyagolá, atyjától kitagadtatott. De e szégyen nem sujtá őt le, sőt buzdítá. Mert midőn belátá, hogy azt csak a legnagyobb szorgalommal törülheti el, egészen a köztársaság ügyeire fordítá erejét, többet gondolván barátjai s jóhírével.“

2. „*Cicero beszéde*“ Manilius törvényjavaslata mellett. Szónoklatilag taglalá *Pintér Imre*, prémontréi szerzetes kanonok, s táblabíró.

1. §. „*Quiritek! jóllehet a ti számos gyülekezetek mindig fölötté nagyon örvendetes szemléletnek, e hely pedig indítványozásra legtisztességesebbnek, szólásra meg igen díszesnek látszik is előttem: mindazáltal a dicsőségre vezető eme fokhoz, mely mindig csak a legérdemesebbeknek állott nyitva, följutásomat, nem annyira hajlandóságom hiánya, mint ifjuságom óta gyakorlott munkásságom tiltotta. Minthogy ezelőtt, részint ifjuságom miatt, részint mivel oly véleményű valék, miszerint itt mást semmit, mint nagy észtehetséggel, szorgalommal egész a tökélyig kidolgozott beszédet adhatni csak elé, eme nagy tekintélyű szószekekre föllépni nem bátorokdtam: lekötelezettnek tartám magamat barátaim szükségéinek fölláldoznom minden időmet.*“

3. „*Virgilius Aeneise.*“ Fordította *Vajdafi József*. Első ének, 1—13.

„Fegyvert és azon férfit éneklek, ki hajdan isteni végzetből megfutamodva Trója partjáról Italiába és Lavin partra jött; sokat hányatva földön és vizen az istenek hatalma által kegyetlen Junó emlékező (feledhetlen) haragjáért; sokat szenvedett háborún is, míg alakította a várost, és isteneket hozott Latiumba, honnét a latin nemzet és az albai atyák, és Róma magas falai.

Musa, említsd okait, isteni akaratának, mely sértése miatt, vagy mit fájlalva kényszerítette az istenek királynője az ily jámborság által jeles férfit annyi veszélyt szenvedni, annyi bajt kiállani? oly nagy harag van-e az égiek szívében.“

Úgy hiszem, ennyi elég leszen izlelőnek, hogy megtudjuk, minő édességű az a méz, mely aranyszáju-szentjánosainknak ajkáról kifogyhatatlan cseppekben csordogál alá. S ilyen zamatos, jóízű szörendtől, ily találó, velős kifejezésektől, ily meglepő, nem várt mondatszerkezetektől csak úgy duzzadnak mindenütt a sorok.

Ha ezt látva, hallva, komolyan fontolóra vesszük, hogy e művek a legcsekélyebb benyomásra is olyannyira fogékony ifjú sarjadéknak képezik első szellemi táplálékát, a ki azokat nem csu-

pán futólag olvassa, hanem nagy része pazar szorgalommal be is tanulja, lehet-e akkor csodálkoznunk, hogy az idegenszerűségek napról napra mélyebb és mélyebb gyökeret vernek a nyelvben s kiirtásuk annyi bajjal, oly nagy fáradsággal van egybekötve? *Recens servabit odorem testa diu.*

A bajt tehát orvosolni kell, orvosolni addig, míg nem késő, és pedig gyökeresen. E czélunkat pedig úgy fogjuk elérni legbiztosabban, ha az ügyes, eszélyes orvos eljárását követjük, a ki mindenekelőtt a betegségnek forrását iparkodik felismerni.

Melyek tehát a bajnak okai?

Az első és egyik fő ok azon balhit s általános meggyőződés, hogy mi csodaszépen tudunk latinul; a ki képes hibátlanul declinálni s conjugálni s a mellett egy garmada latin szót zsebre rakott, az már — tisztelet a kivételeknek! — legalább is Pythiának képzeletét, a kinek Apollo Cicerónak nyelvén önti fülébe a jelen, múlt, s jövőnek minden bölcseségét. További okai, hogy e téren egyáltalában nincs semmi felügyelet; hogy nincs magyar syntaxisunk, legalább olyan nincs, a minőnek kellene lennie; hogy latin grammatikáink nem egyebek német fordításoknál s hozzák azt, a mit ezek adnak, sem többet, sem kevesebbet; kell-e az mind nálunk is, a mi ott van, szükséges volna-e sok olyasmit felhozni, a mi azokban nincs meg, arra az atyáskodó természet elfeledett nekik útbaigazítást adni.

Ezek azonban csak másodrendű tényezők; a bajnak fő oka azon körülményben rejlik, hogy fordítóinknak tetemesen nagy része sohasem iparkodott felismerni azon erőket s eszközöket, melyekkel a latin nyelv gondolatainak kifejezésére rendelkezik. A gondolatalakítás törvényeit megfigyelni, a sajátságokat kutatni, egybehasonlítani azon eseteket, a melyekben a latin megegyez s ismét a melyekben eltér a magyartól, szóval a nyelv szellemét átérteni, abba behatolni, ez azon követelmény, a melyet latin fordítóink vagy egyáltalában nem ismernek, vagy ha ismernek, czélszerűnek tartják ignorálni; mert azon eljárás, a melyet ők követnek, oly egyszerű és kényelmes, hogy a legcsekélyebb fejtörésbe sem kerül. „*Continuatio coniunctioque naturae: A természetnek folytatása és összekötése*“, gyanúsán hangzik ugyan, de az nem baj; a czél el van érve: az ember mint latin fordító idővel csak belekerül egyik-másik irodalomtörténetbe s megvan a halhatatlanság.

Ezen értekezés rövid kivonata egy készülöben levő munkának, melynek czélja a latin nyelvet a magyarral egybehasonlító tárgyalni, annak sajátságait részletesen felsorolni, s főleg a syntactical eltéréseket behatólag ismertetni; itt tehát csak a felölőbb s gyakoribb alkalmazású sajátságokat említjük fel, s azokat különösen, melyek nyelvünkre ráerőszakolva már általános használatúak az irodalomban.

I. Főnévkezelési sajátságok.

a) Az articulus.

1. §. A magánálló latin főnév, pl. *lupus*, a fogalmat három különböző árnyalatban tünteti elé, ugyanazt fejezi ki, a mit a magyar: *farkas*, *egy farkas*, *a farkas*; más szóval a latin az articulusnak olyszerű használatát, minővel, hogy mást ne említsek, testvérvényelve a görög bír, nem ismeri. Ezt mindegyikünk tudja; kevésbbé ismeretes azonban, hogy mi módon segít e hiányon oly esetekben, midőn akár a határozott, akár a határozatlan articuluson nyomaték fekszik.

A határozott articulusnak pótlása a több eset közül leggyakrabban az *ille*, mutató névmás segélyével történik; névszerént akkor, midőn valamely tárgy már egyszer említve volt; pl. (Cic. Ver. IV. 3.) „Verum ut ad *illud* sacrarium redeam: De hogy visszatérjek a kápolnára.“ (Tac. Germ. XIV.) „Exigunt principis sui liberalitate *illum* bellatorem equum, *illum* cruentam frameam: Fejedelmök bőkezűségétől elvárják a harci mént, el a véres kopját.“ Tacitus fordítójának elkerülte figyelmét e sajátság; a mint illető helye bizonyítja: „Fejedelmök bőkezűségétől követelik *ama* harcias paripát, *ama* vérengző dárdát.“ Egészen egyező példa evvel a sok közül Jókainál a következő: „Bélteki megkapta *az* amerikai levelet, megkapta *a* bizományt is *a* hajfürttel és *a* csatatéri porzóval.“ (Szer. bol.)

2. §. A nyomatékolt határozatlan articulus kifejezésére tulajdon nevek mellett két eszközzel rendelkezik a latin nyelv; egyik ismét az *ille* névmás, a másik a többes szám. (Cic. Verr. IV. 2.) „*Ille* L. Mummius hunc marmoreum Cupidinem non attigit: *Egy* L. Mummius nem mert a szóbanlevő márvány Cupidinhoz nyúlni.“ (Cic. Cato M. VI.) „Ceteri senes *Fabricii*, *Curii*, *Coruncanii*, quum

republicam consiliis et auctoritate defendebant, nihil agebant? Hát a többi öreg: *egy Fabricius, Curius, Coruncanius*, semmit sem tettek, midőn az álladalmat tanácsadással s befolyásukkal gyámoltották? Fábrián, különben egyike a leggondosabb fordítóknak, kevésbé szabatosan imígy tette át e helyet: „Úgy a többi öregek is: a *Fabriciusok, Curiusok, Coruncaniusok*, mikor a köztársaságot tanácsukkal s tekintélyökkel védették, semmit sem tettek-e?“

b) A n e m.

3. §. Hogy a magyar a latinnal épen nem áll semmi rokonságban, egyéb jelenségeken kívül világosan bizonyítja azon tény is, hogy a tárgyaknak nembeli meghatározása egészen kívül maradt figyelmének körén; ebből következik, hogy kifejezéseiben a nembeli differentiókat nem is veszi számításba. Hogy nem veszi számításba? Kérdezzük meg csak a latin fordítókat! (Cic. Rosc. A. XXVII.) „*Vita rustica parsimoniae magistra* est: A mezei élet a takarékoság *anyja*“, oktat bennünket Sárváry fordítása; de maga elfeledi, hogy *magistra* nem *anya*, hanem *tanítónő*, vagy helyesebben *tanító*, vagy még helyesebben: a takarékoságnak *iskolája*. (Nep. Epam. 10.) „*Neque vero stirps potest mihi deesse; namque ex me nata relinquo pugnam Leucricam*: De utódom nékem nem hiányozhatik; mert *mint leányomat hátrahagyom a Leuctra melletti csatát*“ — mondja ifj. Schiefner Gyula Epaminondasa Pelopidasnak. „Kisdéd korában *Massilia* volt az ő lakhelye s tanulmányai *oktatónéja*.“ Télyf (Agricola).

4. §. Csak két eset van, mely e szabály alól kivételt képez s melyekben a magyarban is tekintetbe kell vennünk a nemet; s ezek, midőn az állatvilág individumairól van a szó s vagy hangsúlyozva van a nem, vagy ellentét viszonyában állnak az egyedek egymással; pl. (Liv. I. 4.) „*Lupa ad puerilem vagitum cursum flexit*: Egy *nöstény farkas* a gyermek sírás felé vevé futását.“ Aen. VI. 262—269.) „*Tantum effata* antro se immisit aperto; *Ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat*: Csak ennyit szóla s a barlangnyilásba bocsátkozék; a *hős* (vagy: *Aeneas*) bátor, egyenlő léptekkel követi kalauzát.“ (Verg. Aen. IV. 362.) „*Talia dicentem iam dudum aversa tuetur*: Ezen beszéd alatt a *királyasszony féloldalt szegzi vala rá tekintetét*.“ Szabálytalanul járt el tehát Vajdafi,

midőn ez utóbbi helyet ekként tette át magyarra : „Mig így szól, ő már régen elfordúlva nézte.“ Különben ő nem az egyedüli munkás, a ki ültet ott, a hol gyomlálnia kellene, s viszont nyes, mikor oltásra volna szükség; megteszik azt a többiek is, még pedig nagyobb részt következetesen; sőt a német fordítóknak egy része is szövetségre lépett velök, s így a mit az egyik véletlenségből elmulaszt, a másik nemes buzgalommal rögtön pótolja. Pedig az a menteségök sem lehet, hogy nem voltak figyelmeztetve rá; Hunfalvy már a múlt évtized kezdetén megróttá a „Die sonne, die *himmelskönigin* : A nap, az ég *királynője*“-féle nevetséges germanismust.

c) A szám.

5. §. Nyelvünknek a latintól eltérő ama sajátága, hogy a mennyiségnevek mellett egyes számot használ, eléggé ismeretes; s azt ez alkalommal nem is tartjuk szükségesnek bővebben fejtegetni. Nem lehet azonban hallgatással mellőznünk azon számbeli különbséget, mely olyszerű birtokviszony kifejezésénél áll be, midőn egy a birtok, de ez több vagy minden birtokosnak külön-külön megvan. A latin az ilyen birtokot többes, de a magyar egyes számmal fejezi ki; pl. Az embereknek *lelke, teste*; a fáknak *törzsöke, dereka, teteje*; e hegyeknek *nagysága*; a könyveknek *címe* stb. Ezt már egy ízben más helyütt említettem, s fölöslegesnek is tartanám újrolag emlékezetbe hozni, ha e latinszerű többesnek alkalmazása újabb és újabb tért nem foglalna el irodalmunkban, úgyannyira, hogy már nem csak a latin fordítók s a napi sajtó, hanem még tekintélyesebb íróink közül is többen széltiben ezt használják. Így mondja Jókai: „A fölállított sorok tisztelkedve hajták meg *kardjaikat* előtte, a jobbágyok *kalapjaikat* lóbálták.“ (Erd. ar. kor. II.) „A szemközt jövők *fejeiket* félrefordítják.“ (Szer. bol. IV.) „Az új miniszterek kezdenek *szekeikbe* belemelegedni.“ (*Reform.* 1870. febr. 20.)

d) A hiányzó főnevek pótlása.

6. §. A latin egyike a legerősebb vonású, legélesebb jelleggel bíró individuumoknak. A tényezők, melyeknek összevágó hatása alatt szülemlettek meg a mi szemünkben olyannyira felöltő sajátágai s melyek által kifejezései a mi nyelvünkétől annyira elütő alakokban jelennek meg, a következők:

1. A nagy időhözag, mely a két nyelvnek létezési korszaka közt fekszik. A latin nyelvnek virágzása óta már innen-onnan kétezer év fog lefolyni; hogy mily nagy változás állott be azóta az erkölcsi világnak minden rétegében, mindegyikünk tudja. Egészen más politikai, vallási s társadalmi intézmények és szokások, a tudományak óriási haladása, mind oly mozzanatok, melyek a két nyelv közt fekvő távolságot tetemesen nagyobbítják. Új fogalmak, nézetek s kifejezések támadtak; a mi még hajdanában határozatlan, ingatag, mozgó volt, az ma már korlátok közé szorítva, megállandosítva van. Az ily módon keletkezett differentiak csakis a két különböző szemléleti alapnak egybevetése által egyenlíthetők ki s pedig akként, hogy az egyik nyelvben előforduló fogalmi s kifejezési sajáttság számára aequivalenst keresünk a másikban. A szó szerinti fordítás ily esetekben tehát még egy Plato ajkát is mosolyra derítené. Például Plautus „Trinummusának“ következő helye (596—598): „Ecfugiet ex urbe, ubi erunt factae nuptiae: Ibit statim aliquo in *maxumam malam crucem* Latrocinatum, aut in Asiam aut in Ciliciam“ olyan Vajdafi-féle stilusban minő szépen hangzanék: Kiszalad a városból, a hol meg lesz téve a menyekző: el fog menni mindjárt valahová a *legnagyobb gonosz keresztre* rablásra vagy Ázsiába vagy Ciliciába! Pedig ha a kellő aequivalenseket helyettesítjük, akármelyik modern szolga bizvást elmondhatná: „Mert az szent, hogy a menyekző után menten megszökik a városból s valahová pokolba Ázsiába vagy Ciliciába megy s felcsap zsoldosnak.“ Vagy vegyük fel e magyar szót „lovag“; ez meglehetősen fedezni fogja bármely esetben a latin *equest*; de már megfordítva az utóbbi szűkebb körénél fogva elégtelen amannak jelölésére; ha pedig még egy lépéssel tovább megyünk s a „lovagiasságot“ akarnók latinul kifejezni, akkor az *eques*-nek teljesen háttérbe kell szorúlnia s egészen más erőket kell alkalmazásba hoznunk. A lovagiasságban, a mint azt ma értjük, három oldalt különböztetünk meg: a bátorságot, elszántságot, — a becsületességet, szavatartást — s az előzékenységet, szivességet. Ezen három párnak egy-egy tagja fogják tehát képezni a segédeszközöket, melyekkel az idézett szót a latinban teljesen kifejezhetjük körülbelül ilyformán: *promptus et integer et civilis animus*. Nem volna-e tehát éles viszásság, föltéve, hogy e burok alatt az említett férfiasság tulajdonság lappangana, azt ekként tenni át magyarra: *Serény, feddhetetlen és leereszkedő lélek?* Pedig hány

ilyen megállapodott, határozott alakot nyert mai fogalom rejtezik gyakorta a mozgó, szélesebb s ha szabad úgy szólnom, laposabb latin kifejezés alatt. „*Novis rebus studens*“ Cicerónál (Cat. I. 1.) s „*novarum rerum avidus*.“ Sallustiusnál (Jug. 19.) mindakettő egy fogalmat fejez ki: azon osztályát a polgároknak, a kiknek a fenálló álladalmi intézmények s kormányforma nem tetszenek s azoknak megváltozását ohajtják vagy elé is készítik. Sárváry Cicerójában „*lázangást szító*“, Vojdisek Sallustiusában „*újításra vágyó*“ áll; pedig az első nem egyéb, mint „*felforgató*“ vagy az új képzésű „*forradalmár*“, a francia „*revolutionair*“, a német „*wühler*“; az utóbbi pedig „*elégedetlen*“ „*malcontent*“ ... Ciceró a maga pártját Catilina s cimborái ellenében következetesen a „*boni*“ szóval jelöli (Sárvárynál „*jók*“); csak a kérdést kell helyesen felállítanunk, s a felelet rá magától jő. Miként keresztelték el az újabb idők kormányférfiai minden egyes alkalommal azokat, a kik jó vagy jónak hitt terveik kivitelét helyeselték vagy gyámolították? „*Jóérművek*“ „*Gutgesinnte*“ ... „*Paucorum superbia*“ (Sall. Jug. 31.) Memmius szájában nem más, mint Dózsáében a „*dölyfős oligarchia*“ — Vojdiseknél „*némelyek pajkossága*.“ ... (Nep. Alc. 5.) „*Erat populi potentiae non amicus et optimatum fautor: Arisztokrata* vala s ellensége a *democratiának* — Schiefnernél: „*A néphatalomnak nem barátja, ellenben az optimatok kedvelője*“ — Czuczornál; „*A néphatalomnak ellensége s főemberek barátja*.“ ... (Nep. Thras. 3.) „*Lex oblivionis: Amnestia, közbocsánat*“ — Schiefnernél és Czuczornál: „*Feledés törvénye*“ ... (Tac. Ann. I. 2.) „*Novae res*“ és „*ille rerum status*“ mindakettő ugyanaz, a mi a mai: „*Újabb politikai viszonyok, helyzet, fordulat*“ — Mihálynál „*új dolgok*“ s „*a dolgok ez állása*.“ A porosz fegyvereknek váratlan diadala után a bécsi lapok egyikében olvastam ilyen *novus ordo rerum*-féle, határozatlan kitétel: „*neue ordnung der dinge*“; s íme alig harmad- vagy negyed nap múlva már két magyar lap is kedveskedett olvasóinak ezzel a lapos „*dolgok új rendje*“ kifejezéssel, midőn a *politikai helyzet változásáról* szólott. A sok, számtalan ide tartozó eset közül csak kettőt említünk még fel. Vegyük Caesarból a következő helyet (Bell. Gall. II. 8.) „*Hoc facto duabus legionibus in castris relictis, ut, si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones in acie constituit*“; s kérdezzük meg, nem a szakférfiakat, hanem akármely értelmes embert, van-e a mai hadtudományak bizonyos, meghatározott kifejezése vagy is műszava azon

csapatok elnevezésére, a melyeket, hogy Caesar kifejezésével éljünk, a hadvezér egyelőre nem állít csatarendbe, hanem szükség esetére tart fel, hogy később a körülmények szerént alkalmazhassa; s a felelettel senki sem fog habozni: ezek azon csapatok, melyeket a mostani katonai nyelv „tartaléknak“ nevez. A királyság a latin nyelv virágzásának fénykorában minden intézményével s függelékeivel csak hírből volt ismeretes a rómaiak előtt; s egy pár ide vágó kifejezésnek mégis akadunk náluk, ha nem is magvára, de legalább burkára. Így Cicerónál (Verr. IV. 27.) a „*reges Syriae* (királyi hercegek vagy királyfiak), *qui regnum ad se pertinere arbitrantur*“ ugyanaz, a mit a mai történetírók állandóan „trónkövetelőnek, trónkeresőnek“ mondanak. Tacitus (Ann. VI. 50.) az „*udvari orvost*“ ekként írja körül: *medicus regere valetudines principis solitus*. Sőt még a „*dispositionsfond*“¹-nak aequivalensét is megtaláljuk Tacitusnál (Ann. I. 11.) „*Necessitates ac largitiones*: a szükséges (rendes) kiadások s a rendelkezési alap.“

2. A második tényező, melynek a latin nyelv sajátosságainak jó halmazát köszöni, az objectív eladásban fekszik; míg az újabb nyelvek annyira saturálva vannak abstract kifejezésekkel, hogy már alig vágyunk képesek öt-hat sort leírni képek nélkül. Íme egy rövid példa:

„Konyecz jó taktikának tartotta Gierig urat tolni maga elé, gondolva, hogy az megszentelt fejű ember; s szava többet ér Bécsben, mint száz lovaskapitányé; az már egyszer leszállította Föhnwald urat a nyeregből, majd most is elbánik vele; csak annak menjen neki.“ (Jók. Szer. bol. IV.)

E momentum nem kevésbé sok eltérést szül nyelvünk és a latin közt s tetemesen nehezíti a fordítást akár latinból magyarra, akár megfordítva. Mi azt mondjuk: gyermek-iffjú-férfi koromban, a latin: *puer, adulescens, iuvenis*; mi: Apafi fejedelemsége idejében, Kossuth kormányzósága korában, Hunyadi vezérlete alatt, a latin: Cicerone consule, Verre praetore, duce Hannibale; mi: A király csapatjával Horvátországba érkezék, a latin: Pelopidas legatus in Persas profectus est; mi: fiatalság, polgárság, papság, katonaság, a latin *adulescentes, cives, sacerdotes, milites*; mi: hja, ilyen a világ, a latin: *sic vivitur, sic vita hominum est* — nyakába venni a világot: *remotissimas terras peragrare*. Az egész közönség feláll, éljenkiáltás s zajos tapsvihar támad: *spectantes consurgunt, feliciter*

succlamant, *vehementissimeque plauditur.* (Liv. II. 10.) *Cocles multis superincidentibus telis incolumis ad suos tranavit:* Cocl. a szakadó nyílzápor daczára minden baj nélkül átuszék övéihez. (Liv. II. 27.) *Plebi crescunt animi:* a nép vérszemet kap. (Just. I. 8.) *Hostes recenti victoria exsultantes:* a még győzelemittas ellenség. (Cic. Verr. IV. 13.) *Quidquid illis placuerat, perdendum erat:* a mi egyszer ezéknek megtetszett, arra bátran keresztet lehetett vetni (az az ördögé volt). (Cic. Rosc. Am. 29.) *Una mercede duas res adsequi;* egy csapással két legyet, stb.

Egyáltalában fordítóinknak nem volna szabad szem elől téveszteni, hogy a valódi római szemléleti mód s a tárgyilagosság nagyobbára karöltve járnak; e körülménynek figyelembe vétele s a magyar kifejezésnek helyénvaló módosítása bizonyára igen sokat csiszolna le azon darabosságból, mely nagy részöket élvezhetlenné teszi.

A sok helyett álljon a következő példa.

Ha egy eredeti színművet végighallgatunk, vagy regényt átolvassunk, vagy figyelemmel kísérjük népünk előadását, egyformán azt tapasztaljuk, hogy nyelvünk a megszólításokat túlnyomólag a beszélő személyek közt fenálló viszony alapjánól képezi; mint: *fedelemem, királyom, hivem, férjem, feleségem, gyermekem, uram, öcsém, bátyám, hugom, barátom* stb. stb.; a római ellenben inkább a „ki“, mint „mi“-nek szempontjából intézi megszólításait; pl. Cicerónak Ligariust védő beszédében folyton ezen megszólítást látjuk alkalmazva „*Caesar*“; s így többi irataiban is rendszerint a tulajdonnevek szerepelnek. Hogy e véget érni nem akaró s gyakran rossz helyre szúrt „*Caesar, Atticus, Brutus*“ aztán egyhangú s meglehetősen szögletes, kivált ha hozzáveszszük, hogy a latin a nyelvünkben szokásos birtokviszony kifejezését is elhagyja, azt eléggé igazolja a következő pár idézet Cicero Catójának fordításából: „Igen sokszor szoktam, *Cato*, ezzel a *Laeliussal* itt csodálkozni... No biz az, *Scipio s Laelius*, nem oly nehéz dolog... Hanem, *Cato*, nekünk azzal tennél ám még nagy örömet... Szivesen megteszem, *Laelius*... Biz igen szeretnök, *Cato*... Megteszem, *Laelius*... Úgy van, a hogy mondod, *Cato*... Ez tesz ugyan, *Laelius*, valamit stb. stb.

Ezzel azonban nem azt akarjuk mondani, hogy a latin egyáltalában nem ismeri a metaphoricus kifejezéseket, mert sok eset-

ben igen csattanósan s nagy hatással alkalmazza; mi több a két nyelv képletei néha találkoznak is, mint: nagyon *sántikál* ez az egész beszéd: sermo *claudicat* — *fogd be a nyelvvedet: conde linguam*, az élet *alkonya: vita occidens*, stb.; hanem hogy aránylag erősebb hajlamot mutat az objectiv eléadáshoz. Innen magyarázható meg, hogy ha kissé merészebb a kép, azt *quidam, quasi, tamquam, veluti, ut ita dicam* kifejezésekkel enyhíti. Azért a magyarban e moderatorokat helyesebb mellőzni; pl. (Cic. Lael. 15.) *Amici, optima et pulcherrima vitae, ut ita dicam, supellex: a barát, az életnek legbecsesb, legdíszesebb butorzata. (Just. II. 6.) Literae veluti templum Athenas habent: a tudományoknak Athenae a szentegyháza.*

3. A sajtóságoknak harmadik tényezője a latin nyelvnek, hogy úgy fejezzem ki magamat, merevsége, conservatív természete; mely nem csak hogy minden újításnak legyőzhetetlen gátokat vetett útjába, hanem aggodalmában még a nyelvszellem kiegyengette ösvényen sem mert határozottabb lépést tenni előre. Bizonyítékai a pár árván maradt összetett főnév, némely képzőknek, különösen a verbaliáknak, elhanyagolása, a supinumoknak szórványos alkalmazása, s ezeknek következtében feltűnő szegénysége különösen a főnevekben.

E hézagot tehát pótolni kellett; s minthogy határozott purista létére a szomszédtól nem vehetett kölcsön, maga-magához kellett segélyért folyamodnia; az erőket azonban szaporítani nem mervén vagy elfeledvén, nem maradt más hátra, mint azokat megosztani s különféle czélokra alkalmazni. S e tekintetben valóban bámulatos oeconomiát fejtett ki; melyet azonban tüzetesen megvizsgálunk ez alkalommal nem lehet, de meg nem is feladatunk. Czélunknak elérésére teljesen elégséges, ha e kezelési módot főbb vonásaiban szem elé állítjuk; a ki ezt apróbb izeiben is ismerni kívánja, azt utasítjuk egyebeken kívül főleg *Nägelsbachnak* jeles művére. (Lateinische stilistik).

Az eszközöket, melyekkel a latin nyelv hiányzó főneveit pótolja, majd magok a főnevek szolgáltatják, majd a melléknevek köréből veszi azokat, majd az igékhez folyamodik, majd pedig körülírással helyettesíti.

7. §. 1. A főnevek közül pótolja a nem a fajt, az abstractum a concretumot s megfordítva. Csak egy példát.

Tempus.

(Nep. Alc. 1.) Quum *tempus* posceret, laboriosus, patiens, *temporibus* serviens: A maga *idejében* munkás, kitartó; a *körülményeknek* embere (a *körülményekhez* alkalmazkodó.)

(Nep. Alc. 8.) Lysander *tempus rei gerendae* non dimisit: Lys. a (tettre) *kedvező alkalmat* nem szalasztá el.

(Nep. Pel. 2.) Qui quum *tempore* ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et *tempus* et dies erat datus: S pontban a *kitűzött időre* megérkezének s szerencsésen eljutának Charon házába, a ki meghatározta volt a napot és órát.

(Tac. Ann. I. 1.) Dictaturae ad *tempus* sumebantur: Dictatorokat csak *ideiglenesen* vala szokás alkalmazni.

(Tac. Ann. I. 1.) *Temporibus* Augusti dicendis non defuere decora ingenia: Az *augustusi korszak* megírására (szintén) találkoztak jeles tehetségek.

(Cic. Verr. IV. 27.) Ii *temporibus* reipublicae exclusi per senatum agere, quae voluerant, non potuerunt: Hazánk *szorongatott helyzete* (azonban) meggátlá őket s céljokat a tanács előtt el nem érheték.

8. §. 2. A melléknevek szintén igen nagy contingenst szolgáltatnak a főnevek pótlására; nevezetesen a nemetlen vagy úgynevezett semleges egyes, különösen pedig a többes szám nem egyéb, mint valamely hiányzó főnévnek helyettesítője. (Cic. Verr. IV. 9.) Sunt etiam *cetera*, quae malo *integra* reservare: Van még *több készletem* is, de ezt későbbre tartom fel magamnak. (Sall. Jug. 31.) Homines sceleratissimi, quibus *honestataque inhonestata* quaestui sunt: A legnagyobb gonosztevők, a kik kereskedést űznek a *becsülettel és gyalázzattal*. (Tac. III. 1.) Complentur portus et *proxima* maris: Megteelik a kikötő s a tenger *széle*.

Többszörte a magánálló főnevek s melléknevek hüvelyke alatt összetett főnév lappang. (Tac. Ann. II. 82.) Negotiatores *laetiora* de *valetudine* Germanici atulere: A kereskedők Germanicusnak *egészségi állapotáról kedvezőbb hírt* hozának. (Liv. II. 11.) *Obsidione* et *fame* servitia infida transfugiunt: *Megszállás és éhség alkalmával* (idejében) a hűtelen rabszolgák át szoktak szökösni. (Nep. Praef.) Non eadem omnibus sunt *honestataque turpia*: A *becsület és gyalázat fogalma* nem minden népnél azonos.

9. §. 3. Az igének következő alakjait használja fel a latin

nyelv főnevek helyettesítésére: az infinitivust, gerundiumokat, participiumokat s supinumokat.

Példák az infinitivusra. (Nep. Milt. 3.) Nihil putat ipsis utilius quam *confirmari* regnum Persarum: Rájok nézve, nézete szerint, semmi sem lehet hasznosabb, mint a perzsa uralom *erősbulése*. (Sall. Jug. 31.) Pars eorum *occidisse* tribunos plebis, plerique *caedem* in vos *fecisse* pro munimento habent: Többeknek közölök a nép védőinek *legyilkolása*, nagy részöknek a soraitokban véghezvitt *mészárlás* bástyául szolgál. (Cic. Tusc. I. 36.) *Carere* igitur hoc significat: egere eo, quod habere velis; inest enim *velle* in *carendo*: A *nélkülözés* alatt tehát értjük, annak hiával lenni, a mit bírni akarunk; a nélkülözés ugyanis magában foglalja az *akarást*.

10. §. A gerundiumok.

(Just. XI. 10.) Alexander Parmeniona ad *occupandam* Persicam classem aliosque amicos ad *recipiendas* Asiae civitates misit: Sándor Parmeniot a perzsa hajóhad *elfoglalására*, másokat barátjai közül az ázsiai városok *visszahódítására* küldte. (Liv. II. 13.) *Jactatum* de Tarquiniis *restituendis*: Szóba hozá a Tarquinius családnak *visszahelyezését*. (Tac. Ann. II. 37.) *Ista conciliandae* misericordiae refero: Ezt könyörületesség*ébredéséből* hozom fel.

A participiumokról s supinumokról bővebben az igéknél.

11. §. 4. A negyedik eszköz, melylyel a latin főnévi szegénységén segít, a körülírás mondatokkal.

E mondatok a következők:

a) A relativ mondat.

(Cic. Verr. IV. 27.) Nationes *qui in* (alicuius) *regno ac ditione sunt*: *vazallnépek*, *hűbérese*k. (Just. II. 10.) *Fratres itaque suos, qui ante geniti essent*, privatum patrimonium, non regnum sibi vindicare posse: *Bátyjai* tehát igényt tarthatnak a családi vagyonra, de nem a trónra. (Curt. III. 21.) Ipsam fortunam verebatur, nec iniuria *ex his, quae tribuisset sibi*, quam mutabilis esset reputabat: Még a szerencsétől is retteg vala s *eddig* *kedvezményeiből* nem alaptalanul változandóságát következteté.

b) *okadó* s *magyarázó* mondat.

(Nep. Epam. 5.) Idem ille Meneclides quum huic obiiceret, quod *liberos non haberet neque uxorem duxisset*: Midőn más alkalommal szemére veté Meneclides *gyermektelenségét* s *nőtleniségét*. (Caes. B. G. II. 1.) *Coniurandi has esse causas*: *primum quod vererentur*,

ne ad eos exercitus noster adduceretur : Az összeesküvésnek okai a következők : először a *rettegés*, hogy —

c) Czelzatos és következményes mondat.

(Nep. Epam. 8.) Sua opera factum contenderent, *ut legi non obedirent* : Hárítsák rá *törvényszegésöket*. (Cic. Rosc. Am. 34.) Vereor ne ita hunc videar voluisse sèrvare, *ut tibi omnino non pepercerim* : Szeretném annak látszatát elkerülni, mintha én csak is a *tervósodra* akarnám védettemet fölmentetni. (Tac. Ann. I. 9.) Non aliud remedium fuisse, quam *ut ab uno regetur* : nem volt más orvosság, mint az *egyeduralom* (monarchia). (Sall. Jug. 38.) Munitio quam *uti defenderet acceperat* : A *védelmére* bízott sáncz.

d) Kérdő mondatok.

(Caes. B. G. II. 22.) *Quid in quaque parte opus esset provideri non poterat* : a *részletes intézkedés* merő lehetlenség vala. (Sall. Jug. 30.) Postquam res in Africa gestas *quoque modo actae forent fama divulgavit* : Miután az afrikai események s azoknak *lefolyása* köz-hírré lőnek. (Cic. Verr. IV. 12.) Nemo quaereret *quanti essent* : Senki sem kérdezősködnék *értékök* után.

e) Accusativus cum infinitivo.

(Sall. Jug. 31.) *Inpune quae lubet facere id est regem esse* : A *királyság önkény felelősség nélkül*. (Cic. Arch. 6.) Ego vero fateor me his studiis *esse deditum* : Valóban én magamat ezen tanulmányok *hívének* vallom . . .

12. §. Ezen rovat alá tartozik a két nyelvnek abbéli eltérése, hogy a latin pár eseten kívül, minők : *agricola, homicida, pontifex, anguipes, armiger*, stb. nem képez összetett főneveket; míg a magyarban ezeknek, mint a takarékosság s gördülékenység tényezőinek, igen tág s fontos szerepkör jutott osztályrészül. Tudnunk kell tehát, miként jár el a latin ott, a hol mi összetett főnévvel fejezünk ki valamely fogalmat.

Ez háromféle módon történik.

1. Attributiv viszony által. *Multa tela : nyilzápor* (Liv. II. 10.) *Nocturnus visus : álomlátás* (Just. I. 7.)

2. Birtokviszony által. *Praedarum ac furtorum receptrix : orgazda*. (Cic. Verr. IV.). *Immunitas cunctarum rerum : általános tehermentesség*. (Just. XI. 1.)

3. Az egybecsatlandó fogalmaknak mellérendelése által. *Even-*

tus atque exitus rerum : végkimenet (Cic. Fam. VI. 1.) *Temeritas et casus : vakèset* (Cic. Div. II. 41.)

Hogy az eddigi, csak is in nuce tárgyalt, főnévkezelési saját-ságokról látszanak-e tudomással bírni fordítóink, fedezhetünk-e fel művökben határozott elvet, mely munkálkodásuk közben vezette őket, hogy tehát öntudatosan fordítottak-e vagy nem, arra később felelünk, ha a beszédrészek tárgyalásával s a mondatok közti különbségek kifejtésével készen leendünk.

II. Melléknévkezelési sajátságok.

13. §. Az előbbi rovatban láttuk, hogy a melléknév néha kényszerűségből, máskor hatás kedvéért főnév helyett áll; épen ezen okokból gyakran főnév helyettesíti a melléknévet. Vannak t. i. szók a latinban, a melyek egyáltalában nem képezhetők melléknévekké; ily esetekben vagy birtokviszonynyal, vagy mellérendeléssel vagy körülírással segít a nyelv e hiányon; pl. *Testi* és *lelki* tehetségek: *facultates animi et corporis*. *Fiatal* erő: *iuventus ac vires*. *Lehetséges*: *quod esse, fieri, effici potest*. A mindenható Chrysogonus: *Chrys. is qui plurimum potest* (Cic. Rosc. Am. 13.)

A latin különösen a hely, idő, kor s kedélyállapotnak jelölésére többszörte praedicatív kifejezést használ, midőn mi adverbialissal élünk; mint: (Caes. B. G. II. 1.) *Crebri ad Caesarem rumores adferebantur*: egymásután érkezék a hír, vagy e helyütt: egyik hír a másikat éré. (Liv. XXVIII. 12.) *Hispania postrema perdomita est*: Hispania utoljára hódola meg. (Sall. Jug. 6.) *Leonem primus ferire* — Vojdisek fordításaként: Oroszlánt ő mint első ejtett el.

E latin sajáttság némely kifejezésekben már egészen meghonosult nyelvünkben; ilyenek különösen: „Elemér, a ki első érkezék meg a kitzúzott helyre“ — „Bem, ki utolsó hagyá el a csatátért“, a magyaros „elsőnek érkezék meg“ — „utolsónak hagyá el“ helyett; vagy pedig: *Első vala* Elemér — *utolsó vala* Bem, a ki —

14. §. A hasonlítást illetőleg következő eltérések mutatkoznak a magyar s latin nyelv között.

Ha valamely tárgy tulajdonságának szokottnál nagyobb fokát akarjuk jelölni, a magyar a most használtam kitételen kívül még a következő fordulatokkal él: *szertőlött, rendkívül, túlságos*, pl. *szertelen kemény hideg, nagy garázda*, vagy euphemismussal:

kissé garázda; a latin: *opiniōe, iusto gravior* hiems, moribus *solutior*. (Nep. Them. 1.): Qui quum *minus esset probatus* parentibus, quod et *liberius* vivebat et rem familiarem neglegebat, a patre exheredatus est: *Nagg vásottsága* s pazarlása miatt *nagy mértékben eljátszá* szüleinek hajlamát s atyja kitagadá őt. (A *liberius vivebat* egy Plautusnak vagy a vádló Cicerónak szájában nem volna más, mint: *nagy kórhely*). (Cic. Cat. m. XVI.) *Senectus est loquacior*: Az öreg ember *kissé fecsegő*.

14. §. A superlativust rendes alkalmazásán kívül mi is használjuk úgy, mint a latin: a tulajdonságnak legmagasb fokával bíró tárgyak egyikének jelölésére, mint: *Ő legjobb* barátom! — holott ezzel a legtöbb esetben nem a jók közt legjobbat, hanem egyikét a legjobbaknak értjük. A latin azonban e használatnak határait sokkal tovább terjesztette, mint a magyar; úgy hogy mi az ő superlativusát a leggyakoribb esetben helyesen csak positivusszal s valamely fokozó határozóval (*igen, nagyon, tetemesen*) helyettesíthetjük; pl. (Nep. Them. 8.) *Hic in navem escendit; quae quum tempestate maxima* Naxum ferretur — ezt Schiefner ekként fordítja: „Itt hajóra szállott; midőn ez a *leghevesb* szélvész által Naxos felé vitetnék“ e helyett: Midőn azonban ezt a *szörnyű* (= igen nagy) vihar Naxos felé ragadá.

Egyáltalában az ilyszerű superlativusok fordításánál *kissé* több gondnal kellene eljárunk; mert épen e tér az, a hol nem egy velős magyar kifejezés áll aequivalensül rendelkezésünkre. (Cic. Rosc. Am. 31.) *Quum viderent illos amplissimam* pecuniam possidere, hunc in *summa mendicitate* esse: ha ellenfeleinket a *tömérdek* vagyion birtokában, védettemet pedig *koldúsbotra* jutva látnák. (Cic. Rosc. A. 12.) *Hominem longe audacissimum* nuper habuimus in civitate et *insanissimum*: Volt itt államunkban nem rég egy *mód nélkül vakmerő* ember, *valódi örvöngő*. (Sall. Jug. 31.) *Homines sceleratissimi*: *czégéres gonosztevők*. *Maxima* hominum multitudo: *tenger nép*. *Similimus* patri: *szakasztott mása* atyjának. *Vir honestissimus*: *tetőtl talpig becsületes* ember. *Infima plebs*: *csöcselék*. *Stultissima* locutus: *badarabbnál badarabb* dolgokat beszélt, stb.

15. §. Megemlítendő még a *quisque* névmással álló superlativusnak megfelelő magyar kifejezés: *mendtől* — *annál* comparativussal, vagy *épen, főleg, különösen* akár superlativussal, akár positivussal; pl. (Cic. Fin. II. 25.) *Optimum quidque rarissimum* est: *mennél jobb*

(valami), *annál ritkább*, vagy : *épen a jó ritka*. (Cic. Lael. 19.) *Veterrima quaeque esse debent suavissima* — Fábían így fordítja : „Annak, a mi igen régi, legkedvesebbnek kell lenni“ e helyett : *Mendtől régibb az (a barátság), annál kedvesebbnek kell lennie* — vagy : *épen a legrégibbnek kell legkedvesebbnek lennie*.

III. Névmáskezelési sajátságok.

1. A személyes névmás.

16. §. Nyelvünk a latinnal nagyobbára egy úton jár a személyes névmás alkalmazásában ; ha az t. i. alanyúl áll, monnó nyelv elhallgatja, s csak is ellentét vagy nyomaték alkalmával fejezi ki.

Figyelemre méltó eltérés mutatkozik azonban a viszonyított beszédben ; s itt sem mi, sem más európai nyelvek nem képesek utánozni a latinnak azon irígylendő szabatosságát, melyet a reflexiv s személyes névmásoknak olyszerű kezelésében tanúsít, hogy az előbbivel az idézett, nagyobb részt tehát a beszélő alanyt, az utóbbival pedig valamely más személyt jelöl. E sajátság hiányában nyelvünk kénytelen ily esetekben az utóbb említett névmást személynévvel helyettesíteni ; mint : (Caes. B. G. I. 34.) *Ei legationi Ariovistus respondit : Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisset ; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere* : A követségnek e választ adá Ariovistus : Ha neki volna szüksége valamire Caesartól, ő ment volna Caesarhoz ; ha Caesar kíván tőle valamit, úgy Caesarnak kell hozzá jönnie.

2. A birtokos névmás.

17. §. A latin a birtokos használatában azon szempontból indul ki, hogy minden tárgy, hacsak annak birtokosa határozottan nincs megemlítve, kivétel nélkül az idézett alanynak tulajdona ; ennél fogva egészen úgy, miként a személyest, csupán ellentét s nyomaték esetében teszi ki ; itt tehát már a magyartól eltérést tüntet fel ; mi ugyanis mindannyiszor, valahányszor tudva van a tárgy birtokosa, e viszonyt ki is szoktuk fejezni ; pl. (Cic. Rosc. Am. XIV.) *Incredibile est mortem oblatam esse patri a filio* : hihetetlen dolog, hogy a fiú apját megölte.

A viszonyított beszédben egymással ellentétben álló *suus* s *eius* vagy *eorum* birtokosok közül az egyiket szabatosság kedvéért

épen úgy, mint fentebb, személyével kell helyettesítenünk; mint: (Nep. Milt. 4.) *Se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardis expugnassent suaque praesidia interfecissent: Ő ellen-sége az athenaeieknek, mivel az ő segélyökkel vették be az ionok Sardest s konczolták fel a perzsa helyőrséget.*

3. A mutató névmás.

Hic.

18. §. Ismert jelentménye: ez vagy ilyen; ezenkívül még használatos a következő érteményekben: *miénk* (a mi —), a *kérdéses, illető, szóbanlevő, említett*; pl. (Nep. Pel. 1.) *In quibus Pelopidas hic pulsus patria carebat: ezek közt vala a mi Pelopidasunk is, a ki számüzöttül külföldön él vala — Czuczornál: „Közöttök ezen Pelopidas is hazájából kivettetve élt.“ (Cic. Verr. IV. 2.) Ille Mummius hunc marmoreum Cupidinem non attigit: egy Mummius nem mert a szóbanlevő márvány Cupidohoz nyúlni. (Cic. Verr. IV. 3.) Item ante hos deos erant arulae: e két isten előtt állnak vala oltárocskák.*

4. A determinatív névmások.

Iipse.

19. §. Minden egyes nyelvnek megvannak a maga próba-kövei, a melyekből első tekintetre felismerheti a maga emberét; a magyarban ily próbakövül legtöbbet szokták emlegetni az obiectiv s subjectiv ragozást, habár ennél sokkal keményebb dió az igekötőknek kezelése. Annyi s biztosabbnál biztosabb próbaköve azonban alig van valamely nyelvnek, mint a latinnak; itt képesek vagyunk egyes szókból, a melyeket akár találomra választhatunk ki, megítélni, minő készültséggel rendelkezik, mily tájékozottsággal bír a fordító. Ezen szók közé tartozik az *ipse* névmás is. Egész serege lappang alatta a *maga* névmásból folyó rokon jelentményeknek, melyeknek elhanyagolása vagy helyén kívül való alkalmazása egyként zavaró hatást gyakorol a kerekdedségre, világosságra s szabatoságra.

Vegyük fel például Cicerónak az ameriai Roscius mellett tartott beszédét, s vizsgáljuk, hány különféle árnyalatot fedez a benne előforduló *ipse* névmás.

(VI. 17.) *Hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui ante hanc pugnam tiro esset, facile ipsum magistrum scelere*

audaciaque superavit: — s habár az említett támadó csata előtt még inaskodott vala, bűnös vakmerőségben csakhamar felülmúlta *saját* mesterét.

(VII. 18.) Spero ex hoc *ipso* non esse obscurum ad quem suspicio maleficii pertineat: Úgy hiszem, már ez az egy körülmény is világhossá teszi, kire esik a gáztett gyanúja.

(IX. 25.) Statim Chrysogonus *ipse* ad eos accedit: Chrysogonus haladék nélkül *személyesen* meglátogatja őket.

(X. 28.) Ita loqui homines: *ipso* nomine parricidii fore ut hic nullo negotio tolleretur: A mi embereink t. i. így okoskodtak: *Ez a puszta* szó „atyagyilkosság“ elég lesz, hogy könnyű szerrel láb alól eltegyük.

(XV. 44.) Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re *ipsa* atque a veritate: Látod, Erucius, mily távol jár a te bizonyításod a *valódi* tényállástól s az igazságtól.

(XVII. 48.) Permultos et ego novi, qui *ipsi* incensi sunt studio, quod ad agrum colendum adtinet: Magam is ismerek, igen sokat, a kik *őnszántokból* s nagy buzgalommal foglalkoznak a gazdálkodással.

(XXII. 63.) Reclamat istius modi suspicionibus *ipsa* natura: *Maga* a természet is tiltakozik az efféle gyanúsítások ellen.

(XXIX. 82.) Si quid est, quod ad testes reservet, ibi quoque nos, ut in *ipsa* causa, paratiores reperiet, quam putabat: Különben, ha még némi dolgot a tanúvallomásra tartogatna fel, ott is, ép úgy, mint a *tulajdonképi* tárgyalásnál, sokkal készültebbeknek fog találni bennünket, mint álmodta volna.

(XXXVI. 102.) Ex *ipsa* caede volucrum nuntium Ameriam ad socium atque magistrum suum misit: *Nyomban* (közvetlenül) a gyilkosság után egy hírvivőt futtat lóhalálában Ameriába czinkostársához és mesteréhez.

(XXXVIII. 111.) Quibus in rebus *ipsi* interesse non possumus: Azon ügyekben, melyekben magunk *személyesen* jelen nem lehetünk.

Idem.

Helyes fordítása a benne rejlő különféle jelentményeknél fogva nem kevesebb figyelmet követel, mint az előbbié. Magyaraequivalensei a hely minőségi szerént, a melyben áll, különbözők:

ugyanaz, egy és ugyanaz, épen olyan; is, egyszersmind, hasonlóképen, egyként; mégis, mindamellet; ellenben; azonos, azonosság; pl.

(Nep. Ages. 7.) Domo *eadem* fuit contentus, qua Eurysthenes progenitor maiorum suorum fuerat usus: *Ép oly* (egyszerű) házzal megelégedék, minő elődeinek ősapjáé, Eurysthenesé vala.

(Liv. II. 2.) Dicere deinde incipientem primores civitatis circumstunt, *eadem* multis precibus orant: A mint aztán beszélni kezd, az előkelő polgárok körülfogják s *szintén* hathatós szavakkal kéri őt.

(Nep. Milt. 7.) Post hoc proelium classem septuaginta navium Athenienses *eidem* Miltiadi dederunt: E csata után az athenaieiek *újra* hetven hajónyi hajóhadat bizának Miltiadesre.

(Nep. Con. 2.) Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniae et Lydiae, *eundemque* generum regis et propinquum: Elméne tehát Pharnabazushoz, Ionia s Lydia helytartójához, a ki *egyszersmind* a királynak veje s rokona vala.

(Liv. II. 2.) Consul timens, ne postmodum privato sibi *eadem* illa cum bonorum amissione acciderent: A consul tartván tőle, hogy ha utóbb magánéletbe vonuland, ez *mégis* be fog következni, s hozzá még jószágát is elvesztheti.

(Nep. Eum. 13.) Nemo Eumene vivo rex appellatus est, sed praefectus; *eidem* post huius occasum statim regium nomen sumpserunt: Eumenes életében egyiköket sem nevezék királynak; halála után *ellenben* rögtön királyi czímet vevének föl.

(Nep. Praef. 3.) Hi si didicerint, non *eadem* omnibus esse honesta atque turpia: Ha az ily emberek megjegyzi maguknak, hogy a becsület és gyalázat fogalma nem minden népnél *azonos*.

IV. Igekezelési sajáttságok.

20. §. Az igékre vonatkozó differenciák nyelvünk és a latin közt nem csak hogy jóval számosabbak, mint akármelyik beszéd-része, hanem sokkal fontosabbak is. Tudvalevőleg az állítmány a mondatnak lelke, veleje; az itt elkövetett tévedés tehát csak első szemét fogja képezni a botlások szakadatlan lánczának; fontosabbak azonkívül, mert épen a latin igék sajáttságos alkalmazásának szolgálai utánzásából szivárgott át a legtöbb latinosság nyelvünkbe.

1. A z i g é k a l a k j a .

Bármit mondjanak is az ellentáborban, az az egy elvitázhatatlan marad, hogy a magyar embernek nyelve s füle nem igen tud megbarátkozni a szenvedő alakkal. Nem szólok itt asszonyainkról, gyermekeinkről, nem azon férfi tagjairól népünknek, kiket nem rontott el az iskolai levegő; magokat a literatus embereket hívom fel tanúknak, s kérdezem, szoktak-e a mindennapi életben, közönséges társalgás közben, midőn nem reflectálva beszélnek, hanem öntudatlanul öltöztetik alakba gondolataikat, szoktak-e szenvedő alakkal élni? Nem. Én legalább régóta figyelemmel kísérem különösen diákos uraink beszédét, de a szenvedő alakot csak nagy ritkán veszik ajkokra. „Mit *adtak* tegnap a színházban? Jól *játszottak-e*? Hát a képviselőházból *mit hallani*? Sok mindenfélét *beszélnek*, úgy *mondják*, hogy *el fogják napolni*.“ Ezek mind erőltetés nélkül, oly könnyen, oly természetesen folynak, s ép ezáltal erős bizonyítékául szolgálnak föntebbi állításomnak.

A latin azonban kiváló előszeretettel tanúsít különösen némely kifejezéseiben a szenvedő alak iránt; *narratur, itur, ventum est* a legszokottabb s egészen a latin nyelv szellemében használt kitételek. Hanem hagyjuk is meg neki e sajátságát s ne akarjuk ráerőszakolni nyelvünkre, úgy a mint teszik azt fordítók és nem fordítók, még pedig oly mértékben, hogy szinte már ijesztő kezd lenni. „*Mondatik, öletik, legyőzetik*“ még csak hagyján; hanem már ilyenek is lábra kezdenek kapni: „*tudatik, lakatik, járatik*“; sőt ez utóbbi már meg is honosult e kitételben: „*jövőre akként járassék el!*“ Az első lépés meg van téve, a többi magától következik; s egyszer csak arra ébredünk majd fel, hogy a mi fölött még most mint csodadologon elmosolyogjuk magunkat, egyedüli, általánosan elfogadott s kedvelt kifejezés lesz.

Hogy mennyire nem veszik figyelembe fordítóink e sajátságbeli különbséget, tanúskodnak róla a következő példák.

Czuczor (Nep. Arist. 3.) „Mennyi pénzzel járuljon minden köztársaság a mezei seregek kiállításához, Aristidesre *bíztatott*, hogy vesse ki. Ítélete szerint évenként négyszáz hatvan talentum *adatott* Delusba, de utóbb e pénz mind Athenaebe *vitetett*.“

Tély (Agr. 12.) „Némelyek azt hiszik, hogy a gyöngyhalászoknak hiányzik a jártasság; mert a vörös tengerben élve és le-

helve szakítottatnak el a szirtekről, Britanniában pedig úgy szedetnek össze, a mint kivettetnek. (13) Népek meghódítottak, királyok elfogattak s Vespasian kijelentetett a végzet által.“

„Páris ellen két nagyobbszerű támadás intéztetett, de az eredmény koránt sem volt olyan, a minő váratott. A kormánycsapatok a fölkelők által visszaverettek. Tegnap a támadás a déli erődök ellen megnyittatott, de a fölkelők által ismét visszavetett, s e kétszeri kudarcz Thierst annyira lehangolta volna, hogy újabb támadásról nem akar tudni.“ (Magy. Ujság vezércikkének kezdete, apr. 15-én.)

21. §. Az általános alanyt a szenvedő alakon kívül nem ritkán a cselekvő egyes második személylyel jelöli a latin nyelv; a magyarban azonban ez kissé szokatlan s azért hibául kell felrónunk fordítóinknak, ha azt különösen elbeszélésekben szolgamódon utánozzák; mint: (Germ. 14.) „Restségnek és tunyaságnak tartatik izzadással keresni, mit vérrel szerezhetsz ... Urat és szolgát a nevelésnek semmi fénye által meg nem különböztethet.“ (Germ. XX. Tély.)

22. §. A latinnak nincsenek reflexiv igéi. E hiányon kétféle módon segít: vagy a reflexiv névmás közvetítése által pótolja, vagy többszörte a szenvedő alakkal fejezi ki; pl. (Tac. Germ. 22.) Statim e somno *lavantur*: Alvás után nyomban megfürdenek. (Sall. Jug. 13.) *Fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divolgatur*: E szörnyű tett híre csakhamar elterjed egész Afrikában. (Tac. Germ. 1.) *Rhenus septemtrionali Oceano miscetur*: A Rhenus az éjszaki tengerbe ömlik (vegyül).

A fordítók nem ugyan minden, de nagyon sok esetben botlanak e szabály ellen világos jeléül annak, hogy valamint egyéb, úgy eme sajátságát sem ismerik a latinnak; különben a szenvedő alatt lappangó reflexiv kifejezést nem fordítanak szenvedővel; mint (Czuczor. Nep. Them. 2.) *Qua celeriter effecta primum Corcyraeos fregit*: Melyek gyorsan elkészítettvén, először is a corcyrabelieket törte meg — *elkészülvén* helyett. (Schiefner. Nep. Cim. 2.) *Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit*: Ilykép fogságából kiszabadítva, Cimon gyorsan elsőségre vergődött — *kiszabadulván* helyett. (Vojdisek. Sall. Jug. 54.) *Quae negotia multo magis quam proelium male pugnatum ab suis regem terrebant; quippe cui spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur*: Ily

eljárás a királyt sokkal inkább ijeszté meg, mint az emberei által elvesztett csata; mert minden reménysége a futásban lévén, most követni *kényszerítettett* — *kényszerül* *vala* helyett.

23. §. Az újabb nyelvek s velök a magyar is, ama viszony kifejezésére, mely az alany és a cselekvés közt létezik, bizonyos, az úgynevezett módozati segédigéket használja; a latin ellenben e viszonyt nagyobb részt figyelem kívül hagyja s a cselekvést egyszerűen mint tényt állítja olvasójának szeme elé; pl. *Kecsegtetem magamat a reménnyel, hogy barátságunk emléke örökké élni fog: Amicitiae nostrae memoriam spero sempiternam fore.*

Ezen segédigék, melyek a latinban, közönségesen elhallgatva az egyszerű ige alatt rejtve vannak, melyeket azonban a magok helyén fordításunkban alkalmaznunk kell, a következők: *hat, tet, kell, akar, mer, érez, szeret, enged, tud, bír,* (meg)*tanúl, lát* s hasonlók.

(Cic. Tusc. I. 38.) *Non deterret sapientem mors, quominus suis consulat: A bölcslet nem képes elriasztani a halál övéinek gondoskodásától.*

(Nep. Cim. 4.) *Complures pauperes mortuos suo sumptu extulit: Igen sok szegény halottat saját költségén temettete el.*

(Cic. Verr. IV. 11.) *Laudatum etiam vos quemquam venitis: S még ti merészkedtek valakinek dicséretével elállni?*

(Cic. Verr. IV. 4.) *Tot praetores, tot consules in Sicilia fuerunt, tot homines cuiusque modi, non loquor de integris, innocentibus, religiosis, tot cupidi, tot improbi, tot audaces: Annyi praetor volt Siciliában, annyi consul, annyi mindenféle ember, a becsületeseket, önzésteleneket, lelkismereteseket nem is szükség említenem, hanem annyi haszonleső, gézengúz, orczátlan.*

(Just. V. 8.) *Sic defletae urbi hostes superveniunt, et obsidione circumdata obsessos fame urgent: A már előre megsiratott városra rájön az ellenség, ostromzár alá veszi s ki akarja éheztetni.*

(Cic. Rosc. XVIII. 52.) *Audio; nunc dicis aliquid quod ad rem pertineat: Ezt már szeretem hallani; most legalább olyasmit mondasz, a mi a tárgyhoz tartozik.*

(Cert. III. 32.) *Et praeteritae fortunae fastigium capio et praesentis iugum pati possum: A mit egy részről fel tudom fogni egykori szerencsém nagyságát, úgy más részről képes vagyok elviselni mostani sorsomnak terhét.*

(Caes. B. G. I. 8.) Helvetii ea spe *deiecti* ratibus compluribus factis: A helveták e reményökben *csalatra érezvén* (látván) *magokat*, nagy számú tujákat készítenek.

2. Az összetett igék.

24. §. A praepositíók közül némelyek igékkel egybekötve a mellett, hogy a cselekvést a bennök rejlő értelem szerint módosítják, azonkívül még többször oly erőt kölcsönöznek az igének, melyet a magyarban csak superlatív jelentményű határozókkal fejezhetünk ki. E praepositíók különösen *per*, *con*, *de*, *ex*, *prae*, *ante*.

(Nep. Alc. 5.) (Lacedaemonii) *pertimuerunt*, ne (Alcibiades) ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret: A lacedaemoniak *nagyon tartának* Alcibiadestől, hogy tőlök elpártol s hazája fiaival kibékül.

(Nep. Paus. 4.) Adulescentulus vincla epistulae laxavit, signoque detracto cognovit, si *pertulisset*, sibi esse pereundum: Az ifjú a levélzsinórt megtágitá, a pöcsétet lefejté és tartalmából megérté, hogy ha azt *rendeltetése helyére elviendi*, vesznie kell.

(Caes. B. Civ. III. 87.) Hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque *devicerit*: Ez az a hadsereg, mely *(teljesen legyőzé =)* meghódítá Galliát s Germaniát.

(Caes. B. Gall. VII. 21.) *Conclamat* omnis multitudo: Az egész tömeg *hangos tetszésnyilatkozatban tör ki*.

(Caes. B. Civ. III. 87.) Jam animo victoriam *praecipiebant*: Már *előre beleképzelik vala* magokat a győzelembe.

25. §. A magyar nyelv az összetett igék kezelésében több oly sajáttságot tud felmutatni, melynek aequivalense a latinban néha egészen más téren keresendő.

Az igekötők megkettőzése a cselekvésnek koronként való beállítását vagy is gyakoriságát, ismétlődését fejezi ki; e szerint tehát ugyanazon erőnek felel meg, melynek képviselői a latinban: *aliquando*, *interdum*, *identidem*; *saepe*; *creber*, *frequens*; *modo-modo*, *alias-alias*; továbbá az imperfectum; mint: *El-elpanaszkodott*, hogy az emberek minden egyéb esetben nagyobb buzgalmat tanúsítanak: *Saepe querebatur*, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent. (Cic. Lael. XVII. 62.) *Retorquet oculos saepe ad hanc urbem*: *hátra—hátratekint* a városra. (Cic. Cat. II. 2.)... E csata elbizottá tevé a helvetákat s nagy vakmerően *meg-megállának*:

Quo proelio sublatis Helvetii audacius *subsistere nonnunquam coeperunt.* (Caes. B. G. I. 15.) Az ellenséges lovasság *vissza-visszavonul* az erdőbe övéihez s *meg-megtámadja* onnan a mieinket: *Hostium equites se identidem in silvas ad suos recipiunt ac rursus ex silva in nostros impetum faciunt.* (Caes. B. G. II. 19.) Az ostromzár alatt *fel-felgyújtá* vagy *szét-szétrombolá* Antigonusnak hadi készleteit: *In hac conclusionis apparatus Antigoni alias incendit alias disiecit.* (Nep. Eum. 5.)

3. Időbeli különbségek.

26. §. Az igeidők helyes kezelése még azon nyelvekben is, melyekben az egyes időalakok már rég meghatározvák, legbonyolultabb, legnehezebb részét képezi a syntaxisnak; mi azonban még azzal sem vagyunk tisztában, hogy melyik időalak minő időfogalmat pótol; ennél fogva nem is állhatunk elé valami rendkívüli követelésekkel. Egyet mindamellet méltán megvártunk volna fordítóinktól, a következetességet, azt, hogy az egyes időalakok tekintetében megállapodásra jussanak; s ha egyszer meggyőződésök egyik vagy másik időalak mellett nyilatkozott, ahhoz hívek is maradjanak; s ne tanúsítsanak oly csodálatos következetlenséget, hogy a két egymás mellett álló, úgynevezett egyszerű jövőnek egyikét *írni fog*, a másikat már *irand*, a futurum exactumot pedig ismét *irand*, majd *irandott*, majd pedig *írni fogott* vagy *irandani fogott* alakokkal jelöljék s mindezt egy két sorban.

Itt a kérdés tüzetes tárgyalásába nem bocsátkozhatunk s elégnek tartjuk a latin időknék magyar aequivalentenseit egyszerűen felsorolni.

1. *Praesens: scribo = írok.* A két alak a 3. pont alatti megszorítással egymást tökéletesen, minden esetben fődözi.

2. *Imperfectum: scribebam = írok vala.* A latin alak tágabb körű, mint a magyar; mert a frequentativ múltat is magában foglalja.

3. *Perfectum-aoristus: scripsi = írtam, írék.* A latin perfectum szélesebb körű a magyarnál, a mennyiben a gnomicus mondatokra is kiterjed, míg a magyar ez esetben inkább a praesenshez szít.

4. *Plusquamperfectum: scripseram = írtam vala v. volt.* Alkalmazásuk egészen egyező.

5. *Futurum simplex: scribam = írni fogok.*

6. *Futurum exactum* : *scripsero* = *irandok*. A latin ismét nagyobb körben mozog, mint a magyar; kiterjeszkedik t. i. az utóidejű cselekvésekre s olyszerű fő mondatokra is, melyekben a működést határozottan bekövetkezőnek jelentjük ki; a magyar az utóbbi esetben kivétel nélkül, az előbbiben inkább az egyszerű jövőt használja.

4. Módbeli különbségek.

27. §. I. A magyarban indicativus, a latinban coniunctivus áll.

1) A subiectiv-okadó mondatokban.

(Caes. B. G. I. 11.) Haedui, *quum* se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt auxilium rogatum: *Mint-hogy* a haeduok ellenökben személyöket s birtokukat megvédeni képteleneknek érzik vala magokat, segélykérő követséget indítanak Caesarhoz.

(Caes. B. G. I. 16.) Graviter eos accusat, *quod* tam propinquis hostibus ab iis non sublevetur: Komolyan megdorgálja őket, *hogy* az ellenség tözsomszédsága ellenére sem *gyámolítják* őt.

(Cic. Verr. 27.) Rex, *qui* illum non nosset, sine ulla suspicione libentissime dedit: *Mint-hogy* a király őt nem ismeré, minden gyanakodás nélkül, a legnagyobb szívességgel átszolgáltató neki.

Nem helyeselhető latinosságok tehát a következők:

Czuczornál (Nep. Milt. 7.) „Ex his Parum insulam *quum* oratione reconciliare non posset: Közölök midőn Parus szigetét szépszóval *meg nem hajthatná*“ — e helyett: *minthogy vissza nem térítheté*. (Them. 8.) „Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, *quod societatem cum rege Perse ad Graeciam opprimendam fecisset*: A lacedaemonok követeket küldének Athenaebe, vádolni a távollevőt, *hogy* a perzsák királyával Graecia elnyomására *szövetkezett volna*“ — e helyett: *hogy* a perzsa királlyal *szövetkezett*.

2) Minőségi mondatokban.

(Nep. Alc. 2.) Tanta erat commendatio oris atque orationis, *ut nemo* ei dicendo *posset resistere*: Hangja, kiejtése, beszéde annyira behizelgő vala, *hogy* egy szónok sem *szállhata ki* vele sorompóba — *Czuczornál*: „Már külseje maga s beszédmódja annyira ajánlák, *hogy* szólása mindenkit magával *ragadna*.“

(Nep. Milt. 3.) Sic enim facillime putavit se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus se oppresso nulla spes salutis relinqueretur: Mert úgy gondolá legkönnyebben hatalma alatt megtarthatni Ázsiának görög ajkú lakóit, ha a városok oltalmát barátjaira bizandja, kiknek az ő buktával nem lehet reményök magok fentartására — Czuczornál: „Mert gondolá, Ázsia lakosait, a görög nyelvvel élöket, úgy tarthatja meg legkönnyebben hatalmában, ha oly barátira bizza a városok oltalmát, kiknek az ő veszte után, magok fentartásához reményök nem lehetne.“

3) Időmondatokban.

(Nep. Milt. 3.) Hic quum crebri adferrent nuntii male rem gerere Dareum premique a Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem Graeciae liberandae dimitterent: Midőn ekközben hír hír után jöve, hogy Dareus szerencsétlenül harczol s a szittyák is szorongatják, Miltiades lelkesíteni kezdé a hídőrseget, ne szalaszszák el a Görögország megszabadítására kedvező alkalmat — Czuczornál: „Itt, midőn gyakran hoznák hírvül, hogy Darius szerencsétlen s szorongattatik a scytháktól; Miltiades inté a hídőröket, ne szalasztanák el a szerencsétől Graecia szabadítására nyújtott alkalmat.“

(Caes. B. G. I. 7.) Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit diem se ad deliberandum sumpturum: Hogy azonban időt nyerjen, míg újból szedett katonasága megérkezik, azt válaszolá a követeknek, hogy szándéka higgadtan megfontolni a dolgot — Szenczynél: „Mindazáltal hogy időt nyerjen, míg a katonák, kiket szedetni parancsolt, összejönnének, válaszolá a követeknek, hogy meggondolja a dolgot.“

(Caes. B. G. VII. 36.) De obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset: Az ostromzárolást nem szándékozá előbb foganatba venni, míg az élelmezésről nem intézkedendik — Szenczynél: „Föltevé magában, hogy annak köztáborlatához előbb nem fog, mint az eleségről szorgoskodott volna.“ — „A felzigatott tömeg a Szajnába fullasztott egy rendőrkémet, miután előbb e szerencsétlent elkínozta volna.“ (Ellenőr. 1871. 172. sz.)

4) A félésféle kifejezésektől függő célzatos mondatokban.
(Caes. B. G. I. 39.) Se rem frumentariam, ut satis commode subportari posset, timere dicebant: Kijelenték abbéli aggodalmokat,

hogy az élelemszállítás nem leszen könnyü — az összefüggés azonban egészen más fordulatot követel.

(Caes. B. G. II. 26.) Quo facto quum alius alii subsidium ferret, neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare coeperunt: Ekként egymást kölcsönösen támogatva, nem vala okuk rettegni, hogy az ellenség hátulról megtámadja — Szenczynél: „nem tartván, hogy hátulról az ellenségtől bekerítessenek.“

(Tac. Ann. I. 11.) Patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas, vota effundi: A tanács tagjai egyedül attól rettegének, hogy elárulhatják, hogy szívébe látnak — Mihálynál: „Kik csak attól féltek, nehogy öt érteni látszassanak.“

5) Indirect kérdésekben.

(Cic. Rosc. Am. XXVII. 73.) Quaero, quo modo occiderit: Csupán azt kérdem, mi módon ölte meg — Sárvárynál: „de az egyre mégis felkérek, mondd meg, miként ölte legyen meg.“

(Nep. Hann. 11.) Quae iacta initio risum pugnantis concitarunt, neque, quare id fieret, poterat intelligi: A dobálás kezdetben kacajra indítá a harcosokat, s nem láthaták be, miért történik ez — minthogy itt azonban a kérdő mondat főnévpótló, helyesebben: *czélját* fel nem foghaták, *okát* be nem láthaták — Czuczornál: „mert *okát*, miért történt *legyen*, nem tudták.“

(Tac. Agr. 11.) Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, parum compertum: Egyébiránt minő emberek voltak Britanniának *öslakói*, nem igen lehetett kifürkészni — Télfynél: „Egyébiránt minő emberek *lakták* *legyen* eleinte Britanniát, kevésse van tudva.“

„Mi *legyen* az arcz szépsége, e thémáról már könyveket irtak.“
(Föv. Lap. 1871. apr. 14.)

„Mily természetűek *lennének* e megállapodások, arra nézve semmi bizonyost sem birunk mondani.“ (Ellenőr 1871. 172. sz.)

6) A viszonyított beszédben. Magától érthető azonban, hogy e szabály alól ki vannak zárva azon mondatok, melyek nyelvünkben már az oratio recta-ban is conjunctivus, vagy optativusban állanak.

(Caes. B. G. I. 36.) Ad haec Ariovistus respondit: Jus esse belli, ut qui vicissent, iis quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent; item populum Romanum victis non ad alterius praescri-

ptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano non *praescriberet*, quemadmodum suo iure *uteretur*, non oportere sese a populo Romano in suo iure impediri. Haeduos sibi, quoniam belli fortunam *tentassent* et armis *congressi* ac *superati* essent, stipendiarios esse factos: Ez üzenetre Ariovistus ekként válaszola: A hadjog szerint a győztes a legyőzöttel kénye-kedve szerint *bánhatik el*; a római nép sem *szokott* egy harmadik ítéletére hajtani, hanem meghódoltjairól saját belátása szerint *intézkedik*. Ha tehát ő nem *szabja ki* a rómaiaknak, mily terjedelemben gyakorolják jogukat, a rómaiaknak sem *szabad* őt jogában *korlátozniok*. A haeduoak meg *akarták kísérteni* a hadi szerencsét, de nyílt csatában *legyőzte* őket s így adózóivá *váltak*.

Hibás módkezelést tüntetnek fel tehát a következő s számtalan más helyek:

„Midőn Callistratus többek közt előhozta volna: „Gondolnák meg az arcasok, mily polgárokat *szült legyen* ezen két város, kikről a többire is következtetést *húzhatnának*.“ (Czuczor. Nep. Epam. 6.)

„Emlékezem, miként szokta beszélni, hogy ő első ifjúságában a bölcsészet tanulmányát hevesebben *élvezte volna*.“ (Télfy. Tac. Agr. 4.)

„Fabricius csodálkozott azon, hogy Cineástól azt *hallotta legyen*, van Athenaeben egy ember.“ *Fábián* (Cato. 13.)

Hogy a magyar a kijelentő *hogy*-os mondatokban, következőleg, hogy az *oratio obliquában* sem alanyi, hanem tárgyi szempontból fejezi ki a cselekvéseket, hogy tehát *indicativust*, nem pedig *conjunctivust* használ, annak erős bizonyítéka a romlatlan, egészséges népnyelv.

„Csudálkozom drága kincsem dolgodon;
Másnak *adtd* hűségedet, úgy hallom?”

„Az éjjel álmomba arról álmodoztam:
A bihari kertbe hat lovat *hajtottam*;
Édesem es ott *vót*, az ekét *tartotta*,
Minden fordulása egy pár csókot *ada*.“

„Az inas elbeszéli, hogy ő az este mijen későn *jött* haza, s az erdőn egy setét árokba *látott* egy félsinges emberkét, a ki egyik

ágról a másikra *szökösött*, fonalat *matollált* s mind azt *dudolgatta*.“ (Kríza. Vadrózsák.)

S a nép e nemű mondatokban, a mennyire eddig megfigyelttem, csak nagy ritkán veszi ajkára a coniunctivust; s ezt is csupán oly esetekben, midőn erős kétségét vagy még inkább az állítás hihetlenségét akarja vele hangsúlyozni; mint:

— Hogy farkast *láttak volna* itt a vidéken; igaz-e atyafi?

— Úgy beszélnek, hogy ott *járt volna* az erdőszélen.

Itt mind a kérdésben, mind a feleletben erős vonásokban benfekszik a „*nem hiszem*.“

Nézetem szerint tehát idegen nyomot taposnak lapjaink, s eljárások nem helyeselhetők, hogy pár év óta, de legkivált az utóbbi időben annyira fel kezdik kapni az efféle idegenszerűségeket: „Bécsi lapok biztos hírként említik, hogy a király fővárosunkba *érkeznek*, itt azonban csak néhány napot *töltene*, hanem Gödöllőre *rándulna*.“

„Mint hírlik, Asniéresnél a versaillesi csapatokból 3000 ember *elváगतott volna*.“ (P. Napló. 1871. apr. 14.)

„A Kr. Z. azon hírt kapta, hogy a párisi gr. koronaörökös *lenne*.“ (Ref. 1871. apr. 14.)

„A rendőrségnek tudomására esett, hogy tömeges demonstrációt terveznek, melynek folytán a király erélyes intézkedéseket *fogna elrendelni*.“ (P. Napló. apr. 14.)

„A Times szerint 3000 kormányi csapat foglyúl *megadta volna* magát a felkelőknek.“ (P. Napló. apr. 15.)

„A Dunafejedelemségek elfoglalása csak a végső esetben *történnék meg*.“ (u. o.)

28. §. II. A magyarban coniunctivus, a latinban subiunctivus.

E különbség oly czélzatos mondatokban áll be, mélyek egy múlt idejű mondatoknak vonzatai; pl. (Caes. B. G. I. 34.) *Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: Elhatározá tehát, hogy követséget küld Ariovistushoz azon felszólítással, hogy jelöljön ki mindkettejőktől egyenlő távolságnyra valamely helyet értekezletül.*

Latinosságot árul el tehát ily esetekben az optativus alkalmazása a magyarban, mint:

Szenczy (Caes. B. G. I. 42.) „Caesar legtanácsosabbnak vélte

a tizedik legiobeli katonákat azokra felültetni, hogy minél biztosabb védőrei lennének“ — *legyenek helyett.*

Czuczor (Nep. Them. 4.) „Themistocles szolgáját a királyhoz küldé, ki tudtára adná az ő nevében“ — *tudtára adja helyett.*

Fábián (Cic.) „Kérnélek, a miket akademiánk számára szerzél, minél előbb küldenéd meg“ — *küldd meg helyett.*

„Arról volt szó, hogy a bajok beavatkozással lennének-e elmelőzendők.“ (P. Napló. apr. 15.)

29. §. III. A magyarban optativus, a latinban coniunctivus.

Oly ohajtó, kétkedő, föltétes s megengedő mondatokban, melyek lehetőséget tartalmaznak.

(Cic. Att. 4. 16.) *Utinam conata efficere possim*: Oh bár megvalósíthatnám tervemet!

(Cat. I. 9.) *Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat; tu ut umquam te corrigas; tu ut ullam fugam meditare; tu ut exsiliium cogites? Utinam tibi istam mentem di immortales duint!:* De mit is beszélek? Téged rendíthetne meg valami; te javulhatnál meg; te gondolnál menekülésre; neked jutna eszedbe a számkivetés? Oh bár beléd sugallná isten lelke e gondolatot!

(Cic. Cat. I. 8.) *Haec si tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat*: Ha tehát így szólna hozzád a haza, ugy-e bár teljesülnie kellene kérésének?

(Cic. Off. I. 24.) *Sunt qui, quod sentiunt, etsi optimum sit, tamen invidiae metu non audent dicere*: Vannak emberek, a kik gyűlölségtől tartva, nézetöket, ha mindjárt a leghelyesebb volna is, nem merik kimondani.

5. A participiumok.

30. §. A participiumok mind a latin, főleg azonban a magyar nyelv háztartásának legfontosabb tényezőit képezik; úgy hogy alkalmazásuknak tüzetes, részletekig beható kifejtése maga több ívnyi kötetet tenne ki. Itt tehát csak a leglényegesebb sajátságokat s differentiókat soroljuk fel.

Említve volt fentebb, hogy a latin aránylag nagyon kevés verbal főnévvel rendelkezik; láttuk továbbá, hogy ezeknek nagy részét az igének névi alakjaival pótolja, névszerént az infinitivussal, gerundiumokkal; ehhez járúl még a két supinum, mint a következő pont alatt látni fogjuk. Megtörténik azonban, hogy a kívánt

fogalom kifejezésére egyike sem alkalmazható a felsorolt erőknek; ilyenkor tehát a nyelv a rendelkezésére egyedül fenmaradt pótló-szerhez, a participiumhoz folyamodik. A magyar *és*, *és* verbalképzőnek latin aequivalense a legtöbb esetben a *tiôn*, ritkábban *iôn*; képző; pl. *reg-tiôn*- (rektionem) = *igazgat-ás*-(t), *ob-sid*-, *iôn*-(i) = *megszállás*-nak. Vegyük azonban fel pl. e magyar szót „születés”; ennek aequivalense volna a latinban *natio* ((g)*na-tiôn*-); de ez egészen más jelentmény számára levén elfoglalva, a *nativitas* pedig ismeretlen levén, a nyelvnek szükségkép pótláshoz kellett folyamodnia. A *születés* főnévnek pótló eszközei lesznek tehát az infinitivus, gerundium, supinum; pl. A fejedelmi vérből *születés* esetleges: *Nasci a principibus fortuitum est* (Tac. Hist. I. 16.) A *születés* ideje: *Tempus nascendi*. *Születésre* nézve nagyobb = öregebb: *natu maior*. Minthogy azonban ez igealakok az időviszony kifejezésére elégtelenek, ennek beálltával csak a negyedik s ötödik tényező segíthet, t. i. a participium, s a körülírás mondattal; pl. A kire egyszer te néztél *születésekor* mosolygó szemmel, Melpomene: *Quem tu, Melpomene, semel nascentem placido lumine videris*. (Hor. Od. IV. 3.) Thebae valamint Epaminondas *születése* előtt, úgy kimúlta után is folyton külső befolyásnak hódolt: *Thebas et ante Epaminondam natum et post eius interitum perpetuo alieno paruisse imperio* (Nep. Epam. 10.)

A participiumoknak ilyszerű használata aztán annyira átment a római nép vérébe, hogy még oly esetekben is, midőn nem csak hogy nem hiányzott egyik-másik főnévök, hanem a nominalis kifejezés majdnem általános használatú vala, át-átcsaptak s pedig igen gyakran a participialis szószervezethez; pl. (Caes. B. G. I. 5.) *Post mortem eius nihilominus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant*: A helveták (Orgetorix) *halála* után is megmaradnak kivándorlási határozatuk mellett. (Liv. I. 32.) *Mortuo Tullo res ad patres redierat*: Tullus *halálával* a kormány újra a tanácsra szállott volt.

31. §. Participialis szerkezettel él azonkívül a latin főleg a következő esetekben: 1) az elbeszélési mellérendelt mind fő, mind mellékmondatokban; 2) relativ; 3) idő; 4) okadó; 5) megengedő s 6) föltétes mondatok helyett; továbbá a magyar „a nélkül hogy”-féle adverbialis kifejezés pótlására.

Az eddig mondottakból önként foly, hogy melyek a latin ré-

^B zesülőknek s a most említett mondatoknak aequivalensei a magyarban; t. i.

1. A nominalis kifejezés. És pedig a) Az időmondatokban az egyidejűség jelölésére a következő suffixumok s viszonzszók segítségével: *kor, alatt, közben, vel, ben*; az előidejűség kifejezésére *vel, ra, után, óta*.

(Caes. B. G. I. 19.) *Simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio de Dumnorige sint dicta*: Egyszersmind figyelmezteti őt a Dumnorix felől saját *jelenlétében* ejtett nyilatkozatokra.

(Caes. B. G. I. 27.) *Qui quum flentes pacem petissent*: *Könynyek közt* békéért esdeklének.

(Caes. B. G. I. 30.) *Bello Helvetiorum confecto legati ad Caesarem gratulatum convenerunt*: A helvet háború *bevégezte után* —.

(Caes. B. G. I. 32.) *Hac oratione ab Divitiaco habita omnes qui aderant auxilium a Caesare petere coeperunt*: Divitiacusnak *beszédére* a jelenlevők mindnyájan —.

(Caes. B. G. I. 42.) *Cognito Caesaris adventu Ariovistus legatos ad eum mittit*: Ariovistus Caesar megérkezésének *hírére* követtséget indít hozzá.

b) Okadó mondatokban: *ért, miatt, folytán, következtében, fogva*; a föltételesekben: *esetében, alkalmával*; a megengedőkben: *ellenére is, daczára is*; a hiánytartalmúakban: *nélkül*.

(Nep. Lys. 1.) *Quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dederunt*: *Ennek következtében* Athenae meghódolni kényszerüle Spartának.

(Liv. I. 4.) *Sunt qui Larentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent*: Egy más monda szerint Larentiát a csordások nevezték el lupa-nak (lotyó) *szajhálkodása miatt*.

(Just. IX. 5.) *Auxilia deinde singularum civitatum describuntur, sive adiuvandus ea manu rex oppugnante aliquo foret, sive —*: Ezután az egyes államoktól kiállítandó segédc csapatok számát határozzák meg, akár *támadás esetében* a király gyámolításául, akár —

(Curt. III. 15.) *Hac epistula accepta, tamen quod dilueras bibi*: E *levél ellenére is* megittam orvosságodat.

(Liv. I. 35.) *Numam non petentem in regnum accitum*: Numát *minden ajánlkozás (föllépés) nélkül* szölitották fel a trón elfoglalására.

(Nep. Hann. 5.) Hac pugna pugnata Romam profectus est nullo resistente : Ezen csata után minden ellenállás nélkül Rómáig hatola.

2. A latin részesülőknek mondatokkal való helyettesítése ; különösen a föltétes, okadó, megengedő, s elbeszélésekben a mellérendelt főmondatokból rövidült mondatokban. Az előbbieknél helyettesítését az érthetőség, világosság, szabatoság teszi ajánlatossá ; az utóbbit pedig nem csak egyáltalában a modern, az élénkségét s gördülékenységet hathatósan emelő irány, hanem a tulajdonképi magyar s pedig mind az irodalmi, mind a népies elbeszélési előadás is látszik követelni. Erre nézve a sok helyett csak egy-egy példa!

„A roszt idők beálltával abba kellett hagynia Malvinának a korán reggeli kilovaglást ; az angol tanórát is át kellett tenni késő délelőttre. Így aztán óvhatatlan volt, hogy Elemér össze ne találkozzék Ilonkával.

Egy délelőtt az úrfi fellátogatott Lemming úrhoz. A financernek nem volt most ideje ifjú barátjával enyelegni ; azt mondta neki, hogy menjen át nejéhez.“ (Jók. Szer. bol. III.)

„Fogott a barna ménlőhöz s azt addig ütte, dühölte, göbödte, míg kénjába lefeküött ; vette a kantárt s a fejébe vágta ; kivezette, felpattant rá, s úgy eljártatta, hogy a hab szakadt le róla ; visszavezette s hejjiire kötötte.“ (Krizsa. Vadrózsák.)

(Liv. I. 13.) Tum Sabinæ mulieres crinibus passis scissaque veste victo malis muliebri pavore ausae se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto dirimere infestas acies, dirimere iras hinc patres, hinc viros orantes, ne se sanguine nefando socerj generique respergerent : Ekkor a sabin nők keblében a veszély pillanata erőt vesz nemők félénkségén ; megszagatják ruhájokat s zilált hajjal vakmerően a repülő lövetek közé rohannak, oldaltámadással szétválasztják az ellenséges sorokat, szét a bősülteket ; itt apjoknak, amott férjöknek esedeznek, ne fertőztessék be bűnös kezöket ipájok, vejök vérével.

(Just. I. 5.) Epistula palam fieri nequibat regis custodibus omnes aditus obsidentibus : Minthogy a testörök minden bejáratot megszállva tartának, a levél nem vala nyiltan bevihető.

Nem igen ajánlatos tehát ily esetben a részesülő mondat al-

kalmazása, mint: „A telkek emelkedett helyen *feküdvén*: a kilátás igen szép.“ (Főv. Lap. apr. 15.)

(Just. I. 8.) *Amissio unico filio* Tomyris orbitatis dolorem non in lacrimas effudit: Tomyris nem önté ki könnyekbe vesztesége fájalmát, *noha egyetlen fiát veszítette volt el.*

(Just. I. 9.) Qui ex continenti, ne dato in poenitentiam *spatio* res per quemquam narraretur, ad regiam pergunt: Hogy azonban, *ha* netán időt *hagynának* a megbánásra, valamelyikök el ne árulja ügyöket, legott a királyi palotába mennek.

32. §. Nem tartom helyesnek a participiumoknak alaki fordítását oly mondatokban, melyek valamely mondatsorozatot zárnak be; pl. (Nep. Them. 1.) Totum se dedit rei publicae diligentius amicis fama^{ae}que *serviens* — Schiefner szerint: „Egészen a köztársaság ügyeire fordítá erejét, többet *gondolván* barátjai s jóhírével“ — Czuczornál: „Teljes erejét a közügyekre fordítá, barátiért és ön jó híréért gondosabban *munkálkodván.*“ „A vidaiak Toroczkóra bementek, a magyar alkotmányra hitet *teendő.*“ (Orsz. vil. 1871. 6. sz.) „Bismarck elutasítá Favre külön-küldetését, *utalván* a brüsseli küldöttekre.“ (P. Napló apr. 14.) „Hoffman Brüsszelbe ment, az ottani alkudozásokban részt *veendő.*“ (Ref. apr. 14.) „Kincshalmazok borítják el az utcákat, *megnyitván* a diadalmenetet.“ (Magy.-orsz. Nagyv. apr. 16.) „A mit meg is cselekedett a jó lélek, *hózáván* *be* parazsat“ (Jók. Felf. vil.). Ezek semmiben sem különböznek a következőktől: Szegény anyám a sirban nyugszik, még az őszszel *meghalván* — Most az egyszer megbocsátok, meg nem *érdemelvén* — Már három napja, hogy nem izlelt ajka bort, az orvos szigorúan *megtiltván.*

Pedig a participiumoknak ilyszerű alkalmazása annyira el van terjedve nyelvünkben, annyira szokásos, hogy már fel sem tűnik; különösen pedig a hivatalos fogalmazványokban *tenyészvén* és *virágozván.*

Nem tartom helyesnek pedig azért, mivel a participialis mondatok attributív s így alárendelt mondatok; már pedig a magyarban a jelző a jelzett névnek előtte, nem pedig utána áll; úgyszintén az idevágó alárendelt mondatok is rendszerént megelőzik vonzó mondatukat.

Ily esetben tehát vagy előre bocsátjuk a részesülőt, vagy tartalma szerint fő vagy mellék mondatná alakítjuk; p. (Liv. I. 17.)

In variis voluntatibus regnari tamen omnes volebant libertatis *dulcedine* nondum *experta*: E véleménykülönbség ellenére is monnó fél a királyság mellett vala; (nem csoda), *hisz* az édes szabadságot még meg nem *izlelték* volt. Vajdafi Géza (megkülönböztetendő a csodafordító Vajdafi Józseftől) e hely áttételénél a mondatrendre nézve egészen helyes irányt követett: „Ily különböző akarat mellett még is, nem *tapasztalván* még a szabadság édet, mindnyájan királyt akarának.“

6. Verbalis kifejezések.

33. §. Kényszerültség s ennek folytán megszokás, majd előszeretet, ezek azon tényezők, melyek a latin igéknek oly nagy ruganyosságot kölcsönöznek, hogy velök nem csak névi, hanem adverbialis fogalmakat is fődözhet a nyelv. Azon igék s igés kifejezések, melyeknek magyar megfelelői majd kizárólag, majd lehetőleg határozók, a következők:

1. Egyszerű igék.

Propero, maturo, festino: *sebtén, nyakrafőre, nagy gyorsan, hamar, sietve*; *certo*: *vetélkedve*; (Caes. B. G. I. 7.) *Caesar quum id nuntiatum esset, maturat proficisci*: Caesar a hirre *sebtén* útra kel. (Verg. Aen. VI. 176—178.) *Tum iussa Sibyllae festinant aramque sepulchri Congerere arboribus caeloque educere certant*: Most Sibylla rendeletét *haladék nélkül* foganatosítják s *vetélkedve* czipelik egybe s tornyosítják fel a ravatalra való fát.

Occupo: előbb, hamarabb; pl. (Liv. I. 30.) *Occupat Tullus in agrum Sabinum transire*: Tullus *előbb* nyomula a sabin földre — Vajdafinál: „Tullus *meqelőzé* amazt és átnyomula.“

Simulo: *szemszúrásból, látszólag, külsőleg, mintha*; *videor*: *mintha*; pl. (Cic. Lael. XXVI. 99.) *Nec enim facillime agnoscitur, quippe qui litigare se simulans blandiatur*: Az ilyen ugyanis nem egy könnyen ismerhető fel, minthogy *szemszúrásból* kötekedve *hízeleg* — Fábiánál: „minthogy mikor daczot mutat, kedvez.

(Verg. VI. 257.) *Visaeque canes ululare per umbram Adventante dea*: S *mintha* ebek üvöltenének az istennő közeledtére.

Pergo: *tovább, egyre*; *audeo*: *vakmerően*; pl. (Curt. IV. 2.) *At ille docere pergit*: Dareus azonban *tovább* oktatja őket.

(Liv. I. 13.) *Sabinae mulieres ausae se inter tela volantia inferre*: A sabin nők *vakmerően* a repülő lövetek közé rohannak.

Desino, desisto: tovább nem, többé nem; *non desisto, non intermitto*: egyre, folyton, szüntelenül, szakadatlanul; pl. (Caes. B. G. I. 42.) *Magnam in spem veniebat, fore uti pertinacia desisteret*: Biztosan hivé, hogy tovább nem fog daczolni. (Caes. B. G. V. 11.) *In his rebus circiter dies decem consumit ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis*: E munka körülbelül tíz napot emészte föl, noha katonái még éjjel is *szakadatlanul* dolgoztak vala — Szenczynél: „A katonák éjjeli s nappali *szakadatlan* munkálódása által mintegy tíz nap alatt ezzel elkészült.“

Constat: tudvalevőleg; pl. (Caes. B. G. III. 6.) *Ex hominum millibus amplius triginta, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta*: Több mint harmincz ezer emberből — *tudvalevőleg* ily erővel jelentek vala meg a barba-
rok a tábor előtt, — harmad részénél többet mészárlának le.

Ide tartoznak még: *opinor, suspicor, credo, videor*: valószínűleg, aligha nem; *spero*: hihetőleg; *non vereor ne*: alig, nehezen, s hasonlók.

2. Synonym igék.

(Cic. Rosc. Am. XIII. 36.) *Vos hominum eiusmodi intolerantiam primo quoque tempore extinguere atque opprimere debetis*: A ti kötelességtek az e fajta embereknek szenvedhetetlen hatalmaskodását a legelső alkalommal *csirájában* elfojtani (*gyökerestől* kiirtani) — Sárvárynál: *megsemmisíteni, elnyomni*.“

Ezen pont alá tartozik Cicerónak amaz ismeretes *catilinae* helye: „*Non feram, non patiar, non sinam*“; melyet fakó halvány-sággal nagyobb részt úgy fordítanak, mint Sárváry: „Nem *tűröm*, nem *szenvedem*, nem *fogom elnézni*“ e helyett: nem *tűrhetem*, nem *fogom tűrni*, nem *szabad tűrnöm*.

3. Jóval fontossabbak ezeknél nyelvünkre nézve a mondatok, melyeknek külseje alatt határzói kifejezés lappang; fontosabbak pedig azért, mert némelyike kiváltságos latin szólásmód, s az *indigenatus* vagy meg van már adva nekik, vagy legalább czélba véve; továbbá, mert nagyobb részt laposak, nehézkesek, döcögősek.

Quo facto: ezután, erre; quo factum est ut: ennek következtében, ezért; quum haec ita sint: ennélfogva, tehát; pl. (Nep. Att. 3.) *Quo factum est, ut huic omnes honores haberent* — Czuczornál: „*Innen történt, hogy minden tiszteletet megadának neki*“ — s ezért he-

lyett. (Cic. Cat. I. 5.) *Quae quum ita sint*, Catilina, perge quo coepisti — Sárvárynál: „*Mind Ezek így lévén Catilina*“

Quantum potest: *telhetőleg, tehetségéhez képest*; *quum primum potest*: *első alkalommal*; pl. (Nep. Tim. 3.) *Itaque quum primum potuit imperium deposuit*: Tehát a *legelső alkalommal* letevé a fő hatalmat.

Nescio an, haud scio an, incertum an: *talán*; pl. (Cic. Lig. IX. 26.) *Constanctiam dico? nescio an melius patientiam possim dicere*; Szilárdságot mondtam? Helyesebben *talán* türelemnek kellene neveznem — Sárvárynál: „*Szilárdságnak nevezem, nem tudván, nem lenne-e jobb türelemnek mondanom.*“ (A jegyzetet, melyet Sárváry épen e helyhez függeszt, magam is készséggel aláírom, hogy t. i. „*az egész menet valóban metsző gunyornak tekinthető.*“)

Fieri non potest quin: *sükségképen kell, lehetetlen nem* —; pl. (Cic. Phil. XI. 63.) *Effici non potest quin libertatis inimicos oderim*: A szabadság ellenségeit (reactionariusokat) *lehetetlen nem* gyűlölnöm.

Non prohibet, non impedit quominus: *miatt*; pl. (Cic. Cat. m. XVII. 60.) *Nec aetas impedit quo minus agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis*: Az öregség *miatt* egész késő vénségünkig foglalkozhatunk a földműveléssel.

Megjegyzendő e helyütt a „*megtilt*“-féle szószerkezetnek az újabb időkben divatba jött efféle használata: „*Meg van tiltva neki, hogy távozzék a városból*“ e helyett: *hogy el ne távozzék, el ne merjen távozni* a városból; mint a dal is mondja:

Tiltnak rózsám, tiltnak tőled,

Titkon se beszéljek véled.

Non dubito, nemo potest dubitare quin: *kétségtelenül, minden habozás, gondolkodás nélkül*; pl. (Cic. Verr. IV. 26.) *Nunquam dubitavit (abstulisse)*, quotiescumque alicuius anulo delectatus est: *Ha megtetszett neki valakinek a gyűrűje, azt minden teketória nélkül lehúzta (az ujjáról).* (Cic. Lig. VI. 17.) *Non dubito quin admiratus sis*: *Bizonyára (tudom) csodálkoztál.*

Tantum abest ut — ut: *nem hogy nem hanem inkább*; némely esetben: *mentsen isten, isten őrizz* — *inkább*; pl. (Cic. Tusc. V. 2.) *Philosophia tantum abest ut laudetur, ut a multis vituperetur*: *Nem hogy dicsérnék (nem csak hogy nem dicsérik) a bölcséletet, hanem sokan inkább gyalázzák.*

Non multum abest, paullum abest quin; *majdnem, alig hogy*

nem, isten tartotta, őrizte, hogy nem, hajszádon függött (valami); pl. (Cic. Att. XI. 15.) Prorsus nihil abest, quin sim miserrimus: Majdnem a legszerencsétlenebb vagyok. Non multum abfuit, quin more retur: Hajszádon függött élete.

Ezzel azonban korántsem azt akarjuk mondani, hogy az idézett verbális kifejezéseknek csupán és egyedül határozók felelnek meg a magyarban; hanem hogy ezek szokottabbak nyelvünkben s gördülékenyebbek; néha meg csak is az adverbialis kifejezés a helyes, névszerént a „tantum abest ut“-nál; mert ennek szószerénti fordítása távol attól hogy szép volna, de még inkább nehézkes, s nagyon kiérzik belőle, hogy idegen és pedig római földből van áttul-tetve nyelvünkbe.

SZARVAS GÁBOR.

KÖNYVISMERTETÉS.

(Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde von Joh. Gustav Cuno. Erster Theil. Die Skythen. Berlin 1871.)

„Ezen könyv, azt írja szerző az előszóban, első részét teszi egy nagyobb kísérletnek, mely ó-Európának két nagy népét tárgyalja, a kelteket és skythákat. Mind a kettő csak olykor emelkedik fel a történelem láthatárára, rendesen alatta marad; de a görög és római történelem folyvást emlegeti őket, s a nélkül hogy látnók, mindig érezni lehet, mint hatalmas mozgalmak okait. Tehát a régi történelem álláspontjából lényeges érdek vonz hozzájuk, mert sokat fejthetnek meg; de az új történelem álláspontjából is érdekesek, mert az általok lakott tartományok az új történelem szülő helyei.“

„Közelebb hozhatná szemünk elé a két népet a nyelvhasználat; s ez megtanítván minket az egyes népekben fölismerni és tisztelni az egyetemes szellemnek nyilatkozásait, kiváltképen pedig azért nem vetni meg azokat, hogy keveset tudunk róluk, meg sem tagadja tőlünk segédeszközeit. A hol az emberek hallgatnak, ott gyakran közvetlenül szól a szellem, a mely a nyelvben lakik. Ha ezen tolmács segítségével meg lehet mutatni, hogy a két nép azonos és rokon olyan népekkel, a melyeket jól ismerünk: ethnologi-

kus láthatárunk tetemesen megbővül s történelmi tudásunk mintegy alapjáig hathat le, s az által béfejeződik.“

„Munkám jelen részének feladata, a *Fekete tenger scythájinak azonosságát a lett-szláv népcsaláddal* mutatni meg; második része a keltek és italok szorosabb rokonságát fogja feltüntetni. Ez által a két nagy népnek szorosabb rokonsága jelöltetik meg az ind-germán törzsön belül. Mert hogy ind-germánok a keltek, az egy embernyom óta (1837) a Pictet munkája által: „de l'affinité des langues celtiques avec le sanscrit“ bizonyos; ily régi a skythák árja eredetének kimutatása is, melyet Zeuss az első nagy munkájában: „die Deutschen und die nachbarstämme“, 1837-ben tett közzé.“ —

E szerint tehát a skythák nemzetisége történelmi bizonyossággá válnék. Tudjuk, hogy minálunk a *hun-scytha* kérdés nagyon fontos s a mi történetíróink a hun-scythaságnak élő maradványait, a székelyeket, mutatják fel; arra is emlékezünk, hogy Neumann: „die Hellenen im Scythenlande“ című munkájában, nem oly igen régen, de szinte hús évvel Zeuss után, a skythákat mongoloknak találta, még pedig nemcsak a nyelvhasznítás, hanem a néprajz segítségével is. A skytha kérdés tehát a mi tudományunkat is érdekli, s valóban kívánatos volna, hogy hun-scythásaink, — félre hagyván Anonymust és Kézai Simont, a kik állításai erre nézve nem bizonyítanak többet, mint ama régi francia kronikások állításai, a kik a frankokat, tehát a mai francziák elődjait, Trójából származtatják, s Páris városát Priamus fíjának, Parisnak, tulajdonítják — egyéb és bizonyítóbb érvekkel mutassák meg először azt, hogy a magyarok a hunok igenes utódai, másodsor meg azt, hogy a hunok a Fekete tenger skythájinak igenes utódai. Ha az meg lesz, akkor fel sem veszszük többé se Neumann-t, se Zeuss-t, se a legújabb Cuno-t. De minthogy az még nincs meg, ezt is számba kell vennünk, mert szlávokká teszi nem csak skytháinkat, hanem parthusainkat is!

Cuno először a nyelvről és a nyelvhasznító grammatikáról; azután az ind-germán népről szól, a harmadik fejezetben az ind-germán és az ural-altaji nyelvtörzset tekintvén egymás mellett; továbbá az ind-germánokról és finnekről, az ural-altaji nyelvtörzsről és az ind-germán ősnyelvről értekezik. Azután következnek a Herodotus skytháji, valamint érdekes előadások Massaliai Pytheasról, Strabon, Plinius, Pomponius Mela és Ptolemaeos föld- és nép-

rajzi tudósításairól. Erre a parthusokat, ind-skythákat és az ázsiai ind-germánokat veszi elő, valamint a nyolczadik fejezetben a skytha földbeli szlávokat stb. Anatóliában lett-szláv nyomokat talál, az amazonokat és a cseh leányháborút összehozza. Ismét a skythákat és sarmatokat a Niebuhr, Neumann, Schafarik, Zeuss, Müllenhoff felfogásaiban mutatja fel. A Fekete tenger skythájinak nyelvéről értekezvén a dákokat és gétákat, s a pontusi feliratokat tekinti. A tizenharmadik fejezetben a görög, lett-szláv és szanszkritnak szorosabb rokonságáról; s béfejezésül a skythákat, kelteket és germánokat illető viszonyokról értekezik.

A ki az illető nyelvekben nem jártas, az másoknak kénytelen hinni, kik ama nyelveket tudják, a melyek segítségével okoskodnak. S az nagy épüléssel olvashatja Cuno könyvét, de kivált a geographiai tudósításokat, a melyeket a régi írókból összehord, s az tt megnevezett újabb írók állításainak méltatását és bírálatját.

A ki pedig köztünk a scytha kérdés megoldásához fog, egyikét sem tudván azon sok nyelvnek, a melyekkel okoskodni kell, az természetesen jól jár. Nem ismervén semmi nehézséget, bátran halad célja felé, s megcsinálja a históriát, a mint az neki kell. Úgy szereti a magyar olvasó is: minek akarnánk még egyebet?

H. P.

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 ft.
A MAGYAR HELYESIRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10-ik kiadás. Pest 1853. 20 kr.
A MAGYAR HELYESIRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest. 1856. 10 kr.
A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai, 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.
NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János : A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda, 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei. Buda, 1838. 53 l. — III. Szilágyi István : A m. szókötés szabályai. Pest 1846 1 ft. — IV. Szvorényi : Magyar ékes szókötés. Buda, 1846. 70 kr.
A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.

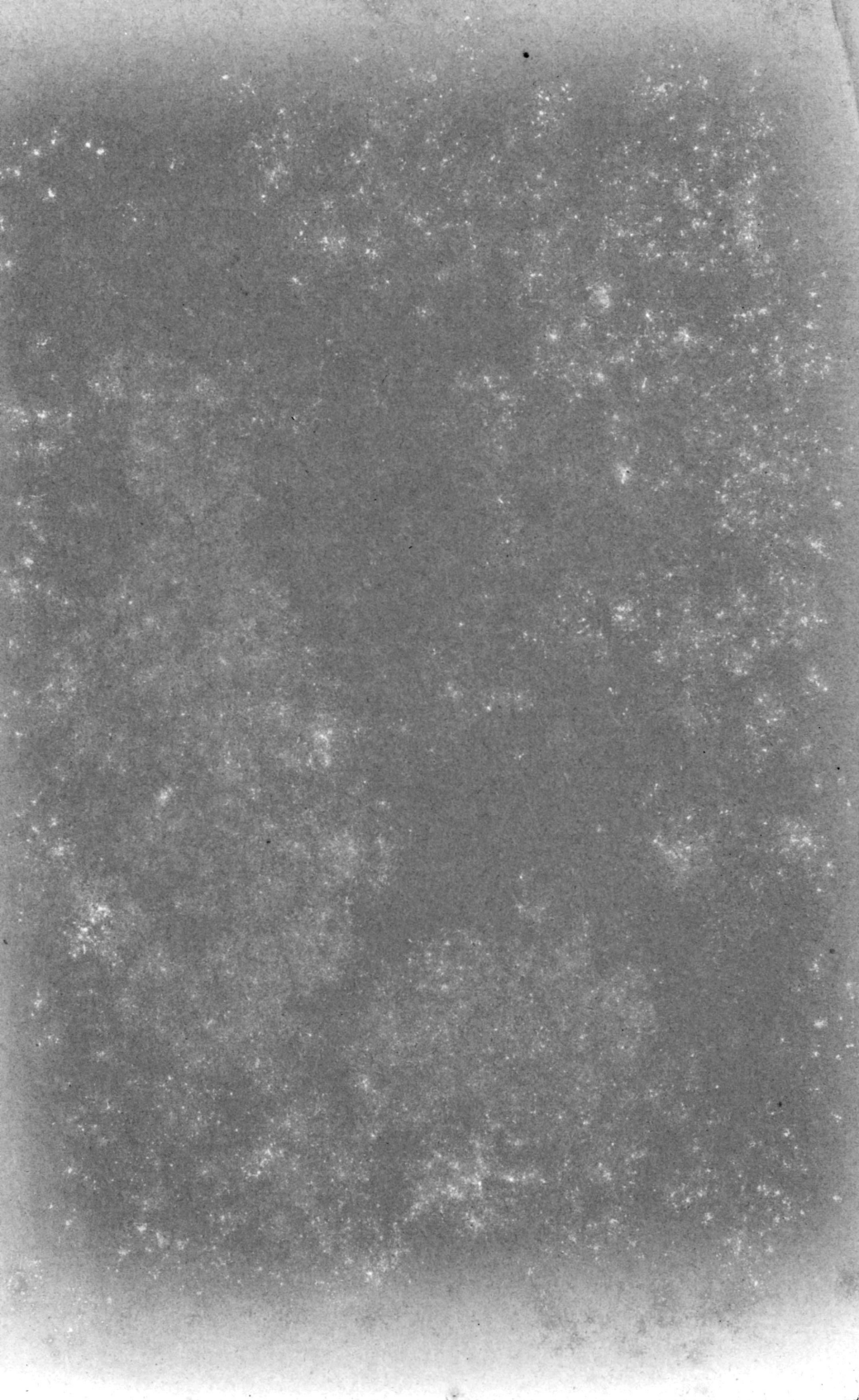
-
- A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, készítették Czuczor és Fogarasi. IV. kötet, 3 ft. Pest 1862—70. Sajtó alatt az V. k. Minden kötet ára 5 ft.
MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-dik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1813. 2 ft.
MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. 70 kr.
MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-dik kiad. Buda 1847. 2 ft.
MAGYARÍTÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN, Szabó Józseftől. Pest 1861-20 kr.

-
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 ft — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 ft. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 ft. — IV. I. Guary-codex, Buda 1816. 1 ft. 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.
MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1864. 4 ft.
CORPVS GRAMMATICORVM Linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 ft.

-
- FINN NYELVTAN, Fábíán Istvántól. Pest 1859. 2 ft.
CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól, Pest 1861. 3 ft.
ABUSKA. Csagatajtörök Szógyűjtemény. Vámbéry Armúntól. Pest 1862. 1 ft.
VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti. Budenz Józseftől. Pest 1865. 1 ft.
REGULY ÁNTAL HAGYOMÁNYAI I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 ft.

-
- M. AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ. Új folyam : Nyelv- és Széptud. Osztály. I. Pest 1860—61, 3 ft. — II. 1861—62, 3 ft. — III. 1863—65, 3 ft.
NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I—VII. k. Pest. 1862—70. Mindenik kötet ára 3 ft. Sajtó alatt a VIII. köt.

-
- ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovics Istvántól. Szarvas 1848. 2 kiad. 3 ft. 36 kr
HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 20 kr.
Pest. 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

TIZEDIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

PESTEN,
EGGENBERGER FERDINÁND, M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

Hoffmann és Molnár.

1872.

TARTALOM.

	Lap.
A Kondai vogul nyelv (Márk evangeliuma).	177

A' KONDAI VOGUL NYELV.

(Márk evangéliuma.)

B E V E Z E T É S.

A' Nyelvtud. Közlemények IX. kötetét vevén Schiefner és Wiedemann urak Pétervárat legott arrul értesítének, hogy az ottani Tudományos Akadémia könyvtárában Márk evangéliumának is egy vogul fordítása van meg, 's hogy azt megis szerezhetik számomra, ha óhajtom. Köszönő kérésem az vala természetesen hozzájok, hogy sziveskedjenek mendtül előbb azt lemásoltatni, 's nekem elküldeni. Mind ketten azután Pestre jövéen, Schiefner úr a' saját kezével leirt evangéliumot, Wiedemann úr pedig azt a' szöveggyűjteményt hozá el, a' mellyet mind a' Máté mind a' Márk evangéliumából önhasználatára készített, ha némi segítségemre lehetne. Mert én azonnal kifejeztem volt szándékomat, hogy a' Márk-fordítást is kiadom, ha kezemhez vehetem, és boldogulhatok a' kézirat-tal, a' melly, úgy tudom vala, orosz írással van írva.

A' pétervári akadémia példánya nem az eredeti, ez a' Sz. Zsinat könyvtárában őriztetik, 's úgy látszik, nem igen juthatni hozzá. Az eredetit Sjögrén András lemásolta († 1855.), ki Wiedemann akadémiai elődje volt; az akadémiai kézirat tehát a' Sjögrén-féle másolat. Föl lehet ugyan tenni Sjögrénről, hogy híven írta le az eredetit: mégis az írás mivolta — ha talán nem igen olvasható — 's a' nyelvnek vagy ismeretlensége vagy homályossága itt-ott akadályul lehetének. Schiefner úr, nem találván embert, a' ki leírta volna (mert a' ki reá vállalkozott is, hamar beléunt az utánozó írásba) maga másolá le nagy gondal; mert a' mi olvashatatlan,

tehát érthetetlen, a' Schiefner írásában, az a' Sjögrénében is olyan mint Ahlquist értesít, a' ki most a' pétervári akadémia kéziratját forgatja. Igen nagy köszönettel tartozunk tehát Schiefner úrnak, hogy nyelvtudományunk kedvéért olyan nagyon fáradozott.

De bár millyen is a' kézirat, a' kiadásátul nem tartózkodom. Az érthetetlen vagy olvashatatlan helyek száma nem épen nagy, 's azokat az olvasó egyszeriben meglátja a' szövegben. Ámde a' nyelvisméret, a' mellyet ebbül, a' Márk evangéliumából, is meríthetünk, oly tetemes, hogy annak valóban örvendhetünk.

A' kézirat végén megtaláljuk azok neveit is, a' kik a' Máté és Márk evangéliumait vogulra fordították. A' tudósítás oroszul és vogulul áll ott; a' vogul eléggé szabad fordítása az oroszoknak és lehető híven magyarázva így szól: »A' mi jó autokrator nagy fejedelem imperatorunk Alexander Pavlovicsnak minden oroszokon való uralkodásában tolmácsoltatott a' két evangelista Máté és Márk, a' Tupil (tobolszk) város bibliai főnökök (azaz, a' bibliai társaság) meghagyása következtében, azon lelkek táplálására, a' kik a' mennyből leszállott kenyér után esengenek; — a' Tupil város környékén a' Konda mentiben lakó mancsi nép javára.«

»A' tolmácsolással fáradozának a' Tupili katedral egyház felügyelő kulcsárja, protoirej (főpap) Feliczin Péter parancsából a' Tupil alsó másik városbeli Szentháromsági és Szentlélek-lebocsátási egyházak olvasó papjai Popov Gergely és György.« *)

Mint hogy itt azt mondja a' két Popov, hogy együtt fordították a' két evangéliumot, természetesen a' Márk vogul nyelve a'

*) *Tupil* volna tehát a' Tobol folyónak és városnak vogul neve, melly a' Tobol folyónak az Irtissel való egybeszakadásánál épült. Áll az két részből, fel- és al-városból. A' felváros az Irtis keleti partján magos dombon van, 's abban a' vár és a' katedralis egyház. Az alváros is kettő, nagyobbik és kisebbik. A' két Popov a' »Tupil jolpal mot usz« = Tupil alsó másik városbeli egyházak olvasó papjai (pričetnik) voltak, miből nem lehet tudnunk, mellyik részbe valók. Tobolszknak 1863-ban 18,361 lakosa volt, nagyobb részint orosz, de egy negyede tatár, kiknek saját mecsetjeik vannak. Tobolszk a' tobolszki és siberiai érseknek és a' kormányzóknak székvárosa. Benne a' katedralon kívül 19 orosz egyház és 10 orosz kápolna van, meg két kolostor. Néhány száz német lakos protestáns egyházat is tart fenn. — Vogul lakosokrul nem beszéll a' tobolszki statistika. A' Konda folyó Tobolszktul jó messze éjszak felé éri el az Irtist. A' két Popov oroszosan *Chondin*-nak nevezik a' folyót, a' melly az osztják nyelvben is *Chanda*, *Kanda*.

Máté nyelvével megegyez. Mégis találtatik különbség a' kettő közt, melly vagy onnan van, mert külön mást-mást fordított a' két ember, vagy onnan, mert nem egy időben fordították az evangéliumokat. Nekünk az egyezés és különbözőzés egyaránt tanúságos; mert az egyezés a' bizonyosságot, a' különbözőzés meg a' tanúságot neveli, vagy új szókat, vagy új alakjait tüntetvén fel a' már ismert szóknak.

A' Máté evangéliumát „*Matpinel jälpen jomas vahel*“-nek, a' Márkét „*Marknül jälpin latilp*“-nek nevezik. — A' Máté evangéliumának fejezetei csak számjegyekkel, a' Márkéi számszókkel vannak megolvasva. — Mátéban a' visszamutató névmás mindenkor *hot-har* (a' ki, a' mi): Márkban többnyire *hotih-har* vagy *hoth-har*, a' *hot* tehát *h* (*ch*) képzővel tűnik elő. Ezt a' képzőt a' *motih*, másik, szó is mutatja, a' melly Mátéban mindig csak *mot*. De Satigin fordításaiban is a' *kotih-kor* = *hotih-har* és *motih* szók előfordúlnak; az *ih*, *h* képzőt tehát ezekben is valóban létezének kell elfogadnunk.

Mát. 3, 3. és Mr. 1, 3. az orosz így szól: *prigotovte put gospodu, ispravte stezi jemu* (készítsetek utat az úrnak, csináljatok ösvényeket neki). Ezt a' vogul Máté így mondja: *l'al'ptan l'onh pojrehšne, varan l'onh tavane*. A' Márké pedig így: *l. l. p. varan patit tavane*. Ebben tehát az orosz *put* = *l'onh*, az orosz *steza* pedig *pat* vagy *pati*.

Mát. 3, 4, *hur entep* bőr-öv: Mr. 1, 6. *toul entep* tallu-öv. A' *toul* tallu itt bőr gyanánt van véve, mint a' magyar *haj*, melly nemcsak fejnek haját, hanem más dolognak is a' haját jelenti, p. o. párna-haj.

Mát. 3, 4. *har ma mag* pusztának méze, azaz vad méz: Mr. 1, 6. *sajttal mag* esztelen méz. T. i. *sajt* eszmélet, ész, józan, *sajttal* eszméletlen, esztelen, tehát vad. Az oroszban mind a' két helyen *dikij med* = vad méz áll.

Mát. 3, 11. *fejentap am fejempalt annanel noigre a' jövö én utánam én nálamnál erősebb*: Mr. 1, 7. *jitäpalimt jomi annanil vagon* utánam jó a' nálamnál erősebb. — Ez ugyan az oroszban is más-másképen van kifejezve.

Mát. 10. fejezetében az apostolok elbocsátását olvassuk, 's jóllehet az oroszban (a' 2-dik versben) az *apostol* szó előfordúl (*dvenadcati apostolov jimena*): a' vogul fordításban az *apostol* szó ki van kerülve, 's *ketem* (követ) által pótolva (így: *kitkujplov kem namanel oli toho*): Mr. 3, 14. ellenben így szól: *vares kitkujplov*

apostolítme = tön (választa) tizenkét apostolt. Továbbá ott az apostolok nevei közt a' Máté nevet az első fordítás *Matpi-nak*, a' Márké *Matfej-nak* nevezi.

Mát. 13, 6. *sah išem núvne čarloves a' napfény melegének nagysága által elaszott*: Mr. 4, 6. *sah päle núvne tajves a' napfény nagysága által megemésztetett*. Az oroszban mind a' két helyen ugyan azon szók állanak (ot znoja že solnečanago pogoreło).

Mát. 10, 14. és Mr. 6, 11. az oroszban áll: *ottrásite prah ot nog vaših*. A' Máté-fordítás így fejezi ki: *ele parketan lajlne hanem porešne* (rázzátok le a' lábra ragadt port), a' Márké pedig emigy: *parketan puviš nank lajlenannil* (rázzátok a' port lábaitokrul). A' *poreš* és *puviš* különbségét az orosz írás világosan mutatja, mert az orosz o és y, n és b betűket nem lehet elcserélni.

Mát. 21, 33. és Mr. 12, 1-ben a' szőlősgazdárul mondatik, hogy kerítést csináltatott a' szőleje körül. Azt az orosz mind a' két helyen így fejezi ki: *obnec ogradoju* = körülvevé kerítéssel; tehát mind a' két helyen a' kerítést *ograda* szóval nevezi. A' vogul fordítás ellenben Máténál így mondja: *multestā četel*, Márknál emigy: *multestā ušel*. A' vogul *mul* = mulik, *mul-t* = mulat, körülvesz, kerít. A' magyar fordítás is mind két helyen (Károlyi Gásp.) *gyepűvel kerített*, mely a' vogulban egyszer *čet*, másszor *uš*.

A völegény Mát. 25, 6. *ženich* (or.); 9, 15. *pank*: Mr. 2, 19. *vaps. tajat amne ati mujt tuštuhv, hun tan johtelan pank? os jejmtat hotelet, hun niremtahti tan paltan pank, i tončuvt pümtat pičelahv* szomorkodhatnak-e vagy sem a' vendégek, mikor ő velek a' völegény (or. *ženich*)? de lesznek napok, mikor elvételik tőlök a' völegény 's akkor fognak bőjtölni. Mát. 9, 15. *tajat amne ati pur-mujt pičelahv, hun vaps tan jotanił? os johtat hotelit, hun elevikti tananił vaps, i tončuvt pümtat pičelahv* bőjtölhetnek-e a' lakadalmi vendégek, mikor a' völegény ő velek? de jönnek napok, mikor elvételik tőlök a' völegény, 's akkor fognak bőjtölni. Mr. 2, 19.

Mr. 26, 6. *nolten Simon* bélpoklos Simon. Mr. 14, 3. *prokažennij Simon*.

Mát. 11, 20. és 26, 26. *šajmt tör, šajmtestā törte*: ellenben Mr. 2, 4; 6, 41; 9, 20. *šajl tör, šajlestā törte*. — Mátéban *nelimen*, Markban *nälmen* 40. Mát. 27, 59. *tor* vászon, Mr. 15, 46. *šovil, šoul*.

A' *Kondai* vogul immár két evangéliumi fordítás által lesz ismeretessé. Ahlquist szerint, ki maga is nyomozó utazást tett a'

vogulok közt (lásd a' *Vogul föld és nép* 101. stb. lapj.), a' vogul nyelv területe három nyelv-járásra oszlik, úgymint: a' *Loszvai* vagy dél-nyugatira, a' *Kondai* vagy dél-keletire meg a' *Szoszvai* vagy éjszakira. 'S a' két utóbbi nem is nagyon különböznek egymástul. Lásd Ahlquist: *Kielitär*, III. Vihko, 58. lapján. A' *Kondai* vogult tehát a' nevezett két evangéliumbul, a' *Szoszvait* vagy az éjszakait azon mondákbul és énekekbül ismerhetjük meg, a' melyeket a' *Vogul föld és nép* czimü munkámban, a' *Reguly* hagyományaibul, kiadtam. A' *Loszvait*, úgy reménylem, Ahlquist fogja ismertetni. Ha ez megtörténendik, a' vogulságrul annyi tudomásunk lesz, a' mennyit a' *Reguly* utazása előtt nálunk senki nem reménylett, nem is várt.

E' Bévezetés sarkába teszem a' *Máté* evangelimában megmaradt nyomtatási hibákat, hogy azoktul legalább a' vogul szöveg tisztuljon lehetőleg.

Mát. 19, 5. *nupel* helyett *nupel*, azonképen 25, 33-ban is. Mert *varkti tak netä nupel* azt teszi: ragad a' nejére, nejéhez, 's *tuštian ošetne jomas pal nupel* = állatja a' juhokat jobbra. Ezt az előtt nem úgy értettem vala.

<i>Mát.</i> 25, 19. <i>vim haran</i>	helyett olvass	<i>mim haran</i>
» » 21. <i>šav numpalne tuštilem</i>	» »	<i>šav numpalne nagen tuštilem</i>
» » 32. <i>ahkatat</i>	» »	<i>ahkatat</i>
» » 43. <i>agmetlesem</i>	» »	<i>agmettesem</i>
» » 44. <i>tan tončuvt lavet</i>	» »	<i>tan tončuvt lavat</i>
» 26, 21. <i>sariš latem</i>	» »	<i>sariš latam</i>
» » 56. <i>šohe</i>	» »	<i>šoho</i>
» » 58. <i>tan jejtäpalt</i>	» »	<i>tav jejtäpalt</i>
» » 59. <i>jänetatel</i>	» »	<i>jäntetatel</i>
» 27, 12. <i>tan pari</i>	» »	<i>tav pari</i>
» » 27. <i>Pilat kačelem</i>	» »	<i>Pilat kačelam</i>
» » 43. <i>toremne šunšes tav,</i>	» »	<i>toremne šunšes, tav</i>
» » 56. <i>tav halanelt</i>	» »	<i>tan halanelt</i>
» » 64. <i>jejmti jot ret</i>	» »	<i>jejmti jol ret</i>

Mát. 27, 66. <i>tav tarmelne</i>	helyett olvass	<i>kav tarmelne</i>
» » » <i>holmel</i>	» »	<i>homel</i>
» 28, 4. <i>jormant hotel</i>	» »	<i>jormant holpet</i>
» » 10. <i>lati tavane</i>	» »	<i>lati tanane</i>
» » 16. <i>laves tavane</i>	» »	<i>laves tanane</i>

H a n g - t a n .

(V. ö. IX. köt. 81.—88. a' 106.—112. lapokon.)

1. A' betűk száma ugyan az lévén, a' melly 81-ben fel van hozva, 's a' magánhangzók egyezésére nézve is az állván, a' mit 82-ben találunk, azon példákhoz, a' mellyek a' hangegyezésre mutatni látszanak, a' *hotol*-t, nap, tehetjük, *hotel*, *hotil* helyett, meg a' *koto*-t, mi által, meddig. Ez utóbbi a' *toho*-hoz, úgy, hasonlagos, jól lehet nem mondhatom, melly viszonyrag helyett van az utolsó o (*e*, vagy *ve* helyett?).

2. (83.) Az *a* itt is vagy olyan, melly az éjszaki, vagy szoszvai nyelvben is megvan, mint *amp* eb; vagy olyan, melly az éjszaki nyelvben *ä*: erre nézve a' Márk szövege nem különbözik a' Máté szövegétől. De a' *mot*, más, szó több ízben világosan *mat*-nak van írva; mint *laut*, *lavt* is *lovt*, mos, helyett; *lauttal*, *lavttal* és *lovttal* mosatlan. A' hosszú *a* is előfordúl, ebben *maa*, föld, de csak vagy egyszer. Az orosz írás a' kettős *a*-t, úgy hiszem, a' hosszú hangzó végett tette ki, de ebbeli kettőzést ritkán gyakorolja, egy példája még *vaan*, de *vagin* is, erőd; tehát ezeken kívül a' hosszú hangzókat egyáltalában nem fejezi ki, mintha nem is volnának. A' *g*, melly a' *ma* (*maa*), föld, szóban ragok előtt szerepel, bajosan jelöl hosszú *a*-t (*vaan* és *vagin*), mert az igeragozásban is előfordúl, a' hol a' hangzó hosszúsága nem esik kérdés alá, p. o. *alganel*, megölik őt, az *al*, öl, szöbul. — Az *e* vagy *ä* utóhangnak *a*-vá változása ragok előtt a' Márk szövegében is általános, azt tehát törvény gyanánt tekinthetjük a' Kondai nyelvben; azért is azt vélem, hogy helyesebb volna az afféle utóhangot *ä*-vel, mintsem *e*-vel írni. Egy-két esetben az accusativusi *me* rag is *ma*, p. o. *naginma* tégedet.

Az *au* ikerhangzóra nézve tanúságos a' Márk szövegének orosz írása. A' *tav*, ő, sokszor *tau*-nak van írva, de még többször *tavü*-nak is, az *u* rövidsége *ü*-vel lévén kifejezve. Aligha csalatkozom, ha azt hiszem hogy a' *tavü* nem akar egyebet ejteni, mint a' *tau*, föltéve, hogy az orosz szláv kiejtés a' mi szlávjaink szájjáráshoz illik. Számtalanszor tapasztaltam, hogy a' szláv fiú, mikor a' *bauer*, *mauer*' szokat kiejti, azokat *baver*, *maver*'-nak mondja. Azt gyanítom már, hogy az idegen nyelvekben nem igen járatos orosz is az *au* hangot *av*-nak szereti ejteni, mint a' Márk fordítója, 's hogy a' fordító, mikor nem *av*-ot, hanem világosan, mintegy láthatólag *au*-t akar írni, *avü*-t ír. A' *tavü* tehát nyilván csak *tau*, mi különben onnan is kivehető, mert az *ü* a' ragok előtt soha sem található; pedig mikor *tavnane*-t, neki, ír, a' *tavünane* nagyon helyén volna, ha *tavü* két tagu találna lenni. *Tavü* tehát csak *tau*; de így *tavnane* és *taunane* is azonos. Én bátran a' *tavü*-t csak *tau*-nak írom, a' *tav*-ot pedig meghagyom.

Hogy a' *v*-t az orosz író *u* helyett teszi gyakran, bizonyítja írása is, mert *ray*-t is ír, mint az *aul* szót hol *авл*, hol *авем*-nak írja. Ez az *вв* írás is *u* helyett azt bizonyítja nekem, hogy a' *в* ilyenkor nem *v*, hanem *u*. Alább még hihetőbbé válik ez. Lásd 9.

3. Az *o*-ra nézve ezeken kívül, a' miket a' IX. köt. 107. lapján 2) alatt olvasunk, a' Márk evangéliumi nyelve még néhány esetben teszen *a* helyett *o*-t, p. o. *os* lyuk, *as* helyett; *vojlin*, mert, *vajlen* h. Állandó még is a' *soj* hang, szó, *suj* helyett; p. o. Mr. 1, 2. *ketam amk sujmtapim*, küldöm hirdetőmet, 's a' 3. *soj latipnül* hangja a' szólnak.

Az *u* és *ü* hangokrul nincs egyéb észrevételem annál, mit az idézett 107. lapon 4) alatt meg itt 2) alatt elmondtam.

4. Az *e* több megjegyzést érdemel. Általában, úgy hiszem, az utóhangu *e* széles, tehát tulajdonképen *ä*, a' melly azután a' ragok előtt *a*-vá változik, p. o. *hočä*, *hočat*, *morče* (*morčä*) *morčat*; *hočanel*, *morčanel*. Az orosz írás a' széles *e*-t nem tudja megkülömböztetni a' közép *e*-tül, mint nem a' magyar: de a' közép *e*-t legtöbbsnyire *ы*-vel fejezi ki, mit én *ï*-vel írok, 's ez uralkodik itt mind képzőkben, mind ragokban. P. o. *holis*, *elïmholis*, Máténál *holes*, *elemholes*; *hotül* (sőt *hotol* is) *hotel* helyett; *menïm*, *menïn*: amott *menem*, *menen*; *mensïm*, *mensïn*, *menïs* e' helyett: *mensem*, *mensen*, *menes*; *latïpnül* e' helyett: *latepnel* stb. De a' Márki kézirat felváltva

az *e*-t is használja, 's van *elemholes*, az *elīmholīs* mellett; az *i* (ы) azonban gyakoribb az *e*-nél. Én erre nézve a' kéziratot követem, mert ez által ismerjük meg legjobban a' közép *e*-t. Már az éjszaki nyelvű szövegek kiadásában úgy jártam el, hogy a' melly *e* hang az *o*, *u*, *i* vel váltakozik, azt nem írtam *ü*-vel, hanem *e*-vel, mert az nyilván középhangu *e*. Innen találni a' Márk evangéliumban *hotol*, *hotil* és *hotel*, 's az éjszaki nyelvben *minungve*, *minengve*, *minüngve* menni. Általában észre lehet venni, hogy a' vogulbán, osztjákban sok rokon (*u*, *i*) hang az *ü*-be (ы), mint nálunk az *e*-be olvad, melly azután közép hanguságát is, írásunk tökéletlensége miatt, elveszti. Meg kell azonban jegyezni, hogy a' parancsoló mód *e*-jét a' Márk írása is megtartja; *kvalen* menj ki (*kvalin* kimegyen), *tutelen* menj be (*tutelin* bemegyjen).

Jóllehet a' magánhangzók egyezése a' vogul nyelvben már nem (vagy még nem) látszik meg, — vesd össze a' IX. köt. 106. lapján a' 82. alatti észrevételeket: mégis kérdés támadhat, az az *i* (ы), melly a' közép *e*-t képviseli, al- vagy fel-hangu volna-e az említett egyezésben? Én hajlandó vagyok hinni, hogy itt az felhangu természetü.

5. Az előbbinél fogva is tehát két *i* van a' Márk kéziratában a' közép *e*-s *i* (ы) és a' valóságos (*u*). A' Márk orosz írású szövege sokszor felcseréli, mert az ige jelen idejének egyes számú harmadik személyét is (*lati*, *keti*) *u*-vel írja, jóllehet azt határozott *u*, azaz *i*-nek látom. Megfordítva, a' mit másutt mindig *i* vagy *i* (ы)-vel találunk, az itt *e*-vel is van írva, p. o. *lel* lélek, *lil* vagy *lil* helyett.

6. Az iker magánhangzók mind *u*-sak, vagy *i*-sek, p. o. *aul*, *au*, *noul*, *šoul*, *suj* vagy *soj*. Az *i*-seket magyarosan írjuk, mert *ai*, *ui*, *ei* kéttaguak. Az orosz írás az ikerhangzónak *u*-jára, *i*-jére a' rövidség jelét (ü, i) teszi, így: *tau*ŷ, *coi*ŷ (*tau*, *soj*); 's már evvel is azt bizonyítja, hogy *tau*ŷ csak *tau*, nem *tau*u. Az orosz írás talán a' *coi*ŷ-féle szókban is az *o* és *i* közzé *j*-t tenne, mint az *u* elibe *v* (u) teszen, ha az írás megengedné. Egyébiránt az *au* ikerhang itt gyakrabban előfordúl, mint Mátéban, p. o. *kau* (*kaŷ*) *kav* helyett, *kő sau* bokor. Az *aul* szó gyakran *avil* (*авыл*) alakban van írva, a' mit én hajlandó vagyok csak *av*'l-nek vagy *aul*-nak olvasni, Az *au* ajtó, szó *av* és *avü*.

Az *ou* hang leírásában is ugyanazt látjuk, mert van *noul* és *nouil* test, hús; *šoul* vagy *šouil*, sőt *šul* is gyoics.

7. A' torokhangok: *k, h, g*. A Máté evangéliumban Wiedemannnt követvén *ch*-t irtam. Ezt itt elhagyom, és egyszerű *h*-t irok, minden megkülönböztető jel nélkül, mint az éjszaki szövegekben. Okom erre, mert csak egy torokhang *h* van, mellyet az orosz írás *x*-vel kénytelen kifejezni, 's mellyet a' finnben és magyarban is erősebben ejtünk, majdnem úgy, mint a' német *ch*-t. Annál inkább gondolom, hogy *h*-t írhatok, mert belhangban el is vész, p. o. *pojrhš*, az éjszaki nyelvben *pojriš*, a' *tih* itt is csak *tít* = étet. — A' Márk evangéliumi írása a' belhangban a' *h*-t, *g*-t néha felcseréli, így: *nahke* és *nagke* maga; *čišhemes* és *čišgemes* kiáltott. Ez utóbbi, hogy az orosz írás szerint *ch*=*g* is, hasonlóképen az egyszerű *h* mellett szól. Egyébiránt írási jegyeik nagyon különbözök lévén, arrul soha nem lehet kétség, hogy mellyik hangot akarta mindenik esetben az író kifejezni. Okulván az orosz kéziratbul azt látom, hogy *kvošgin* és *kvošhin* vagy *hošgin* és *hošhin* egyaránt helyesek, a' mit az előtt megkétlettem, v. ö. IX. köt. Függetl. 200 lapján.

Az előhangban sőt a' belhangban is viszontag a' *k* és *h* váltakoznak p. o. *kuht* és *huht* hágy; *jekv* és *jev* szökdös, tánczol; *paks* és *pahs* álmétkodik.

8. A' nyelvhangok, jelesen a' *č, š* váltakoznak.

Az *aš* (dolog) szó a' Márki írásban sokszor *ač*, a' Satigin-fordításban *as*. E hangváltozásra jeles példák: *suk* IX. szótár 211. meg *čukv* anya; *soritahv* ugyanott, meg *čoritahv* rágalmazni; *asentahv* IX. szótár, 207. és *ačintahv* reményleni, kívánni. — Különben az *š-š* (*č*) változás tanúságos a' magyarban is, a' hol (lát) *látj*-bul lesz *lásš*, *tanítj*-bul *tanítš*, hajdan és ma is helyenként *tanih*.

A *t* hang gyakran kettőztetve van, a' hol nyilván nincs reá ok. Így sokszor találni ezt: *lattam*, *lattim* latam, latim helyett. — Viszontag az utóhangban rendszeren egy *t* áll, a' hol a' szóisméret *tt*-t kíván, p. o. *hot* a' ki, *hott* a' hol; *tít* ez, *titt* ebben, *tat* az, *tatt* ott, ezek mindenkor csak így vannak írva *hot* a' ki és a' hol; *tít* ez és ebben, *tat* az és ott.

Az *l* kettőzését, úgy látszik, az orosz kiejtés nem szereti, azért van talán, hogy mindig *no-lov* = 8, *onto-lov* = 9 áll *nol-lov*, *ontol-lov* helyett. Az is lehetséges, hogy a' vogul közkiejtés nem hallatja a' kettős *l*-et, mint a' magyar közkiejtés nem hallatja a' kettős *r*-et, 's azért így ejti p. o. az *orr*, arra szokat *o'r*, az *o'rád* ütötte meg (az orrát ű. m.), *a'ra ment* (arra ment).

9. Egyéb hangváltozásokból említhetők az *l'* és *j* meg az infinitivus *uh*, *ah*, *uhv*, *ahv*. *L'* és *j* váltakoznak, s csak az egybesonlítás mondhatja meg, melyik az eredetibb p. o. *ul* (*ul'*) és *uj vad*; *kul'* és *kuj* fekszik, hál; talán *hoj* is a' *hol*-tul származik, tehát lenne *hol't* betegen fekszik, *hol'* és *holü* betegség, láz.

Az igének infinitivusa nagyon vegyesen van írva. Sokszor találunk csak *h-t v* nélkül, p. o. *punuh* tenni, *punuhv* helyett, *aluh* ölni, *aluhv* h. *uttuh* ültetni, *uttuhv* h. Másszor meg *menuhvü* is van *menuhv* h. — Az *u a' v* után ilyenkor az éjszaki *minungve* alakból fejthető meg: mégis elhagyhatónak tartom, mert a' *menuhvü* alak mellett gyakoribb a' *menuh* alak. Én tehát miudég *menuhv*-et írok. Az *u* egyébiránt egyebütt is a' *v* után következik, p. o. *juvü* be, haza, *juv* h. *tuvü* bémegyén *tuv* h. *menovü* megyünk, *menov* helyett, mi nyilván mutatja, hogy az *u* jelentés nélküli *seva*. Hogy a' *v u* helyett is van, világos, így *ńolout* = 8-dik és *ńolovt*.

10. A' Márk evangéliumának orosz írása többi közt egy jeles tanuságot szolgáltat nekünk, mert a' szók hangsúlyát mindenkor kiteszi, 's az kivétel nélkül a' szók első tagjára esik. Eddig elé azt csak Reguly szóbeli értesítésébül tudtam: most a' jelen fordítás is ugyanazt tanítja. Erre nézve a' magyar és vogul nyelv között csak az a' különbség van, a' melly a' nyelv alakulásából foly. Mi az *el*, *ki* féle szókat már összeolvasztjuk az igékkel, és azt mondjuk: *elemgyünk*; *kimegyünk*; a' vogul még ma is *ele meni* (elemegyén) *kvane meni* (kive megyén): nálunk tehát azok *összókká* *) (composita) lettek már, azért egy hangsúly alá esők; a' vogulban még két külön szók, azért mindenik szó a' maga külön hangsúlyával bir.

S z ó - t a n .

Tárgyszók.

11. Felsorolom részint az új, részint a' más alakban előforduló tárgy-szókat vagy főneveket, a' mellyekkel a' Márk evangéliuma a' szótárt bővíti. Első helyre teszem az eredetieket, azután kövöztetem a' származottakat.

Tehát az eredeti új vagy más alaku tárgyszók ezek :

*) A' *compositum* kifejezést *összetétel* szóval fordítjuk, Brassai az *esetlen szerkezett* szót használja, Kresznerics *ösz-szónak* nevezi.

ejn iny, állkapcza, oreza	šovel, šoul, šul gyolcs
es ész	šul', šuli morzsa
ul, uj vad	reku part
jea, a leány	toul, taul tallu, bőr
jort, jurttárs	tog ág
ajp-jort vendég	tonč féreg
lel, lil lélek	tu' újj
lomet darab	tur torok
lanb beszéd	pajp kosár
ner tajték	paš sor, rend
ńalem nyelv	pat ösvény
ńal nyél	pāle
čagir fősvény	pič bőjt
sau bokor	pos fény
soj, suj szó, hir	pup, juntip pup tü foka
sunt száj	ver ifju

au-sunt ajtó nyílása

Különös figyelemre méltók, *jea* leány, *es* ész, *lel*, *lil* lélek, *tur* torok, *sunt* száj, *ver* ifju. — A *jea* leány többször fordul elő; a szó olvasása világos, tehát nincs kétség arról, hogy *jea*. Eddig csak *a*, *áj* (leány) alak volt előttem ismeretes, s föltetszőnek látszott, hogy a *pi*, *püv* (fi, fu) szó mellett nem találunk a leány szónak jobban megfelelőt az *aj*, *a-nál*, Ime a *jea* a jobban megfelelő, melly alkalmasint más szók hasonlólagos alakjárul ítélve (*ul* és *uj*, *ku'* és *kuj*, *lea* is lehet, mint megfordítva a magyar leány-t *lyány-nak*, *jány-nak* is ejtik).

Az *es* ész, mellyet esznek is ejtenek, mint eszre-venni, azért nevezetes, hogy épen megegyez a magyar szóval, mint az éjszaki *sem* szem, a deli *meń* meny stb. *Es-tal* esztelen.

A *lel*, *lil* lélek, meg *tur* torok az *ureh* fogság mellett azért nevezetesek, mert a Sírbeszéd korára emlékeztetnek, a mellyben még *fesz* (fészek) a *turuch* (torok) mellett divatozik vala. Igazán a Sírbeszédbeli *tur-uh* épen azon fokon áll, a mellyen a kondai vogul *ureh* fogság.

A *sunt* hangszerint is a magyar *szád-nak* felel meg. Érdeemes tudni, hogy a magyar *száj-nak* a vogul *sop* és finn *suu* felelnek meg, a magyar *szád-nak* pedig a vogul *sunt* és a finn *suute-h*. A finn hosszú hangu *suu* két *u*-bul áll, mellynek egyike a vogulban

p (so-*p* = su-*u*). A' magyar *száj* szóban az egyik magánhangzó *a*, a' másik meg *j*, mely helyett más esetekben rendszeren *v* szokott lenni, p. o. finn *kuu* magyar *hav* (hava). A' hol pedig a' magyarban vagy *u* vagy *v* van, ott a' vogulban *p* = (azaz *v* helyett kemény ajakhang) fordul elő, p. o. szemü, kezü, torku a' vogulban *semp katp* vagy *katep*, *turp*; hágó *e'* helyett hágava, háló (halászó eszköz és fekvő ember,) *e'* helyett hálava stb. a' vogulban *kangep*, *hulp* és *kulep*. A' vogul *sop* tehát hangszerint is megfelel a' finn *suu*-nak és a' magyar *száj*-nak. — Tegyük ide a' vogul *väps*, *vaps* szót is. A' magyar *vö* (*veje*) a' finnben *vävy* (*vävü*) a' vogulban *väps* (csak az éjszaki alakot tartván meg). Az *s*-et elhagyva marad *väp*, ez pedig azonképen megfelel a' magyar *vev* (*vej*) és finn *väv-y*-nek, mint a' *sop* a' *száj*-nak és *suu*-nak felel meg. A' vogul *s* a' *väp-s*-ben gyakori vogul képző, mint *mart-s* mérték, *hal-e-s* halandó, ember, a' kondaiban *holis*, vagy *holes* stb. Én ezt a' képzőt a' magyar *merész*, *tavas*, *ravas*, régi *csendesz*, *csendesség* szókban találok fel. Elég az ahhoz, hogy a' vogul *väp-s* = finn *väv-y*, magyar *vej*, *vev*.

A' magyar *száj* mellett a' *szád* is van, p. o. hordó szád-ja, kemence szádja; valamint a' finnben a' *suu* mellett *sunt*-(ehe), a' vogulban is a' *sop* mellett *sunt* van. Ebben az *n* hasonlagos más szókbeli *n*-hez, p. o. a' finnben *ant* a' magyar *ad*, 's a' vogulban *hurmint nilint* a' magyar *harmad*, *negged*. A' magyar főneveknél mutatkozó *d* képző gyakori, mint vár, vár-ad, *) diós, diósd, kigyós, kigyós-d stb. ilyen a' *szád* is.

*) A' Századok 1872. novemberi füzetében (641—645 lapjain) Cséplő Péter, N a g y-V á r a d-ot mint helynevet fejtegeti, azt állítván, hogy a' *várad* szónak eredetijét warta specula szóban találjuk meg, bizonyosságul híván fel »Deutsche Alterthümer, Georg Phahler 715. l.« Se Cséplő se Phahler nem találják el a' dolgot. A' magyar *vár-ad* nem a' német *warte*, hanem *vár(-a)-d* mint *diós-d*, *kigyós-d*, *Köves-d*, *Ér-d* stb. Ahlquist is (De vestfinska spräkens kulturord, 163 lap.) a' *vár* szót a' germán *var wehr* szóból bajlandó eredeztetni. De a' *vár* és *ör* szók eredeti ugor szók, mit a' vogul bizonyít, a' hol *ur vár ör-z*, *urhat várakozik* és örködik, *urep ör*, mintegy *örv*, *ureh* fogság stb. A' *várad*-nak vogul megfelelője *urent* volna, mely azonban, tudtomra, nincs meg. Sőt az *er-t* = szeretet hasonlóságán *ur-t* is lehetne, mi aztán igazán megfelelne a' *vár-a-d* szónak. A' várnak egyik származéka tehát *várad*, másika *vár-os*, *vár-as*, azaz olyan hely, a' mellynek vár-a van, mi a' városoknak keletkezésiből világos. Ahlquist a' *vároost* ősz-szónak véli: *vár* és *oš*-bul, minthogy a' vogulban *oš*, *uš* várost teszen. De *oš*, *uš*-nak jelentése kerítés; a' *vár-é* is alkalmasint ugyanaz. A' *váras*, *város* olyan származék, millyen: *láb-as* vagy *láb-os* meg sok más.

Még a' *ver-t*, ifjút, akarom kiemelni, a' melly Mr. 14, 51-ben fordul elő, így: *verhum* ifju ember. Talán az *ember* szót ebből: *elm* (ég) és *ver* ifju-bul lehetne származtatni, úgy gondoltam az előtt, a' mire a' vogul *elm-pi*, *elm-kals* szók ösztönözhetnek vala, mellyek hitregei forrásra visznek. De immár eltaláltam, úgy gondolom, hogy ember = *elm-ger*, *em-gyer*. *)

12. A' származott tárgynevek :

<i>asem</i> , <i>osem</i> főal, vánkös	<i>čahil</i> menydörgés
<i>ojmeh</i> rökön	<i>vartuh</i> csinálmány
<i>núvčes</i> tisztesség	<i>vap-s</i> , vő
<i>čagjir</i> fősvény	<i>puvš</i> por
	<i>posim</i> hajó far, hajó hátulja.
	<i>vihlap</i> hebegő.

A' *nialem* éjszaki vogulban *nielm*, nyelv, is származék-e? A' magyarban a' *nyelni* szótól ajánlkozik a' *nyel-v*-nek származtatása, de nagyon nem hihető; mert bajosan nevezte volna a' beszédet is nyelvnek, ha nem akarjuk feltenni, hogy a' történelem előtti időre emlékezik, a' mikor az ember még *nem beszéllhető* (homo alalus) lévén, csak nyelő vala! Inkább lehet a' *nyelv*, *nielm* szót a' finn *kieli*-hez hasonlítani, melly nyelvet teszen. A' finn megkülömbözteti a'

*) A' finn *ilma* ég, levegő, vogulban *ilm* és *clm*, A' vogul hitrege szerint a fő isten, *Numi Tarom*, fent ül az égben. Ezüst bölcsüben egy férjet és asszonyt ereszte le. Ezeknek születik egy fíjok, kinek neve *Elm-pi* vagy *Ilm-pi* azaz lég-fíú. Ez torenti azután az *clm*, *ilm-hals* — embert, a' halakat, vadakat, 's tanítja az embert halászni, vadászni, szerzi a' házasságot, sőt a' halált is stb. Tehát a' vogul hitrege szerint *elm-fi* és *elm-halan-dó* van. — A' nagy közösség mellett, a' mellyet a' vogul és magyar nyelvek közt találunk, épen nem volna hihetetlen, hogy az *ember* szó is *elm*-bül származik. S én azt gyanítottam vala, hogy a' *ver* ifju szó járult az *elm*-hez, úgy, hogy *elm-ver*-bül vált volna *ember*. Ámde az *m + v = m + b* ellen tanúskodik a' *hammas* mi *hamvas* (hamu, v. hamv) helyett van; ehhez hasonlagosan tehát *emmer*, de nem *ember* volt volna. Igaz, az idegen *ingwer*-bül lett a' magyar kiejtésben *gyömbér*, s Vadnai Rudolf tanúsága szerint (Nyelvünk hangolvasásáról, 22. lapján) a' nép a' Rába mellett a' *gyöm-vér*, vízi madarat is *gyömbér*-nek hívja: mégis *em-ver*-bül nem válhatott *ember*. De válhatott ám az *em* és *ger*, *gyer*-bül, a' melly utóbbi a' magyar (hajdan *mager*, *moger* az az föld embere) szóban is megvan. *Ger*, *gyer* férfit teszen, kicsinyítő *gyerek*. Ennek töje *ger*, vagy *gyer* a' magyarban már nincs meg, de hajdan meg kellett lenni, különben a' *gyerek* szó se volna. Valamint már az idegen *ingwer*- és a' hazai *gyöngy-vér*-bül *gyömbér*: úgy lett az: *elm*, *em* és *ger*, vagy *gyer*-bül is *ember*. (A hanghasonítás törvénye is az, a' magyar nyelvben, hogy az értelem súlya hasonit.)

nuol nyal, niel nyelv és *kieli* nyelv szókát; *a' niel*-nek származéka *nielu* (nyelő, torok) hangszerint is azonos *a' nyelo* szóval. De *a'* hasonhangú szók igen gyakran összeolvadnak: fel lehet tenni, hogy valamikor *a'* magyarban is *a' kieli*-nek és *nielu*-nak külön-külön megfelelője volt, mellyek azután hasonhangúságok miatt egygyé váltak.

Ösznevek: *unipiv* lóca, nyoszolya, melly nagyon homályos; *kurp-jeju* = kérges fa, láda vagy pénztartó. Hozzájuk tartoznak ilyenek is: *ereptane kolis* felebarát (szerető ember); *juvtim kolis* rabszolga (vett ember), *kvaliñ kolis* házas ember, *juntip pup* tüfök, *norče sau* csipke bokor, ha jól olvasom *a' norče* szót stb.

Idegen tárgynevek talán *a' segiv* láncz, mellyet *a'* perzsa *zen-živ*-nek lehet gondolni, 's *a'* melly mint *a'* török-tatár nyelvből való kölcsönvét áll *a'* szótárban; *a' lomet* darab, melly orosz. *A'* többi orosz szók is ki vannak jeelve *a'* szótárban.

13. a) Új *eredeti tulajdonság*-nevekkel nem igen szaporítja ismeretünket *a'* Márk evangéliuma: csak *a'* kétséges *norče* járulna ide.

De *szármozott* több van, mint: *es-tal* esztelen, *hal-tal* nem közös, titkos, *jol-tal* haszontalan, *naln-tal* néma, *sajt-tal* vad, p. o. *sajttal* mag vad méz; — *raštal* mindjárt, *oštal* nem bíró, *pos-tal* fenytelen stb.

Föltetsző az *ol-h* külön, p. o. *olh paš* külön sor, külön rend, Mr. 6, 20; — *motih* másik, *tatih* az egyik (azik).

Még megemlíjtük: *pičim* jámbor, tulajdonképen bőjtös; *taglin* teljes, *pojtip* beteg.

b) *A'* számnevek már ez által szaporodnak, mert *a'* fejezetek számnevezve vannak, tehát:

elol pank	első fejezet	ontollovt pank	kilenczed fejezet
motit p.	másod f.	lovt vagy lout p.	tized f.
hurmit p.	harmad f.	akukujplovt p.	tizenegyed f.
nilit p.	negyed f.	kitkujplovt p.	tizenketted f.
atit p.	ötöd f.	hurumkujplovt p.	tizenharmad f.
hotit p.	hatod f.	nilekujplovt p.	tizennegyed f.
satit p.	heted f.	atkujplovt p.	tizenötöd f.
nollovt p.	nyolczad f.	hotkujplovt p.	tizenhatod f.

A' lovt helyett vagy kétszer *lout*-ot, egyszer *lovit*-ot, (*hotkujp-lovit pank*) találunk. *A'* 40. *nälmen*, Mr. 1, 13. *tau oles ton har mat*

nälmen hotil ő vala a' pusztában negyven napot: holott Mát. 4, 2. így olvassuk: *pičeles nilmen hotel i nilmen jej* bőjtöle negyven napot és negyven éjt.

A' többi hozzájáruló számnevek közt van: *atpin* 50.

A' számnevekhez tartozó *čuv*-nak itt egy érdekes szófűzése fordul elő: *i utsit olh paši šat čuvil i atpin čuvil* és ülének külön sorba (sorokba), százával és ötvenével. Mr. 6, 40.

14. Új viszonyragokat nem mutat a' Márk evangéliuma.

De a' *me* rag nehányszor *ma*, (*naginma* Mr. 5, 7.) miért is azt hiszem, hogy azt is *mä*-nek kellene írni, mint Ahlquist írja a' vogul közléseiben.

A' hangegyezésnek némi hatása lehet, hogy *jole* (alá, le) helyett *jolo* is van. Mr. 4, 7.

Mr. 8, 31. a' hol a' kézirat így szólván: *i pümtes hančtahv tanin, isto elimholes püvne šau kareh mučtahtuhv i jejmtuhv ele artimaga peš haritil i arkipitil i nepekinitil* ('s kezdé tanítani őket, hogy az ember fíjának sokat kell szenvednie, 's el fog vettetni az öregektül, főpapoktül és írástudóktül) nyilván *haritnil*, *arkipitnil*, *nepekinitnil* helyett *harittil*, *arkipirttil*, *nepekinittil* kellett volna írnia a' fordítónak, a' *nil nel n-jét* a' többesi *t*-hez hasonítván. De mint-hogy egyebütt is a' betük kettözését elhagyta, itt sem tezte ki. Én a' hasonítást, mellynek másutt példáját nem találok, mellözvén, a' *tn* (*tnil*) tettem vissza.

Az írásra nézve tudjuk már, hogy a' *nel*, (*e*)*l* ragok, 's a' többesi rag előtti *e* itt legtöbbsnyire *nil*, *il* és *ï*. Egyébiránt a' IX. szám alatti megjegyzések itt is állanak. — A' 20. szám alatti megjegyzés, hogy az egyes és iker magánhangzó után a' többesben *t* áll, az csak az *a* után bizonyos; *ma* föld, hely, többesben *mat*. De már az *e* a' többesben *it*-re szeret változtatni, mint: *pimitpe* parancs, *pimitpit*, mi azonban egyet teszen, mert *ï* (ы) annyi mint *e*. Az *aj*, *ej*, ikerhangzók után nem kell-e *et* vagy *it* írni, az orosz írás nem mondja meg világosan. De valamint az igének egyes számú harmadik személyét *ji*-vel fejezem ki (*kuj*i a' *kuj* helyett): úgy írom itt az *asraj*, *judej*, *farizej* stb. többeseit: *asrajit*, *judejit*, *farizejit*. Egyébiránt azt, hogy *agem* a' többesben *agmet* (*agim*, *agmit*), nem is kell átvetésnek hívni, mert a' *tő* voltaképen *agm*, 's az utolsó tagnak *e* vagy *ï*-je csak bétoldott hang, melly ismét ki-

esik. 'S mint a' magyarban *teher* van és *tereh*: úgy van a' vogulban is *polchs* és *polhes*, többesben *polheset*.

A' IX. 21. szám 4. alatt a' kettős számnak *i* és *ag* képzőjérül az áll, hogy az *i* nem, de az *ag* fölveszen viszonyragokat. Ezt a' Márk evangélium nyelve is igazolja, 's a' *kitag* alakot a' *kitagil* vagy *kitagel* példával szaporíthatjuk. *Vovsan kitkujplov hančtahtšpan, i pümtes tavin ketahv kitagil* elhívá tizenkét tanítványát 's kezdé őket küldeni kettejével.

Az a és *i* végűek hogy a' viszonyragok előtt visszaveszik az elejtett *g*-t (IX. 20.), azt a' Márk evangéliuma is igazolja. Leggyakoribb példákat mutatnak a' *ma* és *ne* szók, sőt amaz öszszóban is, mind külön, mind ragosan, p. o. *mag-jat* hely-közép, közép, *magi-jatne* középre. *Eti kerep oles sariš mag-jatt* estve a' hajó a' tenger közepén vala. Mr. 6. 47. *tončuvt arkip magi-jatne tunčpan kitepestü Jisusme* akkor a' főpap a' középre állván kérdé Jézust. Mr. 14, 60. — *Filip ne mos, tonmos išto negi vistü* Fülöp neje miatt, merthogy nejevé vette. Mr. 6, 17.

15. A' tulajdonság-nevek ugyanazon ragokat veszik föl, mellyeket a' tárgy-nevek, ha magokban, tárgynevekül, állanak. Mert mint jelzők rag nélkül előzik meg a' tárgyneveket, a' magyar nyelv szokása szerint.

A' fokozó képző *núv* vagy *nou*-rul a' IX. gram. 39. lapján a' 21. szám alatt meg van jegyezve, hogy lazul ragad a' tőhöz, a' mennyiben a' viszonyragok és többesi képző után is járul. A' Márk evangéliumából következő példák álljanak itt: *tinin* becses, *tininag* becsesnek, becsesen, *tininagion* becsesebben. Mr. 14, 5. *hočü* messi, *hočat* messziben, *hočatnúv* messzebben, messzebrül. Mr. 14, 54.

N é v m á s o k .

16. Az *alanyiak* vagy *személyiek* ragozása ezen külömbsegeket mutatja :

nagen téged helyett van *naginme* ebben: *šoho kišganil nagingme* mind keresnek téged. Mr. 1, 37.; sőt *naginma* Mr. 5, 7. — A többes *nanen* is mind *nanin* mind *naninme* titeket, ebben: *hon at tulgan nanin i at pümti hontlahv naninme* a' ki nem fogad el benneteket és nem fog hallgatni benneteket. Mr. 6, 11.

A' *nak* ragozaibul *nakvnanil* is előfordúl, *arthaten nakvnanil*,

hon nuri jomuhv am jitimpalt fordúlj el magadtul (tagadd meg magadat), a' ki akar jöni utánam. Mr. 8, 34.

A' *tav* és *takv* új ragosai:

tavane mellett *tavnane*, mint: *Jisus tavnane šunšpam erte vistü tavame i laves tavane* Jézus reá nézvéen, szeretetbe vevé (megkedvellé) őt és mondá neki. Mr. 10, 21.

tavanel mellett *tavnanil*, *taunanil*, mint: *sarış latsin nag, isto oli aku torim, i mat ati taunanil targe* igazán mondod te, hogy van egy isten, és semmi nálánál kívül. Mr. 12, 32.

tavame mellett *tavea*. Mr. 11, 12. 23. Ellemben *takvame* mellett van *takvın* = magát, mint: *mat harıt jältiptalıs, os takvın vatıt at johti jältiptuhv* másokat megmentett, de magát nincs ereje megmenteni. Mr. 15, 31.

tanme őket, helyett *tanınme*, még többször *tanın*, mint: *mır šoho jomes tau pohane i tau tanınme hančtes* sok nép méne ő hozzá, 's ő tanítá őket. Mr. 2, 13. — *tav jolesestü tavame, isto bi at ketsan tanın kvane ton palnil* ő kéré őt, hogy ne küldené el őket azon vidékrül. Mr. 5, 10.

Így a' *tin* (ketten), *tinme* és *tinın* kettejüket. Mr. 10, 6.

tavatel vele; ennek többese *tanatanil*, mint: *pımtes latuhv tanatanil, i laves tanane* kezdé beszélni velök és monda nekik. Mr. 6, 50.

17. A' *mutató* névmások sorát így kell kiegészíteni:

ti ez   *tü* ez az,   *ta, to* az.

tit ez,   *tit mos* azért,   *tat, ton, tot* az, p. o. *tat-*

čuv annyi. Mr. 8, 7. mint *mat-čuv* egynehány. A' *t* helyraggal tehát ezek: *titt, tatt, tott*. A' *tat*-nak *tatih* (= azik) képzőse van. Mr. 10, 1. mint *motih* sth.; *tatih pal* amaz oldal.

A' *tit* többese *titet* azok, *titetme* azokat, p. o. Mát. 4, 9. *titetme šoho miganem nagnane* ezeket mind adom neked.

A' *to* többese *tot* némellyek. *tot latsüt*: *tit Ilıj, os tot latsüt*: *tit nıajt* némellyek mondák: ez Illyés, de némellyek mondák: ez egy próféta. Mr. 6, 15.

A' *ton* többese *tonıt* azok. *oles tan paltanıl tat-čuv hul, tar laves urtuhv i tonıt* vala nálok néhány hal, ő parancsolá elosztani azokat is. Mr. 8, 7.

A' *tat* és *tot* többeseire nem találtam.

A' IX. gr. 31-ben tévedésbül mondtam, hogy a' *ti* magában

nem fordul elő. Pedig előfordúl, még pedig nemcsak ősz-szókbán, millyenek *ti-čuv* annyi, *ti-mil* ilyen, hanem olyan szólásban is, melly ez az féle, p. o. *hon hontli ti tä am l'ankem a'* ki hallgatja ezt az én beszédemet. Mát. 7, 24. A' *ti*-nek ragosai: *tit* itt, *tig* ide, *tigil* innen.

A' *to*-nak ragosai: *tot* ott, *tov* oda, *tozul*, *toul* onnan; továbbá *toho* és *tokve* úgy. A' *tov*-hoz *pil* is járul, *tov-pil*, vagy *toupil* arra el. Mr. 11, 20.

18. A' *kérdő* és *visszamura*'ó névmás *hot* is gyakran *h* képzővel fordul elő, így: *hotih* vagy *hoth*; tehát *hotih har a'* ki. — A' *hot*-nak ragosa *hoto a'* míg. Mr. 1, 13.

A' *ne* és *mat*, úgy látszik most nekem, egyaránt fölveszik az *r* képzőt, 's azt gondolom, a' *nar* mi? szó, ebbül lett: *ne-r*. A' *ne*-nek ä-je tehát úgy változnék *a*-vá a' rag vagy képző előtt, mint azt itt általában látjuk. Tehát *ne, nar*; *mat, matir (matr)*.

A' *határozatlan* névmás *mot* itt gyakran *mat* is; képzőse a' *moten, motin* kívül, *motih* = *másik*. Új *határozatlan* névmás az *ol, olh* külön, p. o. *utsüt olh paši šat čuvil i atpîn čuvil* ülének külön sorokba, százával és ötvenével. Mr. 6, 40.

Viszonyszók.

19. A' viszonzyszók mennyiségét alkalmasint nagyobbítani kell:

al	jat	noh	pari
el	jej	nup	pil, pel
os	jol	num	poh
uj	jort	nu	vat
kaš	jot	sar	mant
keur	ju	čuv	mont
kvan	jurt	tare	mos
hal	lah	tarm	moš
hojt	lat	pal	
	lal		

Eredetök és természetök felvilágosítására osztályozzuk olyanokra, mellyek I. legtulajdonképen viszonyítók 's a' legegyszerűbb viszonyító ragokat veszik föl; II. mellyek tárgynevekül és viszo-

nyítókul szerepelnek, 's a' tárgynevek közönséges viszonyító ragjait veszik magokhoz; III. olyanokra, mellyek *l* raggal lesznek viszonyítókká; IV. mellyek magokban, rag nélkül is viszonyítók.

Az I. csoportot teszik: *al, el, os, kvan, jej, jol, jot, ju, noh, num, nu, sar, pal, moš.*

1. *al* fel, rajt. Csak hová-raggal jár így: *al-i* vagy *alge. tont at tahnan kav ali lajlentel* akkor nem ütközől köbe, köre, lábadal. Mát. 4, 6. — *humpüt vohtesit kerep ali a' habok csapkodának a' hajóba.* Mr. 4, 37. — *tav alge* hozzá. — Ösz-szóokban fordul elő gyakran, p. o. *hot-al'* merre, *jol-al'* lefelé, *el-al'* elfelé. Ezekből látjuk, hogy a' szónak eredeti alakja *al*, 's hogy *al'* csak a' ragos *ali*-bul való; minélfogva *alge*-ben a' hová-rag kétszer van kitéve *al'* (*ali*) és *ge* által, melly *ge* az egyszerű *i*-nek teljesebb alakja.

2. *el* magyarul is el; ragosan: *el-e, el-ol, el-t* elé, elől, előtt. Birtokosragokkal különösen az *el* és *elt* szerepelnek, tehát *elem, elen, elä, elov, elan, elanül*, meg: *eltem, elten, eltä* elöttem, -d, -e stb. Mint viszonyító a' *pal* viszonyítóval társul és számos alakokat alkot, mert a' birtokos- és viszonyragok hol az egyikhez, hol a' másikhoz, hol mind a' kettőhöz járulnak. Lásd IX. gram. 55. lapot és a' szótárt.

Mint igehatározó *elin, elen* távul, kívül-t, túl-t jelent, melly ezután ismét *n* ragot veheti fel: *elnen, e'* helyett *elin-en*, lásd a' szótárakat.

Az ösz-szók: *el-al'* előre, előfelé, rajta; *el-har* idegen, más, *el-ma* távul, tulsó föld stb. ismeretesek. A' szótárakban *el-k*-et is felvettem, p. o. *el-k torim* tulsó világ.

Az *el* szó nálunk is mint viszonyító, de ösz-szóokban is divatos, *ü, y* képzővel, így *elü, elv, ely*. Innen *Erd u-elu* ma *Erdely* és *Erdély* = erdőn-túli, Ultrasilvania, *Szék-ely* a' birtokolt földön-túli, marchia; *Havas-el-föld* (Havas-ely-föld) Transalpina, a' mai Oláhország; Kolozsváratt egy város része: *hid-elve*.

3. *os* meg, és; csak *os-e* és *os-ne* mege, megint, ragos alakjai fordulnak elő. Magában az *os* mondatviszonyító: és, de.

4. *Kvan* ki. Ennek viszonyragosai: *kvan-n* kün, *kvan-e* régiesen kive, *kvan-el* kívül. Eddigelé azt gondoltam, hogy *kva* a' tő, de a' *hová? hol?* kérdésre felelő viszonyragok világosan mutatják, hogy a' tő *kvan*, tehát *hol?* kérdésre felelő viszonyraggal *kvan-n, kvann*. Világos a' *kvan* tő a' *kvan-pal* szóból is.

5. *jej* utó. Ragosai *jejt* után, *jejil*, *jejol* utol. Birtokosragokat veszen föl a' *jej*, tehát: *jejm*, *jejn*, *jejt* utánam, megettem stb.; azután megint a' *jejt* is, így: *jejtem*, *jejten*, *jejtü*, *jejtov*, *jejtan*, *jejtanil*, jóllehet nem mindenik alakot találom meg a' két evangéliumban. Ezek a' *pal* viszonyítóval egyesülvén, sokféle alakok állanak elő, lásd IX. gr. 56. és a' szótárakat.

A' *jejil* vagy *jejol* = utol. De a' vogulban vannak *jol* és *ivolt* is. Ezt a' két alakot a' *jejol*-tul származtatom. A' *jej*, *jij*, sőt *ij* is, tehát *ijol*, 's ebbül lett egyfelül *jol* (az *i* elhagyásával), utol, és *jolt* utoljára, másfelül *ivol*, melly csak a' *t* raggal, (*ivolt*, utoljára), van meg. Mint *el*-bül *elol*, és *elolt*, úgy lett *jij*, *ij*-bül (*ijol*) *jol* és *jolt* meg *ivolt*. Lásd IX. szótár.

Az éjszaki vogulban *jej* helyett *juj* van, ezen ragokkal: *juj-e*, *juj-t*, *juj-l* = meg-é, meg-(e)tt, meg-öl. Láttuk, hogy a' *jujt*-nak megfelelő kondai *jejt* birtokosragokat veszen föl, *jejtem*, *jejten*, *jejtü*; azt teszen az éjszaki is, így: *jujtem*, *jujten*, *jujtá*.

6. *jol* al. Szokott ragosa *jole* alá, meg; *jolüt* vagy *jo't* alatt. *jole vajles* leszállott; *jole alesanel* meg-leölék őket; *Petr kvann oles jolüt* Péter kün volt alatt, alsó helyen. Mr. 14, 66.

A' *jol* is *pal*-lal egyesül és sokféle viszonyítót ereszt. Lásd IX. gr. 57. lapján, meg a' szótárt. Fölveszi a' *k*, *h* képzőt is, mint *el*, tehát *jol-eh*.

7. *jot* vel, *aku jot* együtt; *jotü* vele, *jotov* velünk, *jotanil* velök.

8. *jot* ut, *jotin* után; *jotül*, *jotel* utol, utóbb.

A' vogul *jot* és a' magyar *ut*, továbbá a' vogul *jotin* és a' magyar *után* azonosok. Az *után*-hoz járulnak a' birtokosragok: *után-am*, *után-ad*, *után-a* stb. Valamikor az *után* viszonyítót az *út*, vogul *uont*-bul tartottam kifejthetőnek, de nyilván tévedek vala.

9. *ju* be. Ennek két ragosa divatos: *juv* és *juj* belé, haza, *jun* ben, hon. *jestli taretaganim tanin juj tetal*, *paštímtat lonht ha* eleresztem őket haza étlen, elfogyatkoznak az úton. Mr. 8, 3. — *juv johti* megjő, haza jő; — *juv nált* bényel; — *huš am paltem jun kuji* a' szolga nálam hon fekszik. Mát. 8, 6. — *Juv* helyett *juvü* is van. *menen juvü nakv haran pohne* menj haza a' tiedhöz. Mr. 5, 19.

10. *noh* fel, többnyire *nonh*. Mint *noh* azt is jelenti: meg, p. o. *Pilat pakses, išto tau noh holes* Pilátus csudálkozék, hogy ő megholt. Mr. 15, 44.

Mint *nonh* egy viszonyraggal jár: *nonho* felé, p. o. *nonho jältne* feléledés, feltámadás.

nonh-al' felfelé.

Egyébiránt a' *num* divatozik, azért a' *noh* és *nonh* gyéribben alkalmaztatik.

11. *num* fel; ragosai: *num-en* fen, *num-el* felől, 's a' hová kérdésre: *nonho*, *nongo* felé. A' *num* is a' *pal*-hoz csatlódik, 's úgy ereszt viszonyítókat. Felveszi a' birtokosragokat is: *numem*, *numen*, *numä* és *numtä*; tehát *numäpalt* felette, *numtäpalent* felettök.

Mint jelző, *num* fel, felső, p. o. *num mašne* felruha, felső ruha.

12. *nu* ? *ñutä* magában. — A' *ñuv*, melly a' tulajdonságnevek fokozója, nem viszonyzó, mert van *ñuv* nagyság, tehát a' *v* nem rag, hanem a' tőhöz tartozó rész. A' magyar *ny*, a' melly a' *nyi*, *nyut*, *nyul* viszonyítók töje (*pap-nyi* = paphoz, *pap-nyut* = papnál, *pap-nyul* = paptul) nyilván azonos a' vogul tővel.

13. *sar* el. Minthogy a' *sar* azt is teszi, mit *aul* azaz első, tehát olyan természetü szó, millyen *el*, azért lehet a' viszonyzókhöz számítani. Csak egy ragosa van meg, *sar-e* el. Lásd a' szótárt.

14. *pal* fel, oldal. Viszonyragosai: *pal-i* felé, fel, *pal-t* nál. A' *palt* a' birtokosragokat felveszi: *paltem*, *paltten*, *paltä* nálam stb. *paltov*, *paltan*, *paltanil* nálunk, nálatok stb.

A' *pal* más viszonyzóval egyesül 's akkor igen sok viszonyítót ereszt, p. o. *el-pal* el-fel, *fej-pal* utó-fel, *kvan-pal* ki-fel, *num-pal* föl-fel(-é). A' *kvanpal* egyszer jelző gyanánt is áll, *kvanpal mater* külső holmi. *at laves*, *ištobi tates mat holes torim kval mant kvanpal materme* nem engedé, hogy valaki az isten házán keresztül külső holmit (nem oda tartozót) vigyen. Mr. 11, 16.

A' *pali* alak igékkal társul, p. o. *pali punsem* fel-meg nyitok; *pali punem* felteszek, nyilvánítok. Lásd a' szótárt a' IX. és itt.

15. *moš* vég, *moš-e* ig; *tošes taran moše* elszárada gyökeréig.

Az ezen csoportbeli viszonyzókat a' legeredetibb, legegyszerűbb viszonyragokat veszik föl; a' hol- viszonyiak: n, t; a' hová- viszonyiak: e, i, j, v; a' honnan viszonyiak l (el, ol).

II. A' második csoportot teszik: *keur*, *hal*, *jat*, *l'al'*, *poh*, *vat*.

16. *keur* bél, nyilván a' *käher*, *kaher*, has, szónak alakja, 's azért talán *käur*-nek kellene írni. Ebbül lesznek viszonyítók: *keur-t* ben, *keur-ne* belé, *keur-nel* belől. A' birtokosragokat a' *keur* veszi

föl: *keurem, keuren, keurü és keuretä, keurov, keuran, keuranil*. Lásd IX. a' szótárt.

17. *hal* köz; *hal-t* között, *hál-ne* közzé, *hal-nel* közöl. Fölveszi a' birtokosragokat: *halem, halen, halü, halov, halan, halanil*. közőm stb. Lásd IX. a' szótárt.

18. *jat* köz, közép; *jat-t* közében, *jat-ne* középre, *jat-nel* középrül. Birtokosragokkal nem fordul elő a' két evangéliumban.

19. *val'* ellen; *val't* ellen. Ez veszi föl a' birtokos ragokat: *val'tem, val'ten, val'tü* ellenem stb. — A' tö a' h képzőt is felveszi, így: *val'h* ellen, elő, p. o. *vonht val'h hojesanel* az úton előtalálának. Mát. 27, 32. *uš kvales Jisus val'h a'* város mene Jézus eleibe, elle-nebe. Mát. 8, 34.

20. *poh* oldal. Mint viszonyító: *poh-t* nál, *poh-ne* hoz, *poh-nel* től, ról. A' birtokosragokat a' *poh* is fölveszi: *pohem, pohen, pohü* oldalom stb. 's ezekbül is lesznek viszonyítók, mint: *pohemne* hozzám. A' *poh't* ragos alak új viszonyragot vehet fel, *poh't-i* mellé, mellett el, *erkelesanil poh'ti jomat aku materme* kényszerítének elmentiben egy valakit. Mr. 15, 21.

21. *vat* szél, part. Mint viszonyító *vati, vat* és *vatge* közel hozzá; a' *vati* széle, partja szóbül lesz *vatat* nál, *vatane* hozzá, *vatanil, vatanel* töle, róla. — *vonk vati hontes* az út mellé (mellett) látott; *nile šotir vati* négy ezerhöz közel; *tav vatge* ő hozzá; *Petr unles-taut vat* Péter üle a' tűz mellett; *Jisus untes šaris vatane* Jézus üle a' tenger partjára, tenger mellé.

Ezen csoportbeli viszonzyszók inkább tárgyszók, a' mellyek jelentése azonban viszonyra is vonatkozik.

III. A harmadik csoportot teszik azon tárgyszók, a' mellyek úgy lesznek viszonzyszókká, ha *l* (*el, il*) ragot felvették. Ide tartoznak: *uj, kaš, hojt, jort, jurt, nup, tarm, mont*.

22. *uj*-nak előttem még homályos a' töje: de ragoza *uj-l, uj-il* látatot, pillanatot, okot, időt jelentő viszonyítót képez, melly igésnevek után járul, p. o. *jolal' vojlenanel uj'l* lefelé mentőkben; *oine uj'l* volta miatt stb. Lásd a' szótárt itt és a' IX.

23. *kaš* kedv, akarat, *kašil, kašel* végett, ért. Lásd a' szótárt a' IX.

24. *hojt* mód, *hojtel, hojtül* móddal. *aku ton hojtel* azonképen; *taku hojtilat* ő szokása szerint. Mr. 10. 1.

25. *jort* és *jurt* társ, *jortel* és *jurtül* vel; azután *jortelem*.

jur'ilem, — *en* vagy *in*, — *ä* velem, veled, vele: *jortelov* és *jurtilov* velünk stb. De van *am jortim*, én velem, is. Mr. 14, 20. Lásd a szótár IX. és itt.

26. *nup* fel (nap?), *nupil* felé, jonhes mır *nupil* fordúla a' nép felé. A' *nupil* fölveszi a' birtokos ragokat: *nupilem*, *nupilen*, *nupilä*, stb *nupilan*. Lásd itt a' szótárt.

27. *tarm* rajt; *tarmel* és *tarmil* rajta, keresztül rajta. Ez veszi föl a' viszonyragokat, mint: *tarmel-t* vagy *tarmil-t* rajta, *tarmelne*, — *milne* reája. De fölveszi a' birtokos ragokat is: *tarmelem*, *tarmelen*, *tarmelä* és *tarmeletü* rajtam, rajtad, rajta stb.

28. *mont* kor, idő, *montel*, vagy *montil* 1. o. *višne montil* kis kortul fogva.

A' IV. csoportba helyezem azokat, a' mellyek viszonyragok nélkül is tünnek elő, legtöbbje a' birtokos ragokat sem veszi föl. Ezek: *čuv*, *lat*, *pari*, *pel*, *pil*, *tare*, *tari*, *mant*, *mos*.

29. *lat* kor, idő. *ton latt* azonnal, *takv latetat* idejében.

latne annyi, *teles hus latne* termett húsz annyit. A' *lat-hoz* nagyon hasonlít a'

30. *čuv*, mellyet a' határozatlan számokhoz foglaltunk, mert mennyiséget jelent, de ide is tartozik, mert időt, kort jelent.

vatä čuv tehetsége, ereje szerint; *aku čas čuv* egy óranyi; *aku čuv* egyenlő, *ale čuv* néhány, *ne-čuv* mennyi, *tat-čuv* annyi, *mat-čuv* néhány.

Ragosai: *čuvt*, *čuvne*, *čuvil*, p. o. *Noe hotelet lat čuvt* Noe napjainak idejében, *ničuvne* mennyire, *atpin čuvil* ötven annyi.

31 *pari* vissza, visszont. *Isus laves tanane pari* Jézus felelekik, visszont monda; *pari johti* vissza jó. Más alakban nem fordul elő.

32. *pel pil*. Jelentése szerint mondat kötő is lehet, mert kötő szó, p. o. *am pel jeigem pank huteltuhv* én is megyek fejet hajtani, *nakv pankentel pel ul nulten* a' te fejedre se esküdjél. Mr. 11, 20 ezt olvassuk: *hol kes topil jomim hotsanil isto smokovnicü tošes taran moše* reggel arra menvén láták, hogy a' figefa elszáradt gyökeréig; itt a' *topil* vagy *tov-pil* *tov-pil* oda felé viszonyító értelmű.

33. *tare*, és *tari* keresztül, által, ellen. *kval lep pali pušsanil i tare saj'im taretasanil hujeptane palkanme* a' ház tetejét fel nyitván és által törvén, béereszték a' nyoszolyát. Mr. 2, 3. — *kigneniov*

verbl'udne tare menuhv juntip pupnül könnyebb tevének által menni a' tú fokán. Mr. 10, 25. — Fölveszi a' birtokos ragokat: *targem, targen, targü* ellenem, ellened stb.

33. *mant* szerint, mellett p. o. *mat mant* helyek szerint, sorokban Mt. 6, 38. *manči atim hontin mant* a' vogul nép a' Konda mellett, mentiben; *torim kval mant* egyházon által Mr. 11. 16.

34. *mos* mód, szerint, ért. *šam mos šam* szemért szem; *tonmos* azért, — Fölveszi a' birtokos ragokat: *mosem, mosen, mošü* stb. érttem, felőlem stb.

Jegyzet. Összefoglalván a' névmásokat és viszonzyszókat, a' helyesírásra nézve jobban eligazodhatunk. Tudjuk, hogy a' kézirat sokszor kettőzteti a' mássalhangzókat, a' mikor a' szóisméret szerint annak nincs helye, viszontag nem kettőzteti azokat, a' mikor a' szóisméret szerint bizonyosan kettőztetnie kellene. Ezt különösen a' következő szóknál látom szükségesnek:

hot a' ki, a' mi; ragosan *hot-e* hova, *hot-el, -ül* honnan: tehát a' t helyraggal *hot-t* hol, a' hol.

kvan ki, ragosan: *kvan-e* kive, ki, *kvan-el* kívül; tehát az *n* helyraggal *kvan-n* kin. A' magyar *kinn* vagy *künn* írás csak akkor helyes, ha a' tőt *kiv*-nek gondoljuk, a' mi mellett a' régies *kiv-e* és mai *kiv-ül* tanúskodik, mert akkor *kiv-n, küvn* helyett írának *kinn-t, künn-t*. A' *kiv* mellett szól az osztják *kem, kim* is (*kemen* = *kiv-n*), a' mivel az éjszaki vogul *kvon* és a' kondai vogul *kvan* = ki, megegyez. Hogy igazán *kvan* (*kvon*) a' tő, mutatja a' *kvan-pal* is ki-fel, külső, *kvan-pali* kifelé.

A' mutató névmások kettős tőjüek: *ti ez, to az, és tit ez, tat, tot az*. Mellyik tőt gondoljuk már a' helyragos alakban, a' *ti* vagy a' *tit*, a' *to* vagy a' *tot* félélet? Minthogy a' hová kérdésre a' nyelv *tig* ide, *tou, tov* oda, 's a' honnan kérdésre *tig-ül* innen, *tov-ül, tou-l* onnan felel: azt tartom helyesebbnek, hogy ezen ragosoknak megfelelőleg a' hol kérdésre is *tit, tot* kell felelni. Tehát:

ti ez *ti-g* ide *tig-ül* innen *ti-t* itt.

to az *to-v, to-u* oda *tou-l, tov-ül* onnan *to-t* ott.

A' *tit* itt, *tot* ott, meg *tit* ez, *tot* az külsőleg egynek látszanak ugyan, de amazok *t*-ragosak, ezek meg magokban tők.

Néha *tote* fordul elő, akkor jelentésben. Ezt úgy fejtem meg, hogy: *tot* (a' *to, az, többül*) ott, akkor, a' mihez az *e* mintegy értelem nélkül járul.

Még *jat* közép, *jot* vel, *lat* idő, jöhetnek kérdésbe. Minthogy a' hová kérdésre *jat-ne* középre, közzé, felel a' nyelv, a' hol kérdésre *jat-t*, közepett kell felelnie. De a' *jot* magában jelent társat, tehát annyi, mint vel; arra tehát a' hol kérdés nem alkalmazható. Ezért *aku-jot* együtt, nem *aku-jott*.

lat idő. Ez nagyon hasonlagos a' *čuv* szóval; azért úgy hiszem, *ton lat-t* kell írni, mint *ton čuv-t* van.

Én a' Márk szövegében ezen jegyzet szerint fogom a' kérdés alá eső szokat írni.

De ilyenekben is, mint: *kvaleptanat lat* = kikelte kor, a' *lat* szónál ki kell-e tenni a' *t* ragot? valóban nem tudom. A' szóisméret szerint talán nem, mert a' *kvaleptanat* szóban a' vég *t* már ilyenféle rag, úgy hogy *kvaleptanat lat* tulajdonképen annyit jelent, mint: kikeltében kor. Az ilyenekben maradjon tehát a' *lat*, 's nem íróm *latt-nak*.

Igehatározók és mondatviszonyítók.

20. A' származottakhoz, a' mellyek IX. 60. lapján fel vannak hozva, következők járulnak:

ratgjn mindjárt (*ratem* ütök, török), *vončjn* azonnal, mindjárt, tője még ismeretlen előttem.

A' visszonyító félektül származottak: *alpel* előbb, *jotel* utóbb; *elin*, *elen* távol kívül, *elenen* régen, *tare* keresztül; *mantim* de, azonban.

Tulajdonság-nevektül származottak *šavin* egészen, *hočü* hosszú, messze. *hočat* régen, messze, *hočanil* messzirül, *hočetag* által; *nogriš* erősen, *šimeniš* indulatosan, *sujniš* hangosan, *mariniš* nagyon.

A' *vinčt*-nek értelmét (l. IX. 61. lapját) itt a' szótárban a' *morim*, idő, alatti jegyzetben igyekszem megfejteni.

I g e s z ó.

21. Az eredeti és származott igeik körülbelül ezekkel szaporodnak:

alt enged
olt ölt
ut ül
utt ültet

luket káromol
nájgelt vagy
nájgelt ráz
nált nyelez, felszúr

kul' hál, fekszik	säg szó, fon
kuvrišl irigykedik	suh dorgál
jinkant, jejkant sötétedik	šajl tör
juliht történik, nyilvánossá lesz	šamhore tuj bemegyén
lavt mos	šivet háborgat
šipet ölel	pítv, petv árnyékoltatik
šimeg bátorodik	pímel álmélkodik
rač raš, késik	pojt betegl
reht tör, szagat	ponit szorit
tal száll	puvtm kicsap, kiváj
taget akaszt	varet versenyg
tagilét fojt	voht csapkod
torg reszket	vortp fordúl
torget reszketet	mončil szükül.
tuselaht sóz	
tumeltar márt	

A' *šamhoretuj* így taglalható: *šam-hore-tuj*.

Sz á r m a z o t t i g é k.

22. Névszóktul lesznek

1.) *l* képzők által. A' IX. 39. 1. alatt felhozottakhoz csak *huč* szolgál, *hučl* szolgál tartozik. De ide kell számítani azon *l* képzős igéket is, a' melyekben más képző egyesült az *l*-lel, p. o. *aš* dolog, *ašl*, *ašlet* dolgozik; *iš* hév, hő, *išl*, *išil-taht* melegszik. Az *aš* tárgynév Máté 10, 23-ban *ašt* igét képez, de némileg más jelentéssel, mert *at aštine multahv* nem végzitek bejárni — a' bejárást nem teljesítitek: elemben a' Satigin fordításában *ašletahv* dolgozni, munkálkodni jelent.

Az orosz szók is felveszik azt az *l* képzőt p. o. *služit*-bül lesz, *služitl* szolgál, *vinit*-bül lesz *vinitl* vádol. Ezek *služit*, *vinit* az oroszban infinitivusok (— szolgálni, vádolni), de velek úgy bánik a nyelv, mintha névszók volnának.

2.) *t* képző által. A' IX. 39. 2. alattiakhoz teendők:

oč harag	očt vagy oš-t haragszik
kühči ros	kühč-t boszús lesz
ner tajték	nerit támad
nál nyél	ňal-t nyelez

šip nyak	šipit (nyakal) ölbe vesz
tag ág	taget akaszt
tuš baj	tušt aggódik, szomorkodik
per rosz,	perit kísért.

A' Máté fordításában (Wiedemann kiadása szerint) *očes* haragvék, haragudott áll (Mát. 2, 3. 16; 22, 7.). Lehet, hogy ott Wiedemann *otštes*-t írt, mit én félreértésből így: *očes* (oč-tes helyett) irtam, a' könyvecske már nincs kezemnél. De világossá lesz elöttünk a' Márk fordításában előforduló *očt-el*, *očt-alt*, — *očt-ipt* szókbul, hogy ezek töjje *očt*, a' melly meg az *oč* (*oči*) névszótul lett. Ezt már az éjszaki vogul *osti*, *uosti* bizonyítja, melly a' IX. szótárában az igének gondolt *oč* szó alatt fel van hozva.

3.) *m* képző által, mely nemcsak tulajdonság, — de tárgy — sőt viszonynevekből is képez igéket. A' IX. 39. c. alattiakhoz teendők:

iš hő	iš-m išim hevül
et est	et-m etim esteledik
jejp éjű	jejp-m, jejpim éjjé lesz
šar igaz	šar-m, šarim igazzá lesz
suj hang	suj-m hangzik, hirlík
sovt szelid	sovt-m, sovtim szeliddé lesz
pali fel	palim nyilváná lesz.

A' két utolsó szó csak további képzésben, mint *sovtim-t* szelidít, *palim*t nyilvánít, fordulnak elő, de ezek okvetlenül fölteszik a' *sovtim*, *palim* alakokat.

4.) *s* képző által, mint *lep* fedél, *lep-s* fed; *numt* elme, *numtis* emlékezik

5.) *i* képző által, lásd IX. 39. 5. alatt. Ezekhez sorolom a' *jejnk* sötétedik szót, mellyet így alakultnak gondolok: *jej* éj, *jeji* éjjé lesz, *nk* (szenvedő) képzővel: *jejink*, vagy *jejnk*; — és a' *šimeg* bátorodik, szót, mellynek *g*-je az *i*-bül való lehet.

23. I g e s z ó k t u l lesznek:

1.) *t* képző által, a' melly

a.) benható jelentésű igékből kihatókat képez, mint: *sujm*. hirlík, *sujmt* hirdet; *torg* reszket, *torget* reszkettet; *ut* ül, *utt* ültet; *kalem* ismeretessé lesz, *kalemt* kérdés; *kanč* tud, *kančt* tanít stb. lásd IX. gramm. 40. 1.) a.) alatt.

Ezen *t* szeret különösen a' *p* képzős igésnevekhez járulni, 's

kiható igéket alkotni, p. o. *er* kell, *erp* kellő, *erpt* szeret, lásd a' IX. 39. 2.) alatt. De nem minden *pt* ige kiható, p. o. *joht* jő, *johtapt* jő, *kval* kél, *kvalept* kél.

Továbbá *l* képzősökhöz, mint *sujt* szólít, *hirdet*, *sujtílt* prédikál; *črit* rágalmaz, *čoritált* csufol; *kinš* ébredt, *kinšilt* ébreszt; *očt* haragszik, *očtált* boszant, haragít; *sarmilt* bizonyít stb.

2.) *l* (al, lal, el, il) gyakorító jelentésű képző, mint:

alt enged	altel engedez	rast vet	rastel
etm eseteledik	etetal esteledik	rat tör	ratil
onč bir	ončil viselni szokott	ret csal	retelal
hont talál	hontil találgat	taret ereszt	tartel
haril elalszik a'			
tüz	harilal	telil fogószik	telilal
hol vész	holilal	pačel köszönt	pacelal
jejmt lesz	jejmtel	pat esik	patil
jeht vág	jehtel	perit kísért	pergetal
nort terít	nortil	ponit szorít	ponitil
čišg kiált	čišgel	var csinál	varel
sir hajt	sirel	vi, vig visz	vigl
		manit szakít	manital
		mi, mig ad	migl

Föltetszők: *tuj* (tuhv) bémegyen, *tu-tel* bemegyen; *pun tesz*, *pun-tel* teddegél.

Egynéhány épen azt a' kölcsönös viszonyt tüntetik elő, a' melly a' magyar *ül* és *ít* képzőket jellemzi, mint: boldogúl és boldog-ít. Illyen *šov-l* morzsává lesz, *šov-t* morzsol; illyen *telil* fogószik és *telit* akaszt, botránkoztat.

3.) *nt* (ant, ent) képző, úgy látszik, ném gyakorító jelentésű, mondám IX. gr. 40. 3. alatt. Lehet, hogy csalatkoztam, 's talán inkább inchoativ jelentésű, mi a' gyakorításhoz közeledik. Az ott felhozott példákhoz a' következőket tehetjük:

kval kél, *kvalept* kél, *kvalent* kél? indul? Illyen volna a' *kašlemant*, zsendül, is, — *hun tau togä kašlemanti i taretü lupit*, *hančilan isto tuj vatgën* mikor annak ága zsendül és leveleket ereszt, tudjátok, hogy a' nyár közel. Mr. 13, 28. — Illyen *sarment* teljesül, *sarm* igazzá lesz. Végre illyenek: *tauint* csendesedik. Mr. 6, 51; *jolint* kér. Mr. 6, 56. 7, 32; *tujentane har* bemenő. Mr. 7, 18; *voj-lant* száll, leszáll. Mr. 9, 9; *jomentü* megyen. Mr. 10, 1.

4. az *s* képzőnek jelentését is bajosabb kiérezni. *p. o.* erept, erptes; *jol, joles; jom, jomes, nerges* (annak töje nincs az evangéliumban, de jelentése: dolgozik, tehát gyakorító); *nums és numsaht, junt ölt, junts varr? juntsaht stb.*

Általában a' vogul igét csak azután, teljesebb összefoglalás után, fogom sikeresebben értelmezni. Például a' *jält* éled, gyógyúl; de az éled-jelentés talán az előbb való, mert *jältne*, vagy *jältne aš* feléledés, feltámadás az evangéliumokban. A' *jält* ige nem eredeti tö, hanem *jäl*, minek ígésneve *jäl-p. Jälp vit* (élő víz) azon víz, a' mellyben a' halak télen élének, az ellenkező a' *kali, hali vit* (holt víz), a' mellyben a' halak télen nem élnek. A' *jäl* igető tehát annyit jelent, mint a' magyar *él*, és *jäl-t* igazán = éled. Ennek ígésneve *jält-p*, vagy *jältip* éledő, melly azután a' kiható jelentésű *t-t* fölvevén, *jältipt* éleszt, gyógyít, igét képez; ennek újabb származéka *jältiptal* gyógyítgat. Tehát:

jäl, jäl-t jältip-t, jältipt-al;
jäl-p jältip;
jälpin(g).

N é v i m ó d.

34. A' *hv* (*chv*), *p*, *ne*, és *m* ígésnevek itt is vagy *a*-val járnak, vagy nem; de itt sem tartatik meg a' következetesség. *P. o. šunšpuhv* Mr. 8, 28. de *šunšpam* Mr. 9, 8. Néhány a és u példa:

artuhv	jolesahv	ačintap	ašentane	etmam
eruhv	juntsahv	sujmtap	kvaleptane	očtaltam
numtisuhv	lepsahv	vihlap	hajerlane	ketam
núltuhv	služitlahv		hujeptane	jonhtam
molituhv	pačelahv		sirelane	levetam
	pešetahv			čoritam
	varetahv			šarmiltam
	vinitlahv			torgetam
	manitahv			(torgim)
	miglahv			puntlam
				vatmam

Igeragozás.

A' *tárgyatlan* (alanyi) igeragozás táblája (a' 14. alatt) következő alakokkal egészíthető ki:

Jelenidő. hojam méltó vagyok, 1, 7; tajgüt 4, 32. A' kettős számban: vovelimen 10, 35. hančinan 10, 38.

Mult idő. Többes számban (*ov* helyett) visve (visov) 8, 16; učintesvü 2, 12; jomesvü 10, 28; — azután tatesne 8, 19, visne 8, 17. tatesan, visan helyett.

Föltételező. A' többesnek második személyében *pümtvine*. Mr. 12, 7.

Kettős számban *i* helyett ag, mint: menesag 1, 20; 11, 4. — hotsag 11, 4. — latsag 11, 6. — šušsag 15, 47.

A' 75. alatt a' szenvedő jelen idejének többes számu 3. személye varktüt 2, 6. Szenvedő infinitivus is van; varktuhv 13, 4.

A' *tárgyas ige* alakjaihoz, a' multban *us-ta* 16, 11. sorozódik a' *vistü*-hez és *vahnitesten* Mát. 21, 44. a' *varesten*-hez.

A' többes számbeli tárgy kifejezésében az *a* többnyire *ä*, tehát így: *varsänem* tettem azokat, *varəsän* tette azokat, *varsänel* tették azokat. Ez az éjszaki vogullal is megegyez, 's azért meg is tartom itt.

A' *parancsoló mód*-hoz pedig tehetők: *vilan* vigyétek azt, 14. 44. — *ele pešetilan* oldjátok el. 11, 5.

MARKNİL JÄLPİN LATILP.

Elol pank.

Elol latilp Jisus Hristosnil, Torim püvnil.

2. Kumle hanšim oli näjtät palt: an am ketam amk sujmtapim nag ejnim elpalt, hoth-har la'ptitā nagnane lonhme eltin palt.

3. Soj latipnil har mat: la'ptan lonh pojrihšne, varan patit tavane.

4. Holthates Joan pernil punuhv har mat, i latuhv perne punne ašā pokajanija krekit taretane mos.

5. I johtesit tau pohne Judej pal jantetatil, i Jerusalim hart, i pernil punkesit šoho tavanil Jordant, latim tauk krekan.

6. Os Joan mašne ončiles verblud šarnil i toul entepil entep-tahim, os tes akridit i sajttal mag.

7. I sujtiltestā la'im: am jitäpalimt jomi amnanil vagin, hoth-har palt am at hojam pešetahv nur tau polhesitnil.

8. Am pernil punganim nanme vitel, os tau pernil pungan nanme jälpin leli.

9. Ton hotelit jejs Jisus galilejskoj Nazaretnil, i pernil punktes Joannil Jordant.

10. Vitnil kvane kvaleptanat lat upestā Joan aulit pali urthatnanil, i lelme jormant kaptert jolaļ jejnāt.

---

2. amk ejnim elpalt = én orezám előtt. — 4. punuh, latuh. — 5. tau pohte(?).

11. I suj johtes aulnül, nag am erptane püvim, hoth-har keurt am erpim.

12. Raštal tit jipalt asraj tatestä tavame har mane.

13. Tau oles ton har mat nälmen hotil, hoto asraj hančuhv nüristä tavame, i oles ujt jot, i angelit tavane sluzitlesit.

14. Os ton jipalt, hun Joan mım oles urihne, jejs Jisus Galilejne, i pümtes latuhv latilp torim naerlahnıl,

15. Latım: noultahtes mare, i vatmes torim naerlah; pali punan nan krekan, i agtan latilpme.

16. Os jomentam galilejskoj sariš vati, hontes Simonme i tau kačä Andrejme, hoth-hart rastelat jolımıt sarišne.

17. I lates tinane Isus: jejan am jitäpaliıt, i am varganım, išto jejımtine nan elimholes kišpi.

18. I aku ton latt tank jolımanıl kul'tiptam jomesesi tau jitäpalt.

19. Toul morče menım hontestä tau Jakov Zevedeveıme i tau kačä Joanme juntsahtıpag aku toho hap keurt.

20. I aku ton latt vovelesan tinme, i kul'tiptam tankv jeg Zevedejme hapetat met haran jot, menesag tau jortılat.

21. I johtsıt Kapernaumne i jerte tum hančtahtne mane subotat, tau pümtes hančtahv.

22. I pahsesıt tau hančtanane, vojlin tau hančtesan tanme jormant va ošne, ati nepehinıt hojtıl.

23. Tan hančtahne maan keurt oles aku holes, both-har keurt oles asraj, i čišhemes,

24. Latım: kul'tipten, nar nagnane man mosou, Isus nazarenin? nag jejsen manov aluhv? hančilım, nag hon, jälpin Torım.

25. Os Jisus erkelestä tavame, latım: sital, i kvalen tavanıl.

26. I asraj, šak torgetam tavame i čišgemem sujín turíl, kvalles tavnáníl.

27. I pímlesít šoho, toho išto kitilesít motín motínme, latím : nar tit ? i nísír jálpíl hančtane aš, išto tau tá erketatíl i asrajitme lavgan i hontlat tavane ?

28. I vončín tatíhtes tav mosá lahíl šohín pojlit Galilejne.

29. Raštal kvalím hančtahtne maníl tusít kvalne Simon i Andrej Jakov i Joan jot.

30. Os Simon akvtá kujes holat : i aku ton latt latat tavane tau mosá.

31. Tau jomlites, vistá tavame katanel i almýstá, i aku ton latt holá hultíptestá tavame, i tau púntes sluzítlahv tanane.

32. Os et pala, hun hotol matantes, tatvesít tau pohane šoho agmínít i mošínít, hotíh-harít keuranít ošít asraj.

33. I uš šoho ahthates au suntne.

34. I tau jáltíptes šau, hotíh-harít permísít matsír agmínít, i tau asrajit kvane ketes, i at altsán asrajit latuhv, išto tan hašganíl tavame (išto tau Hristos).

35. Os holt šak alpíl kvalím, kvalles i menes nahke mane i tatt hošges.

36. Simon i toul el harít hajtemlesít tau jejtápalt.

37. I hontím tavame latsít tavane : šoho kišganíl nagínme.

38. I lati tanane : menov vaf pojlitne, ístobi amnane i tatt latuhv ; vojlin am ton kašil jejsím.

39. I lates tan hančtahtne maganít Galilej lahve i asrajit sírlesán.

40. I jomlites tau pohane nóltín i patím tau elápalt šanši jolesítá tavame, i lati tavane : hun núsínke, van johti aním líštuhv.

28. sohín pojlit Galilej. — 32. tavu. monít (mošínít). — 33. avü. — 34. tavü, šavü alsíjan ? (altsán helyett). — 38. menovu. — 40. tavu ; líštuh.

41. Jisus šalelestä, katä narimtam hojltestä tavane i lati tavane: nüram, lištäten.

42. Sare tau lavepestä titme, ratg'in noltit tavnanił patsit i tau lištates.

43. I aku ton latt ketestä tavame, nõgriš tavame erkelam,

44. I latim tavane: šunšen, ati honne ul laten, os menen, holt-haten pupne, i taten nakv lištatesin mos, nar lates Mojselj, tonuh-lane kašıl tanane.

45. Tau menes i pümtes latuhv sujniš i palimtahv tä jejmte-lam harme, toho išto Jisus ati humle va at ončes šamhore tuhv ušne; os oles ton keurt nahke mat, i johtelesit tau pohane šav manıl.

Motit pank.

1. Jotil os jejs Kapernaumne, i holves išto tau kvalt oli.

2. Aku ton latt ahthatset šav harit, toho išto au kvan palt ma atim oles; i tau lates tavane lah.

3. I johtsit tau pohane hojtıp har jot, hotih-harme tatsanel nile har.

4. I at tajes tau pohane johtuhv šav holes olmane, kval lep pali pušsanił, hott tav oles, i tare šajlim taretesanił hujeptane pal-kanne, hot-har tarmilt kujes hojtıp har.

5. Jisus tan agtnanił hontim, lati hojtıp harne: čač, taretahat nagnane nag krekan.

6. Ton mat to nepek-hačp harit unlisit, i numsesit tank šima-nıl keurt:

7. Išto tau toho Torim luketi? hon vatä johti taretahv kre-kit nahke torimnił targe?

8. Jisus aku ton čast kačelestä takv liletatıl, išto tan toho

numsat tank halanilt, laves tanane: nar mos nan toho numesine nank šimenant?

9. Nar kigne? mantim lavuhv pojtíp harne: taretahat nagnane krekýt? amne lavuhv: vajalín nakvű kujne palkanín i jomiten?

10. Ton mos išto bī nan hančeslan, išto elimholes pűv va onči ma tarmilt taretahv krekýt (latuhv hojtíp harne),

11. Nagnane latam, kvalen, vajalen nankvű kujne palkanín i menen nankvű kvalínne.

12. Tau aku ton latt kvales, vistä palkanme i kvane menes šohín har olne ujil, toho išto telgelalsít šoho, i sujteltesänil Torímme, latým: ati hun man atinar tävojp at učintesvű.

13. I jomeses Jisus os sariš vatane, i mīr šoho jomes tau pohane, i tau tanínme han'tes.

14. I jomím hontestä Levij Alfievme, unlým attek atne mat, i laves tavane: jomen am jejmpalt. Tau kvales i jomes tau jejtäpalt.

15. I hun Jisus unles pásint tau kvaletat, tončuvt i šau attek atpít i krekanít unlisít tav jotä, i tau hančtahtípan jot; vojlin šau oles tau jejtäpalt jejm har.

16. Nepekínit i farisejit um, išto tau tes attek atpít i krekínit jot, latset tau hančtahtípanne: humle toho tau teg i aji attek atpít i krekínit jot?

17. Jisus titme holím lati tanane: atipíl agmíntalít karehlat lekar, os agmínit. Am jejsím ati šarít vovuhv, os krekínit núltuhv

18. I humle Joan hančtahtípít ošsít i farisejskoj píčit: tončuvt to harít johtset i latat tavane: nar mos Joan i farizejit hančtahtípít píčelat, os nag hančtahtípan at píčelat?

19. Jisus laves tanane: tajat amne ati pur-mujt píčelahv, hun vaps tan jotanil? šohin lat, hun tan jurtilanil vaps, at tajat píčelahv.

9. lavuh. — 15. tavu, šavu.

20. Os johtat hotolít, hun ele vikti tananíl vaps, i tončuvt pümtat pičelahv ton hotolít.

21. Atihon at olti laltame jálpil harníl peš mašnane: vojlin jálpil lalte manímti peš harníl, i os jejmti jángag.

22. Atihon aku toho at šoši jálpil oroh peš mehítne: ton mos jálpil oroh tare manímtian terímít; i oroh kvane šaši i mehít holi-lat: jálpil oroh punuhv kareh jálpil mehítne.

23. I julihtes tavane jomuhv subote hotílt rovtím tep-kanít mant, lonkt tav hančtahtípan pümtset manítahv tep-pankít.

24. I farizejit latsít tavane: šunšen, nar mos tan subote hotel varat, nar at kareh?

25. Tau laves tanane: mantím nan atihun at lountalsän, nar vares Davít, hun mončiles, i tehv jejmtes takv i tau jotä olim harít?

26. Humle tau tus Torím kvalne Aviafar arkíp olne ujíl, i puním náume tes, hotih-harít atihonne tehv at tajsít pupítníl targe? i müs tau jotä olim harítne?

27. I laves tanane Jisus: subota varves elimholes kašil, atipil elimholes subote kašil;

28. I tonmos elimholes püv oli pojer i subotane.

Hurmít pank.

1. I os tus sinagogne, i tatt oles elimholes ošp tošim katme.

2. I eseplesaníl tavame, at erin jáltíptitá tavame subote hotolt, íštobi vinitlahv tavame.

3. I lati elimholesne ošp harne tošim kat: kvalen mag jatne.

4. Tanane lati: jomas varuhv kareh subote hotel, amne ful varuhv? Iíl jáltíptuhv amne aluhv? Tan suj at varat.

4. varuh. jáltíptuh. aluh.

5. I šunšpam tan targanil kühštam, oštalam tan kühči šimanil tari, lati ton holesne : narimtalin nakv katin ; i narimtestä, i jejmtes tav katä puši, humle motinatä.

6. I kvalim farizejit ton čast varsit tau la'tä keneš irodijanit jot, humle aluhv tavame.

7. Os Jisus hančtahtipan jot menes sariš vatane, i šau atim jomeses tav jejtápalt Galilejnil, i Judejnil,

8. I Jerusalmnil i Idumejnil i Jordan mot palnil ; i olim hart Tir i Sidon kitpalt, holim nar tau vares, šavmaniltil johtsit tau pohane.

9. I tavü laves taku hančtahtipanne, ištobi tavü kašil tašne ole višnuv kerep, mīrnīl, ištobi at ponitesanil tavame ;

10. Vojlin šav harit pušmeles, toho išto agm ošp hart rastelahtsit tau tarmilne, ištobi hojtahtuhv tau alge.

11. I lu' kilit, hun usānil tavame, patilesit tau elāpalt, i čišešit latim : nag pūv Torimne.

12. Os tau nogriš erkelesān tanin, ištobi tau mosā at latsit.

13. I kvales ahne, i voveles, hun takv ūures ; i jomesesit tau pohane.

14. I vares kitkujplov apostolitme, ištobi tan olsit tau jotä, ištobi ketuhv tanme sujiltane kašil.

15. Ištobi tan ošsit erh jältiptahv agmit i sīrelahv asrajitme.

16. (Elol har Simonme), i namtes Simonne nam Petr ;

17. I Jakov Zevedejvme, i Joan Jakov kačme, i namtes tinane namit Boanerges, tit ton : pūvi čahilne ;

18. I Andrejme, i Filipme, i Vartolomejme, i Matfejme, i Fomame, i Jakov Alfeovme, i Faddejme, i Simon Kananejme,

19. I Jude Iskariotme, hothar i mġstā tavame.

20. I johtsġt kvalne, i os ahtkati mġr, toho išto tanane at tajes i nān tehv.

21. I holim tau vat haran menesġt vihv tavame, vojlin latsġt, išto tau oles oġtiptam.

22. Os nepek hašep johtġm hart Jerusalmġnġl latset: tau keuretat Veelzevul, i tav sireligan asrajit asrajit oter honho.

23. I vovelam tanġn lates tanane priġġetġl: humle vatā johti asraj asrajme sirelahv?

24. Mantġm hun urthati naerlah takū keuretat, at jimti nōgrag.

25. I mantġm kval urthati takū keuretat, at jimti nōgrag ton kval.

26. Aku toho i Satan, mantġm kvales takū takū tarmelane i urthati, at jimti nōgrag, no johtes tau ovlā.

27. Atihon vatā at johti, johtġm nōgrġš olġp kvalne nirišlahv tau ošne haran, mantġm elolt persġtā tā nōgre harme: tonġvvt nahke nirišlitā tau kvalā.

28. šariš latam nanane, taretahat elemholes pġvitne šohin krekġt i luketane aġt, kaš nevojp harġtġl luketanġl;

29. Os hon lavi luġ lah jālpin lġl tari, ton harne at jimti tare-tane aš inra moš, no joreli tau aku piš olp sutne.

30. Tit ton mos lates, išto latset: tau keuretat luġ lġl.

31. Tonġvvt jejsġt ġuktā i tau kaġan, i tunġġm kval kvann ketihtesġt tau pohane, vovuhv tavame.

32. Tau kitāpalt unles mġr. Tatt latset tavane: tit nag ġu-kġn i kaġan i iġan, kvann, kišganġl nagġnme.

33. Tau laves tanane pari: hon am ġukum amne am kaġanġm?

34. I šunšilam unlíp haritme takū kitápalt lati: tit am čukum i am kačaním.

35. Vojlín hon varitā Torím erhme, ton har kač amnane i iš i čuk.

Nilit pank.

1. Os čovletes hančtahv sariš vati, i ahtkates tau pohane šau atím, toho išto tau, tum kerep keurne, unles sarišt, a mír šoho oles sariš vatat ma tarmilt.

2. I hančtesan tanín šau priččítíl, i takū hančtanatā halt lates tanane:

3. Tig, hontlan: tit kvaless rovtíp har rovtuhv.

4. I rovtnat mant jimtes, išto to pates lonk vati, i tíglesit uřt i nahvsäníl tavame.

5. Motih har pates kavín mane, hott morče oles ma, i aku ton čast nigles, tonmos išto tošim oles ma keurt;

6. Sah pälā núvne tajvís i tont at ončes tar, tošes.

7. To pates iní keurne, i jänimes iní, i tau tagilčtoves jolo, i tajem at tates urleh.

8. I to pates jomas ma tarmilne, i mīs urleh, hotih-har nihles i jänimes, i tates to vat, to hotpen, os to šat.

9 I laves: päl ošp har hontlahv, takv hontle.

10. Os hun hultes kvan-pal harittal, tončuvt kitepesit tavame olím harit tau kitápalt kitkujplov hančtahtepan jot, tā pričče mos.

11. Tau laves tanane: nanane majvís hančuhv haltal aš Torím naerlahne, a tonitne, hotih-harit elín, šoho olilali priččít keurt.

12. Toho išto tank šamaniltíl šunšuhv pümtat i at hotganíl, i tank pälániltíl hontlahv pümtat i at holganíl; atpíl johtat, i tarehtat tanane krekaníl.

13. I lati tanane: neušto nan at eseplilan tä latilp ? os humle nanane hančuhv šohin latilpät ?

14. Rovtöp, lah rovti.

15. Os rovtim har lonh vati hanšihiti tonit, hotih-harit keurne rovthati lah, i hotih-harit pohne, hun holganil, aku ton čast johti Satana i tatitā lahme, rovtim harme tan šimanil keurt.

16. Aku tä hojtäl rovtim har kavin mat hašihiti tonitme, hotih-harit hun holganil lahme, aku ton čast viganil tonme čagtim ;

17. Os at ončat keuranil tar, a tajtalit, tonmos, hun jejmte-lali lu, amne lah mos sirelane, aku ton latt telilat.

18. A inä keurt rovtim har hašihiti holipitme lah,

19. Os hotih-harit erptesit tä olne torim i ohče molme i mat-sir nurne ačit tan keuranilne tutelam hart, päntim pattiganil lahme, i jejmte tau joltali.

20. I jomas mat rovtim har hašihiti tonitme, hotih-harit hont-lat lahme i viganil i tatat urleh, to vat, to hotpin os to šat pš.

21. I laves tanane: ton kašil li tatat čam, ištobä uttuhv tavame ane jolpalt, amne unlip jeyv jolpalt ? erin ton mos, ištobä uttuhv tavame čam-putetat ?

22. Vojlen atinar tummeh, ištobä tav at pates nonha, i aš, nar jejmte-lali tujtimnil, ištobä ton at nügles.

23. Mantim hon onči päli hontlahv, takü hontle.

24. I laves tanane: hančelan nar holine, nevojp mortisil mortine, aku toho morthati nanane, hontlap hart.

25. Tončuvt hon onči, ton harne mikti; os hon at onči, ton harnil vikti i ton, nar onči.

26. I laves: Torim naerlah jorti tonne, humle mantim elim-holes rasti jem ma keurne,

17. keurnil. — 18. kevirt = keurt. — 19. tuttelam hart. päntim. — 22. tummeh-nek látszik. — 26. rasi de másutt rasti.

27. I kuji i kvali jej i hotil; i humle jem čirketi i jänimī at hančitā takv.

28. Vojlīn ma takū jinkīmne telitā elolt pari, jotīm pankā i šam pank keurt.

29. Hun os ponši urleh, ton latt ketitā ureh, ton mos išto jejimtes lat urelahv.

30. I laves: narne jortilov Torīm naerlahme, amne narne jortilov tavame?

31. Tav jorti gorčičnoj jemne, hun rovthati mane, oli šohīn jemnīl viš ma tarmīlt;

32. Os hun rovītkati, jänimī i jejmti šohīn telne harnīl jāngi, i tareti jāni talit, išto tav išā jolpalt tūglelap ujt tujthatuhv tajgīt.

33. I tävojp šau priččītil latīm tanane lah, ničuvne tan hontlesīt.

34. I priččetal at latīm tanane ati nar. Os takv hančtahtīpanne targe latilesān šoho.

35. Eti ton hotol tau lates tanane: unšovū mot palne.

36. I tan mīr taretam menesīt tau jotā kerep keurt, hotīh har keurt tau oles, a humle os i mot kerepīt menesīt tau jītāpalt.

37. I nerites jāni vot, humpit vohtesīt kerep ali toho, išto tau uš tantalmes vītīl.

38. Os tavu kujes posīmt asmā tarmīlt; i kinčeltiganīl tavame i latat tavane: hančtap! ne uš to nagnane aš ati, išto man holov?

39. . . . .
 . . . . .
 . . . . .

28. tel'itā. — 38. A' Sjögrén másolatában nem világos *ponimt* vagy *posimt*-ot kell e olvasni. Az utolsó valószíűbb, mert az orosz *kormjū-t* (— hajó hátulja) fejezi ki, a' miből a' magyar *kormány* szó. *Pos* hajt, *posim* hajtó, hajtás, tehát a' hajónak azon része is, a' mellyen hajtják, kormányozzák, — *holvu*.

40. I laves tanane : išto nan toho piltipit ? humle nan at agtine ?

41. I pilmesit jani piltipil, i latsit motin motinne : hotl os tit, išto i vot i sariš hontlat tavane ?

Atit pank.

1. I johtsit mot pal sariš vatane Gadarinskoj keplifne.

2. Tau kerepnil sare kvalimat jipalt hojhatas tavane homelitnil kvalim elimholes ošp har kuhči lil.

3. Tau ončes olne ma homilit keurt, i atihon vatä at johtes puvuhv tave i segiritil.

4. Vojlin tau vathal oles persam okovitil i segiritil, man-talsan segirit i ratiles okovit, i ati hon vatä at johteles sovtimtahv tavame.

5. I šohin hotol i jej homilit i ahit keurt čišgīs i vohtes kavit ali.

6. Hontestä že Jisusme hočanil, vat'ge hajtes i hošgemes tavane.

7. Čišgemes sujin turil, laves : nar nagnane am mosim, Jisus, piv num Torimne ? Torimil erilim naginma, ul mučtalin anim !

8. Vojlin (Jisus) laves tanane : kvalen asraj tä holesnil.

9. I kitepestä tavame : humle nag namın ? Pari lates : nam am-nane legion, ton mos išto man šau.

10. I tau jolesestä tavame, ištobi at ketsan tanin kvane ton palnil.

11. Os oles tatt jani puris ane, hotih-har urves ah tarmilt.

12. I jolesesänil tavame asrajit šoho, latim : ketan manou purisit keurne, ištobi man tusov tan keurenanne.

---

40. a' šito szó olvashatatlan. én az orosz što után olvasom igy. — 3. tave (sic). — 9. šavu.

13. Jisus raštal laves tanane i kvalim asrajit tusit purisit keurne, i rasthates ane rekvnil sarišne (a oles šohin kit šotir vati) i čarkepesit sarišt.

14. Puris uripet os hajtemlesit i latsit uš keurt i pojlit lahve. I kvalisit šunšuhv, nar jimtes.

15. Johtaptat Jisus pohne i vaganil asraj ončim harme, kotih-har keurt oles legion, unlim i maštım i jomas numt ošnag; i pilmisit.

16. Um harit latesanil tanane tonme, humle jejntes asraj ošne har jot i purisit jot.

17. Tončuvt pümtisit jolesahv Jisusme, istobi ele menes tan keplanilnil.

18. I hun tau tus kerepne, tončuvt asraj ončim har voves tavani lavuhv, oluhv tav jotä.

19. Os Jisus at laves tavane, i laves tavane: menen juv naku haran pohne, i laten tanane, nar pojrihš vares nag jotin, i humle akilimlestä naginme.

20. Tau menes i pümtes latuhv lou uš keurt, nar vares tavane Jisus: i šoho paksesit.

21. Hun Jisus os unles kerep keurt tatih palne, tončuvt ahtkates tau pohane šav atim, i tau oles sariš vatat.

22. Tou johtes aku pankitnil sinagognil, namä Jajir, i hon-tım tavame pates tau lajlane,

23. I hošgım vovitä tavame latım: am jeam ačel vati, jejen i punan tau tarmiletane katan, i tau jälti i jejnti lilınag.

24. Jisus jomeses tau jotä, i tau jitäpalt jomeses šau atım, i maremag oles tavane.

25. Tatt aku mat ne mučtahtip har kelp migne ačıl kitkujp-lou el.

26. i šau permes tau lekaritnil i holtim šoho takv ončem harä, ati ne jol at um, a os johtam toul lu' ašne.

27. Jisus mos holim mir keurt jomlites tau pohane jejil, i holitahtes tau mašnane,

28. (Vojlin lates: mantim nahke tau mašne haretane holitah-tam, jältam)

29. I ratgin ponšes tau kelp migne ašä, i tau kačeles noulä keurt, isto jältes tä agimnil.

30. I aku ton čast Jisus kačeles taku keuretat, isto taknanil kvaes va, jonhes mir nupyl, i kitepes: hon hojltahtes am mašnimne?

31. Tau hančtahtipan pari latsit tavane: nag vajlin, humle mir ponitlganil nagin, i kitilan: hon holitahtes am pohimne?

32. No tau lahve šunšiles, istobi hontuhv, hon vares titme.

33. Ne pilmam i torgim, hančim nar tau jotä varktes, jejs, pates tavu eläpalt i lates tavane šohin šarme.

34. Tavu os lavcs tavane: jea! nag agtne ašin jälteptestä nagin; menen čagtim i jejmten puši nakv agmimnil.

35. Hun tau titme lates, johtsit sinagog pank kvalnil i latat: nag an lohčes, nar mos šivčtilin hančtapme?

36. No Jisus latim harme holim, aku ton čast lati pankne sinagogne: ul pilen, nahke agten.

37. I at altes jomuhv tau jitäpalt atihonne Petrnil targe, i Jakovnil i Joan Jakob kačnil.

38. Johtes sinagog pank kvalne, i hontes ohter i lušpit i suj-nag čišgipitme,

39. I tum lati tanane: nar telilesne, i nar lunčine! jea at lohčes, os kuji.

35. nar os: de mindenütt narmos miért? vagy narag minek?

40. I vahnitesanil tavame: tau os ele ketsan šoho, vis jeg i čuku jeane, i olim harit tau jotä, i tus tou, hott kujes jea.

41. I vim ame katetanil, lati tavane: talifa kumi, nar hašhti: jea, nagnane latam, kvalen.

42. Aku ton čast a kvales i jomeses, vojlin tau oles kitkujplou eli. I um harit šak paksesit.

43. I erkelesan tanin nogriš, ištobi ati hon at hančestä titme, i laves mihv tavane tehv.

Hotit pank.

1. Toul kvalim tau johtes taku jegä mane; tau jitäpalt jomesesit tau hančtahtipan.

2. I oles subotä, tau pümtes hančtahv sinagogt. I holim haritnil šau paksesit i latsit: Hotil tit tavane? i nisir amel mim oli tavane, isto i timil ačit varktat tau katatil?

3. Erin plotnih tau, puv Mariane, kač Jakovne i Josijne i Judane i Simonne? i tau ičan erin mank halenou? I telilalsit tau mosä.

4. Os Jisus lates tanane: atihott atim najtne viš nuvčes, humle jeg aš mat i takv haran halt i takv kvalä keurt.

5. I atinar tit at vares tonnül targe, isto jältiptes matčuv agmiltap haritme, kata puntlam.

6. I pakses tan at agtanil. Ton jipalt johtes tau kitpalt pojlet mant i hančtes.

7. I vovsän kitkujplou (hančtahtipan) i pümtes tanin ketahv kitagül, i mis tanane va asrajit tarmilt.

8. I lates tanane atinar at vihv lonhne, nahke su-jevnuil targe, at sumä, at nañ, ati ohče entipit keurt;

9. No ončuhv ase nare voj, i at vihv kit mašne.

---

43. mihvu, tehvu. — 2. hančtahvu. varktit. tavu. — 4. takvu és taku. — 5. mat-čuvü. — 7. ketahvu.

10. I laves tanane: hott tuvne nan kvalne, olan tau keurat toul mennan moše.

11. I mantim hon at tulgan nanin i at pümti hontlahv nanin-me, to toul kvalim, parketan puviš nank lajlenannil tan tarmilanne tonuhlane mos. Šariš latam nanane, kignešou jimti Sodom i Gomorne arig hotol, atipil ton ušne.

12. Tan menesit i laviltesanil pokajanime.

13. I šau asrajit sirilesit i lavtsanil vojil šau agminitme i jältiptesit.

14. I holim naer Irot (Jisus mos) (ton mos išto tau namä kaleses) i laves: tit Joan pernepunip jältes ačelnil, i tonmos varkatat tavnanil ačit.

15. Tot latsit: tit Ilij; os tot latsit: tit najt amne najtit vojip har.

16. Os Irot holim laves: tit Joan, hotih-harne am šagrepešim pank; tau jältes ačelnil.

17. Vojlin ton kalin Irot ketim vim Joanme i uttestä furmane, Irodiade mos, taku kača Filip ne mos, tonmos išto negi vistä;

18. Vojlin tau lates Irotne: at taji nagnane ončuhv nanku kačen neme.

19. Os Iradiade simtes tau targe, kišmes aluhv tavame, no vatä at johtes.

20. Vojlin Irot piles Joannil, haščim, išto tau hum šar i pričn, i šarestä tavame i hontles taunane, šavu vares i čagtim hontlestä tavame.

21. I johtes timil lat, hun Irot taku telim hotoletat vares ajne takv velmožtne i šotir pankitne i galilejskoj pešitne.

22. Jea ton Irodiadanil tus i jekves, i lani pates Irodne i tau

---

11. arig vagy arnt? nem világos.

mujanne. Tončuvt naer laves jeane: voven amnanil narne nuran, i migim nagnane.

23. I nultes tavane: kaš nar nag amnanil vovelen, migim nagnane, i urne magemnil palä moše.

24. Tau os kvalim, kitepes taku čuktanil, nar vouhv? A tau laves: pank Joan pernepunipnil.

25. I aku ton latt molemtahitim tum naer pohne, voves latim: nuram istobi nag misen amnane au pat ane tarmilt Joan pernepunip pankme.

26. Naer tušne pates, no nultimatä mos i taku mujan mos at nures artuhv tavame.

27. I ton čast naer ketes ureh, laves tatumv tau pankä.

28. Tau menes i šagrepestä tau pankme furmat, i tatestä tavame pat ane tarmilt, i narimtestä tavame viš nene, a viš ne mistä tonme taku čuktane.

29. Tonme holim tau hančtahtipan johtset, visänil tau noulä i punsänil tonme homil keurne.

30. I ahtkatsset apostolit Jisus pohne i latsit tavane šoho, i nar tan varsit, i ničou hančtesit.

31. Tau laves tanane: menan nan aku nank nahke mane i vančahtan morče, vojlin šau oles johtelap i menip, toho isto tanane tehv morim atim oles.

32. I menesit nahke mane kerep tarmilt nahkat.

33. No mir hontestä, humle tan menesit, i šavit tavame kačesänil, i lajlil hajtsit šohin ušnül tovu, i johtesit tan elanil palt i aht-hatsit tau pohane

34. Jisus kvalim hontes šau atim, i šalelesän tanin, tonmos tit tan olsit jormant ošit urihatal, i pümtes hančtahv tanin šak

35. I humle voš marinš hotol mules: ton tau hančtahtepan lakvesesit tau pohane latim: ma tit tatil, a lat voš etelales;

24. vouhv (sic!)

36. Taretan tanin, istobi menesit kitpal matne i pojlitne, i jovtesit tanknane nan, vojlin tanane tehv ati nar ati.

37. Tau laves tanane pari: majan nan tanane tehv. I latat tavane: mantim manane menuhv, jovtuhv kit sat denarij cuvne nan, istobi mihv tanane tehv?

38. Tau os lati tanane: nečuv nan paltant nan? elal, sunšelan. Tan elolt latat: at nan i kit hul.

39. Ton čuvt laves tanane uttuhv šoho mat mant, ma pum tarmilt.

40. I utsit olh paši sat čuvil i atpin čuvil.

41. I vim at nan i kit hul, sunšpes aulne blagoslovitlam i šajlesan nanit, i mis taku hančtahtipanne, istobi tan urtsanil tanane; i kit hul urtesta šohin harne.

42. I tesit šoho i tantesit,

43. I ahtsit nan šul i hulnil hultim harit kitkujplou tupil tagle.

44. Os oles nan tep at šotir vati elimholes.

45. I aku ton čast erkelesan taku hančtahtepan tuhv kerepne i menuhv elal mot palne Vivsajde pohne, ton mant, humle tau tareti mir.

46. I taretam tavame menes ah tarmilne hošguhv.

47. Eti kerep oles sariš mag-jatt, a tau vatat aku takvu,

48. I hontim tanme pilne aš jot natgelananil; vojlin vot oles tanane lah. I nilit čas vati johtes tan pohanilne jomiš sariš mant, i nures muluhv taninme.

49. Tan hontim tavame sariš mant jomitamat, numsesit, isto pijektahti, i čišgesit,

50. (Vojlin šoho hotsanil tavame i pilmesit) i aku ton latt

pümtes latuhv tanatanil, i laves tanane: noğrýmtahtan, tit am, ul pilan.

51. I tus tank pohanilne kerepne, i tauintes vot, i tank šak tote pilsit tank keuranilt, i paksesit.

52. Vojlin at numtšnag jejmstít nánit tarmilt, tončuvt isto tan šimanil kau hojtíl oles.

53. I unšim johtsit Genesarečkoj mane, i vatane puvehtesit.

54. Hun tan kvalesit kerepnil, ton čast mat olip holesit kačelam tavame,

55. Multesánil ton palme šoho, i pümtset tatiluhv agmiltap kujne maganil tarmilt tou, hott humle holves, tau oles.

56. I hotal tau at johteles poverne li, ušitne li, pojlitne li puntlesánil agminit pal matne, i jolintesánil tavame, istobí tanane kašpil hojtahtuhv tau mašne har keplane: i šoho, hotih-harit hojltalíhtasit tau pohane, pušmelahtesit.

Satit pank.

1. I ahthatsit tau pohane farisejit i nepekinítnil to materit jejm harit Jerusalimnil.

2. I hontim to materitme tau hančtahtipítnil luli, tit ton, louttal katil náń tenanil mos luptahtsit.

3. Vojlin farisejit i šoho judejit at tet kat louttal, puvíhtam peš tastirne;

4. Toho že (johtim) vatelane manil at tet louthattal, i mot šau peš ašitne puvíhtat, tit ton, lovtat anit, kuvšinít, putit i unípívit.

5. Ton jipalt kitilisanil tavame farisejit i nepekinít: nar mos nag hančtahtipan at varat peš hojtíl, no louttal katil tet náń.

6. Tau laves tanane pari: šariš lates Isai nan licemerit mos, humle hanšim oli: tá holoh jorliganil anim tusil, a tan šimanil hočat oli amnanil.

7. No hajeril jorliganil anim hančtam ašne ačitne i elimholes pimitpitne.

8. Vojlin nan hučtíptam Torim pimitpame puvihitine elemholes tasterne, lovtine anit i kuvšinít i mot šau távojíp varine.

9 I laves tanane: lañ li nanane ele rastelahv Torim pimitpame, ištobí uruhv nank tastíran?

10. Vojlin Mojsej laves: jorlalín nakvu jegin i nakvu čukín: i očtaltíp jegme amne čukme ačelíl hokí.

11. Nan latine mat harne: mantím hon laves jegane amne takv čukane: korvan, šohín nar, hotih-har tatan Torimne, ton nanane taji, tá har vari zakon.

12. I ton vojíp tastíríl at altlelan tavame atinar varuhv taku jegä kašíl amne taku čuktä kašíl,

13. Peltam Torim lahme nank tastírítíl, hotih-harme nan tušteslan, i šau tá vojíp varine

14. I vovelam mír šoho lates tanane: hontlelan aním šoho i hančelan.

15. Atinar elimholes keurne tune har vatä at johti lulimtuhv tavame; no nar kvali taknañíl, ton lulimtitä holesme.

16. Hon onči pañ hontlahv, hontle.

17. I hun tau mírnil tus kval keurne, tončuvt hančtahtipan kitepesáníl tavame i tá pričče mos.

18. Tau laves tanane: ne ušto i nan toho estalit? neušto at hančilan, isto šoho elimholes keurne tujentane har vatä at johti, lulimtuhv tavame.

19. Ton mos isto atipíl tau šimane tuv, no kahrane i kvali kvane, naríl urthatí luñ šohín tene harníl.

20. Elañ laves: elimholesnil kvalne har lulimtitä elimholesme,

---

7. hančtam ašne, ačitne = tanítván dologra, dolgokra? vagy h. ašne ačitne = tanítván tevó dolgokra? — 19. tuvü.

21. Vojlín keurnil elemholes šimetanil kvalat lu' numtit, pre-lubodejanije, lubodejanije, alne ačit ;

22. Tulmentane ačit, čagirlit, kühšitane ašit, hajer ačit, eserimtal aš, kuvrišlahin šam, Torim luketane, tunčene aš, numittal aš.

23. Tä lu' šoho keurnil kvalali, i lylimtitä elemholesme.

24. I menim toul johtes tirskoj i sidonskoj keplätne : i kvalne tum nures, ištobi atihonne ton ahthatves ; no at tajes tujthatuhv.

25. Vojlín holim tau mosä aku mat ne, hotih-har atä ončim oles lu' lilnil, johtes, i rägetes tau lajlane ;

26. (A ton ne oles pupine šušp, tohimetatil sirofiniskianka) i jolesestä tavame, ištobi tau kvane ketsetä asrajme tau atetanil.

27. Jisus laves tavane : morim majen elolt püvit tituhv, vojlin ati jomas ele vihv naš püvitnil, i rastuhv ampätne.

28. Tau os laves tanane : toho, pojrišš ! no i ampät pasin jolpalt tet jovit püvit palt.

29. I laves tavane : ne, tä lah mos menen, asraj kvales nag annil.

30. I jonhim takvü kvalane, hontestä, išto asraj kvales, i a kuji kujne matat.

31. Kvalim os keplätnil Tira i Sidona Jisus lou uš honho joh-tes Galilejskoj sarış vatane.

32. I tatvis tau pohane pařtal i vihlap har, i jolintesänil tavame, ištobi punestä tau tarmiletane katä.

33. Jisus eletatim tavame mirnil aku palne, punsa takü tu'ä i sařgemam holitahtes tau nalmetane.

34. I šunšpam aulne lilijes i laves tavane : evvafa, tit ton, pušhten.

33. punsa takü tu'ä utän nyilvän ennek kell következnie : tusä keurne.

35. I ton čast pušhtesi tau palä i taretahsít segrít tau nálmentaníl, i pümtes latuhv lani.

36. I at altes tanane, íštobi atihonne at latsít : no naríl arine tau tanane at altes, toul kumín palímtesít.

37. I šak tote paksesít, latím : šoho vari jomas, i paltalít vargan holpi i nálmatalít lattitá.

N'ollovt pank.

1. Ton hotolít, hun althates šau a'ím, i at ončsít nar tehv, Jisus vovelam takvu hančtahtípan lates tanane :

2. Šalelím am mírme, ton mos íšto vuš hurum hotol am pohím olnaníl i at ončat nar tehv.

3. I jestli taretaganím tanín juj tetal, paštímtat lonkt, vojlin to matírít tananíl jejsít hočaníl.

4. Tau hančtahtípan pari latsít tavane : hotíl vihv tit har mat náú, íštobi tituhv tanín ?

5. I kitepesán tanín : nečuv nan paltínt náú ? Tan latsít : sat.

6. I laves mírne untuhv ma tarmílne ; i vím sat náú i ešgím. Torímme manitestá, i mím taku hačtahtípanne, íštobi tan urtsáníl, i tan urtsáníl mírne.

7. I oles tan paltaníl tat-čuv hul ; tav blagoslovítlam laves urtuhv i tonít.

8. I tesít i tantesít, nahtsít lomít, kultím harít, sat pajp.

9. Os tem har oles nile šotír vati ; i taretésán tanín.

10. I aku ton čast tum kerepne takvu hančtahtípan jot, joh-tes dalmanuvskíj keplítne.

11. I kvalesít farisejít, i pümtesít varetahv tau jotá i vovuhv tavaníl aulníl pos, hančuhv tavame.

12. I tarvttiniš lilijam takvü lletanül lati: nar kašil tä tohüm pos kynši? šariš latam nanane, at mükti tä tohümne pos.

13. I huhtiptam tanin tales os kerepne, i menes mot palne.

14. I jorilesit tau hančtahtipan vihv náa, i aku náanül targe at ošsit kerept.

15. I tau laves tanane, latem: šunšan, urhatan farisejskoj kuššanil i Irot kuššanil.

16. I numsesit tank halanült, latim: tit hanšhti, išto man at visve náa.

17. Jisus kačelam lati tanane: išto latine ton mos, išto náa at visne? Os li at hančilan i at namlihtilan? Os mantim kavim šim nan keurant?

18. Šam ončim at vojine? i paš ončim at holine? i at numsilan?

19. Hun at náa am šajmteslim at šotir elimholesne, nečuv tupil tatesne nan ahtim šulitil? Latat tavane: kitkujplov.

20. A hun sat náa nile šotir tarmilne, nečuv pajp tatesne nan ahtim šulitil? Tan latsit: sat.

21. I laves tanane: Os humle at hašlilan?

22. I johtes Vifašdane, i tatvis tau pohane šamtal, i jolesat, ištobi hojtahtes tavane.

23. I vim katetanil šamtalme, tatitá tavame kvane paulnül, i sa'gemam tavane šama tarmilne, punsa tau tarmiletane kata, i kitepeštá tavame: mater van?

24. Tav šunšpam laves: vam elimholesme, jomlitat jormant jejvit.

25. Ton jipalt os punsa kata šama tarmilne tavane, i laves tavane šunšpuhv, a tau pušmes i püntes uhv šoho laki.

26. I ketestä tavame juj latim: ul menen paulne, i ul laten atihonne.

27. I menes Jisus taku hančtahtipan jot pojlit keurne Kesareji filippovoj, i lonkt kitilesän takv hančtahtipan, latim tanane: narag anim esepliganil elemholesit?

28. Tan pari latsit: (elolit) Joan perne punipi, motit Ilijag a to har aku materag najtipnil.

29. Tav os kitepesän tanin: os nan narag anim eseplinan? Petr pari lati, i lati tavane: nag Hristos.

30. I erkelesän tanin istobı ati honne at latset tau mosä.

31. I pümtes hančtahv tanin, isto elimholes püvne šau kareh mučtahtuhv i jejmthuv ele artımag peš haritnil i arkıpitnil i nepekınitnil, i jejmthuv almag i hurmit hotol jaltuhv.

32. I lates tä mos pälin: no Petr ele vovelam tavame, pümtes lañ latuhv tavane.

33. Tau os jonhtim i šunšpam takv hančtahtipan tari jolo erkelestä Petrme, lavim: ele menen amnanil, satana, tonmos isto nag numsan ati Torim harme, no elimholes harme.

34. I vovelam mirme taku hančtahtipan jot laves tanane: arthaten nakvnanil, hon nuri jomuhv am jitimfalt, vajalen nakv pernün i jejen am jitimfalt.

35. Vojlin hon nuri taku liletame uruhv, ton holtitä, a hon holtitä takv liletame am namtilim i evangelije, ton jaltıptitä tavame.

36. Os nevojp jol elemholesne, hun tau hontitä mirme šoho, a takv liletame holtilitä.

37. I nar mig elimholes takv lilä mos?

---

31. haritil, arkıpitil, nepekınitil (a' mellyekben az n (nil) a' t-hez hasonult, de a' kettös t nem tétetett ki. — 34. az arthaten, vajalen miatt helyesek a' nakvnanil, nakv pernün

38. Os mantim hon eseremove amnanil i am lanhelimnül tä hajer i krekün tohim keurt, tončuvt i elemholes piv esermove tavnanil, hun johti takv jegä suj keurt jälpin angelit jot.

Ontollout pank.

1. I laves tanane, šariš latam nanane, to matirit tit tušp haritnül ačelme at vaganil, humle vam vaganil Torim naerlahme johtim vatetat.

2. I hot hotol mulim jipalt vistä Jisus Petrme, Jakovme i Joanme, tatsän tunčün ah tarmilne targe aku tanün, i pifltahtes tan elanil palt.

3. I tau mašne haran varkatsit posinag i šak sajrinag jormant tujt, humle ma tarmilt bjelilsčik sajrinag varuhv vatä at johti.

4. I holthatsit tanane Ilija Mojsej jot i lahil latsag Jisus jot.

5. Ton mant Petr lati Jisusne: Ravvi! laü manane tit, tuštovü hurum seü, nagnane aku i Mojsejne aku i Ilijane aku.

6. Vojlin at hančes nar lavuhv, tonmos isto tan olsit šak jängiš pilmam.

7. I nigles tul, i pivisit tan; i kvales tulnül suj, laüm: tit tenanki am erptane pivim, tavame hontlelan.

8. I ratgin šunšpam ati nar voš at usit, no nahke Jisusme tank jotanil.

9. Os hun tan vojlandesit ahnül, tau laves tanane, atihonne at latuhv, nar usit, ton moše hun elimholes piv at jälte ačelnil.

10. I tan tunčpesit tä ah tarmilt, i kitilat motin motinme: nar hašhti jältuhv ačelnil?

11. I kitilesänil tavame laüm: humle že nepekünit latat, isto Ilijane kareh johtuhv elolt.

12. Tau laves tanane pari: kert toho, Ilijane kareh johtuhv

elolt, i varuhv šoho, i humle hančim oli elimholes puv mos, kareh, ištobi tau šau mučtahtes i oles lučimtam.

13. No am nanane latam, isto i Ilija johtes, i varsit tau jotä, humle nürsüt, toho humle hančim oli tau mosä.

14. I johtim hančtahtipit pohne, hontim šau atim tan katanil palt i nepekint varetapit tan jotanil.

15. Ratgin hontim tavame, mir šoho teliles, i vatge hajtim pačelalsänil tavame.

16. Tau kitepesan nepekint: nar mos varetine tan jortilan?

17. Aku mirnil laves pari: hančtap, am tatislim nag pohinne puvim, ošp har nalimtal lil.

18. Šohim kes, hun viglita tavame, manititä, i tau taretitä nerme i jahštali pankantil i toši. Am joleselim nag hančtahtipanne, ištobi sirsänil tavame, no vaganil at johtes.

19. Jisus pari laves tavane, lati: o agttal tohim! hun moše olam nan jotan? hun johtna permuhv nanin? tatelan tavame am pohimne!

20. I tatsänil tavame tau pohane: i hun asraj ošp har hontestä tavame, ton čast asraj pumtestä šajluhv tavame: tau pätes ma tarmilne i pagerales ner taretam.

21. I kitepeštä Jisus tau jegame: humle hočat tit tavane jimtes? Tau laves: višnil montil.

22. I šau kes rastelestä tavea, tot tautne tot vitne, ištobi holti-lahv tavea; os mantim van johti mat čuvne, akilimlan manou, noten manane.

23. Os Jisus laves tavane: mantim nag lat čuvne van johti agtuhv, šoho taji agtipne.

24. I ratgin tot ver hum jegä čišgemes nogriš: agtam, pojriš! noten am at agtimne.

15. holtim. — 19. nan jotin. hun johtna (sic!)

25. Jisus šunšim, išto ahtkati mır, erkelestä asrajne, latım-tavane: nalımtal i paftal lel, am nagnane lavam, tavnanıl kvane-kvalen, i jotil ul tutelen tau keuretane.

26. I luł lel čišgemam i vagınıš rehtesam tavame, kvaless, i tau-jejmtes jormant holım har, toho išto šau har lates: tau holes.

27. Os Jisus kat paletanıl tavame vım, kvaltıstä tavame i tau kvaless.

28. I hun tus Jisus kvalne, tončuvt hančtahtıpan kitilesän-tavame nagke mat: nar mos man vagov at johtes, kvane ketuhv-tavame?

29. I pari lates tanane: tä tohım ati narıl kvane ketuhv at-taji, šohın pičıl os hošhene ašıl.

30. I toul kvane kvalım, tarmıl jomsänıl Galilejme, i at nures, išto bı materne hančinku.

31. Vojlın hančtesan takv hančtahtıpan i lates tanane, išto-elimholes püv mıkti elimholes katne i jole alganıl tavame, i alkat jipalt hurmıt hotelt jälti.

32. Os tan at kašlihtalsan tä lanhit, i pılsıt kitilahv tavame.

33. I johtes Kapernaumne, i kval keurt olım, kitepesan tan-me: lonht jomnanıl ujl nar latsan nute?

34. Tan soj at varsıt, ton mos išto lonht nute varetahtsıt, hon jäniđuv.

35. I jole untım vovelesan kitkujplou hančtahtıpan i lates tanane: hon nuri jängag oluhv, ole šohın harnıl viši, i šohın harne huči.

36. I viš apüvme vım tunštıstä tavame tan halenanne, i katıl-tarmıl punım tavame, laves tanane:

37. Hon tuli aku tä višıtıl am namımtıl, ton har anım tulitä; os hon anım tulitä, atıpıl anım tulitä os anım ketam harme.

38. Os Joan latuhv pümtim laves tanane: hančtap, man uslov aku mat holesme, nag namentil ketgan asrajtme, hoth-har at jali man jortilov, i erkeleslov tavame, ton mos, isto man jortilou at jali.

39. Jisus laves: ul erkelan tavame, vojlin atihon at namentil amel varp vatä at johti jerte anim čoritahv.

40. Vojlin hon ati pil nan laltan, ton nan mosan.

41. Vojlin hon ajtian nanme ane vitil am namim mos, isto nan Hristos hart, šariš latam nanane, at huhti takv justiletanil.

42. Os hon telititä aku tä višitnil amnane agtöpitnil, ton harne jomasnöv olni tagetahv šipitane kau i rastuhv tavame sarišne.

43. I hun kujtitä nagin nankv katin, šagrepalin tavame; jomasnöv nagnane tuhv lelne kattali, atipil kit kat jot menuhv harilatal tautne,

44. Hott tan tončan at holilali, i taut at harilali.

45. I hun nankv lajlin kujtitä nagin, šagrepalin tavame, jomasnöv nagnane tuhv lelne lajlpali, atipil kit lajla jot rastnag jejm-tuhv harilatal tautne,

46. Hott tan tončan at holi i tautan at harili.

47. I hun nankv šamin kujtitä nagin, puvtmalin tavame, jomasnöv nagnane šampali tuhv torim naerlahne, atipil kit šam jot rastnag jimtuhv harilatal tautne,

48. Os hott tan tončan at holi i tautan at harili.

49. Vojlin šohin har tautil tuselahti, i šohin jur čakil tuselahti.

50. Čah jomas, os hun čah attal pati, naril tavame laptilan? Čah nank keurenant ončelan, i nute sovtiš olan.

---

45. kit lajlat jot. — 47. Úgy látszik, hogy *puvtalalin*, úgy ír Ahlquist, de talán mégis inkább *puvtmalin*.

Lovt pank.

1. I toul menim johtes Judejskoj keplítne, Jordan palit tath palt, i os jomenti tau paltá atim, i tau takv hojtílat hančtesan tanme.

2. I vatge jomim farisejit retetalsanil tavame kitilam: taji erim humne pali kvalktahv netatil?

3. Tau laves tanane pari: nar nanane pimítpe punes Mojsej?

4. Tan lavsít: Mojsej laves hančuhv taretane nepek, i pali kvalktahv.

5. Jisus pari laves tanane latim: nan šíman oči olne hojtíl tau hančes nanane tá pimítpame.

6. Panketat že telim ašne, humme i neme joltsa tinin Torim.

7. Ton mos kultíptitá elimholes takv jegetame i čukvetame i varkti takv netá nupil,

8. I jimtat kitag aku nouli, toho isto tin atipil kitag, os aku noul.

9. I tonmos, nar Torim neges, tonme elimholes pali ul urtate.

10. Motítutag aku tonme kitepesanil tavanil kval keurt tau hančtahtipan.

11. Tau laves tanane: hon pali kvalkti takv netatil, i mot harne vanti vigtá, ton preľubodejstvovatli tavanil targe:

12. I hun ne pali kvalkti takv humtatil i hojti mot harne, preľubodejstvovatli.

13. I tatilesit tau paltá apívítme, íštobí holitahtes tanane: os hančtahtípít at taretalsan tatpítme.

14. Tonme hontim Jisus očtes i laves tanane: taretan apü-

12. *hojti mot harne* csak hozzávetésbül írtam, mert az írás leginkább ezt a³ szót látszik kifejezni.

vítme i jole ul erkelan tanme jáluhv am pohýmne, vojlm tá harit mos oli torím naerlah.

15. Šariš latam nanane, hon at vigtä torím naerlah humle apüv, ton at tuv tau keuretane.

16. I šipitam tanme blagoslovľajitlesan tanme, tan tarmelane kata puntlam.

17. I hun tau kvaleptes ľonhne, hajtmetes aku mater, šanši tunčpes tau eltäpalne, i kitepestä tavame: jomas hančtap, nar amnane varuhv, ištobi hontuhv inra jälpin lelme?

18. Jisus laves tavane: nar mos nag aním lavilín jomasi? Atihon jomas aku Torímníl targe.

19. Pímítpet haüčan: ul preľubodejstvovatlen, ul alen, ul tulmenten, ul hajeril tonuhlen, ul obiditlen; jorelan nankv jegin i čukvín.

20. Os tau laves tavane pari: hančtap! tá aš šoho višne montil am uríslím.

21. Jisus tavnane šunšpam erte vístä tavame i laves tavane: aku aš nagnane at tovli; menen, šoho, nar ončan, pertan, i majan jorlitne, i hontilín aul justilme; i jejen perne vím jomen am jortilím.

22. Os tau tá ľanhil telilam tuštím ele menes, vojlm ončes jáni pojlah.

23. I lahvu šunšilam Jisus, lati takv hančtahtípítne: šak va tuhv pojítne torím naerlahne.

24. Hančtahtípít že píľmesit tau ľanhýtníl. Os Jisus, ľahil ľatím, lati tanane: püvít! šak va pojlahne ačintap harítne tuhv torím naerlahne.

25. Kigneüv verbüodne tare menuhv juntip pupníl, atipíl pojne tuhv torím naerlahne.

26. Os tan šah moš paksesit, i rúte latsit: os honne vinčt tajj jältuhv?

27. Jisus tanane šunšpam lati: elimholisítne at taji, atipil Torimne, vojlin Torimne šoho taji.

28. I püntes Petr latuhv tavane: an man hul'tipteslov šoho i nag jortilin jomesesvu.

29. Jisus laves pari: šariš latam nanane, ati hon ati, hon bi hul'tiptestä kvalme, amne kačan, amne ičan, amne jegme, amne čukme, amne mame am mosim i evangelie mos,

30. I at vinitä an tä marat, i návline ačit keurt šat latne jän-gag kvalitnil i kačitnil, i ačitnil (i jegitnil), i čukvitnil, i apüvitnil, i matnil, os elk torimt inra olne lelme.

31. Os šau har elol haritnil jimat jol hari, i jol harit elol hari.

32. Lonht, hun tan jomsit Jerusalimne, Jisus jomes tan eltä-palenant i tan telilalsit, i tau jitäpalt jomsit pilim. I vovelam kit-kujplov hančtahtipan, tau os püntes tanane latuhv, nar tau jortilat jimti.

33. An, isan tujantov Jerusalimne, i elimholes püv mimag jimti arkipitne, nepekinitne, i pattian tavame ačelne, i miganił tavame pupitne šušp haritne.

34. I čoritaltat tavame i pümtat vonhuhv tavame, i alanil tavame, i hurmit hotelt jalti.

35. I vaŕge jomes tau pohane Jakov i Joan Zebedejev püvi, i lati: Hančtap! min nurimn, ištobi nag varen manane, nar vovelimn.

36. Tau laves tanane: narne nurine, ištobi am varem nanane?

37. Tit lavsag tavane: laven minane untuhv nag pohint aku harne jomaske palne, os motüne almił palne, nag sujtne ačint.

38. Os Jisus laves tinane: at hančilan, nar vovine; vajan johtili ajuhv aname, hoth-harme am ajilim, i punktahv pernil, hoth-haril am punktam?

39. Tin pari lavsag tavane: vajov johti. Os Jisus laves ti-

nane: aname, hotih-harme am ajilim, ajilan, i pernil, hotih-haril am punktam, punktine;

40. A istobi untuhv am pohimt jomaske i almihke palne, ati am erkim titme mihv ninane, no honne ta'tim oli.

41. I kačelam (aritam) lov, očesit Jakov i Joan tari.

42. Os Jisus, tanme va'ge vowelam, lati tanane: hančilan, isto atim oteritil namtam harit, urat atimitime, i jani harit ošganil tanme:

43. Os nan halenan at taji toho oluhv: os hon nananil nuri jängag oluhv, ton har nanane hučle,

44. I hot nuri nananil panki oluhv, ton jimte nanane huč.

45. Vojlin i elimholis piv ati ton mos jejs, istobi tavane sluzitelesit, os istobi sluzitlahv i mihv takv leletame šau har jovtne mos.

46. I tusit Jerihonne. I hun kvalentes tau Jerihonnil i tau hančahrtipan i šau atim, Vartimej piv šamtal unles lonh tarmilt, i voves milostiiname.

47. I kačelam, isto tit Jisus nazarej, pumtes ojguhv i latuhv: Jisus David piv! akilimlalim anim.

48. Šau harit erkelalsanil tavame sujtal oluhv, os tau toul kumim pumtes ojguhv: David piv! akilimlalim anim.

49. Jisus jole tunčepam laves tavame vowelahv. I vovat šamtalme i latat tavane: deržaj, kvalen, vovitā nagin.

50. Tau rastestā takvnanil num mašnetame, kvales i jejs Jisus elpalne.

51. I kitepeštā tavame Jisus, latim: nar nag amnanil nuran? Šamtal laves tavane: Hančtap! istobi am šunšpem.

52. Os Jisus laves tavane: menen, agtne ačim jältiptestā nagin. I ton čast šunšpes, i jomeses lonh mant Jisus jipalt.

Akukujplov t pank.

1. I hun va'mesit Jerusalmne Vifsagijine i Vifanijine, eleonskij ah pohit, Jisus keti kitag tan hančahüpñil,

2. I lati tanane: menan paulne, hoth-har nin eltäpaleant, i ton harne tunan čuvt, aku ton latt hontine negim oslenkame, hoth-har tarmelne elimholisünil ati hon at untes, ele pešetam tavame tig tatelan.

3. I hun hon kitepi ninanil: nar mos tit varine? pari laten: tau karihlovi pojrihšne, i aku ton latt taretitä tavame tig.

4. Tin menesag i hotsag oslenkame uš avne negim harme lonh lahvü togim mat, i ele pešetasünil tavame.

5. I aku materit tatt tušpñil latsit tinane: nar tit varine? nar mos ele pešetilan oslenkame?

6. Os tin pari latsag tanane, humle laves Jisus, i ton harit taretesan tinme.

7. I vantemlesanil oslenkame Jisus elpalne, i nortsit tan mašnanil tau tarmilne. Jisus untes tau tarmelne.

8. Os šau har nortilesit tank mašnanil lonh mant; os to harit jehtlesit jeyv-višñil nirit, i rastsit lonh tarmelne.

9. I elpalt i jipalt jomp harit ojgesit lafim: Osanna! blagoslovitlam jomp Torim namil!

10. Blagoslovitlam ton, hoth-har jomi pojrihš namil, blagoslovitlam vačmam naerlah, man jegñil Davidñil. Osanna numin!

11. I tus Jisus Jerusalmne i Torim kvalne, i šoho šunšilam, vojlen tončuvt jinkantes, kvalet Vifanijine, kitkujplov hančahüpñil jot.

12. Motit hotelt, hun tan kvalsit Vifanijinil, tau tehv jimtes,

13. I hočanil hontim luptane telim smokovnicame jomeses, mater hontuhv tau tarmelat. Os tau johtim tau pohane atinar at hontes, luptanil targe, kaš smokvit ahtne pos i čaš jimti.

14. I laves tavane Jisus: istobi tigil elal atihonne nagnanil pul ul taje inra moš; i holsanil tonme tau hančtahtepan.

15. I johtsit Jerusolimne, i Jisus Torim kvalne tum pumtes ketuhv jovtip i pertip haritme Torim kvalt i kapteritme pertip harit pasenanel holitesan.

16. I at laves, istobi tates mat-holes Torim kval mant kvan pal materme.

17. I hančtesan tanmelatim: horint erin hančim oli: am kvalim ton lavkte molitne kvali šohin atimit mos, os nan tavame varislan olne magi horohšitne.

18. Titme kačelam nepekint i arkipit, kišit, hotil holtilahv tavame, vojlin tavanil pilsit, ton mos isto puš atim pakses tau hančtane ačetane.

19. Os hun etmes, tau ušnil kvane menes.

20. Hol kes toupil jomim hotsanil, isto smokovnica tošes taran moše.

21. I numilmatim Petr lati tavane: Ravvi! šušpen smokovnica, hotharme nag erislın, tošes.

22. Tončuvt Jisus pari latim tanane lati:

23. Ončelan Torimne agtne ašme. Vojlin šariš latam nanane, hun hon lavi tā ahne: lakven i rasthaten sarišne, i at telili šimeta-til, os agtkati, isto jimti tau lanhan hojtıl tavane, kaš nar late.

24. Tit mos latam nanane: šoho nar nan hošhim voveline, agtan, isto vigne, i jimti nanane.

25. I hun tunčine hošhim, taretan hun mater ončine holes tari: istobi i nan aul jegan taretestä nanane nank krekan.

26. Os hun at taretine, tončuvt i nan aul jegan at taretitã manane nan krekan.

27. Os jejs Jerusalimne, i hun tau jomites torim kvalt, jomli-tesan tau pohane arkipit i nepekint i jani hart,

28. I latat tavane: nisir val nag titme varilin? i hon nagna-me mis va titme varuhv?

29. Jisus laves tanane pari: i am nananil kitilam, i latan am-mane, tončuvt i am latam nanane, nisir val am titme varilim.

30. Joan perne punne as aulnil oles, amne elimholisnil? La-tan amnane.

31. Os tan nute varlesit oj, latim: hun latov: aulnil, tončuvt lati: nar mos nan at agtsan tavane?

32. Os hun latov: elimholesitnil, pilov marnil, vajlin šoho numsesit Joan mos, isto tau oles najt.

33. I lavsit pari Jisusne: at hančilou. Os Jisus laves tanane pari: am at latilim nanane, nisir val am titme varilim.

Kitkujplout pank.

1. I püntes latuhv tanane priččil: aku mat elimholes unteles vinogradnik, i multestã ušil, i hales vonhe točilo jolpalt i untes gornica, i mistã tavame vinogradaritne i menes.

2. I ketistã takvũ latetat vinogradarit pohne hučame, vihv tananil urleh vinogradniknil.

3. Os tan puvim tavame vohsanil i ele ketsanil ati har jot.

4. Os ketes tan pohane mot hušme, i ton harne kavil porti vohsanil pankã i ketsanil tavame čoritam.

5. I os mot harme ketes, i tonme alesanil i šav mat harit, tot vohsanil tot jole alesanil.

2. i ketim.

6. Os ončim nahke aku erptane püvme voš jivolt i tavea ke-
testä tan pohanilne, latim : esermovit am püvimnil.
7. Os tan vinogradarit lausit motin motinne : tit naslednik,
menou, alilou tavame i pojlah jimti man harou.
8. I puvim tavame alesanil i rastsanil kvane vinogradniknil.
9. Nar že vari kozajn vinogradnikne ? Johti i migan ačelne
vinogradaritme, i migtä vinogradnikme mot haritne.
10. Mantim nan at lountalsan i horinit keurt : kau, hoth-harme-
rastsanil varpit, kalin ton varkates sam panki.
11. Pjrihsnil tit varkates, i jängag oli man šamenou elpalt.
12. I nergesit vihv tavame, no pilsit mürnil, vojlin hašlesä-
nil, isto tan mosanil lates amel ; i hułtiptam tavame menesit.
13. I ketsit tau pohane aku materitme farisejitnil i irodianit-
nil, istobi puvuhv tavame lanhan keurt.
14. Tan johtaptat i latat tavane : hančtap ! man hančilov, isto
nag šar i at latan nag ret ati honne, i at šušgin ati nevojp vešne,
os torim lonkne šariš hančtan ; erin taji miglahv josah kesarne
amne ati ? mihv amne at miglahv manane ?
15. Os tau hančim tan hajeranil laves tanane : nar pergeta-
lilan anim ? tatan amnane denarij, istobi am uslim.
16. Tan tatsit. Tončuvt lati tanane : tit hon hor i hanšim aš ?
Tan lavsit tavane : Kesar hari.
17. Jisus laves tanane pari : majelan kesar harme kesarne, i
Torim harme Torimne. I paksesit tavane.
18. I johtesit tau pohane saddukejit, hoth-harit latat, isto at
jimti holes jaltne aš ; i kitepesanil tavame latim :
19. Hančtap ! Mojsej hančtes manane, istobi hun aku mater-
palt jegäpüv lohči, i hułtiptitä netame, os apüv at hułtipti, tau kača-
vistä tau netame, i kvaltestä bi urleh takv jegäpüvetane.

20. Oles sat jegpüv: elol har vis vant, i lohčes at hułtıptam apüv.

21. Vistä tavame motih har i lohčes, i tau at hułtıptes apüv, aku toho hurmıt har.

22. I vıglovıs tau satne, no ati hothar at hułtıptes apüv. Šohın har jıpalıt lohčes i ne.

23. I tont jältne latt hun jältgıt, hoth-harne tananıł tau jımtı negı? vojlın sat har ošsanıł tavea negı.

24. Jısus laves tanane pari: toho nan tıpgeline at hančım horıntıme, ati Torım vame.

25. Vojlın hun ačelnıł jältgıt, tončıvt ne at vıgıt i at menıt humne, os olat jormant (humle) angelıt aulıt tarmıłt.

26. A lohčım harıt mos, išto tan jältgıt, mantım nan ati lou-talsan Mojsaj horent, humle norče sau pohıt torım lates tavane: am Avvraam torım, i torım Isaakne, i torım Jakovne?

27. Torım ati torım lohčım harıtne, os torım lıln harıtne; i mont nan šah tıpgeline.

28. Aku nepekınıtıl, hontlam tan varetananıł i um, išto Jısus lani tanane lates, vałge jomes, i kitepeštä tavame: ne vojp elol šohın pımıtıptıl?

29. Jısus pari laves tavane: elol šohın pımıtıptıl olı tã har: holalıın Israıl! man pojrihš torımov olı pojrihš aku;

30. I erptalıın nakv pojrihš torımın nakv šohın šımıntıl i nakv šohın lılnıtıl, nakv šohın numtıntıl, i nakv šohın vagıntıl: tenankı elol pımıtpe.

31. Motıt aku ton vojp zapoved olı tã har: erptalıın nakv vał harın, humle nakvın. Mot pımıtpe titıl jãni ati.

32. Nepekın laves tavane: laú, hančtap! šarıš latsın nag, išto olı aku torım, i mat ati taunanıł targe;

24. toho nan te tıpgeline. Minthogy az oroszban: ne ot togo li vı zabluzdaete?

33. I erptuhv tavame šohin šimil i šohin numtil i šohin lilil i šohin val, i erptahv vat harme, humle nakvün, oli jani šohin jurnil i teltne ašnil.

34. Jisus um, išto tau pari lates numtinag, laves tavane: ati hočat nag torim naerlahnil. Ton jipalt vuš ati hon pilim tavame at kitilestä.

35. Torim kvalt hañčtam Jisus aku toho laves: humle latat nepekinit, išto Hristos puv Davidne?

36. Vojlin takv David lates jalpin lilil: laves pojrihs am pojrihsimne: unlen am jomaske palimt, nagnane lu' varpiteme lavnim moše nag lajlan jolpalne.

37. I tont takv David pojrihsag vojta tavame: humle že tau puv tavane? I šau atim hontlesanil tavame šim erp jot.

38. I lates tanane tav hañčtanata halt: urhatan nepekinitnil, nürp hart jomitahv hoče mašniti i hontlahv erptane ašme mir ahtatne mat,

39. I untuhv elol matne ahtilatne i ajne-tene mat,

40. Tipit šoupit votip kvalit i hajeril hošgipit hoče; tarviti-niš moše tan suditlovit.

41. I untes Jisus kurp-jeyv lah i šunšes, humle mir puni ohče kurp-jeyvne. Šav pojit punsit šav.

42. Os johtim aku jorli votip ne, punes kit lepte, išto jimti kodrant.

43. Jisus vovelam takv hañčtahtipan laves tanane: šariš latam nanane, ta jorli votip ne punes šohin punipitnil šau kurp-jeyvne.

44. Vojlin šoho punsit tank ari harannil, a tau takv oštal harannil punestä šoho, nar ončes, šoho takv tene-ajname.

Hurumkujplov t pank.

1. Torim kvalnıl tau kvalimat lat, lati tavane aku tav hańč-tahtıpannıl : hańčtap ! řunřalıń, nevoj p kavıt i nevoj p vartul !

2. Jisus laves tavane pari : vagan li tã jãni vartul ? tit řoho-jimti ratımag, toho iřto at hułti tit kav tarmılt kav.

3. I hun tavı unles maslıęnoj ah tarmılt, torım kval lařh, ton-čuvt kitelesãnıl tavame nahke mat Petr i Jakov i Joan i Andrej :

4. Latalın manane, tit hun jimti, i nevoj p znamenie ton latt, tã harne řoho har varktuhv kareh ?

5. Jisus pari tanane pımtes latuhv : urhatan, iřtobi honne nan- ul peritankvan.

6. Vojlın řau harıt jeyvıt am namımtıl i lavat : tit am, i peri- tat řau har.

7. Os hun holılan hontıtme i hontlahtne ačıtme, ul pilan, ton- mos kareh titne oluhv, no tit os pil ati ohırsamın.

8. Vojlın tunępi mır tarmıłne mır, i naerlah tarmıłne naerlah, to mat jimti ma tornıne, i jimtat tetalıt i pilne ačıt. Tit agmıtne načalo.

9. Urhatan že nan ; vojlın nanın pımtat mıhv sut kvalıtne i sinagogıtne ; pımtat vonhuhv nanın, i tatvan nan pojerıt i naerıt elpalne am mosım, tonuhlne kařıl tan elanıł palt.

10. Kareh aku toho řohın mır keurt sujteltahv evangelijme.

11. Hun os tatganıl mıhvı nanın, ul tuřtan elolt, nar nanane latuhv i ul nımsan, os nar mıkti nanane ton čast, tot i latan : vojlın ati nan pımtine latuhv, no jãlpın lıl.

12. Migtã že jegpıv kačame ačelne, i jeg pıvame, i tunępat pıvıt ojmehanıl tare i alganıl tanın.

13. I jimtine erptali am namım mos ; permıp har že ovle moře, jãłti.

14. Os hun hontine lu' tatil pattne ašnīl, alpīl latīm. Daniil najtnīl, tušp har, hott at kareh (lountap eseplīte), tončuvt olīm hart Judejt tulat ahīt keurne,

15. Os hon lep tarmīlt, ul vojle kval keurne, vihv matsīr har kvaletanīl;

16. I hon ojtat, at jonhi pari, vihv takvū mašnatā.

17. Tuš kahrā-taglinītne i titīpīne čakvīm ton hotelīt keurt!

18. Hošgan, ištobi at jimtes nanane hajtuhv teli.

19. Vojlīn ton hotelīt jimti tīmīl agem, nevojp at olilales ma sonhīmlam montīl, hotharme sonhīmlaptestā torīm, daže aū moše, i at jimti.

20. I hun bī pojrihš at poštesān ton hotelīt, tot at jāltni bī atine tohīm: os perijam hart kašel, hotharīt periesān tav, poštesan ton hotelīt.

21. Tončuvt, hun hon nanane lavi: tā tit Hristos, amne: tā tatt, ul agtan.

22. Vojlīn tunēpat hajer hristīt i hajer najtīt, i holtat pošit i amelīt, ištobi retahv tajes i perijam harītme.

23. Os nan urhatan: aū am elal' latesīm nanane šoho.

24. No tot agmīn hotelīt jipalt, hotel postal pati, i jonhīp at migtā takv posetame.

25. I sovīt aulnīl patgīt, i aul vat nōumtat.

26. Tončuvt hotganīl elemholes pūvme jejp harme tult tarmīlt, jāni suj i va jot.

27. I tončuvt ketgan takv angelan, i ahtgan takv perijam haran nile votītnīl ma hurnīl aul hur moše.

28. Vajan tastīr smokovnicanīl: hun tau togā kašlemanti; tareti luptīt, hañčīlan, išto tuj vatgīn.

29. Toho i nan, hun houtine tonme šarmentapi, haščelan, išto vatgin au pohit.

30. Šariš latam nanane, at muli tä tohim, humle tit šoho šarmi.

31. Aul i ma mulat, no am lanhanim at mulat.

32. Ton hotel amne čas atihon at haščitá, ati angelit ault, ati puv, a nahke jeg.

33. Šunšan, urhatan i hošgan, tonmos at haščilan, hun jimti lat.

34. Aku ton hojtel humle hon menuhv jimtim lupalt hučip-testá takv kvaletame uruhv takv hučanne, laves šohin harne takv ača, i au uripne laves uruhv.

35. I toho urhatan, vojlin at haščilan, hun johti hožajn kvalne, eti amne et jatt, amne tohoh ergemane lat, amne hol kes;

36. Ištobi ratgin johtim at hotsän nanin ku mag.

37. Os nar latam nanane, šohin harne latam : urhatan.

Nilekujplout pank.

1. Kit hotel honho kareh oles jejmtuhv pojrim pashane i opresnokov, i kišit arkipit i nepekinit, humle vihv tavame amelinš i aluhv.

2. No latsit: nahke ati pojrimt, ištobi ul jimti telilane aš mir keurt.

3. I hun tau oles Vifaniit prokažennij Simon kvalt, i unles pasent: jejs ne kav terim jot, hotih-har keurt oles šak tinin nardovoj lan miro, i porti jovtim terimme, šošistá tau panká tarmilne.

4. To materit očesit i latsit tank halanilt: ne kašil timil holtne aš mira ?

5. Vojlin tav tajni pertuhv tininagrou, ati pil hurum šat denarij mos, i mihv tonitme jorlitne. I at altsänil taunane.

34. kétséges a' l'upalt szó.

6. Os Jisus laves: Ul hanelan tavame, nar mos nan tavame telitilan? Tau jomas aš vares am tarmilimt.

7. Vojlın jorlit inra ošgan jortilant, i hun nırine tončuvt tajine tanane jomas varuhv, os anım inra at ončilan jortilant.

8. Tau vares, narne vatä johtes: tit elpalt lavtestä am noulim ramne kašıl.

9. Šariš latam nanane, hott at jimti sujtiltam tä evangelij pušmirt, i tonmos, nar tau vares, latvu tavea arilam.

10. I menes Juda Iskariot, aku kitkujplov hańčtahtıpanıl, arkıpt pohne, ištobi mihv tavame tanane.

11. Tan, tonme holım, čagtsıt i artesıt mihv tavane ohče; i pımtes kınšuhv tajpın lat mihv tavame.

12. Pojrım elol hotelt, hun jehtlesıt pashalnoj oš pıvme, latat tavane tau hańčtahtıpan: hott nıran tehvü pashame? man menou i lalptilou nagnane.

13. I keti kitag takvü hańčtahtıpanıl, i lati tinane: menan ušne i hojhati ninan elimholes vit kuvčın jot, menan tau jitäpalt.

14. I hotal tau tuj, latan ton kval hožajnje: hańčtap lati: hott oli gorıncä, ištobi amnane tehv pashu am hańčtahtıpanım jot?

15. I tau ninane holtitä jani korıncame, lalptam taš harme; tatt lalptitan manane.

16. Tau hańčtahtıpan menesag i johtsag ušne i hotsag, humlelates tinane, i lalptesi pashame.

17. Etmam jipalt tau johtes kit kujplou hańčtahtıpan jot.

18. I hun tan unlısıt i tesıt, Jisus laves: šariš latam nanane, aku nananıl am jotım tep, mıgtä anım.

19. Tan tušne patsıt i pımtsıt latuhv tavane motın jipalt motın: am erın ati? i motın: am erın ati?

20. Tau lates tanane pari: aku kitkujplovnil tumeltarim har-
katä am jortim pat-anane.

21. Vojlin elimholes piv meni, humle tav mosä hanšim oli:
no tuš ton elimholesne, hoth-haril elimholes piv mikti; jomasnou
ton elimholesne at teluhv.

22. I hun tan tesit, Jisus nauime vim, blagoslovitlam šajm-
testä, mistä tanane i laves: vajelan, tajan, tä tit am noulim.

23. I vim aname i blagodaritlam mistä tanane i ajsit ton-
nil šoho.

24. I laves tanane: tä tit am kelpim jalpil zavetnil, šau mos-
šošim har.

25. Šariš latam nanane, am voš at ajam vinograd oroh ton:
hotel moše, hun pümtam ajuhv jalpil oroh torim naerlaht.

26. I ergim menesit eleonskoj ah tarmilne.

27. I lates tanane Jisus: šoho nan teliline am mosim tä et;
vojlin horent hanšim oli: alilim urehme, i šau mane tulat ošit.

28. No am nonho jaltnim jipalt am hotganim naninme Galilejt.

29. Petr že laves tavane: kašpil i šoho telilesit, nahke ati am.

30. Jisus lati tavane: šarmiš latam nagnane, aš tä et, elolt.
atipil kit kes ergeli tohoh, hurum kes arthatgin amnanil.

31. No tau os pil kümınag pümtes šarmiltam latuhv, kašpil
amnane i lohčuhv nag jortilint, at artgatgin nagnanil. Aku toho-
šoho latsit.

32. I johtsit laviltane Gefsimanij mane, i lati takv hančtahti-
panne: unlan tit, am hošginim mant.

33. I vim takv jotä Petrme, Jakovme, Joanme, i pümtes pü-
luhv i tuštuhv;

34. I lati tanane: am lilim šak moše čargi; olilan tit i ur-
hatan.

35. I morče ele meim pates ma tarmilne i hošges, titmos, hun tajike, multate tavame tä čas.

36. I lates: Avva tat! nagnane šoho taji; tatalin amnanel honho tä aname, ton mant ati humle am nüram, os humle nag.

37. I pari jonhim hotsan tanme kuimäg; i lati Petrne: Simon! nag kujan? at erin van johtes aku čas urhatuhv?

38. Urhatan i hošgan, ištobi ojtahuhv nanane per ašnil; lel vagin os noul paštal.

39. I os menes i hošhes latim aku ton lahme.

40. I pari jejm hotsan tanme os kuimäg: vojlin tan šamanil tarvitenag jimtsit, i tan at hašsit nar tavane pari latuhv.

41. I johtes hurmintag i lati tanane: nan aku toho kuine i vančachtine; aš mules, jimtes čas, aš miki elemholes piv krekinit katne.

42. Kvalen, menov, aš anim mip vatgin.

43. I ratgin, hun tau latentes, jejs Juda, kitkujplov hačctah-typitnil, i tau jortilat šau atim, širi i ovte katil, arkipitnil i nepekinyitnil i jani hartnil.

44. Os tavane mip mis tavane hačču hv latim: honme am pačelilim, ton tenanki, vilan tavame i tatelan urhatim.

45. I johtes aku ton čas jomlites tau pohane i lati tavane: Ravvi, Ravvi! i pačelestä tavame.

46. Os tan punsanil katanil tau tarmilne, i visanil tavame.

47. Os aku tušpitnil širi kvane levetam junitestä tonil arkip hušme i šagrepestä tau paša.

48. Jisus tan nupilan lahme jonhtam laves: jormant horohš tarmelne jejne nan širit i ovtit jot vihv anim.

49. Šohin hotel am olsim nan paltan torim kvalt, i haččesim, i nan at vislan anim. No kareh šarmelahtuhv horinitne.

50. Tončuvt tavame kuŕiptam tulsit šoho.
51. I jomes tau jitápalt ver hum šoulil maštahtým úari úovilä tarmelt i hontit visanil tavame.
52. Os tau šulme kuŕiptam tules tananil.
53. I tatsanil Jisusme arkíp elpalne, hotal ahtkatsit šoho mat arkípit i pankit i nepekinit.
54. I Petr hočatíuv jomes tau jitápalt arkíp uš keurne johtne moš, i unles hučt jot, išiltahtes taut vatat.
55. Os arkípit i sut jántetatil kššit Jisus tarmilne tonuhme, istobi pattuhv tavame ačelne, i at hontilesit.
56. Vojlín šau har hajeril tonuhlesit tau tarmelne, os tonuhlane ačit paštimit olsit.
57. I aku materit kvalim hajeril tonuhlesit tau tarmelne i latsit :
58. Man holislov, isto tau lati, am tä katil varim torim kvalme ratilim, i hurum hotelt mat uttam kattal varktam.
59. No i tä tonuhlam aš oles paštim.
60. Tončuvt arkíp magi jatne tunčpam kitepestä Jisusme latim: nar mos nag ati nar at latan? holilín erin, nar tan nag tarmelne tonuhlat?
61. Os tau suj at vares, i pari ati nar at lates. Motíntag arkíp kitepestä tavame, i laves tavane: nag erin Hristos, pív blagoslovítlam harne?
62. Jisus laves: am, i nan hontilan elimholes pívme unlat torim va jomaske palt, i jejnát aul tulit tarmilt.
63. Tončuvt arkíp pali manimtesän takvü mašnan i laves: narnag kareh os manane tonuhit?

---

51. hont. 58. katel varktam. De az orosz szöveg: nerukotvorennji

64. Nan holislan torim luketane; humle nan numtint? Tan os šoho suditlesänil tavame vinovati ačelne.

65. I pümtesit to materit sa'guhv tavu tarmeletane i lepszav tavu veša i vonuhv tavame i latuhv tavane: hašliln? i hučit voh-sänil tavame pojtitnil.

66. I hun Petr kvann oles jolit, johtes aku arkip inkitnil,

67. I hontim Petrme išiltahtnat, šunšistä tavame i laves: i nag olsin Jisus nazorjanin jot.

68. Tav ele arthates latim: at haučilim i at numlitilim, nar nag latan; i kvaless toul toho uš keurne, i tohoh ergemes.

69. Inkij os hontim tavame pümtes latuhv tatt tunšpitne: tä har ton haritnil.

70. Tavü os arthates. I morče mulim jipalt tatt tunšpitnil os lavset Petrne: kalin nag tonitnil, vojlin nag galilejanin, i nag lah šavın ton vojv

71. Tavü os pümtes takvame eruhv i nultuhv: at haučilim tä elimholesme, hotih-har mos latine.

72. I ton čast tohoh ergemes motintag. Tončuvt numelmateštä Petr lahme tavane latim harme Jisusnil: alpil ati pil tohoh ergemi kit kes, nag arthatgin amnanel hurum kes. I kvane kvalim pümtes lunčuhv.

Atkujplout pank.

1. Raštal hol kes arkipit, starejšinıt i nepekınıt jot i sovjet šoho prigovor varim persesänil Jisusme, tatesänil i misänil Pilatne.

2. Pilat kitepeštä tavame: nag erin judejit naer? Tav os pari laves tavane: nag latan.

3. I arkipit vinitlesänil tavame šav uril.

4. Pilat os kitepeštä tavame latim: išto že nag ati nar pari at latan? vojlin nečuv šavü nag pankinne vinovat aš.

---

72. alpil pil ati pil.

5. No Jisus ati nar pari at lates, toho išto Pilat pakses.
6. Pojrim kašil že tavü tarteles tanane aku polin har, hotiharme vovganil.
7. Tončuvt oles aku mater, namä Varavva, unlip turmat mot polin harit jot, hothart kühštane latt alesit holesme.
8. Mir pümtes čišguhv i vovuhv tonme, išto Pilat šohin lat vares tanane.
9. Pilat pari laves tanane: nürine erin, ištobi am taretalim nanane judejskij naerme?
10. (Išto arkipit misänil tavame kuvrišlam)
11. Os arkipit kujtsanil mirme, vovuhv, ištobi taretestä tanane Varavvame.
12. Pilat os pari latim laves tanane: nar že am varem ton har jot, hoth-harme nan lavilan judejskij naeri?
13. Tan os čišgemesit: pernane vonhalin tavame!
14. Pilat laves tanane: vinčt nesir lu' tau vares? Os tan kümün pümtsit ojguhv: pernane vonhalin tavame!
15. I Pilat mir erp mos taretestä tanane Varavvame; os Jisusme vonhistä i mistä pernane vonhuhv.
16. Tončuvt hontit tatsanil tavame kval keurne, ton oles sut-kval, i ahtsanil hont kavim šoho.
17. I maštesanil tavame bagrānicil i sägsit jutpın jejvıl hulpme, punsänil tavü tarmiletane.
18. I pümtsit pačelahv tavame: pače olen, judejskij naer!
19. I vonhsänil tavame panketanil su-jejvıl, i sałgesit tavü tarmiletane i tunčepalim šanši hošgesit tavane.
20. I hun vahnitesänil tavame, levetsanil tavnanil bagrāni-

came i maštsänil tavame takvü mašnane, i tatsänil tavame pernane vonhne kasil.

21. I erkelesänil pohti jomat aku materme kirineanina Simona, Aleksandr i Rufa jegme, ojtänil jomip harme, almuhv tavu pernatä.

22. I tatsänil tavame Golgofa ma tarmölne, nar hašhti: lobnoj ma.

23. I mïglesit tavane ajuhv orohv smirne jot, os tau at vïstä.

24. I tavea pernane vonhim harit urtsit tavü mašnan, rastim ton mos šerep, hon nar vihvü.

25. Čas os oles hurmit, humle tavü vohves pernane.

26. I oles numin hanšä tavü vinovatä hanšim: judejskij naer.

27. Tau jotä pernane vohvïs kit horohš, aku harme jomaske palne, os motinme tavü almih palane.

28. Toho šarmes horent hanšim har: i horohčit čuvne eseploves.

29. I sohti jomp harit čoritesänil tavame, tank pankanil najgeltam i latim: torim kval porti jovtap i hurum hotol mant varip!

30. Jältaptalin nakvin i vojlen pernanil.

31. Aku toho i arkipit i nepekinit magintam latsit motin motinne: mat harit jaltiptalip, os takvin vatä at johti jältiptuhv.

32. Hristos, Israilskij naer, takvü aü vojle pernanil, ištobi man uslovü, tončuvt agtov. I tav jotä pernane vonhim hari vahni-tesi tavü targe.

33. Hotit že čas čuvt jimtes jejpimag čar lahvü, i oles ontollovit čas moše.

34. Ontollovit čas čuvt ojgemes Jisus sujin turil latim: elej,

elej, lamma savahfani? nar hašhti: am tormím, am tormím! isto-nag hu'ťipteslín aním.

35. Aku materít tatt tušpítñil titme holím latsít: an' Ilijame-vovitä.

36. Os aku hajtmles tatestä seni uksusín i su-jevne náltam-ajtestä tavame latím: tunčan, šunšov, johti amne ati Ilija jole vñhv-tavame.

37. Jisus že ojmát sujín turíl, taretestä lelme.

38. I hašp av torím kvalt manímtahtes kit mane, numíE-jole moše.

39. Šat pank, tau lařtä tunčím har, hontím, isto tau tä jáni-suj jot taretestä lelme, laves: sariš, tä elímholes oles torím pív.

40. Olsít tatt i net, hočanil tušpít, hoth-harít keurt olsag i Marija Magdalina, i Marija visnúv Jakov i Josij i Salomij čukvaníl,

41. Hoth-harít i tončuvt, hun tav oles Galilejt, jomitesít tau-jitápalt i služitesít tavane, i mot šau har, akvat tau jortilat jejm-hart Jerusalimne.

42. I hun etmes (vojlin tit oles pätñice, tit ton, hotel subote-elpalt),

43. Johtes Josif arimafejskij, jomas, sovjetnik, hothar urha-tes aku šoho torím naerlahme, šimeges tuhv Pilat pohne i vovistä Jisus náulme.

44. Pilat pakses, isto tau noh holes, i šat pankme vovelam, kitepeštä tavame, hočat amne ati holes?

45. I šat pankñil kačelam, noulme mistä Josifne.

46. Tau jovtestä šovilme i jole vim Jisusme manitestä tonil, i punestä tavame homelne, hoth-har šagrim oles kau keurt; i ho-mil au pohne pagertestä kaume.

47. Os Maria Magdalina i Maria Josij šušsag, hote tavame-punsanil.

Hotkujplovit pank.

1. Subote mulim jipalt Maria Magdalin i Maria čukv Jakovne i Salomije jovtsit aromatit, ištobi menuhv lavtuhv tavame.

2. I šak alpel sat elol hotel johtsit homelne, hotel pakepane latt,

3. I latat tank halanilt: hon ele-pagertitā manane kavū homil avnil?

4. I šunšpam vaganił, išto kavū pagertoves: i tavū oles šak jāni.

5. I homelne tum, hotsānel ver humme sajriš mašnīm unlīp harme jomaske palt, i pilmesit.

6. Tau os lati tanane: ul pilan, nan kišine pernane vonhīm Jisus nazorejme; tavū jāltes, tit tavū atim; tā tit matā, hott tavū kujes.

7. Menan, latan tavū hańčahtipanne i Peterne, išto tavu hojhati nank elpalt Galilejne: tatt tavame hontilan, toho tavu lates nanane.

8. I jārte kvalim hajtimlesit ele homilnīl; tan tarmelane jejs torgetahtne i pilne aš; i ati honne ati nar at latsit, ton mos išto pilsit.

9. Jisus že jāltīm alpil sat elol hotelt, holthates elolt Marij Magdalinane, hoth-harnīl kvane ketes sat asraj.

10. Tau menes i lates tau jotā olīm hartne, hoth-hart tuštsit i lušsit.

11. Os tan holem, išto tau lileu, i išto tau ustā tavame, at agtesit.

12. Ton jejpalt mat tastirīl holthates tananīl kit harne lonht, hun tin jomsag paulne.

13. Tin johtsag i suj pattsag mot haritne, no tinane at agtsit.

14. Voš jejolt aku kujplou (hańčahtipitne) pasent unlimanīl

čuvt holthates i suhsan tanme at agtnan i kühči šim ošnan mos, i isto tavea um hartne jältimag at agtsan.

15. I laves tanane: menan mir lahvü, latelan evangelijme šohin puhne.

16. Hon agti i pernil punkti, ton har jälti; os hon at agti, suditlahti.

17. Os posit agtöpitne jejmtat titet: am namemtil pümtat ketuhv asrajitme, pümtat latuhv jälpil lanhütil;

18. Pümtat vihv katil pupihurítme, i kaš ajgit ačel ošp mater, moš at vari tanane; katanil punganil i tan jimtat puši.

19. I tont pojrihš latim tanane titme alimkates aulne, i untes Torim jomaske palt.

20. Os tan menesit, sujtiltesanil šohin mat, pojrihš notne i lah nogrimtane ačil posit, hoth-harit tau jitäpalt jimtelesit. Amin.

Jomas samoderžavnejšij jävi naer man Imperatorov Aleksander Pavlovič šohin Rossine šotin naerlah keurt talmišlahtsag tä kit Evangelistag Matpi i Marko, Tupil ruš biblejskij pankit lavim aš hočetag, titine kašil ešgelap lelitme jältiptap nanil, hoth-har vojles avilnül, Tupil uš kit palt olp manči atim kašil, Hontin mant.

Tä talmišlane aš jot nergesesi jolil Tupil kafedralnago sobora blagočinnago klučara protoierea Petra Felicina, Tupil jolpal mot uš Trojickij i Ličš duhosošestvisvekij Torim kvalitnül pričetnikit Grigorij i Georgij Popovi.

---

17. pos, de a' mondat a' többest kivánja.

A' szótárban felvett szók abban a' rendben következnek, a' mellyet a' Máté evangéliumánál elfogadtam. Szándékom vala ugyan egyedül azt tenni ki, a' mi a' IX. kötet szótárában nincs meg, vagy a' mivel az ottani tévedéseket helyrehozhattam: de néhol ismétlések is fordulnak elő, mellyekért az olvasó, úgy hiszem, nem fog haragunni.

Az idegen szókat is azonképen kijeleltem, mint a' IX. kötetben.

Mivelhogy a' Máté evangéliumából is idézek, ezt *Mát.*, a' Márkét pedig *Mr.* betűkkel jegyzem.

SZÓ-TÁR.

A.

aj iv, iszik; *ajne* vendégség. Mr. 6, 21. *ajne-tene ma* vendégségi hely. Mr. 12, 39.

ajelahv iddogálni, inni. *vagan johti amne ati ajelahv ane, hot-harme am ajuhv pümtilem* erőtök van-e vagy nincs inni a' poharat, a' mellyet én fogok inni. Mát. 20, 22.

aht gyűjt, szed.

ahne pos szedő idő, szedés ideje. *kaš smokvít ahne pos i čas jimti* ámbár a' figék szedése ideje és kora vala. Mr. 11, 13.

ahtilat gyülekezik, *ahtilatne ma* gyülekező hely, gyűlés, gyűlekezet. *untuhv elol matne ahtilatne i ajne-tene mat* ülni első helyekre a' gyűlésen és vendégségen. Mr. 12. 39.

agem, *agm* betegség; *agm ošp* betegséget valló, beteg. *agm ošp hart rastelahtsít tau tarmılne, ištoči hojltahuhv tau alge a' betegek* rohanának ő reá, hogy érjenek hozzá (megillessék őt). Mr. 3, 10.

agt, *agtuhv* hinni.

agtkat hinni. *at telili šimetatıl, os agtkati* nem kételkedik szívében, hanem hiszen. Mr. 11, 23.

al fel, *ali* vagy *al'* reá, hoz, be. *i nerites jáni vot, humpit volhtesít kerep ali 's támada* nagy szél, a' habok becsapkodának a' hájába. Mr. 4, 37.

al'ge hozzá, reá. *hojltahuhv tav al'ge* érni ő hozzá. Mr. 3, 10.
Szeret más viszonzókkal társulni, p. o. *hot-al'* merre, hová felé; *jol-al'* lefelé, *el-al'* elfelé, előre, rajta.

al öl.

alk öletik, (*alkim, alkın, alkä* öletésem, -en, -e). *alkat* ő öletése. *elimholes pivv mikti elimholes katne, i jole alganil tavame, i alkat jipalt hurmit hotelt jälti* az ember fija adatik az emberek kezébe, 's megölik őt, 's öletése után harmad napon feléled. Mr. 9, 31.

alt hágy, enged.

at alt nem hágy, nem enged, nem helyesel. *tav asrajit kvane ketes i at altsan asrajit latuhv* ő az ördögöket kihajtá 's nem hágyá az ördögöket szólni. Mr. 1, 34; — *i at altes jomuhv tav jítá-palt atihonne Petrnül targe* 's nem engede menni ő utána senkinek Péteren kívül. Mr. 5, 37. — *at altsanil tan nene* 's nem helyeslék (azt) ők a' nőnek. Mr. 14, 5. — A' IX. köt. 204. lapján is előfordúl e' szó, így: *at alti kurmint zapoved torimne* nem engedi a' harmadik parancsa istennek.

at el hagyogat, enged. *ton vojpp tastiril at altlelan tavame atinar varuhv taku jegü kašil amne taku čuktü kašil* azonképen nem engeditek őt semmit tenni a' maga atyja vagy maga anyja kedviért. Mr. 7, 12.

alm emel.

alimkat emelkedik. *i tont pojrihš latim tanane titme alimkates aulne* 's akkor az úr mondván nekik ezeket, fölemelkedék az égbe. 16, 19.

ač, aš dolog. — A' Satigin fordításában *aš*; *vozne aš* megszólítás.

sujtne ač dicsőség. *laven minane untuhv nag pohint, aku harne jomas palne, os motinne almih palne, nag sujtne ačint* mondá nekünk (kettőnknek) ülni nálad, egyiknek jobbfelé 's a' másiknak balfelé a' te dicsőségben. Mr. 10, 37.

kühšitane ačit rosszaságok.

hajer ačit álnokságok.

cseremtal aš szemtelenség.

numittal aš bolondság.

haltal aš titok.

tulmentane ačit lopások.

tunčene aš gögösség. Mr. 7, 22.

jeg aš ma haza. Mr. 6, 4.

telim aš teremtés. Mr. 10, 6.

torgetahne aš reszketés.

pilne aš félelem.

ašletahv dolgozni. IX, 207. lap.

ačel halál.

ačel ošp mater halálos valami, mérges.

ačint.

ačintap bizó, reménylő. *šak va pojlahne ačintap haritne tuhv torim naerlahne* nagyon erős (dolog) gazdagságba bizóknak bémenni az isten országába. Mr. 10, 24. — E' szó a' *bizni, reményleni, kívánni* értelemben a' Satigin fordításában is több ízben előfordúl így írva: *asent p. o. čtobí man tunčesov torim ilpalt ereptane i asentane jurtil, kumle piv tat ilpalt* hogy mi álljunk isten előtt szeretettel és bizalommal, mint fiú az atya előtt. IX, 201. lap. — *timil aš kivirt at karih asentahv manon* ezen dologban nem kell reményleni nekünk. U. o. 202. lap. — *aš tavnonil asenti* dolgot, valamit reményl tőle. U. o. 204. lap. — *vul asentin angve ereptane kolis nag* ne kívánd feleségét a' te felebarátodnak. U. o. 206. lap.

ase szük, szoros; vajjon »csak« is? *ase náre voj* csak topán, zsólya. *no ončuhv ase náre voj i at vihv kit mašne* hanem bírni csak topánt és nem vinni (magával) két ruhát. Mr. 6, 9.

asem fő-al. *os tav kujes pošimt asmü tarmült* és ő fekszik **vala** (a' hajó) hátuljában fő-alon. Mr. 4, 38.

(*osem* fő-al).

as' dolog, IX, 207. *votne aš* megszólítás; *torim ereptane aš* isten szeretete.

ašletahv dolgozni. *kot kotil kivirt ašletahv, ašleten aš, kon narne votvis, a satit kotil majin torimne* hat napon dolgozni, dolgozó ügyet, a' minek neveztetik, de a' heted napot add istennek. IX, 204. lap.

ari sok, *ari har* bőség, ellenkezője *oštal har* szegénység. *šoho punsüt tank ari harannül, a tau oštal harannül punestü šoho, nar ončes, šoho takv tene-ajname* mind tevének a' magok bőségébül, de ő a' maga szegénységébül tevé belé mind, a' mije **vala**, minden ő enni-inni valóját. Mr. 12, 44.

arig? *arig hotel* ítélet napja. *kigneiov jimti Sodoma i Gomorne arig hotel, atipil ton ušne* könnyebb lesz Sodoma és Gomorának az ítélet-nap, hogysem azon városnak. Mr. 6, 11.

aromat fűszer (or.) *jovsüt aromatit, ištobí menuhv lavtuhv tavame* vevének fűszereket, hogy menni és mosni őt. Mr. 16, 1.

art, *artuhv* 1) megtagadni, 2) fogadni, igérni. *naer tušne pates, no nułtımata mos i takv mujan mos at nuves artuhv tavame a' fejedelem szomorúságba esett, de esküvése miatt és vendégei miatt nem akará elutasítani őt. Mr. 6, 26. — tan tonme holim čagtsit i artesit mihv tavane ohče ök azt hallván örvendének 's igérének adni neki pénzt. Mr. 14, 11.*

ele artuhv megvetni; ele artim megvettetett. elimholes pivne šau kareh mučtahtuhv i j'jmtuhv ele artımag peš haritnıl i arkepıtınıl i nepekınıtınıl az ember fájának sokat kell szenvednie 's megvettettek lennie a' vénektől, főpapoktól és írástudóktól. Mr. 8, 31.

arthat és artgat = arkat elfordul valamitül, megtagad valamit. anı tü et, elolt atıpıl kit kes ergeli tohoh, hurum kes arthatgin amnanıl még ma éjjel, előbb hogyses kétszer szól a' kakas, háromszor fordulsz el tőlem. — kašpıl amnane i lohčuhv nag jortılınt, at artgatgım naganıl akár nekem halni is (kelljen) te veled, én nem fordúlok el tőled. Mr. 14, 30, 31.

atim (*atem*) nép (ember), *puš atım egész nép. tavanıl pilsıt, ton mos isto puš atım pakses tau hančtane ačetane tőle félnek vala, mert hogy az egész nép csudálkozott az ő tanításán. Mr. 11, 18.*

attek (*attek*) vám; *attek atne ma vám szedő hely. Mr. 2, 14.*

apostol (or) apostol. *i vares kitkujplov apostolıtme, ištobi tan olsıt tav jötü 's teve tizenkét apostolt, hogy legyenek ő vele. Mr. 3, 14.*

amel; *amelın* gondos, bölcs, de álnok is; *amelınıš* álnokul. *kišıt arkıpıt i nepekınıt humle vihv tavame amelınıš i aluhv keresik vala a' főpapok és írástudók, hogyan vinni (fogni) őt álnokul és megölni. Mr. 14, 1.*

E.

ejn iny, állkapeza, orca. *am ketam am sujmapım nag ejnın elpalt én küldöm hirdetőmet te orczád előtt. Mr. 1, 2.*

el.

el-har más. *Simon i toul el-harıt hajtemlesıt tau jejtápalt Simon és tőle (rajta kívül) mások menének ő utána. Mr. 1, 36.*

elın távul, kívül. *nanane majvis hančuhv haltal aš torım naerlachne, a tonıtne, hotih harıt elın, šoho olilali priččıt keurt nektek.*

adatott tudni titkát az isten országának, de azoknak, a' kik kívül (valók), minden példabeszédekben van. Mr. 4, 11.

elal' előre, rajta. tau lati tanane: nečuv nan paltant nan? elal'!
šunšel'an ő mond nekik: hány tinálatok a' kenyér, rajta! nézzétek meg. Mr. 6, 38. — *erkelesan takv hančtahtepan tuhv kerepne i menuhv elal' mot palne* kényszeríté maga tanítványait beszállani a' hájába és menni előre más oldalra. Mr. 6, 45.

elpalt eleve, előtt. Mr. 14, 8.

elk torim tulsó világ. *at vinitü . . . elk torim inra obne lelme* nem venne a' tulsó világban örök életet. Mr. 10, 30.

el év. *tatt aku mat ne mučtahtip har kelp migne agmil kitkiplou el* ott egy valamely nő, kínlódó vért adó betegséggel, tizenkét éve. Mr. 5, 25.

es ész, *es-tal* esztelen, tudatlan. *tau laves tanane: ne uš to i nan toho ustalit?* ő monda nekik: már tí is olly esztelenek, tudatlanok? Mr. 7, 18.

eserem, *eserm* szemérem.

eseremtal aš szemtelenség. Mr. 7, 22.

esep (tör) gondolat, vélemény, díj.

esepl gondol, hasonlít, figyelmez. *i eseplesanil tavame, at erim jältiptitü tavame subote hotolt, ištobi vinitlahv tavame* és megfigyelék őt, vajjon nem gyógyítja e azt szombat napon, hogy vádolni őtet. Mr. 3, 2.

narag esepliganil minek tartanak? *lonkt kitilesan takvu hančtahtipan, latim tanane: narag anim esepliganil elemholesit?* útban kérdezé maga tanítványait, mondván nekik: minek tartanak engem az emberek? Mr. 8, 27.

ešg (névszó és igeszó) dics, dicsér, hálál; *esekedik, esdik vim sut nan i ešgim torimme manitestü* vevén a' hét kenyeret, 's hálákat adván istennek megszegé. Mr. 8, 6.

ešgelap esedező, kívánó. *ešgelap lel esdö, kívánó, lélek. titine kašil ešgelap lelitme jältiptap nanil* az éltető kenyérbül esdö lelkek táplálására.

er, *eruhv* átkozni. *tavü os pümtes takvame eruhv i nultuhv: at hančilim tü elimholesme* ő pedig kezdé magát elátkozni és esküdni: nem ismértem az embert. Mr. 14, 71.

erilim (esküvel) kényszerítlek. *torimil erilim naginma, ul mučtalin anim* istenre kényszerítlek téged, ne kínozz engemet. 5, 7.

eri ének.

erg énekel; *ergene* ének. *torim at lavi ergene, kontlane kul' ergen* isten tiltja énekelni, hallgatni a' gonosz éneket.

er kell, tetszik; *er-ö*.

er-h erő; *erkem*, — *n*, *erkä* vagy *erketä*. *tau tü erketatil i as-rajitme lavgan ö* ez erejével az ördögöket is szólítja. Mr. 1, 27.

ert szeretet, *erte vihv* szeretetbe venni, megkedveleni. *Jisus tavname šunšpam erte vistü tavame* Jézus reá nézvén megkedvellé őt. Mr. 10, 21. — Ebbül látjuk, hogy *erttal-t* kell írni nem *ertal*, a' hol e' szó előfordúl, mint Mát. 24, 9: *tončuvt mihv pümtovan mučtahv i alptahv i jejmtine erttal* (nem *ertal*) *šohen atemetne am namem mos akkor* el fognak árulni, kínra és ölésre, 's lesztek szeretet nélkül (gyűlöletesek) minden ember előtt én nevem miatt.

ertpane aš köszöntés. *urhatan nepekinütnül, nürp hart jomitahtv hoče mašnitil i hontlahv ertpane ašme* örködjete az irástudóktul, a' kik akarnak hosszú ruhákban járni és hallani a' köszöntést. Mr. 12, 38.

ereptane kolis felebarát. *vil ašentün angve ereptane kolis nag, vil ašentün kval ereptane nügün* ne kívánd feleségét felebarátodnak, ne kívánd házát felebarátodnak (annak, ki téged szeret). IX, 206. lapon.

erptes szeret, aggódik valamin. *hotih-harüt erptesit tü olne torim i ohče molme* a' kik aggódnak e' világon és a' kincsen. Mr. 4, 19.

et est.

etn esteledik, *etmes* esteledett; *etmam jipalt tau johtes kitkuj-plou hančtahtüpan jot* elesteledése után ő jöve tizenkét tanítványai-
val. Mr. 14, 17.

etelal esteledik. *ma tit tatil, a lat voš etelales* a' föld itt üres, 's az idő már elesteledett. Mr. 6, 35.

I.

isan? *an isan tujantov Jerusalimne ime . . .* megyünk Jeruzsálembe. Mr. 10. 33.

is árnyék. *tareti jani talit, isto tav išä jolpalt tiglélap ujt tujthatuhv tajgüt* ereszt nagy ágakat, hogy árnyéka alatt a' madarak elrejtőzhetnek. Mr. 4, 32.

iš, *ič* nén. *hon varitü torim erhme, ton har kač amnane i iš i čuk* a' ki teszi akaratját, az öcs nekem és nén és anya. Mr. 3, 35.

išem hőség. *Úgy látszik, hogy a' tő iš, 's az išem szó igés névszó, mert van:*

išiltaht melegedni. *Petr hočatiuv jomes tau jitüpalt arkip uš keurne johtne moš, i uules hučit jot, išiltahtes taut vatat* Péter távulról mene ő utána a' főpap házába jutásáig, 's ott üle a' szolgálkkal, melegedék a' tűznél. Mr. 14. 54.

ivolt utoljára. Már IX, Szótár. 26. lap. az *elolt* szóval akartam felvilágosítani. Most bizonyos előttem, hogy a' *jej* utó, *ji* vagy *ij* is; tehát a' mint van *el-bül elol* = első, 's *elolt* elsőben: úgy van *ji*, vagy *ij-bül jivol* vagy e' helyett *jivol*, *ivol*, 's viszonyraggal *jivolt*, *ivolt* utoljára. Bizonyossá teszi a' *jejolt* szó, melyet láss.

O.

ojmeh rokon, szüle. *migtä jegpüv kačame ačelne, i jeg püvame, i tunšpat püvüt ojmehanil tari* eladja a' bátya az öccsét halálba, 's az atya a' fiát, 's feltámadnak a' gyermekek a' szüdjük ellen. 13, 12.

(*ojmah* a' hitvesek rokona, sógor.)

ojtä mező. *hon ojtat, at jonhi pari vihv takvü mašnatä a' ki a' mezőn (van), ne forduljon vissza, venni a' maga ruháját.* Mr. 13, 16. — *erkelesanil pohti jomat aku materme, ojtanil jomip harme, almuhv tavü pernatä* kényszeríték mellettök elmenőben egy valakit, a' mezőről jövőt, elemelni ő keresztjét. Mr. 15, 21.

ojtaht oldódni. — *urhatan i hošgan, ištobi ojtaktuuv nanane per ašnel; lel vagin, os noul paštal* örködjetek és imádkozzatok, hogy oldódjatok a' kísértetből; a' lélek erős, de a' hús erőtelen. Mr. 14, 38.

okov (or.) béklyó. *tavü vathal oles persam okovitil i segiritil* ő néha meg volt kötve béklyókkal és lánczokkal. Mr. 5, 4.

ohersom, *ohirsom* világ vége.

ohirsomin véges, végső. *ul pilan, ton mos kareh titne oluuv, no tit os pil ati ohirsomin* ne féljete, mert meg kell annak lennie, de az még nem végső. Mr. 13, 7.

ol val . . .

olh különvaló. *i utsüt olh paši šat čuvil i atpın čuvil és ülének* külön való rendbe, százával és ötvenével. Mr. 6, 40.

olt ölt, ólt, varr. *atihon at olti laltame jülpil harnil peš maš-nane* senki sem ölt (ólt) foltot újrul ócska ruhára. Mr. 3, 21. — Kérdés a' vogul *olt* a' magyar *ölt* vagy *olt* szónak fele-e meg inkább? Kérdés továbbá, mi különbség van eredetileg az *öltés* és *oltás* között? Molnár Albert előtt a' kettőnek alig van különbsége, mert mind *ölt*, mind *olt* »inserir«, lásd Kresznericsnél. Az akadémiai Nagy Szótárban az *ölt* ige alatt felhozott szólások se mutatnak különbséget a' két ige közt. A' vogul nyelvben *ulem* ruha, *maš* és *mäs* öltözik ruhába. Az *ulem*-nek töje *ul* benható ige, mellynek származéka *ul-t* kiható ige, magyarul *ölt*. Az *ult* mellett, úgy látjuk, *olt* is van ott; 's ha nem azonosak, nagyon közel valók. A' vogul *maš*, *mäs* = öltözik, és *mašt*, *müst* ölt. Ennek magyar megfelelője a' *mez-it*, *mez-telen* (tehát *mez-telen*) szókban van meg. Talán nem csalatkozunk, ha a' vogul *olt* szót mind az *ölt* mind az *olt* igével magyarázzuk.

onč, *ončuhv* bírni, vallani.

ončil bírni, viselni szokott. *Joan mašne ončiles verblud šarnil* János ruhát visel vala teveszörbül. Mr. 1, 6.

oč harag, indulat.

očet és *ošt* haragszik. *tonme hontim Jisus očtes i laves tanane* azt hallván Jézus, megharaguvék 's monda nekik. Mr. 10, 14. — *oštel* u. a. *i šunšpam tan tarčanil kühšt im oštelam tan kühči šimanil* *targe* 's nézván reájok neheztelődve és haragudva az ő rosz szívök-re. Mr. 3, 5.

očtal haragít, boszant. *jorlalın nakvü jegin i nakvü čukin; i očtahtip jegme amne čukme, ačelil holi* tiszteljed te atyádat és te anyádat; 's az atyját vagy anyját boszantó, halállal hal meg. Mr. 7, 10.

očtıpt magán kívül lenni, eszétül eltávozni. *holim tau vat harran menesit vih tavame, vojlin latsit, isto tavu oles očtıptam* hallván az ő közelvalóji elmenének érette, mert azt mondják vala, ime ő magán kívül lett (eszétül eltávozott). Mr. 3, 21.

os, *as* lyuk. *vojlin jülpil lalte manımti peš harnil, i os jejmti jängag* mert az új folt leszakad az ó ruháról, 's a' lyuk lesz nagyobb. Mr. 2, 21.

os meg, megént, megint. *i os jole varetestü, isto at hančitü holesme* 's megint eltagadá, hogy ismeri az embert. Mát. 26, 71.

oš juh, oš-püv bárány. *hun jehltlesit pashalnoj oš püvme* mikor vágják a' husvéti bárányt. Mr. 14, 12.

oš bír, vall, van neki, tart. *Joan hančtahtipit ošit i farisejskoj pičit* János tanítványai tartották a' farizeusi bűjtöket is. Mr. 16.

ošne bíró, valló; *ošnag* bíról, vallól. *vaganil asraj ončim harme, hotih-har keurt oles legion, unlim i maštim i jomas numt ošnag* láták az ördögöt valló embert, a' kiben legion vala, ülve és öltözve és jó eszet vallva. Mr. 5, 15.

ošne har vagyon. Mr. 3, 27.

ovil, *ovl* (*aul*) kezdet és vég. *aku toho i Satan, mantim kvales takü takü tarmelane i urthati, at jimti nofrag, no johtes tavü ovlä* úgy a' Sátán is, ha maga ellen támad, megoszlik, 's nem lesz erőssé, hanem eljött a' vége. Mr. 3, 26. — IX, Szótár 33. lap. *ovle* áll. A' tö nyilván *ovl*, *ovil*, mert = *aul*, 's birtoki ragokkal: *ovlem*, *ovlen*, *ovlä*. Az éjszaki vagy szoszvai nyelvben is *aul* kezdetet jelent és véget.

opresnok (or) pogácsa, kovásztalan kenyér; *opresnokov* kovásztalan kenyéré. *kit hotol honho kareh oles fejmtuhv pojrim pashane i opresnokov* két nap után kellett vala lenni bajramnak (husvét) és kovásztalan kenyéré-(nek), azaz pogácsa ünnepének. Mr. 14, 1.

U.

u, *uhv* látni. *laves tavane šunšpuhr, a tau pušmes i pümtes uhv šoho laki* monda neki fölnezní, 's ő meggyógyula 's kezde látni minden felé. Mr. 8, 25.

us látott. *i ratgjn šunšpam ati nar voš at usit, no nahke Jisusme tank jotanil 's hirtelen felnézvén semmit már látának, hanem magát Jézust magokkal együtt.* Mr. 9, 8. — *i kul vilit, hunusänil tavame, patilesit tavü elüpalt* és a' rossz lelkek, midön meglátták őt, rohanának ő eleibe. Mr. 3, 11.

ujp meglát. *vitnil kvane kvalep'lanat lat ujpestä Joan aulit urthatanil* a' vízbül kikelték meglátá János az egek megoszlásukat (nyilásukat). Mr. 1, 10.

ujl, *ujil* (viszonyzó) vajjon az *u*, *uhv* igének származéka-e, vagy az éjszaki *ujlt* = által-hoz kapcsolható? nem tudom; de mint viszonyzó a' III. csoporthoz látszik tartozni. A' IX. Szótár 34. lapján felhozott példákhoz vedd a' következőket: Mr. 2, 12-ben ez *εξήλθεν ἐναντίον πάντων* az orosz fordításban így áll: višel pri vseh (ki mene mindnyájok előtt), de a' vogul fordítás így mondja: *kvane menes šohin har olne ujl* ki mene minden ember ott voltával? láttára? a' magyar fordítás is így: kiméne mindeneknek láttokra. — *humle tau tus torim kvalne Aviafar arkip olne ujl* a' mint ő bément isten házába, Abiatar főpap idejében. Mr. 2, 26. — *íul ašú mos i app jortet olne ujl laves mihv tavane* esküvése miatt, és a' vendégek ott volta miatt monda neki adni. Mát. 14, 9. — *lonht jomanil ujl nar latsan hute?* az úton mentetőkben mit mondatok magatok közt? Mr. 9, 33.

Minden példában az *ujl* szó igével vagy igésnévvel jár, tehát olyan szófűzetet ad, mint az *olne ma lakás*, *varne aš tett*, *hošgene aš imádság*, *olne lat idő*, *volta*, *nag pičelanen mant te bőtelésedkor* stb.

uksus (or.) eczet.

uksusin eczetes. Mr. 15, 36.

ul' állat, vad, egyebütt *uj*. *i rovtnat mant jimtes isto to pates lonk vati*, *i tíglesit ult i nahvsanil tavame* 's vetésében lön, hogy némelly esett az út mellé, 's (oda) repülének az állatok 's felkapdosák azt. Mr. 4, 4. — Úgy látszik tehát, hogy az *uj* szó inkább *ul'*-nak volna írható.

unipiv (or. *skamja*) lóca, *lovtat anit*, *kuvšinüt*, *patit i unipivüt* mossák a' poharakat, korsókat, edényeket és lóczákat. Mr. 7, 4.

učint lát (alkalmasint *u-* és *čint* képző). *atihun man atinar távojp at učintesvu* soha mi semmit illyet nem láttunk. Mr. 2, 12.

unl ül, *unlip* ülő, *unlip jeju* ülő fa, pad. Mr. 4, 21.

uš város, de kerítés vagy gyepű és ház is. *aku mat elimholes unteles vinogradnik i multestä ušil* egy valamely ember ültete szőlőt, 's körülvevé gyepüvel. Mr. 12, 1. — *Petr hočathuv jomes tau jitäpalt arkip uš keurne* Péter messzirül mene ő utána a' főpap házába. Mr. 14, 54. — *tau menes i pümtes latuhv lov uš keurt*, *nar vares tavane Jisus ő mene* 's kezdé beszélni a' tíz városban, mit tett neki Jézus. Mr. 5, 20.

ur őriz, uralkodik. *urat atimítme* uralkodnak az embereken.

Mr. 10, 42.

urves őriztetett. *os oles tatt jáni puris ane, hotih-har urves ah tarmilt* de volt ott nagy disznó nyáj, a' melly őriztetik vala a' hegyen. Mr. 5, 11.

uríp, urp, urep (örv) őrző. *puris urípet os hajtemlesit i latsit us keurt a'* disznó örök pedig elfutának és megmondák a' városban.

Mr. 5, 14.

urne ma, vagy mag ország. *kaš nar nag amnanil vovelen, migim nagnane, i urne magemnil palä moše akármit te tölem kérsz,* megadom neked országomnak felőig is. Mr. 6, 23.

ureh, urih fogság, ör. *hun Joan mim oles urihne, jejs Jisus Galilejne* midőn János fogságba adatott volt, Jézus mene Galileába.

Mr. 1, 14. — *ton čast naer ketes ureh, laves tatuhv tau pankä akkor a'* fejedelem elküldé egy őrt, parancsolá hozni ő fejét. Mr. 6, 27.

urih-tal ör nélküli. *šalelesan tanin, tonmos isto tan olsit jormant ošit urih-tal* megsajnálá őket, mert ők valának mint juhok ör nélkül. Mr. 6, 34.

ur ar-at, vág.

ureh arató, vágó. hun os ponši urleh, ton latt ketitü ureh mikor pedig érik a' gyümölcs, akkor küldi az aratót. Mr. 4, 29.

urel vág, arat stb.

urt, *urtuhv* osztani.

palä urtuhv fel-, elosztani. nar torim neges, tonme elimholes pali ul urtate a' mit isten megkötött, azt ember fel ne bontsa. Mr. 10, 9.

pali urthat feloszlik, megnyílik. *Joan ujpestü avilit (aulit) pali urthatnanil* János látta az egek megnyilatkozásukat. Mr. 1, 10.

ut, *unt* ül.

utt ültet. *vojlän ton kalin Irot ketim vim Joanme uttestü turmane* mert az a' Herodes küldvén és megfogván Jánost ültette fogságba. Mr. 6, 17.

K.

kau, *kav* kő. *vajlin at numtisnag jejmsüt hünit tarmilt, ton-čuvt iš o tan šimanil kau hojtıl oles* mert nem emlékezének a' kenyerekre, merthogy ő szívök kő módu vala. Mr. 6, 52. — *punes'tü tavame homelne, hoth-har šagrım oles kau keurt; i homıl au pohne pagertestü kaume* tevė őt sírba, a' melly vágva vala a' kőben; 's a' sír ajtajához egy követ hengerite. Mr. 15, 46.

kalem ismeretessé lesz. *holım naer Irod Jisus mos, tonmos išto tau namü kalemes, laves: tit Joan pernepunip* hallván Herodes fejedelem Jézus felől, merthogy az ő neve ismeretessé lett, mondá: ez keresztelő János. Mr. 6, 14.

*kalem*t (ismeretessé tenni), tudakozni, kérdezni.

*kalem*telan tudakozzátok, — *l* tárgyas ige.

kačel, *kašel* lát, tud.

kašlihtal ért. *os tan at kašlihtalsan tü vanhıt, i pilsit kitilahn tavame* de ők nem értik vala e' szókat, 's félének kérdezni őt. Mr. 9, 32.

kaš (többi közt) ámbár. *at hontes luptanıl targe, kaš smokvıt ahtne pos i čas jimti* nem találta leveleinél egyebet, ámbár a' figék szedő kora és ideje vala. Mr. 11, 13.

kašlemant zsendül. *vajan tastir smokovnicanıl, hun tau togü kašlemanti i taretı luptıt, hančılan, išto tuj vatgın* vegyetek példát a' figefárul, mikor ő ága megzsendül és leveleket ereszt, tudjátok, hogy a' nyár közeledő. Mr. 13, 28.

kav, *kau* kő.

kavın köves. *os mantım kavın šım nan keurant?* még folyvást köves szív (van-e) ti bennetek? Mr. 8, 17.

kes szer, szor.

hol kes reggel. *hol kes topıl (tou-pıl) jomım hotsanıl, išto smokovnica tošes taran moše* reggel arra menvén találák, hogy a' figefa megszáradott gyökeréig. Mr. 11, 20.

kesar (Caesar), császár. Mr. 12, 14. 17.

kert bizony. *tau laves tanane pari: kert toho, Ilijane kareh johtuhv elolt* ő monda nekik viszonyt: bizony úgy, Illyésnek kell jönni előbb. Mr. 9, 12.

ket, *ketuhv* küldeni, de *ketahv* is. *vorsan kitkujplov hančtah-*

šipan i pümetes tanin ketahv kitagil előhívá tizenkét tanítványát 's kezdé őket küldeni kettejével. Mr. 6, 7. — *an am ketam amk sujmta pim nag ejnin elpalt* im én küldöm én hirdetőmet te orczád előtt. Mr. 1, 1.

ketht küldetik. Mát. 17, 21; de *ketiht* küld. *tončuvt jejsit šuktä i tau kačan i tuščim kval kvann, ketihtesit tau pohane voruhv tavame* akkor jövének az anyja és öccsei 's megállván a' házon kívül, küldének hozzá őt híni, Mr. 3, 31.

kepel vidék, szél.

keplet, keplem stb. *jolitesanil tavame kašpil hojltaktuhv tau mašne har keplane* kérék őt, akár ruhája szélihez érhetni. Mr. 6, 56.

kinč, *kinš* serken, ébred.

kinšilt és *kinčelt* ébreszt. *os tav kujes pošimt asmä tarmilt, i kinčeltiganil tavame* de ő fekszik vala hátulban egy főalon, 's föl-ébresztik őt. Mr. 4, 38.

kiš, *kinš* keres.

kišp kereső; *hul kišp* halászó, *elimholes kišp* emberhalászó. *jejan am jitäpalimt, i am varganim, isto jejmüne nan elimholes kišpi* jöjjetek én utánam, 's én teszek, hogy legyetek emberhalászokká. Mr. 1, 17.

kišm kér, igyekszik, *os Irodiada simtes tau targe, kišmes aluhv tavame* de Herodiades haragszik vala ő ellene, és igyekszik őt megölni. Mr. 6, 19.

kodrant (or.) *κωδραντης*, quadrans, negyedrés. *johtim aku jorli votip ne, punes kit leptu, isto jimti kodrant* jöve egy szegény özvegy nő, beleteve két fillért, a' mi tesz egy negyedet. Mr. 12, 42.

kul' (*kuj*) fekszik, alszik. *ištobi ratgin johtim at hotsan nanin kulmag* hogy hirtelen jövéen ne találjon benneteket alvóknak. Mr. 13, 36.

kul'tipt hagy (1. *kul'-t*). *aku ton latt tank jolimanil kultiptam jomesesi tau jitäpalt* azonnal gyalmodkat elhagyván menének (ketten) ő utána. Mr. 1, 18. — *tončuvt tavame kultiptam tulsit šoho* akkor őt elhagyván elfutának mind. Mr. 14, 50.

kultipten, nar nagnane man mosou? hagyj minket, mi neked mi velünk? Mr. 1, 24.

kurp-jeju kincs-láda, or. *sokrovišče*. — *untes Jisus kurp-jeju talh i šunšes, humle mür puni ohče kurpjejuvne* leüle Jézus a' kincs-

láda ellenébe 's nézé, a' nép hogyan vet pénzt a' kincsládába. Mr. 12, 41.

kuvrišl irigykedik, *kuvrišlam* irigykedve. *arkipit misanil tavame kuvrišlam* a' főpapok eladák őt irigységbül. Mr. 15, 10.

kuvriš-lah irigység, *kuvrišlahin* irigyes, *kuvrišlahin šam* irigyes szem. Mr. 7, 22.

kuvšin (or.) korsó. *lovtat anit, kuvšinut* mossák a' poharakat, korsókat. Mr. 7, 4.

vit kuvšin vízi korsó. Mr. 14, 13.

kühči, *hühši* rossz, gonosz.

kühšt haragszik, háborog. *šunšpam tan tarkanil kühštam oštelam tan kühči šimanil tari* 's nézvéen ő ellenök, haragudván, megindulván ő gonosz szívökre. Mr. 3, 5.

kühštane lat háborúság ideje, zenebonakor. *oles aku mater unlip turmat, mot polin harit jot, hot hart kühštane lat alesit holesme* volt egy valaki ülő a' fogságban, más foglyokkal együtt, a' kik háborúságban embert öltek. Mr. 15, 7.

kval kél, megyen.

kvalent kél, indul. *hun kvalentes tau Jerihonnil, i tau hančah-tipan* midőn kiindult ő Jerikhóbul 's ő tanítványai. Mr. 10, 46.

kvalept kikél, kilép. *hun tau kvaleptes lonhne, hajtmetes aku mater, šanši tunčpes tau eltüpalne* midőn ő kilépett az útra, sietve valaki, térdre állott (esett) ő előtte. Mr. 10, 17. — *vitnil kvane kvalptanat lat* a' vízbül kiléptekor. Mr. 1, 10.

kvalt kelt. *Jisus kat paletanil tavame vim, kvaltistü tavame* Jézus őt a' félkezénél fogván feikelté őt. Mr. 9, 27.

H.

hajer rossz, álnok.

hajer aš álnokság. Mr. 7, 22.

hajerlane aš álnokság. Mát. 15, 19.

hajt fut, megyen. *mir šoho teliles i vatge hajtim pačelalsanil tavame* a' nép mind álmekodék 's közel menvén köszönték őt. Mr. 9, 15.

hajtmet odafut. *aku mater hajtmetes, šanši tunčpes tau eltüpalne* valaki odafuta, térdre esék (áll) ő elébe. Mr. 10, 17.

hal köz.

haltal közetlen, a' minek nincs máshoz köze, titkos.

haltal aš titok. nanane majväs hančuhv haltal aš torim naer-lahne nektek adatott ismerni titkát isten országának. Mr. 4, 11.

han ragad (mind benható = hozzáragad, mind kiható = megragad), tartóztat. *ul hanelan tavame, nar mos nan tavame teliti-lan?* ne tartóztassátok őt, minek botránkoztatjátok? Mr. 14, 6.

hančuhv ismerni, tudni, megkísérteni. *tau oles ton har mat nülmen hotil, hoto asraj hančuhv iuristü tavame* ő volt azon a' pusztta helyen negyven napig, a' meddig az ördög meg akarta őt kísérteni. Mr. 1, 13.

hanšiht és *hašiht* jelent. *rovim har lonh vati hanših'i tonit, hotih-harit keurne rovhati lah* az út felére vetett mag jelenti azokat, a' kikbe vetettetik a' szó. — *aku tä hojpil rovim har kavim mat hašihiti tonitme* azonképen a' köves helyen vetett mag jelenti azokat. Mr. 4, 15. 16.

hančt tanít, *hančtane* tanító, tanítás. *lates tanane tav hančtanatü halt: urhatan nepekünitül* monda nekik ő tanítása közben: örködjete az írástudóktul. Mr. 12, 38.

hanš ír.

hanšü írás. *oles numen hanšü tau vinovatü hanšim: julejskij naer* volt felette írás, ő bűnét kiirván: zsidó király. Mr. 15, 26.

hant, *hont* talál.

hantil találgat. *kišit Jisus tarmilne tonuhme, isto bi pattuhv tavame ačelne, i at hantilesit* keresének Jézusra tanút, hogy ejtsék őt halálba, de nem találhatának. Mr. 14, 55.

haš és *hanč* tud, ismer. *at altsan asrajit latuhv, isto tan hašganül tavame* nem hagyá az ördögöket szólni, mert ők ismerik őt. Mr. 1, 34.

hašil ért. *os humle at hašilan?* de hogyan nem értitek azt? Mr. 8, 21.

har mindenféle szóhoz járul:

agm ošp har beteg (betegséget valló).

hulim-har maradvány.

hot-har helyett legtöbbyire *hotih-har* és *hoth-har* a' ki;

telne har növevény.

elemholes har emberé és emberi.

torem har istené és isteni. *nag anem kujtilen per ašne, ton meš*

istö nag numsan ati ton, nar torem har, os nar elemholes har te engem kísértesz roszra, mert te nem azt gondolod, a' mi isteni, hanem a' mi emberi. Mát. 16, 23.

hristos har krisztusé és krisztusi. vojlin hon ajtian nanme ane vitil am namim mos, istö nan Hristos hart mert a' ki itat titeket egy pohár vízzel én nevémben, hogy ti Krisztuséi vagytok. Mr. 9, 41.

kesar har császáré és császári. tit hon hor i hanšim aš? tan lavsüt tavane: kesar hari ez ki képe és írása, ök mondának neki: a' császáréi, Mr. 12, 16. — majelan kesar harme kesarne, i torim harme torimne adjátok a' császáret a' császárnak 's istenét az istennek. Mr. 12, 17.

kvan pal har külső, idegen ember. Mr. 4, 10. kvan pal mater külső, nem oda tartozó holmi. Mr. 11, 16.

haril aludni, oltódni.

harilal alszik. taut at harilali a' tűz nem alszik el. Mr. 9, 44.

hoj (ahv) érdemes vagyok. *hoth-har palt am at hojam pešetahv nür tar polhesitnel a' kinél én nem vagyok érdemes megoldani a' sarujának bőrét. Mr. 1, 7.*

hoj talál.

hojhat találkozik. menan usne i hojhati ninan elimholes vit kuvčin jot menjetek a' városba 's találkozik veletök (kettőtökkel) egy ember vízi korsóval együtt. Mr. 14, 13. — menan, latan Petrne, istö tau hojhati nank elpalt Galilejne menjetek, mondjátok Péternek, hogy találkozzék ti elöttetek Galileába. Mr. 16, 7. — tau ke-repnül sare kvalimat jipalt hojhatos tavane homelitnül kvalim elimholes ő, a' hajóbul kiszállta után, találkozzék neki (vele) a' sírokból kikelt ember. Mr. 5, 2.

hojt, *hajt* megyen; *hojti* (?) *mot harne* megyen (nőül) más-hoz. Mr. 10, 12.

hojt ? mód, kép.

hojtel, hojtül móddal, szokással. *os jomenti tau paltü atim, i tau takv hojtülat hančtesan tanme* megint jó hozzá nép, 's ő a' maga szokásával tanítá őket. Mr. 10, 1.

hojt betegen fekszik.

hojtep és hojtöp beteg. *johtsüt tav pohane hojtep har jot* menének ő hozzá egy beteggel. Mr. 2, 3. — *palkan, hot-har tarmült ku-*

jes hojtíp har hordozó szék, a' mellyen fekszik vala egy beteg ember. Mr. 2, 4.

hojlt és *holit* ér, mozdít.

hojлтаht és *holिताht* érintkezik, illet.

hojtalíht u. a. *tatíleset tau paltü apírvítme, ístobi holitahtes tanane* hordogatók ő hozzá a' gyermekeket, hogy illetné őket. Mr. 10, 14. — *jolítésanül tavame, ístobi tanane kaspül hojлтаhtuhv tau mašne har keplane: i šoho, hotíh-harít hojлтаhtesít tau pohane, puš-melahtesít* kérék őt, hogy akár ruhájának széléhez érintkezni, s mindnyájan, a' kik érintkeztek hozzá, meggyógyulának. Mr. 6, 56.

hol, és *holü* láz. *Simon akvtü kujes holat* Simon anyósa fekszik vala lázban. Mr. 1, 30.

hol hol, holval.

holt holnap és reggel. *os holt šah alpül kvalím kvales i menes nahke mane* de reggel nagyon korán kelvén felkele s kimene magános helyre. Mr. 1, 35.

hol vész.

holt veszt, költ, *holtne aš költés, költség. latsít tank halanült: ne kašil tímül holtne aš mira?* mondák magokban: mire való annyi költsége a' kenetnek? Mr. 14, 4. — Az orosz *mira* genitivusban áll. — *holilal* vész. *hott tan tončan at holilali i taut at harilali a' hol* a' férgök nem vész és a' tűz nem alszik el. Mr. 9, 44.

holitaht illet, l. *hojlt, hojлтаht*.

holt jelent stb.

holthat jelenkezik. *holthates Joan pernül punuhv i latuhv perne punne ašü* jelentkezők János keresztelni és prédikálni keresztelését. Mr. 1, 4.

honho által, múlva. *kit hotol honho kareh oles jejmtuhv poj-üm pashane* két nap múlva kellett vala lenni pasha ünnepnek. Mr. 14, 1.

hont had. *hun holilan hontítme i hontlahtne ačítme, ul pilan ha halljátok a' hadakat és hadakozásokat, ne féljete.* Mr. 13, 7.

hont-kavím hadsereg. *ahtsanül hont-kavím šoho* összegyülekezék a' sereg mind. Mr. 15, 16.

hontli hallgat; *hontli tavane* enged neki, *hontlitü tavame* hallgatja őt. *Irot piles Joannül, hančím isto tav hum sar i pičün, i sarestü tavame i hontles taunane, šavu vares i čagtüm hontlestü tavame* Herodes fél vala Jánostul, tudván, hogy igaz és kegyes em-

ber 's becsülé őt és engede neki, sokra tevé (őt) és örömmel hallgatá őt. Mr. 6, 20.

hontin a' Konda folyó oroszos neve, talán helyesebben *honta*, mint az osztyákban is *hanta* és *kanta*.

hočä hosszú, messze.

hočat messze, régen. *Pilat kitepestü tavame, hočat amne ati holes?* Pilátus kérdezé őt, régen-e vagy nem régen halt meg? Mr. 15, 44.

hočanül, hočanül' hontim luptane telim smokovicame messzirül látván egy leveles figefát. Mr. 11, 13.

hočetag által, szerint. *panküt lavim aš hočetag a' főnökök meghagyása szerint.*

hošl (?) l. *hušl* szolgál. *hun ne pali kvalkti takv humtatil i hošli mat harne* ha egy nő elválk a' maga férjétül 's szolgál másnak (férjhez megyen máshoz?) Mr. 10, 12.

hožajn úr, gazda. *at hožičlan, hun johti hožajn kvalne* nem tudjátok, mikor jö a' ház ura. Mr. 13, 35.

hor kép, *šam hore szem-kép-be*, nyilván. Mr. 1, 45.

horin, horen írás. *mantim nan at lountalsan i horim keurt* vajjon ti nem olvastátok az írásban sem? Mr. 12, 10.

hot ki, melly.

hoto melly által, meddig. *tau oles ton har mat nälmen hotil, loto asraj hančuhv šuristä tavame* ő volt azon puszta helyen negyven nap, meddig az ördög meg akarta kísérteni. Mr. 1, 13.

hotü mivel. *kiššüt, hotül holtilahv tavame* keresének, a' mivel elveszteni őt. Mr. 11, 18.

hote hová.

hott a' hol.

hotal' kire, mire, hová felé.

hotel, *hotül, hotol* nap.

hom homlok. IX. Szótár, 68. lapján *arcz* szóval magyaráztam, és ezt *homí patset* (Mát. 17, 6.) 'arczul esének' = arczra esének szókkal fordítottam. Most a' Budenz új finn-ugor szögyeztető munkája 136. 137. cikkeibül meggyőződöm, hogy a' vogul *hom* (*chom*) a' magyar *hom-lok* szónak felel meg, az etymon *hom* kiállót, gömbölyüt, 's azután *concavus-t* jelentvén, a' melly értelemben a' *homorú-t* vesszük. A' vogul *hom* = homlok és ugyancsak a' vogul *hom*, *homel* sírgödör, együtt és egyaránt *homorút* (ki- vagy

beálló gömbölyüt) jelentenek. A' vogul *homi patset* tehát azt teszi: homlokra esének, mint a' vogul *šanski patset* = térdre esének. A' vogul *hom* szót azomban nem vehetném azon értelemben, hogy csak az ó-szláv *nicī*-t (padoša nicī), 's nem inkább az újabb orosz *»pali na lica svoji«* esének a' maguk arczára, fejezi ki: mert a' két Popov alkalmasint a' mai orosz egyházi nyelvet tarthatták döntőnek. De a' Budenz úr által előadott igen tanúságos és kimerítő fejtegetésből is csak azt olvashatjuk ki, hogy a' *homlok*, *homorú*, *homlit* szók és a' megfelelő rokonaik alap értelme a' kiállás, emelkedő görbeség, a' mivel azután az ellenkező, a' behajlás értelme is jár. Ha már ez alap-értelem a' *homlok*-ra és *homel* = sír-ra teljesen ráillik: még sem gondolom, hogy a' vogul a' földet gömbölyü alakúnak, vagy épen üres golyónak képzelte, ámbár a' Teremtés mondájában ilyen felfogás is kilátszik. A' *chomi*, *homi pati* tehát nem: »er fällt zur Erde« (mert akkor *homel* a' hasonlagosság szerint annyi volna: »von der Erde herauf«), a' mivel különben is semmi tiszteletet nem fejez ki az eredeti ember, a' ki rendesen a' földön guggol; hanem igazán azt jelenti: arczára, homlokára esik, mint a' hasonló: *šanski pati* = térdre esik.

huj, i. *kuj* és *kuł* hál, fekszik.

hujept hál, fekszik; *hujeptane palkan* nyoszolya, háló szék, pad. *kval-lep pali pušsanil, hott tav oles, i tare šajlīm taretesänil* *hujeptane palkanme* a' ház padlását felbontván, a' mellyben vala, 's keresztül törvén leereszték a' nyoszolyát. Mr. 2, 4.

hul't és *kult* marad, elmarad. *hon ajtjan nanme ane vitil, at hulki takv justiletanil* a' ki itat titeket egy pohár vízzel, nem marad el jutalmátul. Mr. 9, 41. — *hun hultes kvan pal harittal* midőn maradt idegen emberek nélkül. Mr. 4, 10.

hun mikor, midőn.

hun moše meddig.

hun johtan meddig. *o agttal tohīm!* *hun moše olam nan jotan?* *hun johtna permukv nanin?* ó hitetlen nemzetség! meddig lesztek ti veletek? meddig szenvedjelek titeket? Mr. 9, 19.

huč, *huš* szolgál. *unles hučit jot üle* a' szolgálkkal. Mr. 14, 54.

hučame szolgálját.

hučl szolgál. *hon nananil huri jängag olukv, ton har nanane lučle* a' ki köztetek nagyobb akar lenni, az szolgáljon nektek. Mr. 10, 43.

hur vég, határ. *i ahtgan takv perijam haran nile votünül ma hurnül aul hur moše* és össze fogják gyűjteni az ő választottjait a négy szelek felől, a' föld végétül az ég végéig. Mr. 13, 27.

J.

jahšt csikorít ?

pank jahštane fog-csikorítás. Mát. 8, 12. 22, 13.

jahštal csikorgat. *šohän kes, hun viglitü tavame, manitü, i tau taretitü nerme i jahštali pankantül i toši* mindenkor, midön megfogja (az ördög) őt, szaggatja, 's ő túrja a' tajtékot, 's csikorog fogaival, 's elszárad. Mr. 9, 18.

jat közép; *mag* szóval is jár. *eti kerep oles sariš mag-jatt, a tau vatat aku takv estve a' hajó a' tenger közepén vala, 's ő a' parton maga.* Mr. 6, 47. — *tončuvt arkëp magi jatne tunčepam kitepestä Jisusme* akkor a' főpap a' középre állván, kérdé Jézust. Mr. 14, 60.

jält gyógyúl, éled, feltámad.

jältne feltámadás. *i tont jältne lat, hun jältgüt, hoth-harne tananül tau jimti negi?* 's akkor a' feltámadáskor, midön feltámadnak, kinek közülök lesz ő nejevé? Mr. 12, 23.

jältëpt, jältëptuhv gyógyítani, menteni, *jältëptap naä* éltető kenyér.

jältëptal és *jälteptal* gyógyítgat, mentetet. *mat harët jältëptalë, os takvën vatü at johti jältëptuhv* másokat mentetetett, de magát nincs ereje megmenteni. Mr. 15, 31.

jäni nagy.

jänt nagy, *jänt suj* felszóval, kiáltás. *šat-pank hontim, išto tau tü jänt suj jot taretetü lelme, laves a' százas hallván, hogy ő avval a' felszóval bocsátotta ki lelkét, monda.* Mr. 15, 39.

jäntetatül nagyjával, mindnyájan, egész. *i johtesët tau pohne iudej pal jäntetatül 's kimené(nek) ő hozzá a' Judea fél (tartomány) mindnyája.* Mr. 1, 5.

järte, *jerte* mindjárt, hamar. *i järte kvalim hajtimlesit ele homünül* és hamar kimenvén elfutának a' sírtul. Mr. 16, 8.

jea leány, l. a. *jea! nag aytne ašin jälteptestä nagin* leány! a' te hited meggyógyított téged. Mr. 5, 34. — *nar lünčine? jea at lohčes, os kuji* mit sírtok? a' lány nem holt, hanem alszik. Mr. 5,

39. — *jea, nagnane latam, kvalen* leány, neked mondom, kelj fel. Mr. 5, 41. — *am jeam ačel vati én* leányom a' halálhoz közel (van). Mr. 5, 23.

jej éj.

jejp sötétedik, *jejpim* setét, *jejpim*ag *jimti* setétté lesz. *hotüt čas čvot jimtes jejpim*ag *čar lahuu a'* hatodik óraker setétté lett az egész földön. Mr. 15, 33.

*jejn*k sötétedik; *jejn*kem setét; *jejn*kant setétül, l. *jinkant*.

jej utó, *jejl* utól, hátul. *Jisus mos holim mër keurt jomlites tau pohane jejl* Jézus felől hallván a' nép közt méne ő hozzá hátulról. Mr. 5, 27.

jejo't (ivolt) utoljára. *voš jejo't akukujplou hančtahtipitne holt-hates* utoljára a' tizenegy tanítványnak jelentkezék. Mr. 16, 14.

jejv fa, *jejv-viš* fa úja, kicsinye, ág. *os to harit jehtlesit jejv-višnül nirit i rostüt lank tarmelne* de némellyek vagdalának faágak-rul galyakat 's veték az útra. Mr. 11, 8.

jejmt lesz. Mint a' jövő időnek képzője világos ezekből: *pümtes hančtahtv tanin, išto elimholes püvne šau kareh mučtahtuhv i jejmtuhv ele artinag peš harinül, i jejmtuhv almag i hurmit hotol jältuhv* kezdé tanítani őket, hogy az ember fíjának sokat kell szenvedni, 's meg lesz vetve az öregektül, 's meg lesz ölve, 's harmadnapon (fel fog) támadni. Mr. 8, 31. — *elimholes püv mimag jimti arkipine* az ember fíja el lesz adva a' főpapoknak. Mr. 10, 33. Vesd össze: *jimtes jejpim*ag. Mr. 15, 33.

jejmtel és *jejmtelali*;

jejmtelam har lett dolog. *tau menes i pümtes latuhv sujnš i palimtahtv tü jejmtelam harme ő* elmene 's kezde hangosan szólni és hirdetni a' lett dolgot. Mr. 1, 45. *os at ončat keuranült tar, a tajtalit, tonmos, hun jejmtelali lul' amne lah mos sirelane, aku ton latt telilat* de nem vallanak magokban gyökeret, hanem haszontalanok, azért is, ha lesz baj, vagy az igéért üldözés, azonnal megbotránkoznak. Mr. 4, 17.

jeg atya,

jeg-ma haza, születés helye. Mr. 6, 1.

jeg aš ma haza. *atihott atim najtne viš nūvčes, humle jeg aš mat i takvü haran halt i takvü kvalä keurt* sehol nincs prófétának kisebb tisztessége, mint a' hazában 's a' maga földiei közt 's a' maga házában. Mr. 6, 4.

jeht vág.

jehtel vagdal nemcsak fa galyakat, hanem állatot is. *pojrim elol hotelt, hun jehtlesit pashalnoj os pivme* az ünnep első napján, mikor vágták a' husvétii bárányt. Mr. 14, 12.

jestli ha (or.) *jestli taretaganim tanin juj tetal ha eleresztem* őket haza éhen. Mr. 8, 3.

jem magszem. *goričičnoj jem mustár mag.* — *torim naerlak jorti tonne, humle mantim elimholes rasti jem ma keurne* az istenországa hasonlít ahhoz, midőn ember vet mag-szemet a' földbe. Mr. 4, 26.

jinkant (l. *jij* éj, *jejnk* setétedik) setétedik. *vojlin tončuct jinkantes, kvalet Vifanijine* mert akkor sötétedik vala, kimene Bethaniába. Mr. 11, 11.

jinkim? Az írás világosan *jinkimne* szót mutat. *Vojlin ma takv jinkimne telitü elolt pari* mert a' föld maga ... termi előbb a' sást, füvet. Mr. 4, 28. Az orosz: jibo zemlja sama po sebé proizvo-dit sperva zelen.

joht jö.

johtna (*jtne* jövés), *hun johtna* meddig. *o agttal tohim, hun moše olam nan jotan?* *hun johtna permuhv nanin?* o hitetlen nemzetség, meddig leszek veletek? meddig türjelek titeket? Mr. 9, 19.

johtel jöddögél. i johtelesit tau pohne judej pal jántetatel és jövének ő hozzá a' judeai tartomány mindnyája. Mr. 1, 5.

johtapt jö. johtaptat Jisus pohne, i vaganil asraj ončim harmejönnek Jézushoz, 's látják az ördögös embert. Mr. 5, 15. — *tan johtaptat i latat tavane* ők jönnek és mondanak neki. Mr. 12, 14.

jol haszon. *šav permes tav lekaritnil, i holtim šoho takü ončim* harä atine *jol at um, a os johtam toul lul asne* sokat szenvede ő az orvosoktól, 's elköltvén minden vagyónát, semmi hasznát nem látva, de jtván annál rosszabb állapotba. Mr. 5, 26.

joltal haszontalan. *püntim pattiganil l'ahme, i jejmti tau joltali* elfojtják az igét 's az haszontalanná lesz. Mr. 4, 19.

jol utolsó, lásd *jejil*. *šau har elol haritnil jimtat jol hari, i jol harit elol hari* sok az első közül lesz utolsóvá, 's az utolsók (lesznek) elsőkké. Mr. 10, 31.

jol al.

jolüt, jolt alatt. *i hun Petre kvann oles jolüt, johtes aku arkip in-*

kätirül 's midön Péter künn vala lent, eljöve egy a' főpap szolgálóji közöl. Mr. 14, 66.

jol kér. *am joleselim nag hančtahtipanne, istobi sirsanül tavame* én könyörögtem te tanítványaidnak, hogy hajtanák ki azt. Mr. 9, 18.

joles, jolesahv kérni. *tončuvt pümtisüt jolesahv Jisusme, istobi ele menes tan keplanünül akkor* kezdék kérni Jézust, hogy elmenne vidékökrül. Mr. 5, 17.

jol hatalom, parancs. *ketuhv asrajit Veelzevul jolel* kihajtani ördögöket Belzebul hatalmával. Mát. 12, 24. — *Popovi Felicün jolül nergesesi talmışlane aš jot* a' két Popov Feliczin parancsából foglalatoskodott a' fordítással.

jolt teremt. *panketat telim ašne humme i neme joltsü tinin Torrim* kezdetében a' (levésnek) teremtésnek hímet és nőt teremté őket (kettejét) az isten. Mr. 10, 6.

jonh fordúl. *Jisus kačeles takv keuretat, isto taknanül kvales va, jonhes mür nupül* Jézus érezvén magában, hogy belőle erő ment ki, fordúla a' nép felé. Mr. 5, 30.

jonht, jonhtahv fordít. *Jisus tan nupılan lahme jonhtam* Jézus ő feléjük a' szót fordítván. Mr. 14, 48.

jor hely, méltóság.

jor-mant méltóság szerint. A' IX. szótárában a' *jormant*-ot a' *jorem* igébül származtattam, mit a' szóisméret nem igazol.

jorel tisztel. *tü holoh jorliganül tusül . . . . no hajerül jorliganül anim e' nép* tisztel engem szájjal . . . . de hamisan tisztel engemet. Mr. 7, 67.

jorevl és *jorül* felejt. *i jorilesüt tau hančtahtipán vihv nán* és elfelejtének ő tanítványai kenyeret vinni (magokkal). Mr. 8, 14.

jort társ, l. *jurt*.

ajp jort ivó társ, vendég. *naer tušne pates; os nul ašä mos i ojp jortit olne ujl laves mihv tavane* a' fejedelem szomoruságba esett, de esküvése miatt és a' vendégek jelenléte miatt monda neki adni. Mát. 14, 9.

jormi szegény. *toho mos tü voj jani tinel ele pertnove, os ton ohče jormitne urtnove* úgy a' kenet nagy áron adatnék el, 's a' pénz a' szegényeknek osztattatnék ki. Mát. 26, 9. — *jormüt šohen lat olat nan jortelan* szegények mindenkor vannak ti véletek. Mát. 26, 11.

jot vel; *aku jot* együtt. *jotim, jotin, jotä* velem, veled, vele. *laten tanane, nar pojrihš vares nag jotin* mondd meg nekik, a' mit az úr tett veled. Mr. 5, 19.

oluhv tav jotä lenni ő vele. Mr. 5, 18.

jotanül velök. *tajat amne ati pur-mujt pičelahv, hun vaps tan jotanül* böjtölhetnek-e avagy nem a' lakadalom vendégei, mikor a' völegény velök? Mr. 2, 19. — *jotov* velünk. Mát. 1, 23.

Vajjon *eggyüvé, eggyütt* = *aku-jov, aku-jot?* tehát egy-jüvé, egy-jütt?

jot ut (utol), *jotin* után. *votim ma takv telitü elolt pari, jotin pankä* mert a' föld maga termi előbb a' sást, azután a' (gabona) fejét. Mr. 4, 28.

jotil, jotel utol, utóbb. *jotil os jejs Kapernaumne* utóbb ismét (jöve) bémene Kapernaumba. Mr. 2, 1.

jov morzsa. *ampit tet jovit pivit palt* az ebek esznek morzsákat a' fiaknál. Mr. 7, 28.

jovl morzsává lesz, romlik.

jovt morzsol, tör; *jovtim* törvén. *jejs ne kav terim jot, hotih-har kevirt oles šak tinin nardovaj lah miro, i porti jovtim terimme, šošistä tau pankä tarmilne* eljöve egy nő egy ködedénnyel, a' mellyben vala igen becses, valóságos nárd kenet, s eltörvén az edényt, reá önté az ő fejére. Mr. 14, 3.

jovt venni (emere). *tau jovtestä šovilme i jole vim Jisusme manitestä tonil* ő veve gyöcsöt 's levevén Jézust betakará avval. Mr. 15, 46.

jom jó, megyen.

jomš jövén. *nilit čas vati johtes tan pohanilne jomš sariš mant* a' negyed óra tájban ment ő hozzájok járván a' tengeren. Mr. 6, 48.

jomlit lép. *Jisus mos holim mir keurt jomlites tau pohane jejil* Jézus felől hallván a' nép közt lépe ő hozzá hátulrul. Mr. 5, 27.

jomes megyen. *Jisus jomeses tau jotä, i tan jitapalt jomeses šav atim* Jézus mene ő vele, 's ő utána méne sok nép. Mr. 5, 24.

jomit menni. *tan hontim tavame sariš mant jomitinat numsesit* ők látván őt a' tengeren menőt, gondolák. Mr. 6, 49.

juliht, juleht történik. *i julihtes tavane jomuhv subote hotilt rovtim tep-kanit mant* 's történék neki elmennie szombat napon vett mezők mellett. Mr. 2, 23.

ju be, *jun* ben, hon, *juve* belé, meg, haza. *menen juv naku harran pohne* menj haza a' tiedhez. Mr. 5, 19.

junit üt, csap. *aku tušpünil širi kvane levetam junitestä tonil arkip hušme* egy az ott állók közül kardot rántván megcsapá vele a' főpap szolgáját. Mr. 14, 47.

junt ölt, varr.

juntip öltő, tü; *juntip pup tü foka. kigneuv verbl'udne tare menuhv juntip pupnil, atipil pojne tuhv torim naerlahne* könnyebb tevének általmenni a' tü fokán, hogysem gazdagnak bémenni isten országába. Mr. 10, 25.

junts varr.

juntsaht varrogat, juntsahtip varrogató. toul morče menim hontestä tau Jakov Zevedejevme i tau kača Joanme juntsahtipag aku toho hap keurt onnan kevésbé elmenvén találá ő Jakabot, a' Zebedeusét, 's annak öccsét Jánost varrogatókat hasonlóképen a' hajóban. Mr. 1, 19.

jurt társ, l. *jort*.

jurtil vel. *tajat amne ati pur-mujt pičelahv, hun vaps tan jontanil?* *šohin lat, hun tan jurtanil vaps, at tajat pičelahv* börtölhetnek-e vagy sem a' lakadalmi vendégek, mikor a' vőlegény ő velők (van)? mind addig, míg ő velők (van) a' vőlegény, nem szabad börtölniök. Mr. 2, 19.

jutep szűrő, l. *juntep* tü, tö.

jutpin szűrős: *jutpin jeju tövisfa. sägsüt jutpin jejvnil, hulpme punsänil tau tarmületane* szövének tövisfából fejkötőt (koronát), tévék azt ő reá. Mr. 15, 17.

L.

laut, *lavt*, *lovt* mos. *lauthat* mosakodik. *at tet lauthattal* nem esznek mosakodatlanul. Mr. 7, 4.

lak, *lah* világ.

laki köröskörül. *laves tavane šunšpuhv, os tau pušmes i pümetes uhv šoho laki* monda neki felnézni, 's az egészségessé lett, 's kezdett látni mindent köröskörül. Mr. 8, 26.

čar lahvü egész földön. Mr. 15, 33.

lakv mozdúl, kel. *hun hon lavi tä ahne: lakven i rastkaten*

sarišne ha valaki mondja e' hegynek: mozdúlj és vedd magadat a' tengerbe. Mr. 11, 23. — A' *lavk*, *lahv* és *lahkv* nyilván azon tö.

lalte folt. *atihon at olti laltame jãlpãl harnãl peš mašnane* senkisem ölt foltot újrul ócska ruhára. Mr. 2, 21.

lani és *lan* jó (nem ,szorgalmatos'), méltó, helyes, illő. *lan li nanane ele raštelahv torim pimãtpame, ištobi uruhv nank tastiran?* illik-e nektek elvetni az isten parancsát, hogy megtartsátok a' ti rendeléstöket? Mr. 7, 9.

lani pati jól esik, tetszik. *Jea ton Irodriadanãl tus i jekves, i lani pates Irodne* leánya annak a' Herodiadesnek bémene és tánczola, 's megtetszék (jól esék) Herodesnek. Mr. 6, 22.

lan mïro jó, becses kenet. Mr. 14, 3.

lat idő. *tau hanãtahtepan lakvesãt tau pohane latim: ma titãtãl, a lat voš etelales* ő tanítványai közeledének ő hozzá mondván: a' hely itt puszta, 's az idő már estveledett. Mr. 6, 35. — *ketãstã takv latetãt vinogradarãt pohne huçame* elküldé maga idejében a' szőlő-mívesekhez szolgáját. Mr. 12, 2.

lat çuvne annyi. *manãm nag lat çuvne van johti agtuhv* ha te annyit birsz hinni. Mr. 9, 23.

lat mondani, szólni.

lates monda, szóla. *holthatsãt tanane Iľja Mojszej jot, i lahãl lutsag Jisus jot* meglátszának nekik Ilyés Mózeszel együtt, 's beszédet beszéllének Jézussal. Mr. 11, 4.

latim mondván, mondott; *latim har* beszéd. *Jisus latim harme holim, aku ton çast lati pankne sinagogne* Jézus a' beszédet hallván, azonnal monda a' zsinagoga fejedelmének. Mr. 5, 36.

latent szól, beszéll. *i ratgãn, hun tau latentes, jejs Juda* és tüstént, a' mint ő szólott, jöve Juda. Mr. 14, 43.

lattem, lattuhv beszéltetni, szólóvá tenni. *šoho vari jomas, i paltalãt vargan holpi i ñalmtalãt lattitã* mind jól teszi, a' siketeket teszi hallóvá, 's a némákat teszi szólóvá. Mr. 7, 35.

lav szól, parancsol.

lavgan parancsolja azokat. *nar tit? i nãsãr jãlpãl hanãtane aš, ištã tau tã erketatãl i asrajãtme lavgan?* mi ez? 's micsoda új tanítás, hogy ő hatalmával az ördögöknek is parancsol? Mr. 1, 26.

lavne; lavnãm, lavnãn, (lavnã) lavnatã. — *unlen am jomaske palãmt nagnane luã varpãtme lavnãm moše nag hajlan jãlpãlne* ülj

én jobbomra, míg a' neked rosszat tevőket lábaid alá parancsolom. (a' neked r. t. parancsolásomig). Mr. 12, 36.

lavep mond. *sare tau lavepestä títme, ratgîn nõltit tavnanil patsit* alig mondta ő azt, tüstént a' poklosság leesék róla. Mr. 1, 42.

lavt, *lovt, lavtuhv* mosni. *tit elpalt lavtestü am nõulim ramne kašil* ez eleve megmosta én testemet a' temetésre. Mr. 14, 8. — *jovtsit aromatit, ištobi menuhv lavtuhv tavame* vevének fűszereket, hogy menjenek megmosni őt. Mr. 16, 1.

lel lélek, l. *lil*. *Joan ujpestä lelme jormant kaptert jolal jej-nat* János látá a' lelket alájöttében mint galambok. Mr. 1, 10.

lep fedél, tető.

leps, lepszahv fedni. *i pümtesit to materit salguhv tav tarmeletane i lepszahv tav vešü* 's kezdének némelyek pökni ő reá 's befedni az ő arczát Mr. 14, 65.

lepte (or.) fillér, a' görög *λέπτα*. Mr. 12, 42.

levet kihúz, előránt.

kvane levetam kihúzván, *širi kvane levetam junitestä tonil ar-kip hušme* kardot kihúzván megcsapá vele a' főpap szolgáját. Mr. 14, 47.

li (or.) kérdő szócska. *vagan li tü jani vartul?* látjátok-e a' nagy csinálmányt? Mr. 13, 2. — *os li at hančilan i at numlihtilan* még-e nem tudjátok és értitek? Mr. 8, 17. — *ton kašil-li tatat čam* azért hoznak-e gyertyát? Mr. 4, 21.

jest-li (or.) vajjon, ha.

lišť tisztít.

lišťhat tisztúl, *lišťhates* tisztulás. *taten nakv lišťhatesin mos, nar laves Mojsej* vidd a' te tisztulásodért, a' mit parancsolt Mózes. Mr. 1, 42.

lout, *lovt, laut* mos, *louttal* mosdatlan, *louttal kat* mosdatlan kéz Mr. 7, 2.

lohč, *lohčuhv* halni. *kašpil amnane i lohčuhv jortilint* akár meg is halmom veled (kell). Mr. 14, 30.

lomet darab, *lomit* darabok. *i tesit i tantesit, nahtsit lomtit, kultim harit, sat pajp* 's evének 's megelégedének; felszedék a' darabokat, a' hagyottakat, hét kosárral. Mr. 8, 8.

lupte levél.

luptane telim levélbe nõtt, leveles. *hočanil hontim luptane telim smokovicame* messzirül látván leveles figefát. Mr. 11, 13.

lupt itél.

luptaht itél, gáncsoskodik. *hontim to materitme tau hančtahtipanił kuli, tit ton, louttal katil nan tenanił mos luptahtsıt látván némellyeket a' tanítványai közül rosszúl, azaz mosdatlan kézzel, kenyér-evésök miatt gáncsoskodának.* Mr. 7, 1.

lanh beszéd, nyelv. *am namemtıl pümtat ketuhv asrajitme, pümtat latuhv jülpil lanhitil én nevemmel fognak kihajtani ördögöket, fognak beszélni új nyelveken.* Mr. 16, 17.

luket káromol. *tau toho torim l'uketi ő így az istent káromolja.* Mr. 2, 7.

luketane aš káromlás. šariš latam nanane, taretathtat elemholes püvitne šohim kreküt i luketane ačit, kaš nevojp haritil luketanil bizony mondom nektek, megböcsáttatnak az ember fiainak minden minden bűnök és káromlások, a' mellyekkel csak káromolnak. Mr. 3, 28.

torim luketane isten káromlása. nan holislan torim luketane tik hallottátok az isten káromlását. Mr. 14, 64.

lulimt, *lulimtuhv* rosszá tenni, fertéztetni. Mr. 7, 15.

lunč sir. *nar teliesne i nar lunčine?* mit háborogtok és mit sirtok? Mr. 5, 39.

N.

nahke és

nagke maga, csak, puszta. *tončuvt hančtahtipan kitilesan tarame nagke mat* akkor tanítványai kérdezek magános helyen. Mr. 9, 28. — *ončim nahke aku erptane püvme* levén neki csak egy szeretett fija. Mr. 12, 6.

nahkat magában. *i menesit nahke mane kerep tarmilt nahkat* és menének puszta (magános) helyre, hajón, magokban. Mr. 6, 32.

nahv elkap, felszed.

naht u. a. *i tesü i tantesü, nahtsıt lomtit, kul'tim harit, sat pajp* 's evének és megelégedének, fölszedék a' darabokat, a' meghagyottakat, hét kosárral. Mr. 8, 8.

načalo (or.) kezdet. *tit agmitne načalo* ez a' szenvedéseknek kezdete. Mr. 13, 8.

narimt, *naremt* nyújt. *Jisus šalelestä, katä narımtam hojl-*

testä tavame Jézus megsajnálá, kezét kinyújtván megérinté őt.
Mr. 1, 41.

nardovoj (or.) nárdusbul való. Mr. 14, 3.

natgel; a' szó értelmét az orosz szövegből lehet kihozni, a' melly ezt mondja: i uvidjel ih bjedestvujusčih v plavanij = 's látá őket bajoskodni a' hajózásban, evezésben. A' fordító így adja: i *hontim tanme pilne aš jot natgelananil* 's látván őket félelemmel evezésöket azaz, evezniök. Tehát a' *natgel* többül itt van a' *natgelane* igésnév = evező, evezés. A' *natgel* egy *nat* egyszerű igitőt tesz föl, 's azt meg is találjuk az éjszaki, vagy szoszvai nyelvben, jelesen a' *Kełim raž eri*-ben (a' Kelyim rév-ének) lásd „*Vogul föld és nép*“ 226. 227. lapjain, a' hol ezeket olvassuk:

XII. äli vuał päitine sunzem, imet lunt sau, por sau nataué,

imet vas sau, por sau nataué, — — —

XV. äli vuał päitine sunzem, kanga voarem imet lunt sau pornataué?

kanga voarem imet vaš sau pornataué?

XVI. lau kump kumeng kultah nataué

kus kump kumeng kultah nataué.

(XII. a' felső folyó végire nézek, sok csaló lúd, sok komp evezészik?)

sok csaló kacsa, sok komp evez . . . . .

XV. a' felső folyó végire nézek, ki csinálta csaló lúd úszik a' sok kompon?

ki csinálta csaló kacsa úszik a' sok kompon?

XVI. tíz embernek (emberü emberes) való háló úszik,

húsz embernek való háló úszik.

A' *nat* tehát úszik és evez, hajózik; továbbá *natgel* (a' *g* ebben is, mint sok másokban, p. o. *al* öl, *algel* ölöget) úszkál, evezgél, hajókázik. Mr. 6, 48.

nam név,

namt nevez, *namtam* nevezett. *hančilan, išto atim oteritil namtam harit urat atimıtme* tudjátok, hogy a' nép fejedelminek nevezettek uralkodnak a' népeken. Mr. 10, 42.

nam, *nom*, *num* ész, emlékezet.

namliht emlékezni, eszmélkedni. *os li at hančilan i at namlihtilan* vajjon nem tudjátok-e 's nem eszmélkedtek-e? Mr. 8, 17.

nälmen negyven, Mátéban *nilmen. tau oles ton har mat nälmen hotül* ő vala azon pusztában negyven napot. Mr. 1, 13.

ne mi.

ne-čuv mekkora, mennyi, hány.

ale ne-čuv valami kevés, néhány. *nečuv nári tan paltan? tan lavset: sat, i ale nečuv hul* hány kenyér (van) ti nálatok? ők felelének: hét, és néhány hal. Mát. 15, 33.

ati-ne semmi. *holtim šoho takü ončem harä, atine jol at um, a os johtam toul lul' ašne* elköltvén minden maga birta vagyonát, semmi hasznát nem látva, de még rosszabb állapotba jutva Mr. 5, 26. — *atine tohim* semmi szülött. Mr. 13, 26.

ne nő, *negi vihv* nőül venni. *Joanme uttestü turmane Irodiada mos takv kačü Filip ne mos, tonmos išto negi vistä* Jánost fogságba ültette Herodiades miatt, öccse Fülöpnek neje miatt, azért hogy nőül vette. Mr. 6, 17.

ner tajték. *tau taretitü nerme, i jahštali pankantül i toši* az tajtéket túr, csikorogtatja fogait és szárad, aszik. Mr. 9, 18.

nerit támad. nerites jáni vot támada nagy szél. Mr. 4, 37.

nerges dolgozik, iparkodik, foglalatós. *nergesesüt vihv tavame* ügyekezének megfogni őt. Mr. 12, 12.

tä talmišlane aš jot nergesei a' fordítással foglalatósoktak (ketten).

nepek, *nepih* könyv, írás; *kvorin nepih* tanító könyv. *torim at lavi arikv ajne, lul' i esermene läh i huvil varne, lovöntane lul' kvorin nepih, ergene kontlane lul' ergen* isten tiltja az arak-ívást, a' rossz és szégyenletes beszédet és testcsinálást (fajtalanságot), rossz könyvnek olvasását, rossz ének éneklését, hallgatását. IX, 205. l.

ni, *ne* mi.

nä-čuv mennyi.

nä-sir, ne-sir millyen. *nar tit? i nä-sir jülpül hančtane aš? mi ez? 's miféle új tanítás?* Mr. 1, 27.

nigl (*negl, nejl*), látszik, tetszik. *motih har pates kavin mane, hott morče oles ma, i aku ton čast nigles* más esett köves földbe, a' hol kevés vala a' föld, 's egyszeribe megtetszett (kicsirázott). Mr. 4, 5. — *atinar aš, nar fejmtelali tujtim ištobi ton at nigles* nincsen semmi, a' mi titkos, hogy ki ne tetszenék Mr. 4, 22.

nir vessző, galy. *os to harüt jehltesüt jeju-višnül nirüt i rastsüt*

Lonk tarmelne és némellyek vagdalának fa ágakrul galyakat, 's vették az útra. Mr. 11, 8.

nir nyöv, szakít.

nirišlahv ragadni, rabolni. *atikon vatä at johti, johtim hogriš olip kvalne nirišlahv tav ošne haran* senkinek nincs ereje, bemenvén az erősnek házába, elragadni vagyonát. Mr. 3, 27.

noh fel,

noh-pel már. *tan justelme nohpel visanel* azok a' jutalmat már elvették. Mát. 6, 2. 5.

noh holi meghal. *Pilat pakses, isto tau noh holes* Pilatus csudálkozék, hogy ő megholt. Mr. 15, 44.

nonhal' felfelé; *pati nonhali* nyilvánossá lesz. *atinar tujteh, istobi tav at pates nonhali* nincs titok, hogy az nem lenne nyilvánossá. Mr. 4, 22.

nort terít. *vantemlesanil oslenkame Jisus elpalne, i nortsit tan mašnanil tau tarmilne* vezeték a' szamarat Jézus elé, 's teríték ruhájokat ő reája. Mr. 11, 7.

nortil tereget. *os šau har nortilesit tank mašnanil lonk mant* és sokan teregeték ruhájikat az útra. Mr. 11, 8.

nupil reá, felé. *jonhes mēr nupil i kitepes: hon hojtahtes am mašnimne?* fordúla a' nép felé 's kérdezé: ki ért én ruhámhoz? Mr. 5, 30.

nupilan feléjük. *Jisus tan nupilan vahme jonhtam laves* Jézus a' beszédet feléjük fordítván monda. Mr. 14, 48.

Jegyzet. A' IX. szótár 113. lapján rosszul értelmeztem a' *nupel* szót, azt gondolván, hogy azonos az éjszaki vogul *nuop* (nőszés, házasság) kifejezéssel (pedig *nupil*, *nupel* = éjsz. vogul *nobel*), 's azért írtam *nup*-nak, meglévén a' *nupen* szó. De már akkor kétségkedem vala a' Mát. 25, 33-beli *nupel* jelentésén. Most világos előttem, hogy ezt: *i tuštian ošetme jomas pal nupel, os kozletme almeh palne* így kell fordítani: 's állatja a' juhokat jobb *felöl*, de a' kosokat balfelé. Világosabb ez is:

varkti nupel (nupil) Mát. 19, 5. meg Mr. 10, 7. mely az orosz *prilepitsa* = ragaszkodik kifejezést fordítja, 's mely tehát azt jelenti: ragad reá, vagy ragad rajta. *Varkti netü nupil* ragaszkodik a' nejehez. *tit mos hul'teptitü elemholes jegme i čukvme i varkti tak netü nupel* ezért az ember atyát anyát hágy el és ragaszkodik a' nejehez. Mát. 29, 5. — *tonmos kul'ip'itü elimholes takv jegetame*

i čukvetame i varkti takv netü nupil azért elhagyja az ember a' maga atyját és anyját 's ragaszkodik a' nejéhez. Mr. 10, 7.

(*nobel, äm noblem én reám, én felém.*)

num fel, felső.

num mašne felső ruha. tau rastestü takvnanil num mašnetame, kvaes i jejs Jisus elpalne ő leveté magáruul felső ruháját, felkele és mene Jézus eleibe. Mr. 10, 50.

num.

nums gondol, ő értelmes. ele menen amnanil, tonmos isto nag numsan ati torim harme, no elimholes harme menj el tőlem, mert nem gondolod az istenit, hanem az emberit (nem vagy bölcs az isteniben, hanem az emberiben). Mr. 8, 33. — at numsilan? nem emlékeztek-e arra? Mr. 8, 18.

numsaht gondolkodik.

pari numsaht megbán, megtér. *os nan tonme uman čuvt, pari at numsahtan, istobi tavame agtuhv* de tí őt megismervén, nem térők meg, hogy benne higyetek. Mát. 21, 32.

numt elme, emlékezet.

numtis, numtisuhv (?) emlékezni, numtisne emlékező, numtis-nag fejntem emlékezővé leszek. *vojlin at numtisnag fejntsit narit tarmilt* mert nem emlékeznek vala a' kenyerekre. Mr. 6, 52.

N.

ňajgelt ráz. *sohti jomp harit čoritesanil tavame, tank pankanil najgeltam* az elmenők szidalmazák őt, fejeiket rázván. Mr. 15, 29. — A' megfelelő hely így szól. Mát. 27, 39: *tigil toul jejp haretna tav lulemtoves, pankanel naheltam.* A' kéziratban világosan *ňajgeltam* áll, az n felibe tett hangsúly-jegygyel, mert az író, ha *ňajgeltam* akart volna írni, a' hangsúly-jegyvet az a felibe rakta volna.

ňak és *ňah* tapos.

ňalem nyelv. *Jisus punsa takü tulä (tusä keurne) i salgemam holitantes tav nahmetane* Jézus a' maga ujját (a' szájába) tevé, 's (reá) köpvn, ért a' nyelvéhez. Mr. 7, 33.

ňalmtal nyelvetlen, néma. *šoho vari jomas, i paltalit vargan*

holpi *i nálmakít lattitá* minden jót teszen, a' siketeket hallóvá teszi, 's a' némákat szólóvá. Mr. 7, 37.

nál nyél.

nált nyelez, nyélbe tesz, felszúr. *os aku hajtimles tatestá seni uksusën, i su-jejme náltam ajtestá tavame* és egy (valaki) odafuta, hoza szivacsot, eczetest, 's botra (nádszálra) felszúrván itatá őt. Mr. 15, 36.

náre, *nári, nar* kopasz, meztelen. *šoulil maštahim nári novilá* tarmelt gyolecshal öltözve csupasz testén. Mr. 14, 51.

náre voj olyan csizma, melly szöretlen bőrbül készült; *aše náre voj* szük egyszerű lábbeli. *no ončuhv aše náre voj i at vihv kit mašne* hanem tartani egyszerű lábbelit és nem vinni két ruhát. Mr. 6, 9. Az orosz: no jimjet prostuju obuv.

naul üldöz.

navlïne aš üldözés. *at vinitá aš tá marat i navlïne ašit keurt šat latne jängag kvalitnil* nem venne most az időben és üldözésekben százszor nagyobbat a' házakbul (százannyi házat). Mr. 10, 30.

noultaht következik, elkövetkezik. *noultahtes mare i vatmes torim naerlah* elkövetkezett az idő, 's közeledett az isten országa. Mr. 1, 15.

norče ? *norče sau* csipkebokor. *nan ati lountalsan Mojsěj horent, humle norče sau pohit torim lates tavane ti* nem olvastátok Mózes könyvében, mint szólt neki Isten a' csipkebokornál. Mr. 12, 26.

novl és *novil* test. *verhum šoulil maštahim nári novilá tarmelt* egy ifjú, gyolecshal öltözve a' csupasz testén. Mr. 14, 51.

novu, *nov* indul.

novumt háborog, rendül. *aul vat novumtat* az ég hatalmai megrendülnek. Mr. 13, 25.

novtuhv megtérni. *am jejsim ati sarit rovuhv, os krekinüt novtuhv* én jöttem nem az igazakat, hanem a' bünösöket híni a' megtérésre. Mr. 2, 17.

nur akar, *nurne aš* kívánság. Mr. 4, 19.

nur bőr, bőrtalp. *at hojam pešetahv nur tau polhesitnil* nem vagyok méltó leoldani sarujának bőrtalpat. Mr. 1, 7.

nutá. Jelentését következő példák világosítsák fel: *Jisus kitepesan tanme: lonht jomnanil ujl nar latsan nutá?* Jézus kérdésket: az uton mentetőkben mit beszélletetek magatok közt? Mr.

9, 33. — *os tan hütä varlesit oj* és magok közt tanakodának. Mr. 14, 31.

úuv nagy, nagyság. *šah pälä (?) kuvne tojcis a'* fény hőségének nagysága miatt emésztődött. Mr. 4, 6.

úuvčes tisztesség, becsület. *atihott atim hajtne viš huvčes, humle jeg-aš-mat i takv haran halt i takv kvalä keurt* sehoh nincsen a' prófétának kisebb tisztessége, mint hazájában és maga népe közt. meg házában. Mr. 6, 4.

č.

čak csecs

čakvi szopik, *čakvim* szopván. *titip čakvim* étető szopva, *szopva* étető, szoptató. *tuš kahrä-taglinitne i titipitne čakvim ton hotelit keurt* jaj a' hasa-töltötteknek és szoptatóknak azon napokon. Mr. 13, 17.

čager fősvény?

čagir-ül fősvénység. *tulmentane ačit, čagirlit* stb. lopások, fősvénységek. Mr. 7, 22.

čah só; *čakil* sóval. *šohin jur čakil tuselahti* minden áldozat sóval sózatik meg. Mr. 9, 49.

čahel menydörgés. *namtes tinane namit boanerges, tit ton : pivri čakilne* 's nevezé kettejük neveit boanergesnek, ez az: fiai a' menydörgésnek. Mr. 3, 17.

čar világ, tartomány, föld is. *hotit čas čuvt jimtes jejpimog; čar lahvü* hatodik órában setétté lett az (egész) földön. Mr. 15, 33.

čarg, *čarguhv* szomorkodni. *am lüim šah moše čargi* én lelkem túlságig szomorkodik. Mr. 14, 34.

čišg és *čišh*.

čišgel kiált. *čišgeles sujin turil* kiáltá hangos torokkal. Mr. 1, 26.

čišgip kiáltó. *hontes lušpit i sujnag čišgipitme* találá sírokat és hangosan jajgatókat. Mr. 5, 38.

čišhem kiált. *aku holes, hothar keurt oles asraj i čišhemes* egy ember, a' kiben vala ördög és kiálta. Mr. 1, 23.

čorit gyaláz, rágalmaz.

čoritam gyalázva. kavil porti vohsanil pankä i ketsanil tavame
čoritam kövel széttörték fejét 's meggyalázva küldék el őt. Mr. 12, 4.

čoritalt csúfol, gyaláz. *čoritaltat tavame, i pümtat vonhuhv*
tavame i alganil tavame megcsúfolják őt, meg fogják verni őt és megölik őt. Mr. 10, 34.

čuv többi jelentése közt: hány.

atpin čuvil ötven annyi.

šat čuvil száz annyi. Mr. 6, 40.

něčuv mennyi; *něčuvne* mennyire. *tävojp šav priččitil latim*
tanane lah, něčuvne tan hontlesit ilyen sok példabeszéddel mond-
ván nekik tanítást, a' mennyire ők hallgatták. Mr. 4, 33.

tat-čuv annyi. *oles tan paltanil tatčuv hul* vala nálok ugyan-
annyi hal. Mr. 8, 7.

mat-čuv néhány, egynéhány. *atinar tit at vares tonnil targe,*
išto jältēptes matčuv agmiltap haritme semmit itt nem tett azonkí-
vül, hogy meggyógyíta egynéhny beteget. Mr. 6, 5.

Z.

že de (or.)

S.

sau bokor.

šorče (?) *sau* csipkebokor. Mr. 12, 26.

sajr fejér.

sajrën fejér (*sajren*). *tau mašne hāran varkatsit posinag i šak*
sajrënag jormant tujt, humle ma tarmilt bjelilčik sajrënag varuhv
vatü at johti ő ruháji lettek fényessé és nagyon fejrre mint hó, a'
mint a' földön fejrítő mester fejrre nem teheti. Mr. 9, 3.

sajt ész. eszmélet.

sajtën, sajten eszes.

sajttal esztelen, ördögös, vad; *sajttal mag* vad méz. *Joan*
tes akridet i sajttal mag János eszik vala sáskákat és vad mézet.
Mr. 1, 6.

salg köp,

salgen egyet köp. *Jisus punsa takü tulü i sal'gemam holitah-tes tau nalmetané* Jézus tevé két újját (a' szájába) 's egyet köpven, megilleté ő nyelvét. Mr. 7, 33.

sar el,

sare el-e és *elig, alig. tau kerepnül sare kvalimat jipalt hojha-tes tavane homelitinül kvalim elimholes a' hajóbul alig kimenése után találkozik vele a' sirokbul kijött ember. Mr. 5, 2. — sare tau lave-pestü titme ratgin höltit tavnaniül patsüt alig* hogy ő azt mondta, hirtelen a' belpoklosság lehullott róla. Mr. 1, 42.

säg szó (*sag*). *i sägsüt jutpin jejnül hulpmé, punsanül tau tarmületane* és szövének (fonának) tövisbül fejkötöt (koronát), tevék ő reája. Mr. 15, 17.

seger láncz, *segirüt* és *segrüt* lánczok (t. p. zenžir?) *tau ončas olne ma homilit keurt i atihon vatü at johtes puvuho tave i segirütül* ő tartja vala lakását a' sirokbán és senkinek nem volt ereje őt lánczokkal is megfogni. Mr. 5, 3. — *manitalsam segirüt i ratiles okovit elszaggatá a' lánczokat és eltöré a' béklyókat. Mr. 5, 4. — ton čast pušteti tau palü i taretahsüt segrüt tau nalmetanül* azonnal megnyilatkozik ő két füle, 's megerezkedének nyelvének kötelékei. Mr. 7, 35.

sij (*suj, soj*) hang, szó.

sital = *sijtal* hangtalan, szótalan. *Jisus erkelestü tavame, latim: sital!* *i kvalen tavanül* Jézus megfenyíté őt, mondván: szóta-lan (hallgass)! és menj ki belőle. Mr. 1, 25.

sir hajt, üz.

sirel, sirül, sirelahv hajtani, hajtogatni. *ištobi tan ošsüt erh jältiptahv agmit i sirelahv asrajitme* hogy legyen hatalmuk gyógyítani a' betegségeket, 's kihajtani az ördögöket. Mr. 3, 15. — *tav sireligan asrajit asrajit oter honho* ő kihajtja az ördögöket az ördögök fejedelme által. Mr. 3, 22. — *lates tan hančtahtane maganelt Galilej lahve i asrajit sirilesan tanita* ő tanuló helyeiken egész Galileában 's kiüzé az ördögöket. Mr. 1, 39.

sirelane üldözés, háborúság. *hun fejmtelali tul' amne lah mos sirelane, aku ton latt telilat* midőn baj lesz vagy az evangélium miatt üldözés, azonnal megbotránkoznak. Mr. 4, 17.

simt haragszik. *Irodiada simtes tau targe, kišmes aluhv tava-me* Herodiades haragszik ellene és keresi vala őt megölni. Mr. 6, 19.

soj, suj, sji szó hang.

soht igenes.

sohti jomp szembe jövö. sohti jomp harüt öritesanül tavame a' szembejövök (elmenök) szidalmazák öt. Mr. 15, 29.

sonheml, sonhëml terem? alapít? *sonhëmlam* teremtés.

sonhëmlapt terem. *vojlën ton hotelüt jimti tímül agem, nevojpp at olilales ma sonhëmlam montül, hotharme sonhëmlaptestü torim,* mert az napokon lesz olyan nyomorúság, a' millyen nem volt a' föld teremtése óta, a' melyet teremtett az isten. Mr. 13, 19.

sovjet (or.) tanács. *raštal hol kes arkipüt i sovjet šoho prigo-vor varim persesanül Jisusme* késedelem nélkül reggel a' főpapok és mind a' tanács törvényt tevén (törvényszéket tartván) megkötözék Jézust. Mr. 15, 1.

sovjetnik tanácsnok. *johtes Josif arimafejskij, jomas, sovjet-nik* jöve arimathei József, jámbor ember és tanácsnok. Mr. 15, 43.

sovt szelid.

sovtiš szeliden, békességesen. *čah nank keurenant ončelan, i űute sovtiš olan* só legyen ti bennetek, 's magatok közt legyetek szeliden. Mr. 9, 50.

sovtimt, sovtimtahv szelidíteni. *ati hon vatü at johteles sovtim-tahv tavame* és senkinek hatalma nem vala szelidíteni öt. Mr. 5, 4.

suj, soj, sji hang, szó.

sujin hangos, *sujin tur* hangos torok, hangos szó. *asraj, šak torgetam tavame čišgeles sujin turil* az ördög, nagyon megrázván öt, kiálta hangos torokkal. Mr. 1, 26.

sujnag hangosan. *hontes ohter i lušpüt i sujnag čišgipitme* találta zokogást és sírókat és hangosan jajgatókat. Mr. 5, 38.

sujt hirdet, híresztel.

sujtne ač dicsőség. *laven minane untuhv nag pohint, nag sujt-ne ačint* parancsold nekünk ülni te nálad, te dicsőségdben. Mr. 10, 37.

sujtilt és *sujtelt* hirdet, prédikál, dicsőit. *sujtiltestü latim*: am *jitüpalëmt jomi amnanül vagin* hirdetési vala mondván: (az) én utá nam jövö nálamnál erősebb. Mr. 1, 7. — *šoho sujteltésanül torimme* mind dicsőiték istent. Mr. 2, 12.

sujtiltane hirdetés, tanítás, prédikálás. *vares kitkujplov apos-tolitme, ištobi ketuhv tanme sujtiltane kašil* választta tizenkét apos-tolt, hogy küldje őket prédikálásra. Mr. 3, 14.

sujm hírlík, hangzik.

sujmt hirdet.

sujmtap hirdető, követ. *am ketam amk sujmtapim nag ejnin elpalt* én küldöm én hirdetőmet te orczád előtt. Mr. 1, 2.

suh dorgál, *suhis* dorgált. *aku kujplou pasent unlimanil čvrt holthates (hančtahtšpítne), i suhsan tanme at agtnan mos a' tizenegynek asztalnál ültekkor megjelenté magát (a' tanítványoknak), 's megdorgálá őket hitetlenségök miatt. Mr. 16, 14.*

sunt száj, szád.

au sunt ajtó szádja.

suma (or.) táska, *sumi* táskát. *atinar at vihv . . . at sumi semmit sem vinni, sem táskát.* Mr. 6, 8.

služitlahv és *služitluhv* (or.) szolgálni. *tau pümtes služitlahv tanane ő kezdte szolgálni nekik.* Mr. 1, 31.

starejš (or.) öreg.

starejšin öreg, *starejšinüt* öregek. Mr. 15, 1.

smirna (or.) mirha. Mr. 15, 23.

Š.

šar 1) igaz, igazságos. *am jejsim ati šarüt vovuhv os krekünüt šultuhv* én jöttem nem az igazságosokat híni a' megtérésre, hanem a' bűnösöket. Mr. 2, 17.

2) igaznak tart, becsül. *Irot piles Joannil, hančim išto hum šar i pičim, i šarestä tavame* Herodes fél vala Jánostul, tudván, hogy igazságos és jámbor ember, 's becsüli vala őt. Mr. 6, 20.

šarim igaz levén, *sarme* (*sarmi* ?) igazán. *pates tau elpalt i lates tavane šohim sarme* leborúla ő előtte 's monda neki mindent igazán. Mr. 5, 33.

sarment-ahv teljesülni, igazzá válni.

sarmentap teljesülő. *hun hontine tonme sarmentapi, hančelan, išto vatgin au pohit* ha látjátok azt teljesülőnek, tudjátok, hogy közel (van) az ajtóhoz. Mr. 13, 29.

sarmilt bizonyítani.

sarmiltam bizonyítván. *tau ospil kümenag pümtes sarmiltam latuhv* ő még inkább kezdve bizonyítva szólni. Mr. 14, 31.

Š.

šajluhv törni. *ton čast asraj pümtestü šajluhv tavame* akkor az ördög kezdé törni őt. Mr. 9, 20. — *vim at nani i kit hul šajlesan nani i kit hul urtestü* vevén az öt kenyeret és két halat, megszégé a' kenyereket 's a' két halat elosztá. Mr. 6, 41. — *kval lep pali pušsanil, hott tav oles, a tare šajlím taretasanil palkanme a' ház te-tejét felnyitván, a' hol ő vala, 's keresztül törvén beereszték a' hordozó széket.* Mr. 2, 4.

šajmt tör.

šak nagyon.

šak moše túlságig. am liliš šak moše čargi én lelkem túlságig szomorkodik. Mr. 14, 34.

šalel, *šalil* (or. *šal* könyörület), méltatlankodik, sajnál. *šale-lilim am mirme, ton moš iš'o vuš hurum hotol am pohim olanil i at ončat nar tehv* sajnálom én a' népet, azért, hogy már három nap én nálam lévőjek, 's nincs mit enniök. Mr. 8, 2.

šav sok; *šaru mares* talán e' helyett: *šavi v. sokra* tön. Mr. 6, 20.

šavim nagyon, egészen. *kalim nag tonitnil, vojlim nag galilejanin, i nag lah šavim ton vojv* bizony te azokbul (való), mert te galileábeli (vagy), 's te beszédet egészen olyan. Mr. 14, 70.

šavm; — *šavmaniltil* mindnyájokkal, mindnyájan. *holim nar tau vares, šavmaniltil johtsit tau pohane* hallván, a' mit ő tett, nagy sokasággal jövének ő hozzája. Mr. 3, 8. Az oroszban = velikom množestvé = nagy sokasággal.

šam 1) szem, 2) gabona-szem; *šam-hore* szemképbe = nyilván, szemlátomást. *Isus ati humle va at ončes, šam-hore tuhv ušne* Jézusnak sehogysem lehet vala nyilván bemenni a' városba. Mr. 1, 45. — *vojlim ma taku jinkimne telitü elolt pari, jošin pankü i šam pank keurt* mert a' föld maga . . . . termi előbb a' paréjt (sást), azután fejét, 's szemet a' fejben. Mr. 4, 28.

Ahquist (de vestfinska spräkens Kulturord, 30. lapján) azt állítja, hogy a' vetőmag (utsäde, Aussaat) nevei, úgymint: finn *siemen*, eszt *seeme*, vót *seemee*, vepsz *semen*, liv *siemt* és *siemgös*, osztják *sem*, magyar *szem* mind kölcsön vett szók, akár a' germán, akár a' szláv nyelvekbül, a' mellyekben ezen fogalom közös neve-

zetü, t. i. *saame*, oroszul *sema*. De családokzik. A' finnben *siemen* és *silmä* (vetőmag és szem) két szó, amaz kölcsön vett, 's magot, vetőmagot jelent: ez meg finn-ugor. A' finn *siemen-t*, a' német *same-t*, a' magyar *vetőmag-nak* nevezi; a' *szem* (*silmä*) átvitt értelemben pedig nemcsak magról, hanem minden kicsiny kiálló dologról is mondatik; tehát van *eső-szem*, *búza-szem*, *szőlő-szem* stb., van a' fának, bokornak is *szeme* stb., van a' hálónak, harisnyának is *szeme* stb. A' finn *silmä* = szem is ugyanazon átvitt értelemmel jár, azért van ott is *lähteen silmä scaturigo fontis*, *lehden silmä gemma arboris* stb. A' törökben is a' *göz*, szem, hasonlóan szerepel, p. o. *bag gözi* venyige szeme. Illyen értelemben áll a' vogul *telitü šam pank keurt* terem szemet a' fejbén.

A' *szem*, *šam* vagy *sem*, *silmä* szónak illetén jelentése olly általános a' mi nyelveinkben, hogy annak elcserélését a' *siemen* szóval és eredetijével, az orosz *sema*-val, szinte lehetetlennek tartanám. Hasonló átvitt értelemben járnak a' finn *pää*, a' magyar *fej*, a' vogul *päng*, *pank* is, mert ezek mind *spica-t*, *ühre-t* is jelentenek, a' mint a' vogul fordítás bizonyítja: *telitü elolt pari*, *jotin pankä i šam pank keurt* terem előbb sást, azután a' fejét, és szemet a' fejbén. Itt a' finn is a' *pää* szót, mint a' török a' *baş-t* = fej, használja. Ha már akadna egy kulturord-szedő, 's azt állítaná, hogy a' magyar nyelvnek a' *spica*, *ühre* fogalmára nincs szava, mert íme a' szláv *kalászt* fogadta el: épen olly nagyon családokznék 's olly kevéssé ismerné a' magyar nyelvet, mint Ahlquist az idézett esetben. Ámde a' Nagy szótár kimentené mind Ahlquistet, mind mást, mert az úgy adja elő a' *kalász* szó értelmezését és példáját, mintha az volna uralkodó a' magyar nyelvben. »Mind a' Müncheni mind a' Bécsi codexben *kalász* helyett *gabona-fő* áll« úgymond a' Nagy szótár. Tehát a' *gabona-fej* szót kiavultnak kellene tartania annak, a' ki a' magyar nyelvet a' Nagy szótárból akarná megtanulni. Azonban ha az idegen tudós egyszer-másszor belépne egy magyar egyházba, vagy épen azt a' magyar bibliát olvasná, a' melyet a' magyar protestánsnk használnak, például Mr. 4, 28. versét is: »mert a' föld magából gyümölcsöt terem, először fűvet, azután fejet, azután gabonát a' főben«: arrul győződnek meg, hogy a' Nagy szótár a' *kalász* szó előadásával is hamis színben mutatja fel a' magyar nyelvet, annak a' múltját és jelenjét rosszul fejtegetvén.

šip nyak.

šipit ölbe venni, ölelni. *šipitam tanme blagoslovajtlesan tanme, tan tarmelane kata puntlam* és ölbe vevén őket, megáldá őket, kezét reájok tevén. Mr. 10, 16.

šivet háborgatni, fárasztani. *nag an lohčes, nar mos šivetilün hančtapme* te leányod meghalt, minek fárasztod a' tanítót? Mr. 5, 35.

šim szív, indulat

šimeg hátorokodik. *Josif šimeges tuhv Pilat pohne* József bátorokodék bémenni Pilátushoz. Mr. 15, 43.

šoupet? *típüt šoupüt votíp kvalüt* evők . . . az özvegy házait Mr. 12, 40.

šovil, *šoul, šul* gyolcs. *jomes tau jitápalt ver hum, šoulil maštahtim hari hovüla tarmelt* jöve ő utána ifjú ember, gyolccsal öltözve csupasz teste felett. Mr. 14, 51. — *tau jortestü šovülme i jole vim Jisusme manitestü tonil* ő vásárla gyolcsot és levevén Jézust, begöngyölé avval. Mr. 15, 46.

šotin boldog, áldott; azután az orosz uralkodás jelzője. *šohin rossine šotin naerlah* minden oroszok (feletti) boldog uralkodás.

šotir, *šoter* ezer

šul' morzsa; *šanü šul'* kenyér morzsa. *ahtšit nani šul' i hulnül hultim harit* gyűjték a' kenyér morzsát és a' hal maradványait. Mr. 6, 40.

šunš lát, bízik, néz

šunšil nézeget, tekint. *torim kvalne tus, i šoho šunšilam kvales Vifanijine* az egyházba mene, 's mindent megtekintvén, kiméne Bethaniába. Mr. 11, 11.

šumeh. Az éjszaki voguloknál *suomiah*, vagy másoknál *šumlah* pajta, eleség tartó. Evvel azonos a' kondai *šumeh*, melly itt törvénytartót jelent, azon homlok- és kézkötöt, a' mellyen a' zsidó-törvény szavai írva valának. *pali punganel šumehanel* szélesbítik a' törvénytartó kötöt. Mát. 23, 5.

Z.

znamenie (or.) jel. Mr. 13, 4.

zavjet (or.) testamentom. Mr. 15, 24.

R.

rast vet.

rastel veteget. *hontes Simonne i tau kačü Andrejme, hotharüt rastelat jolimüt sarışne* találá Simont és ő öccsét, Andrást, a' kik hálókat vetegetnek vala a' tengerbe. Mr. 1, 16.

rastelaht vettetik, rohan. *agm ošp hart rastelahtsüt tau tar-milne* beteg emberek rohantak ő reája. Mr. 3, 10.

rat tör, *ratgün* tüstént (törsz, mint egyéb igének második személye adverbiummá lett p. o. *vončün*).

ratil tördel. *manütalsan segürüt i ratiles okovüt* elszaggatá a' lánczokat és eltördelá a' béklyókat. Mr. 5, 4.

rač és *raš* késik. IX. Szótár 132. lapj. *raš-nak* van írva, *rač* helyett. Hogy *rač* írás helyes, bizonyítja

raštal nem késve, mindjárt. *raštal tit jeppalt asraj tatestü tavame har mane* mindjárt ezután vivé őt az ördög a' pusztába. Mr. 1, 12.

ram temet

ramne kašil temetés végett, temetésre. *tit elpalt lavtestü am noulim ramne kašil* ez előre megmosta én testemet a' temetés végett (temetésre). Mr. 14, 8.

rekv hegy, part. *rasthates ane rekvül sarışne* vetődött a nyáj a' partrul, hegyrül a' tengerbe.

reht szeg? szaggat. *lul lel čišgemam i vagünis rehtesam tavame, kvalet a'* rossz lélek kiáltván és erősen megszaggatván őt, kiméne. Mr. 9, 26.

ret csalás, csal.

retet csal.

retetal csalogat, kísértget. *vatge jonim farisejüt retetalsanül tavame kitilam* hozzájövén a' farizeusok kísértgeték őt kérdezvén. Mr. 10, 2.

ross orosz, *rossi* oroszok (or. többes).

(*ruš* orosz.)

rovť, *rovüt* vet

rovthat és

rovtkat vetődik. *gorčičnoj jem, hotih-har hum rovthati, oli šohin jemnül viš; os hum rovtkati, jänimi* mustármag, a' melly midőn bévettetik, minden magnál kisebb, de ha bévettetik, növekszik. Mr. 4, 31. 32.

T.

taj szabad, lehet, méltó. E' szó gyakran a' magyar *hat, het* képzőnek értelmével jár, p. o. *tareti jáni talit, isto tav isü jolpalt tiglelap ujt tujthatuhv tajgüt* ereszt nagy ágakat, hogy az ő árnyéka alatt a' madarak elrejtőzhetnek. Mr. 4, 32.

taj, *tajv* étetik, l. *te-hv* enni. *tügül elal' atihone naganül pul ul taje inra moš* ettül fogva senki által rólad bogyó ne evődjék. Mr. 11, 14.

šah pälü (?) *šuvne tajvis* a' fény hőségének nagysága miatt emésztődött. Mr. 4, 6.

tajem, *tajm* mag, vetés. *tajem at tates urleh* a' mag nem hozott gyümölcsöt. Mr. 4, 7.

tauint csendesik. *tus tank keuranülne kerepne i tauintes vot* bémenne hozzájuk a' hajóba 's elcsendesedik a' szél. Mr. 6, 51.
(*vuat tauenti* a' szél csendesedik).

tag lásd **tog** ág,
taget akaszt, szögez.

tagilötov fojtatik. *to pates ini keurne, i jänimes ini, i tau-tagilötoves jolo, i tajem at tates urleh* némelly esett a' tövis közzé, 's megnőtt a' tövis, 's az elfojtatott, 's a' mag nem hozott gyümölcsöt. Mr. 4, 7.

tagle = *taul* teli.

taglün teljes, *kahrü taglün* hasa teljes, terhes. *tuš kahrü taglününe ton hotelüt keurt* jaj a' terheseknek azon napokban. Mr. 13, 17.

tal talan, nélkül. Példáji nagyon szaporodnak, p. o. *oštal* nem bíró, *es-tal* esztelen, *hal-tal* titkos, *jol-tal* haszontalan, *šalm-tal* néma, *šajt-tal* esztelen, vad, *raš-tal* késedelem nélkül, mindjárt, *pos-tal* fénytelen stb.

tal száll, hajóba száll. *hulüptam tanün tales os kerepne i menes mot palne* elhagyván őket szálla megint hajóba 's mene más oldalra. Mr. 8, 13.

talmiš (or.) tolmács

talmišl tolmácsol; *talmišlane aš* tolmácsolás, fordítás; *talmišlaht* fordítatik.

tant elégedik, telik.

tantalmi telik. *nerites jáni vot, humpüt vohtesit kerep ali toho,*

išto tav uš tantalmes vitil támada nagy szél, a' habok csapkodának a' hajóra úgy, hogy az majd megtelt vízzel. Mr. 4, 37.

taster, *tastir* hagyomány, parancs; példa, kép. *vajan tastir smokovicaniil* vegyetek példát a' figefáru. Mr. 13, 28. — *ton jejpalt mat tastiril holthates tananiil kit harne* azután más (idegen) képpel jelentkezék azoknak kettejének. Mr. 16, 12.

ton vojp tastir azonkép. *ton vojp tastiril at altlelan tavame atinar varuhv takü jegü kašil amne takv čuktü kašil* azonképen nem engedik őt semmit tenni a' maga atyja vagy maga anyja kedviért. Mr. 7, 12.

tar gyöker. *hol kes to-pül jomim hotsaniil, išto smokovnica to-seš taran moše* reggel arra elmenvén láták, hogy a' figefa elszáradt gyökeréig. Mr. 11, 20.

tare, *tari* által, keresztül, ellen. *kigneiuv verbludne tare menuhv juntiip pupniil, atipiil pojne tuhv torim naerlahne* könnyebb tévének által mennie a' tüfokán, mintsem gazdagnak bemenni az isten országába. Mr. 10, 25. — *En a' tare-t és tari-t (nare, nari)* egynek tartom.

taret ereszt, bocsát. *nurine erin, istobi am taretalim nanane judejskij naerme* akarjátok-e vajjon, hogy én elérszem nektek a' zsidó királyt? Mr. 15, 9. — *jestli taretaganim tanin juj tetal, paš-tiimat lonkt* ha eresztem őket haza éhen, elerőtlenednek az úton. Mr. 8, 3.

ner taretam tajtékot túrván. Mr. 9, 20.

tartel elbocsát, megbocsát. *pojrim kašil tau tarteles tanane aku polin har, hotih-harme vovganil* az ünnep miatt ő elszokott bocsátani nekik egy foglyot, a' kit kívánnak. Mr. 15, 6.

tarmel, *tarmil* rajt, által, keresztül. *toul kvane kvalim tarmil jomsaniil Galilejme* onnan kikelvén által menének Galileán. Mr. 9, 30.

tarmil punuhv föltenni, fölvenni. apüvme vim i katil tarmil punim tavame laves gyereket vevén és kézzel feltevén azt monda. Mr. 9, 36.

tat az,

tat-h (azik) túli, túlsó. *i toul menim johtes Judejskoj keplitne Jordan palit tath palt 's* onnan menvén juta a' Judea tartományába a' Jordán mellékei túlsó felén. Mr. 10, 1.

tatt ott.

tat, *tatuhv* hozni.

tatv hozatik. *pümtat vonhuhv nanin, i tatvan nan pojerit i naerit elpalne* fognak ostromozni benneteket 's hozattok tük a' hatalmasok és fejedelmek elé. Mr. 13, 9.

tav, *tau* ő

tavame és *tavea* őt.

tavane neki.

tavanel, tavnanil, taunanil tőle.

tavatel tőle, vele.

takv maga, *takvame* és *takvin* magát;

tan ők, *tanme* és *tanin*, *taninme* őket;

tanane nekik, *tananel* tőlök, *tanatanil* velek.

te (or. *da*) is, *nan te* tük is. Mr. 12, 24.

tel születik és szül.

telne har születés, növevény. *jänimi i jejmti šohin telne har-nil jängi* nől és lesz minden növevényenél nagyobbá. Mr. 4, 32.

telim aš teremtés. *panketat telim ašne humme i neme joltsa tinin torim* kezdetében a' teremtésnek férjet és nőt teremté őket (kettejüket) az isten. Mr. 10, 6.

telim hotol születés napja. *Irot takv telim hotoletat vares ajne* Herodes a' maga születésének napján csinált vendégséget. Mr. 6, 21.

telil vagy *telgel* fogódzik, kétkedik, botránkozik; megütközik, álmélkodik, háborog. *tä lanhil telilam tuštüm ele menes a'* beszédbe megütközvén szomorkodva elmene. Mr. 10, 22. — *hun hon lavi tä ahne: lakven i rastkaten saršne, i at telili šimetatil, os agtkati, išto jimti tau lahan hojtül tavane* ha ki mondja e' hegynek: indúlj 's vesd magadat a' tengerbe, 's nem kétkedik szívével, hanem hiszi, hogy lesz neki ő beszédei szerint. Mr. 11, 23. — *ratgin hontim tavame mür šoho teliles i vatge hajtim pačelalsanil tavame* tüstént meglátván őt a' nép mind álmélködék 's közel menvén hozzá, köszöntgeték őt. Mr. 9, 15.

teliles háborog, zajog. *tum lati tanane: nar telilesne i nar lunčine?* bémenvén mond nekik: mit háborogtok és mit sirtok? Mr. 5, 39.

telilal, telgelal botránkozni, álmélkodni. *telilalsit tav mosü* megbotránkozásnak miatta. Mr. 6, 3. — *Jisus jomes tan eltäpalenant, i tan telilalsit i tau jitäpalt jomsit pilem* Jézus mene előttök 's ők

álmélkodának 's ő utána menének félvén. Mr. 10, 32. — *telgelalsit soho i sujteltesanil Torimme* álmélkodának mind és dicsőíték Istent. Mr. 2, 12.

telit botránkoztat, boszant. *ul hanelan tavame, nar mos nan telitilan?* ne tartóztassátok őt, minek boszantjátok (botránkoztatjátok)? Mr. 14, 6.

telt éget,

teltne égető, *teltne aš* égetés, égető áldozat. *erptahv vat harme humle nakvün, oli jáni šohën jurnil i teltne ašnil* szeretni a' felebrátot mint tenmagadat, az nagyobb minden áldozatnál és égető áldozatnál. Mr. 12, 33.

tipl, *tepl* téved.

tiptel tévedez. *toho nan te tipteline at hančim horñitme ati torim vame* úgy tik is tévedeztek nem ismervén az írásokat sem az isten hatalmát. Mr. 12, 24.

ti, *tit* ez.

til ezzel; *tit mos* ezért, *tit mos latam nanane* ezért mondom nektek. Mr. 11, 24.

tit itt. *ma tit tatil, i lat voš etelales a'* hely itt pusztá 's az idő már esteledett. Mr. 6, 35.

tigl repül. *to patš lonk vati, i tiglesit ult i nahvsanil tavame* némelly esett az út mellé, 's odarepülének a' madarak 's elkapdosák azt. Mr. 4, 4.

tit étet, *te, tehv, titine kašil* étetésre.

to, *tot* az, némelly, *tot* azok, némellyek. *ton mat to nepek-hašp harit unlišit* ott némelly írástudók ülnek vala. Mr. 2, 6. — *tot latsit: tit Ilj; os tot latsit: tit hajt amne hajtit vojv har* némellyek mondák: ez Illyés, de mások mondák: ez (egy) próféta, vagy próféta féle ember. Mr. 6, 15. — *os mot harme ketes, i tonme alesnil i šav mot harit, tot vohsanil tot jole alesanil 's mást küldé 's azt is megölek és sok mást, (kik közöl) némellyeket megverték, másokat megöltek.* Mr. 12, 5. — *tot agmñ hotelit jipalt hotel postal pati* azon beteges napok után a' nap fényteleonné lesz. Mr. 13, 24.

topül azon, az is (?)

toupül? **arra**. *hol kes topül (to u-pil) jomim hotsanil, isto smokovnica tošes taran moše* holnap arra elmenvén, láták, hogy a' figefa elszáradt gyökeréig. Mr. 11, 20.

ton az. *atinar tit at vares tonnül targe* semmit itt nem tett azonkívül. Mr. 6, 5.

toul tallu, tol, bőr; *toul entep* bőr öv. Mr. 1, 6.

tog, *tag* ág. *hun tau togä kašlemanti i tareti luptüt, haščilan, išto tuj v itgjn* ha annak ága zsendül's levelet ereszt, tudjátok, hogy a' tavasz közeledő. Mr. 11, 28.

tonč féreg. *hott tan tončan at holilali i taut at harilali a' hol a' férgök* nem vész és a' tűz nem alszik el. Mr. 9, 44. — *hott tan tončan at holi i tautan at harili.* 49.

tor, *tar* vászon. Mát. 27, 59. Talán a' tör. *tor* hálófélé szövet. Mr. 15, 46. *šovil, šoul.*

torim ég, menny; időjárás; isten; világ. *tä olne torim e' világ. hotih-harit erptesüt tä olne torim i ohče-molme a' kik szeretik (aggódnak) e' világot és a' kincset.* Mr. 4, 19.

torg reszket

torgim reszketve. *ne pilmam i torgim, hančim nar tau jotä varktes, jejs a' nő* megijedvén és félvén, tudván a' mi ő vele történt, oda mene. Mr. 5, 33.

torget reszketett, ráz. *asraj šah torgetam tavame kvales tavnanül* az ördög nagyon megrázzván őt kiméne belőle. Mr. 1, 26.

torgetaht reszket, *torgetahtne aš* reszketés. *tan tarmelane jejs torgetahtne i pilne aš* ő reájok jött reszketés és félelem. Mr. 16, 8.

torn indul, *ma tornine* föld-indulás. *to mat jimti ma tornine i jimtat tetalit, pilne ačit* némely helyen lesz föld-indulás, éhségek lesznek's zenebonák. Mr. 13, 8.

tovli = *tauli* elég, *teli*. *at tovli* hijával van. *aku aš nagnane at tovli* egy dolog hiányzik neked, egy fogyatkozásod van. Mr. 10, 21.

tu, *tuhv* bemenni. *hott tuvne nan kvalne, olan tau keurat a' hol* bementek tik egy házba, legyetek abban. Mr. 6, 10.

tune bemenő, *tunem čvrt* bemenésem kor. *menan paulne, hothar nin eltäpalebant, i ton harne tunan čvrt aku ton latt hontine negim oslenkame* menjetek a' faluba a' melly elöttetek van, 's abba bemenéstekkor azonnal találtok egy odakötött szamarat. Mr. 11, 2

tutel bémenni. *nalimtal i paltal lel, am nagnane lavam, tavnanül kvane kvalen, i jotil ul tutelen tau keuretane* néma és siket lélek, én neked parancsolom, menj ki belőle, 's azután ne menj beléje. Mr. 9, 25.

tuj és *tujmah* nyár. *hun tau togü kašlemanti i taretü luptüt, hañčilan išto tuj vatgün* mikor az ága zsendül 's levelet ereszt, tudjátok, hogy a' nyár közeledő. Mr. 13, 28.

tuj, *tujmah* egy többeli szó, *tujm* a' *tuj*-nak származéka, a' mellyhez *h* (*ah* új képző járult. — Rendesen úgy veszik, hogy *tuj* nyár, és *tujmah* tavasz. Ezt el is fogadhatjuk. A' magyar *tav* nyilván azonos a' vogul *tuj*-val; a' *tav*-nak *asz* képzője pedig eléggé homályos még előttem.

tul felhő, *tult* felhők. *tončuvt hotganil elemholes püvme jejp harme tult tarmilt, jüni suj i va jot* akkor látják az ember fiját jövőt felhőkön nagy dicsőséggel és hatalommal. Mr. 13, 26.

tul visz, lop

tulm ;

tulmeh és *tumme* titkos, titok, rejtett.

tul' és *tol* újj. *Jisus ele tatim tavame mürnül aku palne punsa takv tulü (tav tusane)* Jézus elvívén őt a' nép közöl külön helyre betevé két újját szájába. Mr. 7, 33.

tunč áll, feláll; *tunčen* és *tunčün* felálló, magas. *Jisus vistä Petrme, Jakovme i Joanme, tatsan tunčün ah tarmilne* Jézus vevé Pétert, Jakobot és Jánost, vivé őket egy magas hegyre. Mr. 9, 2.

tunčp feláll, feltámad; rajta áll, megtart. *vojlin tunčpi mür tarmilne mür i naerlah tarmilne naerlah* mert feltámad nép ellen nép, és ország ellen ország. Mr. 13, 8. — *tan tunčpesit tä lah tarmilt* ők rajta álltak e' szón = megtartották. Mr. 9, 10.

tunčepal áll. *sa'gesit tau tarmiletane i tunčepalim šanši hošgesit tavame* köpdösének réája, 's térdre állván (esvén) imádnak őt. Mr. 15, 19.

tus (tör.) só. E' szó maga nem fordul elő.

tuselaht sózódik. *vojlin šohin har tautil tuselahti, i šohin jurčakil tuselahti* mert minden tüzzel sózatik 's minden áldozat sóval sózatik meg. Mr. 9, 49.

tuš baj, jaj

tušt aggódni, szomorkodni. *tau menesi lates tau jotä olim hartne, hoth-hart tuštit i luštit* ő elmene 's megmondá a' véle levőknek, a' kik szomorkodnak és sírnak vala. Mr. 16, 10.

tuš, *tunč* áll

tušt állat. *lan manane tit, tuštov hurum señ, nagnane aku jó* nekünk itt, állassunk három szint, neked egyet stb. Mr. 9, 5.

tur torok; *suj̄n tur* hangos torok, felszó. *Jisus ojḡimat suj̄n tur̄il taretestü lelme* Jézus kiáltván felszóval kibocsátá lelkét. Mr. 15, 37.

tutel, *tutelahv*, l. *tu*, *tuhv* bémenni. *jōtil ul tutelen tau keure-tane* azután ne menj be ő beléje. Mr. 9, 25. — *tan keuran̄ilne tute-lam hart* beléjük bement dolgok Mr. 4, 19.

tupil Tobol folyó; *tupil uš* Tobol városa, Tobolszk. *tupil jol-pal uš* Tobolszk alvárosa.

tumeltar (?) márt. *aku kitkujplov̄n̄il tumeltar̄im har kat̄i am jort̄im pat-anane* egy a' tizenkettő közül, bémártó a' kezét én ve-lem a' tálba. Mr. 14, 20.

tummeh (= *tulmeh*) titkos, titok, rejtett. *voj̄l̄n atinar tum-meh, ištobi tav at pates nonhal'* mert nincs titok, hogy az nyilvánossá ne legyen. Mr. 4, 22.

D.

daže s̄ot (or.) Mr. 13, 19.

deržaj bátorodjál (or.) Mr. 10, 49.

P.

paks álmélkodik, csudálkozik, elragadtatik. *puš at̄im pak-ses tau han̄etane ačetane* az egész nép el vala ragadva tanítása ált-al. Mr. 11, 18.

pahs v. *paks* u. a. *pahses̄it tau han̄etanane* csudálkoznak ő tanításán. Mr. 1, 22.

pager fetreng,

pageral u. a. *tau p̄ates ma tarm̄ilne i pagerales ner taretam* ő esék a' földre és fetrengé tajtékot túrván. Mr. 9, 20.

pagert gördít.

pal oldal, fél; vidék = *kepel*. — *multesanil ton palme šoho* bejárak mind a' vidéket. Mr. 6, 55.

judej pal judeai tartomány. *johtes̄it tau pohne judej pal j̄an-tetat̄il* kimene hozzá a' judeai tartomány mindenestül. Mr. 1, 5.
Azért

pal ma nyilt hely, nyilvános hely. puntlesanil agminüt pal matne teddegelék (rakosgaták) a' betegeket nyilt helyekre. Mr. 6, 7.

kat-pal fél kéz. Jisus kat paletanil tavame vim kvaltüstü tavame Jézus félkezénél megfogván öt fölkelté. Mr. 9, 27.

palt nál. nečuv nani nan paltan? hány kenyér (van) nálatok? Mát. 15, 34.

pala felé; et pala estve felé.

pali fel, el. pali punuhv 1) nyilvánítani, meggyónni. vatmes torim naerlah; pali punan nan krekán elközelített isten országa, gyónjátok meg bűneiteket. Mr. 1, 15.

2) szélesíteni. *pali punganel tank šumehanel i kvaltianel tank mašne har kepletme szélesítik törvénytartó kötőjüket és kikeltik ruhájik széleit. Mát. 23, 5.*

palimt, palimtahv nyilvánít, hirdet. naril arine tau tanane at altes, toul kümín palimtesit a' mennyivel többet ő nekik eltiltá, annál inkább hirdeté. Mr. 7, 36. — tau menes i pümtes latuhv sujniš i palimtahv tá fejmtelam harme ő elmene és kezde hangosan szólni és hirdetni a' történetet. Mr. 1, 45.

pank fej, fejedelem, fejezet; kezdet. *elol pank, motit pank, hurmit pank stb. első fejezet, másod fejezet, harmad fejezet stb. panketat telim ašne, humme i neme joltsü tinin torim kezdetében a' teremtésnek férfit és nőt teremté őket isten. Mr. 10, 6.*

hotil pank nap fejében, napszám. latkatem met huret jot tele-tahv tanane hotel pankne denariel ketsan tanme tak vinogradnike-tane megegyezvén a' béresekkal, fizetni nekik nap fejében (napszám) egy-egy denárral, elküldé őket a' maga szőlejébe. Mát. 20, 2.

pače köszöntés, csók.

pačel, pačelahv köszönteni. pümtsit pačelahv tavame: pače olen! kezdék köszönteni öt: üdvözz légy! Mr. 15, 18.

pačelal üdvözöl, köszöntget. vatge hajtim pačelalsanil tavame közel menvén (hozzá), üdvözlék ötet. Mr. 9, 15.

paš sor, rend.

olh paš külön sor. utsit olh paši šat čuvil i atpin čuvil ülének külön sorokba százával és ötvenével. Mr. 6, 40.

paš erő

paštal gyenge, fogyatkozó.

paštīm elégtelen. *os tanuhlane ačit paštīmit olsit de a' tanúsá-*
gok elégtelenek valának. Mr. 14, 56.

paštīmt fogyatkozni, erőtelenedni. *jestli taretaganim ta'in juj*
tetal, paštīmtat lonkt ha elbocsátom őket liaza étlen, elfogyatkoznak
az úton. Mr. 8, 3.

pari fű, sás, paré, paréj? *vojlin ma taku jinkimne telitü elott*
pari mert a' föld magától terem elsőben sást, fűvet. Mr. 4, 28.

A' kéziratban a' 4, 28. írása lehető homályos, de a' *pari* és
pank segítségével világossá lehet tenni, a' mint a' szövegben lát-
ható, kivéve a' *jinkimne* szót, a' melly nélkül is teljes értelmet ka-
punk. A' versnek első fele: *vojlin ma takv elott telitü pari* mert a'
föld maga termi előbb a' fűvet, sást. Vajjon igazán *pari* áll-e ott
és nem *nari*, vagy *ári*? A' *pari* mellett az éjszaki *pori* szól, lásd
a' Teremtés mondjában a' XXVIII. szakaszt: „*Uosmel ülšlene*
kum, — urte pori teli, manititü, sauü nuji, setep voari, uosmei sä-
gitü“ a' vész-hálóval halászó ember, — az erdőbe paréj nő, azt sza-
kítja, haját lenyúzza, fonalat csinál, vészhalóvá szövi (fonja). Itt
tehát *pori* növény, a' mellynek hajából fonalat lehet készíteni,
mint a' lenből. Azt a' *pori, pari* szót a' *paré* szóval azonosítom, jól-
lehet sásra fordítom, mert a' gabona fűvét sásnak nevezi a' ma-
gyar. — A' versnek másik fele bizonyosan ez: *jo'in pankü, i šam*
pank keurt azután (terem) fejet és szemet a' fejben.

A' *pari, pori*-t az éjszaki nyelvből vett más példák is fel-
világosítják.

urn telem ur loptä kalil joamnem kalt,
vuarn telem vuor pori kalil joamnem kalt.

(a' hegyen, erdőn, termett erdei levél haláláig, hervadásáig
járásom közben; erdőn termett erdei paréj hervadásáig járásom
közben. *Vogul föld és nép* 209. lapján. III.)

sangung alp kosä tuj kaltit,
vuarn telem vuar luoptä kalil koltit,
urn telem ur pori kalil koltit.

(a' meleg való hosszú nyarat töltik, az erdőn termett erdei
levél hervadásáig töltik (költik el), az erdőn termett erdei paréj
hervadásáig töltik. U. o. 215. lapj. II.)

urn telem ur pori kalil joamilem,
vuarna telem vuarn pori kalil joamilem.

(az erdön termett erdei paréj hervadásáig járom, az erdön termett erdei paréj hervadásáig járom. U. o. 226. lapj. IV.)

pat ösvény; *lonh, lonk út. lalptan lonh pojrihšne, varan patit tavane* készítetek útat az úrnak, csináljatok ösvényeket neki. Mr. 1, 3. — *lalptan lonh pojrehsne, varan lonh tavane.* Mát. 3, 3.

pat-ane tál. *huram, istöbi nag misen ammane an pat-ane tar-milt Joan pernepune pankme* akarom, hogy te adj nekem most tálon keresztelő Jánosnak a' fejét. Mr. 6, 25.

pat esik.

patil eseget, rohan. *lul lilüt, hun usanil tavame, patilesit tau elepalt a'* rossz lelkek, midön meglátták őt, rohanának eleibe. Mr. 3, 11.

pattuhv ejteni, *päntim (?) pattuhv* elfojtani. *hotik-harüt erpte-sit tä olne torim, päntim pattiganil lahme a' kik* szeretik a' világot. elfojtják a' szót. Mr. 4, 19.

päl' fül, *päli* két fül. *hon onči päli hontlahv, takv hontle a' kin-* nek van két füle, hallani, az hallgasson. Mr. 4, 23.

päle (?) *sah päli* napfény hősege. *sah päli huvne tajvis a'* napfény hőségének nagysága által megemésztetett. Mr. 4, 6.

pälin szabad, nyilvánvaló. *lates tä mos pälin* beszélt arrul nyilván. Mr. 9, 32.

Jegyzet. Talán *päl* nyilvánvalóság, nyíltság, *sah päli* szabad fény, nyílt fény, mintegy fény nyíltsága; a' *päl-bul, n* raggal lenne *pälen* szabadon, nyíltan, 's *n* képzővel (éjsz. *ng*)

pälen, pälin éjsz. *pälenng* szabad.

pänt fed, *päntim pätti* fedve ejt, elfojt. *tan keuranilne tute-lam hart päntim pattiganil lahme a'* beléjök bemenők (dolgok) megfojtják az igét (zaglušajut slovo). Mr. 4, 19.

pel is

toupel azaz, tov-pel, tov-päl arra. *hol kes toupil jomim hotsanil isto* reggel arra elmenvén látták, hogy. Mr. 11, 20.

pelt, *pelt* és *piltl* változtat. *peltam torim lahme nank tastiril* elváltoztatván isten szavát a' ti rendeléstökkel. Mr. 7, 13.

pilttaht változik. *pilttahtes tan elanil palt* elváltozott ő elötök. Mr. 9, 2.

pešet, *pešetahv* fejteni, oldani. *hoth-har palt am at hojam pešetahv hur tau polhesinil a'* kinél én nem vagyok méltó eloldani sarujinak szíjját. Mr. 1, 7.

per ferde, rossz

per aš kísértet. *urhatan i hošgan, ištobi ojtahukv nanane per ašnīl* örködjetek és imádkozzatok, hogy kerüljétek a' kísértetet. Mr. 14, 38.

perit kísért,

peritankv kísértetik. *urhatan, ištobi hone nan ul peritankvan* örködjetek, hogy senki által kísértetbe ne vitessetek. Mr. 13, 5.

pergetal kísértget. *nar pergetalīlan anīm?* miért kísértgettek engem? Mr. 12, 15.

píjekahti . . . *tan hontīm tavame sarīš mant jomītanat, numsesīt, išto píjekahti, i čišgemesīt* ők látván őt a' tengeren jártában, gondolák, hogy tünemény; 's felkiáltának. Mr. 6, 49. — Wiedemann a' szójegyzetében *piktahti*-t irt: de a' Sjögrén másolatában *píjekahti* áll. Mát. 14, 26-ban így olvassuk: *tīt piktove* ez tünemény, oroszul: *prizrak*. Látjuk, hogy a' *piktove* és *píjekahti*, vagy *piktahti* alakok *pikt*, *píjekt* igének alakjai, melyek *tünik, elő-, feltünik* jelentéssel járnak. A' régi magyar biblia fordításban *tündérlet*-nek van mondva; az újabbban (Mát. 14, 26.) *elmulandó átlat*, meg (Mr. 6, 49.) *elmulandó látás*.

pil és *pīl* fél

pīlne aš félelmes dolog, zenebona. Mr. 13, 8.

pīlep félő, ijedő, *pīlpīt* félők, ijedők. *īto nan toho pīlpīt* miért ti olyan ijedők? Mr. 4, 40.

pīltīp félelem. *pīlmesīt jāni pīltīpīl* félének nagy félelemmel. Mr. 4, 41.

pīč böjt. *Joan hančtahtīpīt ošīt i farisejškoj pīčūt* János tanítványai a' farizeusi böjtöket is tartják vala. Mr. 2, 18.

pīčīn böjtös, jámbor, kegyes, istenfélő. *Irot pīles Joannīl, hančīm išto tau hum sar i pīčīn* Herodes féle Jánostul, tudván, hogy ő igazságos és istenfélő ember. Mr. 6, 20.

pīš fél, szer; *šat pīšel* százszor, száz annyi. Mát. 19, 29.

aku pīš olp örökké való. *joreli tau aku pīš olp sutne* méltó az örökké való ítéletre. Mr. 3, 29.

pīt beféd, beárnyékol

pītv beárnyékoltatik. *nīgles tul i pītvīšīt tan* látszott felhő 's beárnyékolattak ők. Mr. 9, 7.

pīmel? elszörnyed. *i pīmlesīt šoho, toho išto kītilēsīt motīn*

motinme, latim: nar tit? elszörnyedének mindnyájan, úgy hogy egyik a' másikat kérdezte, mondván: mi ez? Mr. 1, 27.

poj gazdag. *šak va tuhv pojítne torim naerlahne* nagyon erős (nehéz) gazdagoknak bémenni isten országába. Mr. 10, 23.

pojt bet-e-gl

pojtep, pojtip beteg, elerőtlenedett. *nar kigne? mantim lavuhv pojtip harne: taretahat nagnane kreküt? amne lavuhv* mi könnyebb? vajjon mondani a' betegnek: megbocsáttatnak neked a' bűneid? vagy mondani . . . Mr. 2, 9.

pokajanije (or.) megtérés, *pokajanija* megtérésnek. *perne punne ašü pokajanija latuhv* prédikálni a' megtérés keresztségét. Mr. 1, 4.

poh oldal, *pohne* hoz; *pohem, -en, -ä* oldalom, -od, -a, *pohemne* hozzám, *pohane* hozzája;

poht nál, *pohtem, -en, -ä* nálam, -ad, -a. *pohti* mellett el. *erkelesanül pohti jomat aku materme kirineania Simona* kényszeríték mellettök elmentében egy valakit, a' Kireneabeli Simont. Mr. 15, 21.

polehs saru, *polhesit* sarúk. *at hojam pešetahv nür tau polhesitnül* nem vagyok méltó leoldani sarujinak bőrtalpát. Mr. 1, 7.

ponet szorit. *laves istobi tau kašil tasne ole visinuv kerep, nürnül, istobi at ponë'esanül tavame* meghagyá, hogy számára kész legyen egy kisebb hajó, a' nép miatt, hogy őt ne szorítsák. Mr. 3, 9.

ponitl szorongat. *nag vojlen, humle mür ponitlганül nagin te látod, hogyan szorongat téged a' nép.* Mr. 5, 31.

ponš végez, érik. *hun ponši urleh* mikor érik a' gyümölcs. Mr. 4, 29.

pos, *pas* fény, *posin* fényes. *tau mašne haran varkatsit posinag* ruháji lettek fényesség. Mr. 9, 3.

postal fénytelen. *tot agmën hotelit jipalt hotel postal pati i jonhëp at migtä takv posetame* azon beteges napok után a' nap fénytelené lesz, 's a' hold nem adja a' maga fényét. Mr. 13, 21.

pos 1) jel, 2) idő. *smokvit ahtne pos a' figeszedés ideje.* Mr. 11, 13.

posem hajó hátulja. *tau kujes posimt asmü tarmitl ö* fekszik vala a' hajó hátuljában fő-alon. Mr. 4, 38.

(*pos* hajt, *posim* hajtó, a' hajó kormányja, hátulja; az orosz *korma-t* a' fordító a' *posim* szóval fejezi ki.)

poštlahv törleni, rontani; rövidíteni. *hun bi pojrhš at poštesan ton hotelit, tott at jältni bi atine tohim* ha az úr nem rövidítette (volna) azon napokat, akkor nem menekülne egy szülött sem. Mr. 13, 20.

port por? (mint *jajt* = ív, íj, *majt* máj) tehát *porti ratuhv* porrá törni, széttörni? *ketes tun pohane mot hušme, i ton harne kavil porti vohsanil pankä* küldje hozzájuk más szolgát, 's annak kövel betörték a' fejét. Mr. 12, 4. — *porti jovtim terimme šošistü tau pankä tarmilne* széttörvén az edényt kiönté az ő fejére. Mr. 14, 3.

pover? major? *hotal' tau at johteles poverne li, ušitne li, pojlitne li* a' hová ő csak jött, akár majorba, akár városokba, akár falukba. Mr. 6, 56.

(or. *povertka* félre való út?)

pun, *punuhv* tenni.

punktahv tevődni, tétetni. *pernil punkti* megkereszteltetik. *pernil punktis Joannil Jordant* megkeresztelkedett Jánostul a' Jordánban. Mr. 1, 9.

puntel teddegél. *šipitam tanme blagoslovlajtlesan tanme, tarmelane kata puntlam* ölbe vevén őket megáldá őket, reájok teddeglvén kezét. Mr. 10, 16.

puš ép, egész. *puš atim* egész nép. Mr. 11, 18.

puš, *puš* nyit, *pali puš* felnyit. *kval lep pali pušsanil, hott tav oles* a' ház tetejét felnyiták, a' hol ő vala. Mr. 2, 4.

pušht nyílik. *i šunšpam aulne lilijes i laves tavane: effata, tit ton: pušhten* és feltekintvén az égbe fohászkodék és monda neki: *effata*, ez az: nyíljál. Mr. 7, 34.

pur vendégség, lakadalom

pur-muj lakadalmi vendég, vendég. *tajat amne ati pur mujt pičelahv, hun vaps tan jotanil* szabad-e avagy nem lakadalmi vendégeknek bőjtölni, ha a' völegény velek van. Mr. 2, 19.

put fazék. *mot šau peš ašitne puvihtat, tit ton: lovtat anit, kuvšinut, putit i unipivit* más sok régi dologhoz ragaszkodnak, ez az: mossák a' tálakat, korsókat, fazekokat és padokat. Mr. 7, 4.

čam-put gyertyatartó. *ton kašil tatat čam, istobi uttuhv tavame čam-putetat* azért hoznak gyertyát, hogy tegyék azt a' gyertyatartóra, mécsre. Mr. 4, 21.

pup, *juntip pup tüköfa. kigneiuv verbludne tare menuhv juntip pupnül könnyebb tevének által mennie a' tü-fokon. Mr. 10, 25.*

puv, *puvuhv fogni*

puviht, puveht és puvkt tart, megfog. mot šau ašitne puvihtat sok régi dolgot tartanak. Mr. 7, 4. — vojlin farisejit at tet kat loutal, puvihtam peš tastirne mert a' farizeusok nem esznek kez(ök) mosdatlan (levén), ragaszkodván a' régi szokáshoz. Mr. 7, 3. — unšim johtesit genesareckoj mane i vatane puvehtesit általmenvén jutának a' genezareti földre 's a' partnak tartának. Mr. 6, 53.

povtm kicsap, kiváj. *hun nankv šamën kujtitü nagen, povtmalin (povtalin?) tavame ha te szemed kísért téged, szakítsd ki azt. Mr. 9, 47. — Nem tudom, povtm-e a' tö, vagy povtal, a' mellyhez járult a' tárgyi rag.*

puveš por. *parketan puviš nank lajlenanül, tan tarmülanülne tonuhlane mos rázzátok le a' port lábaitokrul, a' reájuk való tanúság miatt. Mr. 6, 11.*

plotnih (or.) ács. Mr. 6, 3.

prigovor (or.) ítélet. Mr. 15, 1.

prokažennij (or.) belpoklos. Mr. 14, 3.

B.

bi mint az oroszban úgy áll Mr. 13, 20-ban: *hun bi pojrihš at poštesan ton hotelüt = jestli bi gospod ne sokratil onih dnej.*

bjelilsčik (or.) fejerítő, ruhafestő. Mr. 9, 3.

bagranica (or.) bársony. Mr. 15, 17.

V.

va erő, hatalom, *vat* erők, hatalmak. *aul vat noumtat az ég hatalmai megrendülnek. Mr. 13, 25.*

vatet az erő.

vam, van (vaan Mr. 10, 38. meg vagin Mr. 12, 20.), vatü erőm *stb. to matirüt tit tušp haritnül ačelme at vaganül, humle vam v ganül torim naerlahme johtim vatetat némellyek az itt állók közül nem*

látják meg a' halált, míg látva (nem) látják az isten országát jövőn hatalmában. Mr. 9, 1.

va (*vag*), *vam* látok, *van* látsz, *vag* lát stb. *mater van?* *vam* *elímholesme* mit látsz? látok embert. Mr. 8, 23. 24.

vam látva, látott; *vam vaganil torim naerlahme* látva látják az isten országát. Mr. 9, 1.

vaganil látják azt. *vaganil asraj ončim harme* látják az ördög-
lelte embert. Mr. 5, 15.

vahnit gúnyol, szid. *tau jotü pernane vonhim hari vahnitesi*
tau targe az ő vele keresztre szögzett kettő szidalmazá ötet (ő el-
lene). Mr. 15, 32.

vančaht pihen, nyugszik. *menan nan aku nank nahke mane*
i vančahtan morče menjetez tí egymagatok magános helyre 's pi-
henjetez egy keveset. Mr. 6, 31.

vanteml vezet. *vantemlesanil oslenkame Jisus elpalne* veze-
ték a' szamarat Jézus elé. Mr. 11, 7.

var, *varuhv* tenni, csinálni.

varkt tevődik, csinálódik. *tau mašne haran varkatsit pošinag*
i šak sajrinag jormant tujt ő ruháji csinálódta (lettek) fényessé
és nagyon fejjé mint hó. Mr. 9, 3.

varel csinálgat. *tan nute varlesit oj* magokban tanakodának.
Mr. 11, 31.

vartul (*varktul?*) csinálmány, alkotmány. *šunšalın, nevojp*
karvit i nevojp vartul! nézd, milyen kövek 's milyen alkotmány!
Mr. 13, 1.

varet, *varetahv* versengeni, vetekedni. *farizejit pümtesit va-*
retahv tau jotü i voruhv tavanil aulnil pos a' farizeusok kezdének
vele versengeni és kívánni tőle mennyből való jelt. Mr. 8, 11. —
nar mos varetine tan jortilan? miért versengtek ő velök? Mr. 9, 16.

varetap versengő. *hontim šau atim tan katanil palt* *) *i nep-*
kinit varetapit tan jotanil találván sok embert kezöknél (nálók) és
írastudókat, versengőket ő velök. Mr. 9, 14.

varetane versengés, vetekedés. *hontlam tan varetananil, vatge*
ıomes hallgatván vetekedésöket, közel méne hozzá. Mr. 12, 18.

jole varet elvitat, tagad. *jole varetestü šohen har elpalt* elta-

*) *tan katanil palt* kezöknél, nálók, feltetszik, mert a' magyar efféle szó-
lással teljesen megegyezik. Az oroszban: okolo nih (nich) = körülöttök.

gadá minden nép előtt. Mát. 26, 10. — *jole varetestü nultem eltagadá esküvéssel.* Mát. 26, 72.

varetaht veteködik. *tan suj at varsüt, ton mos isto lonht nute varetahsüt, hon jänihuv* ők szót nem tőnek, mert az úton magok közt veteködének, ki nagyobb. Mr. 9, 34.

vat szél, part; nál, közel. — *tem har oles nile šotir vati* az evett ember vala négy ezer közel. Mr. 8, 9. — *Petr unles hučit jot, išiltahtes taut vatat* Péter ül vala a' szolgálkkal, melegedik a' tűznél. Mr. 14, 54.

vatm, *vatem* közelít.

vatmam közelítő, közelítve. *blogoslovitlam vatmam naerlah, man jegnül Davidnül* áldott a' Dávid atyánk nevében közelítő ország. Mr. 11, 10.

vaps vő, vőlegény. *tajat amne ati pur-mujt pičelaho, hun vaps tan jotaniül?* szabad-e vagy sem bőjtölni, azaz bőjtölhetnek-e a' lakadalmi vendégek, mikor a' vőlegény ő velek. Mr. 2, 19.

veš arcz, orcza. *at šušgün ati nevojp vešne* nem nézsz semmi arczra = személyre. Mr. 12, 14. *)

ver ifjú. *ratgün tot ver hum jegü čišgemes nógrüs* azonnal annak az ifjú embernek atyja erősen kiálta. Mr. 9, 24. — *jomes taujitepalt verhum šoulil maštahtim* jöve utána egy ifjú, gyorsba öltözve. Mr. 14, 81.

*) A' görög szöveget: οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων az orosz fordítás így adja: *jibo ne vizirajš ni na kokoje lice* (senkinek arczára); a' régi magyar fordítás meg így: *mert nem nézz (nézsz) embereknek orczájára*; ellemben Károlyi így: *mert embereknek személyekre nem nézsz.*

Tehát még Károlyi a' *személy* szót nem mindenkor abban az értelemben veszi, hogy ember, hanem hogy alak, kép, arcz. 'S ez az első, eredeti jelentése. Azért a' régi biblia fordítás Mát. 16, 3. így szól: *mennynek személyét* tudjátok megválasztanotok, mit Károlyi imígy ád: *az égnek ábrázatja* között választást tudtok tenni. »Ezek nyomán — helyesen mondja a' Nagy Szótár — a' *személy* eredeti jelentése a' szemről nevezett ábrázat, kép, alak, mintegy a' szem tája, környéke.« Azonban igen helytelenül ragasztja hozzá: »De nevezetesebb a' **שֵׁמָל** v. **שֵׁמֶל** szó, melly simulacrum, imago. 'Origo vocis ignoratur' mondja Eichhorn.« A' Nagy Szótár pedig a' héber *szemel*-t bizonyosan azért hozza ide, hogy a' magyar olvasó megtudja, a' mit Eichhorn nem tud, t. i. hogy az egy a' magyar *személy* szóval. — Az ilyenekkel tévedésbe ejtjük a' héberül nem tudó, de a' szó-drincselést szerető magyar olvasót. Mert hát miért ne hozzuk fel *Semele*-t Bacchus anyját is, holott ennek neve »a' szabad életű nőre, kőjleányra« is emlékeztetné, ki »személyek után jár.«

velmožet nagy úrak (or.). Mr. 6, 21.

vi, *vihv* venni, vinni, megragadni. *šohin kes, hun viglitä tavame* (*asraj*) mindenkor, ha megragadja őt az ördög. Mr. 9, 18.

viglov vétetik. *viglovis tau satne, no ati hothar at kultiptes apiv* elvétetett ő (nőül) a' hét által, de senki sem hagyott fiat. Mr. 12, 22.

vihlap hebegő, nehezen szóló. *tatvis tau pohane paltal i vihlap har* viteték ő hozzá siket és nehezen szóló ember. Mr. 7, 32.

(*vihli* hebeg)

vinogradar (or.) szőlő-munkás. Mr. 12, 1. 2.

vinitl, *vinitlahv* *) vádolni (or. *vinit* vádolni). *at eim jältip-titi tavame subote hotolt, istobí vinitlahv tavame* vajjon nem gyógyítja e őt szombat napon, hogy vádolni (vádolhassák) őt. Mr. 3, 2. — *arkipit vinitlesanil tavame a' főpapok vádolák őt*. Mr. 15, 3.

vinovat bűn, vétek.

vinovat aš vád. *nag atinar pari at latan? vojlin nečuv šau nag pankinne vinovat aš* te semmit ellene nem szólsz? látod menynyi sok te fejedre a' vád. Mr. 15, 4.

vinčt tehát, ime. *os tan šak moš paksesit i hute latsit: os hone vinčt taji jältuhv?* de ők felette nagyon csudálkoznak, 's magokban mondák: de kinek tehát lehet idvezülni. Mr. 10, 26. — *Pilat laves tanane: vinčt pesir lu' tau vares?* Pilátus monda nekik: tehát miféle rosszat tett ő? Mr. 15, 14. Lásd e' szórul a' *morim* alatti jegyzetet.

*) Az orosz *viná* ok, eredet, vétek, ebből *vinit* okolni, vétkelleni, vádolni; *vinitel* vádoló. A' vogul nyelv a' *vinit* = vád, szóhoz az *l* képzőt ragasztván így: *vinitl*, vádol igét képez, tehát *vinitlem* vádolok 's *vinillilem* vádolom; *vinitlesem* vádoltam valakit, *vinitleslem* vádoltam azt. Úgy látszik nekem, hogy a' *bűn* szó talán a' *viná*-val áll kapcsolatban, 's hogy az eredeti magyar *bat* szó jelentett bünt. E' szót a' *forbatlani* PP. (Nagy-Szebeni kiadás 1767.) = *pensare, compensare, retaliare, retribuere*, szóbul ismerem ki, melly ősz-szó a' *for* és *bat*-bul. *For* a' vogulban *pari* = vissza; valamint a' finn *perü* magyarban *far*: úgy a' vogulban *pari* magyarban *for*, melly gyök a' *for-og, for-d-ül* stb. szókbán megvan. A' finnben *pyörä*, az eszben *pör* a' mi forog, forgó. A' *bat*-nak megfelelője az eszt *patto* bűn, *patust pörma* bűnből kifordúlni, megtérni. A' *bat* névszóbul lett *batol, bail* = vádol, vétkel, *forbatol* vissza adja a' vádat, vétket, azaz helyrehozza. Ebből van a' régi biblia nyelvben a' *forbatlat* retributio, »*legyen teneked megforbatlat.*« Luk. 14, 12. a' mit Károlyi így fordít: »ilyen módon a' jótétemény megfizettségék.«

viš kicsiny.

jeju-viš fa kicsinye, fiókja = ág (*nir* vessző). *os to harit jeht-lesüt jeju-višnül nirüt i rastsüt lonh tarmelne* némelyek vagdalanak az ágakról vesszőket 's hányák az útra. Mr. 11, 8.

višne mont kis kor, mint *latne* annyi. *tü aš šoho višne montül am urışlēm* ezt mind kiskoromtól fogva tartottam. Mr. 10, 20.

višnül montül kis kortul fogva. *humle hočat tit tavane jimtes?* tau laves: *višnül montül* miolta lett az neki? ő felele: kis korától fogva.

voj, *vou, vov* tud, lát, nevez, hiv. *tont takv David poirihšag vojtä tavame* azért maga Dávid úrának nevezi őt. Mr. 11, 37. — *aku materüt titme holīm latsüt: ań Ilijame vovitü* némelyek azt hallván mondák: most Ilyést hívja. Mr. 15, 35.

voj vaj, olaj. *lavtsanül vojül šau agmñitme* megkenének olajjal sok beteget. Mr. 6, 13.

voj, (*va?*) erő

vojp erejü, *ne-vojpp* millyen, *ton-vojpp* olyan. *tonvojpp tastürül at altlelan tavame atinar varuhv takv jegä kašül* azonkép olyan példával nem engedik őt semmit is tenni atyja kedvéért. Mr. 7, 12.

voħ üt, vág.

voħt csap. *nerites jñni vot, humpüt voħtesüt kerep ali támada* nagy szél, a' habok csaptak a' hajóra. Mr. 4, 37. — *šohñ hotol i jej homülüt i ahüt keurt čišgñs i voħtes kavüt ali* sok nap és éj kiabált a' sírokban és hegyekben 's vágta magát kövekre. Az orosz: *bilsü o kamni*; Károlyi: magát metélvén éles kövekkel.

vončēn azonnal. *vončēn tatihštes tav mosü lahül* azonnal elvitt felőle a' hír. Mr. 1, 28.

voš (or. us) már. *lat voš etelales* az idő már elesteledett. Mr. 6, 35.

voš jivolt utoljára. *ončēm nahke aku erptane pivme voš jivolt i tavea ketestü ton pohanülne* vallván még egy szeretett fiat utoljára azt is elküldé hozzájuk. Mr. 12, 6.

vort hajlat (az éjszaki vagy szoszvai nyelvben).

vortp neki fordul, rohan. *pışhemeset votet i vortpeset ton kvalne* fújni kezdtek a' szelek 's neki fordultak a' házra. Mát. 7, 27.

vortpaht elfordúl. Mát. 10, 33.

votep, *votp* özvegy. *típüt votíp kvalit elköltök* az özvegyek házait. Mr. 12, 40.

vov, *vovukv* híni, nevezni, kérni. *añ Ilijame vovitü most Ilyést híjja*. Mr. 15, 35. — *pojrim kašil tau tarteles tanane aku polin har, hotih-harme vovganil* az ünnep alkalmával ő elszokott neki bocsátani egy foglyot, a' kit kérnek. Mr. 15, 6. — *kaš nar nag amnanil vovelen* akármit te tőlem kérsz. Mr. 6, 23.

vul, *ul* ne. *vul alin* ne öl. IX. Szótár 205. lap.

M.

maa, *ma*, *mag* föld, hely, ország. *am kvalim ton lavekte mo-litne kvali, os nan tavame varislan olne magi horohšitne* én házam az neveztessek imádságháznak, de tik azt a' latrok lakó házává tettétek. Mr. 11, 17. — *nultes tavane: kaš nar nag amnanil vovelen, migim nagnane, i urne magemnil palü moše esküvék neki: akármit te tőlem kérsz, magadom neked, még országomnak feléig is*. Mr. 6, 23. Tehát

olne ma lakás

urne ma ország.

mag-jat hely közepe, közép. *kvalen mag jatne* kelj, állj középre. Mr. 3, 3.

magint mevet, nevet.

magintam nevetve. *arkipit i nepikinit magintam latsit motin moinne* a' főpapok és írástudók nevetve mondák egyik a' másiknak. Mr. 15, 31.

manit, *manitahv* szakítani, szegni. *tav hančtahtipan pümtset manitahv tep-pankit* ő tanítványai kezdének szakítani gabona-főket. Mr. 2, 23. — *vim sat nañ i ešgim torimme manitestü* vevén a' hét kenyeret és esdvén az istennek, megszegé. Mr. 8, 6.

manital szaggat. *manitalsan segirit i ratiles okevüt* elszaggatá a' lánczokat és eltördelé a' béklyókat. Mr. 5, 4.

manimt szakaszt, *pali manimt* fel, megszakaszt. *arkip pali manimtesan takv mašnan* a' főpap megszakasztá maga ruháját. Mr. 14, 63.

manči vogul, *manči atim* vogul nép; *Tupül uš kitpalt olp-manči atim* a' Tobolszk város kétfelől lakó vogul nép.

mant

jor-mant miképen.

ma-mant hely szerint. *at laves, ištobi tates mat holes torin kval mant kvan pal materme* nem engedé, hogy valaki az egyházon által külső (nem odatartozó) dolgot vigyen. Mr. 11, 16. — *tončvvt laves tanane uttuhv šoho mat mant, ma pum tarmilt* akkor meghagyá nekik ültetni mind helyek szerint (sorban) a' föld fűvén. Mr. 6, 29. — *Hontin mant a' Konda* mellett.

mantim vajjon. os mantim kavin šim nan keurant de vajjon kövesült szív van-e ti bennetek? Mr. 8, 17.

masličnoj (or.), *masličnoj ah* olajfák hegye. Mr. 13, 3.

mare idő. *an tā marat im* ez időben, im most. — *noultahtes mare, i vatmes torim naerlah* elkövetkezett az idő, 's közelített isten országa. Mr. 1, 15.

marin idős

marinš nagyon. *humle moš marinš hotel mules 's midön* már nagyon elmúlt a' nap. Mr. 35.

marem szük.

maremag szüken. *tau jütüpalt jomeses šau atim i maremag oles tavane* ő utána méne sok nép és szüknek vala neki. Mr. 5, 24.

mat mi

aku mat ne egy valami nő. Mr. 5, 25.

šoho mat minden. ahtkatsit šoho mat arkipit i pankit gyülekezének minden főpapok és fejedelmek. Mr. 14, 53.

mater melly és mi. *kitepestä tavame: mater van?* kérdé őt: mit látsz? Mr. 8, 23.

mat, *mot* más. *mat harit jältiptales* másokat megmentett. Mr. 15, 31.

mat

matp nyugat. hotel pakepap i matp nap-kelet és nyugat. *matant* elnyugszik. *et pala, hun hotel matantes* estve felé, midön a' nap elnyugodott. Mr. 1, 32.

meh (or.) tömlő, zsák. Mr. 2, 22.

met bér, *met har* béres. *kultiptam tankv jeg Zevedejme hapatat met haran jot, menesag tau jortilat* elhagyván atyjokat Zebedeust a' hajóban a' béreseivel, elmenének (ketten) ő vele. Mr. 1, 20.

mi, *mihv* adni

migl, miglahv adogatni. *erin taji miglahv joseh kesarne amne at miglahv manane?* vajjon szabad-e adogatni adót a' császárnak vagy sem? adni vagy nem adogatni nekünk (szabad-e)? Mr. 12, 14.

milostina (or.) alamizsna. Mr. 10, 46.

miro kenő, *mira* az orosz genit. Mr. 14, 4.

molit' (or.) kérni, imádkozni.

molitne kval imádság háza. Mr. 11, 17.

monč

mončem szorult, szorultság.

mončil megszorul, megszükül. *atihun at lountalsan, nar vares Davit, hun mončil*es soha sem olvastátok, mit tett Dávid, midőn megszüült? Mr. 2, 25.

mos vég, ért stb. — *mosem, mosen, mosä, mosov, mosan, mosanil*. — *nar nagnane man mosov?* mi neked mivelünk? Mr. 1, 24. — *tatihes tav mosä lahil* elvitették felőle a' hír. Mr. 1, 28.

moš tehetetlenség, kár. *kaš ajgüt ačel ošp mater, moš at vari tanane* akár isznak halálost, kárt nem tesz nekik. Mr. 16, 18.

morem idő, érkezés (l. *mare*). *vojlin šau oles johtelap i menp, toho isto tanane tehv morim at oles* mert sok volt a' jövő és menő, úgy hogy nekik enni idejük nem vala. Mr. 6, 31. *) — *morim majen elott pivit tituhv* időt adj előbb a' fiakat étetni. Mr. 7, 27.

*) Károlyi szerint: és *ingyen* sem ehetnek *vala*. Az *ingyen* szó tehát eredetileg időre vonatkozást jelent, mint P. P.-nál az *ingyen majd* »mox, e vestigio, confestim« is bizonyítja, melyet Molnár Albertből Kresznerics is felvett. *Ingyen majdan* »mox« stb. *ingyen sem* = soha sem. A' közmondás szerint: mikor *ingyen sem* vélnők, elhúzzák a' gyékényt alólunk. Az *ingyen* szónak másik értelme: »gratis, gratuito«, csak másodrendű. — Ha *ingyen* eredetileg időre vonatkozik, hounan lehetne azt származtatni? Régen tartom már ősz-szónak: *in-igen*-nek. Az *igen* szó nem egyéb a' finn *ikü*, idő, ragosánál; *ikänü* időn és *igen*; *niin ikänü* = úgy igen, igen. — Az *in* a' finn *ilma*, vogul *ilm*, *elm*-nek hasonmása, 's *im* vagy *em* alaku. Az *em* alaku megvan az *em-ber* szóban, az *im* alaku az *in-gyen* = *im-igen*-ben. Az *ig* átvétel mellett *gy*-vé válván, az *im* is a' *gyen* előtt *in*-né lett: *in-gyen*. Az *ilma*, *ilm*, *elm* szó levegőt (eget) jelent, 's másod értelemben ürességet, hiányt is, 's az *ilman aikoja*, *ilman aikojansa* = ingyen, szószertint is *ilman iküü*, *ilman ikünsä*, a' magyar nyelvben *im-igen*, *in-gyen*. A' finn *aika* ugyanis azonképen időt jelent, mint *ikü*, 's valószínű azonos tőnek két hajtása az *aika* és *ikü*. A' finn *ilman aikajansa*, vagy *ilman aikaansa* annyi mint: ideje hiján, a:az soha; de másod jelentésben az is »gratis, animi gratia.«

Budenz a' Magy. Finn-ugor Szóegy. 757. alatt az *igen* szót az *ihdan*, *ihan* finn szóval egyeztetni; tehát megengedi, hogy magyar adverbialis alak egy finn szó ragosával lehet azonos. Ezt megengedve csak azt kell nézni, vajjon az *ikänü*, vagy az *ihdan* azonos-e a' magyar *igen*-nel? Ha nézem a' finn *ihen*-t, melly »aliquando« Renwall szerint, 's a' mellyet Lönnrot is így magyaráz »stundom, ib

mot, *mat* más

motih másik. *vistä tavame motih har i lohčes* elvevé őt a' más-
sik 's meghalt. Mr. 12, 21.

muj vendég

jea jehves i lani pates Irodne i tau mujanne a' leány tánczolt
és jólesett Herodesnek és ő vendégeinek. Mr. 6, 22.

pur-muj lakadalmi vendég. *tajat amne ati pur-mujt pičelaho*
bőjtölhetnek-e vagy sem a' lakadalmi vendégek. Mr. 2, 19.

mučt (or. *mučit*). *torimil erilim naginma, ul mučtalin anim* az
istenre kérlek téged, ne kínozz engem. Mr. 5, 7.

mučtaht kínlódik, szenved. *tutt aku mat ne, mučtahtip har,*
kelp migne agmil kitkujplou el ott egy valamely nő, egy vért-adó
betegséggel tizenkét éve kínlódó. Mr. 5, 25.

mul, *muluhv* múlni, mellette elmenni. *nüres muluhv taninne*
akara mellettök elmenni, Mr. 6, 48.

land« stb. ezt kell azonosnak tartani a' magyar *igen*-nel, 's az nyilván az *ikä*-nek
elszáradó adverbiuma.

Mondám, az *ilma*, *ilm*, *elm*-nek megfelelő alak *im* és *em* volna a' magyar-
ban, de valóban *in*, *en* is lehet, mert más (szürjän) ugor nyelvben is *in* a' finn
ilma, 's azért én az *in-ség*-et is abbul származtatom. Sőt ebbül származtatom most
a' régi magyar *incs*-et, és a' kondai vogul *vinč*-t szót. A' magyar *incs*, *ne incs* =
nincs értelme világos; *nincsen* olyan »essivus« volna, mint *igen*. A' vogul *vinč*
időre vonatkozik, azért *tehát* szóval fordítható. Tője *vinč*, de az előhang *v* csak
olyan, millyen a' *voš* szóban, melly *uš* helyett divatozik (v. ö. *ul* és *ul ne*); ma-
rad tehát *inč*. A' *t* rag azon idő-t jelentő rag, melly hajdan nálunk *akkor*-t (= ak-
kor-on) szóban, 's most is a' vogul *čuv*-t-ban megvan. A' vogul *č* (*inč*) és magyar
cs (*incs*) azonos, de még homályos előttem. *Vinč*-t időt, az *incs* valaminek nem
létét, hiját jelentik ugyan, de mindketten a' finn *ilma* szóban, mint töben, érnek
összse.

Budenz ugyanott az *inséget* az *in* = servus-ból származtatja. De *in* nem azo-
nos-e az *inas* származékával? Ha *igen*, úgy *inség* nem *inség* volna az *inasság*
aerumnosussága.

TOLDAT.

A' 196. lapon 8. alatt a' vogul *jot* = ut, *jot'in* = után viszony-
szót azonosnak vevém a' magyar *ut-ol* és *ut-án* szók töljeivel, azt
vélvén, hogy *utol* és *után* egy tőnek származékai, 's hogy csalat-
koztam volt azelőtt, midőn az *után* viszonyítót az *út* szóból fejte-
gettem. Azomban jobban egybefoglalván az idetartozó tényeket
újra meggyőződtem, hogy a' magyar *utol* és *után* nem egy tőnek
származékai, tehát mind ketteje nem is egyezhető a' vogul *jot*-tal,
hanem csak elseje. Lássuk tehát előbb a' *jot* = ut, *utol* szókat.

1) A' vogul *jot* igazolva van a' *jot'in* = utóban, *jot'il*, *jotel* =
ut-ol alakok által. Ezzel a' *jot'il*, *jotel* alakkal azonos egy más déli
vogul szó, mellyet Reguly *jatl* írt, és »utóbb« »késő« szóval értel-
mezett. De kérdés: lehet-e a' vogul *jot*-ot a' magyar *ut*-tal (*ut-ó*,
ut-ol stb.) azonosítani? Lehet, mert önhangzós elejü más magyar
szók is a' vogulban *j* előhanguak, p. o. az *al*-nak a' vogulban *jol*,
az *él*, *eleven* szónak a' vogulban *jül* (lásd a' 205. lapot) felel meg; a'
lappban viszontag az *al*-nak megfelelője *vuölle*. Tehát a' *jot* és *ut*
bízvást egyezhetők, 's hozzájuk az erza mordvin *ud* is járul, minél-
fogva *jot* = *ut* = *ud*.

A' vogul *jot*-nak ragosa *jot'in* = utóban, képzőse *jot-el*, *jot-ül*
(*jat-l*) = *ut-ol*, erza-mordvin *ud-al*.

A' magyar *ut*-nak, melly magában nincs szokásban, több
képzőse van: *ut-ó* (a' régi bibliai fordításban *elővek lesznek utóvak*
= az elsők lesznek utolsók), *ut-ó-d* (mellyet se a' régi biblia, se P.
Pápai, se Kresznerics nem ismernek), *ut-ol*, mint *el-öl*, a' mellynek
a' vogul *jot-el*, *jot-ül*, *jat-l* mind alakra mind jelentésre nézve meg-
felelnek; végre *utolsó*.

A' mordvin *ud* sincs szokásban, a' mennyire a' nyelvet is-
mernünk lehet, de *ud-al* köz szokásu, 's ennek vannak ragosai:

udal-o, udal-ov vagy *udal-oj, udal-do* = utolban, utolba, utolbul; van képzőse: *udal-ks* vagy *udal-s* utolsó, hátulsó, p. o. *udals orta* hátulsó kapu.

A' magyar *ut* (utol stb.), a' mordvin *ud* (udal stb.) és a' vogul *jot* (jotil stb.) egyezők tehát.

2) Az „*után*“ viszonyító és ragosai azomban nincsenek származási kapcsolatban a' vogul *jot*-tal, vagy a' magyar *utol*-val, mert az *ut, utó*-bul nem alakúlhat *után*. Engem a' vogul (*jot*) *jotin, joten* téveszt vala, midőn az *után* a' *jotin*-nel egyeztetém. A' vogul *jotin*-nek szoros megfelelője *ut-n*, mint a' vogul (*el*) *elin*-nek megfelelője *el-n* volna, mivelhogy a' vogul szók is *jot* és *el* meg *n* ragbul állanak, tehát: *jot-n, el-n*, a' mellyekben az *ž*, vagy *e* csak a' kiejtés végett van ott: de a' magyar *ut* és *el* szókhöz nem járul közvetlenül az *n* rag. Az *után* szóban tehát több van, mint a' *jotin*-ben. Ez csak *jot* meg *n* (*jot-n*): amaz pedig *ut-á-n*, a' mellynek *á*-ja nem a' kiejtés végett van ott, mert *uta*-hoz járult az *n*, 's azért lett *után*. Az *uta* már igazán az *útja*-nak hasonmása, 's *után* annyi tulajdonképen mint *útján*. Valakinek *útján* lenni, annyi mint nyomában, azaz utána lenni. Ezt a' felfogást a' mordvin nyelv is követi, a' mellyben *ki* az út, de *pilge-ki* (pilge = láb) már láb-nyomot jelent, 's *ki-ga*, mi szószerint »uton«, igenesen *után* jelentésű.

A' magyar *út*, hajdan *uot*, azonos a' vogul *uot, uont* szóval, a' melly utat jelelő jegyet, nyomot jelent. Vogulban *uotem, uontem* útnyomokat csinálok, *uontmem* ugyanaz; *uontmi* úti jegy, többesben *uontmit* nyomásút, lásd Nyelv. Közl. V. 255, 256. lapjait. »Az útnak legeredetibb és legegyszerűbb neve a' földben hagyott nyomok, mellyek után indulni lehet.« (Budenz Magyar és finn-ugor szógyevezések. 808. szám alatti jegyzet.)

Az „*útján*“-bul lett tehát *után*, mellyet a' nyelv viszonyító-nak fogadván el, tő gyanánt vett, 's újra ragozott: *utánam, utánad* stb. mit más viszonyítóval is teszen. Így *bél* szóból lesz *belen, belé, belől*; a' *belen* helyett van *ben* 's azt újra ragozzuk: *bennem* stb.

A' 244. lapon a' 40. vers eleje így látszik a' kéziratban: *titit šoupit votip kvalit*.

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 frt.
A MAGYAR HELYESÍRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10 dik kiadás. Pest 1853. 20 kr.
A MAGYAR HELYESÍRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.
A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai, 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.
NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda, 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei. Buda, 1838. 53. l. — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai. Pest 1846. 1 frt. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés. Buda, 1846. 70 kr.
A DUNÁNTULI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.
A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA., készítették Czuczor és Fogarasi. V. kötet, 3 frt. Pest 1862—72. Sajtó alatt a VI. k. Minden kötet ára 5 frt.
MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-ik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1843. 2 frt.
MAGYAR TÁJSZÓTÁR Buda 1838. 70 fr.
MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MÚSZÓTÁR. 2-ik kiad. Buda 1847. 2 frt.
MAGYARITÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN. Szabó Józseftől. Pest 1861. 2 frt.
RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 frt. — IV. I. Guary-codex, Buda 1846. 1 frt. 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.
MAGYAR LEVELES TÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1064. 4 frt.
CORPVS GRAMMATICORVM I. linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 frt.

FINN NYELVTAN, Fabián Istvántól. Pest 1859. 2 frt.

CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól. Pest 1861 3 frt.

ABUSKA. Csagatájörök Szógyűjtemény. Vámbéry Ármintól. Pest 1862. 1 frt.

VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti Budenz. Józseftől. Pest 1865. 1 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 frt

M. AKADEMIA ÉRTESÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály I. Pest 1860—61, 3 frt. — II. 1861—62, 3 frt. — III. 1863—65 frt.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I—IX. k. Pes. 1862—72. Mindenik kötet ára 3 frt. Sajtó alatt X. köt.

ÚJ MAGYAR SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovits Istvántól. Szarvas 1848. 2. kiad. 3 f t 36 kr.

HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 10 kr.

Nyomatott az Athenaeum könyvnyomdájában.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

TIZEDIK KÖTET.

HARMADIK FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINAND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1873.

TARTALOM.

Észrevételek a »Magyar Tájszótár«-ban, megjelent több székely szóra K r i z a J á n o s	325.
Miklosich: Die slavischen Elemente im Neugriechischen. Edelspa- c h e r A n t a l	339.
A Dravida nyelvek, különösen a Tamil. H u n f a l v y P á l	445.
A magyar rhythmus rendezése. T h e w r e w k E m i l	366.
Kincsásási babonák a XVII. századból. K ö z l i I m r e S á n d o r	391.
Az európai ösmivelttség képe; Worsaae után. H u n f a l v y P á l	423.
Könyvismertetés. H u n f a l v y P á l	465.

ÉSZREVÉTELEK

a m. t. társaság által Budán 1838-ban kiadott »Magyar Tájszótár«-ban
megjelent több székely szókra.

Ábolyog: czéltalanul bódorog. A' székelyeknél így van szokásban: *ám-bolyog*.

Ápolás: csókolgatás. A' székely köznép sohasem mondja: *ápolás*, hanem *apolás*, (ékezetlen a-val), vagyis inkább *apolgatás*, *apolgat*, mert: *apol*, *apolás* nem hallatszik soha.

Asztalfia: Ezt így mondja Udvarhelyszék, Háromszék pedig: *asztalfiók*.

Ballag: E' szót Erdővidéken, honnan közölve van, sőt (egész Maros, Aranyosszéken és Udvarhelyszék kevés részén kívül) a' székely föld $\frac{2}{3}$ -án így mondják: *ballog*.

Baszuta: E' szónak illy értelmezés van adva: buta, félügyü, éltetlen. Jobban kijön értelme e' szavakból: ostoba, båtortalan, társalgástól idegen, aljasan zárkozott, kirivólag önző.

Becze: kényeztetett akármi. Illy hangon közli ezt Gyarmati Sámuel mint általános székely szót, holott székely tájanként más-más hangon ejtik ki: *Becze* Aranyos- és Marosszékeken: *böcze* Udvarhelyszéken 's némileg Erdővidéken is; *bécze* Csikban és Háromszéken. Kényes becze. Kényös böcze. Kényés bécze.

Bécsombolyítani: E' szót székely gyalog ezredes b. Lakos János közölte amaz értelmezéssel: *begöngyöltetni*, összetűrni, pl. havat, embert, öltönyt stb. De éppen Háromszék, a' honnan közölte (mert Kézdivásárhelyen lakott, de nem volt székely), így mondja: *csongolyítani*, *csongolyatni*, *csongolyog*.

Belső ember: bizonyos világi vagy egyházi hivatalt viselő embernek írja Horváth Z. Balaton vidékéről. Lehetetlen, hogy ott

is más értelme legyen e' szónak, mint az egész székelyföldön, sőt Erdélyben, hol *papot* és *iskolatanítót* vagy mestert jelent, vagy ezek segédét és helyettesét 's mást senkit. Tán azt értette, hogy az egyházaknál, vallástestületi hivataloknál vannak világrendű gondnokok, tanácsosok is alkalmazva befolyással az egyházi dolgokba, mint a' szoros értelembeli belső embereknek törvényes és politikai intézkedéseknél támogatói, felvilágosítói; de ezek éppen nem *belső emberek*, sőt még a' tanácsosok sem, hanemha magokat papokká felszenteltették.

Berek szónak értelme nem posvány, hanem: *mezőhelyi* facsoportozat.

Bető. Hogy ezt székelyek, és épp erdővidékiek, honnan közölve van, bárhol is így mondanák, sohasem hallottuk, hanem így: *betü, bétü, bötü, бүтү*.

Bincs. Tökmagevő madárnak mondatik (ez volna *czinege* vagy szatty), de a' székelyeknél nagyon szokás *bincs* szóval mondani a' *pintyet*. *Bincs* tehát *pinty*.

Bisletni. Ezt inkább mondják így: *fisletni*: vislatást jelent.

Bodocs nem jól van írva; így kell: *bodócs*: gyümölcsbimbó; *bingó* vagy *bingyó* is.

Bogdácsolni. Inkább: *bakdácsolni*, vagy baktatni.

Bogja. Ez nem székely szó. A' székely így mondja: *bugja*: szénacsináláskori nagyobb rakást jelent.

Bojászok: imitt-amott járok. Így kell: *bójászok*.

Bójgatni, nem jó. Így kell: *bojgatni*: háborgatni. Megbojgatta a' hangyákat, a' méheket. Ne bojgasd fel álmából!

Bolygatag; nem: *balgatag*, esztelen, hanem: nyugtalanul ide-tova járó, helyt nem ülő.

Borzadni; sehogy sem teszi feltüzülni, hanem: *irtózni*.

Bozlán jelent ugyan többféle leveles aszszúságot, de a' székely e' szón egyenesen érti a' sarjudohány száraz maradékát.

Böfögés, nem hurutolás, hanem e' kettő a' székelyeknél különböz; *Böfögés*: szélfelütődése többször a' gyomorból. *Hurutolás*, nem is jól van mondva, mert így van: *hurutás*, jelent *köhögést*; *hurutok* = *köhögők*; *nagy hurut*: számár hurut. *Apró hurut*: köhécselés.

Böling (bilind) nem jól van, mert *bölénd* vagy *belénd*.

Börböncze. Ezt a' székely nem tudja, hanem mondja: *pikszis katuja*, *iskatuja*. Hiszen *börböncze* magyarországi szó.

Börgyártót a' székely sohasem mond, hanem: *börkésztő*, *tímár*, *varga*. *Szjgyártó* is volna ugyan, de ez a' bőrt nem gyártja, hanem a' gyártott bőrt feldolgozza. Ha a' szjgyártót börgyártónak kellene tartanunk, épp úgy tarthatnók annak a' csizmadiát is, ki hasonlóan a' kész bőrt dolgozza fel.

Buga hogy kis szarvu marhát jelentsen a' székelyeknél, alig hihető; de azt jelent: *bucsak*, mintha mondanók: *csutak fejű*.

Bufa nem székely szó, de az *pofa*. Szép *po*fája van; *teli po*fáju; *felfűtt po*fáju.

Buffan szóval mond ki a' székely minden nagyobb és kisebb *puffanást*; mondja a' *lebuffanást* *lecsuppanásnak* is. Tisztábban: *buffan* vagy *bufog* a' kan; *suppan*, a' mi esik; *supog*, a' mi *pufog*.

Bugyogós és *bugyigós* különböznek. *Bugyogós korsó* = szoros szádu. *Bugyigós*: német nadrágban járó.

Bújdoklani, nem székely szó, hanem: *búdákolni*.

Bukkázni, nem jól van, hanem: *bucskázni*.

Burduj lapi helyett mond: *brusztuj lapi*.

Burnyászzkodni: szerelemre ingerlődni, szerelmeskedni. Ezt így kell kijavítani a' székely nyelvjárás szerint: *bernyászzkodni* (macskaszerelem).

Burtokos fát így is mondják: *burtukos*. Innen *burtukos fejű* = bozontos.

Búsítottom, annyi, mint: kérem, alkalmatlankodom kéréssel. *Búsítottam* kiedet, édes asszonyom, egy kicsi lisztét.

Bübáj nem jól van közölve, mert ezt a' székely e' szókkal nevezi: *kuruzsolás*, *gurucsalás*. Meggurucsálták.

Csajbutag: féleszü. Inkább: *csajpota*, *csajpoti*.

Csáklyázni. E' szó használatban volt ugyan nemcsak Csikban, hanem egész székelyföldön 1838 előtt is; de éppen nem jelentett jégen csáklyázást lószárcsonttal, melly eljárást akkori időben egész Erdélyben is kevesen tudták: hanem jelentette a' romlott kerékfal kifeszítésére rögtönzött rövid ágas fát, mely bagolylábnak is mondatik. És ezért mondják: *valahogy kicsáklyázzuk!* (valamelly bajt), azaz, ha nehezen is, valahogy végrehajtjuk.

Csampolya, nem jó szó, hanem: *csimpolya*. De ez nem is dudát jelent, hanem kis dob alaku buta egyhangú szerszámot.

Csaptató a' székelyeknél jelenti, mikor a fa ágát lehúzzák 's valakit játékból reákötvén, vele feleresztik. Vagy pedig mikor a' kutyát illy lehúzott erős ágra nyakánál fogva kötvén, felbocsátják, hogy megfuljon.

Cserény. Ez annyiban székely szó, hogy Udvarhelyszéken jelenti a' sodfálnak a' kemenczénél küljebb álló részét, melyre a' nők konyhai apróságokat szoktak lerakni.

Csia. Jelent csintalant. Csia marha. Csia legény. Csia ember. *Csicsos* iratik, de nem jó, mert *csicsós*: csicsés.

Csöbör: (Kereszturfiszéken) cseber egyebütt. De mindenütt egyenesen *csebrét* jelent; dézsát pedig vagy sajtárt (sétár) sehol.

Csunga. Nem jól van közölve, mert: *csunya*. Ez azonban nem baraboj, hanem másféle rovátkos fejer gyökér, melly a' szántókon terem. *Csunyagyökér*.

Csücsörborsó: borsónemű vadnövény, évelő, mély gyökerű, a' szántókban, és igen tenyésző; de így is híjják: *csücsörborsó*.

Czula: egyszerű öltöynemű. Kösd össze a' czuládot és vigyed megaddal. *Czeleczulának* is mondják.

Dér. Éppen nem csikorgó, hanem könnyű fagyot jelent 's többnyire hóharmatost.

Dölmecz. Jobban mondva székelyesen: *Dömsödi*, akár *dölleszki* (hasók).

Dülös út, székely közlemény akar vala lenni, de nem jól van; így kell: *dölös ut*, hol a' szekér feldőlésétől félhetni.

Elcsiszamodni, székelyül nem jól van; így kell: *elcsuszamodni*.

Eleredésnek a' székely azt nevezi, mikor a' víz titkos úton magát ellopja. A' csontdaganatot pedig vagy más tüzes daganatot: *eredésnek*. *Eleredt a' kezem*, nem jó kifejezés, hanem: *eredés lett a' kezemen*.

Ereszt: tóldás az asszonyi ingbe (így írja Hollók Imre, mint gümöri szót). *Ereszték* a' székelyeknél, mind ingbe, mind gatyába.

Erez: a' lakóház pitvara a' székelyeknél. Igaza is van Szabó Eleknek, hanem: *eresz*, és nem *erez*. Tehát Gegő Nicephor és Cserei Elek nem jól nevezik az *ereszt* házfedélnek, házhíjjának.

Eregélni, nem jól van. Így kell: *erégelni* = lassanként tovább haladni. *Eregeltetni* a' baromcsordát: étetve tovább hajtogatni.

Espenát: spivacz. A' székely nem így mondja, hanem: *ispi-nót* = barátalboda.

Fajuszka, nem jól iratik székely szónak H.-széken, mert: *faszujka* = paszuly.

Fanfarus: félrejáró faru. Így is: *farcsokos*, félfarcsoku.

Fecsüttörködni. Nem így van, hanem: *felcsücsörködni* = felcsippeszkedni.

Fintorittani az orrát. Ezt érti minden székely, de U.-széken így is mondják: *konkorgatni*.

Gacsétozni: párosodni a' bakréczenék. Nem jól írták, vagy nyomtatták, mert így kell: *gácsérozni*. *Gácsér*: bakrucza. *Gácsé-roznak* a' réczék.

Gágya: gatyá. Nem jó: így kell: gatyá.

Gerencz: gerincz. Így kell írni: *géréncz*, (H.-szék). *Girincz* (U.-szék).

Gog. Nem jól van. Így kell: *Gób* vagy *gócz*. *Üjj bé a' góbba!* vagy *gócz alá*. Nem jól mondatnék: *Üjj bé a' gób alá* vagy a *góczba* (kemencze). — *Gócz ajja*: kemencze alja. *Pest ajja* is. *Üjj bé a' pest alá*. Nem jól mondatnék: *Üjj bé a' pestbe!*

Gornyaszt: szundikál. Székelyül: *gunnyaszt*.

Göbecz: víz mélyje. U.-széken így: *göbécz*.

Görnyett: kényes. Székely szónak írja Gyarmati Sámuel de ezt a' székely így nem mondja, hanem: *görbett*, *görszett*; 's nem is kényest jelent, hanem *összse-* vagy *lehorgadtat*. Így is mondják: *güzsörödött*.

Götlöhös, rosszul van írva. Így kell: *gölohös*; és jelent rosz tüdőjüt, köhécselöt.

Guggolni; legugyorodni. Székelyül: *legugganni*.

Gügyögni, a' kisgyermekkel. Így kell: *gyügyögni*, és *csücsögni*.

Gübü, halhajtó rúdnak iratik. Holott *gübü* jelent gamatot; *gübüfa*, *gübülöfa* pedig halhajtó rúdat.

Gyilok, ló torkában levő csomónak iratik. Ez nem áll; mert a' ló torkábani csomó bent: *kehecsomó*, künt pedig a' bőr alatt: *egér*. *Gyilók* jelent a' szarvasmarhák lábain kinövő bőr- vagy hínár-csomókat.

Gyir, *gyires*: ritka, ritkás. Marosszéki és Aranyosszéki szók, valamint küküllőmegyeiek is.

Hazuga : haczuka. Székelyeknél: *hiczuka*.

Hédérég vagy *hederég*. Rosszul van értelmezve: ferdén vagy csürvecsavarva menni; mert jelenti: ott fityeg a' többi között, oda háromlik, imitt-amott kóriczál.

Hirgit: puliszkafőző fazék. Aligha székely szó.

Horup székely szónak egyetlen értelme: *rást*.

Horzogoni, nem székely szó, de *horkolni*, az; valamint *hérkél*ni is az. *Hiriczelni*: mellben zörgőleg szuszogni vagy lélegzeni.

Huppolni: megveregetni az éretlen almát. Székelyül: *potyolni*: puhítani.

Hutjatt, nem úgy kell írni székelyesen, hanem így: *huttyatt*; kivékonyúlt testü.

Izsamodom, nem: futamodom — mert ekkor: *iramodom* volna, hanem *csuszamodom*, *sikamodom*.

Juhászítani: szelidíteni. Ez sehogyse jól van, mert így kellene: *johászítani*; de értelme nem: szelidíteni, hanem: *engesztelni* volna; azonban *juhászítani* nem is mondatik így cselekvőleg, hanem: *johászodni*, azaz, magába megjönni, engesztelődni. Tehát nem *juhászodik*, hanem: *johászodik*. — *Megjohászodik*: megjön magába. Ha magára hagyod, könnyebben megjohászodik! kérelésre még inkább megköti vagy megbakolja magát. U.-széken így is mondják: *megkonászodik*.

Kabala jelent U.-széken mindennemű lovat, egyébűtt kancazt. *Ekekabala* mindenűtt ugyanazt jelenti.

Kabarászok: kapdosva keresgélek. Így kell: *kaparászok*, *kapdosódom*.

Kabarék helyett *kavarék* kell: habarék. *Keverscs*. *Habarcs*.

Kajtatni, így mondják ugyan, de hajlításai nem így mennek: *kajtatok*, -atsz, -at; hanem így: *kajtok*, *kajtaszsz*, *kajt*, *kajtunk*, *kajtotok*, *kajtnak*. Mit *kajt* ott az a' gyermek? fel tudá-e *kajtatni* azt a' kicsi maradékot?

Kakucs: rövidlátásu. Nem jól van; így kell: *kukucsi*, *kukucsi szemü*. *Kukucs!* pedig, vagy *kukucsi!* gyermekesen mondatik, mit is mond valaki ahoz, kihez valamely résen, kert- vagy más lyukon, ablakon át, vagy rejthelyből szólva átkukkint. Így is mondják: *kukk*, *kukukk!*

Kalamár láda: kalmár láda. *Kalamártő* = kalmártő = nagy

tő, melyet vastag vászon vagy zsákvarrásra használnak, 's rendszerint cigánynők árulják.

Kalangya: gabnakereszt. Így mondják Aranyos- és Maros-székben, egyebütt pedig a' székelyeknél: *kalongya*.

Kanászodni, a' székelyeknél így mondják: *konászódni* 's jelent *engesztelődést*. *Megkanászódik*: megjön magába.

Kapó, nem jól van mondva; így kell: *kopó* székelyesen, — 's jelent magasra, kikapóra, kifogóra, felütött lapdát. *Kapóra* ütni, *kopóra* felhajtani valamit, annyi, mint: kukra ütni, kukra hajtani.

Kápsálni mondatik székelyesen a' medve, mikor úgy ver valamihez, hogy körmeivel a' húst ki is szaggassa. Átvitt értelemben — székelyesen — az is kápsál, ki mást körmeivel vérzésig karczolgat.

Karikázni. Hajtó karikával játsznak sokan, 's futásában botlat állítják meg. *Megkarikázzák* a disznó orrát, azaz, orra végkamáját meglyukasztva, vasperezet, karikát tesznek belé, hogy túrni ne tudjon. Átvitt értelemben *karikázni* mondatik, a' ki bajol, csúnyitt.

Kávának mondják a' székelyek a' csizmasark köroldalára ütött lapos fényes félvaskarikát (nevezetesen U.-széken és Erdöv.) mellynek torzsája (szára) és taréjja nem lévén, a' tánczot bokaveréskor csak éles kopogásával élenkíti, nem pöngéssel.

Kávit a' kutya, nem jól van mondva, mint székely szó, mert: *kavég*, vagy *kavéjg*; 's jelent kaunczolást vagy veréskori sírást.

Kecskebukázni: fején átbukni, — vastagabb székelyességgel így mondják: *kecskebucskázni*, mert a' székelyeknél a' bukás mindig: *bucskázás*.

Kelebólálok, székelyül: *kerimbábózik*: körüljárók, körülforogók. Gyermeknek szokták mondani körülforogva: *kerimbábó*, *hull* a' bossó (borsó).

Kendermagos tyúk és *iromba tyúk* különböznek; mert a' *kendermagos* szürkés pettyes, — az *iromba*: kékes hamuszínű foltos tarka. *Kendermagos* színű a' húrosrigó. *Iromba* színű az ülü (ölyv.) *Macska* is van *iromba*.

Kéreg szónak több jelentése van. Csizmasarok kéрге. Szitakéreg, rostakéreg. Malomkőkéreg (a' malomkövet körülítő). *Földkéreg* (föld külszinének esső vagy hólé miatti cserepzése). *Fakéreg* (fa héjja) 's különösen a' fa héjjának betegséges cserepző kérgesedése.

Keszöcze, a' székelyeknél: korpaczi bre, *Keszöcze* szó nem lehet egyéb, mint idomítva átvett oláh *kiszelicze*: czibre. *Kiszelicze* de *tericze*: korpaczi bre.

Ketszántólag: csapanósan. Így van közölve, mint székely szó; azonban így hangzik: *kétszántulag*.

Kezebeli, székelyül: *kézbeli* = bot, vasvilla, csákány, balta, karó vagy más védszer.

Kidmöd. Ezt inkább így mondja a' székely: *kigy med*, *kigy möd*, *kigy emed*, *kigy emöd* = *kegyed*. *Kidézni* balaton melléki szót pedig a' székely így mondja: *kjedézni*, *kégyelmezni* = megbeszélve szólni hozzá.

Kikirélni, nem jól írják, mert: *kikirélni* = kukorikolni.

Kilóggatni, két *gg*-vel írva nem székelyes; így kell: *lógatni*, *kilógatni*, *meglógatni* = ingatni valamit.

Kintornádni, nem jól van közölve, mert így nem székelyes; így kell: *kéntérnádni*.

Kiszállani, ennek a' székelyeknél — más értelmi mellett — ama mindennapi értelmei is vannak: *kiszállottak* az adóirogatók, vagy csak: irogatók; *kiszállott* az egész kuczió; *kiszállottak* a' papok vizsitalni = az esperes, jegyző és direktor, vagy a' brákhium.

Kiszemélni, nem azt jelenti a' székelyeknél: gabnát szemelni, hanem: akár embereknek, akár valamely tárgynak a' javát, derékjeit kiválogatni. Gabnát szemenként tisztítani pedig a' székely így mondja: búzát *személni*, lencsét stb. *személni*, *megszemélni*.

Kóbori, székely szó, jelent kóborgót.

Kobozni, nem jól van közölve, mint székely szó, mert így áll: *kodohozni*, *kodohozás*, *kodohozó*; 's egyenes értelme: tétlenség, dologtalanság, restség miatt éhséggel küzdegni, mint a' cigányok is.

Koczon: káposztafejek vastag szára; a' székelyeknél: *káposztatorzsa*.

Kokojza (áfonya) van közölve mint csiki szó; de az összes székelységnél az áfonyának más neve *kukujza*, mit így Erdélyben másutt is ismernek, 's úgy látszik, átvett oláh szó, ebből: *kukujze*, valamint áfonya is, ebből *áfunye*.

Kondász és *kanász*, a' székely így sehol sem mondja, hanem: *kandász*. Inkább és általában: *disznyópásztor*, *disznópásztor*, *sertéspásztor*.

Konkoczélni: két piros tojást összeütni; a' székelység általánosán így mondja: *türkölni*; néhol *koczczintani*.

Konyult: legörbedt, lehajolt (balatonvidéki szó) a' székelyeknél: *konyvadt*, *lekonyvadt*.

Kopadék = kopás, a' székelyeknél: *vásás*. Azért nem a' te körmöd vásott. Az én körmöm *kopadékja* (valamely keresmény) székelyül így mondják: *az én körmöm vásott belé* = én kerestem, én természettem.

Korpaféreg székelyül: *hammuféreg*.

Kosog (bárányszőr felöltöny) nem jól van közölve, mint székely szó; így kell: *kozsó*.

Kotrészni; *kotorni*, *vakarni*, — székelyül így mondják: *kotorászni*.

Köll, igeszót a' székelység csak Keresztúrfiszekben mondja, egyébütt: *küll* vagy *kell*.

Köszürülni (Balaton mellékén); a' székelyeknél nagyobbbrészt: *küszürülni*.

Kupikék; székelyeknél: *hoppikék*, azaz, *semmi*. Vészünk neked szép pántikát, dali vérésset, hoppikékét, látatlan színüt! (gyermeknek mondják, vagy nagynak is élczesen).

Kurut'ylol — a béka. Ezt a' székely így mondja: *kurrog*, *regel* (rekeg).

Kuvadni, (székely szó). Fel van hozva két értelme: *felkuvad* a' kenyérhéj = felválík; *lekuvad* a' tapasz. Van egy harmadik is: *kuvadoz* a' szántás — szárazon vagy nyomultan nagy darabokba.

Külü, — ezt is jelenti: zöld harkály. *Zöd külü*.

Lábaskodni, székely szónak van közölve, holott ezt így a' székely nem mondja, hanem: *ágaskodni*, *ábaskodni*. Kimondja ugyan a' székely: *fel ábaskodott*, de soha sem nyomítja kettőssé az *l* betüt így: *fellábaskodott*.

Léhelni (kendert héhelni) mondja Csík- és U.-szék; de mondja a' székelység: *héhelnek* vagy *léhelnek*, átvitt értelemben, mikor az égen szálas szöszhöz vagy héhelt kenderhez hasonló fellegek nyulánkznak. *Léhelnek* — esső lesz.

Lerepedek, nem jól írták; így kell: *letepsenek*: restül levettem magamat földre vagy ágyba. Úgy *letepsenél*, mind egy tehen!

Letortyanok, nem azt teszi: lerogyok, hanem: nagylágyan erőtlenül leheppenek, lehuppanok.

Lindik. Így is: *Lingyik, lingyikó.*

Lóggóban van: semmit sem csinál. Ezt így mondja Kállay; de így kell: *Lógóba van. Lógóba* fogják a' harmadik lovat csak könnyű húzóhámmal, vagy a' nélkül is, hogy szokják. Innen átvitt értelemben mondják a' könnyen előről, semmittevőről is: *lógóba van.*

Lógnázik, lógázik. Székelyül: *lóginyázik.*

Lohadni. Több értelmei mellett a' székelyeknél azt is teszi: indúlni, menni, haladni. *Lohadj! lohadj innét! lohadj egymásután!*

Lók: völgylapály. Nem kell éles ó betűvel, hanem bután így: *lok.* *Lók* tehát vagy közlési vagy nyomdahiba.

Mágicsálni: magosítgatni. Ezt a' székelyek így mondják: *magosgatni, felmagosgatni, magosítgatni, felmagosítgatni.*

Málna: fekete szederj. Így közli Döbrentei Gömör és Tolna megyékből. A' székelyeknél pedig a' *málna* veres, a' szederj hasonló alakú fekete. *Málnát* sok székely így mondja: *mána.* Ményék *mánászni.*

Mállani, a' székelyeknél jelenti: *zsendülni.*

Megfartatni: szoros kérdőre venni. Székelyül: *firtatni.*

Megjárja. Székelyül: *megjár.* Ha jobban nem lehet, *megjár* így is.

Megoldarolni: vigyázva kikerülni valamely vész. Nem jól van értelmezve, mert *megódarolni* valakit: ól dalba verni, megverni; vész elől elvonúlni pedig így mondják: *elódarolni.*

Mindjárt kiszedem a' szeme szőrit: átesem rajta. Merőbe nem jó. Így kell: *megszédem a' szeméd szőrit* = felnyitom a' szemedet, ha nem látod a' téendő; öntudatra ébresztlek.

Mives nap. A' székely nem így mondja, hanem: *mies nap.*

Mokogni: érthetetlenül beszélni. Székelyül: *makogni. Makogás, makogó.*

Mordány, székelyül: *mordály* = legkisebb nemű lőszer.

Mungorolni, — a' keletiebb székelyek így mondják: *mongorolni* = ruhákat simítani.

Nagyotalanítani magáról. Nem jól van írva vagy nyomtatva; így kell: *nagyot alítani* = magát nagyozni, maga felől érezni.

Nyáskolódni; jól van mondva; de mondják *nyáskálódni,* 's *nyáskotolni* is = valakin alkalmatlanul csüngeneni.

Orrolni: neheztelést mutatni. A' székelyeknél többnyire: *arrolni.*

Öblögetni. Más értelmei mellett ezt is jelenti: *a' víz öblöget* = partjához vagy partjánál levő birtokhoz területnagybodást rak iszapból vagy kövecsből.

Ögyelegni: idétlenül nyájaskodni. E' szó tán elvéttve van közölve e' helyett: *enyelegni:* szerelmesen nyájaskodni; mert *ögyelegni* jelent: tétova járni, bolyogni, — sőt nem is székely szó.

Ökölnye. Ez, úgy látszik, főnév akarna lenni a' közlésben, de nincs használatban, hanem: *ökölnyére, ökölnyéleg (ökölnyire, ökölnyileg),* — így már jó székelyes hangejtésű szavak.

Örög, székely szó, Gyarmati szerint; de a' keletiebb székely földön mindenütt: *öreg.*

Pállá (göcseji tájszó). Székelyül: *pálha* = ing hónajtoldási ereszték.

Pánya, pányvaskötél. Nem így tudjuk a' székelyeknél, hanem: *czüvekéskötel.*

Parászborsó. Vagy közlési vagy nyomdai hiba van, mert: *parászborsó* = héjalatlan főtt borsó.

Pattibúza, székelyül: *pattogatott törökbúza.*

Patting. Nem jól írták, mert: *pating* = ekét és taligát összetartó gúzs.

Péra (állati szeméremtestnek írják). Székelyeknél jelent macskaganéjt. *Macskapéra.*

Piha! ezt a' székely nem annyiba mondja, mint: *czih! cziha!* *czih be büdös!*

Pirinkelni: gyér hóhullás. Nem jól van; így kell: *pilinkelni, pilinkéltni.*

Pispek a' nyugotibb, *pispök* vagy püspök a' keletibb székelyeknél.

Piszegni. Székelyül: *szépégni, szipákolva* sirni.

Piszonyodni (székely szó) inkább jelent: *penészedni,* mint: *piszkosodni.*

Pofos (székely szó). Még jobb: *pofotyos.*

Poszátlom, nem jó szó. *Poszátlik* vagy *paszátlik,* jó: szétoszlik, szétrepül. Például: ha megütik a' tollcsomagot, vagy földhöz ütik a' kákabotikót.

Rácsa: hasított ágba tett rák-csalétek. Székelyül: *rács.*

Ratymatok, nem azt teszi: *rakogatok,* hanem: házilag untalan tesztek, vagy: közbe untalan mondogatok.

Rizzamodni: félni, (székely szó) rosszul van írva; így kell: *rízamodni*. *Megrízamodtam* vala = megriadtam vala.

Róni. Székelyül: *róni* = rovással jegyezni, vagy fát elróni.

Róvás, székelyül is: *róvás*.

Satrat: ide s tova jár kel untalan.

Serczeg. Székelyül: *csérszég* = nagyhangon perczeg és stúrún.

Sertepertélni. Székelyül: *sértepitélni* és *sérpétélni*.

Sétár, székely mérték, nem 6 kupás, mint közölve van, hanem 5 kupás: $\frac{1}{3}$ véka, erdélyi 15 kupás kisvéka szerint.

Sinkópádni, nem: elvesztegetni jelenti, hanem: kunyorálni, ráesve, nekiesve kérni. Sok sinkópálás után juték hezsa. Kész vónál estig es rajtam sinkópálni.

Sovárogni, nem: koplalni, silányul élni, hanem: nagy vágyódással kívánni.

Sörtély: szőre a' disznó hátának. Székelyül: *serte*, *sérte*.

Suhintani, a' lóra ostorral. Székelyesen ezt is jelenti: lopni, csenni, sikkasztani.

Suhogó, a' székelyeknél: karesu szijjas veszső.

Suta, a' székelyeknél: szarvatlan, ékességéből kivetkezett.

Suta ember = rövid értékű, értéktelen. *Suta dolog* = jelentéktelen.

Szájas, székelyesen: bő mondó.

Száguldozik, székelyeknél: *szágódczik* is.

Szamárfül: könyvben behajtása a' levélnek, — székely szó-nak iratik. A' székely ezt így hívja: *levéltöréses hely*.

Szárcsi lónak írják a' *soványhúsu* lovat, mint székely értelmezést, holott a' székelyeknél jelent *fejér bokájú* lovat.

Szarmálódom; itt nyomdahiba van, mert: *szármálódom* = származom. Ide *szármálódott* közinkbe.

Székálló, nem maga a' húsvágómester, hanem arra bizonyos ideig megbizott helyettes segédje.

Szembe penderkedő, nem így van, hanem: *szembe pészderkedő* vagy *pészterkedő* = ingerkedve szembeszökő.

Szenkuczi, nem jól közölték, mert: *szinkóczi* = ibolya, korai vadviola.

Szepetelni, nem jó székely szó. Így jó: *szépletelni* = szelleni pallani, háyni vetni.

Szirnos hó: mikor színe megfagyott. Székelyül: *szijjas, szigonyos*.

Tákolni: rosszul alkotni, rosszul összeállítani, mint székely szót írják; de ennél kielégítőbb: *tajkolni*.

Támbálódni. Székelyül: *támbáskodni*, *feltámbáskodni*.

Tatárka, székely szónak úgy iratik, mintha kölest jelentene; de csalódás van a' dologba, mert székelyeknél a *köles* rendes kölest jelent; *tatárkát* pedig, azaz tatárkölest nem termesztik.

Tej; téj helyett, ormánsági szónak iratik; de Csikba is *tej*. Tejnek, tejhez, tejtől, *tejvel*.

Tépelődöm, (székely szó). Gyarmathi így értelmezi: igyekszem. Azonban *tépelődöm* jelenti: töprenkedem; s ha igyekezettel akarjuk kiértelmezni, így lehet: szorongok igyekezetemmel. Különböző szó ettől: *tepelődöm*.

Tokány, a székelyeknél apró falatokra vagdalt, rántott hús, akár ürü vagy juh, akár marhahús.

Tongyó, (székely szó) nem nagy talpas lábat jelent, hanem: *öltözetlen lustát*.

Töcséres. Ezt Kállai székely szónak írta, mely jelent pléhgyártót. Ma pedig a székelyek e nevekkal nevezik: *pléhes*, *bádigos*, *bádigos*, *bádigcsináló*.

Türet. A' székely *türésnek* mondja. *Türés* vászon; *türés* széna, mint szekér vagy boglyarakáskori rétegezés.

Vaczok. Kállai nevezi meleg fekvőhelynek. Székelyeknél: *vaszok*.

Vaczkos: Zömök. Székelyeknél: *vaskos*.

Vágó. Kállai ezt úgy említi, mint a hol vad szarvasmarhákat vágnak le, holott ez egyéb nem lehet a székelyeknél, mint *mészárszék*, *hússzék*; hol vadhúst nem is vágnak, hanem házi szelid szarvasmarhákat, aprót, nagyot, sőt sertést is. Vad szarvasmarhán mit is értsünk mást, mint havason nőttet, vagy ottani nyári legelőről kivágni lefogottat. De akkor is, nem csak ilyeneket vágnak a székely mészárszékeken, hanem falvakról szedett el nem vadult szarvasmarhákat, még sokkal többet amazoknál. Ugy látszik tehát, hogy az értelmező kifejezésnél a *vad* szó mintha figyelmetlenségből esett volna be a szövegbe.

Vajnak. Ennek nevezi Szabó Elek a vállcsont köpűjét, honnan tán a csömör-in a nyakba felszolgálta. Nem jól fogta fel a szót. Tán megese mellett volt, s mikor a dörgölő (kenő) a vajnokát említette, mint a hol a keze akkor járhatott, a tagok névértelmét öz-

szetévesztette, s aztán tévedt értelemmel közölhette. Mert *vajnok* Háromszéken (Szabó Elek háromszéki albisi lelkész volt) semmit egyebet nem jelent, mint: *vakszemet*, halántéket. *Vajnok* az pedig, és nem *vajnak*.

Vápa: gödrös öblösség szonkok között. Átvitt értelemmel a székelyek soknemű ily gödrösséget neveznek *vápának*, mint pl. *seggvápa*, *árokvápa*, *hónyajjvápa* stb.

Vaszara: tömlő. Kállai írja; de nem jól, mert *vaszara* jelenti az állati szeméremtestek fityegő bőrét, melylyel felcserélve magát a szeméremtestet is nevezik *vaszarának*.

Vecsernye: délest. Általános székely szó, igaz, de az összes magyar elemnél ismerve és használatba van.

Vesel! hess! lúdat, tyúkot elüző szó, Kállai szerint. *Hess!* *hessel!* jól is van, mint tyúkot üző szó; de *Vesel* vagy nem jól volt közölve, vagy nem jól írva, mert a lúdüző szó a székelyeknél így hangzik: *Vezszs! Vezski! Vezszsbé! Vezszs ide hó!*

Vinnyog — a malacz; igaz. *Vinnyogni* mondatik a sárhotó kancza is a maglóval; de ezt a székely így mondja: *hinnyog*, még pedig mind a kancza, mind a ménló *hinnyognak*.

Vitán járni — székely szójárás — így van értelmezve: véletlenül keresztülmenni. Tévedés van, mert azt jelenti: nehéz, vagy vészes feladatba, vagy vállalkozásba, kétes kimenetelű dologba járni el. Nehéz vitám volt vélle.

Zsubotolok: Gyarmati úgy írja, mint a mely jelenti: suttogok, fülbe súgok. *Zsubotolok* nem székely szó; hanem igenis a célzott értelmű székely szavak: *sugdosok*, *csugdosok*, *suttogok*, *pustogok*, *pusmogok*.

Kriza J.

MIKLOSICH:

Die slavischen Elemente im neugriechischen ¹⁾ Wien 1870.

»A hellén nép Európában ki van irtva. Egy kettős — két új és különböző emberfaj romja és hamvából halmozott — földréteg födi e régi nép hantjait. Egy csepp valódi, vegyítetlen hellén vér sem pezseg a mai Göröghon keresztyén népeinek ereiben.

»Egy vihar, minót nemzedékünk csak keveset ért el, az egész — az Iszter és Peloponnézi félsziget legbelsőbb zugjai közt levő — földterületet, egy új, a nagy szláv néptövel testvér földész nemzedéssel árasztá el. S egy másik, talán nem kevésbé nyomós forradalom — az albánok ²⁾ bevándorlása Göröghonba — befejezte a rombolás művét.

---

¹⁾ Miklosich az utóbbi években ismét több jeles nyelvészeti művet bocsátott közre, melyek bennünket részint közvetve, részint közvetlenül érdekelnek; nem tartom ezeknél fogva fölösnek, ha azokat a magyar nyelvész közönségnek bemutatom. E művek következők:

1. A fentemlített mű.

2. Albanische Forschungen: I. Die slavischen Elemente im albanischen. II. Die romanischen Elemente im albanischen. III. Die Form entlehnter Verba im albanischen und einigen anderen Sprachen. Wien, 1870, 1871.

3. Die slavischen Elemente im magyarischen. Wien, 1871.

²⁾ Az albánok legrégebbi neve ἀλβανός, mely a mai albán (v. arnaut, v. žkipetár) nyelvben arbën-nak hangzik; arbën-ből készült az új görög ἀρβανίτης (arvanitis) s ebből az osman arnaut egy arvanit alakon át. Az arbën alak a rumén nyelvben is megvan s ennek diminutiv »arbënaš« alakjából való a régi magyar »orbonás« (Kresznericsnél: orbonás = epirota). A mi az albánok nyelvét és eredetét illeti, megjegyzendő, hogy nyelvük a thrák-illyr nyelvek egyedüli képviselője s rokona a görögnek; ők tehát előbb voltak a Peloponnézen mint maguk a görögök. Fallmerayer fennebbi állítása tökéletesen valótlán. (V. ö.) — Miklosich: Albanische Forschungen I.; Hahn: Albanische Studien; Camarda: Saggio di Grammatologia Comparata sulla Lingua albanese.

»Az egész görög földön nincs egyetlen család, melynek ősei vagy scythák³⁾, vagy arnautok ne lettek volna . . .«

E szavakkal hirdeti vala Fallmerayer Jakab Fülöp 1830-ban a bámuló Európának, új tanait. S e tanokat egy egész emberéleten át a legfényesb lángelmével tudá védni.

Hogy e tanok már rég elavultak s minden alaptól mentek, említenem alig szükséges.

Miklosich alig tudott az új görögben 128 szláv szót összebőngészni s ha ezen összegből a nemszláv⁴⁾ eredetűeket levonjuk, az új görög nyelvben nem marad több 90—100 szláv eredetű szónál. Kimutatásából érdekes lesz egyet-mást megvitatni.

βαβά, μπάμπα (vavá, bábö⁵⁾) = avia.

Miklosich a szláv bába-ra utal; az ékezet eltérése aggályos — közelebb állana az os. babá (pater), valamint a második alakra az olasz babbo (= padre), ha a jelentménybeli eltérés kimagyarázható volna.

βάλτη, βάλτος, μπάλτος (válti, váltos, baltos) = palus. Miklosich fölhozza a hasonjelentményű szláv blato, rumén baltë, albán baltë, bal'të, bajtë és balt szókat, megjegyyezve, hogy nehezen szláv eredetűek, mert szerinte sem az albánnak, sem ruménnek nem szokása bla-ból, bal-t csinálni. E nézet nem egészen alapos, mert mind az albán, mind a rumén a szláv grad-ot gard és gard-val adják vissza; továbbá a rumén grumáz, az albánban gu maz; a rumén turmë, az albánban trumë-vá változott: ezeknél fogva az albán a szláv blato-ból csinálhatott baltë-t, de a ruménben blät-nak kellene hangzania. Azonban e szók még sem lehetnek szláv eredetűek, mert csak a délszlávtságban vannak meg, s mert lehetséges, hogy az albán alak egyenest a latin palus-tól (paludem) származik.⁶⁾

³⁾ Fallmerayer szlávokat ért alatta.

⁴⁾ Miklosich kimutatásában oly szók is vannak fölhozva, melyek: a) görög-szláv ős rokonsághoz tartoznak, b) melyek a görögből kölcsönöztek a szlávok által, c) melyek csak a magyarból kerülhettek az új görögbe, mint p. o. βοτνογος = bajnok, d) melyek közvetlenül az osmanli-ból kerültek az új görögbe p. o. ζαγάριον, λεβέντης, μπαλτάς, τζοχα, τορβάζ = os. zagar, lävänd, balta, čoχα, torba stb.

⁵⁾ Az idegen nyelvek átírására nézve Lepsius elveit követem: Standard Alphabet. London 1863; azonban ä, ë, ÿ, j és ž-t használók.

⁶⁾ Ide vonható az albánnal egy jelentményű palta, továbbá az éjszak-német belt. Hogy az albánban p átmege b-re v. ö. olasz patata = alban batakë és

Az új görög *βάλη* származhatik a rumén vagy az albánból, a *βάλτος, μάλτος* pedig csak a szláv *blato*-val vethető egybe.

βαροσι (varoš) = *προάστειον*. Miklosich fölhozza a bolgár, szerb varoš, tör. varış, varuš, (varoš), és albán varoš hasonjelentményü szót, hozzátéve: »das wort is magyarischen ursprunges.« Mi meg hozzátehetjük, hogy az új görög és albán alakok az ékezet tanúsága folytán közvetlenül a törökből s nem a szlávból kölcsönöztek.

βοεάνος (bojános), Cynnamusnál (13. század) *μπάνος* (bános) = banus, magy. bán. Miklosich: »ist schwerlich slavischen Ursprungs: man vergleiche Bojan (*βοιάνος*), Chakan, das krieglerische Oberhaupt der Avaren.« Hogy a bán szó a bojan rövidült alakja, mutatja Constantinus Porphyrogenneta *βοάνος* alakja. A bojan, illetőleg bajan, határozottan török eredetű s egy eredetibb baj-yan alakra vezethető vissza. Hogy hogyan lett a Bojan tulajdon névből a főnök, kormányzó jelentés, azt a német Karl (der Grosse) és a szláv král magyarázzák meg.

βοινοῦχοι (bojnúchi, vinúchi) = rustici originis graecae, qui habitant in locis Bozinä (Bosniä). Miklosich a szláv vojnë-ra (miles) utal; közelebb áll a magyar bajnok, noha ez is szláv eredetű.

ζαγάριον, ζαγάρι (*zagarion, zafari*) = agár. A görög szó csak az os. *čag. zagar, zafir*-ra vezethető vissza, ellenben a szláv ogar, wohar stb. csak a magyar agár mediuma által állhatott elé, mert a szláv nyelvek a szókezdő z-t nem szokták elhagyni, holott ez a magyarban igen gyakori; v. ö:

záp = áp; zászló = ászló;

ugor. zarni, sörtne = arany; ennélfogva *zagar* = agár.

λόγος, λόγος (longos, lonkos) = silva, saltus, vallis. Miklosich az ó szláv *lāgē* (longē), új szlovén *lōg*, bolgár *lęg* szókra utal (jelentményük: silva, palus); kétségtelen, hogy az orosz *лугъ* (lugmező) is ide tartozik, a magyar lanka, lonka, lunka szókkal együtt.⁸⁾

μπαλτᾶς (baltās) = hache. E szó közvetlenül az os. baltá-ból származik; a bolgár baltijē pedig egy megvolt os. balti-tól ered

olasz *piccione* (fr. pigeon) = bežuné. L. bővebben a »Századok« e. i. Julius havi füzetében.

⁸⁾ Aradban csak a lunka szó dívik (a ruménben is lunkö) erdő jelentémmel; hogy, tekintve hegyoldal, hegyalja jelentémmét daczára, a »lankad«-ból nem származtatható, az világos.

(v. ö. *čaj. baltu*). *Sčurcta* a rumén *baltāg*, *bēltāg*, mely egy régi török *baltay*-ra volna visszavezetendő, ha egy ily alak létezését ki lehetne mutatni; valószínű, hogy a *g* csak olyféle toldat mint a *bričāg*-ban, mely tudva levőleg a szláv *brič*-től származik.

μάρσα (*bara*) = lieu marécageux. Miklosich fölhozza a hasonjelentményü délszláv *bara*, rumén *bără* szókat, azon megjegyzéssel, hogy nehezen szláv eredetü, csekély elterjedtségénél fogva.⁹⁾

Rössler eredeti bolgár szónak tartja *s* a szamojéd *bâne* (*mocsár*) szóval veti egybe; a latin *mare* (mely *mocsárt* is jelent) s melytől a franczia *marais*, *marécage* (*mocsár*) származik, alig vonhatók ide a kezdő *m* miatt.

ὄβορός (*oborós*, *ovorós*) = aula; *avantcour*. Miklosich a hasonjelentményü szerb *obor* és albán *obór*, *omhór* szókkal veti egybe, de nincs vele tisztában. Az albán *ombór* világot vet eszó eredetére, a mennyiben ez az *ambár* s ez a *hambár* (magyarul is *hambár*) szóra utal.¹⁰⁾

παντίκα (*pantlika*) = magyarul *pántlika*. Miklosich a szerb *pantlika*-ra utal a magyart kifeledve; pedig a szerb alak a magyarból van kölcsön véve. A német *band*, *bandel*, vulgo *pantel* (*pantl* v. ö. *anpandeln*) szóból csak a magyar csinált *pántli*-t, s a *pántlika* az előbbinek diminutivuma.

ράβαστι (*ravásš*) = billet. Miklosich felhozza a bolgár *rabós* (*tally-stick*), szerb *rovaš* (és *raboš*, *rabuš*), rumén *rěvāš* »kerbholz« jelentményü szókat; a magyar *ró*, *rav* (*kerben*), *rovás*, *ravás* (*kerbholz*) daczára »ein dunkles Wort.« — A görög és szerb-bolgár alakok az ékezet tanusága szerint a rumén nyelvből kerültek oda.

ρουχα, *ροῦχον* = *pannus*, *vestis*. Miklosich fölhozza a hasonjelentményü délszláv *ružo*, *ruža*, rumén *rufē*, magyar *ruha* szókat, melyek eredetét az ó. f. n. *roch*, k. f. n. *roc* és k. latin *roccus*ban véli föllelni. Lehet, hogy a német *roch*, *roc*, *rok*, latin *roccus* a szlávban *ružo* és *ruža*-vá váltak, de az ó-szláv nyelvben e szók »*spoliat*« is jelentenek s e jelentménye nincs meg sem a *rock*-nak, sem a *roccus*-nak. A magyar meg a *χ*-t k. v. *kh*-val szokta visszaadni. Az

⁹⁾ A magyarban is meg van *bara* alak és *mocsár* jelentményben, de csak a bánóságban s valószínűleg a szlávból került nyelvünkbe (?)

¹⁰⁾ Az *a* = *o*-ra nézt v. ö. az albánban: *vatrë* = *vetërë*; *vakëtë* = *vokëtë*; az *obor*, *ombor*-ból egy *obbor* alak közvetítése folytán keletkezett.

olasz roba, ruoba = francia robe ¹¹⁾ spoliumot és ruhát jelent s ez utóbbi jelentménnyel ment át az osmanliába uruba alakban. A magyarra nézt az olasz ruoba, ruba (v. ö. rubare) szót is lehetne alapul fölvenni. ¹²⁾

сáниа = szán. Nem közvetlen a bolgár sani-ből, hanem a rumén sánie-ből, mint azt az ékezet is bizonyítja. A magyar szán, szány-t nem szabad szláv eredetűnek tartanunk, mert az a turáni nyelvekben igen el van terjedve. A szánkó a szán diminutívumának (szánka) nagyított alakja (v. ö. Ferencz: Feri: Ferkó (Ferke). A magyarhoz legközelebb áll a qazaq (qıryız) san s a čay. sanag; a čuvaš sóna a hasonjelentményü ojrot čanag-nak felel meg; ez utóbbinak pedig a burjat šaraga, šarga. A rumén sánie, alban sajë, orosz сани, bolgár sani, sanije, szerb sani hihetőleg az oroszból kerültek s ez alkalmasint egy tatár sanıy, sanı-ból keletkezett. ¹³⁾ Különben megjegyzendő, hogy a čuv. és ojrot alakok nem felelnek meg a qaz. és čag. alakoknak, mert a čay.-ban a sanag helyett janag-nak kellene lennie; azonban könnyen lehetséges, hogy a sanag valamelyik mongol szólamból került a čay.-ba s ezek számára az ojrot alak alapján föltehetünk egy canag, sanag alakot. ¹⁴⁾

таліка (talıka, talıga) = magyarul talıga. Az uj-görög szó közvetlenül az os. talıya-ból, s ez a magyar talıga szóból vétetett kölcsön.

A magyarra nézt nem egészen bizonyos, hogy a szlávból került, a szláv telęga, telęgę, szerb telıgá, rumén telágę, tilıgę mellett van egy különös telengi alak is a bolgárban, mely azon véleményt ébreszti fel bennünk, hogy e szó bolgár (ugor) eredetű; az ugor nyelvekben nem akadok mására, de meg van a burjatban: terege, terge, tergen; a tunguzban: tolgoka, tolgoki (szán), és tárgę (kocsi) alakban. ¹⁵⁾

¹¹⁾ Az olasz roba az o. f. n. roub = raub (spolium) szótól származik; v. ö. olasz rubare = rauben (ó-szláv robę = magyar rab, rabol).

¹²⁾ Az olasz ruba-ból egy ruva mediumán át lesz ruha v. ö. kova = koha; bivaj = bihaj stb. A ruménben is: szláv vrı = vırf, vırv; vıhrę = vıfor; marha = marfę, marvę.

¹³⁾ Ezen alakot tekintve a qazaq san és čay. sanag alakokat, bátran föllehet tenni; v. ö. tatár balıy és čay. bala ez utóbbi is egy balay-ból alakult.

¹⁴⁾ A török čıčäk, čarık több mongol szólamban cęcäk, sęcäk, cęcäk. cęcęcäk-nek hangzik.

¹⁵⁾ Ezen fönemlítet turán alakok nem származhattak az orosz (telęga)-ból s egy talıga, tälägę régıbb alakra vezethetők vissza.

τζέργα, τζέργη, (čerga, čerji v. čergi) = *ἐπιπλον*. Bolgár čergë (szőnyeg), szerb, horvát čerga (sátor, kunyhó), albán čergë, čeregë (wolldecke; baracane tessuto di pelo di capra); a török és perza čärgä¹⁶⁾ csak sátrat jelent; a magyar cserge jelent sátrat és főleg szövetet,¹⁷⁾ serge pedig Ballagi¹⁸⁾ szerint függöny, kárpit stb. Már Constantinus Porphyrogenetánál is fölleljük: *λουτρὸν τούρκικον, ἤγουν σκευτικὸν τζεργά* . . . s itt a szövegből csak a sátor jelentményt lehet kihozni. Az új görög nyelvbeli alakok csak a szlávból jöhetnek az ékezet miatt, azért Constantinus Porphyrogeneta τζεργά-ja török nyelvbelinek kell hogy legyen. A magyar cserge lehet, hogy az osmanliból került hozzánk, de még valószínűbb, hogy magunkkal hoztuk azt Lebediából.¹⁹⁾

τζετάριοι (četári) = praedones variis ex locis coacti. Miklosich a szláv četa (agmen = räuberbande)-ra utal; azonban közvetlenül e szláv szónak nincs köze a főnebbi szóval, sokkal valószínűbb, hogy a magyar csatár van benne visszaadva. A mi a szláv četa-t illeti, melyből Miklosich szerint a magyar »csata« alakult, a rumén-albán čätë- četë-ből alakult s ezek a latin cötus-ra volnának visszavihetők, azonban a nem változás mindenesetre föltetsző. A magyar csata tekintetéből föllehet hoznunk, hogy a szláv četa cohors-ot is, a rumén čätë pedig katonát is jelent v. ö.

»dicece mili de čete stau gata se mora« = tizezer *harczos* halálra kész.

¹⁶⁾ Miklosich: čerkeh, torbah, čohah-ot ír čärgä, torba, čöğa helyett (sic!)

¹⁷⁾ Molnár Albertnél: guba, guba-szövet.

¹⁸⁾ Ballagi: A magyar teljes szótára.

¹⁹⁾ Némely turcolog az osmanli چركه szót čärga-val írja át — ez azonban helytelen, mert úgy az osmanlik mint perzák is čärgä-nek ejtik — s ha a török birodalomban gyakran čärga ejtést hallunk, úgy tudnunk kell, hogy ezek a görög, albán vagy szláv ejtést követik.

Azt hihetnők, hogy a cserge a szláv nyelvek közvetítése által jutott a magyarba, mert a magyar a csargából is csergét csinál. — Ez nem lehet általános érv, mert vannak példánk arra is, hogy ép a szlávok hangtalanítják el szavainkat v. ö. bélyeg = szláv bilëga; hegedű = hegeda; osm. kësä = kesa; fële = vela stb.

Pest, 1872. VII. 1.

Edelspacher Antal.

DRAVIDA NYELVEK,

különösen a »Tamil« nyelv.

(Olvastatott 1872. november 4-én az akadémiai gyűlésben.)

Az akadémia könyvkiadó bizottsága többek közt Müller Miksának »Felolvasásait a' Nyelvtudományrul« fordíttatja. A' magyar kiadást, a' hol a' magyar olvasóra nézve szükséges lehet, jegyzetekkel kell majd megbővíteni; az ezekre való szükség pedig leginkább a' VIII. felolvasásnál mutatkozik, a' mellyben Müller az általa úgynevezett *Turán nyelvosztályt* jellemezi. A' Turán nyelvosztályban, a' szerint a' mint azt Müller felfogja, nagy hely jut a' *dravida* nyelveknek; jeles világosságot vet arra a' felfogásra az *ékiratokbeli turán* nyelv is. Én legalább úgy látom, hogy lehetetlen tökéletesen megérteni Müller előadását a' turán nyelvekrül, 's kivált nézeteit a' nyelvek osztályairul lehetetlen megbírálni, ha némileg nem ismerkedünk meg a' dravidasággal 's az ékiratokbeli turán nyelvvel. Lássuk most a' dravida nyelveket.

Dravida nyelvek.

1) A' *Dravida* vagy *Dravira* nyelvek Elő-India déli félszigetén, a' Vindhja hegységén túl a' Komorin hegyfokig terjednek, sőt Ceylon sziget északi részeit is lepi. Egy nyelvcsoportot képeznek azok; az egyes nyelveknek nagy és régi irodalmok van; újabb időben velek az európai irodalom, különösen az angol és német hitterjesztők munkájínál fogva, sűrűen foglalkozik. Nekem vezérem és forrásom *Caldwell* munkája, melly egybehasonlítólag tárgyalja azokat. (»A Comparative Grammar of the Dravidian or

South-Indian family of Languages, London, 1856.«) A' szerző tizenhét évet töltött Kelet-indiában a' dravida nyelvek vidékein, 's könyvének tanúsága szerint azon vala, hogy az illető népekkel és nyelveikkel, nemcsak a' jelenre, hanem a' multa nézve is, alaposan megismerkedjék.

Jeles tudósa ezen nyelveknek, különösen a tamilnak, *Graul* K. is, a' Lipszében székelő evang.-luterános missionak igazgatója, kitől Lipszében 1854-ben a' *Bibliotheca Tamulica* indult meg, 's a' ki 1849—53. lakott vala a' Koromandel partján. Utazási leírásában*) sok becses adatot lehet összeszedni, mellyek annál nagyobb érdekűek, mert *Graul* és *Caldwell* egyidőben ugyan, de nem ismerve egymást, dolgoznak.

A' híres dán *Rask* állítá először, hogy a' dravida nyelvek nem tartoznak az ind-európai, hanem a scytha' nyelvrendszerhez; legközelebb pedig a' finn-ugorsághoz. Hasonlót állítá *Müller* Miksa is abban a' sokat emlegetett munkájában, mellyet maga levélnek nevez: *A' turán nyelvekrül való tudományunk jelen állásáról* (On the present state of our knowledge of the Turanian languages), a' melly a' *Bunsen* »*Outlines of the Philosophy of Universal History*«-jében jelent meg 1856-ban.***) — *Caldwell*, jóllehet úgy találja, hogy *Müller*nek általában a' dravida grammatikai rendszerre 's annak a' finn-ugor nyelvekkel való hasonlóságára nézve igaza van, mégis azt gondolja, hogy *Müller* is igazolta *Boehtlingk* megjegyzését, melly szerint nagyon veszedelmes olyan nyelvekrül írni, a' mellyeket alaposan nem ismerünk. Lehet, hogy ismertetésünk folytán majd *Caldwell*re is alkalmazhatónak látszik az említett megjegyzés, de nem a' dravida nyelvek tudására nézve, a' mellyeket alaposan ismer, hanem csak a' finn-ugorokra nézve, a' mellyekhez amazokat hasonlítja.

2) A' Dravida nyelvek, úgymond *Caldwell*, két ezer évnél tovább ellene állottak a' szanszkrit befolyásnak, 's alkalmasint ellene fognak állani az újabb, természetem, angol behatásnak is. A' dravida nyelvek:

*) *Reise nach Ostindien über Palästina und Egypten von Juli 1849. bis April 1853. Erster Theil: Palästina; Zweiter Theil: Egypten und der Sinai; Dritter Theil: Die Westküste Ostindiens (Malabar); Vierter und Fünfter Theil: Der Süden Ostindiens und Ceylon. Leipzig, 1854—1856.*

**) Lásd »Nyelvtudományi Közlemények. II. 381. stb.

1) A' *Tamil* vagy *tamir*, helytelen írják *tamul*-nak (úgymond Caldwell, de Graul mindig így írja), valamint az első európaiak helytelenül *malabár*-nak nevezék. Ez a' legkorábban mivel, leg-gazdagabb dravida nyelv. Van két nyelvjárása, a' *šen-tamil* azaz régi, 's a' *kodun-tamil*, azaz mostani. A' tamil biblia-fordítást arrul dicséri Graul, (die Vortrefflichkeit unserer alten tamulischen Bibel-übersetzung), hogy középen jár a' régi vagy tudós és a' köz vagy pórias nyelv között. — Egyébiránt a' tamilt beszéllik a' Karnatikban, a' Ghat hegyek alján Palikat-tul Komorin fokig, sőt Ceylon éjszaki és éjszaknyugoti részein is. A' tamilok, Caldwell szerint, kinek lakása Tinevelly szomszédságában vala, közel a' déli csúcs-hoz — Indiának görögjei vagy skótjai, legkevésbé babonás, leg-vállalkozóbb és kitartóbb nép a' hinduk közt. Száma mintegy 10 millió. Legrégibb irodalma Kr. u. 8-dik századig ér fel. Graul uta-zási leírása IV. kötetének egyik toldatában arrul értesít, hogy a' Madras helytartóságban a' lakosság fele tamil, úgy de 1851-ben az 22 milliót tesz vala.

2) A' *Telugu* (telingu, telungu) régi miveltségére 's gazdag-ságára nézve lègközelebb áll a' tamilhoz, de széphangzatra nézve fölülmúlja azt. Beszéllik a' keleti parton a' tamiltul éjszakfelé, tehát Palikattól fogva Čicacole-ig, a' hol az urija nyelv kezdődik, to-vábbá Hyderabad és Mysore tartományain. A' telugu nép száma 14 millióra megyen.

3) A' *kanaresz*, Karnatakában; népe 5 millió.

4) A' *Malajalam* a' Malabar parton; erre legtöbbet hatott a' szanszkrit. A' nép 2 és fél millió.

Kisebb dravida népek a' *Tulu*, *Tuda*, *Kota*, *Gond* és *Ku*, kik összesen 6—700,000 lelket tesznek. A' dravida nyelvű népek száma tehát 32 millión felül áll.

Ismertetésünk a' dravidaságnak lehető világos és könnyen átnézhető képét akarván adni, leginkább a' tamil nyelvet emeli ki; a' telugura csak néha tekint, hogy a' rokonságot is észrevegyük, a' többit mellőzi.

3) Caldwell szerint a' tamil nép mivelődése és irodalma a' Kr. e. VI. vagy VII. században kezdődött, tehát még mielőtt a' szanszkrit nép a' Dekkanra, azaz a' dravida népek lakta félszi-getre, kezdett hatni. Hogy ide a' dravida népek mikor telepedének, bizonytalan, de föl lehet venni, hogy az árják betolakodása után,

a' mellyet Kr. e. 1600-nál utóbbra tenni nem lehet. Talán más scytha népek, mellyek azután mint *Súdrá*-k az árják igájába kerültek, tolták volt délfelé a' dravidákat.

A' keresztyén évszámlálás előtti VI. vagy VII. században *Agastja*, egy bölcsh brahman, mint tanító lépe föl a' tamilok közt, azért híjják őt *tamir-muni*-nak, azaz tamil bölcshnek. Akkor keletkezék Madurában a' *pândi* királyság árja elvek szerint. A' híres *Kural* (Jézus Sirákféle bölcshséget tanító verses) könyv a' Kr. u. IX. századból való. Szerzője *Tiruvalluver*; a' munkának német fordítását Graul a' *Bibliotheca Tamulica* III-dik kötetében adja.

4) A' tamil hangok ezek: a â, i î, u û; e ê ei; o ô au;

k	g	ng
č		nž
t	d	n
t	d	n
p	b	m
j r l v;	r—l	R

A' kövér t d n r l úgynevezett cerebrál hangok. Caldwell és más tudósok szerint ezen hangokat a' szanszkrit nyelv a' benszülttek nyelveiből fogadta volna el.

A' tamil nyelvtudósok a' mássalhangzókat így osztják el:

vallinam = keményekre: k č t t p R

mellinam = lágyakra: ng nž n n m

ideijnam = középiesekre: j r l v r l

A' d, g, b hangok szó-elején nem állhatnak, a' szók közepén pedig kettős keményenyé válnak, tehát d-ből tt, g-ből kk, b-ből pp lesz. Š is van, melly keményedéskor č-vé válik. Az R teljesebb r; kettőztetéskor ttr-nak hangzik.

Ezek kiejtése alig írható le. A' *tamil* szót, Graul szerint, majdnem *tamirzh*-nak ejtik, 's ez az író azt állítja, hogy az ind ősnnyelveket általában a' *tamil* név foglalja magában; mert ez a' *dravida* szóból alakult volna. A' szó elején *dr* hang nem állhat, hanem csak *t*, a' behangu *v* pedig *m*-mé lett, 's az utótagu *d* a' *da*-ban, mint cerebrál, hol *l*-nek, hol *r*-nek hangzik, tehát *tamil*, *tamir*, sőt *tamirzh* is. — Alább látjuk majd, hogy Graul az *éru* szót, melly 7-et jelent, 's a' melly a' teluguban *elu*, *örzhu*-nak írja.

A' hiatust *j*, *n*, *v* töltik ki, p. o. *ilei* fiatal, *an* járulván hozzá lesz *ileijan* fiatal férfi; *kô* király, *in* genitivus rag járulván hozzá lesz *kônin*; *a* az, *i* ez, ehhez járulván az ismeretes *an* lesznek *avan* az, *ivan* ez; emlékezzünk a' *pândijân*-ra. — A' teluguban *n* helyett *h* áll, p. o.:

badu, *padi* 10; továbbá tamilben *eindu* 5, *âru* 6, *êru* 7; teluguban *ênu*, *âru*, *êdu*, tehát

<i>teluguban:</i>	<i>tamilben:</i>
15. <i>padi-h-ênu</i>	<i>padi-n-eindu</i>
16. <i>padi-h-âru</i>	<i>padi-n-âru</i>
17. <i>padi-h-êru</i>	<i>padi-n-êru</i>

A' magánhangzók egyezését vagy harmoniáját Caldwell »*scythian law*«-nak nevezvén, a' teluguban veszi észre, mint Graul is, mert ott p. o. *lu* a' többesi képző lévén, ha az *katti* = késhez járul, lesz *kattu-lu* kések; *ki* a' dativusi rag lévén, egyes számban *katti-ki* = késnek, de többesben nem *katti-la ki*, hanem *kattu-la-ku* késeknek, a' hol a' többesi *lu* már *la*-vá lett. Így *kalugu* képes lenni, hozzá járulván *du*, egyik multbeli képző, és *nu* rag, melly *nén* énből való, lesz: *kalugudunu* képes valék; de hozzá járulván *ti*, másik multbeli képző, lesz: *kalugitini* képes voltam.

G y ö k ö k.

5) A' dravida gyökök, bár mi hosszak is a' képzett szók, eredetileg egytaguak. Vegyük példának az *irukkiradu*, van, 's *perugugiradu*, növekszik, szókat, ezekben *adu* a' harmadik személynek ragja, *gir* és *kkir* a' jelenidőnek kifejezője, maradnak még *iru* és *perugu*; úgyde az elsőben az *u* általános hangtoldó, mert a' dravida nyelvek az egytagu szókhoz rendesen *u*-t toldanak, marad tehát *ir* mint gyök = val, finn. ol. A' másik *perugu*-ban nemcsak az *u* (per-*u*), hanem a' *gu* is (per-*u*-*gu*), olyan járulék, melly a' jelentést nem módosítja, tehát a' másiknak is *per* a' gyöke, a' mi a' *perija*, *perun* = nagybul is kitetszik.

A' gyök-szókhöz rendesen *u* járul, mint láttuk, így még *ad-u* közellenni.

i járul a' szanszkritbul vett szókhöz, mint sz. *sap* átkozni, tamilben *šab-i*. De járul eredeti tamil szókhöz is, mint *kad-i* harapni.

a az infinitivus kifejezője, mint *kad-a* átérni, általmenni; ezen *a* tehát nem volna jelentés nélküli.

Fontosabb járulékok vagy szinte képzők *a'* *gu* vagy *ngu*, *šu*, *du* vagy *ndu*, *bu* vagy *mbu*, mellyek benható igegyökökhöz járulnak, 's mellyek keményedve és kettőztetve kihatókká teszik azokat, így:

á-gu lenni, válni, *á-kku* valamivé tenni; *ní-ngu* maradni, *ní-kku* félretenni;

adei-šu menekülni, *adei-ču* menteni, keríteni;

tíru-ndu jónak lenni, *tíru-ttu* javítani; *ní-ndu* úszni, *ní-ttal* úsztató;

níra-mbu teli lenni, *níra-ppu* tölteni.

Általában *a'* gyökök névszók lehetnek és igezők, mint: *karei* lemosni, és part, mart; *alei* költözni és hullám; *kadu* éles (*kadu nadei* éles, erős járás, *kadu voj* éles száj = tigris), *kadu-gu* mustár, *kadu-kkum* élessé lesz.

Sok kéttagu szónak utolsó tagja *al*, p. o. *kada* általmenni, *kadal* tenger; *víri* nyujt, *víral* újj; *kudei* kivájni, *kudal* palaczk; mintegy kivájt valami, és *kural* pipa; *man* föld, *manal* homok stb.

Szokott végtagok még: *ar ír ur*; *ar ír*; *aRu*, *iRu*; *al il ul*, *al il ul*; *uk* (*ukku*).

Egyegy gyökből sok szó keletkezik, p. o. *ad-bul* lesz: *adu* közel lenni, *ada* csatlakozni, *adangu* bennfoglalva lenni, *adakku* foglalni, *adei* keríteni stb. — *anu* érinteni, *ani* reátenni, ékesíteni, *anei* ölelni, *anau* támaszkodni, ebből *annal* vagy *annan* bátya, mintegy támasz stb.

N é v s z ó k.

6) *A'* tamil grammatikusok *a'* névszókat *kasztabeliekre* és *kasztanélküliekre*, *a'* telugu grammatikusok pedig *mahát* (nagyokra) és *a-mahát* (kicsinyekre) osztják. Amazokat az eszes lények, ezeket az esztelenek teszik. Az eszes lényeket jelentő névszók az egyes számban hím- és nő-neműek, *a'* többes számban közös neműek. Az esztelen lényeket jelentő névszók mintegy semlegesek.

A' névszók nemét *a'* mutató névmások fejezik ki; *a'* tamilban *avan* hímnemű az, *ivan* nőnemű ez. Tehát *a'* tamil hímnemű jelelő *an*, *án*, *ôn* p. o. *muppu* kor, *muppan* koros ember; *írei* király, mint-

egy elvont szó, de *ireivan* király-ember; *tamir* tamil, *tamiran* tamil ember; *villu* íj, *villan*, *villán* és *villón* íjász. Ez más ragok után is járhat, mint: *malei* hegy, *maleijin* hegyé, *maleijinan* hegylakó masculini generis; *pad* város, *pattin* városé, *pattin-att-an* városbeli, (az *il* helyrag = ben, mint látni fogjuk, más rag közvetítésével járul *a'* névszóhoz, mint *manei* ház, *manei-j-idatt-il* házban).

A' tamil nő-nemű jelelő *al*, mint *mag* fi, *magan* fiu-gyerek, *magal* leány-gyerek: *vellál-an* földmivelő ember, *vellál-al* földmivelő nő. De *atti*, *tti* is nőneműt jelent, mint *rás-u* király (szkr.) tehát *rásan* király, *rásatti* királyné. Így lesz *oru* egy-bül *oruvan* egy ember, *orutti* egy nő.

A' tamil him- és nő-nemű szók közös nemű többese *ar*, *ár*, *ôr*, *ir*, sőt *mar* is, p. o. *purušan* (szkr.) házi gazda, *purušar* házi gazdák; *táj-tagappan-mâr* anyák-atyák, azaz szülék. Az új tamilban, jegyzi meg Caldwell, *mâr* olyan szókhöz járul, *a'* mellyek szüléket, papokat, királyokat jelentenek, az tehát tisztesség-tevő többes, mint *a'* magyar *mék* (»as a plural of honour, like the Hungarian mek«). Ezt Caldwell Müller Miksától vehette, kit Gyarmathi ejtett tévedésbe.*)

A' tamilban *a'* semleges nemű névszónak többese *gal*.

A' telugu himnevű egyszám kifejezője *du*, *udu*, *adu*; így *vâdu* (va-*adu*) ő (hímnemű), *mag-adu* házi gazda; néha az egész mutató névmás *vâdu* tétetik ki, mint *činna-vâdu* fiú = az, mi kicsiny. *A'* többesben *a'* tamil *aru* helyett *uru* van *a'* teluguban. — Az egyszám nőnemű kifejezője *âlu*, mi nőt, asszonyt jelent. Így *manama-du* unoka fiú, *manama(r)-âlu* unoka leány.

Névszó-ragozás.

1) Az úgynevezett esetek száma annyi, mennyi *a'* viszonyzó, *a'* melly ragképen járulhat *a'* névszóhoz. De *a'* tamil grammatikusok *a'* sz.-krit nyelvtant követik, 's nyolcz esetet fogadnak el *a'* nominativuson kívül. Egy semleges nevű szó, *manei a'* ház, legyen itt példa.

*) Gyarmathi t. i. *a'* lapp nyelvbéli kettős pluralishöz *a'* magyar két pluralist hasonlítja, azt gondolván, hogy *atyánk* egyféle, és *atyámék* másféle pluralis, ez utóbbi pedig *mék* volna (atyá-m-é-k). Lásd »Nyelvt. Közlem. II. 426.

	<i>Egyes szám</i>	<i>Többes szám</i>
Nomin.	manei	manei-gal
Accus.	manei-j-ei	manei-gal-ei
Instrum.	manei-j-âl	manei-gal-âl
Conjunctiv.	manei-j-ôdu	manei-gal-ôdu
Dativ.	manei-kku	manei-gal(u)-kku
Ablativ.	manei-j-il-irundu	manei-gal-il-irundu
Genetiv.	manei-j-in	manei-gal-in
Locativ.	manei-j-idatt-il	manei-gal-idatt-il
Vocativ.	manei-j-ê	manei-gal-ê

Az előre bocsátott példában a' szó és némely ragjai között hiatus támadna (acc. manie-ei, instr. maniei-âl stb.), azt tehát a' j tölti ki. A' többes szám dativusában meg a' gal és kku közzé u van betoldva. Caldwell még többféle közbevetett tagot hoz fel, melyeket *inflexional increments*-nek nevez, 's melyek a' jelentést nem változtatnák, p. o. *guru pap, il* raggal lenne *guru-v-il* (a' v hiatus-töltő), de mondják *guruvinil* a' papban, tehát *in*-nek közbevetésével; *maram fa*, ennek *m-je* elmarad, 's *att*, sőt *att-in* közbevetésével lesz az instrumentalis: *marattâl* és *marattinâl*. A felhozott *manei* példában is a' locativus *idatt* közbevetésével alakult, 's az ablativus két viszonyragot mutat. A' ragozás tehát nem olly egyszerű, mint a' mi nyelveinkben.

8) A' dravida nyelvekben a' névszó nem veszi fel a' birtokos ragokat, tehát azokban nincsenek ilyenféle alakok: házam, házad, háza stb.

9) A' tulajdonságnevek nem fokoztatnak, hanem a' nyelv az *il* és *in* ragok segítségével fejezi ki a' fokozás értelmét, mint: *avattr-il idu nalladu* = azokban ez jó = ez jobb azoknál. A' legfőbb fokot a' szó ismétlése teszi, mint: *perija-perija* = nagy-nagy azaz legnagyobb.

Számnevek.

10) A' számnevek a' dolognév előtt, 's az ösz-szóokban más, rövidebb alakuk, mint midőn magokban vannak.

1. *ôr, oru*; *onru, ondru* egy; *oruvan* egy ember, *orutti* egy nő
2. *îr, iru*; *irandu* kettő; *irubar* két személy, *irattu* kettős; *irubadu* 20, *irunûru* 200.

3. *munru*, *mundru* három; *múvar*, *múvaru* három személy; *mu pattu* 30, *mánnúru* 300.

4. *nálu*, *nāngu* négy; *nárpadu* 40, *nānnúru* 400.

5. *eindu* öt, *eivar* öt személy, *eimpulan* öt érzék; *eimbadu*, *eimpadu* 50, *einžuru* 500; *ei-j-eindu* ötször öt (öt-öt).

6. *âr*, *aru* hat; *arubadu* 60, *aru-núru* 600.

7. *êru* hét; *erubadu* 70, *eru-núru* 700.

8. *ettu* nyolcz; *enbadu* 80, *en-núru* 800; *eneru* nyolczszor hét.

9. *onbadu* kilencz, *tonnúru* 90, *tol-â-jiram* 900; — *onbatt-eru* kilenczszor hét.

10. *pattu* tíz.

A' teluguban a' 8 *eni-midi*, a' 9 *tom-midi*. Ezek nyilván úgy lettek, mint a' mi nyelveinkben 2—10, 1—10; ugyanezt világosan mutatják a' tamil 9-es, melly *onbadu* tehát 1—10; a' 90-es, melly *ton-núru*, szószerint 1—100, mint a' vogul *antel-sat* vagy *ontol-sat* a' helyett, hogy 10—100, 's a' 900-as, melly *tol-â-jiram*, szószerint 1—1000. A' telugu *tom* (tom-idi 9) tehát a' tamil *ton* (ton-núru 90) és *tol* (tol-â-jiram 900)-ban látható. A' tamil 8-ban nem világos márféle összetétel.

11—19 a' számnevek úgy alakulnak, hogy a' *pattu* 10 elváltozott alakjai előzik meg az egyeseket, tehát: *padin onru* 11, *pan-nirandu* 12, *padin mundru* 13, *padin nāngu* 14, *padin eindu* 15, *padin âru* 16, *padin êru* 17, *padin ettu* 18, *pattonbadu* 19 azaz *patt-onbadu*; — *irubadu* 20 stb. mint már láttuk. Graul »Utazása« III. köt. 349. lapján a' 17-et és 18-at így írja: *pathin-örzhu*, *pathin-öttu*. A' 10-est általában *pathu*-nak írja.

100 *núru*; 1000 *âjiram*.

A' rendszámok: *mudal* első (*mun* el, előtt); *iruvâm* kettődik, *mundrâm* harmadik, *nâluvâm* negyedik, *eindâm* ötödik stb.

N é v m á s o k.

11) Személyiek: *nân*, *nan* én, mint rag *ên*, *en*

nê te

tân ő.

Többszben: *nâm*, *jâm* mi, mint rag *em*

nîr ti

tâm ök.

De a' *nâm, nîr, tâm* helyett vannak *nang-gal* mí, *ning-gal* tí, *tang-gal* ôk is, mint a' magyarban a' *miv* (mü), *tiv* (tü), *iv* (ü?) helyett *mink, tik, ôk* is szerepelnek.

12) *Mutatók.* Ezek töjji *i* ez, *a* az, a' mellyek sok alakban előtűnnek, p. o. *indu nilam* ez a' darab föld, *anda maram* az a' fa; *ingu* itt, *angu* ott; *indu* ekkor, *andu* akkor.

A' dolognevek előtt úgy állanak, mint a' magyar ez az, p. o. *poruda* idő, tehát *ipporuda* ez az idő = most, *apporuda* az az idő, akkor; így *nâl* nap, *annâl* a' nap; *úr* falu, hely, *avvâr* (a-v-úr) a' falu; *vari* út, *ivvari* ez az út, *avvari* az az út.

A' *kérdő* névmás *e*, melly azonképen alakúl mint a' *mutatók*, úgy hogy mindnyáját így lehet összeállítani:

	<i>Mutatók.</i>		<i>Kérdők.</i>
Egyes szám him	<i>ivan</i> ez	<i>avan</i> az	<i>evan</i> ki?
Egyes szám nő	<i>ival</i> ez	<i>aval</i> az	<i>eval</i> ki?
Egyes szám seml.	<i>idu</i> ez	<i>adu</i> az	<i>evu</i> mi?
Több. szám közös	<i>ivar</i> ezek	<i>avar</i> azok	<i>evar</i> kik?
Több. szám seml.	<i>ivei</i> ezek	<i>avei</i> azok	<i>evei</i> mik?

E helyett *jâ* is van a' tamilban, tehát: *jâvan* ki? *jâval* ki? *jâdu* mi? *jâvar* kik? *avan jâr* az kicsoda?

De a' *kérdő a ó*, azon szót követik, a' mellyre a' kérdés jut, éppen úgy, mint a' magyarban, mint: *avan tandân* teszi: *ô* adott. Ebbül kétféle kérdés támadhat: *ô* adott-e? vagy az-e az, a' mit adott? Az első így szól: *avan tandân-a* ² a' másik: *avan-a tandân*? Így *adu úr* az falu, ebbül lesz *adu úr-a* az falu-e? 's *adu-v-a úr* az-e falu?

Az *ô* *kérdő* kétséget fejez ki egyszersmind, p. o. *avan-ô* *ô-e*? inkább: vajjon *ô-e*? *evan-ô* ki lehet az?

A' teluguban a' *ko* *kérdő* a' szó elibe vettetik p. o. *inta* ennyi, *anta* annyi, *enta* mennyi? *konta* vajjon mennyi?

Visszamatató névmások nincsenek.

I g e s z ó k.

13) A' *dravida* grammatikusok az igéket *pîra vinei* = kihatókra és *tan vinei* = behatókra osztják. Ezt Caldwell tévesen a' magyar alanyi és tárgyi ragozáshoz hasonlítja, (The drâvidian

transitives and intransitives exactly resemble in forme and use the *determinate* and *indeterminate* verbs of the Hungarian), mert azt gondolja, hogy *szeretem* azt teszi: I love some person or thing, *szeretek* pedig annyi volna mint: I love i. e. I am in love. A' dravida *tan vinei* = benható, inkább alanyra ható, 's a magyar *ikes* igével egyeztethető, a' *tan* szó annyi lévén mint maga.

Hogy lássuk, miképen lesznek a' benható igék kihatókká, az idők képzőit kell megemlíteni. Tehát *gir* a' jelennek, *i* a' multnak, *v* vagy *b* a' jövőnek kifejezője. P. o. *pannu* tenni-bül lesz: *pannugirên* teszek, *panninên* tevék, *pannuvên* fogok tenni; *pêsu* beszélteni lesz: *pêsupirên*, *pêsinên*, *pêsvên*. Ezt előre bocsátván lássuk, hogy lesznek a' benható kihatókká:

1) a' *gu*, *šu*, *du* vagy *ndu*, *bu* vagy *mbu* járulékok keményítése meg kettőztetése által, azokbul *kku*, *ču*, *ttu* és *ppu* válván. P. *peru-gu* nagy, bő lenni, *per-ukku* nagyítani, bővíteni; *pô-gu* menni, *pô-kku* menetni; — *adei-šu* menekülni, *adei-ču* menteni; *tiru-ndu* jó lenni, *tiru-ttu* javítani; *nira-mbu* teli lenni, *nira-ppu* tölteni.

2) Az idő-képzők keményítése által, tehát: *šer* csatlód, *šer-girên* csatlódom, *šer-kirên* csatolok, *šer-ndên* csatlódtam, *šer-ttên* csatoltam, *šer-vên* fogok csatlódni, *šer-ppên* fogok csatolni.

3) A' *ttu* képző által, mint *padu* fekünni, *paduttu* fektetni.

4) A' vég *d*-nek vagy *r*-nek keményítése által, mint: *vâdu* szél van, *vattu* szelet okoz; *tindu* érni, *tittu* fenni; *mâru* változni, *mârru* (ejts *mâttru*) változtatni.

14) Tétető *ige* a' kihatóbul *vi* képző által lesz, mint: *pannu* tenni, *pannuvi* tétetni; *kattu* építeni, *kattuvi* építetteti; *anuppu* küldeni, *anuppuvi* küldeteni. — A' *vi* képzőhöz *kka* is járulhat, mint: *šej* csinálni, *šejvi* és *šejvikka* csináltatni. Sőt *vikka* helyett *ppikka* is lehet.

15) A' dravida nyelvekben nincs szenvedő alak, azt *un enni*, és más igékkal írják körül. P. o. *adi verni*, *adi undan* verést evett, azaz megveretett.

16) De van *tagadó* ige, melly azonban nem különbözteti meg az időket, melly tehát látszólag csak az idő-képző hiánya által fejeztetik ki, mint *vâr* virágzani, mibül az időképzőkkel lesz: *vârgirên*, *varndên*, *varvên* virágzom, virágoztam, fogok virágozni; de *vârên* nem virágzom, nem virágoztam stb. *vârâ* vagy *vârâdu* nem virágzik. Azonban ha összehasonlítjuk a' telugut a' tamillal, azt

látjuk, hogy a' tagadó jelentést a képző adja meg, melly a' tamilban a' személyi raggal összeolvadt, de a' teluguban látható. P. o. a' teluguban *čej*, a' tamilban *šej* tenni, tagadó jelentéssel

a' teluguban:

čej-a-nu nem teszek
 čej-a-vu nem téssz
 čej-a-mu nem teszünk
 čej-a-ru nem tesztek

a' tamilban:

šejj-ên nem teszek
 šejj-âj nem téssz
 šejj-ôm nem teszünk
 šejj-îr nem tesztek.

17) A' személyi ragok névszókhoz is járulhatnak, mint a' mordvinben, új perzsában p. o. *kôn* király, *kônên* király vagyok, *kônei* király vagy, *kônán* ő király; *kônêm* király vagyunk, *kônîr* király vagytok, *kônâr* királyok ők. 'S ez így megyen a' viszonyító ragokkal is, mint: *kônin* királyé, *kônînên* királyé vagyok, *kôninan* királyé ő, *kôninar* királyé vannak.

Hogy világosabb képzeletünk lehessen a' dravida igéről, a' *čej*, teszek, igének ragozását mutatom fel:

Igenlő alak.

Egyes sz.	1.	čej-gind-ên	teszek	čej-d-ên	tettem
	2.	čej-gind-âj	téssz	čej-d-âj	tettél
	3.	{ čej-gind-ân čej-gind-âl čej-gind-adu	{ hím nő seml.}	{ čej-d-ân čej-d-âl čej-d-adu	{ teszen tett

Több. sz.	1.	čej-gind-ôm	teszünk	čej-d-ôm	tettünk
	2.	čej-gind-îrgal	tesztek	čej-d-îrgal	tettetek
	3.	{ čej-gind-ârgal čej-gind-ana	{ (hím, nő) (seml.)	{ čej-d-ârgal čej-d-ana	{ tettek

Jö vő vagy határozatlan idő.

Egyes sz.	1.	čej-v-ên	Több. sz.	čej-v-ôm
	2.	čej-v-âj		čej-v-îrgal
	3.	{ čej-v-ân čej-v-âl čej-jum		{ čej-v-ârgal čej-jum.

T a g a d ó a l a k.

- Egyes szám. 1. čejj-ên = čejj-a-ên nem teszék
 2. čejj-âj = čejj-a-âj stb.
 3. { čejj-ân = čejj-a-ân
     čejj-âl = čejj-a-âl
     čejj-adu = čejj-a-adu
- Több. szám. 1. čejj-ôm = čejj-a-ôm
 2. čejj-îrgal = čejj-a-îrgal
 3. { čejj-ârgal = čejj-a-ârgal
     čejj-â = čejj-a-a (na).

18) A' módokra nézve az sajátóságos, hogy a' dravida nyelvek, tehát a' tamil is, a' *foglaló és föltételező módot* egy igés névszóval fejezik ki, a' melly természet szerint személy-jelölés nélkül való, de az *il* vagy *in* viszonyítóval jár. P. o. *pôg-a* menni, tehát *pôg-il*, vagy *pôg-in* ha én mennék, ha te mennél stb. De a' múlt alakbeli igészó is képezheti ezt a' módot, ha *kal* vagy *al* tagot veszi föl, p. o. *šejda* tett, *šejda-kal*, vagy *šejd-al* ha én tettem volna, ha te tettél volna stb.

A' *parancsoló mód* rendszeren maga az igető.

A' *határozatlan vagy névi mód* rendszeren *a*-val képződik, p. o. *mád-a* tenni, *pôg-a* menni. De *ga* is képezi azt, p. o. *šej-ga* tenni, *vâriga* jönni stb. — Ezen névi módnak a képzőjét Caldwell sokféleképpel hasonlítja össze, p. o. perzsa és német infinitívussal, úgy hogy a' friz *mak-a* (angol *mak-e*, német *machen*) alakot is felhozza. De a' finn infinitívus, úgymond, (»is apparently identical with the Dravidian, being also in *a*, eg. *oll-a* to be; but it appears probable, that this *a* was originally preceded by a nasal, for the corresponding Esthonian infinitive is *olle-ma*, and the sign of the infinitive in Hungarian is *ni*«) nyilván azonos a' dravidával, mert az is *a*-val képződik, p. o. *oll-a* lenni; valószínű t. i. hogy ezt az *a*-t eredetileg egy orrhang előzte meg, mert a' megfelelő észti infinitívus így van: *olle-ma*, 's magyarban az infinitívus jelelője *ni*. — A' látszat nagyon csalja a' szerzőt. A' finnben az egyik infinitívus nem *a*, hanem *ta*, mellynek *t*-je az *olla* = lenni-ben hasonulás által tűnt el, mert *ol-ta* helyett van *ol-la*. Továbbá ott a' másik infinitívus *ma*-val képződik, így: *ole-ma*. Az észti nyelv hasonlóan jár el, az is két infini-

tivust képez: *ol-ta* és *ole-ma*: de a' nyelvtanokban és szótárakban a' *ma* infinitivust látjuk legtöbbszörre. Tehát a' finn *olla* és észti *olle-ma* két különféle infinitivus, 's az észti szót helytelenül írják két *l*-vel, *olema* helyett. A' magyar *ni* infinitivusnak pedig a' finnben és észtben nem felel meg semmi infinitivusi alak. Ha itt általában hasonlításról lehet szó, tehát a' tamil *mei* volna egybetartható a' finn-ugor *ma*, *m* igésnév képzővel, mert p. o. *tár-mei* alacsony-ság, *iru-kkindr-a-mei* nem lét. Lásd az *iru* igét az 5. alatt.

A' rövid ismertetésből azt látjuk, hogy a' dravida nyelvek ragozók, mint a' finn-ugor, a' török és más nyelvek; tehát nyilvánvaló, hogy *morphologiai hasonlatosság* van ezek és azok között. Ámde ez *nem rokonság*, a' melly csak *közös származásból* keletkezik. Morphologiai vagy képződési, alaki, hasonlatosság lehet olyan nyelvfajok között is, mellyeknek nagyon különböző eredetök van, vagyis a' mellyeknek közös származását nem mutathatjuk fel. Ezt, a' közös származást, az alaki, vagy inkább képződési hasonlatosságon kívül és felül, leginkább a' *szók rokonsága* bizonyítja, melly a' szabályos hangváltozások által tűnik ki és igazoltatik, 's a' melly a' képzők és ragok közösségére is világot vet, tehát a' grammatikai egyezést mutatja. Innen van, hogy a' rokonság nélkül mutatkozó morphologiai hasonlatosság inkább külső, esetleges, hogysémből vagy szükséges gyanánt mutatkozik.

Egyébiránt a' dravida nyelveknek még külső hasonlatossága is a' finn-ugor nyelvekhez fogva hézagos. A' vocalisok harmoniáját ezekben a' *tő-szó igazgatja*: a' dravida nyelvekben a' képzők vocalisai egyezők néha néha. Továbbá a' dravida nyelveknek nincsenek birtokos ragjaik (*ház-am*, *ház-ad* stb.), ámbár ezeket talán elveszithették, mint p. o. az észti nyelv veszíti már; nincsenek szenvedő képzőjü igéjük, a' mellyek a' finn-ugor és török nyelvekben nagyon uralkodnak: ellenben ki bírják fejezni a' szó-nemi különbségét, a' melly általában idegen a' finn-ugor és török nyelvektől. 'S a' hol Caldwell legbelsőbb hasonlatosságot vél észrevenni azok és ezek közt, mint a' tamil infinitivus képzőjében, vagy a' dravida igék alany-tárgyi ragozásában és egyébben, ott mindannyiszor csalatkozik, vagy inkább a' források ejtik tévedésbe, a' mellyekből

merít. Ennek pedig részben a' mi nyelvtudományunk is az oka, a' melly még nem eleget szól a' külföldnek.

A' szabályos hangí változások által igazolt és megfelelő szók tüntetik ki leginkább a' rokonságot, mondjuk. Mit találunk erre nézve Caldwell munkájában? A' VII. szakaszban »glossarial affinities«-t közöl, azt mondván (»I regard the comparison of vocables, when carefully and cautiously conducted, as an important help to the determination of lingual affinities, and it will be found, I think, that the following vocabularies bear independent testimony, in their own degree, to the very same result, that whilst the Dravidian idioms exhibit traces of an ancient, deep-sented connexion with Pre-Sanscrit, their relationship to the languages of the Scythian group, especially to the Ugrian tongues, is closer, more distinctive, and more essential than any other«): »én a' szók egybehasonlítását, ha gondosan és óvakodva tesszük meg, jeles segítségnek tartom a' nyelvi rokonság meghatározására, 's úgy hiszem, a' következő szójegyzékek, maguk részéről alapos bizonyítással járulnak ugyanazon eredményhez, melly szerint a' dravida nyelvek általában egy régi és nagyon mélyre menő kapcsolatot mutatnak ugyan a' szanszkritot megelőző nyelvvel, de szorosabb, határozottabb és lényegesebb a' viszonyuk a' scythia nyelvsoporthoz, különösen pedig az ugor nyelvekhez, mintsem akármely másokhoz.« Lássuk tehát, mit mutat fel Caldwell a' szóbeli rokonságokbul.

Ezek I. *indo-európai*, még pedig 1) szanszkrit, 2) nyugat-európai rokon szók; II. *sémi* rokon szók; III. *scythia* rokon szók. Minket itt az utolsók érdekelnek, mert ezekbül kellene a' dravida nyelvek szorosabb, határozottabb és lényegesebb viszonyának kitetszenie az ugor nyelvekhez. Azonban itt is, mint a' grammatikai fejtegetésekben, az alaptévedés ellenmondásra vezet. Caldwell a' scythia nyelvek nevén a' finu, ugor, török, mongol, mandsu, szamojéd, az ékiratokbeli turán stb. nyelveket érti, 's azokat úgy nézi, mint egyaránt rokonokat: mégis a' dravida nyelvek viszonyát különösen az ugor nyelvekhez gondolja kitüntethetni, a' mivel természet szerint, azt vallja, hogy ama nyelvek még sem egyaránt rokonai egymásnak. Világos ebbül, hogy Caldwell célja nem határozott; de mondjuk meg legitt, hogy ezen téves felfogás ez ideig nagyon divatozik az európai tudományban, sőt az nálunk is nyilatkozik még, 's a' Nagy Magyar szótár ezt vallja és követi.

Caldwell-nél a scytha rokon szók között nem fordulnak elő a szám- és viszonynevek, pedig ezek tanuskodnának leginkább a nyelvrokonság mellett. A hol a szerző a számnevekrül értekezik, ott nagyon kiemeli ugyan a nál szót, mi 4-et jelent: de többet annál nem is bir rokonságul felhozni. Látván pedig a tamil számneveket, bizvást állíthatjuk, hogy a mennyi rokonságot azok mutatnak az ugor, teszem, a magyar és vogul számnevekhez, annyit talán minden nyelvben lehet fel fedezni. Megjegyzésre méltó azonban, hogy a dravida 8-as, 9-es hasonlóképen összetételt mutatnak, így 2—10, 1—10, a mi azt bizonyítja, hogy valaha a hétig való számlálás nemcsak a mi nyelveinkben divatozott. Megvolt az a baszk nyelvben is, sőt a szanszkritban és rokonaiban a 8-as dualis alakja hasonló eredetre mutat; szanszkr. *aštāu*, gót *ahtau*, görög *ὄκτω*, latin *octo* (mint *ambo*, *duo*, mellyek azonképen dualisok). Ez is tehát morphologiai hasonlatosság, mellynek nincs köze a rokonsághoz.

A viszonyneveket is (p. o. al, fel, bel, kül stb.) alkalmasint azért nem hozza elő Caldwell, mert nem látja vala rokonféléknek a magyar vagy finn viszonynevekhez. Ha pedig ezek és a számnevek felszóval nem hirdetik az ugor rokonságot, ez valóban nem lehet nagy!

Névszókbul vagy 52 tárgyszót s néhány tulajdonság-szót hoz elő. Amazok közt első helyen vannak *akk-a* nén, *att-an* atya, *att-ál* anya, *ann-ei* anya, *app-an* atya, *amm-ál*, *amm-ei*, *amm-an* anya, *avva* nagy anya. Ezek mindenesetre azért nevezetesek, mert nemcsak az árja és sémi, hanem más nyelvekben is megvannak, mintegy közös örökségül az ős régi korbul; de a mellyek azért sem tanúskodhatnak valamelly különös rokonság mellett.

Az emberi test részeit jelentő szók közül találom: *elu-mbu* csont, mellynek megfelelője a finn *luu* volna; — *kannir* köny, finn *kyynö*, de azt szerző maga el veti, minthogy a tamil szó *kan* = szem és *nir* víz, tehát szemvíz; — *kāl* láb, melly mongolban *kol*, osztjákban *kur*, vogulban *lal* (így írja a *lajl* szót), kantoni sinában *koh* stb.; — *kevi* fül, szamojédben *ko*, *ku*, *kus*, koreanban *kui*, osztben *k'us*, törökben *kulak*; — *kei* melly a magyarban *kar* és *kéz*, de felhossa a szanszkr. *kara*, a görög *καίρ*, *καρ* ós, a finn *käsi* stb. szókat is; — *tal-a* fej, mongol *tologoi*, kalmuk *tolgo*, buriat *tulga*

stb.; — *pal* fog, lapp *pane*, *padne*, osztják *pank* stb. Ezekből is látjuk, hogy illyetén szó-rokonságok nem sokat, egy szóval, semmit sem érnek. Legtöbb nyomosságu volna még *kôn* király, az ékiratokban *ku*, mert ez lehet a' *khán*-nal rokon. De ha a' tamilban *tí* tűz, melly a' mi rokonainknál *taut*, *tut*, *tul*; tehát azt kellene gondolnunk, hogy ott legkopottabbak a' szók, ha általában fajt teremtő rokonságrul lehetne itt kérdés. — Alább a' görög földrajz-írókbul vett egybehasonlítások közt a' tamil *kod* ház, kerítés, és *ur* város fordúlnak elő, a' mellyek inkább ajánlkoznának finn-ugor hasonlításra.

A' tulajdonság-nevekbül *karu* fekete, török *kara*; *áru* becses, finn *arvo* — elég feltetszők; a' *pas-u* zöld mellett Caldwell nem is felejtí el a' magyar *pázsit*-ot.

Lássunk igeszókat is. *id-u* úszni, osztják *údem*, finn *uin*. Csakhogy itt az író nem veszi észre a' nagy külömbiséget. A' tamilban *id* volna a' *tő*, de az ugor szókban csak *u* a' *tő*, mert az osztják *údem*-ben a' *d* a' jelen időnek jelleme, tehát nem tartozik a' *tő*höz. — *Erud-u* írni; melléje teszi a' magyar *ír*, a' mandsu *ara*, a' finn *kir* szókat. Itt is akár *erud*, akár *rud* a' tamil *tő*, bajos vele az *ír*, *kir* tőket egyeztetni.

Katt-u kötni, finn *kuto*; *kel* hallani, finn *kuule*; *kol* ölni, finn *kuole* hal; *pid-u* fogni, finn *pitä*; *vir-i* vir-ad, vir-aszt stb. legalább hangilag egyeznek, de hogy magokban mi keveset bizonyítanak azok, már ebbül is kitetszik, hogy a' tamil *kol* ölni, legjobban meg-egyezne az angol *to kill* szóval.

Caldwell felhossa az *ul* szót is, melly bent lenni jelent, 's mint viszonyító: bel, 's mellyet a' finn *ol* (ol-ta lenni) létigével hasonlít össze; a' magyar *val* szót nem említi meg. 'S ámbár a' tamil *ul(l)-adu* = ott van, *kada-v-ul* = felülmúló, azaz isten, az *ul* szónak szerepét mutatják: az még sem olyan lét-ige, mint a' finn, török, magyar *ol*, *val*, mert az inkább viszonynév, mint a' magyar *bel*.

Graul, ki általában inkább a' törökhöz hasonlítja a' tamil-t, (mert p. o. a' tamil tagadó-ige inkább is törökös alak, jóllehet Caldwell a' tagadó *a* képzőt az *al-íl*-bul származtatja, mellynek megfelelőjét mind a' finnben, mind a' héberben megtalálja, mert a' régi, vagy *šen*-tamilban *šejg-al-ádár* = nem tesznek) — Graul, mondom, az *ír-u* és *ul* szókat tünteti fel, mert a' törökben is két verbum sub-

stantivum van: *i*-mek vagy *ir*-mek és *ul*-mak. »An Zufall kann um so weniger gedacht werden, als es sich um zwei verschiedene Formen des Verbum substant. handelt, — und ein bedeutungsvolleres Wort, als eben das Verbum substant., möchte es kaum geben.« (Utaz. III. 352. lapj.). Olvasóinkat figyelmeztetjük, hogy a' tamil *ul*-ról itt szóltunk, az *ir-u* szót pedig az 5. említettük.

Ha már nekünk kellene arra a' kérdésre felelni, hogy a' dravida nyelvek a' turán nyelveknek mellyik fajtájához állanak legközelebb, a' finn-ugorhoz-e, vagy a' törökhöz, vagy a' mongolhoz? stb., azt mondanók, hogy egyikhez sem, mert úgy látjuk, hogy mindnyájához egyenlő közelségben vagy távolságban találjuk. Hanem igen is az tetszik ki ösmertetésünküből is, hogy a' dravida nyelvek olly külön fajtát képeznek, millyen a' finn-ugorság, a' törökség stb. Ezen külön-külön fajtákon belül ollyan nyelvi rokonság van, millyen p. o. az árja és sémi nyelvek között; mert azon fajtáknak minden egyes nyelve fajtabeli közös rokonságra mutat. De a' milly rokonságot egyik fajtának nyelvei között, p. o. a' magyar és vogul, vagy a' tamil és telugu között találunk, ollyan lehetetlen a' különböző fajták között. A' millyen rokonság van p. o. a' szanszkrit és görög vagy gót között, ollyan nem lehet a' szanszkrit nyelv és valamely sémi nyelv, teszem a' héber, között; — vagy ha igen, a' héber nem volna sémi, hanem árja nyelv.

De hát nem volna semmi viszony a' finn-ugorság, a' törökség stb. meg a' dravidaság között, holott mindnyájan a' ragozó nyelvosztályhoz tartoznak? Legyen szabad egy más kérdéssel felelni: Van-e valami viszony az árja és sémi nyelvek között is, a' mellyek a' hajtogató vagy flexiós nyelvosztályhoz tartoznak? Erre azt mondják, és talán jogosan is mondják, hogy nekik közös elődjök lehetett, de az ez ideig még homályos, 's az egybehasonlító nyelvtudomány vele még nem sáfárkodhatik. Hibát követünk-e el, ha azt merjük mondani, hogy a' finn-ugorságnak, törökségnek stb.-nek, meg a' dravidaságnak lehet, hogy közös elődjök volt, de az ez ideig még nagyon homályos, azért a' mi egybehasonlító nyelvtudományunk nem sáfárkodhatik még vele. Biztos eredmény az, hogy a' morfológiai hasonlatosság nem azonos a' nyelvrokonsággal, melly csak a' nyelvfajtákon belül világosan közös eredetből foly. Müller Miksa, 's utána Caldwell, Graul a' turán nyelvekre nézve beérik a' morfológiai hasonlatossággal, sőt az első annyira me-

gyen híres munkájában, hogy azoktól a' turán nyelvektől meg is tagadja a' fajtabeli rokonságot, azt, felfogása szerint, lehetetlennek tartván. Felfogását megczáfolják azonban a' dravida nyelvek szintűgy, mint a' finn-ugorok 's mint a' török stb. nyelvek.

Müller Fridrik (Reise der österr. Fregatte Navara um die Erde. Linguistischer Theil. Bécs, 1867.) a' dravida nyelvek viszonyáról a' finn-ugor, vagy a' turán nyelvekhez hasonlóképen ítél, mint én.*) Ő is Caldwell munkája szerint jellemezi a' dravida nyelveket, 's abból az ő jellemzéséből vettem a' tamil és telugu igének ragozási példáját. Caldwell azt véli, hogy az árják ideje előtt talán más scytha nép tolta volt dél felé a' dravidákat. Müller ellenben azt tartja, hogy az árják előtt tisztán dravida nyelvű népek birták vala egész Előindiat, 's hogy a' brahui nép is Bulóžistan hegyei között egy dravida ág volna, melly a' betolakodó árják elől éjszak felé tért ki.

Caldwell, mint látjuk, Rask után, scytha nevet ad a' turánságnak; azt a' nevezetet általában használják az angol tudósok az ékiratok fejtegetéseiben is. E' szerint scythaság és turánság egy. 'S ha egyedül a' morphologiai jellemet tekintjük, azt lehet mondanunk, hogy eme scythaságnak vagy turánságnak legeslegrégebb emlékeit az ékiratokban találjuk meg, a' mellyek nemcsak Kúrosztul fogva Artaxerxes Memnonig (Kr. e. 550—359.) a' perzsa királyok felirataiban, hanem a' babüloniai uralkodás idejéből is megmaradtak. — A' dravida nyelvekből pedig a' görög földrajzírók (Ptolemaeus stb.) őrzötték meg a' legrégebb maradványokat a' hely- és nép-nevekben, a' mint azt Caldwell (61—69. l.) megmutatja.

Előbb azonban meg kell említeni, hogy a' bibliában is a' Királyok I. könyve 10. fejezetének 22. versében dravida nyelvű, jelesen tamil szók, fordulnak elő. Ott ugyan is azt olvassuk, hogy Salamon királynak tarsis-hajóji járnak vala a' tengeren, a' Híram hajóival együtt, 's hogy azok három évben egyszer fordulának meg hozván aranyat, ezüstöt, elefánt-tetemet, majmokat és pávákat

*) »Ich sehe die Dravida Sprachen, da mir die bisher geführten Beweise in Betreff der turanischen Verwandtschaft nicht genügen, für einen besondern, urthümlichen Sprachstamm an.« Az idézett munka 76. lapján.

— miből világos, hogy Indiába jártak a' hajók. A' héberben a' két utolsó szó: *kofim* és *thukhijim*, többes számbeli alakok, melyek az egyesben *kof* és *thukhi*. *Kof* majmot, *thukhi* pávát jelentenek, 's Gesenius amarrul azt jegyzi meg, hogy *kapi* a' szanszkritban és malabár-ban majmot teszen, »unde — teszi hozzá — görög *κηπος*, *κηβος*, *κῆβος*, quae voces de simiis maxime cauda instructis frequentant«; emerrül pedig azt írja: (thukhi) »congruit malabar *togéi*, sanscr. *sikhi*. Ex hoc avis nomine domestico ortum etiam gr. *ταῶς*, *ταῶς* [unde arab *طائوس*], neque non *pavo* (*t* et *p* permutatis). A' mit Gesenius malabárnak nevez, az, mint tudjuk, tamil.

Nem tudom, vajjon a' *kapi* = majom, szanszkrit-e vagy tamil: de a' másik szó igazán tamil, így: *tókei* hosszú ó-val. E' tamil szó pedig nagyon közel áll a' török *tauk* *طابق*, magyar *tyúk*-hoz, sőt a' vogul *tohoh* = kakas is jelenkezik.

A' görög földrajz-íróknál előforduló szók közül emlitem itt Caldwellbül: *ó pardiaw*, *oi pardiawes*. Pândija a' Madura királyok nemzetsége vala; pândijân a' tamilban annyi, mint pândija nemzet-ségbeli, 's azt a' tamil alakot fejezi ki a' görög *ó pardiaw*.

Kottiaqa, mi kóttara város, déli Travankore-nak tengerparti városa. *Kód-u* kerítést, erősítést jelent, 's *áru* folyót. A' tamil nyelv törvénye szerint ösz-szóokban a' lágy hang kettős keménynyé válik, tehát *kott-áru*; a' malajálamban pedig *áru* helyett *ára* van, tehát *kótt-ara* malajálamban szó, mi azt is mutatja, hogy már Ptolemaeus idejében a' tamil és malajálamban különböznek vala egymástul.

Αρκάτων βασιλειον, most *Arkot*, tamilban *áru-kadu* = folyóbeli bozót.

Karōura tamilban *karúr*, azaz fekete város = kar-úr. Ptolemaeusnál sok indiai város név *ur*-ral végződik, mi tamilban várost jelent, p. o. *pal-ōura* (pal = tej, tehát tej-város).

Karēui nép, a' tamil *kare* vagy *karei* part, tengerpart, tehát parti nép, mellyet a' Periplus Paraliába helyez (*παρاليا*).

Ezt *Vinson Gyula* (a' *Revue de Linguistique et de Philologie comparée*, tome deuxième. Paris, 1868.) bővebben is mutogatja, érvül használván arra, hogy az úgynevezett Erasmus-féle görög kiejtés csakugyan jobban megfelel a' régi görög kiejtésnek, mint az új görögök vélik.

Graul szerint is a' görög íróknál előforduló *βατα* bizonyosan selyemmel foglalkozókat jelent, mert *pattu* selyem, 's mert *pattu kóttei* = selyemvár helynév, mai napig van. A' *κῶρον ἀκρόν* = kóru fok, a' tamil *kōri* (kōti), melly hegyfokot jelent. (Reise nach Ostindien IV. 341, 342.)

Még azt említem meg, hogy a' tamil helynevek görög leírása azt mutatja, hogy Ptolemaeus idejében a' görög *η* még nem hangzik vala i-nek, mert az mindenkor a' tamil é-nek felel meg.

Hunfalvy Pál.

A MAGYAR RHYTHMUS RENDEZÉSE.

ELSŐ RÉSZ.

A magyar zene rhythmusa.

(Akadémiai székfoglaló.)

Tekintetes Akadémia !

Engem azon ritka kitüntetés érvén, hogy e díszes társaságban ezennel helyet foglalhatok, bátor vagyok a Tekintetes Akadémia színe előtt oly kutatásnak eredményével megjelenni, mely szellemi életünknek egyik jellemző nemzeti formáját ismerteti.

E nemzeti forma a magyar rhythmus.

Kettős oka van, hogy miért választottam éppen azt székfoglaló értekezésem tárgyaul.

Mindenek előtt az volt óhajtasom, hogy értekezésem tárgya ne csak általában tudományos-érdekű, hanem egyenesen magyar-érdekű legyen.

Rhythmusunk csakugyan az. Megfejtése minket illet, a külföld bele nem bocsátkozik ; sőt éppen mitőlünk várja az ebbeli kutatás eredményét.

Másodsor azt óhajtottam, hogy a Tekintetes Akadémia első osztályának mind a két irányát, a nyelvészetit szintűgy mint a széptudományit, egyaránt érdekelje.

Úgy hiszem, e tekintetben is sikerült választásom. A rhythmus elmélete, a mennyiben nyelvtüneményt fejtget, a nyelvészet

körébe való; a mennyiben a rhythmusos művészeteket illeti, a széptudomány foruma elé tartozik.

Itt mindjárt az a kérdés merül fel, melyek a rhythmusos művészetek?

- Van eset rá, hogy a szobornak, az épületnek is rhythmust tulajdonítanak. Brunn »Geschichte der Sculptur«-jában törekszik is fejtegetni, miben áll a plastikának ezen rhythmusa. (V. ö. Westphal, Allgem. Metr. 187. lap).

Platen meg azt mondja egyik versében:

Aber ein wirkliches Bauwerk ist ein versteinertes Rhythmus.
II. 279. lap.

Itt csak átvitt értelemben lehet rhythmusról szó. Tulajdon értelemben vett rhythmus csak ott lehetséges, hol mozgás van, tehát azon művészetekben, melyek a szépet az idő egymásutánjában mutatják, s melyeket e szerint mozgás- és időbeli művészeteknek nevezhetünk.

Három művészet van, mely rhythmust vall, t. i. a zene, a költészet s a táncz.

A nemzeti rhythmus mind a háromban csak egyformán, csak azon egy törvény szerint nyilatkozhatik.

E sarkolatos meggyőződéshez a görögök nyomán jutottam, kik arra tanítottak, hogy a vers törvényét a zenei rhythmus ismerete nélkül meg nem fejthetni; sőt hogy éppen a zene az, mely a nemzeti rhythmust a legökéletesben mutatja.

S így kerültem a vers törvényét keresve a zene országába.

Kissé különösnek tetszhetik, hogy a magyar rhythmus fejtegetésénél a görögök tanulmányozására volt szükségem. Nem is lehetett ez máskép. Míg a jelenkor alig képes egy munkát felmutatni, mely a rhythmust tudományosan fejtegeti, a classicus világban egész szakirodalom volt, s a mit Aristoxenos, Aristoteles tanítványa e tekintetben tanított, oly becses, hogy jobb útmutatást semmi sem szolgáltathat, mint ama philologiai munkák, melyek Aristoxenos tanain alapszanak.

Sőt még azt is ki kell jelentenem, hogy a mostani rhythmikában sokkal csekélyebb az alakbeli változatosság, mint a régiben; hogy a görögök a rhythmusi szerkezetek formai különbségét hasonlíthatatlanul bensőbben érezték mint a jelenkor, melyben a harmonia s a hangszerelés vált mindenek felett uralkodóvá. (V. ö.

Westphal, Allgem. Metr. 215. lap. Rossbach u. Westph. Gr. Metr. XXV. lap.)

Ily formán okvetetlenül a görögökhöz kellett fordulnom, be nem érhetvén azzal a kevéssel, a mit a jelen zenetan nyujt.

Dal, zene és táncz eredetileg elválhatatlan. (Geiger, Urspr. u. Entwicklung der menschl. Sprache u. Vernunft. II. 244. lap).

A táncz tökéletesen alája levén vetve a zenének: világos, hogy rhythmusa egyedül a zene rhythmusától függ. A zenének nincs is olyankor egyéb teendője, mint a rhythmust kellőn hangoztatni. Hogy tehát a magyar táncznak olyan a rhythmusa, mint a magyar zenéé, azt egy szóval sem kell bebizonyítanunk. Annyira természetesnek érezzük, hogy például a $\frac{3}{4}$ -es ütem magyaros voltát az a kérdés dönti el, lehet-e és szoktak-e rajta magyar tánczot jární.

A költészet rhythmusa is eredetére nézve egy a zene rhythmusával; mert eredetileg e két művészet együtt járt.

A lantos költészet, a lyrika, már nevével hirdeti, hogy ő meg a zene édes testvérek, s minden eredeti költészetben szó és zene, dal és dallam együtt születik.

A görögöknél nemcsak a népdal keletkezett így, hanem az összes lyrai műköltészet. A költő a dal szövegét is zenéjét is maga szerzette.

Régibb görög költők, mint Stesichoros, Lasos, Anakreon, (Bergk, Fragm. p. 83.) Pindaros gyakran maguk említik költeményeikben a dallam hangnemét.

Phrynichos és Aeschylus voltak a leghíreseb drámai zeneszerzők.

Sophoklesről azt mondja Aristoxenos, hogy ő használta először a monodiákban vagy threnosokban (*idia*) a phrygiai hangnemet. (Westph. III. 78. lap).

Euripidest megszólta érte, hogy melosait másokkal készítette, t. i. Jophonnal és Argosi Timokratessel.

Agathonról azt beszéli Plutarchos, hogy ő alkalmazta először a tragoediában a chromaticus hangnemet.

A rhetoroknak és későbbi metrikusoknak is van tudomásuk a régi költőknek költő s egyuttal zenész voltáról. Cicero de orat. 3. §. 174. Haec duo musici qui erant quondam idem poetae machi-

nati ad voluptatem sunt, versum atque cantum. Atilius Fortunatianus p. 332. qui cum essent non tantum poetae sed etiam musici.

(Wesph. II. 2. f. 3. s. 4. lap. 195. lap.)

A valódi lyrika, ha dallam nélkül születik is, mint a jelen műköltészetben, mindig zeneszerű. A dallam mintegy benne szunnyad, s a fogékony lélek rögtön megérzi a szöveg testén a zenei hangok érverését.

Ez az, a miért Göthe Linához intézett költeményében így figyelmezteti kedvesét:

Lass die Saiten rasch erklingen
Und dann sieh' in's Buch hinein;
Nur nicht lesen! immer singen,
Und ein *jedes* Blatt ist dein!

(V. ö. Schuré, Gesch. des deutsch. Liedes
15. és 323. l.)

A dal csakugyan akkor él valóban, ha az ének szárnyain járja be a világot; azért igen jellemző, mit Rückert a Guttenberg-Album alkalmakor a zenétől megvált költészetéről mondott:

Als sie statt gesungen ward gesprochen,
Ist ihr der eine Flügel abgebrochen;
Als sie statt gesprochen ward geschrieben,
Ist im anderen kein Kiel geblieben.

Mínt hogy a velünk született rhythmusi hajlamot gátolatlanul legtisztábban s leggazdagabban a zene mutatja, a költészetben pedig a csengő folyamatosság sokszor az értelem-kivánta szó miatt csorbát szenved, a rhythmusi törvények földerítése végett mindezekelőtt és mindenekelőtt a zenéhez kell fordulnunk.

A magyar zene rhythmusa.

A magyar zenének sajátos volta, miben minden egyéb zenétől annyira különbözik, három dologban áll: intervalljaiban, fioriturejeiben és rhythmusaiban. (Liszt, Die Zigeuner. 251. és 163. lap.)

E közül a rhythmust állítjuk első helyre; mert a rhythmus-

régibb a dallamnál: a rhythmus alkotja a dal csontvázát; ő tehát a fajtypus legfőbb ismertetője. (V. ö. Geiger Urspr. II. 244. l.)

Első, ki a magyar zenének e jellemző tulajdonságait nemcsak bámálatos művészetével, hanem ragyogó szavával is országvilágnak tolmácsolta, s vele halhatatlan érdemet szerzett magának, Liszt Ferencz.

Liszt a magyar zenét a maga elevenségében, megkapó hatá-
sában, mint egészét érzi s a szerint jellemzi. Ő mint művész mint lelkesült költő szól.

Halljuk csak, mit mond értekezésünk tárgyára nézve. »A mi a magyar zenében oly megkapó, az a rhythmusok szabad, bőséges, változatos és hajlékony volta, a mily mértékben sehol egyebütt elő nem fordulnak. Szakadatlanul váltakoznak, bonyolódnak, keresztül vágják, fölvaltják egymást, s odasimulnak a kifejezés legkülönbözőbb nuance-aihoz a legszilajabb hévtől kezdve a legelringatóbb dolecezzáig, a legenyhébb smorzandoig, átcsapva a harcziás mozgásból a tánczba, a diadal-indulóból a gyászmenetbe, a holdvilágban mezőn eljárt tündérkörből a bacchanti énekbe. Következésük, csatlakozásuk, oszlásuk és egybeolvadásuk miatt e rhythmusok kiválóan alkalmasak arra, hogy költői képeket ébresztszenek lelkünkben. Valamennyi jellemző, teli tüzzel, hajlékonysággal, lendülettel, hullámmozgással, teli találékonysággal és phantastikus csoda ötlettel. Majd olyanok mint a kihívó szerelmi-báj, majd sóhajszerűek mint panaszkodó szívvalломások; majd vágatnak mint a telivér paripa, majd kedvesen odább ugrándoznak mint verőfényben a kis madarak; majd hasonlítanak az ebek elől rémülten menekvő szarvas futásához, vagy a sűrűsbe viasszariasztott vadkan dörmögő rőfögéséhez; esdve esdenek mint a szerelem betege, vagy büszkén vágatnak mint egy új csatákra siető győztes; csacskák és fürgék mint egy kaczagó leánysereg, majd megint sarkalva ügetnek mint egy lovas-csapat, mely sánctvívásra röpül.«

»E rhythmusok hajlékonyak mint a szomorú fűz esti szél ingatta ágai; szabályuk a szabálytalanság, s kellemmel vagy erővel térnek a kettős mozgásból a hármas mozgásba át a szerint, a mint azt szilaj vagy szelid érzések kívánják, a mint a szenvedélyek forogtetegét vagy pedig a lélek enyhe nyugalmát festik.«

»Nem ismerünk semmi más zenét, melytől az európai zene annyi rhythmusi eredetiséget s ebbeli helyes alkalmazást tanulhatna,

mint a magyartól. E jellemvonás még figyelemre méltóbb azért, mivel más nemzeti zenedarabok eredetisége sokszor éppen a rhythmusok egyformaságában áll.« (Liszt, Die Zigeuner. 164. s köv. l.)

Így szól a muzsa embere, ki művészetéért rajongva, tele szívvel fordul hozzánk s minket is törekszik az ideális világ élveibe beleavatni.

A tudomány is szívesen hallja a lelkesedés szavait: szítják híveiben a kutatásra való kedvet, elfelejtetik velük azt a sok fáradságot, melylyel az igazság földért jár. Még akkor is, ha ezen eleven érzésből fakadó szövegekre előbb-utóbb az bizonyulna, hogy tévedés van a dologban, a mi a jelen esetre éppen nem szól, a tudomány nem vallja kárát. Kezébe ragadja eszközeit, dolgozik, nyomról nyomra haladva közelíti meg célját, s ítéletét csak akkor mondja, ha a dolgot nemcsak hatása szerint egészében, hanem részletes mivoltában törvényestül ismeri.

Mink e célból a magyar rhythmus meghatározásában következő módon jártunk el.

A zenének zengő szálait szétfejtettük, megszámláltuk, összevetettük, megmértük; megfigyeltük, hol, mikor s hogy szövődnek egybe, s mindent statistikai pontossággal jegyezgettünk.

A számoknak egész raja dongott körül, mindenik egy csöpp igazsággal járulva a tudományos adatok köpüjéhez.

Így sikerült kitudnunk, melyek a magyar zene jellemző ütemei, hányszor fordul elő mindenik ütemforma, melyik leggyakoribb sorakozása, mely sorok alkotják a rhythmusi periodusokat s mely periodusok sajátosos tüneményei a magyar zenének.

Szakasztott így jártunk el, a mennyiben módunk volt benne, a finn zenével is. Mert valamint van összehasonlító nyelvészet, úgy lehet összehasonlító zenészet is. És ebbeli kutatásunk csakugyan azon tény megismeréséhez juttatott, melyet a nyelvészet eredményből bátran következtethettünk.

(Mathematischer Urspr. der Musik, Geiger II. 244. lap. Mathem. Methode des Aristoxenes, Westph. Allg. Metr. 13. l. — V. ö. Liszt, Die Zigeuner 195. lap.)

A rhythmusi sor eleje.

A régi görögöknél két ütem, fajára, nagyságára s részeinek minőségére nézve tökéletesen azonos lehetett, mégis abban lényegesen különböztek egymástól, hogy az egyik lüktető, a másik gyöngé részével kezdődött. Így daktilus is anapaestus is $\frac{2}{4}$ -es ütem, azon mindenikben 2 negyed vagy 4 nyolczad időrészt van; mindenikben a hangerős rész annyi-idejű, mint a hangerőtlen; mindenikben a hangerős rész 1 negyedből, a hangerőtlen 2 nyolczadból áll: mégis a kettő közt tetemes különbséget okoz az, hogy a daktylusban elül van a hangerő, az anapaestusban hátul.

Az új elmélet nem ismeri ezt a különbséget. Szerinte az ütemnek okvetlen erős felével kell kezdődnie, s gyöngé felével végződnie. Úgyde számtalanszor megesik, hogy valami zenedarab, vagy periodusának egyik-másik szakasza könnyű taktus-részszel veszi kezdetét. Ilyenkor a jelen eljárás az, hogy azt a könnyű részt a nehéztől elszabjuk, s úgynevezett »Auftakt«-nak, ütem-előzőnek veszzük, úgy hogy a mi felosztásunk szerint az anapaestikus sor, daktylikus sorrá lesz, melyet 2 nyolczad megelőz.

Ez természetesen mind csak a zenei írásmód szerint van; a zenei gyakorlatban korántsem szakad el az elül-álló gyöngé taktus-rész a rákövetkező taktus erős részétől.

A jó zenész élénken érzi az emelkedő s ereszkedő rhythmus közti különbséget, jóllehet a mai zene sok hatásos eszközzel él, mely azt a különbséget kissé elfödözgeti. (Westph. Syst. 59. 61. lap.)

Az Auftaktnak, az ütem-előzőnek e magyarázata után első, mit a magyar zene rhythmusi jellemzésére elmondunk az, hogy nemzeti dalaink ütem-előzőt nem ismernek.

Színi Károlynak 200 számra terjedő gyűjteménye közöl ugyan 18 dalt, mely csonka ütemmel kezdődik; de közelebről nézván a dolgot, látjuk, hogy egyetlen egy példa sem bizonyít állításunk ellen.

(Színi, A magyar nép dalai és dallamai. Pest, Heckenast G. tulajdona. 1865. 27. 51. 58. 68. 91. 97. 112. 149. 150. 166. 169. 170. 176. 177. 189. 191. 194. és 198. sz.)

A 97. dal: »A vitéz tetteit jutalom kíséri« számba nem vehető, mert német szabásu induló.

Az 51. dal: »Repülj fecském« előfordul Bartalusnak »101 magyar népdala« közt is a 71. sz. alatt; de ott így indul:

A 41. dal is megvan Bartalusnál az 57. sz. alatt: »Cserebogár, sárga cserebogár«, csakhogy Bartalus 4 nyolczadra szabja elejét.

A 149. dalt közli Mátray is, magyar népdalok egyetemes gyűjteményének 25. száma alatt: »Fakó lovam fel van kantározva«; de Mátray nem nyolczad pauzával s két tizenhatoddal kezdi első ütemét, hanem 2 nyolczaddal.

A 150. dalt »Kalapom szememre vágom« Bartalus gyűjteményében is látni az 53. sz. alatt, és pedig nem csonka, hanem ilyen-alakú első ütemmel:

A 177. dal »Deres a fű« s a 191. dal »Csósz leszek én a nyáron« egy a Bartalus-gyűjtemény 15. és 97. sz. dalával, csakhogy itt mindakettő ép magyar choriambussal, úgy nevezett lejtő-szökővel indul:

Látni tehát, hogy a mely dal már gyűjtőnél is előfordul, amott nem mutatja azt az eleje csonkaságát, melyet Szini gyűjteményében tapasztalunk.

Egyébiránt még valamit kell itt köztudomásra hoznunk, t. i. azt, hogy népünk az egyik vagy a másik dalt néha rohamosabban kezdi, s rögtön nyugalmasabb tempóba csap át. S ez az oka, miért látszik olyankor az első ütem rövidebbnek mint a többi; de nem az ütem csonka, hanem tempója van kurtábbra fogva.

Olyanféle csonka kezdetet, mely a dallam szakaszának vagy egészének végével egy egészet tenne, semmiféle tős-magyar népdalban nem találni. Már pedig e volna az igazi ütem-előző.

Eddigi állításunkból azt következtethetné valaki, hogy a magyar zene ilyenformán csakis ereszkedő-rhythmusú. Valamikor magam is abba voltam; de jelenleg más meggyőződést vallok. Van a magyar zenében emelkedő rhythmus is. A dal ugyan erős ütemrészszel kezdődik; de nem minden dalban az első ütem az erősebb, hanem olykor a második, például »Szeretnék szántani« dallamából

minden figyelmes hallgató **kérzi, hogy** mindannyiszor a páros helyen való ütemben van a nagyobb lüktető erő.

A rhythmusi sor elejéről áttérünk most annak végére, a befejező ütemre.

A r h y t h m u s i s o r v é g é .

A zenetudomány azt tanítja, hogy a dallam erőshangzásu véget kíván. Az utolsó ütemnek tehát erős ütemrészen, vagy volt erős ütemrészen kell végződnie.

(Marx, Musikl. VII. kiad. 204. lap).

Még azt is meg kell jegyeznünk, hogy a zeneköltészet tana nemcsak erősnek, hanem elég súlyosnak is kívánja a dallam véghangját. Abba van, ha véghang, az egésznek célpontja, a leghosszabb zengésű, s a közvetlen megelőzők mozgékonyabban sietnek egymásután, hogy avval a hanganyag célszerűbben van rhythmusra szedve.

(Marx, Compositions. I. 27. l.)

Mit tapasztalunk a magyar zenében?

Zenénk természetesen sokszor eleget tesz eme követelésnek; mert olyankor a dallam hangulata veszi reá; de számtalan esetben kitör e helyütt sajtáságos pezsgő elevensége és szereti a dallam véghangját pattanósan rövidíteni.

Például a 4 nyolczadból és 2 negyedből álló rhythmusi moti-

vum végére kerülván a dallamnak, vég-

hangja nem szól mindenkor $\frac{1}{4}$ -ig, hanem lüktetős nyolczaddá lesz; s a mivel megfogyott, azt pauza pótolja.

Idő szűke miatt csak egy-két esetet említünk.

Az Orpheus 88. lapján olvasható »Jere velem pajtás«-féle dal 3-soros periodus. Az első meg az utolsó szakasz az említett motívum ismétléséből álló 4-ütemes sor; a közbülső 2 négy-nyolczados ütem. A hangzás mértéke mindenütt ép, csak a végén van $\frac{1}{4}$ helyett nyolczad hang és nyolczad pauza.

Az állítólag Hunyadi János korabeli dallam, Orpheus 75. l. az említett motívumot, valahányszor előfordul benne, mindenkor eme rövidítéssel hangoztatja.

Igen gyakori egy motívum a »lebegő-lengedi« azaz :

Legismeretesebb példája »Szeretnék szántani«, mely dal ama dipodiának négyszeres ismétléséből áll. Szerkezeténél fogva tehát két nyolczadba, s pedig gyöngye ütemrészszel végződik, mi magában véve már jellemző. Ugyde a nép itt-ott még azzal sem elégszik meg, s a daktylus végtagját $\frac{1}{16}$ -dá kurtítja. Így közli Színi a 155. sz. alatt, míg ellenben Bartalusnál a 10. sz. alatt ép daktylusokat találunk.

A »lebegő-körörsdi«-féle motívum

képezi négyszerezve a Színi-gyűjtemény 183. dalát. Minden dipodia pattanásban végződik az által, hogy az utolsó nyolczad tizenhatoddá van kurtítva.

Ennyiből is meglátszik, hogy a magyar dallam végénél négy különböző eset lehetséges.

A dallam végződhetik :

- 1) erős és huzamos hangon,
- 2) gyöngye huzamos hangon,
- 3) rövid lüktető hangon,
- 4) rövid gyöngye hangon

A rhytmusfajok.

A régi görög zenében közönségesen három rhythmusfaj volt : a *γένος ἴσον*, *γένος διπλάσιον* és *γένος ἡμιόλιον*.

A *γένος ἴσον*, vagy a mint latinúl nevezik, rhythmus par az, mit a mai zene kétrészü taktusrendnek mond. Ide tartozik tehát minden két egyenlő részre oszló ütem.

A *γένος διπλάσιον* vagy rhythmus impar megfelel a háromrészü taktusrendnek. Ide való tehát a $\frac{3}{8}$, s $\frac{3}{4}$ taktus.

A *γένος ἡμιόλιον* vagy rhythmus sescuplex az, mit a zenészet szavajárása szerint $\frac{5}{8}$, $\frac{3}{4}$ taktusnak nevezünk.

Hébeborba még egy negyedik rhythmusfajjal is találkozunk a görögben t. i. a *ῥυθμὸς ἐπιτριτος*-szal, melynek a $\frac{7}{8}$ vagy $\frac{7}{4}$ taktus felel meg. (Rossb. I. 126. l.)

A mai zenében egyáltalában csak az első két faj szokásos; a harmadik és negyedik alig fordul elő, úgy, hogy az a pár dal, mely ilyenfajta rhythmusban foly, valóságos ritkaság.

Boieldien »Fehér nő« című operájának cavatinája műtermék levén, szóba se jöhet a nemzeti rhythmus kérdésénél.

Népdal $\frac{3}{4}$ taktusban eddigelé csak három ismeretes, két német: »Prinz Eugen der edle Ritter« és »Auf einem Baum ein Kuckuck« (Erk. Liederhort. 384. 380. l.), a harmadik egy finn rúno, melyet Schröter ismertetett meg először a zenevilággal. (Finnische Runen. Upsala, 1819.). Azon esetre, ha e dallam nem azonos a Valituita Suomalaisia Kansan Lauluja IV. füzetének 3. dalával, úgy ez utóbbi 4-ik példának csatlakozik az előbbiekhöz.

$\frac{7}{4}$ -es taktusban induló dalt a zenetan csak egyet említ, t. i. a »Nachtigall ich hör' dich singen«-félét, melyet Kretzschmar közzölt Volkslieder 492. lap.

A finnben is van egy rúno, a Kansan Lauluja I. füz. 13. lapján, mely 4 tiszta $\frac{7}{4}$ -es ütemre szakad.

Hogy a műzenében elvétele ezen taktusfaj is előfordul, mint például Lisztnél, nem tartozik a nemzeti rhythmus jellemző tünevényei közé.

Közhiedelem szerint a magyar zene csak az első rhythmusfajt vallja magáénak. E szerint a magyarban nem volna egyéb mint $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{8}$ és $\frac{4}{4}$ vagy C-taktus.

Tüzetes kutatásunk arról győzött meg minket, hogy rendes ütemünk ugyan a párosrészü; de a mellett nálunk a második és harmadik rhythmusfaj is otthonos, nevezetesen hogy a $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{8}$ és $\frac{4}{4}$ taktison kívül még $\frac{3}{4}$ és $\frac{3}{4}$ taktust is használ a nép, anélkül, hogy rajta valami idegenszerűséget éreznék.

Már az eddigiből láthatni, hogy a pusztá számvetésen alapuló taktusfaj magában véve nem lehet a magyar zenére nézve jellemző.

A mi a magyar zenét rhythmus tekintetében megkülönbözteti, nem az időrészek számában, hanem azoknak sajátos elaprózásában s lüktető erejében áll.

Az ütembe foglalt hanganyag a magyarban jobbadán más-kép oszlik szét mint akár a görögben, akár a mai úgynevezett európai zenében.

A rhythmus Aristoxenos definitiója szerint nem egyéb mint időbeli rend.

Zenében az idő szerint rendezett egész a periodus; a periodus részei a rhythmusi rendek, az úgynevezett szakaszok; a szakasz részei az ütemek.

Az ütem két lényeges részből áll, úgynevezett erős és gyöngye részből.

Az erős résznek már neve mutatja, hogy benne lakik a taktus ereje, ő az ütem hangosabb fele.

Az erőnek ebbeli nyilvánulását ictusnak vagy accentusnak is nevezzük.

Mínt hogy a mai ütem, mint már előbb mondtuk, csak erős részszel kezdődhetik, természetesen az ictus, a *lüktető erő* mindenkor annak első hangjára esik.

Ennélfogva a párosan csatlakozó hangsorban mindig a páratlan helyre eső hangok a nyomatékosabbak.

S a mit különösen ki kell emelnem, az, hogy nemzeti dalainkban az ictus, az accentus sokkal érezhetőbben lüktet mint egyéb idegen zenében

Egyebütt a hangsúly hosszabb vagy legalább a többivel egyenlő hangot kíván a maga számára: a magyar ütemben nemcsak hosszabb, hanem a többinél rövidebb hang is foglalhatja el az erő székhelyét

A pattanós rövid hang tehát az, miben a magyar rhythmusnak élete lüktet. Valamint nyelvünkben az accentus mindig a szó elején van, s a szó eleje azért bátran rövid lehet: úgy a magyar zenében is az ütem erős része rövid hangon csendülhet.

A magyarban tehát, a mi a hangsúlyt illeti, négyféle hanghúzatot, quantitást különböztetünk meg:

- 1) lüktető hosszú,
- 2) lüktető rövid,
- 3) gyöngye hosszú, és
- 4) gyöngye rövid hangokat.

E tényen alapszik az az állítás, hogy a magyar zenének jellemző ütemformája az úgynevezett *lejtiszökő* és *szökőlejtő*, az az

 Az egyikben a fő marcato hosszú

hangra, a mellék-marcato rövidre, a másikban a fő-marcato rövidre, a mellék-marcato hosszúra esik.

Erre nézve következő megjegyzést kell tennünk:

Mig e magyar természetű choriambus a daloknak körülbelül 55 percentsjében fordul elő, az antispastus alig 4%-jában található, ott is csak mint az előbbinek helyettese.

(L. Bartalus-gyűjt. 61. dalában 2-szer; 91-ben 2-szer; 93-ban

2-szer; 43-ban 1-szer ily alakban Simonffy 29.

dalában 1-szer, Orpheus 78. l. 1. dalában 2-szer).

Alig akad dal, melyben kettőnél többször találni. Péld. Orpheus 80. l. »Mig szerelmem közel értem«-félében 5-ször.

(Stettner is csak annyit mond, hogy »a lengedezőt helyettesítheti toborzéki.« Programm der öffentl. evang. Schulanstalten zu Oberschützen für das Schuljahr 1871—1872. 14. l.)

Ellenben a choriambus egész dallamot alkot. Példa rá Orpheus 1. lapján »Fut az oláh hegyoldalon.« Áll 9 ütemből 4+1+4.

A közbülső a többi mind choriambus. — Az »Én vagyok

a petri gulyás«-kezdetű dalnak első fele szintén csupa lejtiszökö. (Bartalus 36. sz.)

Vagy pedig lényeges részét képezi a periodus folyamatának mint például Simonffynak »Három a tánc« című dalában, hol 14 ütem közt 9 ilyen természetű.

Végre még azt is fel kell említeni e taktusformáról, hogy nem mindig önálló alkatrésze a dallamnak, hanem sokszor nem egyéb mint a proceusmatikusnak, az úgynevezett »futamodó« ütemnek helyettesítője és manceirozása.

Tanúságos példája ennek az Orpheus 85. lapján közölt »Jer haza vitéz pajtásom« régibb keltű dallama, melyet mai nap »Nincsen széna, nincsen abrak«-féle szöveggel énekelnek. Régen minden első s negyedik üteme proceusmaticus volt, jelenleg, mint Színi gyűjteménye 35. száma alatt is, ama helyeken choriambus áll.

A mit ezennel a choriambusról és antispastusról mondtunk, jellemző voltukat tagadhatatlanul bizonyítja. Úgyde a magyar zenében korántsem szabad csakis ilyen ütemformákat követelnünk.

Egyéb ütemek is jellemzők, még olyanok is, melyek első pil-

lanatra nagyon is kosmopolitikus képet mutatnak. Teszem a 4

nyolczados trochaeus , mely akármely zenében előfordúlhat.

De ha tekintetbe vesszük, hogy ezt az ütemet feloldás esetében a magyar zene amphibrachissá változtatja, a mit akárhányszor tapasztalni, mikor a dal szövege az illető helyen egy szótaggal megbővül; akkor csakugyan ez az ütemforma is más rhythmusi életet sejtet, mint valamely idegen zenében találkozható hasonmása.

Ilyen feloldásra szolgáló példát mutat a többi közt a »Mondtam a barátoknak«-féle dal, utolsó versszakának eléneklésekor.

Ezennel bemutatjuk a párosrészü rhythmusfajnak egyszerű ütemformáit.

Nemzeti sajátosságukat eddigi előadásunk eléggé jellemezte.

Itt csak egy pár dolgot akarunk még különösen fölemlíteni.

Először azt, hogy a magyar zene az amphibrachyst is használja, s az amphibrachys-féle elaprózást nemcsak egész ütemre, hanem az ütem egyik-másik felére is alkalmazza.

Példaul a proceusmaticus első vagy utolsó két nyolczada

olykor -ra van szétszedve.

Ugyanez áll az anapaestus és daktylus két nyolczadára nézve is.

A másik, a mi különös figyelmet érdemel, az, hogy a magyar zene kiváló hajlamot mutat az ütem első hangjának pattanós kurtítására, nevezetesen az anapaestus, ha az utolsó-előtti vagy utolsó helyet foglalja el, úgy idomul, hogy első hangja tizenhatoddá, második hangja pedig pontos nyolczaddá lesz.

Áttérünk a $\frac{3}{4}$ -es ütem bemutatására.

Sok magyarszövegű dal van, mely ily rhythmusban mozog; de nem mindenik valódi népdal, s ily esetben vagy germanismussal, vagy slavismussal van dolgunk.

A magyar $\frac{3}{4}$ -es ütemnek sajátosságos és egyedüli alakja az,

mit a régiek ionicus a minore-nek neveztek, t. i.

Hogy ez csakugyan magyar rhythmus, bizonyítja a törzsökös magyar nép éneke; s a mi fő bizonyíték, a magyar nép tánca.

Erre Színi Károly is figyelmeztet minket előszavának 13-dik lapján, a hol így szól:

»A ki mélyebben tekint e dalokba, látni fogja, hogy ez a $\frac{3}{4}$ egészen más, mint az, a mely a német dalokban van és a melyre a keringőt járók. A magyar dalokban a $\frac{2}{4}$ -del váltakozó ezen $\frac{3}{4}$ üteny nem annyira $\frac{3}{4}$, mint inkább egy és egy fél $\frac{2}{4}$ üteny, egy rendes magyar üteny még egy féllal megtoldva, de úgy, hogy az által a magyar üteny páros volta nem változik, a dal menete fel nem akad, a magyar táncz folyvást járható rajta, a minthogy járják is, holott az igazi német $\frac{3}{4}$ üteny páratlan és magyar tánczot lehetetlen volna rajta járni.«

Szóval a két nyolczadra és két negyedre szakadó $\frac{3}{4}$ -es ütemet okvetlenül magyarnak kell elismernünk.

Például idézzük a következő dalokat:

Horváth Ádám gyűjteményéből: »Könnyü venni feleséget«, »Beborúla, már elmúla a nap fényes világa«, »Jer ártatlan galambjaim«, »Mi suhog itt valahol?« (Orpheus ö. 7. 79. és 91. lap).

Ezek közül a második megvan Színinél is, a 197. sz. alatt, csakhogy ő a nyolczadok helyett negyedeket, a negyed helyett fellet ír, s így az egész dalt $\frac{2}{4}$ -es ütemre szedi.

Idevaló példák még:

Színi gyűjteményéből: »Kerek az én kalapom« 87. sz., »Sobri Józsi a csárdában« 88. sz., »Esik eső a harasztan« 93. sz. (Előszó 13. lap). Mátray gyűjteményéből: »Elment a lány az apjával szántani« 8. sz., »Kisütött a nap a cserén« palóczdal, 10. sz., »Szőke kis lány megy a kútra hajába« 14. sz.

Ezen utóbbi dalok jeles példák arra nézve is, mit először Mátray fedezett föl, hogy nemzeti zenénkben a $\frac{3}{4}$ és $\frac{2}{4}$ -es ütem olykor fölváltja egymást.

E tünemény átvezet minket az $\frac{3}{4}$ -es ütemre, mely már Aristoxenos elmélete szerint a $\frac{3}{4}$ és $\frac{2}{4}$ -es ütem összetételéből áll. (Westph. Syst. 90. lap).

Zenénknek szabad-mozgásu rhythmusa bátran megengedi, hogy a dallam egyik fele $\frac{3}{4}$ -es, másik fele $\frac{2}{4}$ -es ütemü legyen. Ilyen például az említett »Könnyü venni feleséget.«

Megengedi azt is, hogy helylyel-közzel a $\frac{3}{4}$ -es ütemek közé

egy magános $\frac{2}{4}$ -es ütem vegyüljön, mint azt az idézett palóczdalban látni.

Végre azt is megengedi, hogy $\frac{3}{4}$ -es és $\frac{2}{4}$ -es ütem egybekeljen, azaz, hogy a dal $\frac{3}{4}$ -es taktusban mozogjon.

A magyar $\frac{5}{4}$ -es ütem alakja: egy magyar $\frac{3}{4}$ -es ütem összekapcsolva egy proceusmaticussal, azaz:

Gyűjteményeinkben sehohsem akadunk ilyenformán írt taktusra. Gyűjtőink mind ketté választják, külön írják a $\frac{3}{4}$ -est, külön a $\frac{2}{4}$ -est.

Én a kettőt azért foglalom össze, mert a $\frac{2}{4}$ -es ütem hangsúlya gyöngébb a $\frac{3}{4}$ -es üteménél, s gyöngébb egyszersmind a rákövetkező új ütem lüktető erejénél.

Eme rhythmusfajra szolgáló példák a következők: »A szegedi legényeknek halat főznek szegények iczacza!« Periodusa kétsoros. Minden sor áll két $\frac{5}{4}$ -es ütemből, mihez végül az iczaczának megfelelő $\frac{2}{4}$ -es ütem csatlakozik.

$\frac{5}{4}$ -es ütemeket mutat továbbá »Haragszom az olyan szóra«, mely dalt Szini (94. sz. a.) $\frac{2}{4}$ -edre szedett, de Zimay »Hat népdal átírat«-ában helyesen kétféle üteműnek ismert föl.

Továbbá idevaló még a Mátray-gyűjtemény 8. és 14. dala.

Magyar műzenénk is mutat már $\frac{5}{4}$ -es ütemet, és pedig egészen ösztönszerűleg, igazi magyar érzéssel, t. i. Gobbi Henriknek Grande Sonate-jában.

Még valami van, a mit e helyütt el nem hallgathatok. Sejtésem szerint ama híres katonadal, melyet föntebb idéztem »Prinz Eugen der edle Ritter« nem német, hanem magyar dallamú. Szövegét ugyan egy porosz katona költötte, ki a dessau herceg alatt Eugen seregében szolgált; de dallamát valószínűleg a diadalünnepen jelen volt cigányok szolgáltatták.

Szerintem tehát a németek úgy vannak ezzel a dallal, mint egy másikkal »Die Hussiten vor Naumburg«, mely egész Németországban ismeretes, és tudvalevőleg, saját vallomásuk szerint, magyar dallam után készült. (Peters, Deutscher Liederschatz 149. és 171. szám).

Rhythmusi rendek.

A természetben előforduló rhythmushoz például az árverésnél nem szükséges egyéb minthogy ütem ütem után következzenek, s az erős meg gyöngye taktusrészek szabályosan váltakozzanak egymással.

A művészet korántsem elégszik meg ily rhythmussal, megkívánja, hogy a taktuscsoportok egymás közt is rendezkedjenek, s e felsőbb rendbeli rhythmusi szakaszokat zenészeink periodusi előmeg utószakoknak nevezik. Mink egyszerűen rhythmusi rendeknek is mondhatjuk. (Syst. 86.)

A mai zenének majdnem általános periodusi alkata az, hogy 4—4 taktus egyesül előszaknak, utószaknak. (Syst. 87.)

Egyéb szerkezetek is találkoznak; de vajmi ritkák. A magyar zene e tekintetben messze túl haladja minden más nemzet zenéjét.

Nálunk is a 4—4-taktusos beosztás a leggyakoribb, mert legegyszerűbb. (V. ö. Greguss. A vers törvénye. Tanulm. I. 368. l.)

De ebben annyi változatosság van! Az idegen dal rendszerint egyforma rhythmusi motivumból van szöve; a magyar a maga rhythmusi rendjeit mindenféleképp alkothatja. Ha van is tetrapodiája 4 egyenlőformájú taktussal, rögtön annak alakváltott párját következteti reája.

Rendszerünk azonban a tetrapodia különböző szabású részekből áll.

Van olyan, mely két egyenlő dipodiából keletkezett.

E dipodiák közül bemutatjuk, mint jellemző rhythmusi motívumokat:

1) a lebegő-lengedi-félét Legismere-

tesebb példája »Szeretnék szántani.« Bartalus 10. E daltypus szakasztott képmása: »Szeretlek szeretlek, csak ne mondd senkinek« Bartalus 2. sz. 1. fele. »Láttál-e oly jeget« Orpheus 94. lap, 1. dal, 1. fele. »Ámde meglátlak nemsokára« Bartalus 65. sz. 2. fele
 . . . . . Mátray 43. V. ö. még Bart. 4. sz.

2) a »lebegő körösdi«-félét

Ilyen szabásu: »Szomorú füz ága« Simonffy 2. továbbá 20. Színi 183. Mátray 51. b. 63. b. 87. b.

3) »körösdi-lépő«

Ilyen Simonffy 6. dala, melyen a nép »Ka-kántor uram« szövegét énekli (Népd. gyűjt. II. 241. lap), továbbá a Mátray gyűjt. 81. b. Színi-gyűjt. 36. b.

4) »futamodi-körösdi«

Például »Nem megyek én kanászhoz« Bartalus 17. és a Színi-gyűjt. 82. dala.

5) »futamodi-lebegő«

Például »Kerek az én kalapom« Bart. 54.

6) »futamodi-lépő«

Mátray 40. Orph.

7. l. 2. dal.

7) »lejtiszökő-lépő«

Például »Korecsmárosné hallja.«

Vannak taprodiák, melyeknek első felében egyik, másik felében másik taktusforma párosan áll.

Péld. 2 futamodi + 2 lebegő :

Ilyen: »Pesttől fogva Debreczenig a vasút a vasút« Mátray 2. Gyakori az a tetrapodia, melynek másik fele »futamodi-lépő«

első fele különböző formán mozoghat

1) vagy ugyanazon motivum szerint: péld.:

»Ne menj el gyermekem« Orph. 7. lap.

2) vagy »lengedi-lépő« járásban : péld. :

»Szép szeme csillog, szerelmesen villog.«

3) vagy »futamodi-lebegő« alakban : mint állítólag Hunyadi János korabeli dal. Orph. 75. lap és Mátray-gyűjt. 47. dala.

4) vagy két lebegő-vel indul, péld. :

»Kis kutya, nagy kutya, ne ugass hiába.«

Bart. 92., továbbá Színi 103. Simonffy 15.

5) vagy lengedi-lebegő-vel, például :

»Adj egy csókot rózsám« régibb keltű dallam.

Orph. 82. lap.

6) vagy lebegő-lengedi-vel, például az idéztem »Szeretlek szeretlek«, »Láttál-e oly jeget«, »Ámde meglátlak nemsokára«-féle dalok második felében.

Ezennel egyszersmind

A magyar tetrapodia legváltozatosb alakjához érkeztünk, mi-kor t. i. a rhythmusi rend minden nyomon más ütem-alakot ölt.

Az utolsó előtti példában látni 1. helyt lengedit, 2. helyt lebegőt, 3. helyt futamodit, 4. helyt lépőt, az utolsóban

1. helyt lebegőt, 2. helyt lengedit, 3. helyt futamodit, 4. helyt lépőt.

Végül még egy példát idézünk, t. i. Simonffy 26. dalát a »Palóc lány panaszát.«

Itt a 4 taktus ilyen alaku :

futamodi, lépő, lebegő, körörsdi vagyis :

Még sokkal többet lehetne a magyar tetrapodiáról értekez-nünk ; de az eddigiből is kiviláglik, mennyi változatosság, mennyi gazdagság van még eme közönséges rhythmusi rendbe és a ma-gyar dalok világába.

Úgyde a magyar zene nemcsak a párosságot ismeri, hanem ismeri a páratlan beosztást is, nevezetesen a harmadlást.

Ismeri :

- 1) a taktusban, a miről már szó volt,
- 2) a rhythmusi rend szerkezetében,
- 3) a periodusnak háromszoros alkatában.

A görögökről megjegyeztük, hogy rhythmusuk hasonlíthatatlan gazdagabb, mint a jelen koré: náluk e beosztás közönséges volt. A mai zene jóllehet a $\frac{3}{4}$ -es ütemet bőven használja, a sor- és periodusbeli háromságot csak elvétve képes egy-egy példában fölmutatni. (Syst. 90. lap).

Ilyen ritkaság a

»Gang mer nit über mis Mätteli« svajcezi dal (L. Erk és w. Irmer gyűjt. Musiklehre 209. lap), melynek mindenik fele két tripodiából áll.

A magyarban a tripodia ép oly gyakori mint a tetrapodia.

Bemutatjuk belőle a következő alakokat:

1) futamodi, lépő, lépő.

Példa rá Orpheus 85. lap, 2. dala a Bartalus-gyűjt. 28. és 94. dala, a Színi-gyűjt. 35. dala.

2) Ugyanaz, csakhogy első taktusa lejtő-szőköre van szedve,

azaz

Ilyen Orpheus 92. lap, 2. dala, Bartalus-gyűjt. 28. dala.

3) Az 1. taktus is a 2. is futamodi, azaz:

Példát mutat Simonffy 23. dala.

4) E tripodianak érdekes válfaja, mikor az első taktus 4 nyolczadának két közbülsője syncopáltatik, azaz a kezdő taktus körösdi. Ilyen szerkezetű a Bartalus-gyűjt. 85. dala.

5) Gyakori és jellemző tripodia az, mely körösdi-vel végződik. Van többféle változata.

Vagy ilyen: mint a Bartalus-gyűjt.

46. dalában.

Vagy 4 nyolczadra aprózott kezdettel, mint a Mátray-gyűjt.

85. dalában

Vagy futamodi kezdettel, s lebegő középpel; mint a Bartalus-gyűjt. 32. és 31. b. Mátray-gyűjt. 24. Színi-gyűjt. 102. és Simonffy 10. dala.

Végre úgy is, hogy futamodi áll 1. helyt, második helyt meg

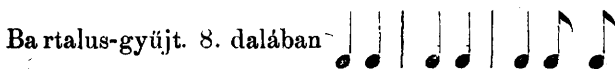
Példával szolgál a Bartalus-gyűjt. 31. dala.

Még más szabásu tripodiák is vannak, például:

Ilyen folyamatú Orpheus 7. lap, Bartalus-gyűjt. 33. dala, a Szini-gyűjt. 158. dala.

Két lépés s egy lengedi is alkothat tripodiát, mint például a

Végre még egyet említünk, t. i. ezt:

Így mozog Orpheus 4. lap és a Szini-gyűjt. 130. dala.

E tripodiáknál feltünőbb még ama jelenség a magyarban, hogy olykor a periodus mindenik szakasza három dipodiából áll, (Syst. 90. l.), tehát hat részre szakadó 12 taktus képezi a periodust. Ilyen szerkezetű például az »Érik a szőlő«-féle dal. Mátray 37. Rhythmusi alakja:

Vagy, hogy két dipodia csatlakozik periodusi előszaknak, 3 dipodia meg utószaknak.

Például szolgál a »Fiúk az isten áldjon meg«-féle dal. Szini 6. szám.

»Hogy mennék én be te hozzád« (Szini 21.), melynek periodusa három szakból áll, a 3-dik ismétlődik, ezt beleszámítva tehát 4ből. 4+4+6+6-ból áll.

»Arra járjunk arra, merre furulyálnak.« Szini 15. sz.

Áll egy tetrapodiából s egy hexapodiából, mely ismétlődik. Szakasztott ilyen:

»Ereszkedik le a felhő«-féle dal is Egresi Bénitől, Szini 80. sz.

»Azt mondják, nem adnak engem galambomnak«-féle dal (Szini 92. sz.) első fele áll két tetrapodiából, másik fele pedig 3 dipodiás hexapodiából, melyet megismételnek.

Még érdekeseb szerkezetű az »Elindula szent Péter«-féle bors-dal (Színi 49. sz.).

Áll két tetrapodiából, három dipodiából, és három tripodiából.

Még egy szép példát mutat ama régi néptáncz és játékdal, melyet Színi közöl a 70. sz. alatt.

Áll 2 tetrapodiából 36 taktusból, mely 5 szakra oszlik,

2 dipodiából 1. szaka 4+4

3 dipodiából 2. » 2+2

1 tetrapodiából 3. » 2+2+2+4

2 tetrapodiából 4. » 4+4

3 dipodiából 5. » 2+2+2

Látni való, mennyi változatosság él a magyar rhythmusban.

Hogy tér egy és ugyanazon dal a legnagyobb könnyűséggel az egyik mozgásból a másikba át.

De mindennél nevezeteseb, hogy a magyarban az öt-taktusos rhythmusi rendek is otthonosak, melyeket a tudomány eddigelé csak a görög zenében látott, a németben pedig alig hogy észrevett. Westphal. (Syst. 90. lap) figyelmeztet minket a »Gang i ans Brünnele«-féle sváb dalra, melyet az északnémet kiadók többnyire 4-részűre változtatnak, és Beethoven Cis-moll sonetjának elejére, melynek első 28 taktusa úgy oszlik szét, hogy három pentapodiát, két tetrapodiát s egy pentapodiát képez.

Hogy 4-taktusos rend öt-taktussá bővül, nevezetesen a periodus másik felében, igen gyakori eset.

Legrégibb példáját mutatja a Tinódy-féle »János király testamentoma« 1553-ból.

Az egész dallam tulajdonképen 4 tetrapodiából áll; de az utolsó hosszabbra nyúlt, és pentapodiává lett. (Mátray, Énekek a XVI századból 7. lap. Gyűjteménye 40. sz.)

»Hej Rákóczy, Bercsényi« (Orpheus 1. lap) a XVIII. század elejéről való dal pentapodiával kezdődik; másik fele pedig két tetrapodia. Az egésznek rhythmusi szerkezete azt mutatja, hogy az első sor nyújtást szenvedett.

Ámde nemcsak éfele sorokat ismer a magyar zene, hanem — a körtánczot csak melleleg említve — oly dalaink is vannak, melyeknek rhythmusi szerkezete egyenesen a pentapodián alapszik.

Az »Állj meg Jancsi« féle dal, de nem mint Mátray közli (az.

dal a párosrészü rhythmusfajhoz tartozik. $\frac{3}{4}$ -es ütemü van 5 és $\frac{1}{2}$, azonkívül van még egy $\frac{5}{4}$ -es, és egy $\frac{7}{4}$ -es ütembe beosztva.

Nem tudom, mennyi ezek közül népies-eredetű; de annyi bizonyos, hogy jelentékeny része oly rhythmusi sajáttságot mutat, mely a magyarral tökéletesen megegyez.

Hogy itt magyar befolyásra gondolni nem lehet, azt nem is kell említenünk. Csak a múlt évben jelent meg Finnországban az első kis dalgyűjtemény, mely a mi zenénket ama távolban lakó rokonainkkal ismerteti. (Föv. Lapok 1872. decz. 25.)

Ami a finn ütemformát illeti, négyet találunk, mely a magyarban is közönséges, úgymint:

a proceusmatikust vagyis 4 nyolczadost,

a spondeust, vagyis két negyedest,

a daktylust, vagyis

és az anapaestust vagyis

A mi ennél nevezetesebb az, hogy sok dal van, mely rhythmusi motivumokra és rhythmusi rendek alkotására nézve tökéletesen megegyez a magyar zenével, sőt mondhatni oly magyarosan hangzik, hogy a ki hallja, s nem tudja, hogy finn zene szól, egyenesen magyarnak gondolja.

E tekintetben jellemző a finn tetrapodia szabása, mely a mi nemzeti dallainkban is akárhányszor előfordúl, úgy hogy ezt a két rokon népnek közös rhythmusi típusának vehetjük.

Állításunk igazolására idézzük a finn gyűjtemény

I. füzetéből a 12. és 14. dalt,

a II-ből a 14-diket,

a III-ből a 10-diket,

a IV-ből a 4. 5. és 6-at.

Ezek közül a III. füzetbeli dal szakasztott olyan szerkezettű mint a Hunyadi-korából idézett »Menj el, menj szegény magyar.« Orpheus 75. lap., s »Mi suhog itt valahol?« Orph. 90. lap., s »Itthon van-e a kanász«, a Mátray-gyűjtemény dala.

Egyetlen s pedig lényegtelen kis különbség, hogy a magyarban mind a 4 tetrapodia futamodival kezdődik, a finn pedig a 3-ik és 4-ik sorban lengedivel váltja föl.

A IV. füzet. 5. dalának tetrapodiája áll:

két lengediből, egy futamodiból s egy lépőből; tehát két háromtagu, egy négytagu s egy kéttagu ütemből.

Ilyen sorokat mutat a magyarban: »Adj egy csókot rózsám«-féle dal, Horváth Ádám gyűjteményéből. Orpheus 82. lap.

A lényegtelen eltérés benne, hogy itt a 2. helyen daktylus helyett anapaestus áll.

A IV. füzet 9. dalának 1. tetrapodiája tökéletesen azonos a »Nézz rózsám szemembe« első sorával, 2. tetrapodiája pedig úgy jár mint »Van neki, van neki, van neki, van.«

Végre még egy dolgot említünk, miben a finn zene a magyarral megegyez, t. i. azt, hogy utolsó ütemét szintén rövid hangon, például 7-val végezheti.

Ha kevés is, a mit ezennel a finn zenéről mondhattunk, annyit mindenesetre bizonyítottunk vele, hogy a finn és a magyar zene feltűnő rokonságot mutat egymáshoz, a mi új és nyomós tanubizonyossága annak, hogy összehasonlító nyelvészetünk helyes úton jár, mikor a magyar és finn népek rokonságát vitatja.

Thewrewk Emil.

KINC-ÁSÁSI BABONÁK

a XVII. századból.

Valaki akarna valami el reitet kinczet, penzt vagy draga köveket, aranyat vagy eszüstöt keresni: illik annak hogý annak előtte kilenczed napigh ha többigh magat Istenessen hozza kesicze, jozansagha es tiszta eletbe, es szivének nē tēbolygasaba, jo gondolatokba, hitbe, atoktol magat megh tartoztassa, oltalmazza, Istennek eiel nappal könyörögiön az ő tarsaival, az kik azon keresetbe, asasbā léznek foglalatossak, azok jo lelki ismeretű emberek legyének, ollyakat vegyen maga melle egyező akaratuakat egý gondolatuakat, mivel Isten szokta az ollyakat megh halgatni az kik egyesek, igaz hitűek, es gonos szandekok, igýkezetek elmejekbe ne légyén, es ne talaltassék. Ezt pedigh szép tiszta nap kel kezdeniek, es czelekedniek, es tiszta helyen, rendessē.

Nomina S. Angelorū.

Vasárnap regvel mikor az nap felgýün Istentől keried segí
tczégül szent Mihally Archangýalt,
Hetfőn Gabriel Archangýalt,
Kedden Samuel Angýalt,
Szeredā Raphael Angýalt,
Csötörtökön Zacharias Angýalt,
Pénteken Anael Angýalt,
Szombaton Vriel Angýalt.

Ezen napokba mindenkor nap kelet elöt keried Isten imad-
czagid által az Angýalt segítőzégül, de az üdöre figyelmez, es el ne

mulaszd mindenik Angyalt három izbe, keried segitzégül, mellý ora taiba estve is, ugy adatik Istentől segetczégh, es oltalom az ő sz. Angyala, ha pedigh az orakat nem veheted eszedbe, ez szerint czelekegyél. Sz. Mihally Archangyalt nap tamadta elöt, vagy tamattakor.

Uriel Angyalt egész nap, de főképpē delbe,
Raphael Angyalt mindē nap, mikor az nap le megýē,
Gabriel Angyalt mindē nap éfelbe.

Az utā forduly arczal az nap keletfele alvā, vagy le térdepelven, akkor egy Szűznek, Ifiu vagy Leanzo légyen, agy az kezebe egy tükröt, vagy kristalit, ugyde tiszta életü ifiu, es leani szűz lévē tudgyad, az tükrön vagy kristalyon, vagy jrý fa olaial egy X-et, azon X alatt vesd megh az gyermek Jézus nevét azt mondvā: Megh feszítettett edes Jesusunk Christusunk bis repetatur. Betlehembe szület gyermek Jesusunk Szűz Máriának szent fia, kinek sok szamu Angyalok szolgáltak, es harō szent kiralyók aiandekot hozvan terdet fejet hajtottanak, mind ezen dolgok valóságossā lettenek, hiszē az szerint mint ők hittének, es megh talaltatanak ugy mint gyermek Jesust ezen elkezdett dolgokbanjs tudō, tudom es megh hatom, megh halgattatom, mint ezen harō szent kiralyók.

Ezeket véghbe vivē az utā czinally kerestet az szűz vagý efu homlokara, es az tükrön, es mond el az mi attýankot, es az Credot Attyanak, fiunak es szent Lilek Ur Istennek nevébe, sies Ur Isten jövel, es ne kessél az mi segitzégünkre ez mi mostani szükségünkbe, kérünk tégedet az mi üdvözítō Urunk Jezus Christusunk nevébe.

Mutasd megh felséges ur Istē mi raitunk az te nagy irgalmasságodat, az mi megfezitetet Christus Jesusunk által, halgasd megh Ur Isten az mi kérésünket es fohazkodasainkat végyed szenteséges füleidbe, hogy az mi szibéli könyörgesünk által, a mit töled kérünk, ad megh talalnunk es kezeinkel felvennünk.

Agyos + Otheos + Yschiros + Athanatos + Eleyzon + Emas + Szentséges Istē, szent erős es halhatatlan, es megh mérhetetlen szent Istē legy irgalmas nekünk, es könyörülý mi raitunk Amen. Jövel szent Lilek Isten, es tölczd be az te hivednek sziveket es az te szerelmednek tüzét gerjezd fel mi bennünk, ki sok

külömbféle nyelveken való népeket az hitnek egyességébe gyütöttél. Dicziretek Istent népeknek gyülekezeti. Mi Attyank etc. Credo etc.

Psalms LI.

Könyörűly en raitā o Istē az te irgalmasságod szerint az te irgalmassagodnak soksaga szerint töröld el az én bűneimet.

Mos megh engemet az en alnoksagimból, es az én bűneimből tisztecz ki engemet.

Mert az en bűneimet én iszmérem, es az én bűnöm szüntelē előttē forogh ennekē.

Teneked, csak teneked vétkeztē, es gonosságot cselektettē az te szined előtt + hogy igaznak itiltessél az te beszédedbē es tiszta légy mikoron, te itilz.

Ime én alnoksaghba fogantattā, es az en attyā bűnbe fogadot engemet.

Ime gyönyörködöl te igassaghba, melly az vesékbe vagyō, es engemet kivalkeppē megh tanitottal vala az bölczeséghe.

Mos megh engemet isoppal es megh tisztulok, mos megh engemet es feirb lészek az honal.

Engedgyed hogy hallyak örömet es vigassagot, hogy örvendezenek az en tetemeim, mellyeket őszverontottal.

Fordicz el az en bűneimtől az te arczodat, es mindē en alnoksagimat töröld el.

Ne vess el engemet a te arczad előtt, es az te sz. lelkedet ne ved el en tőlem.

Ad megh ennekē az te üdvözítésednek örömét, es az engedlemnek lelkével erősicz megh engemet.

Tanicz az bűnösöket az te utaidra, es az bűnösök te hozzad megtérnek.

Szabadicz megh engemet az vértől, ó Isten en üdvösségemnek Istene, es az en nyelvē hirdeti az te igassagodat.

Urā az en aiakimat nisd megh, es az en szam hirdeti az te dicziretedet.

Mert nē gyönyörködöl az aldozatokba hogy azokat adgyam te neked, az egészlen égő aldozatod nē akarod.

Az Isten előtt kedves aldozatok az töredelmes es keserves szivet nē utalod megh.

Tégy jól az te akaratodból az sionnal, es epicz megh az Jeruzsalemnek kő falait.

Akkor kedvessek lésznek te előtted az igasságh aldozati, akkor az te oltarodó aldoznak tulýkokkal. Diczösegh Attyának etc.

O r a t i o.

O Jesus Christus, elő Istennek szent fia, te hozzád egyedül alázatossá folyamodom, es kerlek, hogy engemet segely szegeni bünös szolgadat N. N. ki tegedet segitczegül hílak, halgas megh most es mindenkor, őriz megh, es oltalmaz megh engemet az en faratczagimba, o mennek es földnek Istene, az te emberi nemzetczéghez való dragolatos jovoltodért, es sz. nevedért, keserves kinszenvedésedért kérlek tégedet oh egeknek Istene mi edes Attýánk az te mi hozank való io voltodért, es ki beszélhetetlen nagy jrgalmaságodért es alkotmanidért mellyek az éghbe, es az földön vadnak, őriz megh, es oltalmaz megh engem bünös szolgadat, es velé való tarsaimat mindē féle veszedelmektől, es tarcz megk bekeséges életben minket ma, es életünknek mindē ideieben mindē mi czelekedtinkben, dolgainkbā es faratczagos mukainkban, hogy az gonosz lélek se testünkben, se lelkünkbe meg ne banczon, se haboriczó minket: Attyanak + Fiunak + es szent Lilek Ur Istennek nevébe. Amē.

A l i a.

O mindē bölczeségnek es te benned bizóknak Istene, valaki benned bizik megh nē czalatkozik, alázatossá kerlek tegedet, tavoztasd el mi tölünk mindē karunkra való alkotmatlansagokat, mellyek minékünk artalmükra volnanak, fordicz el, könyörgünk neked o mi üdvösségünk Istene, es az mostani szükségünkbe légy jelen mi velünk, es segicz megh, méltoztas njutani segedelmedét mostani faradsaginkbā ó mi üdvösségünknek Istene, az mi Urunk Jesus Christusnak általa. Amē.

A l i a.

Ó Jesus Christus élő Istennek szent fia, tenéked esedezőnk, az te keserves kinszenvedésedért, érettünk való halálodért, itele-

tedérd, es a mi üdvösségünkert, hogy halgas megh minket most, es halálunkk oraiā, es méltoztas az te elő fiadnak az te aldasodat adni, es irgalmassagodat megh mutatni, az holtakk czendes nyugovast, az te Anya szent egy házadnak bekeséget es egyenességet, nekünk bünösökk örök életet, ki elz, es uralkodol most, es mind örökön aldando Isten. Amē.

A l i a.

O mindē irgalmassagoknā Istene, a ki vilagh kezdetetől fogva mindeneket bölczen teremtettel hat napok alatt, az hetedik napon megh nyugodvā, kérlek segitzégül (kerlek) hílak en edes Istenem az te nagy irgalmassagodért, hogy énnékē es tarsaimk méltoztasd megh jelenteni, es megh mutatni az el reitet es be asot kinczet, mellyet mi keresünk, mikeppē Moyzesk az te szolgadnak az Sinai hegyk tetejbe fényességbe megh ielenél, kérünk tégedet o egekk menk es földnek Istene es atya, hogy azöképpē nekünk méltoztassad szegeni fiadk az el reitet kinczet, es annak helyét megh jelenteni, es mutatni, oltalmaz megh mindē lathato es láthatatlan rettentő ellenséghtől, ki elz es uralkodol aldando Isten, most es mind örökké. Amen.

Keried Istent ő sz. felségét, hogy halgassō megh, es Angyalát mellyet kivanz el boczatando légýen.

Oh te nagy hatalmu szentczeges Kirallý, örök minden hato Isten, ki kezdet vagy es végh, mennek és földnek teremtoje, mind ez vilaghnak megh valtoia, kérlek en tégedet, mindenható Isten, mi Urunk Jesus Christus az te egy Istenségedért, es az te keserves kinzenvedésédért mellyeket érettünk szenvettel, hogy mi raitunk megh könyörűly, es küld el az te sz. Angyalodat Sz. Mihály Archangyalt, az ki az te hatalmadba vagyō, egyedül birz ő vele, es paranczolhacz neki, ő Jesus Christus Istennek sz. fia, en neki bizonynyal hiszek, azert kérlek tégedet, ő Istennek aldot fia, az te irgalmassagodért, hogy az te sz. Angyalodat emberi abrazatba, vagy olly Angyalt természetű Alapatba lathato keppē el küldeni méltoztassal, hogy ő minekünk tükörbē kristalybā szemtűl szembe valóságossā es nē elvaltoztato keppē megh jelencze, es megh mutassa, es azokra mellyekre kérendő lészen, valosagos keppē mindē haladók nélkül véghbe vige, kérünk úr Isten az te szentczeges neved-

ért, ki elz es uralkodol egyenlő Istenséghbe most, es mind örökön örökké. Amen.

Következik az sz. Angyalhoz való kérelem, es emlekeztető dologh.

Te az attya mindēhato Istentől el boczatatot Angyal, Istennek sz. lelkű alattya sz. Mihally Archangyal, mivel tudgyuk, hogy Istentől küldettel, bizonyossā mýs hisszük, hogy te veled üdvözülünk, azért kérünk tégedet szentczéges vérének ki hulasaért, melyet érettünk ki ontot az magos keresztfan, mert úgy szerette Isten a vilagot, hogy az ő egyetlē egy fiát adna érette, hogy valaki ő benne hiszē el ne vesszē, hanē örök élete legyē, es üdvözülljön. Azért emlekeztetlek én tégedet az Jesus Christusért, hogy hozank valo jo akarotodat megh ielenczed igassagossā minden villamas, es fenyessegh, rettentés nekül, azon Isten teremtette személlybe az tükörbe, es magad képedben megh mutassa a minden félelem nekül, hogy semi egyesülések az gonos Angyalok, es tistatalan lelkek ne légyē, az az hogy el ne változtathassa, el ne rejthesse magat az tükörbe, megh mutatnā magat, hogy ő olyan jo es tiszta Angyal légjen, mellybē en megh czalatatnā, mellyet otalmaz az attya, fiu szent lélek Isten együt te veled, szent Angyalaval, azert az Jesus Christusért ne boczas mi reánk olljan következendő dolgokat, es ne agy minket megh czalatatnunk, czufoltatnunk, es iaczatatnunk ollya gonos Angyalokk az ő keserves kinszenvedéseért es halalaért, te Istennek sz. Angyala sz. Mihally Archangyal kérlek en tegedet, hogy te ennekem ezent megh ielenczed az tükörbe minden varakoztatás nélkül, hogy en az en tarsaimmal mindeneket az melyeket kivanok tiszta, es igazan valosagossan megh lathassak, mivel neked az irgalmas Istentől vā olly hatalmad, hogy te mindē igazsagot megh ielenthed, es megh mutathatod az Jesus Christusért, melly egyedül minden Josagh, es igassagh lészen annak megh halgatoja valamelly dolgokra rea kérünk, az Ur Isten, es az utolso napon azt mondgya az hatalmas nagy irgalmassagu, es igassagu sz. Isten valamit czelekettetek csak az legh kissebbikevel js az enyiem közzül, velē czelekettetek. Azért te sz. Mihally Archangyal Istennek sz. Angyala tiszta sz. lilek kérlek en tégedet hogy mentest ennekē megh ielennyel ezē tükörbe vagy kristalyba mindē tetovazas nekül az Jezus Christusért ki él, es Vralkodik az Attya fiu sz. Lelek Istennel mind örökkön örökké.

NB. Harom izbe vagy ha szükséghez hét izbe is mondgyad es imatkozad, es unczollyad, hogy el jüjön, es valamihlê el nê jün, es megh nê ielenik mind addigh keried, hogy el jüjön, es megh ielenyên.

Ezen kéresekre es kivansagokra ha el nê jüne vagy nê jelenne három vagy hét izbe, mondgyad az utā ha kivātatni fogh olvasva sz. Janos Evangeliomat, az első részit ilyen formā.

Cezdetbe vala amaz ige, es az az ige vala az Istennél, es az az ige Isten vala, es az ige kezdettől fogva az Istennél vala. Mindenek az által teremtettek, es ő nala nélkül, semmi nê teremtetet valami teremtetet. Ő benne vala az élet, es az élet vala az embernek ama vilagossaga. Es az a vilagosság az setetseghbe fénlik, de az setetseg azt megh nê iszmére; vala egy ember Istentől boczatatot, kinek neve Janos. Ez iöt tanu bizonsaghra, az az hogy az vilagossaghol tanu bizonságot tene, hogy ő általa mindenek hinnenék. Nem vala ez ama vilagossagh hanê küldetet volt hogy bizonságot tene arról a vilagossaghról. Ez vala ama igaz vilagossagh, melly megh vilagosit mindê ez vilagra születet embert, e vilagon vala, es e vilagh ő általa teremtetet, de e vilagh ötet megh nê iszmére. Az övéihez jüve es az övei ötet be nê vévék. Valakik pedigh ötet be vevék, ada azokk illy méltoságot, hogy Istennek fiai lennének, tudni illik azokk kik az ő nevebe hisznek, kik nê az vértől, sem az testnek akarattyal, sem az férfinak indulattyal, hanê Istentől születettek. Es az az ige teste löt, es lakozott mi közöttünk, es lattuk az ő diczőségét, ugy mint az atyának egyetlê egy szülöttének diczőségét, ki tellyes vala kegyelemmel, es igassaggal. Ez sz. evangeliū által őriz megh minket attya Isten, fiu Isten es sz. Lilek Isten, az mi hozzánk valo szereteted, es nagy irgalmassagod által, mindê mi ellenségünktől testiektől, es lelkiektől, lathato es lathatatlanoktól, es gonos kisirtetektől. Pater nter, Credo etc.)

Mégis keried az sz. Angyalt, ha kivantatni fogh ha későre jelenne megh.

Ő Istennek tiszta teremtet alattya sz. Mihally Archangyal, en tégedet kérlek az örökké való Istennek ereje által, a ki tegedet es engemet is teremtet, es mindê teremtet alatokat az ő nagy hatalmaval az ő diczőséges sz. neveért + Adonai + Tetragramaton + Athanatos + Eloym + mas Agra Elophares + Semipherozek. Hogy hova hamaréb jöj el, es ieleni megh ennekê ezê tükörbe,

hogy enneké igassagossā, es valossagossā ielenczd megh az dolgot az Istennek nagy hatalma, es ereje által, tanciz megh engemet, es szolý felellý megh mindē keresimré, es kivansagomra mindē elezes képpē, hogy az en kivansagomk, es kérésemk eleget tégy az ő dragalatos ki mondhatatlā beszédéért mind felýeb mondad. † Adonay † Tetragamanton etc. a mi megh valtonkert, az üdvözítő Ur Jesus Christusért, az ő érettünk valo sok faratczagiert, munkaiert, es szentczéges nevéért hozd helyre az en kérésemet, es tellyes leszē, mindē jora alkalmaztasd az én akaratō szerent, hogy te általad ismerhessük megh az Istennek hozank valo jo voltat, szerenczessē mutasd megh kezdetitől fogvā mind vegigh az mi dolgainkbā; kiert ő neki légyē örökbe való hála, tisztességh, hatalom, es birodalō; kérlek mégis, hogy enneké megh ielenczed az én utolso kérésemre, es felellj megh Istennek szavaval, ollý tanusagot agý, hogy valosagossā, es vilagossā megh érthessem. Te pedigh addigh ezen Tükörből ki ne meni az en akaratō kívül, mighlen kivanlak, en tégedet kérlek, hagyom teneked Istennek ereje, es hatalmaból, mellyre tégedet az ő sz. Angyalat ide boczatani méltoztatot, teneked az ő szentczéges szavaival hagýot, es paranczolt, ki él, es Vral kodik mindenüt es mindenkoron örökkön, örökké. Amen.

Az utan meg kertheted az Angyalt, mi felől Akarod, es megh felel. Czak hogý ember ollý dolgot kivanýō a ki hiaba valo ne legýē, es ne kivānyōn illetlen, avagy felebarattynk kissőbbsegere, vagy karara, valamikeppē tiszta az Istennek sz. Angyala, tiszta kivansagh is légyen, kivalképpē menyei dolgokat hogý czelekedgýék Isten véle. Pokol vagy ördögök felől emlekezet semmi ne légyē.

Keried mégis az Angyalt.

O te Istennek szentczéges teremtet alattýa, Istennek kedves szent Angyala sz. Mihally Archangýal en tégedet kérlek, es kérdelek hogy te ennekem ollý helyt mutasd, a hol beasot penz, kincz legyen, Arani ezüst draga kövek, az mi üdvözítő Vrunk Jesus Christusért. Amē.

Ha azert mindē kivansagodk, es akaratodk eleget töt, es mindē dolgokat megh ielentet, agy pihenest neki, hogy mindē oraba es napō szabados légyen, es mond ezt neki emelvē fel az job kezét, avagy fejere tevē, es mondgya ezt illyē modō illy szokkal. Te Istennek sz. Angyala sz. Mihally Archangýal, kötelezem en arra ma-

gamat neked, es igirem hogy neked engedelmes, es szofogado lé-
szek mindē nap es mindē oraba, valamikor engē kivani foghz, ugy
hogy ha az Mindenható Isten annak ellenzōie nē léssen, avagy mas
dologhbā es paranczolatokba foglalatos nē lésszek, es hivatalom
lenne, mellŷ mia ezt nē czelekedhetnē, hanē magam helyett, es ké-
pembe mast rendelnék, kinek egezlen ollŷ erőt, es hatalmat adok,
hogy minden dolgaitokra, faratczaghtokra légyén megh felelő
vilagossā.

Te pedig ō néki felelly megh.

Paranczolō en teneked az Istennek hatalma, ereje, es beszede
szerint Tetra + Gramathon + Adonāŷ + Ehel + Phares + es
az atya fiu, es szent Lélek Isten által hogy ez így legyē. Amen.

Es így annak utanna ha ez igéket véghe viszed, mond ezt
az Angyalnak ez szerint. Akarod-e ezē dolgokat véghe vinni. Ő
meg felel — Akarō.

Az utan emlekeztesd rea illyē képpē.

Emlekeztetlek en tegedet, es Ismeretet vetek te veled, az te
teczésed, es akaratom szerint, az te fogadasodra, es aianlasodra te
Istenek sz. (embere) Angyala sz. Mihally archangyal, ha ennekē
fogadasod, es ajanlasod szerint igirtél be tellyesíteni, hogy ennekem
engedelmes es szofogado léssel az Istennek sz. neve által, mindē
hiba, es czufsagh nélkül, melly dologbā aldgŷon megh engemet az
attya fiu sz. Lélek Isten. Amen.

Ezekre rea emlekeztetvē az felső igik szerint, harō izbe ol-
vassad, es mondgyad, az utā így boczathatod el az Isten Angyalat
ilyen köszönettel mondva.

Veniā dat Angelo.

Köszönöm en teneked Istennek sz. Angyala az te szolgálato-
dat, mellyet erettē érdemetlen szolgadért czelekettel, es megh ielen-
tetted, es megh mutattad magadat, es kivansagōra igirted s aian-
lottad magadat hogy szomat fogadod; kerlek azért tegedet az
mindenható Urunk Jesus Christusért, az mi edes attyankért, hogy
ennekem ennek utana is engedelmes légy, es szo fogado, valamikor
kivanlak mindē karō nélkül, bekesegh légyē Ur tenéked valahova
leszē ordjnatiod, de mégis en tegedet kérlek hogy mikor az te se-
gitczégedet kināni fogō, méltoztassal ennekē szivessē megh ielenni,
es megh mutatodni bünős szolgadnā az Vrnā sz. neve által legyē

ismét tőlünk el valasod a kibe minyaiunknā vā tellyes reménségünk, mellyet varunk az Attya fiu, es sz. Lélek Isten által. Amē.

Kövessed mar tovaab az el reited kinczek dolgat, mellyre minket segillyē az attya fiu es sz. Lélek Isten. Amen.

Flexis Genibus orent.

Vrā Isten jōi mi hozank, es segicz megh minket, ne kessél edes attyank Istenünk, hanē hova hamarēb jōy el es legy nekünk segitözgünk az mi mostani szükségünkbe az mi megh fezitetet Ur Jesus Christusunk altala. Amē.

A mi segedelmünk légyē az Urnā nevébē, ki teremtette a mennyt, es földet, ki aldando, es diczirendő légyen az ő sz. neveért mostantol fogvāt, es mind örökkön örökke, jōy el sz. Lélek Ur Isten, tölezd be az te hiveidnē sziveket, es az te szeretednē tüzét geriezd fel, ki sok külömb külömbféle nyelveken valo népeket az hitnē egyességében gyütöttél. Diczirietek az Urat népeknē seregi, diczirietek.

Örök mindēhato Isten ki az eget menyt, földet, es mindē benne valo alatokat méltoztattal az te diczőségedre, es az emberi nemzetē taplalasara bölezē teremteni, ki Abrahamot, Izakot, Jakobot gazdagsaggal, kinczel, Aranyal, eszüstel megh aldottad, es latogattad minemū sok alatiddal, es marhakkal, s mindē jokkal felruhaztad, es Jakobnā az te szolgadnā az el vōt marhaiért tiserter valokat attal, es megh aldottad es mindenek felet megh gazdagítottad. Vr Isten ki az gonos, es Istentelen Achānak el reitet, es elasot kinczét az hamisságh, es sors által el vetetvē megh mutatni, es megh ielenteni, meltoztattal, es az földből ki asvan fel venni engetted, noha Ur Isten nē akarod hogy mi szorgalmatossak legyünk a mi életünkről, ruhazatunkról, hanē zörgetni hattal, hanē hogy fogadast tévē megh nittatik az zörgetőnek, es hozad kialtok megh halgatod kérését, es megh ielented, es megh mutatod az mibe faradozunk, mért iol tudod Ur Isten hogy mind ezek szükségessek minékünk. Ur Isten igaz élő kutfő, tekinczd az mi szükségünket, es mezitelenségünket az te nagy véghetelē irgalmassagodért, es josagodért, ezen el reitet, es asot kinczet enged minékünk mellyet keresunk az te diczőséges sz. nevedért, es az mi felebará-tinknā jó adakozasokra az te sz. Mihally Archangyalod által je-

lenczd megh es mutasd megh, hogy megh talalvā, es fel vevē a mi kezünk által minden akadallj nélkül vehesuk ki az földből, ki vagy egyedül az megh győzhetetlē kirallj mindē kiralyokon, es Vr mindē Vrakon, kinek paranczolattjara engedelmes minden teremtet alat, kiben egyedül vā csak mindē bizodalunk, es te tőled egyedül mindē jokat varunk. Ur Isten, mutasd megh mi raitunk az te nagy irgalmassagodat, az te sz. akarated szerint ezekben bizvā az te igiretedbe, ne engedgyed megh czufoltatnunk, es czalatatnunk, hogy igy az te jo voltodert, es az te jo teteledert, melyet hozzank mutattal tegedet diczirunk halakat adva, es mind örökön örökke diczirnē.

O r a t i o.

Ó mindē josaghnā elő kutfeje mindēhato Ur Isten, a ki megh örvendeztez, es megh vilagositas mindē embereket, ó sz. lilek Ur Isten ki az szomorú lelkekne vigasztaloia, megh keseredet lelkekne draga vendege, es megh nitoia vagy, mi szegeni nyavalias bünös emberek te hozdad folyamodunk, es teneked könyörgünk, nicez gyögicz, es vidamicz megh az mi sziveinket, es az te sz. szerelmedne tüzét keriesd fel mi bennünk mutasd megh hozank fiadhoz a te atyai jo voltodat, az te békeségedet advā nekünk méltatlanoknā, tarcz megh közöttünk az egyességet, es igassagat, hogy illyen nagy kegyelmedet véven mi közöttünk; es sziveinkbe semmi hamis gondolat, czalarsagh, haragh es egyéb értelemből való cselekedet ne talaltassék. Igy mindē modon, az el reitetet, es fel (talalando) vagy talalt kincztől hatalmaddal üzd el az gonos lelkeket.

I l l y e n m o d o n.

Ti lelkek, valakik minemü rendből, nemből, es nevezet szerint valok váltok, kik ezen el reitet kinczet őrizitek, akar Istennek paranczolattjából, akar Angyalokéből, vagy embereknē engedelmeből, avagy a ti előttök jaroitól hagyatavā. En N. N. ki ezē kinczet fel keresē, veszem az halhatatlan Istentől, valastot vagyok arra, a ki minket, es tikteket teremtet, őtet felvē neki engedelme-seknē kel lenetek az ő hatalmából, a ki szolvā, es mondvā mindegh megh lettek az ő paranczolattjara. En tinektek mindē kepē

kiknē hatalmotok mar ninczē czē az el reitet kinczē paranczolom, hogy mindē változtatás fordítas vagy maskepē valo czalard fortély által semmit se czelekedgyetek, hanē az mi szükséginkre, életünk taplalasara, es felebaratunknā segitzégére ezen kinczed el hagyatok ezen helyen, mellyē az emberektől be tétetet előssör az földbe ez hogy megh legyen az mi megh vala. Ur Jesus Christusunknā paranczolattyabol en ti nektek paranczolom, ne legyē semmi hatalmatok raita, ezt tinektek hagyō, es paranczolom annak erejéből, ki jüvendő léssen itilni eleveneket, es holtakat, es az vilagot az tűz által. Amē.

O ti egy hatalomba avagy minemüséghbe levő Ördögök, tisztatalan lelkek. En N. N. az ki teremtete az menyet, es az földet annak hatalma által, az mi megh valto Ur Jesus Christusunk által, es az en hatalmō által, mellyet ennekē adot az mindēhato Ur Isten ma es ezē oraba, most, es mind örökke. En tikteket el valastalak, el osztalak, ezen kincznek őrizesetől, es tartoztatásatol. † Attyanak † Fiunak † Sz. Lilek Ur Istennek nevébē. Es megh atkozlak tikteket ti lelkek kik őrzői voltatok ezen kincznek, es oltalmazoi, az nagy hatalmu, es győzhetetlē Istennek ereieből, ki teremtet mindeneket az ő ereje, es hatalma által, ő neki engedgyétek. Hogy ti tovább se utanak valok, se mas rendbéliek is ne maradgyatok, de hogy mi nekünk épenséggel, es mindē hiba nekül es megh czufolás nekül, az kinczet ide adgyatok, es el hadgyatok, az Istennek diczőségéért, es aldot sz. nevéért, az ki azt teremtete az szegeni embereknē hasznara. Menjetek el azert mindgyart minden hatalmaskodas nélkül, verontás, alnoksagh, czalardsagh, czufsagh, es praktica tétel nekül az mi testeinktől lelkeinktől artalō nekül az ti helyetekre es lakastokra, hova az Ur Isten rendelt, es valastot benneteket, menyetek es alljatok el innét az ti kiralyatokhoz, es it semmi uton modon megh ne maradgyatok, ez mostani üdőtől fogva, es mind örökke, annak atal a ki jüvendő lészē, es jün itilni eleveneket es az vilagot tűz által. Amen.

Megis megh atkozlak benneteket lelkek es ezen kincznek őrizőit az Istennek ő sz. nevének általa ezen igikkel. El Elohim, Adonāy, Tetragramathon. Athanatos. Paranczolō tinéktek ezē nagy Istennek, es szentczéges nevének méltósága által, hogy ti ezen kinczet el nē változtatvā az földből felemelýétek, es ugy hadgyatok el, hogy Istennek nevinek djoziretíre légyen, ezt nektek hagyō,

es paranczoló, egyebet ebbe ne czelekedgyetek, de ennek engedelmessek legyetek, annak a kinek illik hogy engedelmessegetek megh mutassatok, es tőle felyetek, hogy ha pedig ezekre engedelmessek nē léztek, en tikteket halhatatlā örökön valo atokkal megh atkozlak, excommunicallak, es az pokolnā örökke valo kinyara kötelezlek, az hol az ti kinaitok uralkodni fogh naprol napra vég nélkül hogy ha engedelmessek nē léztek, es az kincztől el nē alatok, tovab ezen kinczhez ti ne jüjetekek vissza örökkön örökke se ti, se masok. De az kinczet olly alapattal, es moddal hagyatok, hogy épē mindē czufsagh, alnoksagh, es praktikaitok nekül magunk kezeinkel fel vehessük Istennek sz. nevenē dicziretire, magunk felebaratinknā hasznara. Allyatok el tehát innét az ti helyetekre, melly tinektek késitetet az mindēhato Isten által, ki menyet, es földet teremtette, paranczoló tinektek ezt az mindenhato Istennek nevébē, es az által a ki jüvendő léz itilni eleveneket es holtakat, ez világot pedig az tűz által. Amen.

Mégis megh atkozlak tikteket kincznek őrizői, es vigyazoi, mellyet mi keresünk, mellyeket hom (sic!) lyukakba edényekbe az föld alatt kövek között vagy alattuk, vagy holot minemü képē töttek be, ennekē vagy tarsaimnā kik ezen helyre velē egjüt jüni fognā es keresni, hogy ti semmi képpē ne arthassatok, hanē mindgyart mindē alnoksagh czufsagh nekül el tavozatok, es mindē ki gondolhato phantaziakkal ne élhessetek, es el menyetekek en tinektek azt paranczoló az + Attyanak + Fiunak + es sz. lilek Istennek nevébe Amē, az ő egy Istenségéért, es hatalmaert, hogy ha el nē tavoztok, tehat mindennemü véreknē verei, mellyek az ő szentczéges nevéért ki ontattak, ti reatok rakom, es tészem, hogy ti raitatok légjén nagjőbb kinoknā büntetésére, es vesztésekre ki öncze az mi jmadczagink által nagjőb vesedelmetekre a mi üdvözítő Vrunk Jesus Chrisztusunk szent teste, es dragalatos sz. vére által vég nélkül valo kinotokra, ki által jüvendő itélni ez világot az tűz által. Amen.

Infra folio lege Coniuraōes Tetrā Latinas.

Es igj tartoztasd megh az kinczed.

Paranczoló en teneked, atok alatt hagyō föld a ki az ő sz. neve által teremtet tegedet az emberi nemzetczéghnek hasznara, hogy magadba tovab az el reitet kinczet ne mérészellyed megh tartani, es ne czirkalhassad tovab, melljékhez en az erős Istennek

hatalmából valasztattam, es erőmmel megh is tartom az föld alatt, ollyā keppē paranczolō teneked föld az rettentō Angyalad által, es az ő neve által te el reitet kincz, hogy tova es többbe az földbe ne maragý, se az föld teged magaba ne tarczō, hanē magabol ki adgyon, azert mentest gyűj fel az föld felet, es enged magadat nekünk fel venünk, es engedelmességgel lenni, kezeinkkel fel venni enged magad, az mindēhato Istennek, kinek mindenek felet valo hatalma vā, es lészē örökke, annak mondō nevebe adatattak, a mi keppē en ez mai napō az atya mindēhato Istennek nevebe paranczolō, ha pedigh az en paranczolatomat, mellyel en tégedet megh kötlek elhalgatod, es engedelmes nē lészel. En te read hozok mindē nemű atkot, es megh atkozast, mellyek megh irattak az Moyzes könyvébe, kiket megh atkozott az Isten az kik nē czelekettek, es nē fogattak paranczolatyat Adonay azaz, a mindēhato Istennek paranczolatyat, azert megh atkozlak, es megh tartoztatlak el reitet kincz (penz) Istennek teremtet alattya Arani, ezüst, kincz, vagy mas elenodiumok az Istennek dragalatos szentczeges szavaival + Agla + Adonay + Sabaoth + Sadai + Elý + Emanuel + Jehova + Agyos + Athanatos + Sother + Theos + Messias + Alpha + et Omega hogy helyből megh ne indullý; mellybe be tettél, egeslen megh maragý, se valami lelkek által, sem az ördögök által, sem pedigh valami emberek által, hanē csak mi általunk, ki tégedet keresünk, es magunk saiat kezünkkel az mindē hato Istennek diczőségére, felebaratunknā segitzégére az ő hatalmabol, es szentczeges neve által keresünk, es hozad is foghtunk erősz bizodalommal, ki teremtetted az eget es az földet és mindē benne valokat szentczeges szaiadból szolvā erőssen teremtetted, al által lész el iüvendő itilni. Vtolzor atkozlak tegedet föld es tudomanit teszkek (ptestalok) tégedet is el reitet kincz + az elő Istennek szentczeges nevébe + ki mindenható örökke valo hatalomba halhatatlan Isten + a ki mindeneket teremtettel + es mégis oldalak tégedet + es el üzök te tőled minden tisztatalan lelkeket, es léssen fel szabadult az atoktól, es abból ki kért aldando, es ki kiáltando az lelkektől lesz megh szabadult, es ördögöktől az ő hatalmakba nē maracz, es nē léssesz, hanē az emberekebe. Azért mentest az mindēhato Istennek sz. nevének diczőségért jői el, meni el rola. Paranczolō azert teneket Istennnk teremtett alattya kincz ő általa teremtetted denodiumia hogy helyedből megh ne mozdully se me-

lyebbē ne indully se odalul se bal se iob fele se elöl se hatrab helyedből ne indolly, se valami módon massa ne változtassad magadat, de egéslen ollý alapatbā megh maragý, es tisztā mutatkozzal megh, es magad engedgyed nekünk paranczolom teneked, az mindēhato Istennek ki beszélhetelē nagy es szentczéges nevéért, ki jüvendő lesz itilni ez világot.

Absolutis his recitentur, et legantur Psalmi psal. VIII. Psal. 21. et 22, 23, 24, 25 et 69. ez soltarok utā Pater nter, es Credo in Deū etc. Hogy ha azért az kincz kapalasanā kezdetin, es azon faratczágh alat viz találna fakadni, vagy szél tamadna, vagy mas akadalyos dologh interuenialna, tehat elejntē mentést kezdel atkozni, mind addigh migh megh nē alapodik, olly sokkaigh olvas es atkozad, hogy ha még arra sem alapodnék megh, tehat olvassad Christus Vrunk kin szenvedését, mellyet megh irt sz. Mathé Evang. 26. 27. és 28. részébē, ha azō sē lészē alapodása, olvasd sz. Mark E. 6, 15, 16, 17. részit, sz. Lukacznā 22, 23, 24, sz. Janosnā 17, 18. és 19. részit. Ti engemet avagy azon tarsaimot semmi utó módon megh ne haboriczatok, es artalmokra ne legyetek, hanē egéslē ezē kinczet, mellyet mi egyező akaratból az Istennek diczóségére nekünk felebaratunknā szükségekre, es segitczégekre keresünk, hogy tj szabadō egéslē, es bekeségessen el hadgyatok, mindenkor el változtatás es czalardsagh nekül mellyet en tinéktek paranczolo- lok az szentek szentének engedelmessége által, es ereje által, mellyet ha megh vettek, es engedelmessék nē lésztek, tehat en ezen oraba tinektek az mindēhato Istennek paranczolatlyabol hagyō, hogy ez oratol fogvast mind örökkön örökke mindē igaz vér, melly a mi edes üdvözítő Jesus Chrisztusunkért ki öntetet légyen nektek gyötrelmetekre es örökke való vezedelmetekre, sőt a mi megh ualto Vrunk Jesus Christusunknā dragalatos sz. vére, es szentczéges sacramentuma légyen tinektek, es szolgallýon örök vesedelmetekre, kinē soha vége nē léssen, se légyen, se nyugodalma ne lehessen, melly által jüvendő lesz, es jó itilni ez világot. Amen.

Mégis en tikteket megh atkozlak az el reitet kincznē őrizői, es oltalmazoi annak nevében, kiket az Isten az eghből az pokolnak mélységébe le tasigalt, es ki vetet, üzöt tikteket az paradicsomnak ki fölüt forrasitol. Ichongihon, Hydechél, Evfrates. Megh atkozlak tikteket mégis azért mellyért az ördög megh kisirtette üdvözítőnköt mondvā. Ha Istennek fia vagy paranczolly hogy e kövek ke-

nyerekke változanā, es a ki azt mondotta boczatkozal le az templonā teteiről, es harmatezor mondvā mind ezeket te neked adō, ha le esvē imadandal engemet, ő általa en tikteket megh atkozlak, a ki azt mondotta neki, menj el tőlem satan ne kisirczed az te Vradat Istenedet, neki csak egyedül imadkozal, es haicz térdet neki, szolgálvā hogy ti ki töröltessetek, es gyomlaltassatok mindē babonazas es tetovazas nekül mindē ti erejetekekkel el menyetek ezē kincztől az pokolnā az ő veszedelmébe, es fenekébe † Az attyanā † Fiunā † es sz. lileknē Ur Istennek nevében. Amen.

Atkozlak tikteket ezē kincznē őrizői mindē Angyalok, es Archangyalok ereje által, es hatalmok által, az Cherubin, es seraphin Angyal, es Istennek töb szamu sz. Angyali által, hogy ti ezē kinczet innét semmi uton módō megh ne indithassatok, hanē az mi szükségünkre es feleberatinknā hasznara, szükölködők taplalasara mindē gonosz, es czalardsagh nélkül ezē helyē hadgyatok, es el menyetek, mindgyart el alyatok mindenestől, es el menyetek az pokolnā az ő mélységébe, ugy hogy soha többbe onnet ezē kinczhez vissza ne térjetekek, es térhessetekek, ezt nektek megh jelentē es paranczolō, az egeknē es földnē teremője által.

Atkozlak tikteket ezē kincznek otalmazoi az Boldogsagos Szűz Marianā keserves, es szivénē megh mondhatatlan sérelméért, az mi Jesus Christusunk faidalmas őt sebezért midőn faidalmas, es szivénē csak megh nē repet voltaual nézve az ő kinyajra, szomorú, es el holt töredelmes szivel az ő egyetlen egy fiara az Vr Jesus Christusra függvē a kerest fan halvā midőn az ő sz. lelkét az ő sz. attyanā ajánlotta kezéjbe, hogy ti mindgyart el menyetek ezē el reitet kincztől, es ezē kinczet nekünk, es felebaratunknā épenséggel mindē el változtatás nélkül, es czufság nélkül elhadgyatok, annak ereje által ki jüvendő itilni.

Atkozlak tikteket kinczē őrizői mégis az Isten mindē szenteinē vérek hulásokért, es mindē prophetak véreért, Apostolok, es Martyrokert es lelki pastorokért, es Istennek mindē valazotttiért, az ő ártatlan [vérek hullasaért, az keresteniseghnē igaz vallasaért, az pokolbéli, es olalkodasokért, es illetlē kinezasokért, az ti Kiralitek Fejdelmetek ereie által, az ő méliségenek, es benne való neméinek, mellyek el titkoltattak mondom, hogy ti többbe sohol ne maradgyatok, hanē el hagyvā az reitet kinczet, mentest az pokolnak méliségebe vettessetek, mindē mi megh sértésünk nélkül, es

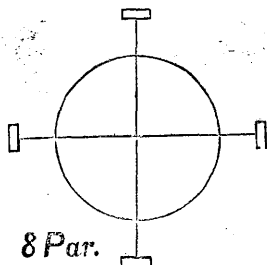
mindē megh trefalas, czufság, alnokság gondolattya nélkül az ördöghnē oda vettetve legyetek, melly tinektek világh kezdetitől fogvā k . . . tet, kinek sem kezdetitől fogvā vége nē lészen, . . . jüvendő ez világot itilni. Amen.

Atkozlak titekkeit tisztatalan lelkek, es ezē elreitet kinczē őrizői az menyért, földért, es az nagy tengerért, es mindē benne valokért, mellyek ő benne vannā, es erejekért az nap, es holdért, es az egeknē csillagiért, az ő szépségiért, es erejekért, mindē élő fakért es kövekért, es az nagy talentomokért, es mindē czuso maso alatokért, mellyeket Istē teremteni méltoztatot az ő aldot diczőséges sz. nevének dicziretire, hogy ti ezen kincznē őrizői tovab ezen kinczen soha semmi hatalmatok ne légyen, se vele ne birhassatok, hanē mentest tőle el allyatok, tavozzatok, de helyéből megh ne indiczatok, sem elő, sē hatra, se balra, se iobra, se alab, se felyeb, se méliségesbē nalunknal, de mi nekünk hatalmunkbā egoslē, es szabadossā mindē czalatkozás vagy fortély nélkül el hadgyatok, kezünkbe adgyatok, mellyet en tinektek paranczolok. Az attya Istē + nevíbē + az fiu Istennē nevébē + az szent Lilek Istennē nevében. Amen.

Iterum Lege Conjuraciones Latinas Infra.

(Itt szintén három lapnyi hézag után, egy lapot elfoglalva, áll a következő ábra, melyet én kisebb alakban teszek ide):

SATOR.
AREPO.
TENET.
OPERA.
ROTAS.

Ezen felül meg irt cirkalmot mindē féle kinczekről, mellyet fel akarz venni, a mint latod ezent irva az szerint kell czirkalmaznod, úgy hogy az kincz az kerestnē közepibe essék, olly czirkalmot czinallj, hogy valamenin az kinczet asni, keresni fogják bele fér-

kezhessenek, ha tizē vagy tōbben volnanā is, az czirkalomhoz nyolcz par parast késeket végy, de azt kalmartol annin vegye az mint elszō szoval tartya, az utan azon keresteket ezen kerékben kel tartani, az kalmartol mentés el meni, ezen késekkel eképen ély. Csőtörtökön az nap le nē szal, es fel nē jön, öncz negy golyobist tisztá fekete onbol, es azt laposiczad megh mindenikét mint egy tablaczka formara, azon tablaczkakra raiczold le azon kesek közül mindenikére külön-külön kesel ezē kerek felet valo verseket, es azon késel mindenik tablaczkak az keresztnē vegin valo tabla formabā egy-egy vermezket azon ón tablaczkat ted azō vermezkebe fel fordítvā az irással az vermezkebe, az késeket pedig minden vermezkebe üsd le az földbe, melly kések mind vegigh ot legyenek migh kivantatik.

Következik az megh nezes, melly napokbā kel ezē dolgoknak veghbe menni s megh lenni.

Christus Vrunk születése napja utā die 12: szent Egyed napia utā 12.

Viragh vasarnap utā 12: szent Ferencz napia utā 17.

Szent haromsagh napia utā 16: szent Kelemen napia utā 24.

Szűz Maria latogatasa napia utā 30: szent Miklós napia utā 14.

Nemellyek mondgyak hogy ezē napokbā legh alkalmatosabb ezē dolgot véghbe vinni, de en hiszem, hogy minden sz. nap elöt valo penteken, kivalképpē ha Christus Vrunk születése napia pentekén talal eszni, akkor egész esztendeigh mulathat ember azō munkā.

Bőtben elszō penteken,

Dominica laetare hetin valo penteken,

Nagy penteken szent haromsagh utā, ez elötte való pentekē,

Assumptionis Beatae Virginis Mariae penteken,

Mind szent napia elöt valo penteken,

Vtolsor mindē honak elszō ui pentekē ashatni.

Az ki pedig asni, vagy keresni akarja az kinczet, illik hogy fölöstököm elöt, vagy nap kelete elöt kezgyen az dologhoz. Nagy Penteken mind egész nap ashatni egész esztigh. Az utā ha az kinczet kezedhez vened, es azō kinczet ismet el akarnad magad mas helyüve be asni, azt tudni kel, hogy az olly kinczhez azutā ember nem juthat: mert azt az földi emberek biriak osztā mellyet Pigmeusoknā hínnak, azoktol azutā soha az földből fel nē vehetni, mert

sokszor történik ha megh engedik js fel talalni es fel venni, de ők azt vagy földbe vagy kovacz senne változtattyak, az olly annak keves hasznat vehetni próbálni kel tűz által: ha fontos jo, ha könnyűt semmire kellő. Mindē embereknē azért az felül megh irt ieleket jól megh kel tudni, valaki kinczet akar keresni, mivel azō pigmeusok gyakorta afféle kincz mellet szoktak lenni, sokszor az emberek elöt el szoktak venni, es az nezesbē hirtelē ki viszik, mivel nekik vā ereje az Istentől arra, ha el vehetik az emberek elöt, es kezéből, — tehát megh változtattyak, mas féle eszközre vagy holt szenne vagy vasra, czonta, vagy más darabokka, de kel tudnod azokkal miképpē élly. Kezedbe véven ha fontos lészen tehát jo az masa benne, ha pedigh könnyü semmire valo, az Pigmeusok változtattak el, mellyet tűz által próbálhacsz megh. Valahol pedigh afféle mamona mutatodik kisirtve az embert ot azon pigmeusok vadnak az kincz mellet ő fortélyok ő probaiok, az ő dolgokkal mivel ők oltalmazak az ollyan kinczet, sőt gyakorta az embert megh jaczotattyak es trefallyak.

Vtolsor az vessőczkékét mutatvā, es olvasvā az reszeket nē mindēkor kel hinned az vessőnek is, mert sokszor csak egy filljert is mutatni szokot, kit régen elvesztettek. Az kik az tükörbe néznek tudnia kel, hogy azokat is tentallják, neha magok abrazattyabā, neha masokkal öszve gyūluē moddal, es hamis tébolygasokkal tentallják de nē kel félni, es megh rettenni, által lathatni melly jo, es melly légyen gonosz.

Hogy azert tudgyuk miczoda moddal, es mikor kelletik az asashoz fogni. Mikor az calendariū Jegyeibē Rak, Bika, kettősök mutatodnak az hold tölten, es fott nē kel sok féle babonassal élni, hanē Istēbe jo reménsséggel bizni imatkozni igaz hittel, egysző értelemmel kel lenni egy szivel lélekkel, egymas közt szép vigassagos alapattal, jo gondolatokkal, gonost nē kel emlegetni, egymast Istenessen kel inteni, történik sokszor talalkoz valami rettenēs, es félelē lenni, es mutatodni, de attol nē kel félni, mert nē artalmassok az testnek ellene csak mint egy mamona vagy kisirtő mutatodik, de az semmi utō, modō nē arthat.

Hogy ha osztā az kinczhez alananak, es az kinczet el vennek, előssör, es masodczor is annak békét kel hadnod, mert az ollyan el reitet kincz tőlök czelekettetik megh hogy hoza nē juthat az az, az pigmeusoktól, vagy az Istē nē engette fel venni neked. Hogy ha

szinten fel engedi vetetni magát az kincz, azon pigmeusoktól kit Djakol silpheseknek hinnak alias pigmej mégis ők változtattyak, vagy senne, vagy földde, vagy maskepē ha azért az igy találkoznék lenni, az ember ne essek ketczéghe, hanē ahoz tarcza magát, a mit az sz. iras mond hogy az Istē itilni fogia, es elváltoztattya az vilagot az tűz által, es az mint az soltarbā vā irva, hogy az arani, es ezüst az tűz által probaltatik megh. Azért mentes vettesek az tűzbe, es az tűz által probaltassék megh ha lészen-e jo, dé ha fontos jonak kel lenni.

Tovabba hogy ha nē messere, es hertelē nē mélyē asvā ra talal az kinczre, az olyan kinczet semmi uton modon el nē változtathattyak azō pigmeusok, vagy (siphesek) de mi képpē el reitetet, es be tētetet, az szerint felis talaltatik.

Mégis mennel nagyob zörges, csattogas mutatódik, annal nagyob kincz vā ottā, melly dologért eleitől fogvā sok hazak es varak szoktak pustā hagyatadni gondolvā hogy az gonossok avatkoztak volna hoza a ki lehetelē dologh, mert az gonos nē bir olyan helyekkel.

Ezis tudnivalo dologh mennel félelmesbnek, es irtozassal valonak latatik lenni az asashoz az ollyā kincz mélyebbē vā az földbe.

Tudgyad aztis, es elmedbe tarczad hogy mikor az kinczet asod, es gyermekférfi vagy leanzo az tükörbe nézvē, es fogia mondani ezt latō, es sokat latok, valami appro embereket kinczet, penzt, mas helyre hordgyak vagy vonnyak az asas elōt, az olly kincznek békét hagy, mert ahoz nē juthatni.

Praktika az mogyoro vesző meczéséről, miképpen kel meczeni.

Vasarnap mikor talalkozik hogy az uisagh nap kelete elōt teczeni fel, meni ki akkor az te hazadból, es keres két mogyoro vessőt, es mikor feltalalod, mordgyad ezt az attya Istennē nevébē kereslek tégedet, az fiu Istennē nevébē megh talaltalak tegedet. Az szent lilek Istennē nevébē meczeni foglak tégedet, hogy te ennekem mindē igazat jelencz megh, mellyet en tőled érteni, es tudni akarok, es mongy harō izbe pater nostert, Credot eczer, Ave Mariat harōszor, az utā azō aldas szerint annak nevebe mesd le egy

együttal, az az eczerre az vessőt (mind kettőt) külön-külön, mindenikére harō-harō kerestet mes.

Az utā azt mondgyad ez alazatos szibūl valo imatezagot tōredelmes szível.

Mindēhato Ur Istē te szemeid elōt vadnā mindē lehetō dolgok es az vilagossaghra ki adattak miképpē menibe azonkeppē it az földōnis, ki az emberi nemzetezēghnē † erōt es segitczēget vigasztalast mutattal, es az te egyetlē egý szūlōt fiadat az Jesus Christust az ki Davidnak magvabol szarmazék te ald megh † es vilagosiczd megh ezt az vessōczkét es légy segitczéggel neki, erōt es hatalmat agy, es megh mutatod az olly helyeket, mellyekbe el reitettek, es el tagatattak az kinczek, mellyeket en szivessē azok közūl megh nyerni kivannék, s akarok tegedet egyedūl, hogy ha lenne azon ezüst vagy oly proba, draga kōvek, es azokhoz haszonlo metallumok, hogy ennekē azokat megh jelentene, es megh mutatna minden megh czalas nélkül, bantodas, és czalardsagh nekūl, es mas artalmas dolgok által az sz. keresnek hatalma es ereje által, az mi Jesus Christus Vrunk által az ki en eretē, es minden bűnōsökért az sz. kerestfan megh holt.

Akkor atkozd megh azō vessőt, es mond.

En meghatkozlak tikteket vessōk azō Christusūknā vesseje által, a ki kedves, es kellemetes az te sz. koronad elōt. En megh atkozlak tikteket vessōk az Aronnak vesseje által, mellyel ő megh atkozot sok szamu nepek elōt valo vizet megh aldva ugy osztan azon mezōből ki buzgot, es öntōdöt viz patakokkal folyvā. Atkozlak tikteket vessōk az Moýzesnē vesseje által mellyel ő kétszer megh czapvā az véres tenger vizét, es által utat nita, mellyel által kötōzkōdék az Izrael népe, mikor kivive ōköt Egyptō földéből. Atkozlak tikteket vessōk mas szent vessōk közöt hogy légyen hatalmatok, ahol arani, ezüst, penz vagy Ruda banya, es masféle titkos, es reitet kinczek vadnā, es ahol draga kōvek vadnā, hogy ōk ennekē igazā megh jelentenék mindē meghczalas, es czalardsagh nélkül, ezt tinektek paranczolom az sz. kerest fa által † es az sz. vessō azaz scepter által, es minden szenteknē el reitet vesseje által, melyekkel az mi Vrunk Jesus Christus megh ostoroztatot, es tinektek vessōk paranczolom azon sz. vessōk által, melyekkel az sz. lilek le szolot mikor szūz Mariat megh latogata, es megh aldotta, üdvōzlōtte.

Valamint hogy igassagos dologh, azōképpē ti js ennekē megh ielenczetek igazā mindē el reitet, es nē tudhato dolgokat es el reitetet jo kinczetek, mellyek az földnek gyomrabā vadnā. Ezeket tinektek paranczolom vessők, az attya + Istennē nevebe + Fiu Istennē, es + szent lilek Istennē nevebē. Amen.

Mikor osztā akarz valami kinczet keresni, vagy banyat, draga köveket, vagy el reitet mas féle draga metallumokat jokat, akkor tarcz ezē vessőköt mind az két kezedben, ahol az kincz vā be asva, ot aligh tarthatod megh, mert ő nékiek hatalmok erejek léssen azō a helyen.

Item.

Mesterségc az kincz keresesnē a ki akar keresni.

Ha azért akarz olly gyertyat czinalni, mellyel az el reitet kinczet keresdhesd fel, végy pamutot, gyapiat, es czinally kanotot abbol, az utā vegy kin essöt o hial őszve miscualuā kend megh azō kanotot, az utā végy varga surkot igē tisztat, kinkövet es par ray viassat, hogy ha ezē előszamlalt dolgok megh vadnak ad kezebe azt egy szűz leanak pentek napō mikor harangoznak az alat czinallya megh, az utā ha azt megh czinallyā, jrd ezt rea fenszoval azō gyertyara illy szokkal + Az attyanā nevebē + az fiu Istennē nevebē Elion + Eloē az sz. lilek Istennē nevebē Elohic + az utā vid azon gyertyat elsőbē az templōba, had egy miset enckellyē raita az pap az utā olvassa a sz. Janos Evangeliumat kezdetbe vala. stb.

Mikor osztā oda talalz júni ahol az el reitet kincz vagyō, tehat azō helyē el aluszik ot keresd az kinczet, s megh talalod, ezt igazā, es valóságossā el hiheted.

Maskeppē igy ahoz haszonlo :

Végy gyapiat kenessöt, vercs szelimet, varga szurkot kenkövet, par rayviassat, Temient, myrrhat vagy füstölöt abbol czinally gyertyat azzal keresd az kinczet.

Psalmus 8.

Domine Deus nter quā admirabile ē nomē tuū jn universa terra, quoniā elevata ē magnificentia tua super coelos, ex ore in-

fantū, et lactentiū, perfecisti laudem propter inimicos tuos ut destruas inimicū, et ultorē. Quoniā videbo coelos tuos opera digitorum tuorum lunā, et stellas, quae tu fundasti. Quid ē hō quod memor es eius, aut filius hōis quoniā visitas eū. Minuisti eū paulo minus ab Angelis Gloria et honore coronasti eū. Et instituisti eū super opera manuū tuarum. Oīā subjecisti sub pedibus eius. Oves et boves universas, in super et pecora campi, volucres coeli, et pisces marjs, q perambulant semitas marjs Domine Dominus nter quā admirabile est nomen tuū in universa terra. Gloria patri, et filio. etc.

Psalmus 21.

Vrā az te erősségedben örül az kirally, es az te szabadításodba, melly igen örvendez. Az ő szivénē kivansagát megh attad neki, es az ő ajakinā kérésit nē tagattad megh tőle.

Mert elől vitted őtet az te javaidnā aldasaival, es tettel az ő fejbe tiszta arani koronát.

Eletet kert te tőled, es attal neki napoknā hosszóságát mind örökkön örökke.

Nagy az ő diczekedése az te megh tartasodbā fenyesseget, es ekesseget vittel ő rea.

Mert vetetted rea mindē fele bővseg es aldasodat mind örökke megh vidamitodtad őket az te szinednē örömével.

Mivel az kirally bizik az Urba, es az magosságosnā jo kedvébē megh nē hanyatlik.

Megh talallya az te kezed mindē te ellensegeidet, es az te jobbcd megh talallya az te gyülölőidet.

Ollyannā tészed őket mind a tűznek kemenzejet es megh emezti őket a tűz.

Az ő magzattyokat az földről el vested, es ő magvokat az embereknē fiáj közül.

Mert te ellened gonost végezték, es czalardsagot gondoltak, mellyet véghez nē vihetnek.

Mert te őket czelul vetted, es megh vonzod az te iadot ő ellenek.

Magaztaltással fel Vr az te erősségedbē, eneklyük es dzejir-iük az te hatalmadat. Diczősség. etc.

Psalmus 22.

En Istenē, en Istenē miért hattal el engemet, miért tavoztal el az en megh tartasótól, es az en ajakimnā bezédetől.

En Istenē kialtok mindē nap esztigh, de nē halgacz megh engē, ejel is ninczen nekem vesteglésem. Te pedigh szent vagy, ki lakozol az Izraelnek diczireti közöt.

Az mi atyaink te benned biztak, biztak es megh szabadítottad ökö, te hozdad kialtottak, es megh szabadultak: te benned biztak, es megh nē gyalazottak. En pedigh féregh vagyok es nē ferfiu, embernek sidalma, es nepnek utalatossága.

Mindenē kik engemet latnā megh czufolnak engemet, ferre vonzak ajakokat, es Haitogattyak az ő feiket mondva. Bizot az Vrbā szabadicza megh ötöt, mert ő neki jo akaroja. Mert te vontal ki engemet az en Anyamnā mehéből, es biztattal engemet az en Anyamnā emlőjetől fogva. Te oltamad alá vetettē az en Anyānak méhetől fogvast, az en Anyamnak méhetől fogva te voltal ennekē Istenē. Ne tavozzal messe en tölem, mert az nyomorusagh közel uagyō, midōn nincz segitezgh, környül vettenek engemet sok bikak, es az Basannak erős bikai megh környékeztek engemet. Fel tatottak en ellenē az ő saikat, mind az ragadozo, es orditozo oroslyan.

Mind az viz ugyā ki öntettē, es mindē en czontaim el oszlatanak, az en szivem mind a viasz, el oldatot az en belsző tagaim közöt. Megh szaradot mind az czerép az en eröm, az en nyelvem is az en inyeimhez ragadot, es az halalnak porabā vetettel engemet. Mert környül vettenek engemet az ebek, es az gonbssagnak serege megh környékezet engemet, altal lyukasztottak kezeimet es labaimat.

Megh szamlalhatō mindē az en czontaimot, ök pedigh en reā néznek es tekintenek vala. Az en ruhamot nagyoknā el osztottak, es az en köntösömre sorsot vetettenek. De te Ur ne légy messe tölem, en erősségem, az en segitezégemre sics. Mencz megh az en lelket az fogyvertől, es az en egyetlē egyemet az ebek kezéből. Szabadicz megh engemet az Oroslnak saiaból, es az Unicormis szarvai ellē halgas megh engemet. Hirdetē az te nevedet az en atyāfianā, a gyülekezetnē közepette diczirlek tégedet kik félitek

az Vrat diczirietek ötet. Jakobnā mindē nemzeti diczerjetek ötet, es félyétek ötet Jzraelnek egés magva. Mert meg nē utalta, es el nē vétette a szegényeknē nyomorusagát, es el nē reitette az ő orczaikat ő tőle, de midőn kialtot ő hozza megh halgatta ötet. Te felőled lészen az en-dicziretē, a nagy gyülekezethē az en fogadasomat megh tellyesitē azok előt, kik félik ötet. Esznek a nyomorultak, es megh elégesnek, diczirik az Urat, kik keresik ötet, es él az ti szivetek mind ötökke. Megh emlekeznek, es megh térnek az Vrhoz, az földnek mindē hatari, es imatkoznak te előtted az poganyoknā mindē nemzeti. Mert az Vre az birodalom, es Vralkodik az poganyokon. Esznek es imadgyak ötet az földnek mindē kövéri térdet hajtana ő elötte mindenē kik az porba fekusnek, es a ki az ő lel . . . . . elevenen megh nē tarthattya. Az ő magva nekie szolgalý es az Vre lészen mind örökke. El júnek, es hirdetik az ő igassagát az ő utannok valo népnek hogy ezt cselekette. Diczó ségh. etc.

Psalmus 23.

Az Ur az en pastorō, azért megh nē fogyatkozó. Gyönnyörtőséges, es füves helyeken legeltetet engemet, es lassu víznek meléje vizē engemet. Az en lelkemet megh vidamittya es viszen engemet az igazsagnā öszvénýen az ő nevéért. Még ha az halalnā arnyékanā völgyiben jarok is, nē felek a gonostol, mert te én velē vagy, a te vessőd es botod vigasztalnak engemet. Asztalt késites ennekem azok ellē, kik ennekē ellensegim, sőt még bizonyal a te jo voltod, es irgalmassagod követnek engemet életnek mindē idejebē, es lakozom az Vrnā hazabā hozzu ideiglē. Diczőséggh légyē. etc.

Psalmus 24.

Az Vre az föld, es az ő tellyessége, az földnē kereksége es annā lakossi, mert ő az tengert fundalta, kiczoda mégýē fel az Vrnā hegýére, es kiczoda ál megh az ő szentcégénē helyén. Az artatlā kezű, es az tiszta szivű, es a ki fel nē emelte lelkét az hivalkodásra, se czalardsaggal megh nē eszküt. Ez vészen aldast az Vrtol, es igassagot az ő üdvözítésének Istētől, es az Istē keresőkne nemzet-

czege kik keresik az te szinedet oh Jacob Selah, ti kapuk emeljétek fel az ti fejeteket, es emelkedgyetek fel örökke valo aitok, hogý mennýe be az diczóséghe kirallya, kiczoda cz a diczóséghe nek kirallya, az seregeknē Vra ő az diczóséghe kirallya. Diczóséghe. etc.

P s a l m u s 25.

Aleph. Te hozad emelē fel Vr az en lelkemet.

Beth. En Istenē te benned bizom hogy megh nē gyalasztasz es ne örüllyenek az en ellensegim en raitā.

Gimel. Sőt mindenek kik tegedet varnā megh nē segýenültek segýenüllyenek megh, az kik gonossul czelekesnē ok nelkül.

Daleth. Az te utaidat Vr mutasd megh enekē, es az te őszvénidre tanicz megh engemet.

He. Vau. Viselly engemet az te igassagodbā, es tanicz engemet, mert te vagy ennekem szabadito Istenē, tegedet varlak egesz napon.

Zain. Emlkezel meg Ur az te irgalmassagodról, es jo voltodrol, mellyek kezdettől fogva vadnā.

Heth. Az en ifjusagomnā büneiről, es az en vetkeimről megh ne emlekezél az te irgalmassagod szerent emlekezél megh rolam a te jo voltodért Ur.

Teth. Jo es igaz az Ur annak okaert tanittyta a bünösöket az utban.

Jod. Igazittyta a nyomorultakat az itiletbē, es tanittyta az alazatossakat az ő uttjara.

Kaph. Mindē utai az Vrnak jrgalmassagh, es igassagh, kik az ő frigýét, es bizonsagit megh őrzik.

Lamed. Az te nevedért Ur legy kegyelmes az en büneimnē mert sokak.

Mem. Kiczoda az ember ki féli az urat azt tanittyta az utra a mellyet valasson.

Nun. Annak lelke megh marad az iobon, es az ő magva örökségül birja az földet.

Ain. Az en szemcim mindenha az Urra neznek, mert ő veszi ki az törből az en labaimat.

Pe. Tekincz reā, es könyörülj rajtā, mert en egyes es szegeni vagyók.

Zadē. Az en szivemnē haborusagi igē megh sokasultak, az en nyomorusagimból szabadicz megh engemet.

Koph. Lasd megh az en nyomorusagomat, es gyötrelmimet, es boczasd meg mindē bűneimet.

Resch. Tekenczd megh az en ellensegimet mert igen megh sokasodtā, es méltatlā gyűlölséggel gyűlöltenek engemet.

S . . . Órizd megh az en lelkemet, es szabadicz megh engemet, hogy megh ne szegyenullyek, mert en te benned biztam,

Tav. Az tökéletességh es az igassagh megh őriznek engemet, mert tégedet varlak.

Pe. Szabadicz megh Istenē az Izraelt mindē ő nyomorusagiból. Diczőségh Légyē.

Psalmus 69.

Tarcz megh engemet Ur Istē mert el értenek az vizek mind az en lelkemigh. Be esem a mélységh sarabā, holot fel nē alhatok, mélységes vizekre jutottam, es az viznek habia el fogot engemet. El farattā az kiáltasbā megh szaradot az en torkom el fogyatkoztak az en szavaim varva Istenemet. Mert többen vadnak az en fejmnē haisalainal, az kik engemet ok nélkül gyűlölnek, erőssek az kik engemet szorongatnak, kik nekem ellenségim ok nekül, a mit en el nē ragadoztam megh kel fizetnē Istē te tudod balgatagsagomat es az en bűneim ninczenē el reitve előtted. Ō szegyenüllyenek megh en erettem a kik tegedet varnak, Ur seregeknek Ura, ne pírulljánā megh en miattā, a kik tégedet keresnek Izraelnek Istene. Mert te eretted terheltettem gyalazattal az gyalazat befedezte az en arczomat. Az en attyamfiai előt idegenē löttē, es az en Anyā fiai előt jövevénye. Mert az te hazadhoz valo buzgo szeretet megh emezt engemet, es azoknā gyalazattyok kik téged gyalaznak reā esztenē. Mikor sirva gyötröm bőitöléssel az en lelkemet, az is gyalazatra fordul ennekem. Mikor az en ruham heljébe zakba ötözöm, ő nekiek akkor pelda beszéd vagyók. A kik kapubā ülnek en rolam szolnak, es bornā lakadalmabā en rolam eneklenek. Es annak okert te neked így könyörgök Ur. Az te jo voltod megh . . . . ideje vagyön, Istē az te irgalmassagodnā sokasagabā halgas megh en-

gemet, az te szabaditasod felől való igiretednē igassagabā szabadicz megh engemet az sarbol, hogy el ne borullyak, szabadullyak megh az en ellenségimtől, es az viznek örvényétől. Hogy el ne boriczon engem az viznek habia, es el ne nyellyē engemet az örveny, es az veremnē szaiā ne dugattassék be en reā. Halgas megh Urā engēēt, mert jo az te kegyelmességed, irgalmassagodnak sokasaga szerent tekencz en ream. Es ne reiczed el az te orczadat az te szolgad előtt, mert nagy szorongatasom vagyō nekē, sies halgas megh engemet, légy mellette az en lelkemnē, es szabadiczd megh azt, az en ellenségémért szabadjcz megh engemet. Te tudod az en gyalazatomat, az en szegyen vallasomat, es szidalmamat, te előtted vadnā mindē en ellenségim. A gyalazat szagattya az en szivemet, annira hogy megh nyomotattam, es midōn varnā hogy en velē edgyüt valaki bankodgyék, de senki nē vala, es keresek vigasztalokat, de senkit nē talalék, sőt inkab az eledel helyēbe nekē mérget adnak vala, es szomiusagomba nekē eczetet adnak vala jnnō. Legyē az ő asztalok ő előttök tör gyalant, es az ő szerencezejek halo gyalant, szetetüllyenek megh az ő szemek hogy ne lassanā, es az ő derekokat tegyed erőtlenne. Önczd ki az te haragodat ő reajok, es az te haragodnā busulasa vegye ökök környül. Legyē az ő palotajok pusta, es az ő hajlékjokba ne legyē lakos. Mert az kit te megh vertél, azt haborgattyak, es az te tőled megh sebesitetenē nyavalyaiokról beszélgetnē. Egy hamissagokat mas hamissagokkal büntesd megh, es az te igassagodra ne jussanā. Töröltessenē ki az élőknek könivéből es az igassagh köze ne jrattassanā. En szegēni szükölködő, es nyomorult vagyok, de az te szabaditasod engem Istenē fel magaztal. Diczirē az Urnā nevét énekekkel, es ötet dicziretekkel fel magaztalō, es kedvesebb leszen ez az Ur előtt az ökörnél, es az tulyoknal, mellynek szarvai, es kormej vadnā. Lattyak ezt az nyomorultak, es örvendeznek, a kik keresitek az Istent, él az ti szivetek. Mert megh halgattya az szegényeket az Ur, es az ő szolgait nē hagyja el. Dicziriek ötet az egek, es a föld, az tengerek, es az kik azokbā vadnak. Mert az Istē megh tartya az szönt, megh épiti az sidóknā varosit, es ot lakoznā, es örökségül biriak azt. Az ő szolgálaioknā mindē maradéki örökségül biriak azt, es az kik szeretik az ő nevét, lagnā abba Diczőség legyen az attyanā, funā, es szent lilek Istennē nevébē, miképē kezdetbē diczőség vala, most, es mind örökkön örökke. Amē.

Kincz mutato vessőkről való tanítás.

Azoknā keresése megh czinalasa es véle való elélése így vagyō.

Indully el Istennē hirével az hol mogyoro fagnā bő termese vagyon, es keres két egyenlő ez idej vessőt, kik egy mas mellett egy gyükérből nőtek fel, es kitanulvā jegyezd megh az helit, az bokrot hogy megh talallyad, mikor azert a jo Istē elő hoza karaczō napiat viratta előtt kelly fel mosgyal megh imatkozal az Ur Istennē, az utā meni érette, es ha szintē elől nē jöt volna, karaczō napiara js, egy vasarnapō js megh lehet, melly hold uisagh utā első vasarnap nap tamatta előtt megh mosdvā, imatkozvā az Ur Istennē, meni oda a hol az előtt megh kerested az vessőket, es oda jutvā fordully nap kelet fele, es fogd megh az vessőköt, es egy meczessel mesd le egy ui késsel mind az kettőt megh fogva, azert mikor le akarod meczeni kezedbe tartvā azt mondgyad: **Az attya Istennē + nevebē kerestelek megh tikteket ó vessők, Az fiu Istennē + nevebē talaltalak megh tikteket, Az sz. Lilek Istennē + nevebē meczelek le tikteket ó vessők, az vegre hogy mikor en tikteket az nagy Istenre, es az ő nagy hatalmassagara kénszeritelek, hogy tik mindgyarast készek legyetek az ő hatalmassaganak engedni, hogy valahol az földnek gyomraba, kő fal között, es egyéb helyekbē js légyen el reitve kincz, pénz, es egyéb fele ezüst arani marha, azt ti ennekem igazan megh mutassatok, hogy azt en az Urnak segitezége, es aldasa velē légyē onnet ki vehessē, es az nagy Istennē diczőségére véle élhessek, es az szükölködőkknē joval belőle lehessek. Amē. Mi attyank etc. hiszek egy Istenbe: Mind ezek utā hogy haza fele indulz az vessőkkel, így imatkozal Örök Attya mindē hato Ur Istē mi Urunk Jesus Christusunknā sz. Attya kérek en bünös szolgad hogy mikeppē Aronnak es Moyzesnē engedted vala, így enged megh ennekem js hogy mikoron en ököt az te hatalmassagodra kénszeritē legyenek kések engedni az te hatalmassagodnā, hogy valahol kő falba, földbe, es akar mi egyéb helyen js legyenek elreitve, kincz, penz Arani es egyeb féle marha, ennekē az ő helyével együt megh mutassak, hogy en azt onnet ki vevē sz. felségednē diczőségére, fele baratimnā elő menetelire, az szegen szükölködő Arvaknā raboknā taplalasara, lelkennē pedigh**

élhessek üdvösségre vele. Amē. Mi attyank etc. hiszek egy Istenbe. etc.

Az vessők egy aranyuk legyenek, es mind az nilnē az kibe az idegh iar ird az végire ezeket + Chon + Arra + Harra + az masikara ez + Adorgh + Ele + Elion + az vessőnek formaja + Elion + Arra + Harra + Adarogh + Eloi + Eli + Elion +.

Tj vessők en tikteket az hatalmas Istennē hatalmassagara kenseritelek, hogý ha az el töt kincz, penz es egýeb féle draga marha vagyon it valahol földbe, kő falba, avagy egýeb helyeken js, hogy ti azt ennekē mindē veszedelem nélkül megh mutassatok, hogy en azt innet teremő Istenē aldasabol, es segitczégéből onnet ki vehessē, es ő sz. felsége nevenek djeziretire, fele baratimnā, es mindē szűkölködő Christus tagiainak taplalasara epületire, lelkemnē pedigh örök üdvösségére elhessek belőle. Amen. Mi attyank etc. Credo etc.

Az Istenre valo kenseritēsne masik formaja: Ti vessők en tikteket kenseritelek az hatalmas Istennē hatalmassagara, melylyel menyet es földet teremtette, hogy ha az el töt kincz, penz, es egýeb fele draga marha vagyon it az földbe, es masut el reitve ti azt ennekem megh mutassatok + Attyanā + Fiunak + es szent lilek Istennē + nevébē + Amen. Mi attyank etc. hiszek egy Istenbe etc.

Az kincz mutato vessők keresēsne czinalasanak mas modgya szent György, es Pünközd közt valo hétben ui hold utā való elsző Vasarnapon meni az szőlő hegyre nap tamadasa előt ket elő arastot egy szőlő töből nőt vessőköt mes le es czinald ugy mind az nilnak az ravaskaja az kibe az idegh iar, le meezvē az vessőköt, mikor haza felē indulz véle, mond el az elsző mondbā elődbe irot oratiot, es könyörgést örök atya mindēhato Ur Istē, az mi Urunk Jesus Christusnā. — Az Istennē nevére valo kēnsertesbe, az első, es harmadik modban megh irt conjuratiokkal élhez, sőt olajnak, tükörnek, körmeknek kenseriteseknē formaianā el mondasa utan, ezt is el kel mondani az vessőkre. Mikeppē az Istennē tiszta es szent igeje az menyei kinczre igazit, igý tik ő vessők minket mindē kételkedes nélkül igazgassatok az el töt kinczek valosagos el töt helyére Jegynek, es kincznek megh talalasara. + Attyanā + Fiunak + es az igaztalo szent lelek Istennē nevébē + Amen.

Az egyik virgā ez legyē irva + Eli + Eli az masikon ez
Αίχο; + *ō* ozo + *o* kuzttos.

De quibusdam miraculis vegyēd az ebnek fejet, es az nyul-
 nak epejet azt megh egetvē Törd öszve czinally gyertyat belőle,
 igy probald megh azért az gyertyat miképpē kellyen véle élni. Az
 akazto fan valo istrangot kire az embert akastottak, az első rainak
 viassat, es az ki mint következik az első imatezagot mond ra.

Es másik jmatezagot az első rainak viassából czinally
 gyertyat, de az vias feir légyē es az hol lészen az kincz az földbe az
 kit el reitettek ot el alusik az gyertya, ha pedigh mind el fogh éghni,
 nincz ot, de az másik imatezagot mond el mikor keresni akarod,
 es az harmadikat js mondgyad mindgyart utanna. Örök mindē hato
 attya Ur Istē mi Urunk Jesus Christusnā szent Attya kérlek en
 bünös szolgad, hogy mikeppē Aronnak, es Moizesnē engetted vala,
 igy enged megh ennekem js. Amen.

Januariusnā 3, 4, 6, 11, 12, 19.

Mar. 1, 16, 17, 18.

Majusnā 7, 14, 17.

Juli: 15, 18.

8-br. 9.

X-br. 7.

Feb. 10, 11, 19.

Apr. 1, 27, 18.

Juniusnā 15, 19.

7-br. 16, 18.

9-br. 17, 20.

E darab eredetie a debreczeni reform. colleginm könyvtárá-
 ban van, — Lugossynak nagy gonddal készült másolatával együtt,
 — mely utóbbi azonban, kézen forogván, közelebbi években égés
 által meghiányosodott. E kettőből másolva veszi itt a t. olvasó, —
 másolva az eredetihez betűkre, lényegesb és utánozhatóbb jegyekre
 nézve teljes hűséggel, — megtartva az összevonást és egynémely
 középkorias jelezést is, — alkalmazkodva az eredetinek arányához,
 sorai rendéhez stb.

A mű az említett érdemes és igen illetékes másoló jegyzete
 szerint 1680 előtti lehet. Erre mutat határozottan az írásmód is,
 mely a XVII. századból ismeretes, — mely félig németes, félig
 latinos jegyekkel, sőt régies összevonásokkal, kihagyásokkal él,
 olyakkal melyek említett idő táján sem minden írónál fordúlnak
 elő. — Gyakorlott, ügyes, gyors de elhamarkodott írás; többféle
 hibát ejt, melyeket e másolatban mindenütt, minden részben meg-

tartottam, — igyekezvén mindent az eredeti szerént teljes hűséggel adni, úgy a mint kell és szokás: hogy tanúltságot bizton vehessen belőle az a ki tárgyi ismeretet s az a ki nyelv-sajátságot keres benne.

Másolatom, melyben többszöri gondos átnézet után sem letem hibát, visszaadja a mássalhangzók felett, sőt szók közt is illetéktelenül, de az eredetiben, úgy látszik, szándékosan alkalmazott pontokat. Ezeket szedéskor mellőzhettük. Így ezekben: *iozanságba*. — *Uriel-Angyal* (összetartozó szók.) — *Angyala*. — Továbbá más utánoszhatott jegyeket: *mindennemű*. — *Ostituisti* e *h-constituisti*. — a végső *n*, *m* és *k* elhagyása jeleléseül alkalmazott visszarántást: *mindē nē* (minden, nem).

Az összehuzásokat annā = anyja — oia = omnia stb. A leirási következtetlenséget ilyekben: *ismert* is *ismert*, *első* — *első*, — *hoszaság*, — *kértheted* v. *keztheted* = *kérhdeted* v. *kezdhteted*, — *keresdhesd*, — *silphesek* és *siphesek* = *silphek*, — *Tetragrammanton*. — A végső *t* kettőztetésének tévesztését stb.

Néhol érthetlenség van az eredeti szöveg egyes szavában vagy mondatába. Így *ellezes keppen*, — *hom* — *kifölít* (kifolyt) — *mentes* (mentest), — *pár ray viasz*. Ez utóbbi kifejezésben lehet az a *pár*, mely ezekben fordul elő: *pár szén*, *pár lág*, *pár hogyma* (porrum? Párizp). — A mondatszerkesztés nehézkes sőt hibás, például a 408. l.

A mű, tartalmát tekintve, bizonynyal nem eredeti. Benne vegyülve látszanak keleti és nyugoti, keresztyén és nem-keresztyén babonázási fogalmak és fogások. Lehetséges, hogy egészben idegenből van átvéve. Utána nézmem segéd eszközök hiánya akadályoz. Figyelemre méltó mindenestre, hogy mívelt ember, ügyes kéz írása.

AZ EURÓPAI ŐSMIVELTSÉG KÉPE

főtekintettel Skandináviára és Oroszországra.

(Ruslands og det Skandinaviske Nordens Bebyggelse og aeldate Kulturforhold. Bidrag til sammenlignende forhistorisk Archaeologie af J. J. A. Worsaae. Kjöbenhavn, 1872. (Oroszországnak és az éjszaki Skandináviának népesedése s legrégeb miveltségi viszonya. Adalék az egybehasonlító történelem-előtti régiséghez. Worsaae J. J. A-tól. Kopenhága, 1872.)

A nyelvtudomány és a történelem-előtti régiségek tudománya eddigelé nem nagyon értik egymást, talán azért, mert általában tapasztaljuk, hogy a szomszédok közt szoktak lenni félreértések, sőt haragtartások is, mivel igen közlelről érintkeznek. De valamint a szomszédok, akarva nem akarva, legjobban segíthetik egymást: úgy a nyelvtudomány is azokba a korokba nyúlván fel, a melyekről frott történelem nincs, nem utasíthatja el magától a régiségek tanúságát; valamint viszontag ezek elutasítván a nyelvtudományt, a legbeszédesebb kalauztól fosztanak meg magokat. Külön-külön mozogván mindenik tudomány a nagyobb bizonyosságot magának igényli; s erre nézve a régiségi tudomány inkább tart az anthropológiával, mely hasonlóképen a nyelvtudomány nélkül határoz és osztályoz. Mert, úgymond az anthropologia, a természeti alakulások (jelesen a kaponyák alakjai) állandóbbak, bizonyosabbak; a nyelvek ellenben változók, sőt fajról fajra is költöznek. Néger gyermek angolok közt az angol nyelvet teheti anyanyelvévé; azonképen egész nemzet is más, idegen nyelvet fogadhat el, mi számos tudva lévő esetben valóban meg is történt. Az anthropológiának igaza van, ha a természeti alakulások szilárdabb állandóságára támaszkodik, — fejlődést, tehát változást, ő is enged meg: de alig ha any-

nyira igaza van a régiségek tudományának is, mert a miveltség, a mely az eszközökből látszik ki, hasonlóképen, sőt még könnyebben is, fajról fajra költözik, mihelyt közlekedés áll elő a különböző népek közt. A mint ma p. o. a magastetejű kalapról és a farkas ruháról, melyet frakknak nevezünk, a kalapos és frakkos embernek nemzetiségére nem lehet következtetni: úgy bizonyára semmi kornak az eszközei, szokásai stb. nem lehetnek egyedül biztos tanúságai a népek nemzetiségéről, ha csak valamely népnek tökéletes elszigeteltségét nem mutathatjuk ki. A mit a tapasztalás jelenben mutat, hogy a nyelvek állandóbbak mindennél, akár miveltségnél, akár divatnál: az bizonyosan a régi, sőt az úgynevezett történelem-előtti korok tapasztalása is mutatná, ha ismeretes volna előttünk. Az elszigeteltség, vagy legalább a kevesebb sűrű és könnyű közlekedés, bizonyosan nagyobb állandóságot teszen föl az eszközökben, szerszámokban is: de ugyan az szől még inkább a nyelvek állandósága mellett; hisz azok a legnagyobb közlekedés ellenére is fen tudnak maradni.

A történelem-előtti régiségek tudománya tehát valamint nem lehet el az anthropologia segítsége nélkül, úgy bizonyára azon világozás nélkül sem boldogúlhat, a melyet a nyelvtudomány nyújt, mihelyt a régi leleteket valamely népnek akar tulajdonítani. A nyelvtudomány legnagyobb készséggel fogad el minden felvilágosítást, eredjen az bár az anthropológiától vagy a történelem-előtti régiségektől.

Ezen régiségek tudományában a *Worsaae* név a lehangzatosabbak egyike; Oroszország és Skandinávia pedig azon országok, a melyek régiségei leginkább érdeklik a finn-ugor nyelvtudományt, mert csak általok reménylhetjük felvilágosíthatni a finn-ugor népek régi mivoltukat, mely még »az éji homályban késik.«

Moszkvában 1869. marczius—aprilisában tartaték az első orosz régészeti gyűlés, a melyen a meghívott *Worsaae* egy tekintetet közlött az orosz régiségekre, s azok viszonyára a többi európai, de különösen a Skandináv régiségekhez. Annak következtében a dán tudós sok oldalról vön sürgetős félszólítást, hogy a tárgyat bővebben fejtsse ki, jeles felvilágosítást nyújtván evvel Oroszország régi mivelődési történeteire. A közóhajtásnak megfelelően adá ki *Worsaae* a czimben nevezett munkát, melyet bővebben akarok megismertetni, részint azért, mert a régészeti tudománynak

keletkeztét és feladatát igen helyesen adja elő, részint azért is, mert egyéb tartalma mindenképen megérdemli a figyelmet, a mely a nyomos tárggyal foglaltos.

Az utolsó idő, mint tudva van, — úgymond Worsaac — egy azelőtt nem is sejtett haladásnak vala tanúja a történelem-előtti régiség-tudományban. Miután századokon keresztül nagy szorgalommal kinyomozták volt a legrégebb írott mind történelmi mind mondai hagyományokat a végett, hogy visszafelé meg lehessen közelíteni a népek eredetét és elterjedését a földön: az lön utoljára bizonyossá, hogy azon az úton felvilágosítható ugyan az *első történelmi kor*, de nem ám az emberiségnek ezer meg ezer évet által-foglaló *rengeteg időkor*, a mely az írott történelem előtt folyt le. Hisz még a déli és keleti országokban, a hol, mint Egyiptomban, négy ezer évvel Kr. előtt kezdődik a történelem, még ott sem lehet hozzávetve is tudni, mi nagy népmozgalmak és miveltségi változások estek meg addig, míg az írás és historia keletkezhettek. Az egybehasonlító nyelvtudomány, mely a nyelvek fejlődésének és egymásközi viszonyainak felderítésével annyi világosságot hozott már a népek rokonságára és költözésére, sem bír ama rég elmúlt időbe felhatni, a mikor a szűz föld először kezdé dicsőségét az emberiség csudálkozó szeme előtt kitérni, mert semmi nyelvemlék nem jelenti a számtalan néptörzsököt, a melyek nyilván a betű- vagy képirás feltünte előtt következtek egymásután.

S ha ez így van Ázsiában, Egyiptomban és déli Európában, tehát ott, a hol a történelem napja legkorábban kezdett sütni: mennyivel kevésbbé lehet a nyugati és éjszaki Európában a sokkal későbbi írott történelmi hagyomány elegendő arra, hogy felderítse az ottani népek elötünését és terjedését. Francia- és Angolországban a történelem alig ér visszafelé két ezer évig; éjszaki Németországban, Skandináviában és Oroszországban a biztos történelem szinte csak ezer éves. De éjszakon is, úgy mint délen, a történelem kezdetével annyi elterülő népség és oly előrehaladt miveltség mutatkozik, hogy már ebből következtethetni, hogy ott is nagy történelem-előtti időszak folyt le.

Éjszaki Európában tehát, a hol a kényszer, más úton keresni világosságot, annál erősebb vala, természetes helye lön a történelem-előtti régészet bölcsőjének. A mit a Középtenger országai a görög-római régiségekre nézve tettek, azt, habár kisebb mértékben is, a

Kategat és a Balt-tenger vidékei a történelem-előtti régiségekre nézve tették. A számtalan sírok, kőhalmok, rún-kövek és más emlékek egyszerre tárgyává lőnek a leggondosabb nyomozásoknak; tudományosan rendezett gyűjteményei támadának azon emlékeknek, a melyeket addig a görög-római régiségek mellett, mint barbar dolgokat, alig méltattak volt figyelemre. A természet-vizsgálat hozzácsatlódott a régiség-vizsgálathoz, s így ez nemsokára képessé vált, körvonalozni a léptenkinti fejlődést, a melyen az éjszaki népek a történelem-előtti időben általértek.

Lassankint más országokban is ébred a figyelem hasonló régiségek után, a hol azelőtt nagy költségekkel gyűjtöttek volt idegen földeken is a görög-római maradványokat, mellőzván otthon a történelem-előtti, vagy az első történeti korba eső emlékek gyűjtését. Nem várt felfedezések mutaták, hogy a nyugati és déli Európának első lakosai ugyan azokon a fejlődési korokon, t. i. a kő-, bronz- és vas-korokon haladtak által, a melyeken az éjszának előbbi lakosai, sőt hogy nyugaton és délen egészen más ég alatt, akkor is laktak már emberek, mikor ott rén szarvasok, vagy még előbb is, mikor ott barlangi medvék, mammutok, orrszarvuak s más nagy emlős állatok éltek vala, a melyek immár a mi világrészünkről eltűntek.

Azonközben hozzájárulának az ethnographiai nyomozások is, a melyekből kitetszik, hogy a kezdetleges vagy első emberiség az egész földkerekségén mindenütt pályafutását egy kő-korral kezdte meg, a melyben maig is találjuk, ha különböző hatások ki nem segítették abból. Ennek az vala a következése, hogy a történelem-előtti régiségek tudománya nem szorítkozhaték többé csak egy földrészre, hanem hogy kénytelenült, mint a nyelvtudomány, összehasonlító módszert fogadni el, s népközi jellemet venni magára. Feladata a szerint önállóbb ugyan, mint a történeti archaeologiaé, mely az írott emlékekből valamely népnek történelmi állapotját világosítja meg; de másfelől az is bizonyos, hogy lehetetlen szoros határt vonni a történelem-előtti és történeti régészet között, vagy általában a történelem és a régiségek tudománya között, hanem hogy mindnyájan együtt az emberiség előtünését és fokozati fejlődését tárgyalják.

A párisi nagy kiállításon 1867-ben, a melyre Európának úgyszólva minden országa régészeti tárgyakat is küldött volt, a törté-

nelem előtti archaeologia először mint nemzetközi ügy mutatkozik. A legerősebb kételkedő sem tagadhatá többé, hogy Olasz és Görög országokban, sőt egyebütt is, vannak történelem-előtti régiségek. Ennélfogva jónak láták nemzetközi gyűléseket más-más országokban rendezni, hogy így jobban lehessen a különböző helyeken találtató régiségeket megvizsgálni, s egybehasonlítani. A következő 1868-ki évben tehát Angliában Norwich-ben, 1869-ben Kopenhágában, 1871-ben (a háború miatt elmaradt az 1870-ki találkozás) Bolognában, 1872-ben Brüsszelben valának ilyen gyűlések, (s 1874-ben Stockholmban lesz).

A történelem-előtti archaeologia ez által mindenütt buzgó nyomozókat és régiségi gyűjteményeket szólíta elő: de e nagy mozgalom közepett folyvást Oroszország felé néz vala a kérdő tekintet. A tudományban el van fogadva, hogy Európának minden népe Ázsiából költözött be, hogy tehát a beköltözőknek legalább igen nagy része Oroszországon keresztül juthatott a nyugati tartományokba. Minden fő kérdésnél, ha vajjon Európának első lakosai a régibb kő-korban lappok vagy finnek voltak-e? vajjon az újabb kő-korban más népek jöttek-e be fejlettebb miveltséggel? vajjon azután új nép hozta-e magával Ázsiából az első fémeket, a bronzot és aranyat? s vajjon megint más nép hozta-e be a vasat stb.? egyre Oroszországtól várták a feleletet, annál inkább, miután vegytani vizsgálatok azt hozták ki, hogy az éjszakeurópai bronzokbeli arany világosabban az Ural régi bányáira, mintegy kiindulási pontra, mutat. Azomban Oroszország történelem-előtti régiségei nagyobb részint ismeretlenek valának még, s az ott megtörtént kutatások sem jutottak azok tudomására, a kik előtt az orosz nyelv ismeretlen. De a Párisban kitett orosz régiségi tárgyak mégis minden figyelmes nézőben azt a gondolatot támaszták, hogy ama nagy ország történelem-előtti emlékei egészem más fajuk, mintsem valaki képzelhette volna. Újra belátá tehát Worsaae annak szükségét, hogy azon emlékek megvizsgálása végett oda utazzék, s azért annál szívesebben fogadta el a meghívást a moszkvai gyűlésre.

I.

Kő-kor.

a) *Mammut-időszak. I. Régibb kő-kor.*

Éjszak országbeli utazó, ki előtt a Norvég és Svéd tél nem új, Oroszország hó mezein és fenyves erdőiben minduntalan hasonlatosságot talál a Skandináv félszigettel. Másfelől a hó mezők és síkságok végetlenségei, s az egyházak ragyogó kúpolái arra emlékeztetik, hogy mégis egészen más országban, hogy Kelet-Európa legnagyobb síkságán, Európa és Ázsia határában utazik. Ha véletlen ez az utazó régiség-kutató is, ha feladata kinyomozni a népek első beköltözését Európába, akkor a téli utazás mind Oroszországban mind Norvég- és Svédországban igen könnyen arra a nézetre fogja hozni, hogy a magas éjszak térségei, különösen közép és éjszaki Oroszországban, a magok hosszú és kemény teleivel, alig lehetének azok, a melyeket az első népek Európa ősidejében lakhelyeül kiválasztottak; hogy azok legfeljebb is átvezető útjaik voltak. Pedig a mostanitól mennyire különböző lehete eme területek arczképe vagy személye akkor, midőn semmi fém szerszám nem segít vala utat vágni a rengeteg erdőkön és mocsárokon keresztül. Minden esetre sokkal terheesebb és lassúbb lehete itt a népnek mozgása, mint a nyíltabb és eleséggel gazdagabb tengerpartokon. Már ezért is valószínűbb, hogy déli Oroszország, a tengernek közelvolta és az ég aljának szelidebb levegője miatt, sokkal előbb volt benépesedve, mint közép vagy éjszaki részei. De az ország első népesedése iránti kérdés világosabbá lesz, ha részint kapcsolatban a többi Európának ősnépeivel tekintjük, részint az Oroszországban talált régiségeket tartjuk szemünk előtt.

Az eddig fölfedezett legrégebb nyoma Európa lakosainak dél és nyugat felől látszik meg, kivált a Közép- és az Atlant-tengerek partjain, s az időben hátrafelé odáig ér, a midőn Európának egészen más ege és színe vala, mintsem most. Megismerhetőleg az úgynevezett Jegeskorig ér fel, a melyben Európa nagy területei mind délen mind éjszakon megmérhetetlen jéggel valának befedve, a melynek maradványai az Alpok és a norvég fjeldek (hegyek) jegesei. Több ezer lábnyi vastag jégtakaró borult akkor Európára,

mint napjainkban Grönland belsejére. Csak lassan olvada el a nagy jégtömeg, s a legmagasabb hegyekről lecsúszván nagy változást okoz a lapályokon, kőmorzsákkal és földdel töltvén meg a völgyeket és tavakat. Legkorábban és legmesszibbre délen és nyugaton történt az olvadás, a hol a föld tehát leghamarább is alkalmassá lön emberi lakásra. Innen valószínű, hogy a Közép- és Atlant-tengerek parti országaiban száz meg száz, sőt ezer meg ezer év óta lakhattak már emberek, a mikor a Skandináv félsziget és Finnlandia még jéggel be vala borítva, mely nemcsak az Éjszaki tengerrel egybekötött Balt tengert, hanem a Fejértengert és ama nagy belföldi tavakat is betölti vala, melyek helyét azután a nagy síkság foglalá el éjszaki Oroszországban. Sőt a jégnek elolvadása után is sokáig tarta, míg ott a föld a mostani alakját megnyerte. Mert az úgynevezett Újjas csatorna (Canal de Manche) már elválaszthatta Angliát Franciaországtól, s a Balt-tengernek egybekötése az Éjszakival elszakadhatott, mi előtt a Dán és a Balti tenger földjeinek tulajdon alakjai előállottak.

Korán volna még az eddig megtalált régiségekből bizonyosat következtetni az európai ősnép terjedésének irányára. De minthogy a Balt-tenger vidékei (különösen Dánia és Svédország) a történelem előtti régészetnek szülőföldje, s minthogy itt legteljesebben össze vannak gyűjtve a kő-kor emlékei: nagy figyelemre méltó az a körülmény, hogy az éjszaki Európában (belétudva közép és éjszaki Oroszországot is) talált kő-kori emlékek közt egy sem kerül elő, a mely, mint Angliában és Franciaországban, az embernek együttlétét a mammuttal és a többi nagy emlős állatokkal bizonyítaná. *Ebből az foly, hogy a mammut-időszakban ember nem élt még az európai éjszakon.* Pedig ez állatnak nyomai nem hiányzanak itt, sőt Sibériában találkoznak a legteljesebb mammut maradványok.

b) Rénszarvas és konyha-hulladékok időszaka. II. Régibb kő-kor.

Az első nép számtalan nemzedéken keresztül folytató déli Európában ügyes-bajos életét, védelmezve magát nemcsak ellenséges néptörzsökök, hanem a nagy emlős állatok (mammut, szarvasorrú, barlangi medve, barlangi tigris, barlangi hiéna, ősbeleny stb.) ellen is, küzködve az égalj sanyarúságaival, az őserdők és mocsárok gőzeivel. Kőszerszámai lehető durvák, kezdetlegesek valának.

Lassankint enyhüle a levegő, a jegesek fogyának, s Európának mind nagyobb-nagyobb részei felszabadulának a jégtakaró alól. A nagy emlősök is ritkúlnak, vagy az emberek által pusztítva, vagy éjszak felé húzódván. Egyébiránt a levegő még elég hideg vala Délen és Nyugaton is, hogy a rénszarvas, a mely a mammut-időszakban is élt volt, most lett fő eledele az embernek, s hogy ez barlang-lakásai közelében az étel-maradványokat, az úgynevezett konyha-hulladékokat egész hegyekre halmazhatta fel, a nélkül, hogy a bűz lakhatlanná tette a helyet, mi természet szerint csak hideg égaljban lehetséges. A hulladékok között található madár-csontok is olyan madarakéi, a melyek csak hideg égaljban élnek. A mint a nagy emlősök pusztúlnak, azon arányban tünedeznek elő a most élő állatfajok, a kisebb belény, jávor és közönséges szarvas, vaddisznó stb. a melyeket könnyebb vadászni. A nagyvizű folyók hallal is bővelkednek vala.

A mammut-időszakban durvák a kő-szerszámok; ezek most mind ékesebbé és ügyesebbé lesznek. Az emberben némi művészi érzék támad; a csont-szerszámokra rajzokat kezd csinálni a melyek az ős eszkimók csinálmányaihoz hasonlítanak.

Minden tapasztalás szerint a nép már jobban el vala terjedve a belsőbb országokban is, mint a mammut-időszakban. S miután Európában a déli és nyugati vidékek lakossága már némileg elszaporodott volt, a partok mentiben éjszak felé is vonulának emberek, mert addig a Balt-tenger földjei is lakhatókká lettek. Hihető, hogy a legdélebb Oroszországban is akkor valának már emberek, a mikor a Középtenger partjain; de arról nincs még bizonyos tanúság.

Emez ifjabb ága az európai lakoságnak a régibb kő-korban úgy látszik, a földnek természetes viszonyainál fogva, némileg másképen élt, mint délebb testvére, s hogy aránylag szűkebb térre is szorult itt éjszakon. Azt lehetne t. i. gondolni, hogy neki a rénszarvas volt fő eledele, s ime azt találjuk, hogy Éjszakeurópában a rénszarvas korántsem volt oly nevezetes, mint a déli és nyugati tartományokban. Réncsontokat ásnak ugyan ki nagyobb mennyiségben, mint mammut-maradványokat Dániában, Skónében (Schonen), az orosz Balt-tartományokban: de nagy ritkán lehet emberi kéz nyomával találni rén szarvat vagy csontot, hogy t. i. azon emberi kéz dolgozott volna; lerágott vagy kettéhasított csontot pedig, mi azt mutatná, hogy az emberek rént ettek, épséggel nem fedeztünk

még fel. A rén tehát itt éjszakra nem volt nevezetes eledel. Ahhoz járul, hogy a régibb kő-kornak rénszarvas faja vagy fajai csak az európai alföldekig, szóval a Skandináv félsziget déli részéig hagytak nyomokat s nem tovább éjszakrafelé; s itt sem lehet a maradványok közt azon rénfajnak nyomaira találni, a melyet most a legmagasabb éjszakra a lappok és finnek tenyésztenek. Továbbá a Skóné és Finnmarkia közti térségen, mely hajdan sűrű erdősség vala, nem is találni nyomait a rének. *) S miután a Skandináv félsziget éjszaki részei, mint azt számos körülmény mutatja, sokkal később nyert emberi lakosokat: azért kell különbséget tennünk a mostani idő réntartóji s a régibb kő-kornak eltűnt déliebb tartományokbeli vadászó és halászó réntartóji közt.

Hogy az éjszakra előrenyomuló nép, milyenek találta a mostani Dánországot, szóval a Balttenger vidékeit, azt nem tudjuk. Hihető, több sziget volt akkor mint most; s a kis szigetek alkalmassint kedvesebb lakást nyújtának, mint a nagyobb szigetek vagy a száraz föld ős erdője. Azután a fenyvesek is (mert az első erdő fenyves vala Dániában, utóbb lett a tölgy- és bükk-erdő) bő vadászattal kínálák az embert; hal, csiga valának fő étele; házi állatja csak a kutya; a tüzet az élet szükségéire alkalmazá. Kő- és csont-szerszámai egyszerűek, durvák, melyek azonban időfolytával finomodnak. Miveltségre nézve tehát a mostani Tüzi föld népéhez lehetne hasonlítani. Minthogy azomban a Kategat és a Balttenger vidékein a régibb kő-kor igen sokáig egyidejű lehetett a déli tartományok újabb kő-korával; s minthogy végre itt is némi haladást tőn az ember: azért a régibb és újabb konyha-hulladékok közt haladást jelentő különbséget vehetni észre, névszerint az újabb korbeliékben simított kő-szerszámok és szelidített háziállatok maradványai is fordulnak elő. De nincsen nyoma se ilyen se olyan maradványoknak Norvégiában meg Svédországban Skónén túl; keletfelé is a Bornholm és Rügen szigetein már nincsenek; a porosz partokon, az orosz balti tartományokban, Finnországban, valamint Közép- és Éjszakra-Oroszországban sem találhatni. Fel kell tehát tenni, hogy eme tartományok még akkor is emberi lakosok nélkül valának.

*) Worsaae az 1867-ki párisi gyűlés jegyzőkönyvéből ezt idézi: Mr. Nils-son repète qu'il y a des différences entre le renne fossile de la Scanie et le renne sauvage vivant aujourd'hui dans le nord. Il ajoute qu'entre ces deux régions on ne rencontre aucun vestige de cet animal.

c) *A nagy kő-sírok időszaka. (Az újabb kő-kor).*

Csak a kő-kor legutolsó időszakában tűnnek fel világos nyoma annak, hogy Európának legéjszakiabb részeit: a Skandináv hegyes vidékeket, Finnországot, Éjszaki és Közép-Oroszországot kezdék lakni. Déli Oroszország a Fekete- és a Kasp-tenger partjain azomban régen lakos volt már, a mit a tények magok bizonyítanak. Mert több éve már, hogy a Feketetenger partjain, a Krim félszigeten, a Deneper és Neszter folyók mellékein Odessától éjszaki felé, nagy kő-sírokat fedeztek föl, melyeket többnyire földdel vannak behányva, melyeket a különböző helyeken óriások házainak (jättestuben), dolmeneknek, cromlech-eknek, kurganoknak neveznek. Újabb tudósítások szerint Podoliában is találtak ilyet a Neszter mellékén, a melyben öt csontváz vala ülőhelyzetben, mindenik baljában kőbalta lévén. Éjszakiabban is, Rjásan és Kiev kormányzóságokban, találtak simított kő szerszámokat, s Kievben egy sírt, melyben égetetlen holttetemek és ló csontok valának. Déli Oroszországban tehát úgymint Palaestinában, a Középtenger déli és éjszaki országain, Francziországban, a Brit szigeteken és Dániában találkoznak ilyen kő-sírok, simított, ékes kő-szerszámokkal, égetetlen halottakkal, s azelőtt ismeretlen házi állatok, ökrök, lovak, juhok, disznók maradványaival, melyek mind haladottabb műveltségre, sőt a földművelés kezdetére mutatnak, mert ezen kő-sírok állandóan letelepedett lakosoktól származhatnak csak. Ezen emlékek maradványai közt bronz is fordul elő, szóval az újabb kő-korban vagyunk, a melyből a bronz-korba lépett az emberiség. Ausztriában, Csehországban, Posznaniában és nyugati Poroszországban fogynak ebbeli emlékek, Lengyelországban, Közép- és Éjszaki Oroszországban egészen hiányoznak; Svédországban is csak a Venern és Vettern tavakig terjednek, de nincsenek Norvegiában, a közép és éjszaki Svédországban, Finnországban. A kő-sírok lehelyeiről tehát következtetni lehet azon népnek és műveltségének terjedésére, a melytől azok származnak.

Dániában és Skónében, úgy látszik, legtovább tartott az új kő-kor, ott tehát legnagyobb fejlődését is elérte. Innen terjedt némi hatása Norvégián és éjszaki Svédországon keresztül Finnmarkia és Finnország vidékeire is, mert ott is találnak simított kő-szerszám-

mokat. Ilyen hatás indult ki Meklenburg, Brandenburg és Pomerania felől kelet felé, a keleti Poroszországba és a Balttenger keleti partjaira. De az előkerült szerszámok nem találkoznak kő-sírokban, milyeneket pedig itt könnyebb lett volna a meglévő alkalmas anyagból összerakni, mint a Dán-földeken, hanem széjjel szórva, a mezőkön, mocsárokon kerülnek elő.

Úgy látszik tehát, hogy Norvégia, Közép és Éjszaki Svédország, Finnország, Éjszaki és Közép Oroszország stb. csak az újabb kő-kornak végefelé kapták meg az első lakosokat. Ezek bizonyosan nagyon széjjel szórva laktak. De a szerszámok, különösen Finnországban és Éjszaki Oroszországban nemcsak anyagra nézve (milyet a helybeli viszonyok szolgáltatnak), de idomra nézve is nagyon különböznek a déliebb tartományok szépidomu szerszámoktól, s inkább hasonlítanak a Sziberiában találtakhoz.

A mostani európai Oroszország tehát, az újabb kő-korban két felől folyam népesedést és mivelődést kapott:

Délkelet vagy dél felől, a mely folyam fokkonkénti terjedésével a Közép- és Atlanti tengerek, azután az Éjszaki- és Keleti- vagy Balt tengerek országaiban és déli Oroszországban lehető magas mivelődésre jutott, s a mely állandó lakásokkal, házi állattartással, talán némi földmiveléssel, s nagy kő-sírokat építő ügyességgel bír vala; - s észak-kelet vagy kelet felől, mely folyam éjszak és közep Ázsiában részint vadászó és halászó, részint rénszarvasoktól élő, bizonyosan finn törzseköt hozott be éjszaki Oroszországba, Finn- és Lappországba, a hol azomban nagy területeket, p. o. az egész belső és észak-keleti Finnországot, üresen, lakos nélkül, hagyott.

Ezen két népesedési folyamat eleinte Oroszországban messzire terjedő erdők és sivatagok választák el. A mint azomban az ország lakosai elszaporodtak, azonképen érintkezni is kezdte a két folyam, jelesen a Skandináv félszigeten a lappok vagy finnek a déli és keleti Skandinaviának fejlettebb kő-korú népével találkoztak, a melytől hasonlóképen előbb erdő, hegy és tenger által volt elválasztva.

Nem valószínűtlen, hogy nyugatról egy harmadik, de kisebb, népesedési folyam is Európán keresztül Lengyelországba és tovább kelet felé Oroszország belsejébe hatott; de annak jelentése nem vala nagy, mert azt a következő, magasabb miveltségi fokra való átmeneten találjuk.

II.

Bronz-kor.*Annak régiebb és újabb időszaka.*

Már a történelem-előtti kő-korban tehát elég sűrű lakossággal bírt Európa. Az ezred éveken keresztül, a melyekben bizonyosan tartott a kő-kor, a tengerpartoktól induló előrehaladás mind inkább az országok belsejében folya, a melyekbe a kő-fejsze és tűz lassankint vigályosítja vala az erdőket. A kő-kor vége felé meglévő műveltség pedig sokkal nagyobb, mint a melyet a vad ember fogalmával össze szoktunk kapcsolni, de a mely a fémek használatát nem ismerte.

Még a történelem-előtti időben azomban történék az emberiség műveltségében a nagy lépés, hogy a fém, de nem mindjárt a vas, hanem bronz, azaz ónnal vegyített réz, lett közönségesse, a mely nemcsak a kő- és csont-szerszámok helyébe lépett, hanem a mely az emberek egész életmódját is megváltoztatta. S ez új műveltség sokkal gyorsabban is terjede mint a kő-korbéli. A földművelés a hasonlíthatatlanul jobb szerszámoknál fogva, addig nem ismert fejlődésnek indúla.

A bronz leletek, legalább éjszaki Németországban, Angliában és a Skandináv országokban, mind inkább szükségessé teszik, hogy a bronz-kornak két időszakát különböztessük meg:

egy *régiebbet*, melyben a halottakat égettetlenül s olyan módon temeték el, mint az előző kő-korban, s a melyben a fegyverek, szerszámok és ékszerek a legszebb és legtisztább sztilben mutatkoznak;

egy *újabbat*, melyben a halottakat legtöbbsnyire égetve s különböző módon temeték, s a melyben a sztil sokat veszített eredeti szépségéből.

A homerosi költemények s a legrégebb irott maradványok megtartották emlékét a bronz-kor kimulásának Európa különböző tartományáiban, a melyekben az nem egy időben végződött, a mint nem is kezdődött volt egyszerre. De annak eredetét és terjedését csak a leletekből tudhatni meg. Míg az ebbeli tapasztalás hiányos, lehetetlen az emlékek tanúságát teljesen felfogni; most is sok kétség lebeg még rajtuk; csak is egy-egy végét sikerül még a fedő

fátyolnak fölemelni. S erre nézve legnagyobb érdekü az, mit Oroszország mutat. Mert minden tudós vitatkozásban a bronz-miveltségnek eredete iránt, ha vajjon csak egy néptől, p. o. a görögöktől, rómaiaktól, keltektől, phoenicziaiaktól terjedt-e el? az emeltetett ki, hogy Oroszországot kivéve, Európában több csoportra oszlanak a bronz- emlékek. A legszámosabb és legkifejlettebb csoport az *éjszaki*, melyhez éjszaki Németország, Dánia, Norvégiának kis része — mely ország még a bronz-korban is kevés lakossággal bír vala — és déli Svédország tartoznak — mert ennek éjszaki részei is kevésbé vala mivelt, mint Dánia. Az ezen csoportbeli bronz- emlékek közös jelleme az, hogy egyszerre, minden közvetítés, minden a kő-korból átvetető kapocs nélkül, tűnik elő azoknak legszebb, legművésziesebb alakja. A második igen hasonló csoport a *déli*, mely magában foglalja déli Németországot, Csehországot, Ausztriát, Magyar- és Görögországot, Itáliát. Végre a harmadik s legkevesébbé kifejlett csoport a *nyugati*, a melyhez a Spanyol félsziget, Franciaország és a Brit szigetek tartoznak. Minthogy egész Európában találni öntő mintákat, a mi nyilván azt mutatja, hogy ott helyben készültek a bronz szerszámok, fegyverek stb. s minthogy az egyes csoportokhoz tartozó országok bronzai világosan némi közös saját-ságot tüntetnek elő, mihez még a bronz-fémnek más-más alkatrészei is járulnak p. o. a nyugati csoportbeli bronzban ólom is van, mi másutt nincs meg: az a gondolat ötlik fel, hogy a bronz-miveltség nem egy népnek sajátja, hanem hogy az egy mindnyájával közös fejlődési fok, melyet talán minden nép magával hozott ki Ázsiából, a miveltség közös bölcsőjéből, s azután a magával elhozott csirát itt, az európai új lakásában, külön-külön fejtette ki. De ha ez így volt: nem jött-e hát Oroszországon keresztül a bronz-miveltség? mit találunk ott?

Minthogy Finnország tengeri szélein egyes bronz-kardokat s más szerszámokat találtak, a melyek igen szépek, s nagyon hasonló az éjszaki csoport bronzaihoz: mint mások úgy maga Worsaae is azt gondolá eleinte, hogy ez ujjmutatás a bronznak keletről s Oroszországon keresztül való jövetelére. De már 1867-ben a Párisban előmutatott orosz bronz-régiségek azt gyaníttaták Worsaae-val, miről azután orosz utazásában teljesen meggyőződött, hogy tulajdonképen csak kivételesen lehet szó oroszországi bronz-korról; hogy tehát Oroszország sem kiinduló pontja nem volt a bronz-mi-

veltségnek, sem azon által nem jutott az Ázsiából a többi Európába. Az orosz bronz-régiségek egy élesen elváló, külön csoportot tesznek, mely szemlátomást későbbi koru, durvább, s nyilván inkább éjszaki és közép Ázsiához csatlakozik, hogyses Európához.

Világossá lön most, hogy a Finnországban talált bronz tárgyak a nyugatról odaterjedő hatásnak tulajdonítandók, melynek eredményei a simított kő-szerszámok is valának; világossá lön az is, hogy a Balti orosz tartományok, Litva-, Fehéroroszország és Lengyelország kivételével — a melyekbe szinte nyugatról került a bronz — a többi éjszaki Oroszországban egész az Uralig és Sziberiáig semmi nyoma a bronz korbéli sajátságos emlékeknek. S még az Ural vidékein is, a Viatkai, Permi és Kaszani kormányzóságokban, igen gyéren találkoznak bronzok, s azok is vas tárgyakkal együtt kerülnek elő, mi annak jele, hogy sokkal későbbiek; azután olyan alakot tüntetnek fel, a mely ismeretlen a többi Európában, de a mely nyilván a nyugati Ázsia és Sziberia bronzaiéhoz hasonlít. Majdnem ugyanazt lehet közép és déli Oroszországról mondani, azon külömbiséggel, hogy itt-ott fordulnak elő bronz-tárgyak, egyes sírok is mutatkoznak a bronz-korból, melyekben, mint a legrégibb éjszaki bronz-korban, az égettetlen halott fa- vagy kőládákban fekszik, mint a kő-korbéli sírokban, s a melyekben igen egyszerű bronz-fegyverek és durva agyag-edények vannak. Ukrajnában, Podoliában, Volhyniában bronz-korbéli sírok épen nincsenek, s az előkerülő ritka bronz-tárgyak szinte vassal vannak együtt; tehát itt sem lehet szó bronz korról, mely a kő- és vas kor között folyt le. Világos tehát, hogy az éjszak- és dél-európai bronz-csoportok egy széles földöv által el vannak választva a kelet-orosz csoporttól, a mely a Kaukaz hegységtől és a Feketetenger partjaitól fogva a keleti Oroszországon terül el az Ural felé és Sziberiában. Ennek a fél orosz és fél ázsiai csoportnak sajátságai tehát különös figyelemre méltók.

Jóllehet a bizonyító leletek eddigelé nem nagy számmal vannak meg, mindazonáltal nem lehet kétség az iránt, hogy Ázsiában is, a hol a kő-kor igen hamar előállott, réz- vagy bronz-kor előzte meg a vaskort. Kovácsolt réznek, mely Éjszak-Amerika némely tájainak sajátsága, s ott legtöbbsnyire kő-kori tárgyakkal fordul elő, eddig elé semmi nyoma Ázsiában. A legrégibb felfedezett bronz-dolgok réz- és ónból való öntvények, mint a mejikoi vagy perui

tárgyak. Az orosz öntvényekben nincs ólom, mi a brit szigetbeli bronzokban találtak, de arany van bennök. A keleti orosz bronz tárgyak tehát nyilván egy keleti folyamból származnak, mely éjszaki Ázsián jött keresztül, s mely a régi csúdok beköltözésével állhat kapcsolatban, a kik a tatár nomád nép által az Uralra és ennek nyugati lejtőire szorítottak. Lehet, hogy déli Oroszországban még teljesebben előtűnik majd a bronz-kor: de ennek sajátsága is Ázsia felé mutat. Érdekes tudnunk, hogy Herodotus a Kaspi tenger keleti tartományain lakó Massagetákat úgy írja le, mint a kiknél más fémek nem voltak, csak réz és arany.*)

Oroszország és a többi Európa bronzai egybehasonlításának eme nemleges eredménye sokat tesz a sikeres vizsgálódás előmozdítására; mert ezentúl szabad minden tévesztő föltételtől, mely ép annyit árt, mint az eddig sok helyütt még szokásos összehányása minden korbéli és országbeli bronz régiségeknek. Csak a világosabb átnézet irányozhatja helyesen a vizsgálódást.

Az összes történelmi tanúságból pedig az tetszik ki, hogy a világtörténelmi műveltségnek lépcsőnkinti haladásában Ázsiából Egyiptomon által Görögországba és Italiába, s innen tovább nyugat és éjszak felé, egy nép sem lépett föl cselekvőleg előbb, mint a mikor a vassal s az evvel járó fejlődéssel megismerkedett, s mielőtt a bronz-kornak elhaló műveltségét elhagyta. A bronzkornak virágzása csak addig tarthatott, míg a népek a kőszerszámokat elhagyván a bronzszerszámok által a talajt mintegy előkészítették a vaskor műveltségünk befogadására. Nem lehetetlen ugyan, hogy itt-ott a kőszerszámok mellett bronzot vagy rezet is használtak az emberek, mint az Amerika némely tartományaiban valósággal meg is történt: de az még nem volt volna igazi kezdete a bronz-kornak Európában, a hol semmi sem mutat egy idevaló és önállóan a kő-korból kihaladó fejlődésre, hanem ellenkezőleg minden azt gyaníttatja, hogy külföldi hatásból következett be a bronz-kor. Mert az világos, hogy Európában igen-igen sokáig uralkodott még a kő-kor, mikor a bronznak ismerete és használata már el vala terjedve Ázsiában és Áfrikában, a hol az első műveltségi nép rég fellépett volt a

*) Ide teszem, a mit Herodotus mond: A massageták mindenre alkalmazták az aranyat és rezet; fegyvereik (nyílhegy, kétélű balta), páncéljaik rézből valók, ékesítéseik aranyból valók . . . . Vassal és ezüsttel nem élnek, mert az nincs is országukban, ellenben arany és réz nagy mennyiségben van ott.

világtörténelem szinpadjára. Kis-Ázsiában és Egyiptomban az ásatások igazolták a történelem tanuságát, mely szerint ott feltetsző magas vas-mivelttség több ezredévvél Kr. születése előtt virágzott már. De ugyan azok azt is bizonyították, hogy ott is a vas-kor miveltségét a bronz-kor, s ezt viszontag a kő-kor előzte meg. Felette tanúságos az is, hogy az Assyriában és Egyiptomban talált bronzok különböznek az Indiában találtaktól, melyek azonképen nem hasonlítanak se az éjszak-ázsiaiakhoz, se az oroszokhoz, se a görögök-höz vagy bármely európaihoz. Már ez is Ázsiára és Áfrikára nézve azt mutatja, mit majdan Európára nézve is látni fogunk, hogy a bronztárgyak nem egy néptől valók, hanem hogy a fém vagy bronz mint áru különböző népekhez jutott el, s az abból készített szerszámok stb. a népek tulajdonságaihoz képest más-más idomot nyertek. Hisz még a kőszerszámok is azokhoz képest idomultak különbözően.

S valamint se az assyriai, se az egyiptomi vagy phoenicziai mivelttség nem emelkedett volna fel, ha egy alacsonyabb, a bronz-mivelttség nem előzi meg: úgy a görög, italiai vagy etruszk classicus mivelttség sem következett mindjárt a kő-kor után, hanem azt is a bronz-mivelttség megelőzte.

Ha a bronz-kor miveltsege Kis-Ázsiában és Egyiptomban ki volt fejlődve: bizonyára onnan a Bosporuson által Macedoniába, innen pedig a Középtengernek közel való tartományaiába is Görögországba és Italiába elhatott, mely országok először ismerték meg a bronzot Európában. Ha mindjárt a fémmel együtt minták is kerültek ide — mit legalább a leletek nem bizonyítanak még — Görögország szintúgy mint Italia hamar saját idomokat talált ki, melyek különböznek mind az ázsiai mind az egyiptomi alakoktól. Vajjon a nagy jelentőségű újítással nép-mozgalom is járt-e, s vajjon a bronz-kor kezdetével új népek is költöztek-e be a Duna vidékeire, Görög- és más országokba mind nyugat mind éjszak felé? az még nem bizonyos, bár többféle körülmény gyaníttatja. Annyi világos, hogy p. o. Görögországnak kő-kori népe, melyet a netaláni új jövevények hirtelen nem semmisíthettek meg, magától is felcserélhette kőszerszámait a jobb bronzszerszámokért. Erre nézve nevezetes, hogy az európai legegyszerűbb bronzszerszámok, a melyek a kőszerszámokhoz leginkább hasonlítanak, épen Görögországban kerülnek elő.

Miután a bronz-miveltség Görögországban és Itáliában meggyökeresedett, az természet szerint akár békeséges, akár hadakozó közlekedés útján mind tovább-tovább terjeszkedett nyugat és éjszak felé a közép-európai népek közzé. Ha valóban új népek beköltöztek Európában a bronzal együtt: az új miveltség annál sebesebben terjeszkedhetett volna. A fém segítségével Európa legbelseje tökéletesen megnyílt az állandó lakosok előtt. S ezek a marhatartás, földmivelés, kereskedelem haladásával mind erősebben szaporodhattak.

Az is természetes, hogy a mai Magyarország stb. beleurópai tartományok emberci nem mindig érték be az idegen kész szerszámokkal, vagy azoknak szolgálai utánozásával, kivált midőn hegyeikben elég rezet találtak, mi tehát kétszeresen ösztönözhetette, hogy saját jellemet adjanak új szerszámaiknak. Evvel nagyon megegyez az a tény, hogy Magyarország és a többi beleurópai tartományok legrégebb bronzai legjobban hasonlítanak Görögország és Itália bronzaihoz; ezen hasonlóság mind jobban vész, mennél inkább távozunk éjszak felé. Magyarország, vesztívén a déliebb mintákat, már sok saját alakokat hozott elő, mint Csehország is stb. Ez országokban tehát egy közli bronz-idom keletkezik a déli és éjszaki Európa közt.

Tudni kell, hogy az eddig Assyriában és Egyiptomban talált bronzok közt csak gyilkok fordul elő, de nincs ott tulajdonképi bronzkard, mi Oroszországban sem találtak. Görögországban és Itáliában kezdődnek a kurta bronzkardok, sokszor bronztokkal, de rendesen bronzmarkolat nélkül, melyet fa vagy csont pótol. Csak Macedoniában került elő egy rendkívül széles kurta kard, egy igen kis bronzmarkolattal, mely ki van cifrázva. Legelőször Magyarországon, Ausztriában, Helvetiában tűnik elő a nagyobb és igazi kard; s a mint a bronztok vész, úgy áll elő a bronzmarkolat. De mennél tovább haladunk éjszak felé, annál változatosabb lesz a kardnak idoma, mignem éjszakra, t. i. éjszaki Németországban és Skandináviában, legjobban kifejlik, a hol a régiebb bronzkard oly nagyságu, a milyen déli Európában ismeretlen vala.

Hasonló fejlődő haladás délről éjszak felé, meghatározott különbséggel ugyan, látszik a gyilkokon, baltákon, fej-ékszereken, kapsokon, paizsokon stb. S minthogy mindenütt öntőmintákat is találunk, mi annak jele, hogy ott helyben is készíték a bronztár-

gyakat: nem lehet megkétni, hogy a bronz-míveltség az éjszaki tartományokban nem egyedül külső behatásnak tulajdonítható. Inkább az világlik ki, hogy az a míveltség keletről és déli Európából haladásában éjszak felé, a fémdús közép Európában mintegy megpihent, s ott bizonyos önálló sajátságot és dússágot fejtven ki, onnan sugárza éjszak felé, kicsi részben kelet felé is az orosz határokig. A bronz-kor tehát később és teljes virágzásában érkezék a skandináv tartományokba.

Hogy a bronzmíveltség valóban így és ezen az úton jutott Skandináviába, hogy ennél fogva nem juthatott oda nyugatról, azaz Franciaországon és a Brit szigeteken által, valamint nem is keletről Oroszországon által, azt a nyugati Európa bronzainak egybe-hasonlítása is bizonyítja. Igaz ugyan, itt, a nyugati Európában, a régiebb és újabb bronztárgyak nincsenek még helyesen elválasztva egymástól: de egész általánosan tekintvén azokat, szembeötlik az éjszaki bronzoktól egészen különböző, szegényes és nagyon egyszerű idomuk. Jelesen bronzmarkolatu kard vagy gyilok, milyen oly sok van közép és éjszaki Európában, legnagyobb ritkaság Francia-, Angol-, Ir- és Skótországekban, s ha egy-egy találkozik is, az inkább itáliaihoz, hogysem skandinávhoz hasonlít, azonkívül gyakran előkerül a bronzok is, mint Itáliában. Irlandiában is, a hová, a szigetnek távolsága miatt, a bronz-míveltség később eljutott, s a hol igen sokáig fentartotta magát, s aránylag magasra fejlődött ki, még ott is, a határozottan jelentkező sajátság mellett, igen egyszerű és egyforma, úgy hogy szó sem lehet arról, mintha a legfejlettebb, gazdag éjszaki bronzok Anglia vagy Franciaország felől jutottak volna Skandináviába. Hozzá járul, hogy az a bronzmíveltségi folyam, mely Görögországból és Itáliából tartott éjszak felé, nyugatra csak a Rajnáig terjed, s hogy a nyugatiabb tartományokat egész Irlandiáig más folyam érte, mely közvetlenül Olaszországból déli Franciaországon által jutott oda. S ha ez így történt, a nyugati bronz-míveltség nem részesült abban a haladásban, melyet az közép Európában tett volt; holott az éjszaki tartományok folytonos összeköttetésben maradtak közép-európai mestereivel.

S ezek az éjszaki tartományok (legéjszakiabb Norvégia, Svécia és éjszaki Oroszország kivételével, a hol még az időben kő-kor divatozik vala) a bronz-míveltséget sokáig, bizonyosan századokig, tarthaták meg és fejtheték ki, mikor déli Európában az új vas-

miveltség elöl rég elenyészett volt. Mert Görögországban és Itáliában, a hova Phoeniciából, Egyiptomból új folyamok új miveltségi csirákat vittek be, a melyekből később a görög, római és etruszk miveltség fejlődött ki, az ezt megelőző *ifjabb bronz-kor* állta be, melyet sokan régiebb vas-kornak is neveznek. Ez a bronz-kornak hanyatlása. De ennek hanyatlott idomai is eljutának közép Európába, a honnan éjszak felé, a bronz-miveltség utolsó székébe is terjedének. Eme hanyatlás is itt tartotta fenn magát legtovább, míg déli Európában a vas már közönségessé lett.

A bronz-kornak elenyészésével a történelemnek első gyenge világa kezd megcsillámlani déli Európában, mely lassan-lassan az éjszaki barbar vidékekre is egy-egy kis sugarat eresztett. Krisztus születése idejében már legalább hét- vagy nyolczszáz éve uralkodott volt a déli classicus népeknél a vas-miveltség, s kezdé a szomszéd népekre is kihatni, a keltekre és germánokra, valamint déli Oroszország népeire. Akkor a Balttenger tartományaiban, valamint Svédországban a Maelar mellékein lakó gótoknál (Tacitus Gutoneseinél) bizonyosan uralkodik vala még a bronz. De a skandináv félsziget éjszakiabb részeiben, Finnlandiában, közép és éjszaki Oroszországban a gyenge fémtudomány bizonyosan nem szorítá még ki a kő-kort. Az a leírás, melyet Tacitus a finnekről ad, szembeszökőleg mutatja a volt különbséget a hideg éjszak és a nap süttötte dél között.

III.

A régibb vas-kor.

(Krisztus születésétől fogva 450-ig Kr. után.)

A sok tekintetben nagyon nevezetes bronz-kornak fejlődése alatt Oroszország igen csekély hatást gyakorla a többi Európához képest, ámbár délen közel éri azon kornak első, éjszakon pedig annak utolsó hazáját. Mert Krimnek és a Fekete tengernek legközelebb partjait kivéve, melyek már a kő-korban el valának különítve a többi részeitől, Oroszország a bronz-korban is mintegy kizárólag közép és éjszaki Ázsiához volt kapcsolva.

Annál előbb érte azt a következő vas-kor, még pedig nemcsak Ázsia felől, a hol a vasnak ismerete egész Szibériáig elhatott

volt, hanem Görögország felől is. Most a régi különbség a déli és északi Oroszország között még kirívóbbá lett.

Legalább nyolczszáz, sőt talán ezer évvel előbb, hogysen Kr. születése tájban az északi Európában a bronz-kornak utolsó maradéka eltűnt, törte volt meg azt Görögországban az ázsiai és egyiptomi hatás, mi által a görög nép a világ-történelmi műveltségnek hordozója és terjesztője lőn, nemcsak nyugat felé Olaszországban és Franciaországban, hanem kelet-északfelé is a Fekete tenger szélein, hol Olbia, Pantikapaeum és más görög gyarmatok virágoztak. Számptalan leletek déli Oroszországból, melyek részben a görög művészet legszebb napjaiból valók, diszesítik az orosz muzeumokat. A skytha sírdombok kikutatásai a Cherson, Jekaterinoslav, Poltava és Kiev kormányzóságokban, de kivált a nagy királyi sírdomb Alexandropol mellett, mutatják, mennyire hatott fel a görög vas-műveltség, s mennyire alkalmazta és használta azt a skytha nép. De a kurganokban (így híjják ott a régi sírdombokat) a görög művek mellett és között bronzfegyvereket és szerszámokat is találnak, a melyek azt bizonyítják, hogy ott a görög vas-műveltség egy lehetséges durva, mint már említve van, ázsiai jellemű bronz-műveltségre talált. Ez továbbá azt is bizonyítja, hogy a skythák régóta ismervén a fémeket, annál könnyebben fogadták el a vasat is, s az ebből készült műveikre reányomták saját izlésöket, a mint a leleteken látható.

Mind a mellett egy tulajdonképi vas-műveltség nem birt észak felé meggyökeresedni. Még a déli tartományokban sem lehet a görög vagy római pénzek utánozásait találni, milyenek Itáliában és Franciaországban (Massilia) tanúsítják az elevenebb összekötetést Görögországgal s utóbb a rómaiakkal. Már a Kiev és Poltava kormányzóságban szűnnek meg a görög és félgörög emlékek; s a görög pénzek is, a melyek a görög műveltségnek határán túl is a kereskedés útján terjeszködhettek, ritkán kerülnek elő közép Oroszországban, még ritkábban az észak-nyugati részekben, a Viszló és Viadra meg a Balttenger mellékein, ámbár a Deneper folyó közvetítésével már koránt folyt arra a kereskedés, legalább a borostyánkő végett. A svéd partokon talált egyetlen egyet kivéve, görög pénz vagy régiség nem fedeztetett fel a skandináv tartományokban, melyek nyilván akkor nem érintkeznek vala a görög műveltséggel, sem annak gyarmataival a Fekete tenger szélein, sem az anyaor-

szágban. Hogy is lehetne különben megérteni, hogy a skandináv tartományokban majdnem ezer évvel utóbb szűnt meg csak a bronzkor, kivált miután a classicus kort közvetlenül megelőző görög bronzkor szakadatlan közlekedésben állott volt a déli és éjszaki Európával. De épen az új classicus mivelttség oly nagy határt emelt fel a déli magasabb fejlettségű nép és az éjszaki barbárok közt, a milyen az előtt a lassan terjedő kő- és bronz-korokban nem volt soha, s a melyen azután sok századok véres háborúji birtak csak keresztül törni. S míg a kő-kori és bronz-bori mivelttség lassu haladásában éjszakon és éjszak-nyugaton mintegy utolsó határán, érte el legmagasabb fejlettségét: úgy ellenkezőleg a vas-kori mivelttség annál inkább megbarbárosodott, mennél éjszakiabbra jutott.

Még kisebb vala a római hatás a Fekete tenger felől közép Oroszországra, jóllehet erősbité a fejlődést, mely a déliebben lakó szláv népeket előkészítette arra, hogy közép és éjszaki Európának belsejébe előrenyomuljanak. Azt a római hatást részben a népek költözése Ázsiában és Oroszországban, részben a rengeteg és lakos nélküli erdők gátolák, a melyekről már Herodotus irt. Éjszaki Oroszországban tehát alig van nyoma egy saját vas-kori mivelttségnek, mert a mi abból előkerül, az inkább Ázsiára, mintsem Európára mutat. Legalább Worsaae nem birt az orosz muzeumokban őrzött, vagy a moszkvai gyűlésen kiállított régiségeken a jellemző előképet kitalálni, milyen oly nyilván mutatkozik a római barbár vas-korban, mely kor Kr. születése táján teljes fejlődésre jutott közép Európában, éjszaki Németországban és a skandináv tartományokban, s mely a nyugati római birodalom végéig tartott (450-ig körülbelől). Azonban azt is megjegyzi Worsaae, hogy az orosz gyűjteményekben nincsenek helyesen elosztályozva a vas-kori leletek, se idő se tartomány szerint: csak annyi bizonyos, hogy határozottan más jelleműek, mint az európaiak; azok ázsiai jelleműek. Azt is megjegyzi, hogy természet szerint a nagy birodalomban a különböző tartományok különböznek egymástól; más jellem mutatkozik a Fekete, más a Balt tenger mellékein, hol a nyugati hatás látható. De a nem-római, hanem a barbár saját ornamentikát, mely a skandináv régibb vas-kort oly annyira jellemzi, hiába keresi az ember a Balttenger orosz tartományaiban is; annál kevesebbé talál ilyet az éjszaki és belső Oroszországban.

Eme tényekből világossá lesz, hogy a skandináv régibb vas-

kori műveltség nem fejlődhetett ki Oroszországban, nem is onnan származhatik, hanem másunnan eredett az. Valamint az előbbi bronzkori maradványok legkevesebbé sem támogathatják azt a véleményyt, hogy ama távol időkben a Fekete tenger felől valami beköltözés történt volna Skandináviába: azonképen a vaskori maradványok sem támogatják azt. Az is bizonyos, hogy a régibb és tiszta bronzkori műveltség hanyatlását nyugati és éjszaki Európában, egy régi még a classicus műveltséget megelőző mozgalom idézte elő közép Európában, mely hasonlóképen délről származott be. De a mely mértékben a görög és később a római classicus műveltség a környező népekre hatott, abban a vas ismerete is eljutott azokhoz s a közép európai népekhez, a melyeknél, mint az a bronz-korban is történt volt, egy saját vas-műveltség fejlődött ki, mint azt p. o. a rómaiak által nagyra bécsült barbar kardok Noricumból és Spanyolországból mutatják, mely műveltség a Kr. születése utáni időből vegyes, classicus és barbar eredetét tanúsítja. Ezt az úgynevezett régibb vas-kort számos leletek bizonyítják, a melyek az ezüstön, üvegen, czinkvegyítékü rézen kívül a legrégebb rúnirást is mutatják. Kitetszik tehát a leletekből, hogy Dániában a Kr. utáni második vagy már első században teljesen megszűnt a bronz-kor. Dániából azután a régibb vas-kori műveltség Norvégiába és Svédországba ment által, a hol akkor sűrűdik vala a lakosság. Különösen nagy vala eme műveltségi folyam egész éjszaki Németországban, s innen hata Öland és Gotland szigeteire meg a svéd tenger-szélekre, a melyek közt Gotland a műveltségnek kiváló fészke lön, a melyből azután nagy hatás sugárzik ki a Balttenger keleti széleire.

Azt gyanítják, hogy nagyobb népköltözések is, milyenek már a déli országokat háborgatják vala, mozdíták elő a vas-kori műveltségnek bejutását és teljes győzelmét az éjszaki tartományokban. Azt rendszeren egész népek beköltözésének szokták tulajdonítani, s azt a beköltözést kapcsolatba hozzák azon mondával is, mely Odint és társait Oroszországból költözteti be. Ám de ha valóban beköltözés történt is a vas-kor elején, az, mint a régiségek egybe-hasonlításából kitetszik, nem jöhetett Oroszországon keresztül Skandináviába. A történelem különben elég bizonyosságot nyújt arra, hogy nép-beköltözések nélkül is alakúlnak vagy műveltségi változások. A khaldaiak és egyiptomiak, a görögök és rómaiak, végre a keltek is lassankint a bronz-korból a vas-korba léptek által: mi-

ért nem történhetett volna ugyan az Európának nyugati és éjszaki országaiiban is? Azonban számba kell venni a következő archaeologiai és historiai viszonyokat is.

Először nem kell a bronz-korból a vas-korba való átmene- tet az éjszakon oly hirtelennek gondolni, mint előbb szokás volt, midőn abból indultak ki, hogy a két kor között rögtön megválto- zott a temetés-mód. Ellenben ha egy újabb bronz-kort és egy ré- gibb vas-kort fogadunk el, világossá lesz, hogy a halott-égetés, a mely a bronz-kor vége felé uralkodott, a vas-kor első kezdetében is divatozhatott Dániában és éjszaki Németországban, és hogy az még tovább tarthatott Norvégiában és Svédországban. Az elégetett halott mellé törött fegyvereket, szerszámokat is temetének. De a régibb vas-kornak vége felé a negyedik és ötödik században más- másképen történt a temetés Dániában, kivált Sjaellandban és Fyen-ben; t. i. az égetetlen halottat nagy köládákba vagy nagy sírokba rakták, s a belégett fegyvereket, szerszámokat sem törték el. E nagy temető helyek a föld alatt vannak, s azokban ékes ró- mai és félrómai bronzokat, agyag edényeket, ezüst és üveg po- harakat, becses kapcsokat és más ékszereket hol római-, hol rún írással, találni a legrégebb gót fajból. Ilyen sírokat nem találtak még a skónéntüli Svédországban, de találhatni Német-, Francia- és Angolországokban.

Ugyan azon időből, a melybe valók a nevezett nagy sírok, származnak a lápokbeli leletek is a Jutiai félszigeten, Slezvigben stb. a melyek számos és véres csatáknak tanúságai, s melyekben nagy rakás összetört, behorpasztott fegyver és szerszám van, nyil- ván áldozatul a nyert győzelemért. Az ilyen helyeken római pén- zek (az 218-ig Kr. u.) és feliratok is fordulnak elő, hol római, hol legrégebb rún betűkkel. Ilyen leletek nem fordulnak elő Norvégiá- ban és Svédországban, azaz nem a régi Dánia kerületén kívül.

Nevezetes azután, hogy mintegy 300 tájban Kr. u. félbesza- kad a római pénz folyása éjszakfelé. A 250—350 közti évekből alig lehet találni egy-egy római pénzt, s a mely kevés a 350—450 évekből találatik is, az nyilván nem igenesen dél felől, hanem ke- rületben nyugat felől juthatott oda. Ezen félbeszakadása a római pénz folyásának éjszakfelé alkalmasint a nép-mozgalomnak tulaj- donítható, a mely a negyedik és ötödik században Európa közepé- ben forrong vala. Ekkor a szláv törzsek is Oroszország felől nyu-

gatra nyomódnak. De a mikor azok a Balt tenger déli partjaig és a nyugati Elbáig terjeszkedének, ama vidéken nemcsak a bronz-kornak, hanem a régibb vas-kornak ideje is elmúlt volt: azért a közép és éjszaki Európában a bronz- és legrégebb vas- emlékek rendszeren nem a szlávoktól, hanem az azokat előző népektől valók. *)

Ha most, úgy mond Worsaae, megemlékezünk arra, hogy az éjszak-európai alföldön a bronz- emlékek oly nagyon hasonlítanak a skandináv bronzokhoz, minélfogva egy csoportba kell azokat tenni; ha továbbá látjuk, hogy a régibb vas-kornak emlékei a Balt tengernek mind éjszaki mind déli partországain szintúgy hasonlítanak egymáshoz; s ha ezt kapcsolatba hozzuk Tacitus tudósításaival a gót nép lakosairól: nagyon ajánlkozik az a nézet, hogy mind a bronz- mind a vas- emlékek a több törzsökre oszló gót népnek tulajdoníthatók, a mely ott a szlávok előtt tanyázott volt. A rún írást is Worsaae e népnek tulajdonítja, mely délen legközelebb ért a görög miveltséghez. A vaskornak elötüntével éjszaki Németország és a Skandináv tartományok bizonyosan közép és déli Európából vevének hatáslökéseket, mint az előtt a bronz-korban; ez által különböznek amaz emlékekre nézve a Brit szigetektől, a melyek meg a dél-nyugati folyásnak, Franciaország és Belgium felül, valónak kitéve. Csak miután az angol-zásások Britanniát, a Frankok Galliát elfoglalták volt, kezd nagyobb egyezés elötünedezni a nyugati és éjszaki emlékek közt.

A gót népek a régibb vas-kor vége felé az éjszaki tartományokba (Dániában) törekedvén — talán szorítva a szlávok által — s innen a régibb lakosokat Norvégiába és a belső Svédországba hajtván, (s ezen összecsapásnak tulajdonítják a lápokbeli leleteket), természetes következése az lön többi közt, hogy a dán szigeteken és Jutiában más temetésmód kapott fel, mely nem égeti vala a halottakat, ellemben Norvégiában és Svédországban még azután is a halottat égető temetés maradt fen.

Ez teljes ellenkezésben van az eddigi nézettel, mely szerint

*) Worsaae idézi itt Wocel-t: »Die Bedeutung der Stein- und Bronze-Alterthümer für die Urgeschichte der Slaven,« Prag 1869, a hol is ezt olvassuk: »Als berechtigt erscheint daher auch die Ansicht, zu welcher wir durch die Untersuchung der daselbst gefundenen archacologischen Objecte gelangten, dass die Urstämme der Slaven in der Bronzeperiode noch nicht in ihre nachmalige Heimath vorgedrungen waren und sich daselbst noch nicht niedergelassen hatten.«

néhány századdal Kr. e. a norvég népnek beköltözése Oroszország felől Finnországon által jutott volna Svédországba, s innen Norvégiába és Dániába, holott a Kr. e. időből egyetlen egy vasemléket sem lehet találni se Norvégiában se Svédországban, annál kevesebbé Finn- vagy Oroszországban.

IV.

A z újabb vas-kor.

a) *Első időszaka vagy a közép vas-kor 450—700.*

A meddig a görögök, etruszok és rómaiak hatalma tartott s a világtörténelmi miveltség fő magjai egyedül délen valának: a miveltség fejlődése nagyban egyforma maradt a barbar népeknél az éjszakon és nyugaton, éjszaki és közép Oroszország kivételével. Egy lassu, de szakadatlan miveltségi folyam járja dél felől a barbar éjszak és nyugat felé, a mely különböző időben érte ugyan az egyes népeket, némi különbséggel is hatott itt meg ott: de általában mindenütt azonos miveltségi fokokat szólita elő.

Emez a delet és éjszakot egybekapcsoló viszony, a mely egész Európán keresztül a régiségeken tükröződik vissza, legelőször a népek költözése által szakadt meg, melynek kezdete a Kr. után első századba esik, s a nyugati római birodalomnak elenyészésével végződik. Számos szláv törzsek, mint hatalmas ék, úgy nyomul Oroszország felől közép Európába, elválasztván így az éjszakot a déltől. Az éjszaki gótok Skandináviában szorúlnak össze; az angol-szászok Angliát, a frankok Galliát foglalják el, az elköltözöttek helyeibe más német népek szállanak meg a Rajna és Elba vidékein. A miveltség magja Italiából által száll az Alpokon az addiglan megvert barbár népekhez. A régi világból csak a keleti római birodalom maradt meg, Konstantinápoly fővárosával, s hat a közelebbi és távolabbi népekre. Abban tehát, hogy a Kr. u. ötödik században egészen megváltoztak Európának lakossági és miveltségi viszonyai, kell annak okát keresni, hogy az emlékek és régiségek, melyek akkor mind nyugaton mind éjszakon előtűnnek, oly annyira különbözök. A germanok, frankok, angol-szászok, a kik a római birodalom romjain az új európai miveltséget kezdik meg, az ifjabb vas-kor első időszakában az úgynevezett *közép vas-kort* fejték ki, egy különös barbar izlést, mely nyilván a déli Németországon, a Rajna

mellékein, Frankországban és Angliában igen hasonló, s nagyon jellemző temető helyek által mutatkozik, s a mely az akkori skandináv sírokban és régiségeken is meglátszik, noha némi változattal. Mert Dániában az eddigi leletek szerint nagyobb az egyezés a nyugati és déliebb Európával, mint Norvégiában, a melyekben azért a közép vas-kor összefoglalható a régibb vas-korral.

Az új európai műveltség a közép vas-korban mindenütt nagy pompát és gazdagságot tár ki, mely nyilván abból a nagy kincsből való, a melyet a germán népek a római birodalom kipusztításából harácsoltak össze. Azért találhatni a sírokban fegyvereket, melyek ezüsttel, arannyal, színes üveggel és tarka becses kövekkel vannak kirakva; továbbá ékszereket, különösen jellemző kapcsokat. De sehol sem mutatkozik nagyobb mértékben eme gazdagság, mint a Skandináv éjszakon; az a belső értékre nézve, felülhaladja a későbbit, a vikingek idejéből valót. Közte nem ritkán kerülnek elő konstantinápolyi pénzek az ötödik és hetedik századból, a melyek nyilván mintájivá lettek az éjszakon készült brakteáknak (pénzforma arany ékességek) különös mythikus és heroikus rajzaikkal. Azok a konstantinápolyi pénzek eddigelé leginkább Bornholm, Öland és Gotland szigetein, valamint a Viadra és Viszló mellékein találtattak. Ebből kitetszik, hogy a nyugati római birodalom elenyészte után is megmaradt az éjszának viszonya a keleti birodalommal, alkalmasint a régi közlekedés útján, mely a szlávok és más népek mozgalmai miatt közép Európában egy-két századig félbe volt szakadva. Annak nincs még elég nyoma az Oroszországban talált pénzek közt, hogy folyt-e keletiebb uton is hasonló közlekedés Oroszország belsején által éjszak felé. A Balti tartományokban sem találhatni konstantinápolyi pénzeket az ötödik és hatodik századból; az első itt talált pénz a kilenczedik század végéből való. Nevezetes az is, hogy a pénzleleteket szerint a hetedik századdal félbeszakad az a keleti összeköttetés, alkalmasint a kazarok miatt, a kik a hetedik és nyolczadik századok folytában a déli és nyugati Oroszországban terjeszkednek vala.

Mind a mellett nagy vala mégis a közlekedés az európai nyugat és éjszak meg a dél közt, annyira hogy a nagyobb mennyiségű arany a nyugati és délnyugati Európában egy sajátságos divatot hozott elő. De közép európai új lakosokra, a szlávokra nem hatott. Ezek, ugymond Worsaae, ázsiai vagy félázsiai műveltséggel jöven

Oroszország felől, nem valának képesek mindjárt csatlakozni azon miveltség-fejlődéshez, a mely akkor uralkodik vala Európában, hanem arra szoritkoznak, hogy az új hazájokban előtalált régibb vas-kori miveltséget folytassák a magok módja szerint. Jóllehet azt is mondani kell, hogy a szláv régiségek e tekintetben nincsenek még eléggé kikutatva. Feltetsző azonban, hogy a pompás váll-kapcsok (fibulák), melyek Svédországban, a Bornholm és dán szigeteken, a jutiai félszigeten nagy mennyiséggel előfordulnak, az által ellemben levő Meklenburgban és éjszaki Németországban, a hol akkor szlávok tanyáznak vala, nem találkoznak. Az itt ott előkerülő arany brakteák vagy lemezek az onnan elköltözött german népek maradványai lehetnek.

Az is nagyon nevezetes, hogy mind emez arany brakteák, mind a többi jellemző nyomai az éjszaki és german közép vas-kornak egészen megszűnnek, a mint az orosz határokhoz közeledünk; egyes kivételek a Balti tengersizélein nyugatról, Svédországból, származnak. Az eddigi leletekből tehát lehetetlen olyasmit következtetni éjszaki és közép Oroszországban, valamint nyugatiabban a szlávok által elfoglalt tartományokban, a mi a nyugati európai és Skandináv közép vas-korhoz hasonlítana.

Annál élesebbnek mutatkozik most a déli és éjszaki Oroszországnak külömbisége. A Krimben, a Deneper mellékein, a Charukov kormányzóságban kerül elő néhány válkapocs, a melyek meglehetőleg hasonlítanak az európai közép vas-korbéli régiségekhez. Ezek a byzanti hatásnak tulajdoníthatók.

b) *Második időszaka 700—1030-ig.*

(Az ifjabb vas-kor.)

Az eddigi előadás által az lett világossá, hogy a kő- és bronzkorban, valamint a vaskornak első időszakában is az egyenletes miveltségi folyamatok sokkal később értek a Skandináv tartományokba, mint déli és nyugati Európába, de hogy még később, egyzersmind gyengébben is illették közép és éjszaki Oroszországot, a melyben úgy is a miveltség más úton, a Fekete tenger felől, még inkább Ázsia felől terjeszkedett.

De valamint a vas-kor megérkeztek elfogadott ideje a Kr. születése utáni első századokban nem alkalmazható a magasabb éj-

szakra, mert oda később jutott el: azonképen nem illik reá az 700 tája, a melylyel az ifjabb vas-kornak másik és utolsó időszaka áll be. Mert avval csak Európának nyugatiabb és déliebb tartományai-ban fejeződik be a vas-kornak első része (vagy éjszaki Európára nézve annak közép kora); mert ott az ötödik, hatodik, hetedik század folytában a keresztyénség győz, a mely az új vas-kort megkezdi. De akkor a skandinávoknál, finneknél és szlávoknál még uralkodik vala az ifjabb vas-kornak másik része, mert azok csak több századdal utóbb tértek a keresztyénségre. Azért most (700—1030) nagyobb közbevetés is tátong a nyugati és déli keresztyén meg az éjszaki és keleti pogány népek közt. Keresztyén és pogán kivívó ellentétben állanak egymással szemközt; miveltségök nem származik többé ugyanazon kiindulásból, s különböző utakon is foly mind itt mind ott. A pogánság a régi vas-kor utolsó maradványait tovább fejlesztheté maga módján, ellemben a keresztyénség fokokként elnyomá azokat. A keresztyénség győzelmével befejeződik a nyugati és déliebb Európában a történelem előtti kor, mely éjszaki és keleti Európában még továbbtart. Legelőbb a skandináv népnél kezd, földrajzi helyzeténél fogva, szürkülni a történelmi kor, mely azután innen a finnekre és szlávokra is löveli sugarait, a kiket azomban Konstantinápoly felől is ér a keresztyénség, míg az idő el nem dönti, hogy a finnek, esztek a közép európai szlávokkal együtt a nyugati vagy római egyháznak, az orosz szlávok pedig a keleti egyháznak lesznek hívei. A keresztyénség győzedelmével azután ezeknél is megszűnik a történelem-előtti kor s kezdődik a *történelmi archaeologia*.

Az első századok folytában a keresztyén szellemnek elég dolga vala otthon a délnyugati tartományokban a pogánság szellemével, mely nem könnyen adá meg magát. Apró uralkodások véres csatákat vínak egymással, míg lassankint nagyobb politikai testületek alakúlnak, a melyek azután éjszak és kelet felé is terjesztik a keresztyénséget. A skandináv pogán nép tehát a nyolczadik századon túl is folytathatá önálló életét. Déli határán a szászokkal küzködék ugyan, kivált miután a keresztyénség ez oldalról fenyegette, hasonlóképen sok pere vala a szlávokkal is: mind a mellett idegen nép vagy miveltség nem háborgatá. A skandináv főnökök vagy kiskirályok örökölt gazdagságukat mind háború mind földmivelés mind kereskedés által szaporíták; a tenger és an-

nak mély szakadéka (fjord) előmozdíták a hajózást, a hajó-építésre pedig a közel erdők szolgáltaták a szálfákat. A fegyverek, szerszámok új-új alakot és becses kikészítést nyerének; a skandináv közép vas-kor elhagyja tehát az idegen mintákat, s ha veszít is a szépségből és tisztaságból, de nyer sajátágában. Fényes fegyver, szerszám és ruha uralkodik, s illő hogy az urat hajójával vagy lovával s minden készületeivel együtt temessék el, mert úgy magához méltóan fog a másik világban, Valhallában, megjelenni. A sírdombon emlékkő is emeltetik, a mely rúnirással a hősnek tetteit jelenti.

A nyolczadik század után nem férnek meg többé otthon a kis királyok s kifelé járnak kereskedni, hadakozni vagy rabolni. Ezek a híres Vikingjáratok, a melyek által a *norman* rettegett név lőn Európában. A dánok nemcsak a Balttenger tartományai, hanem tovább is nyugat és délfele irányozák járataikat, a svédek leginkább az átellenben levő partokra és belső Oroszországra, a melynek régiségei azt hangosan tanúsítják. De arra a föltevésre, hogy valamikor Oroszországból költöztek volna be a skandinávok, az orosz régiségek legkisebb okot sem szolgáltatnak. Jelesen ott nem került elő még semmi nyoma a rúnirásnak, a mely az újabb skandináv rún betűknek alapja lehetne. Oroszországban teljesen hiányoznak a kigyó és sárkány czifrázatok is, melyek korán mutatkoznak az európai nyugaton, s melyek a skandináv fegyvereken oly annyira kitűnnek, mint a skandináv mythológiában a sárkányok. Ha itt-ott valami hasonlót lehet Oroszországban is találni, az későbbi korból való, s skandináv főnök sírjából került ki.

Norvégiában, de még inkább a Balttenger szélein, kiváltképen Bornholm, Öland és Gotland szigetein nagy rakással vannak arab pénzek a bagdadi és khorazani fejedelmektől. A pénzleletek azt mutatják, hogy az arab kereskedelmi viszony a skandináv félsziget keleti részeivel 850, Dániával pedig csak 900 tájban kezdődék. Ez által ezüst bőség gyűlt a skandináv tartományokban, mi ott előbb az arany bősége mellett szokatlan vala.

Byzanti pénzek megint a tizedik és tizenegyedik századból sűrű közlekedésről tanusítanak Konstantinápolylyal is, a honnan becses kelmék, jelesen a sagákban sokat emlegetett *Pavolak* kelme is hoztattak be. De nyugati, német és angol-szász pénzek is fordulnak elő nagy számmal, kivált Gotland szigetén. A főbb kereskedő

helyek a Balttenger vidékein: *Hedeby* Slesvigben, *Bornholm* szigete, *Jom* vagy *Jumna* a Wollin szigeten a vend partnál, *Öland* és *Gotland* szigetei, s ez utóbbin *Visby* város, melynek nagyszerű romjai a régi gazdagságot hirdetik; a Maelarnál *Sigtuna* vagy *Birka* (*Björk-ö* = nyír-sziget).

Skandináviából két közlekedési irány ment keletfelé, az egyik Konstantinápolyba, a másik a keletiebb tartományokba, az arab uralkodás alatt levő országokba. Amaz részint Magyarországon által a Dunán, s innen a Viszlón és Viadrán a Balttengerre, részint pedig a Deneperen és Dunán által ugyan oda. Ezen a vonalon Kiev és Novgorod valának a szálló helyek. Az arab tartományokkal való közlekedést a Kasptenger széleitől a Volga eszközlé (Bolgarországon által) a később alapított Moszkva vidékei és a Ladoga felé, a hol *Aldegiaborg* skandináv fohely vala. Novgorod neve skandinávul *Holmgaard*; Oroszország eleinte a *nagy* vagy *hideg Svithiod*. A konstantinápolyi császár udvarában a testőrök nemcsak Svédországból, hanem Norvégiából, sőt Iszlandiából valók, az úgynevezett *vaeringek* vagy *varaegek*. Ismeretes a *Rurik*, *Sineus* és *Truvor*, az *Oskold* és *Dir* skandináv főnökök mondai története. *Helge* vagy *Oleg* egyesíti 900 tájban a kis fejedelemségeket s alapítja meg az orosz birodalmat, a skandinávok által úgynevezett *Gardarike-t*. *Oleg* utódja *Igor*, skandinávul *Ingvar*, 941-ben Svédországból gyűjtött hősökkel teszi meg a szerencsétlen hadjáratot Konstantinápoly felé. Svédországban ma is sok rún-kőnek felirata hirdeti, hogy az ott temetett ember »*keleten vala Ingvarral*«, vagy hogy »*Ingvar seregében egy hajót kormányza*« stb.

Előadván imígyen az európai ősmiveltség haladását és irányait Worsaae, evvel fejezi be munkáját: »Bizonyosan fel kell hagyni az eddig a tudományban uralkodott nézettel, hogy a finnek és lappok utolsó maradványai a régi skandináv, sőt az egész európai ős lakosságnak, mely lassankint mind inkább éjszakfelé tolatott volna; fel kell hagyni avval az általörökölt nézettel is, mely a mai Oroszországot úgy veszi mint a skandináv népnek legközelebbi hazáját, a melyből azután egy vagy több törzsök már teljesen kifejlett sajátságával költözött volna be Svédországba, innen Norvégiába és Dániába.«

Mennél inkább sikerül megközelíteni a valóságot, annál világosabban tetszenek ki némely részei s viszontag más részei annál sűrűbb árnyékban maradnak; s a mik annak előtte egyenlő távolságban látszottak volt mi hozzánk, azok közt most különböző távolságokat veszünk észre. Worsaae könyvének bizonyosan meg van azon kettős érdeme, hogy a történelem-előtti nagy vidékek némelyeit világosságra hozza, s ép ez által más vidékeket árnyékba tol, úgy hogy kívánatosná lesz, ezekre is, ha lehetne, világosságot deríteni.

A legújabb ethnographia azt a nagy történelem-előtti tüne-
ményt emeli ki, hogy az ember-fajok nem válnak el egymástól
nyelveiknél fogva is, hogy tehát a fajok különbségei nem járnak
egyenlő lépéssel a nyelvek különbségeivel. A Középtenger melléki
emberfaj, az úgynevezett kaukazusi faj, három nyelvcsaládot, az
árját, a sémit és a turánt foglalja magában; a mongol faj, — ha
ugyan határozott faját képez az — sinai és turán nyelvű népekre
terjeszkedik; s a kik az áfrikai nyelveket kutatják, azt állítják,
hogy a néger faj is gyökerestül különböző nyelvű népekre oszlik.
Ezen szembetünő körülmény csak úgy fejthető meg, hogy az em-
berfajok előbb képződtek, mint nyelveik. Föl lehet, sőt föl is kell
tenni, hogy az emberi nem már nagyon el volt terjedve, mielőtt
az árja, sémi nyelv-családok s a turán különböző nyelv-csoportok
kezdetei megalakultak; föl kell tehát tenni, hogy volt egy kor,
melyben se árja, se sémi, se turán nyelvek nem valának még, de
melyben az emberfajok okvetetlenül már léteztek. Minthogy az
emberfajbéli jellem most is az égalji és miveltségi megváltozott vi-
szonyok ellenére, oly állandónak mutatkozik: lehetetlen rövidnek
képzelnit azt a kort, a melynek folytában az emberfajok képződ-
tek. A támadó ember alkalmasint, sőt bizonyosan, eleinte *alalus*,
azaz emberi nyelv nélkül volt, de soha sem lehetett szóttalan. A faj-
képező korban is tehát szós vala, — mert különben nem is jutha-
tott volna nyelvre — s ilyen lévén, valamiféle nyelvet is képezett
lassankint magának, de az még nem volt se árja, se sémi, se turán.
Ezek kezdetei sokkal később, az emberfajok tökéletes kifejlődése,
tehát az emberi nemnek igen nagy elterjedése után képződhettek.
Mert ez világos, hogy az emberfajok csak különböző földrajzi tá-
volságokban és különböző természeti viszonyok között alakúlhat-
tak; a néger-faj p. o. semmiképen nem támadhatott a fejer fajjal
egy vidéken s egyenlő természeti viszonyok alatt. De meglevén

p. o. a fehér vagy kaukaszusi faj, annak területén ismét nem egymás tő szomszédságában, hanem távol egymástól keletkezhetek csak az árja nyelvek, a sémi nyelvek vagy bármely turán nyelv-csoportnak a tőjei, tehát mindegyiknek a képződésére nemcsak elegendő idő-folyam, hanem elegendő földrajzi különlet is kijutott. Az emberiség életében azért bizonyosan igen-igen hosszú kort foglal el az az idő, a melynek folytában először a fajok képződtek, másodsor ezeknek alakulta után a fajok területén ismét a mostan is élő nyelvek kezdetei alakultak.

Az első miveltségi kor mindenütt a kő-kor. Itt áll elő a nagy kérdés: Az ázsiai kő-kor, mely Worsaae szerint az európai kő-kort hosszú idővel előzte meg, az árja és sémi nyelvek alakulását is megelőzte-e? Erre talán lehetetlen is felelni. De azt kérdezzük: hát Európában a kő-kor megelőzte-e az árja nyelvű népeket? S erre határozottan igennel szeretnek felelni, mert az árja nyelvek tanúsága szerint, a fémek ismerete meg volt bennök már Ázsiában, tehát mielőtt Európában megjelentek. A kő-kor emberei Európában nem voltak e szerint árja nyelvűek. De Worsaae állítja, hogy finn-nyelvűek se voltak, mert, úgymond, a finnek a kő-kor végén tőlakodván Ázsiából nyugat felé éjszaki Oroszországban, nem lehettek déli és közép Európának ős lakosai. Én már 1871-ben a bolognai régészeti gyűlésen állítám, hogy a finnek nem lehetnek Európának ős lakosai, sőt hogy azok, jelesen a finn-ugor népek, utolsó jövevények. S emez utolsó európai jövevények jóval az éjszak-oroszországi kő-kor után kerültek ide, a mit nyelveik is tanúsítanak. Lehetetlen a finn csoportbeli nyelveket az ugor csoportbeliektől mintegy geologiai korról elválasztani; keletkezteket egy időbe kell helyezni. Úgyde az ugor csoportbeli nyelvek nemcsak a török-tatár nyelvekkel vannak szomszédi viszonyban, hanem a perzsa nyelvnek is némi hatását érzik magokon (p. o. száz, ezer, arany stb. szók, ha nem eredeti ugorok, a perzsa nyelvből kerültek ki), mi világosan bizonyítja, hogy az ugor nyelvű népek utoljára érték el az európai határt, legalább a még most is élő nemzetek között legkeletiebbek valának Európában. A nyelvekbeli tanúságon kívül mondai hagyományok is hirdetik, hogy a finn-ugor népek még Európának és Ázsiának éjszaki vidékein sem első emberi lakosok. A szorosán vett finn népek mythologiai és másféle emlékezései világosan tudnak oly népekről, melyek ott megelőzték őket; hasonlóképen az ugor népek

is magokat megelőző régiebb népekről tudnak. A kő-kornak emberei tehát nem voltak se árják, se finneek, hanem olyanok, melyek tökéletesen eltűntek.

Hát Tacitus, kértheti valaki, nem finneket rajzolt-e Kr. u. 99 tájban? azt irván: »Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus; in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant; idemque venatus viros pariter ac feminas alit, passim enim comitantur partemque prae- dae petunt; nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes hoc senum receptaculum.« *) Ez a leírás tökéletesen reá illik kő-kori vadász népre, azomban kérdés, igazán finn-e ez a vadász nép? A *fenn* név bizonyosan a germánok útján jutott a rómaiak tudomására; azt is szinte bizonyossággal állíthatni, hogy *fenn* névvel híjják vala azt a népet, vagy azokat a népeket, a melyeket a germánok a Balttenger éjszaki környékén előtaláltak, *a melyek tehát őket ott megelőzték*. Úgyde a finn-ugorok (a kiket soha nem szabad egymástól elválasztani, ha a rég elmúlt időkről van szó, a mikor egyik valának még okvetetlenül) a szlávok után is érkezvén Európába, még a magas éjszakon sem előzhették meg a germánokat. Ezek közt a norvég normanok legéjszakiabbra terjednek; ők tehát legelőbb találkoztak a finnekkal, ámde ők nem is így, hanem *kvaen-, kven-*eknek (*kvaenir, kaenir*) nevezik azokat, mi az ismeretes *kven, kvaen* név, finnül *kainu*. A finn *kajnuak* előbb válnak ismeretessé, mint a keleti *biarmiak*.

Ezeknek legelső és határozott nyoma az Iszter melléki Aethicus-nál fordul elő, a ki a Kr. u. harmadik század vége felé tett nagy utazásaiban éjszaki Európát is meglátogató, hat száz év múlva Pytheas (Kr. e. 320) után első lévén, a ki onnan szemmel látott dolgokat is ír le; mert Strabo, Tacitus, Plinius, Ptolemaeus mind csak híreket jegyeznek föl. Könyvéből **) sz. Jéromos kivonatot készíté, sokat elhagyván, mi előtte hihetetlen vala, s ez a kivonat maradt meg. Aethicus Hiberniát és a Brit szigeteket, Thulét, az Orkad és Beto- ritit szigeteket leírván, aztán »Munitiam insolam septemtrionalem

*) Tacit. Germania, 46.

**) Die Kosmographie des Istrier Aithicos. Im lateinischen Auszuge des Hieronymus. Aus einer Leipziger Handschrift zum erstenmale besonders herausgegeben von Heinrich Wuttke. Leipzig, 1853.

describit, így folytatja Jéromos. Homines cenofalos (cynophalos) nimis famosa indagacione scrutans capite canino habere similitudinem, reliqua membra humana specie, manus et pedes sicut reliquum hominum genus, procera statura, truculenta specie, monstra quoque inaudita inter eos. Quos vicinae gentes circa eos *Cananeos* appellant . . . Gens scelerata, quam nulla historia narrat, nisi hic philosophus. Et gentes Germaniae maxime qui vectigalia exercent et negotiatores hoc affirmant, quod in ea insula crebrius navale commercio provehant, et gentem illam *Cananeos* vocitant. Idem gentiles nudatis cruribus incedunt. Crines nutriunt oleo inlitos aut adipe fetorem nimiam reddentes . . . Aedificia nulla condigna travis cum tentoriis filteratis utentes, silvestria loca et devia, paludes et arundinosa inhabitant. Pecora nimium et avium copia oviumque plurimarum abundant. Ignorantes deum, daemonia et auguria colentes, regem non habent. Stagno magis utuntur quam argento, molliorem et clariorem argento dicunt stagnum. Nam in illarum partium locis non invenitur, nisi illinc fuerit delatum aliunde. Aurum invenitur in litoribus eorum, fruges non gignit, nec olera; lactis copiam habet multam, mel parum. Haec omnia idem philosophus profana mentione scribit.«

Ez igazán historiai kép. A cananeus név a *kajnu* névtől lett, mire a bőr öltözet, melynek állat-fejét sapka gyanánt viselték, még alkalmat is szolgáltat vala. *) A germánok adót hajtanak be a kajnuaktól (vectigalia exercent), és kereskedést üznek köztök. Nincs királyok; de marhatartások van, a fémet is ösmerik. — Ötszáz évvel utóbb királyok is van már, mert 873—874-beli télen a norvég Torolf a kajnuak királyával. Faravid-del, szövetséget köt, s együtt tesznek rabló-hadjáratot a karjalaiak ellen (kirjalaland), a mint az Egils Saga beszéli. A *kajnu* nevet e szerint Kr. u. 290 óta ismeri a történelem.

Ugyan ez az Aethicus »Gadarontes scribit insulas, ultraque illas nullas autumat, et ibidem frigoris et stridoris valde, ubi barbarae gentes inhabitant, arte musica cum tibiis aeneis vel oricalco

*) A nevek gyakran okot szolgáltatnak történetek költésére. A *kain*, *kvaen*, *kvén* név hasonlít a görög *κυν*-, a latin *can-is*-hoz, tehát a *kainu* nép cananeus = kutyafejű; de hasonlít a norvég *kone*, svéd *kvinna* szóhoz is, mely asszonyt jelent. Ezért a későbbi krónikások a kainuak földjét »terram feminarum«-nak nevezik, s ime a keleti mesés *amazonok* Skandinávia éjszaki részén támadnak fel,

ornatis viribus prolatis incognita carmina ultra alias gentes proferentes, ita ut serenarum multitudinem suorum carminum immensitate promoveant. Et illae maxime de negotiis degent. Hordeum et far tantomodo. Labores eorum sunt satis exigui. (Kevés a földművelésök). Ferri metallo fertiles et maxime nautica arte imbuti. Byrones eorum lingua vocitant parvolas naves in altum veluti pyramides porrectas et in angusto finitas, quasi dromones cursu velocissimo in maris unda, ferentes ventorum vehementiam« stb. Nincs kétség benne, az énekes és kereskedő finneket írja le a Balttenger kelet-éjszaki végén, talán az Aaland szigetein. Még finn szót is közöl a leíró, mert a *byrro* szó a finn *purre*-nek (*pursi, rren* = cymba velifera et remiganda) utánozása. — Ez is historiai kép: ellemben a mit Tacitus a finnekről Kr. u. 98 tájban ír, az képzelet, mert egy nemzet sem bír 200 év alatt a Tacitus által képzelt állapotból az Aethicus által leirt állapotba felvergődni.

Még egy helyet közlök Aethicusból. »Griphas gentes proximam oceani partem (az éjszaki tengert érti), unde ait vetus fama processisse Saxonum sobolem et ad Germaniam proeliorum feritate peraccessisse — gentes stultissimas, velut ferarum et struthionum vel crocodillorum et scorpionum genera sunt. Inter alias gentes ad aquilonem juxta hyperboreis montibus habitant, ubi Tanais amnis exoritur. Nimio frigore undique circum vallata inter oceanum et Tanaim gens inquieta. Praedones aliarum gentium. Si captivorum caterva in eorum manibus incucurrit aut nunquam aut vix revertere quis valet. De ea generatione nullus fidelis aliquando quis narratur fuisse. Ea regio nullam frugem utilem gignit, bestiarum multitudinem et pecorum, quorum multitudine eminentiores et utiliores, quam in alias gentes simias et pantheras. Gignit plurimum cristallum et succinum lucidissimum et obdurantem velut lapides et pulcherrimum. Gnaros gentiles artifices diversos, in tubarum strepitu et bestiarum captura. Habet et aurum optimum in aliquibus locis. Fabricam industriorum hominum in armis bellicis loricarum galearumque et ocrearum; et dives valde est ferro. Habet aves hircanias et fibras, quarum pinnae nocte mirae magnitudinis lucent. Inhabitant enim oceanum borreum. Quorum finitima barbarica inaudita et abdita, in qua Durchi inhabitant. Turchos enim alia scriptura omittit.« De Aethicus ezeket is ősméri és leírja; a *chugni* (hún) nevet is megemlíti. — Ime az Uralnak népe, a csúdok vagy ugorok, a kinek szom-

szédjai a töröknyelvű népek. A finnek és ugorok már a Kr. utáni harmadik században nemcsak általában fémeket, hanem különösen a vasat ismerik és vasból kiszítenek fegyvereket és szerszámokat. E hely azért is nevezetes, hogy a germánoknak Ázsiából, tehát Oroszországból való kiköltözésének hírét azonképen közli, mint a maga idejében Herberstein a magyarokét közölte. Aethicus e szerint a legrégebbi forrás, a melyből határozott tudósítást meríthetünk a finn-ugor népekről. De a finn-nevet nem hozza fel, mert azt bizonyosan nem is hallá ott helyben, az csak könyvekben él vala, emlékezete egy rég eltűnt népnek.

Azomban a lappok lehetnének a Tacitus finnjei, mert azok mi-veltségi állapotjokat igen hasonlóknak találjuk, még Procopius idejében is (a hatodik század közepe táján), a ki hallomásból írja le a *skridifinneket* (σκριθίννοι), azaz szántalpokon futó finneket. A Ravennai Geographus, Procopius kortársa, mintha evvel egy forrásból meritene, azonképen így ír: »Item juxta Scythiam litus Oceanum, ponitur patria, quae dicitur *Rerefennorum et Scridifennorum*. Cujus patriae homines, ut ait Aithanarit, gothorum philosophus, rupes montium habitant, et per venationes tam viri quam mulieres vivere, cibo vel vino ignari existentes in omnibus.« Végre a norvégiek mai napig csak a lappokat nevezik finneknek, a tulajdonképi szuomokat pedig kvéneknek híjják. Ámde ezen föltevés ellen is a lappok nyelve szól, a mely arról tanúskodik, hogy a lappok nem váltak el előbb az ugor népektől, mint a déliebb finnek; így p. o. csak a lapp nyelvben van meg a *k* végzetű pluralis, nemcsak a név-szóban, hanem az ige-szóban is, mint a magyarban, mely pluralis a többi finn-ugor nyelvekben *t*. De a csúdok, a kiknek régi bányáit az Uralban találhatni, bizonyosan a finn-ugor népek elődjei. S ha ez áll, a finnek is a fém ismerettel költöztek be Európába, mit egyébiránt nemcsak a finn mondai énekek, hanem az is támogat, hogy a régi skandinávok ördögös erőt tulajdonítanak a finn fegyvereknek, s hogy a finn kovácsok mindenkor híresek valának azok előtt.

Azomban mélyen begyökerezett az elővélemény, hogy az úrópai kő-kornak embere finn nemzetségű vala, s az nem egy hamar fog elszáradni. 1871-ben Dömitz mellett az Elbában, a hol vasúti híd-oszlop számára a földet kiássák vala, a mélységben (20 láb a legalacsonyabb vizállás alatt) egy nevezetes emberkoponyát ta-

lálának, melyet Lisch és Virchov leirtak *). Igen vad jellemű, kis prognathismussal és lehetséges brachycephalussággal («ein mässiger Brachycephalus, der sich der als trochocephalisch bezeichneten Varietät anschliesst»). Es ist von besonderm Interesse, den eben geschilderten brachycephalen Schädel von Dömitz zu sehen, der ein in jeder Beziehung merkwürdiges Specimen darstellt. Man könnte gerade von einem solchen Schädel, welcher in so grosser Tiefe gefunden wurde und der den ganzen Habitus des eigentlichen Torfschädels oder, wenn man will, Braunkohlenschädels an sich trägt, glauben, er stelle den Typus der eigentlichen Urbewohner der norddeutschen Ebene dar, und er möchte *einem alten Tschuden der finnischen oder estnischen Race angehört haben.* « Így ír Virchov, mind a mellett, hogy erősen kardoskodik Quatrefages-nak finnesítő elmélete ellen. — A legrégebb bányákat az Uralban a csúdoknak tulajdonítja a hagyomány; a csúdok ennél fogva sem tartozhatnak a kőkori ősemberiséghez. A kőkör bizonyosan megelőzi a mostani népek őselődjeit, a kiknél az árja, sémi és finn-ugor nyelvek töjei megalakultak.

Az emberiség terjedésének iránya, úgy látszik, nem azonos a míveltség terjedésének irányával. Worsaaenak tökéletesen igaza lehet, hogy Európának kőkori népei délnyugatról terjeszkedének Európának közepe és éjszakja felé: ámde az árja népek egyáltalában keletről, Ázsiából, költöztek be Európába, s itt a Balkanon és Alpokon túli félszigetekbe, legalább Görögországba és Itáliába éjszokról mentek dél felé. A történelem világos tanúsága szerint nem az árjanyelvű népeknél kezdődött a história, hanem sémi népeknél és Egyiptomban, sőt a Kisázsziában tett legújabb fölfedezések után is némi-némi rész az őshistóriából még turánnyelvű népnek is kijut. Erre azomban itt semmi súlyt nem helyezvén, annyi bizonyos, hogy az Euphrates és Tigris mellékein egymást követő sémi birodalmak és a Nilus birodalma első székei a világ-történelmi míveltségnek. Már ennél fogva is az árja népek nem jöhettek dél-keletről Európába, hanem kénytelenek voltak a Kaukazust kerülve kelet-éjszak felől a Volga és Duna mellékére jutni, s ezek mentiben terjeszkedni Európában. S valóban mind a hellének mind az itáliai népek éjszak-

*) Jahrbücher und Jahresbericht des Vereins für meklenburgische Geschichte u. Alterthumskunde. XXXVII. Jahrgang. 1872.. (A 253—263 lapokon.)

ról költöztek délfelé; a keltek, germánok, szlávok ezek után a Duna mentiben terjeszkedének nyugatra, úgy hogy a germánok a kelteket, a germánokat meg a szlávok követik. Ellemben a világtörténelmi műveltség a sémi és egyiptomi népektől délfelől, vagy délkeletfelől költözött Görögországba és Itáliába, s innen lassankint az éjszak felé lakó keltekhez, germánokhoz, szlávokhoz.

Worsaae az Oroszországban eddigelé napvilágra jött régiségekből azt hozza ki, hogy a germánok nem Oroszországon keresztül jöhettek Európába, jelesen Skandináviába, hanem csak a szlávok. Felhossa az égalji zordonságot is, a mely nehezen engedte volna meg a népköltözéseket. — Ez utóbbi körülmény talán keveset jelenthet ott, a hol az emberek terjedése a jeges korban bizonyíttatik. Pedig a nyári hosszú napok a legmagasabb éjszakon is nem kevés meleget hoznak a földnek. Nagyobb jelentőségű, hogy mikor képzeljük a germánok beköltözését Európába. Nekem úgy látszik, hogy bejövetelőket sokkal korábbra kell tenni, abba az időbe, a mely mind a skyth mind az Oroszországban talált egyéb emlékek idejét megelőzte. Nagyon fejlett műveltségök nyomait nem szabad abban az időben keresnünk. A hellének, az italog bizonyosan nem valának nyersebbek a germánoknál, mikor Görög- Olaszország felé kezdének folyni: találhatunk-e nyomaikra tett utazásukban? mondhatjuk-e, honnan kerültek elő? Nékem legalább úgy látszik, hogy lehetetlen a german költözésnek nyomait Oroszországban megtalálni, bár nem lehet kétséges, hogy Oroszországon keresztül jöttek Európába, mert más úton nem is jöhettek ide.

Azután nem olyan az ős embernek a költözése, mint a már nemzetté alakult embereké; másképen bujdosának lassankint nyugatfelé a keltek, germánok, szlávok, finnek ősei stb. másképen hullámzának, nem tudhatni, hány század múlva a keltek, a germánok, különösen a gótok, longobardok népei stb. visszafelé délre és keletre.

Worsaae ismételve állítgatja, hogy a szlávok Oroszország belsejéből nyomultak Európa középebe. Bizonyosan, mert ők se jöhettek más úton ide, hanem azon következének a germánok után. Sokan a skythákat és sarmatákat a szlávok elődjének tartják, habár Safarik ellenzi is, a ki a szlávokat a déli Duna mellékeinek ősnépeivé teszi. De ha *Cuno*-val *) a Feketetenger skytháit a letto-szláv

*) Forschungen im Gebiete der alten Völker. I. Th. Die Skythen. Berlin, 1871

népesaláddal azonosítjuk, mire több győző érv szolgál, az európai ethnographiából sok ellenmondás, legalább sok zavar kienyészik. S akkor a déli Oroszországban megtalált skytha régiségek is a szláv ősrégiségekhez tartoznának, s úgy meg volna fejtve, miért van »ázsai« jellem egyiken is, másikon is, mint Worsaae állítja. A skytha-szlávok részint a Kr. u. második század vége felé a gótok elől a Feketetenger mellékeitől el és nyugatra a Kárpátok megettí vidékekre vonulának, mert a gótok már 213-ban a Dunánál vannak, részint pedig ezeknek uralmát ismerték el. A hunok feltűnté 375-ben egészen megváltoztatja déli Oroszország akkori ethnographiai viszonyait, a mennyiben a finn-ugor népek mind a szlávokat, mind a germánokat előbbre nyomják. Azontúl nem lehet szó arról, hogy a szlávok Oroszország belsejéből nyomultak volna nyugat felé: sőt megfordítva, ők a hetedik, nyolczadik században nyugat felől kelet-éjszakra kezdenek terjedni, Novgorodot, Kievet alapítván, a mely utóbbi hamar a kazarak adózójává lett. A hunok áradása után déli és közép Oroszországban a kazarak és bolgárok uralkodnak; éjszaki Oroszországban pedig a finn népek ülnek, a melyek keleti szomszédjai a híres biarmok és a bolgárok.

Magyarország bronzait nagyra becsülik a régészek, s azokat a dák nemzetnek tulajdonítják. Mindnyájan érezzük, hogy régiségeinktől sok kérdésre várunk még határozott feleletet. A hunoktól semmiféle fegyver vagy egyéb szerszám sem maradt volna meg? az avaroktól sem, a kik két századig hatalmaskodának itt? Hogy mind a hunok, mind az avarok igen könnyen a keleti és nyugati népek szerszámait, fegyvereit, ékszereit eltulajdonították, abban nem lehet kétség: de hogy nékiek semmi sajátjuk sem lett volna, mit barbárnak neveznek vala, épen lihetetlen. A régészeti tudomány és gyűjtögetés nálunk is megindúlt már: óhajtjuk, hogy a mesterek és tanítványaik mendből hamarább fejtegethessék azokat a feleleteket, a melyeket a magyarországi régiségektől várunk.

U t ó i r a t .

Előadván ez ismertetést az akadémia osztályülésében (decz. 1-sőjén), az elnök Pulszky Ferencz úr szükségesnek találá kifakadni, hogy ha én nem külföldi könyvekből tanulnám a régisége-

ket, hanem a magyar nemzeti múzeumot látogatnám szorgalmatosan — (a melybe, úgymond, csak gatyás emberek járnak, de nem a mivelt osztály, nem az akadémikusok, pedig abban mennyi csiszolt kő, bronz stb. sőt kengyel-vas is van, a melyről azt hiszi, hogy az hódította meg Európát stb. stb.) tehát alkalmasint nem tenném azt, a mit ma tettem. — Uraim, nem kell szeleskedni, hanem nézzük, mi van a dologban.

Én egy külföldi munkát megismertettem, még pedig Worsaae-nak egyik újabb munkáját ismertettem meg, hozzá csatolván némely észrevételt: ez a tény és semmi, de semmi egyéb nincs benne. Magának a ténynek három része van: az, hogy külföldi munkát, második, hogy Worsaae munkáját ismertettem meg, s harmadik, hogy észrevételeket csatoltam hozzá. Mi ellen lehet már joga nemcsak az osztály elnökének, hanem akárkinek is az akadémian kívül és bévül kifakadnia?

Külföldi irodalmi munkákat ismertetni nemcsak jogom, de kötelességem is az akadémia szabályainál fogva. Annyira nem jutott még nálunk a boeotiusság, hogy az ellen valaki is fel merne szólalni: sőt ellenkezőleg köszönettel fogadták eddig elé legalább, ha olyan külföldi munkát megismertettem, mely nálunk kevesebb ismeretes nyelven van írva. Most dán nyelvű munkát ismertettem, mert közöttünk a dán nyelvet kevesen tudják. Az ellen tehát, hogy külföldi munkát ismertetek, senkinek sincs joga felszólalni.

De Worsaae munkáját ismertettem meg: lehet-e az ellen valakinek kifogása? Worsaae-ról azt mondám ismertetésemben, hogy neve a leghangzatosabbak egyike a régiségek tudományában. Hogy mit ér Worsaae s mit tett a régészetben, azt Pulszky, mint maga is nagy régész, nálamnál jobban tudhatja, tudja is bizonyosan; de azt sem tagadhatja, hogy Worsaae neve csakugyan ismeretes, és nagyon ismeretes Európában. Legalább az orosz akadémia már 1861-ben lefordíttatá »Nordiske Oldsager« munkáját, s adá ki a képeivel együtt, avval a régiségek iránti érdeklődést akarván ébreszteni a nagy Oroszországban. Lehet, hogy nálunk szükségtelen volt azt 1861-ben tenni; lehet, hogy 1873-ban már Pulszkyra és a többi magyar régészekre nézve szükségtelen annak a munkájának ismertetése is, a melyről értekeztem: de úgy hiszem, nem szükségtelen ám az ethnographiára, nem a nyelvtudományra nézve, a mint észrevételeimben meg is mutattam. Azután bármennyire ki

volna is már nálunk fejlődve a régészeti tudomány, bár a magyar muzeum igazán annyira összegyűjtötte és rendszerezte volna már a magyar földben talált régiségeket, mint akár a stockholmi akár a kopenhágai muzeumok: nem kellene azontúl nekünk semmi külföldi munkának ismertetése, mely ide vág? Abból ítélve, a mit nagy Németországban a történelem előtti dologban tesznek, írnak, kiadnak, azt vagyok bátor hinni, ha Pulszkynak más meggyőződése volna is, hogy a német régészeti tudomány *nem kisebb* a magyar régészeti tudománynál: s lám most adják ki németül »Die vorgeschichtliche Zeit, erläutert durch die Überreste des Altherthums von Sir John Lubbock,« s Virchow nem hogy meg nem haragszik érte, mint Pulszky, saját vallomása szerint, nagyon megharagudt ismertetésemen, hanem bevezető előszót írt hozzá. Azért hozom fel ezt, mert Pulszky a kifakadásában Lubbockot is megemlítette, úgy hiszem azért, mert miután Lubbock hasonlóképen a kő-korról és bronz-korról írt, tehát nem kell már Worsaae-nak nézeteit tudnunk. Én ellenkezőleg vagyok meggyőződve; én szükségesnek tartom, nemcsak Lubbock, Worsaae, hanem mások nézeteit is ősmernünk. A tudomány nem hízik az egyoldaluságtól, neki az összefoglalás és egybehasonlítás mindennapi életrendjéhez tartozik. Egy szóval tehát, az ellen sem lehet senkinek is kifogása, hogy Worsaae munkáját megismerttettem. Más felől joga van mindenkinek az ő nézeteit, magyarázatait megczáfolni, hézagait kimutatni, szóval hozzá járulni, hogy felderíttessék a történelmi valóság. Ezt várom Pulszky Ferencztől is; evvel fogna oly helyest tenni, a milyen helytelen a kifakadásával cselekedett.

Ismertetésemhez bátor voltam észrevételeket is csatolni: lehet-e valakinek joga az ellen felszólalni? Úgy hiszem, nincs joga senkinek rossz néven venni, hogy bármilyen irodalmi munkáról itélni merek. De már észrevételeim helyességét vagy helytelenségét megbirálni mindenkinek joga van, sőt kötelessége is, ha nem tartja a tudományt játékos mulatságnak, a melyben mindegy, akár jobbról balra, akár balról jobbra forgunk, s akár fehérrel akár feketével kezdjük vagy folytatjuk. Tehát az észrevételeimre teendő bírálatját mind Pulszkynak mind bárkinek is szívesen elfogadom, mert abból mindenesetre okólni fognék. Úgyde Pulszky épen észrevételeim helyeslésével akarta gyengíteni kifakadását. Ezt tehát mivel lehet indokolnia?

Talán avval, hogy észrevételeimet ezen óhajtással fejeztem be: bár mendtől előbb fejtegetnék nálunk is a mesterek és tanítványaik azokat a határozott feleleteket, a melyeket a magyar földben talált régiségektől várunk. Ebbeli óhajtásom felesleges lehet, mert az mind régen és bőven elő van már adva, mit hazai régiségeinkben való tudatlanságom miatt még ezentúl reménylek. De akkor a kifakadás helyett egy, bár durva, odaigazítást vártam volna azon munkákra, a melyekben vagy ő, vagy mások a magyar régiségek özves számát leírták, a korok szerint osztályozták, s az európai tudományba belé illesztették már, s a melyekből igen hamar meggyőződhettem volna, hogy a magyar muzeumban őrzött kengyel-vas nemcsak az európai földet, hanem az európai tudományt is meghódította. Ezt legnagyobb hálával fogadtam, s mindjárt siettem volna a külfölddel is tudatni, nem félvén a szidástól sem, hogy minek tárok ki előtte olyasmit, a mit vagy már tud, vagy tudni sem kíván. Ilyen magyar munkákra való igazítást nem kaptam Pulszkytól, tehát nem is bírok tudatlanságomon segíteni: mert magam nem lévén régész, az illetőktől várom a kalauzolást a muzeumi régiségek megértéséhez. Én, az archaeologia és anthropologia eredményeit keresem, hogy azokat a nyelvtudomány tájékozására felhasználhassam. Viszontag a nyelvtudomány eredményeivel meg én vagyok kész — a mennyiben tőlem telik — a magyar régészeknek szolgálni; ha nem kell nekik, ám lássák ők.

Hunfalvy Pál.

KÖNYVISMERTETÉS.

A népek, különösen a Turánok költözése.

(Les migrations des peuples, particulièrement celle des Touraniens. Par Ch. E. de *Ujfalvy de Mező-Kövesd*, docteur en philosophie, agrégé de l' Université, professeur au Lycée Henri IV. Paris 1873.)

Ujfalvy de Mezőkövesd már több munkát tett közzé, a melyekkel a magyar dolgokat a francia irodalomban ismerteti. A »Poesies Magyares«-t, Desbordes Valmore-vel együtt, szinte ez évben (1873-ban) adá ki. A magyar nyelv eredetéről szóló könyvet is az első idézett munkában emlegeti. Czime: *La langue Magyare, son origine, ses rapports stb.* Paris, 1871. Mulasztás volna részünkről, ha semmi figyelemre sem méltatnók hazánk fíjának buzgó szorgalmát, a melylyel ügyünknek a nagy francia olvasóközönség előtt szolgál. Én a Turánok költözését tárgyaló munkát épen most akarom legalább megemlíteni, midőn Worsaae »ösmivelődési képét« állítottam a magyar olvasó elé, mert rokontartalmú emevvel. Csakhogy Worsaae a miveltségi eszközökből, tehát új forrásból, meríti előadásának anyagát: Ujfalvy pedig a szokott irodalmi forrásokat keresi föl, azokat néhány új névvel szaporítván, tesszem a finn Castrén, Koskinen stb. munkáira hivatkozván, a melyek a francia olvasó előtt még kevesebbé lehetnek ismeretesek. Sokszor idézi Kruse-t, az eszt és történetek íróját, 1826. kit Lönnrot Esztország a volt rabszolgasága után másik nagy szerencsétlenségének tart — mit Ujfalvy nem tudhat. Könyvét Hauslab, osztrák tábori társzermesternek és a felső ház tagjának ajánlja, ki nek sokat köszön munkája szerkesztésében. Ez pedig lehető fényes kiállítású s valami 30—40 térképpel világosítja meg a népek költözését. A szerző, mint az előszóban mondja, könyvének első részében a Turánok költözését két fejezetben adja elő; az elsőben a forrásokat hozza fel, a melyekből a Turánok eredetét, s az éjszak-

nak geographiáját megtudhatni; a másikban pedig a Turánok költőzéseit azok a nevezett források szerint tárgyalja. Könyvének másik része a Noachidák, különösen pedig az Árják költőzéseit fejtegeti, hozzá adván a bibliai ethnographiai kép körül tett nyomozásokat. »Nem fejezhetjük be ezen előszót, úgymond, a nélkül, hogy fenszóval ne hirdessük mindazt, a mit Hauslab tudós beszélgetéseinek köszönjük; kötelességünk is megvallani, hogy a munka főbb térképeit ő maga rajzolta. Összehordjuk, és csak ismétéljük, a mit Casttrén, Kruse, Müller, és Hunfalvy már az előtt nagy tekintélyvel előadtak.« — Minden író, a ki mások után ír, a nélkül, hogy képes volna megítélni, s helyre is igazítani elődjait, egészen ezeknek a nyomán kénytelen járni, s velük együtt botlik vagy téved. Ez Ujfalvyn is megesik, s abból nem is származhatik reá nézve nagy gáncs. Ellenben érdem van az összerakásban is, mert az illetén összehordó munka (Compilation-nak nevezi a szerző) nem akarva is kimutatja az eddigi vizsgálatok hézagjait, a menyinyiben a nagy irodalomban ismeretesek azok. Mert hijába, bármi sajnosan esik is nekünk, van jelenben *nagy irodalom* és *kis irodalom*. A nagy irodalmat az angol, német, francia, olasz teszik, ezekhez emelkedik a skandináv és az orosz: a mienk, sok mással együtt, a kis irodalomba esik. Mi magunk volnánk hát kötelesek a nagy irodalom embereivel megismertetni, mik vagyunk, mink van, s mit teszünk: s minthogy azt akár büszkeségből, akár restségből elmulasztjuk, valóban hálával tartozunk azoknak, a kik a mi kötelességünket magokra vállalják. Nem is szabad azért nagyon finyáskodnunk, ha látjuk, hogy egyben-másban tévednek, mert vagy nem eléggé ismerik tudományunkat, vagy ez maga nem elégséges, nem kimerítő, hanem egyoldalú.

Ujfalvy a »La Langue Magyare« című munkácskáját evvel kezdi: »Mi tudjuk most, hogy az egymásután következő négy be-költözésnek népei, a thrak-pelasgok, a keltek, a germánok és szlávok mind egy közös törül szakadt nyelveken beszéllettek. A mi az őseredeti (autochthon) európai nyelvet illeti, nem tudjuk még határozottan, ha a baszk és a finn hozzája tartoznak-e? Egy nagy tudós (Bonaparte Lucian) némi hasonlatosságot vett észre a baszk és a finn között, tehát a baszk és a magyar között is. Ezen föltevés, hogy a baszk, finn és magyar közös eredetűek, napról napra erősebbé válik. A baszkok és finnek úgy tünnek elő, mint Európának

ősnépei, legalább mint olyanok, a melyek a thrak-pelasg beköltözést is megelőzték. Bizonyossá lett immár, hogy a finn nép hajdan Európának közepét foglalta volt el, s azt alkalmasint az Ázsiából érkező népek tölték éjszak felé. — Ím ez még az újabb időkig a nagy irodalomnak felfogása, ezt Ujfalvy nem bírja helyteleníteni, s mi nem gáncsolhatjuk. Az ellenkezőt most kezdik csak észrevenni, mint Worsaae munkájából is láttuk; azt nekünk kell majd ezentúl kifejteni, megalapítani. — A finn-magyar viszonyt Ujfalvy már a mi tudományunk szerint fogja fel; de sajnálni lehet, hogy a magyar tudományos irodalmat nem eléggé ismeri, pedig az nem is nagy. Arról az előítéletéről beszélvén, a mely a finn-magyar rokonságot restellette, azt mondja: »*Il est à regretter que ce préjugé national ait même aveuglé le plus grand philologue hongrois Révai qui ne voulait pas même admettre la possibilité d' une parenté entre les langues finnoises et son idiome natal.*« Ezt mi kétszeresen sajnáljuk, sajnáljuk a történelmi valóság miatt, minthogy Révai nemcsak nem tagadta a finn rokonságot, sőt azt ő fejtegeté először oly tudomány-nyal, milyennel senki sem addig; sajnáljuk Ujfalvy ítélete miatt is, mert hogyan lehetne különben Révai »le plus grand philologue hongrois« tagadván a finn rokonságot, hisz még is meg kellett volna tekintenie, a mit tagadott; még inkább sajnáljuk azért, mert világos, hogy a szerző soha sem olvasta Révai munkáját, s még is ítél felőle, evvel pedig írói tekintélyének árt.

Jóval kevesebb bizodalommal fordulunk tehát a nagyobb munkájához, a »*Migration des Touraniens*«-hez, mert a régi irodalom maradványait, a melyek a turánokra vonatkoznak, igen nagy, és sok készütséget föltételező munka összekeresni, értelmezni, illő helyre tenni, szóval azokból valami bizonyost kihozni, a mi azután igazán tudományos nyereség legyen. Erre, mindenek előtt nagy nyelvtudomány és philologiai tudósság kell, a mennyivel, úgy látszik, szerzőnk nem bír, pedig a nélkül bajos a különbféle írók értelmét kitalálni. Azután kritikai élesség is kívántatik a végett, hogy mások tévedéseit észrevehessük, s legalább bekötött szemmel ne keressünk jobb utat az ezerfelé elágazó ösvények közt.

Szerző a 35-dik lapon Vivien de Saint-Martin után a Herodotus a *agathyrse*-it a *kazarok* elődjeinek tartja (les Agathyrses qui habitaient la Transylvanie etaient les pères des Khazars). A 70-dik lapon azt hiszi, hogy az agathyrsek, vegyülvén a pelasgokkal, a

mai oláhoknak elődjei (nous pensons que les restes des ces Agathyrses de race slave, les restes des Agathyrses d' Hérodote se sont confondus avec les Pelasges et sont les pères des Roumains d' aujourd' hui). A 84-dik lapon megint olvassuk: A bulgarok és kazarak, a kiket utóbb azon tartományokban találunk, a melyekben azelőtt a hunok laktak volt, kétségen kívül a finn fajhoz tartoznak, a mely erősen hunokkal vegyült (les Bulgares et les Khazares que nous trouvons plustard dans les contrées habitées jadis par les Huns, étaient sans doute de race finnoise, fortement mélangée de Huns).

A szerző, Hauslabbal együtt, a turan népekhez a finneket, ugorokat, törököket és szamojédeket számítja, kirekesztvén a mandukat és mongolokat, ki a dravidákat is. Ezeknek közös ős nyelvét az ékirati *szumir* vagy *akkad* nyelvben gyanítja, a melyet Oppert és Lenormant *) igyekeztek megfejteni. — Azon traditioról pedig, a mely a magyarokat a hunokkal azonosítja, helyesen azt jegyzi meg: »mais ces traditions datent-elles du temps ou les Magyares étaient encore éloignés de leur séjour actuel, ou sont elles nées des légendes que les Magyares ont du trouver dans la Pannonie? La première hypothèse n'est pas inadmissible, mais il n'existe aucune preuve qui puisse la confirmer; la seconde au contraire est probable et plus naturelle.« Látjuk ezekből is, hogy sokféle van a szép könyvben, de hogy az se Safarik szláv régiségeivel, se Zeusnek »die Deutschen« című munkájával nem mérközhetik. Mind a mellett köszönet neki azért is. A tapasztalás már is megmutatta nekünk, hogy nem egészen helyes irodalmi művek is, a melyek bennünket a külföld előtt jó akarattal ismertetnek, sok jót eredményeztek, mert annak figyelmét reánk fordították. A nem egészen helyes munkákat mind helyesebbek követik majd, s a »terra incognita« enyészik lasankint.

*) Lenormant munkája (*Etudes Accadiennes* par François Lenormant, Paris 1873.) eddigelé ismeretlen nálunk.

Hunfalvy Pál.

A M. TUD. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 frt.
A MAGYAR HELYESÍRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10 dik kiadás. Pest 1853. 20 kr.
A MAGYAR HELYESÍRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.
A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai, 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.
NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda, 1834. 53 kr. — II Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei. Buda, 1838. 53. l. — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai. Pest 1846. 1 frt. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés. Buda, 1846. 70 kr.
A DUNÁNTULI NYELVJÁRÁS Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.
A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA., készítették Czuczor és Fogarasi. V. kötet, 3 frt. Pest 1862—72. Sajtó alatt a VI. k. Minden kötet ára 5 frt.
MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-ik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1843. 2 frt.
MAGYAR TÁJSZÓTÁR Buda 1838. 70 kr.
MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-ik kiad. Buda 1847. 2 frt.
MAGYARITÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN. Szabó Józseftől. Pest 1861 2 frt.
RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 frt. — IV. I. Guary-cou'ex, Buda 1846. 1 frt. 93 kr. — V. Batori Bibliája sajtó alatt.
MAGYAR LEVELES TÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1064. 4 frt.
CORPVS GRAMMATICORVM I. linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 frt.

-
- FINN NYELVTAN, Fabián Istvántól. Pest 1859. 2 frt.
CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól, Pest 1861 3 frt.
ABUSKA. Csagatájtörök Szógyűjtemény. Vámbéry Ármintól. Pest 1862. 1 frt.
VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti Budenz. Józseftől. Pest. 1865. 1 frt.
REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 frt

-
- M. AKADEMIA ÉRTESSÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály I. Pest 1860—61, 3 frt. — II. 1861—62, 3 frt. — III. 1863—65 3 frt.
NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I—X. k. Pes. 1862—73. Mindenik kötet ára 3 frt.

-
- ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovits Istvántól. Szarvas 1848. 2. kiad. 3 f t 36 kr.
HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 10 kr.

